

**LATVIJAS ZINĀTNES PADOMES HUMANITĀRO UN SOCIĀLO ZINĀTŅU EKSPERTU
KOMISIJA**

**THE HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCE EXPERTS' COMMISSION OF THE
LATVIAN COUNCIL OF SCIENCE**

**LZP EKONOMIKAS, JURIDISKĀS UN VĒSTURES ZINĀTNES
GALVENIE PĒTĪJUMU VIRZIENI
2007.GADĀ**

**THE MAIN DIRECTIONS OF RESEARCH IN ECONOMICS,
LAW AND HISTORICAL SCIENCES BY THE LATVIAN
COUNCIL OF SCIENCE IN 2007**

NR. 13

RĪGA 2008

ISBN 13: 978- 9984-19-923-8
ISSN 1691-290X

**LATVIJAS ZINĀTNES PADOMES HUMANITĀRO UN SOCIĀLO ZINĀTŅU EKSPERTU
KOMISIJA**

**THE HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCE EXPERTS' COMMISSION OF THE
LATVIAN COUNCIL OF SCIENCE**

**LZP EKONOMIKAS, JURIDISKĀS UN VĒSTURES ZINĀTNES
GALVENIE PĒTĪJUMU VIRZIENI
2007.GADĀ**

**THE MAIN DIRECTIONS OF RESEARCH IN ECONOMICS,
LAW AND HISTORICAL SCIENCES BY THE LATVIAN
COUNCIL OF SCIENCE IN 2007**

NR. 13

RĪGA 2008

UDK 33 + 34
La 811

LZP Humanitāro un sociālo zinātņu ekspertu komisija.
2008.g. februāris. Atbildīgais par izdevumu: A.Sproģis, tel. 29538850, fakss 67569197, e-pasts
asprogis@latnet.lv

Galvenais redaktors: dr.h.ekon. Sproģis A.
Redkolēģija: dr.h.phil., akadēmiķe Kūle M.
dr.h.ekon. Krūmiņš J.
dr.h.ekon. Počs R.
dr.h.ekon. Zvidriņš P.
dr.h.hist. Vasks A.
dr.ekon. Tilta E.
ekon.maģ. Sproģe I.
Recenzenti: dr.ekon. Kālis I.
dr.ekon. Šulca O.

Visi krājumā ievietotie raksti recenzēti.
Pārpublicēšanas gadījumā nepieciešama autoru atļauja.
Citējot atsauce uz izdevumu obligāta

The Humanities and Social Science Experts' Commission of the Latvian Council of Science.
2008. February. The person, responsible for this edition: A. Sprogis phone 29538850,
fax: 67569197, e-mail asprogis@latnet.lv

Editor-in-chief: Dr.h.oec. Sproģis A.
Editors: Dr.h.phil. Kūle M.
Dr.h.oec. Krūmiņš J.
Dr.h.oec. Počs R.
Dr.h.oec. Zvidriņš P.
Dr.h.hist. Vasks A.
Dr.oec. Tilta E.
Mg.oec. Sproģe I.
Reviewers: Dr.oec. Kālis I.
Dr.oec. Šulca O.

Šajā darbā publicēti pētījumi par 2007.gadu, kuri veikti ar LZP finansējumu ekonomikas, juridiskās un vēstures zinātnēs. LZP finansējuma ietvaros veikti nozīmīgi pētījumi dažādās tautsaimniecības sfērās. Pētījumu rezultāti atspoguļoti vairāk kā 350 publikācijās un daudzos analītiskos pārskatos un priekšlikumos, kuri iesniegti valsts institūcijās un plaši izmantoti tautsaimniecībā. Neskatoties uz tautsaimniecības ražošanas pagrimumu, lielas Latvijas iedzīvotāju daļas ļoti zemajiem ienākumiem un attiecīginiecīgo valsts budžeta finansējumu zinātnei, kurš pēdējos gados nevis pieauga, bet samazinājās, ekonomikas, juridiskās un vēstures nozarēs ir vispusīgs publikāciju klāsts tieši Latvijā valsts valodā, kas pasvīturo šo nozari kā nacionālo zinātnes nozari, kas var sekmēt tautsaimniecības pagrimuma pārvarēšanu. Pētījumu rezultāti liecina, ka Latvijā tautsaimniecības krīzi var likvidēt un attīstībā tuvināties attīstīto valstu līmenim, bet realizēšanai nepieciešams zinātniski pamatots, vispusīgs un godīgs darbs jebkurā tautsaimniecības sfērā. Turpmākā tekstā dotie pētījumu rezultātu apkopojumi dod iespēju gūt vispārēju priekšstatu par LZP finansētām tēmām 2007. gadā ekonomikas, juridiskās un vēstures zinātnēs un gūtajiem rezultātiem.

Visi finansētie projektu kopsavilkumi ietverti šajā krājumā bez izmaiņām, kādus tos iesnieguši tēmu vadītāji.

Atsauksmes, priekšlikumus un jautājumus lūdzam adresēt LZP Humanitāro un sociālo zinātņu ekspertu komisijai, telefons 29538850, fakss 67569197.

In 2007 comparatively wide research in economics, law and historical sciences was carried out in the different spheres of economics, financed by the Latvian Council of Science. The results of research are included in more than 350 publications and in many analytic reports and proposals, which were submitted to state institutions and are widely applied in economics. Despite of the all-embracing deep economic crisis, very low incomes of the great part of Latvia's population and correspondingly miserable science financing by state, there is many-sided choice of publications, just in state language in Latvia, which emphasise that these fields are like national fields of science, which can enable the overcoming of crisis of economics. The research results testify that it is possible to end economic crisis in Latvia and to approach the development level of developed countries, but for its implementation comprehensive and honest work with scientific foundation is needed in every field of economics. The summaries of research results provided in the following text enable us to receive a general notion about themes in economics, law and historical sciences, financed by the Latvian Council of Sciences, in 2007.

The summaries of all projects are included in this collection of articles such as they were submitted by the co-ordinators of the projects without any later changes.

Please address your references, proposals and questions to the Humanities and Social Sciences Experts' Commission of the Latvian Council of Science, phone 29538850, fax 67569197.

A. Sproģis

LZP ekonomikas, demogrāfijas, juridiskās un vēstures zinātnes eksperti paredz LZP finansētās nozares galvenos pētījumu rezultātus apkopot un publicēt regulāri katru gadu kopējā materiālā. Atkarībā no tēmas pētījumu rezultātiem 2006.gadā komisija, izvērtēja aktuālākos un svarīgākos pētījumu tematus un vadošos speciālistus, kurus vispirms ieteicams finansēt no valsts budžeta līdzekļiem 2008.gadā. Arī pēc 2007. gada pētījuma rezultātiem paredzēts noteikt finansējumu 2009. gadam kā nacionālo zinātņu nozarēm, kuru rezultātus izmantos Latvijas tautsaimniecībā. Tuvākas ziņas par materiālu sagatavošanu un pētījumu rezultātu publicēšanu var saņemt, tel. 29538850, fakss 7569197, e-pasts: asprogis@latnet.lv.

Latvijas Zinātnes padomes finansētie pētījumi ekonomikas, juridiskās un vēstures zinātnēs 2007.gadā

Šajā krājumā apkopoti pētījumi ekonomikas (ekonomika, demogrāfija, vadībzinātne), juridiskajā un vēstures zinātnē – jomās, kuras valstī šobrīd ir visaktuālākās un reizē arī viskritiskākās. Šie pētījumi pieder nacionālās zinātnes nozarēm, t.i. to teorētiskās atziņas ir mazāk nozīmīgas citām zemēm, taču Latvijas valstij un iedzīvotājiem tie ir akūti nepieciešami. Pētījumu aktualitāti pastiprina Latvijas tautsaimniecības kritiskais stāvoklis - tās depresija un iedzīvotāju zema ienākumu līmenis: liela iedzīvotāju daļa dzīvo no ienākumiem, kas nepārsniedz iztikas minimumu (2007.gada beigās 140 Ls/mēn.) vai pat ir zemāki par krīzes iztikas minimumu (2007. gada beigās 93 Ls/mēn.). Praktiski strādājot ar vienu apgādājamo pie esošās nodokļu sistēmas, lai nodrošinātu iztikas minimumu, jāsaņem bruto ienākums vismaz 500 Ls/mēn. Diemžēl vidējā bruto alga 2007. gada beigās bija tikai nedaudz virs 400 Ls/mēn. un neto 280 Ls/mēn.. Latvijas tautsaimniecības atjaunošana būs iespējama tikai tad, kad skaidri tiks izziņāti un izpētīti tautsaimniecības neveiksmju cēloņi, noteiktas atveseļošanās iespējas un reālie ceļi. Diemžēl patreizējo pētījumu klāsts neaptver daudzus ekonomikas, juridiskās un vēstures nozares aspektus, jo pētījumi nozarē netiek veikti kompleksi valsts finansējuma trūkumu dēļ. Valsts finansējums nozarei jau no 1995.g. ievērojot inflāciju gandrīz katru gadu samazinās.

Pētījumu tematika aptver demogrāfiju, makroekonomiku un mikroekonomiku, uzņēmējdarbību, agrāro kompleksu, produkcijas kvalitātes pētījumus, vadības problēmas, statistiku, ekonomiski-matemātiskās metodes, darba drošību un darba samaksu, sadarbības jautājumus iekšzemē un ar ārvalstīm, likumdošanas pilnveidošanu nodokļu sistēmā, muitas sistēmā u.c. Juridiskās zinātnes pētījumi aptver likumdošanas pilnveidi saimnieciskajās attiecībās un ārvalstu sadarbībā, kriminoloģijā, civiltiesībās u.c. Vēsture – seno, jauno, jaunāko, moderno un mūsdienu vēsturi. Kopumā ekonomikas, vadības un demogrāfijas nozarēs 2007. gadā ar LZP finansējumu tika veikti 30 projektu (grantu) un 3 programmu pētījumi, juridiskajās zinātnēs - 3 projektu un 1 programmu pētījumi, bet vēsturē 12 projekti. Ekonomikas, vadības un demogrāfijas nozares pētījumos, neskaitot īstermiņa konsultantus un ekspertus, nepārsniedza 50, bet juridiskās zinātnēs - 7, t.i., pētījumus vienas tēmas ietvaros veica vidēji divi - trīs darbinieki. No kopējā darbinieku skaita ekonomikas un vadības nozarēs pētījumus veica 11 habilitētie doktori un 46 doktori, demogrāfijas nozarē - 3 habilitētie doktori un 4 doktori, bet juridiskajā nozarē - 3 habilitētie doktori un 7 doktori. Vairums zinātnisko darbinieku bija vecāki par 56 gadiem. Pētījumi veikti zinātniskos institūtos: LZA Ekonomikas institūtā, Latvijas Valsts Agrārās ekonomikas institūtā un Latvijas Statistikas institūtā, Tautsaimniecības attīstības institūtā un Latvijas universitātēs, Latvijas universitātes Vēstures institūtā un citas augstskolās. LZP finansēto tēmu izpildītāji pārsvarā strādā zinātnisko darbu, apvienojot to ar pedagoģisko darbu Latvijas augstskolās.

Pētījumu rezultāti atspoguļoti galvenokārt publikācijās, kā arī dažādu priekšlikumu veidā iesniegti ieinteresētām institūcijām. Tie plaši ietverti valsts vadošo institūciju lēmumos, rekomendācijās, kā arī iestrādāti likumdošanas un saimnieciskos aktos un realizēti praksē. Kopējam finansējumam ekonomikas, juridiskās un vēstures zinātnes nozarēs laikposmā no 1994. līdz 2006. gadam bija tendence samazināties, tikai 2007. gadā projektiem un programmām finansējums tika palielināts, kas bija ievērojams progress. Būtu ļoti labi, ja šī tendence saglabātos Latvijas valsts budžeta „taupības apstākļos”, bet diemžēl aplūkojot jau 2008.gada finansējumu var secināt, ka tas būs nemainīgs pieaugošās inflācijas apstākļos. Kopumā ekonomikas un juridiskās zinātnes fundamentāliem un lietišķiem projektiem un programmām 2007.gadā tika piešķirti 0,27 milj. latu, savukārt vēstures nozarē 2007. gadā tika piešķirts 0,12 milj. Ls priekš 12 projektiem, kas nespēja nodrošināt nedz normālus darba apstākļus pētniekiem, nedz arī viņu sociālo aizsardzību, kā arī nevarēja nodrošināt regulāru gados jaunu kadru piesaistīšanu izstrādājamām tēmām. Valsts finansēto projektu un programmu nelielais budžets nenodrošina kadru piesaisti. Necīgā finansējuma dēļ apmaksātu doktorantūru LZP ekonomikas nozarē 1.gadā var nodrošināt tikai ap 8 personām gadā.

1.tabula

LZP fundamentālo un lietišķo pētījumu (grantu) finansējums, Ls

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Vēstures (t.sk. kultūras vēsture) zinātne	102788	102423	102102	102102	102102	98584	98584	119697	119700
Ekonomikas un juridiskās zinātnes	198440	197715	197101	197101	197101	190302	190302	231058	231054
t.sk. ekonomika, demogrāfija, vadībzinātne	180581	179920	179361	179361	179361	172414	171843	208645	208643
juridiskās zinātnes	17859	17795	17740	17740	17740	17888	18459	22413	22411

Par LZP necīgo finansējamo apmēru salīdzinājumā ar ES valstīm, var secināt no piemēra, ka 2007.gadā izdalītais valsts finansējums pēc attīstīto valstu zinātnieku atalgojuma pietika tikai 7 – 10 profesoru atalgojumam. Arī 2008.g. paredzētais zinātnes finansējums būs pieticīgs, kas veicinās Latvijas “smadzeņu” noplūdi uz attīstītām valstīm.

Ekonomikas un juridiskās zinātnes pētījumu īpatnība ir tā, ka rezultātu pamatošanai jāsavāc un jāizmanto ļoti liels informācijas daudzums, ko nevar izdarīt īsā periodā. Doktora grāda iegūšanai speciālistam ir bijis nepieciešams vidēji 4 – 8 gadi. Otra būtiska iezīme ekonomikā ir tā, ka pat valsts institūcijās informācija daudzos gadījumos ir pārvērsta par komercpreci. Informācija ir pārsvarā jāpērk, bet doktorantiem nav līdzekļu tās iegādei. Šāds stāvoklis būtiski traucē pētījumus. Attīstītajās pasaules zemēs valsts institūciju darbība ir atklāta, un informācija valsts iedzīvotājiem ir pārsvarā pieejama bez maksas. Turpretī Latvijas Republikā valsts institūciju informācija netiek atklāti izpausta, gluži otrādi - tā tiek pat slēpta, piemēram, Latvijas Bankas, Privatizācijas aģentūras u.c. ienākumi un izdevumi un t.sk. darba samaksa. Minēto faktoru dēļ ekonomikas nozares pētījumu rezultāti ir mākslīgi sadārdzināti un neietver visu nepieciešamo informāciju. Tomēr visumā pētījumu rezultāti ir zinātniski pamatoti ar konkrētiem priekšlikumiem tautsaimniecības attīstības pilnveidošanā, un to kvalitāte atbilst pasaules zinātniskajam līmenim.

Latvijas tautsaimniecības daudzveidīgie aspekti un tās kritiskā situācija izsauc nepieciešamību pētīt daudzus aspektus, tādēļ secīgais dalījums kā vissvarīgākos un mazāk svarīgos ir nosacīts. Principā pētījumi finansēti tikai svarīgākajām tēmām un kā viena no tādām ir iedzīvotāju dzīves līmenis un ar to saistītās problēmas, kuras pētītas vairākās tēmās, kā arī Latvijas tautsaimniecības attīstības iespējas.

Latvijā zinātniskie pētījumi tiek finansēti no dažādiem avotiem: LZP, ministrijām, uzņēmumiem, sabiedriskām organizācijām, ārvalstu institūcijām u.c.. Katram no šiem finansējumiem ir dažāda piešķiršana un atskaites kārtība. Nav Latvijā vienotas zinātnisko darbu pasūtīšanas un novērtēšanas sistēmas. Dažiem pasūtījumiem ir pilnīgāks novērtēšanas režīms, citiem svarīgāks ir izpildītāju kontakts ar pasūtītāju.

Kaut arī ir izteikts ierosinājums tēmās iesaistīt jaunos speciālistus, vēl ne visās tēmās ir iesaistīti jaunie speciālisti un arī ne vienmēr viņi ir gatavi uzņemties šādu darbu.

Problemātisks ir jautājums cik tēmās racionāli un produktīvi var strādāt speciālists, ja viņu atalgojums ir tikai 100 - 200 Ls/mēn.. Esošā prasība, ka, lai aizstāvētu doktora grādu vai ievēlētu par pasniedzēju vajag publikācijas, t.s. vispārātos izdevumos, praktiski, neievērojot vai publikācija ar līdzautoriem, vai publikācijā ir izklāstīti galvenie disertācijas atzinumi. Publikāciju avots un skaits formāli kļuvis par galveno kritēriju. Šī prakse būtiski pārskatāma un kā galvenais kritērijs būtu jābūt izstrādāto priekšlikumu nozīmība Latvijā un arī publikācijas plašai auditorijai tieši Latvijā. Formālas publikācijas bez disertācijas galveniem atzinumiem ārzemēs, ekonomikas, juridiskās un vēstures zinātnēs ir maznozīmīgas. Publikāciju pieejamība Latvijā un to iespējamā izmantojamība valstī ir jābūt par galveno kritēriju.

Pašreizējā nostāja, nepalielināt finansējumu granta tēmām nav zinātniski pamatota. 2007.g un 2008.g. sākumā aktualizējies jautājums par zinātnieku un zinātnisko darbu vērtēšanas kritērijiem.

Vērtēšanas procesā jāizšķir divi atsevišķi vērtējumi:

1. zinātniska darba vērtējums.

2. zinātnieka darbības vērtējums.

1. Zinātnieka, tāpat kā mākslinieka darbu vērtējumu var veikt pēc to aktualitātes un nozīmīguma valsts tautsaimniecībā. Diemžēl zinātnieka darbu vērtēšanā, tāpat kā mākslinieka darbu vērtēšanā, nevar būt viennozīmīga šablona. Zinātnieka darba vērtība var būt ļoti daudzpusīga, kas nav izsakāma ar konkrētiem parametriem. Daudzi pasaules zinātnieki ir aizgājuši no dzīves neatzīti un pat nonicināti, bet pēc viņu nāves darbi atzīti kā nozīmīgi ieguldījumi pasaules izzināšanā vai konkrētās tautsaimniecības sfērās. Zinātnieka devumu nav iespējams novērtēt ar konkrētiem viennozīmīgiem parametriem: tik lappuses, tik skaitļi, tik atsauksmes uz citiem autoriem, tik aprēķinātais efekts utt. Zinātnieka darbu nevar vērtēt arī pēc kāda konkrēta cita zinātnieka atziņas. Gan mākslā, kultūrā, medicīnā un arī zinātnē eksistē dažādas "skolas", kuras vienu otru pat pilnībā noliedz. Zinātnieka devumu var pieņemt vai nepieņemt, bet to nevar viennozīmīgi atzīt kā pieņemamu vai nepieņemamu. Fundamentāliem pētījuma rezultātiem nav viennozīmīga vērtības kritērija: viena pētījuma rezultāti var būt attiecināmi uz tuvāku periodu, citi uz tālāku, citi uz globālām problēmām. Kā novērtēt zinātnes pētījumu par pasaules globālām sasīšanas problēmām, par iespējamām zemestrīcēm atsevišķās pasaules vietās, tai skaitā arī Latvijā? Vai viennozīmīgi iespējams izvērtēt zinātnieku pētījumus par modificētās pārtikas lietošanu? Vai ir viennozīmīgi izvērtējams jautājums vai celt Latvijā atomelektrostaciju, vai arī celulozes rūpnīcu pie Daugavas vai pie Pāvilstas, vai celt ar jaudu 500 tūkstoši tonnu celulozes vai ievērojami mazāku, kā to ir izdarījuši Igaunijā?

Zinātnieka konkrēta darba vērtējumam nevar būt viennozīmīgs šablons un **nav iespējams noteikt skaitlisku viennozīmīgu vērtējumu**. Zinātniskā darba nozīmīgumu var analizēt tikai līdzvērtīgs zinātnieks netieši, vērtējot izmantoto izejas informāciju, pielietotās metodes, salīdzinājumus ar līdzīgiem pētījuma rezultātiem, pētījuma rezultāta apraksta pārskatāmību, salīdzinājumu ar ārvalstu atziņām un ar atziņām citos pētījumos un praktiskām norisēm dzīvē. Kaut arī analīzes rezultāti liksies pārlicinoši, tas vēl nedos tiesības zinātnieka darba rezultātus noliegt vai arī viennozīmīgi tos uzreiz slavināt kā vienīgo pasaules patiesību. Jebkuram zinātniskam secinājumam un atklājumam jāiziet aprobācijas periods rezultātu praktiskai pārbaudei vai salīdzinājumiem ar līdzvērtīgiem pētījuma rezultātiem. Ne mazums it kā slavētu pētījumu rezultāti pēc kāda laikā atzīti kā nepareizi vai maznozīmīgi, un tai pašā laikā kritizēti un pat atzīti kā nederīgi pētījumi ir ieguvuši vispārēju atzīni. Cik gan daudz lauksaimniecībā nav slavinātas viena vai otra jaunizveidotā šķirne, bet pēc laikā tā ir klusi pazudusi. Cik gan daži esošās pensiju sistēmas ieviesēji nav slavinājuši Latvijas pensiju sistēmas ģenialitāti, bet izrādījās, ka tā ir sociāli netaisnīga un tautsaimniecības attīstību bremsējoša. Vai nav dzirdēti slavinājumi par Latvijas nodokļu politiku un to autori cildināti par tādas sistēmas izstrādi, bet kur ir novedusi Latviju esošā nodokļu politika – pie nedaudzu tūkstošu miljoniem un turpat 50% Latvijas iedzīvotāju, kuru ienākumi ir zem iztikas minimuma. Vai Latvijas valsts

privatizācija ir veidojusi attīstītu ražošanu, ja Latvijas ražošanas potenciāls pēc privatizācijas ir samazinājies turpat divkārt? Tas noticis bez zinātniskas diskusijas un zinātniskām izstrādēm. Vienlaicīgi var jautāt, kāpēc tad zinātnieki nedevis savas izstrādes? Bet kur tad bija pasūtījums zinātnei un finansējums izstrādēm? Vai par zinātnei atvēlēto finansējumu 1991. – 2000. gadā, kurš nodrošināja pienācīgu finansējumu tikai dažu simtu zinātnieku algošanai, varēja vispār minēt par iespēju veikt nozīmīgus pētījumus? Vai vispār varēja runāt par zinātnei Latvijā? Vai kādreiz atvēlētie 0,2 % no iekšzemes kopprodukta vispār var veicināt zinātnes pētījumus?

Viennozīmīgi jāsecina, ka zinātnes izstrādes vērtēšana nevar būt šabloniska, bet tai jābūt dinamiskai un radošai, zinātnieka darbu, tāpat kā mākslinieka darbu, var atzīt vai to neizprotot vienkārši neievērot, bet nevar noliegt kā nederīgu. Zinātnieks ar saviem pētījumiem ir problēmu iepazīs, un nevar kāds cits, neiedziļinoties lietas būtībā, apgalvot “tur nav nekā” vai “kāda tam nozīme.” Arī Latvijas zinātnes padomes eksperti, ekspertējot darbus, neiedziļinoties pētījumu saturā, nederīkst noliegt pētījumus. Eksperti var tikai izteikt savu vērtējumu par pētījuma atspoguļojumu zinātnieka atskaitēs vai publikācijās. Neskaidrību gadījumā eksperti var arī, kontaktējoties ar pētījuma autoriem, iegūt papildus informāciju. Vērtējot zinātnieka darbu, jebkurš eksperts vērtē tikai kādu vai kādus zinātniskus pētījumus un viņam nav priekšstats par citiem tūkstošiem zinātnisku pētījumu un nav globālas informācijas par kopumu. Līdz ar to konkrētā eksperta vērtējums vienmēr būs subjektīvs savu zināšanu ietvaros. Vēl sarežģītāka situācija, ja jāekspertē līdzīgi pētījumi, kādus veic pats eksperts. Šādā gadījumā vērtējums būs subjektīvs, izejot no paša eksperta pētījumu atziņām, bet nekad nebūs garantijas, vai eksperta viedoklis ir pareizākais. Ekspertējot zinātniskās izstrādes, jābūt piesardzīgam, izsakot visaptverošu secinājumu. Arī ģeniāls pētījums var izskatīties “pelēks”, bet maznozīmīgs darbs, labi aprakstīts un izpušķots, var likties kā liels sasniegums. 2. Otra problēma ir kā vērtēt ne konkrēta darba, bet zinātnieka darbības rezultātu, tas ir **zinātnieka zinātniskos sasniegumus**. Zinātnieka vērtēšanai nevar būtu par pamatu kāds konkrēts ikdienišķs darbs – publikācijas, uzstāšanās konferencēs, lekciju pasniegšana un cits zinātnisks pasākums. Zinātnieka sasniegumu raksturošanai par pamatu jāņem zinātnieka kompleksā darbība. Šī kompleksā darbība izpaužas vairākos aspektos: nepieciešamas publikācijas, jāpropagandē savi rezultāti konferencēs, mācību procesā, jāvada studentu un doktorantu darbība. Zinātniskā darbība var izpausties konkrētu izstrāžu ieviešanā ražošanā, ražošanas vai vadības procesa uzlabošanā, savas zinātniskās skolas izveidošanā. Zinātniskā darbība var izpausties jaunu zāļu radīšanā vai jaunu zāļu pielietošanā. Zinātniskā darbība var izpausties arī kā jaunu inovatīvu tehnoloģiju ieviešana. Tātad zinātnieka darbību raksturo darbības kompleks, no kuriem dažs darbs vai pasākums ir plaši atzīts, bet var būt arī darbi vai darbība, kuru neviens neslavē vai citi pat noliedz kā nezinātnisku.

Zinātnieks tāpat kā mākslinieks ir personība, kurai nevar diktēt –“pielieto šo metodi, izmanto šo autoru..” Arī māksliniekam nevaram diktēt - “velc šo līniju resnāku, bet šo taisnāk” Mākslinieku Jūs varat pieņemt vai nē, bet ne pārveidot. Arī zinātnieku Jūs varat atzīt vai arī neatzīt, bet nav tiesības piespiest zinātnieku deklarēt citu pārliecību. Ne viens vien pēc nāves atzīts zinātnieks ir aizgājis no dzīves neatzīts un pat noniecināts. Cieņsim arī šodienas zinātniekus- viņu jau nav tik daudz un viņu izdevumi ir vairāk kā pieticīgi. Varbūt ekonomēt vajadzētu tieši dārgajās administrācijās.

Šodienas zinātnes situācijā ir izveidojušies sekojoši secinājumi un priekšlikumi:

1. Zinātnieks, tāpat kā mākslinieks ir personība, kuru nevar vērtēt pēc šablona, tik lappuses publikācijas, tik ārzemju publikācijas un ārzemju komandējumi, bet to vērtējot jāņem vērā kompleksa aura, kura ietver gan publikācijas, gan zinātniskas izstrādes, jauno zinātnieku sagatavošanu, publisku un citu darbību savas valsts uzdevumā un labā,
2. Zinātnes sasniegumu novērtēšanā nevar būt, tāpat kā mākslā šablona,- šī grāmata man nepatīk, šis raksts neder, jo noliedz manas izstrādes utt. Zinātnes sasniegums jāvērtē kompleksi visās tautsaimniecības sfērās no iespējamiem rezultātiem, kurus rada vai var radīt zinātniskā izstrāde – darbs gan tehnoloģijā, sadzīvē, valsts pārvaldē, dabas resursu izmantošanā un saglabāšanā, ieskaitot cilvēka pārticību un labklājību.
3. Zinātnē nav pieļaujama zinātnisko darbu vērtēšana pēc publikācijas vietas un valodas. Latvijā zinātnisko konferenču valoda un arī zinātnisko konferenču materiālu valodai ir jābūt latviešu valodai.
4. Zinātnieku un arī zinātnes sasniegumu vērtēšanu nevar viennozīmīgi uzticēt gadījuma raksturā ekspertiem. Zinātniskās izstrādes jāvērtē vispārātzītiem ekspertiem, kam ir pieredze un salīdzināšanas iespējas.
5. Zinātnes izstrāžu finansējums jābūt saistīts ar tēmas aktualitāti, izstrādes izmaksām, bet ne ar to, kurā institūcijā veic pētījumus valsts, pašvaldību, sabiedrības vai privātajā. Nav attaisnojams finansējums tikai par to, ka iestāde ir valsts, lai algotu ierēdņus uz zinātnes finansējuma rēķina.

Nozīmīgākās publikācijas LZP finansētās tēmās 2007.gadā

Ekonomikas, demogrāfijas un vadībizinības nozarē

Kolektīvās monogrāfijas un rakstu krājumi

1. Dubra E.– projekta vadītāja Monogrāfija „Detalizēts darbaspēka un darba tirgus pētījums tautsaimniecības sektoros” LR Labklājības ministrijas projekts Nr. VPD1/ESF/NVA/04/NP/3.1.5.1/0001/0003 Līgums Nr. LM 17.6 – 04/19-2005, Rīga, 2007. 240lpp
2. Karnīte R. red. Kas ir zināšanu sabiedrība? – LZA Ekonomikas institūts. Rīga, 2007
3. Sproģis A. red. LZP Ekonomikas un juridiskās zinātnes galvenie pētījumu virzieni 2006. gadā. Nr.12// LZP Ekonomikas un juridiskās zinātnes ekspertu komisija. Rīga: 2007.- 193 lpp.
4. Šumilo Ē. – projekta vadītāja Monogrāfija - Darbaspēka profesionālā mobilitāte. Eiropas Savienības struktūrfondu nacionālās programmas „Darba tirgus pētījumi” projekts „Labklājības ministrijas pētījumi”. Latvijas Universitāte, Rīga, 2007 – XI + 219 lpp.
5. Šumilo Ē. – projekta vadītāja Monogrāfija - Neregistrētās nodarbinātības novērtējums. -Eiropas Savienības struktūrfondu nacionālās programmas „Darba tirgus pētījumi” projekts „Labklājības ministrijas pētījumi”. Latvijas Universitāte, Rīga, 2007 – XI + 213 lpp.
6. Tautsaimniecības attīstības problēmas Latvijā Nr.5 Tautsaimniecības attīstības institūts R., 2007, 228. lpp.
7. Latvijas Zinātņu akadēmijas Ekonomikas institūta Gadagrāmata // Latvijas Zinātņu akadēmijas Ekonomikas institūts R., 2007. 174 lpp.
8. Oļevskis G. Uzņēmējs un tirgus. Monogrāfija. Rīga, Jāņa Rozes apgāds, 2007. – 220.lpp.

Publikācijas

1. Āboliņa I. Mākslinieka intelektuālā īpašuma tiesības regulējums un tā ietekme uz uzskaiti Latvijā/ - LU raksti Ekonomika, 2007. 17. – 25. lpp.
2. Āboliņa I. Mākslinieku saimnieciskās darbības uzskaites īpatnības. – Latvijas Universitāte, iesniegts 2007.gadā.
3. Āboliņa I. Pievienotās vērtības nodoklis fizisko personu saimnieciskai darbībai. – Latvijas Universitāte, doktorantūra, iesniegts 2007.gadā.
4. Ajevskis V. Inflācija un inflācijas nenoteiktība Latvijā. Pētījums 4.2007. Rīga: Latvijas Banka, 2007. – 12 lpp.
5. Auzina A. INFORUM model development in Latvia: problems and solutions. Recent Development in INFORUM-type Modelling. Lodz: Wydawnictwo Uniwersytetu Lodzkiego, 2007. – pp. 7-16.
6. Auziņa A. Apstrādes rūpniecības apakšnozaru attīstības prognozēšana, izmantojot Latvijas multisektorālo makroekonomisko modeli. RTU 48. Starptautiskās zinātniskās konferences “Tautsaimniecības un uzņēmējdarbības attīstības problēmas” referātu tēzes. Rīga, 2007.g. 11.-13.oktobris. – 9.lpp.
7. Auziņa A. Apstrādes rūpniecības apakšnozaru attīstības prognozēšana, izmantojot Latvijas multisektorālo makroekonomisko modeli. – RTU zinātniskie raksti, 3.sērija “Ekonomika un uzņēmējdarbība. Tautsaimniecība: teorija un prakse”, 15.sējums. – Rīga: RTU, 2007. – 9 lpp.
8. Balode I. Latvijas mājsaimniecību patēriņa izdevumu grupu multidimensiju Engela funkcijas. Information Society and Modern Business, Ventspils University College, 2007, 76.-94. lpp.
9. Balodis A. Klasiskā atmiņas izpratne: mneme un anamnesis. – Filozofija, LU Raksti. 713. sēj. – Rīga: LU, 2007, 7.–18. lpp
10. Balodis A. Retrospective Consciousness of Every-day Life: Bergson's Theory. of Memory. – Dilemmas of Values and Contemporary Life-World. Rīga: FSI, 2007, 135–148. pp.
11. Berdņikovs, A. Dari to pats: panku subkultūras ietekme uz popkultūras attīstību. // Ceļojums ar citādo: subkultūras pilsētas vidē. Red. D.Hanovs. – Rīga, 2007, 68–73. lpp.
12. Berdņikovs, A. Dažādība, transnacionālās diasporas un protesti: divi nacionālās valsts reaģēšanas scenāriji. // Ceļojums ar citādo: subkultūras pilsētas vidē. Red. D.Hanovs. – Rīga, 2007, 128–138. lpp.
13. Berdņikovs, A. Transnacionālisms kā viens no lielākajiem 21.gadsimta izaicinājumiem: nepieciešamība pēc vispusīgas pētnieciskas pieejas un preventīvas politiskas rīcības. // Latvijas Zinātņu akadēmijas Ekonomikas institūta gadagrāmata 2007. – LZA EI, Rīga, 2007. – 7–24. lpp.
14. Berdņikovs, A. Valsts un diasporas mijiedarbība: Vācijas un Latvijas pieredzes salīdzinošs apskats. // Latvijas Zinātņu akadēmijas Ekonomikas institūta gadagrāmata 2007. – LZA EI, Rīga, 2007. – 25–32. lpp.
15. Berdņikovs, A. Virzoties uz zināšanu sabiedrību: jauno informācijas un komunikāciju tehnoloģiju ietekme uz cilvēku un sabiedriskajām kustībām”. // Kas ir zināšanu sabiedrība? – LZA EI, Rīga, 2007. – 20.– 45. lpp.
16. Berdņikovs, A. Wechselwirkung von Staat und Diaspora. // Aktuelle Probleme postsozialistischer Länder. Das Beispiel Lettland. Red. A. Reetz. – Wittenbach/SG: Verlag Wilhelm Surbir, 2007. – 109.–111. lpp.
17. Bērziņš A. Iedzīvotāju skaita un vecuma sastāva prognozes Latvijas reģionos // Stratēģijas analīzes komisija. Zinātniski pētnieciskie raksti. Rīga: Zinātne. 2007. Nr. 4(15). 197.-208. lpp.

18. Bērziņš A., Zvidriņš P. Latvijas iedzīvotāju demogrāfiskās prognozes. Grām: Detalizēts darbaspēka un darba tirgus pētījums tautsaimniecības sektoros. Rīga: LU, 2007, 113. - 118.lpp.
19. Breikša A., Magidenko A. Entrepreneurships Innovation in Latvia // «Київський національний університет ім.Т.Шевченка».Актуальні проблеми міжнародних відносин Київ, 2007. 100-102 с. Збірник наукових праць, випуск 67, част. II.
20. Breikša A., Magidenko A. Knowledge Based and its Potential // International scientific dual conference “Towards knowledge Based economy. Enterprise management diagnostics”, conferences proceeding. Riga, RTU, 2007, CD-ROM, 6 p.
21. Buģina V., Vindele L. Dabas resursu ekonomiskais izvērtējums Vidzemes reģionā. Economic Science for Rural Development. Development: Rural and Regional: Proceeding of the International Scientific conference. No 12, Jelgava: 2007 – p. 158 – 166
22. Buģina V., Pabērza K. „Kooperācijas attīstība lauksaimniecībā Zemgales reģionā” Economic Science for Rural Development. Primary and Secondary Production, consumptions: Proceedings of the International Scientific conference. No. 13 Jelgava: 2007 – p. 115-123
23. Buģina V., Vindele L. „Dabas resursu ekonomiskā analīze Vidzemes reģiona rajonos. Vide. Tehnoloģija. Resursi. VI starptautiskās zinātniski pētnieciskās konferences materiāli 2007.g. Rēzekne 2007., 244.-253. lpp.
24. Buševica D. Pakalpojumu konjunktūras datu analīze statistiskajos reģionos // Statistika un pārvaldes problēmas 2007. – Rīga: Latvijas Statistikas institūts, 2007. – 7.-14.lpp.
25. Čarkovs J., Šadurskis K. On delayed stochastic exponent. Proc. of 6th International Conference APLIMAT’2007 – Slovak University of Technology, Bratislava, Slovak Republic, 2007. – p.p. 463 – 469.
26. Ciemiņa I. Pamatfaktoru ietekme uz dzīves līmeni un dzīves kvalitāti. – Tautsaimniecības attīstības problēmas Latvijā. Nr.5. Tautsaimniecības attīstības institūts; – R.: 2007., - 183. -189.lpp.
27. Ciemiņa I., Krastiņš O. u.c. Izglītības un citu faktoru ietekme uz dzīves līmeni un dzīves kvalitāti. – LZP Ekonomikas un juridiskās zinātnes galvenie pētījumu virzieni 2006.gadā. – R.: LZP Ekonomikas un juridiskās zinātnes ekspertu komisija, 2007.g. Nr.12 - 26. -31.lpp.
28. Ciemleja G., Lace N. Raising of SME Capabilities: the Case of Latvian Printing Companies // 17th International Scientific Conference Modern Approaches to Corporate Management. Scientific proceeding.-Bratislava, Slovak Republic, Slovak University of Technology in Bratislava, 6.-7.september, 2007.-CD.-123-133 pp.-ISBN 978-80-227-2750-1
29. Čurkina I. Ekonomikas augšme: kvantitatīvie un kvalitatīvie rādītāji. // Komersanta Vēstnesis 2007/13(69).
30. Čurkina I. Ko rāda iekšzemes kopprodukts? // Komersanta Vēstnesis 2007/22(78). – 6-7.lpp.
31. Čurkina I. Latvija pasaules ritmā. // Tautsaimniecības attīstības problēmas Latvijā. Nr.5, 2007.– Tautsaimniecības attīstības institūts, Rīga 2007. – 36-44.lpp.
32. Čurkina I. Par un ap produktivitāti Latvijā. // Komersanta Vēstnesis 2007/41(97)
33. Čurkina I. Spekulatīvās krīzes: pasaules valstu pieredze // Latvijas Zinātņu akadēmijas Ekonomikas institūta Gadagrāmata, Latvijas Zinātņu akadēmijas Ekonomikas institūts R., 2007. 41. – 56. lpp.
34. Čurkina I. Tendenzen der Wirtschaftsentwicklung. // Aktuelle Probleme postsozialischer Länder. Der Beispiel Lettland. Hrsg. Axel Reetz, 2007. – s.104-109
35. Čurkina I. Vai Latvijas izaugsmei ir stabils pamats? // Tautsaimniecības attīstības problēmas Latvijā. Nr.5, 2007.– Tautsaimniecības attīstības institūts, Rīga 2007. – 31-36.lpp.
36. Čurkina I. Zināšanu ekonomikas rādītāji un to izmaiņas finanšu krīžu ietekmē. // Kas ir zināšanu sabiedrība? – LZA EI, 2007. – 62-77.lpp.
37. Didenko K., Ketners K. Nodokļu politikas ekoloģiskie aspekti // Ekonomika un uzņēmējdarbība. RTU Zinātniskie raksti. 3. sērija, 15. sējums – Rīga: RTU izdevniecība, 2007., 39.-48 lpp.
38. Dovlādbekova I. Latvijas un tās reģionu darba tirgus specifiskās problēmas.- Eiropas Savienības struktūrfondu nacionālās programmas „Darba tirgus pētījumi” projekts „Labklājības ministrijas pētījumi”. Latvijas Universitāte, Rīga, 2007., 184 lpp. (ar līdzautoriem).
39. Dovlādbekova I., E. Eteris Social insecurity and economic developments: the Union and member states approaches. - RSU ESF starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums, 2007.g., 55.-58. lpp.
40. Dovlādbekova I., E. Eteris Financial integration and freedom of banking services: the EU and Latvia. - RSU ESF starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums, 2007.g., 37.-40. lpp.
41. Dovlādbekova I. Cilvēkkapitāla attīstība kā Latvijas ekonomiskās konkurētspējas paaugstināšanas faktors. - LZP Ekonomikas un juridiskās zinātnes galvenie pētījumu virzieni 2006.g., Nr. 12, Rīga, 2007.g., 32.-35. lpp.
42. Dovlādbekova I. Darbaspēka profesionālā mobilitāte. Eiropas Savienības struktūrfondu nacionālās programmas „Darba tirgus pētījumi” projekts „Labklājības ministrijas pētījumi”. Latvijas Universitāte, Rīga, 2007., 219 lpp. (ar līdzautoriem).
43. Dovlādbekova I. Pārapsūtināšana kā apdrošināšanas kompāniju finanšu stabilitātes un risku vadības instruments.- RSU starptautiskās zinātniskās konferences tēzes, 2007.g.
44. Dovlādbekova I., Šumilo Ē., Baumanes I. Sociālā kapitāla koncepcija, īpatnības un ietekme uz ekonomisko izaugsmi.- LZA Ekonomikas institūts, Rīga, 2007., 150.-181. lpp.
45. Draiska E. Magidenko A., Tirgziņības stratēģijas attīstība Latvijas profesionālajā sportā // Ekonomiskie pētījumi uzņēmējdarbībā. RTU Zinātnisko rakstu krājums, 5. sējums – Rīga, RTU izdevniecība, 2007., 15.-23. lpp.

46. Draiska E., Magidenko A. Uz zināšanu balsfīta projektu stimulēšana pārejas perioda ekonomikā // Starptautiskas zinātniskas konferences „Tautsaimniecības un uzņēmējdarbības attīstības problēmas” zinātniskie raksti. Rīga: RTU, 2007, 148-154 lpp.
47. Dubra E. Latvijas darba tirgus un tā tendences un prognozes mūsdienu ekonomikas apstākļos // LU Raksti sērija „Ekonomika”, VI - 719. sēj. – R.: LU, 2007
48. Dubro N., Magidenko A., Didenko K. Bīstamo atkritumu apsaimniekošanas pamatprincipi Latvijā //Ekonomika un uzņēmējdarbība. RTU Zinātniskie raksti. 3. sērija, 15. sējums – Rīga: RTU izdevniecība, 2007., 47.-57 lpp.
49. Eglīte P. Darba slodze un darbaspēju uzturēšana Latvijā. Latvijas Zinātņu akadēmijas Ekonomikas institūta gadagrāmata 2007. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmijas Ekonomikas institūts, 2007, 57.-69. lpp.
50. Eglīte P. Depopulāciju veicinošo apstākļu kopuma atšķirības Latvijas reģionos. Paaudžu nomaņa un migrācija Latvijā. Stratēģiskās analīzes komisija. Zinātniski pētnieciskie raksti 4 (15) 2007, 118.-129. lpp.
51. Eglīte P. Migrāciju daudzveidība. Latvijas Universitātes 65. zinātniskā konference ”Ģeogrāfija. Ģeoloģija. Vides zinātne”. Referātu tēzes. Rīga: Latvijas Universitāte, 2007, 33.-34. lpp.
52. Eglīte P. Recent changes of actual subject in gender studies in Latvia. International Scientific conference Gender Studies in Baltic region. Conference Proceedings, November 29-30, 2007 (CD)
53. Eglīte P. The Challenge of Emigration for Population Policy in Latvia. Uncertain Transformations – new domestic and international challenges. Proceedings of the International Conference, Riga, November 9-11, 2006. Rīga, Latvijas Universitāte, 2007, 325-331
54. Eglīte P., Markausa I.M., Ivbulis B., Pavlina I., Ģņedovska I., Brants M. Iedzīvotāju novecošanās procesa medicīnisko un sociāli demogrāfisko likumsakarību izpēte. LZP Ekonomikas un Juridiskās zinātnes galvenie pētījumu virzieni 2006. gadā Nr. 12, Rīga, 2007, 40.-43. lpp.
55. Eglīte P., Markausa I.M., Pavlina I., Brants M., Ģņedovska I., Ivbulis B. Sociāli demogrāfisko norišu paredzamās pārmaiņas Latvijā pēc pievienošanās Eiropas Savienībai. LZP Ekonomikas un Juridiskās zinātnes galvenie pētījumu virzieni 2006. gadā Nr. 12, Rīga, 2007, 36.-39. lpp.
56. Eisaka F., Priedītis A., Eisaks M. Dažāda lieluma saimniecību (uzņēmumu) līdzāspastāvēšana Latvijas attālajos reģionos ES apstākļos. LZP Ekonomikas un juridiskās zinātnes galvenie pētījumu virzieni 2006. gadā Nr. 12. Rīga, 2007., 44.-47. lpp.
57. Eisaka F., Priedītis A., Eisaks M. Latvijas lauksaimniecības attīstības problemātiskie aspekti. Latvijas Zinātņu Akadēmijas Ekonomikas institūta Gada grāmata 2007. Rīga, 70. – 80. lpp.
58. Freivalde L. Segmentation and Characteristics of the Airport. International scientific dual – conference „Toward knowledge – based economy”, 12 – 13 April 2007. Conference proceedings. – Rīga, RTU, 2007. – 82.–84.lpp.
59. Gaile-Sarkane E. Diversity of Marketing Research Reserch in the Area of Economics and Company Management, International Conference, 12.-14. September 2007, Brno, Czech Republic, conference Proceedings – CD ROM, 6pages, ISBN: 978-80-214-3482-0
60. Gaile-Sarkane E. Factors what influence development of E-Commerce in the Baltic States // // The 4th International Scientific Conference „Business and Management’2006”, the 14th International Scientific Conference „Enterprise Management: Diagnosis, Strategy, Efficiency”. Selected papers. – Vilnius: Lithuania, Vilnius Gediminas Technical University Press „Technica”, 2007. – 89-92 p. – ISI datu bāzē
61. Gaile-Sarkane E. Factors What Influence Development of E-commerce in the Baltic States//The 4th International Scientific Conference Business and Mngement’2006, The 14th International Scientific Conefence Enterprise management: Diagnosis, Stategy, Efficiency. October 5-6, 2006, Vilnius. Selected papers.- Vilnius, Leidykla Technika, 2007. – 335. – 338 pp. ISBN 978-9955-28-114-6
62. Gaile-Sarkane E. Impact of E-Commerce on Marketing Development //// Economics&Management, 2007, International Scientific Conference Proceeding , Kaunas University of Technology. - ISSN 1822-6515. – p356-362 (EBSCOhost AN 225963514)
63. Gaile-Sarkane E. Particularities of E-Comemrce Development in Latvia // Актуальные проблемы міжнародних відносин, Випуск 67, Частина 2- Київ, 2007, 107.-110 с.
64. Goša Z., Seņkāne E. Mirstība Latvijas reģionos: intensitāte un faktori. // Stratēģijas analīzes komisija. Zinātniski pētnieciskie raksti. Rīga: Zinātne. 2007. Nr. 4(15). 84.-103. lpp.
65. Goša. Z. Augstāko un profesionālo mācību iestāžu absolventu profesionālā darbība pēc mācību beigšanas. Rīga, LU, 2007., 20 lpp.
66. Gulbe I., Melece L., Hazners J., Csaba J. (2007). Impact of Accession to the EU on Latvia’s Food Sector// Proceedings of International Conference “Changes inthe Food Sector after Enlargement of the EU”. Institute of Agricultural and Food Economics No. 57.1, Warsaw, 226-243.
67. Gulbe I., Melece L., Hazners J., Csaba J. Impact of Accession to the EU on Latvia’s Food Sector// Proceedings of International Conference “Changes in the Food Sector after Enlargement of the EU”. Institute of Agricultural and Food Economics No. 57.1, Warsaw, 2007, pp. 226-243.
68. Igaune E. Sociālais kapitāls Pierīgas reģionā. Research for Rural Development 2007. Jelgava, 2007, p.285-292.
69. Jakušonoka I. Research of Capital Structure in Agricultural Companies in Latvia. Economic Science for Rural Development (Proceeding of the International Scientific Conference). No 14 Jelgava, 2007., 27. – 36. pp.
70. Jurgena I., Radžele-Šulce A.. Changes in the Number of Various Legal Structures of Business//Humanities and Social Sciences Latvia. Nr. 1 (50). 2007. – 135-146 pp.

71. Jurgeviča J., Lāce N. Mazo un vidējo uzņēmumu attīstības problēmas // Ekonomiskie pētījumi uzņēmējdarbībā. RTU Zinātnisko rakstu krājums, 5. sējums – Rīga, RTU izdevniecība, 2007., 138.-146. lpp.
72. Kaktiņš J., Arhipova I., Blija T. Riska cēloņu kontroles punktu (KP) noteikšanas nepieciešamība un HACCP sistēmas ieviešanas iespējamība privātajā mežsaimniecībā// Lauksaimniecības un pārtikas risku vadīšana. Monogrāfija, Jelgava, 2007, 409.-438.lpp.
73. Kaktiņš J., Švānberga L. Ģenētiski modificēto un citu kultūraugu līdzaspastāvēšanas informācijas sistēma pašvaldībās, Proceedings of the International Scientific conference: Development: Rural and Regional Nr. 12, Jelgava, 2007. 204.-211.lpp.
74. Kaktiņš J., Švānberga L. Ģenētiski modificēto un citu kultūraugu līdzaspastāvēšanas informācijas sistēma pašvaldībās, Proceedings of the International Scientific conference: Development: Rural and Regional Nr. 12, Jelgava, 2007. 204.-211.lpp.
75. Karnīte R. Background paper on the current state of Latvian economy and questions for discussion. Iesniegts Fr. Eberta fondam 26.07.2007
76. Karnīte R. Čurkina I. Ekonomisko krīžu iespējamība un to novēršana Latvijā. // LZP Ekonomikas un juridiskās zinātnes galvenie pētījumu virzieni 2006. gadā, Nr.12, Rīga 2007. – 61-62.lpp.
77. Karnīte R. Inflācija un kas aiz tās slēpjas. // Republika, 2007. gada marts
78. Karnīte R. Latvia – Belarus economic relations. Iesniegts publicēšanai, 2007. gads
79. Karnīte R. Latvijas tautsaimniecības attīstības mērķa un struktūrpolitikas atbilstība. // Latvijas Zinātņu akadēmijas Ekonomikas institūta gadagrāmata 2007. – LZA EI, 2007. – 98-115.lpp
80. Karnīte R. Viss kārtībā, guliet mierīgi... // Komersanta Vēstnesis, 2007. gada marts
81. Karnīte, R. Zināšanu sabiedrības jēdziens un saturs Eiropas Savienībā un Latvijā. // Kas ir zināšanu sabiedrība? – LZA EI, Rīga, 2007. – 46–61.lpp.
82. Karnīte, R., de Kastro Gonsalves–Bērziņš, I., Popoviča S. Ārvalstu kapitāls Latvijas banku pamatkapitālā. – LZA EI, Rīga, 2007.
83. Kasjanovs I. Fizisko personu ieguldīšanas kultūra vērtspapīru tirgū Latvijā // Tautsaimniecības attīstības institūts, 5. rakstu krājums ISBN 9984 – 19 – 924 – X “Tautsaimniecības attīstības problēmas Latvijā”, 2007.gads **Error! Bookmark not defined.** – 207 lpp
84. Kasjanovs I. Latvijas brīvo ekonomisko zonu ietekme reģionos // Tautsaimniecības attīstības institūts, 5. rakstu krājums ISBN 9984 – 19 – 924 – X “Tautsaimniecības attīstības problēmas Latvijā”, 2007.gads **Error! Bookmark not defined.** – 159 lpp
85. Keišs S., Tilta E., Kazinovskis A., Zariņa V., Medne A. Reģionalizācija un tās loma līdzsvarotā administratīvi teritoriālā attīstībā Latvijā.// LZP Ekonomikas un juridiskās zinātnes galvenie pētījumu virzieni 2006.gadā: Nr.12. – Rīga: LZP Ekonomikas un juridiskās zinātnes ekspertu komisija, 2007. – 68.-75.lpp.ISSN 1691-290X.
86. Keišs S., Tilta E., Kazinovskis A., Zariņa V., Medne A., Balode G.. Reģionalizācija ES un Latvijā sociāli ekonomiskās attīstības kontekstā, LZA Ekonomikas institūta Gadagrāmata 2007, kopā ar autoru kolektīvu, Rīga, 2007. gads, 115. – 129.lpp.
87. Keišs St., Tilta E., Kazinovskis u.c. Reģionalizācija ES un Latvijā sociāli ekonomiskās attīstības kontekstā // Latvijas Zinātņu akadēmijas Ekonomikas institūta Gadagrāmata, Latvijas Zinātņu akadēmijas Ekonomikas institūts R., 115. – 129. lpp.
88. Krastiņš O., Vanags E., Locāne V. Par teritorijas attīstības gada, bāzes un ķēdes indeksiem //Statistikas un pārvaldes problēmas 2007. – Rīga: Latvijas Statistikas institūts, 2007. – 142.-159.lpp.
89. Krūmiņa I. Darbaspēka paaudžu nomaiņa Latvijā. Grām: Paaudžu nomaiņa un migrācija Latvijā. Stratēģiskās analīzes komisija. Zinātniski pētnieciskie raksti. Nr. 4 (15). Rīga: Zinātne, 2007. 104.-117.lpp.
90. Krūmiņš J. Augstāko un profesionālo mācību iestāžu absolventu profesionālā darbība pēc mācību beigšanas. LU: Rīga, 2007, XIV + 241 lpp.
91. Krūmiņš J. Regional identity and demography: case of Latvia. In: Proceedings of the 2nd International Conference “Human resources – the main factor of regional development” (edited by Ligita Šimanskiene, Gabriele Burbulyte, Kalev Katus), 5-6 October, 2006, Klaipeda University. Klaipeda, 2007. Pp. 145-154.
92. Krūmiņš J., Ušackis U. Mūža ilguma un mirstības reģionālās atšķirības Latvijā // Stratēģijas analīzes komisija. Zinātniski pētnieciskie raksti. Rīga: Zinātne. 2007. Nr. 4(15). 66.-83. lpp.
93. Krūzs K., Didenko K., Magidenko A. Atkritumu apsaimniekošanas uzlabošanas iespējas //Ekonomika un uzņēmējdarbība. RTU Zinātniskie raksti. 3. sērija, 15. sējums – Rīga: RTU izdevniecība, 2007., 58.-67 lpp.
94. Kūle M. The Process of Becoming European: a Philosophical Perspective. // Dilemmas of Values and Contemporary Life–World. – Rīga: FSI, 2007. – 13–25 pp.
95. Kūle M. Zināšanu fenomena izpratne zināšanu sabiedrības veidošanā. – Kas ir zināšanu sabiedrība? – LZA EI, Rīga, 2007. – 7.-19.lpp.
96. Lace N. Delegation of execution of business process to an outsource service provider // Management, Economics and Business Development in the new European Conditions. V International scientific conference. Scientific proceeding. Brno, 25-26 May 2007. – CD. -6 pages
97. Lace N. Key performance indicators for small business / co-author Z.Sundukova //The 4th International Scientific Conference „Business and Management’2006”, the 14th International Scientific Conference „Enterprise Management: Diagnosis, Strategy, Efficiency”. Selected papers. – Vilnius: Lithuania, Vilnius Gediminas Technical University Press „Technica”, 2007. – 41-46 p. – ISI datu bāzē

98. Lace N. The Taxpayer-Focused Approach in Tax Administration / co-author N.Filipoviča// Scientific proceedings. International scientific dual-conference "TOWARDS KNOWLEDGE-BASED ECONOMY" & "ENTERPRISE MANAGEMENT: DIAGNOSTICS, STRATEGY, EFFECTIVENESS", Riga on 12-13 April 2007. – CD.-5p.
99. Lace N. X-inefficiency of the tax administration / co-author N.Filipovica // The 4th International Scientific Conference „Business and Management’2006”, the 14th International Scientific Conference „Enterprise Management: Diagnosis, Strategy, Efficiency”. Selected papers. – Vilnius: Lithuania, Vilnius Gediminas Technical University Press „Technica”, 2007. – 89-92 p. – ISI datu bāzē
100. Lāce N., Sundukova Z. Regional development problems of small and medium-sized enterprises in Latvia // TRENDS. Economics and management. Volume I, Number 01, 2007. – Brno: Brno University of Technology, 2007. – p 46-55. - ISSN 1802-525
101. Laizans T., Lace N. Peculiarities of venture capital in Latvia // Economics & Management, 2007, International Scientific Conference Proceeding , Kaunas University of Technology. - ISSN 1822-6515. – p 223-229 (EBSCOhost AN 25963498)
102. Leibus I. Gaidāmās izmaiņas mazajiem uzņēmējiem var radīt problēmas. *Bilance* Nr.19(175), 10.2007., 7.–10.lpp.
103. Leibus I. Mainīsies individuālo uzņēmēju tiesiskais regulējums. *Bilance* Nr.20 (176), 10. 2007, 6. – 10. lpp.
104. Leibus I., Vītola I. Social and economic aspects of self-employment in Latvia. The Third international scientific conference. *Rural Development 2007*. Lithuanian University of Agriculture Akadēmija, Kaunas region Lithuania 2007., 96 -102 pp.
105. Leja L. The Qualification and Substance of Leasing Agreements in Latvian Private Law. Summary of Doctorate Thesis, 2007.
106. Leja L. Līzinga līgumu kvalifikācija un saturs Latvijas privāttiesībās. Promocijas darba kopsavilkums. Latvijas Universitātes Juridiskā fakultāte., 2007.
107. Liepiņa E., Survilo T. Farmaceutisko produktu cenu veidošanās politika // Tautsaimniecības attīstības institūts, 5. rakstu krājums ISBN 9984 – 19 – 924 – X “Tautsaimniecības attīstības problēmas Latvijā”, 2007.gads **Error! Bookmark not defined.** – 215 lpp
108. Liscova A. The Role of Partnerships and Initiative Groups in the Use of Production Factors in the Rural Areas in the Zemgale Region//Dynamic Development of Production Factors: Humanities and Social Sciences. *Latvia* Nr. 1 (50) 2007. – 170-182 p.p.
109. Magidenko A., Lāce N. Development of innovation activity in Latvia // V International scientific conference „management and Engineering 07”, Scientific Proceedings, 18-22 June, 2007, Sozopol, Bulgaria – Bulgaria, 410-412 pp.
110. Magidenko A. N.Lāce Development of innovative activity in Latvia. // V International scientific conference „Management and Engineering’07”. Scientific proceedings. The scientific-technical union of mechanical engineering. Sozopol, June 18-22, 2007. - 410 -412 p.
111. Magidenko A., Dehtjare J. Viesnīcu biznesam nepieciešamo zināšanu resursi kā tās veiksmīgas vadīšanas līdzeklis Latvijā // Starptautiskas zinātniskas konferences „Tautsaimniecības un uzņēmējdarbības attīstības problēmas” zinātniskie raksti. Rīga: RTU, 2007, 137-154 lpp.
112. Magidenko A., Gaile-Sarkane E., Didenko K., Lāce N. Informācijas resursu ekonomiskā nozīme Latvijas uzņēmējdarbības attīstībā // LZP ekonomikas un juridiskās zinātnes galvenie pētījumi 2006. gadā. Nr. 12. LZP Ekonomikas un juridiskās zinātnes ekspertu komisija. – Rīga: LZP, 2007. – 76.–82. lpp.
113. Magidenko A., Greitāne R. Role of Feed back in Production Quality Management System // International scientific dual conference “Towards knowledge Based economy. Enterprise management diagnostics”, conferences proceeding. Riga, RTU, 2007, CD-ROM, 6 p.
114. Magidenko A., Ketners K. Inovāciju aktivitāšu efektivitātes novērtēšana// *Ekonomika un uzņēmējdarbība*. RTU Zinātniskie raksti. 3. sērija, 15. sējums – Rīga: RTU izdevniecība, 2007., 68.-76 lpp.
115. Makijenko A. Ieguldījumu pakalpojumu tirgus un tā attīstības tendences Latvijā. *LU Raksti, Ekonomika*, 2007.
116. Markausa I.M. Bērniecības spēļu un rotaļu vērtējums pieaugušo atmiņās. *Letonika* Nr.16, Rīga, 2007, 95.-109. lpp.
117. Markausa I.M. Pilsētvides vizuālais piesārņojums. *LU 65. zinātniskā konference „Ģeogrāfija. Ģeoloģija. Vides zinātne”*. Rīga: LU, 2007, 70.-71. lpp.
118. Markausa I.M. Pirmspensijas vecuma iedzīvotāju nodarbinātības paaugstināšanas iespējas. *Latvijas Zinātņu akadēmijas Ekonomikas institūta gadagrāmata 2007*. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmijas Ekonomikas institūts, 2007, 130.-143. lpp.
119. Markausa I.M. Pirmspensijas vecuma personu profesionālās orientācijas un karjeras konsultēšanas vajadzību izpētes rezultāti. Pētījuma ziņojums: Profesionālās orientācijas pakalpojumu saņēmēju mērķa grupu vajadzību izpētes sistēmas izstrāde un realizācija. Rīga, 2007. – 50.-90. lpp.
120. Mavļutova I. Restructuring of Entrepreneurships a Way to Increase Solvency. International scientific dual – conference „Toward knowledge – based economy”, 12 – 13 April 2007. Conference proceedings. – Rīga, RTU, 2007. – 161.–162.lpp.
121. Mavļutova I. The prognostication of eventual bancruptcy of enterprise. International conference „Enterprise in transition”. Conference proceedings. – Split, University of Split, Croatia, 2007. – P. 119–122.

122. Medne A., Tilta E. Nodokļi kā konkurenci veicinošs faktors Latvijā // Tautsaimniecības attīstības problēmas Latvijā R, Tautsaimniecības attīstības institūts 2007 178. – 182. lpp.
123. Medne A. ar autoru kolektīvu Reģionalizācija ES un Latvijā sociāli ekonomiskās attīstības kontekstā, LZA Ekonomikas institūta GADAGRĀMATA 2007, Rīga, 2007. gads, 115. – 129.lpp.
124. Medne a. Efektīva nodokļu politika kā tūrisma attīstību veicinošs faktors Latvijā // Jauni tūrisma produkti tūrisma attīstībā R., BA Turība 2007 5.lpp.
125. Medne A. Efektīva nodokļu politika kā tūrisma attīstību veicinošs faktors Latvijā // BA Turība, 2007.gada 1.jūnijs,VIII Starptautiskā zinātniskā konferences Jauni tūrisma produkti reģionu attīstībai, Rakstu krājums (diska formā) ISBN 978 – 9984 – 766 – 93 – 5
126. Medne A. Tilta E. Nodokļi kā konkurenci veicinošs faktors Latvijā // LU, Tautsaimniecības attīstības institūts, 5. rakstu krājums ISBN 9984 – 19 – 924 – X “Tautsaimniecības attīstības problēmas Latvijā”, 2007.gads, 178 – 182 lpp
127. Medne A. Nodokļu politika un tūrisma attīstība Latvijā // Komersanta vēstnesis, 2007. g. Nr.24 un 25
128. Medne A. Nodokļu politika un tūrisma attīstība Latvijā. “Komersanta vēstnesis”, 2007.g. Nr.24 un Nr.25 (turpinājums)
129. Medne A. Pieradināti pie atlaidēm // Komersanta vēstnesis, 2007. g. Nr. 50.
130. Medne A. Reģionalizācija un tās loma līdzsvarotā administratīvi teritoriālā attīstībā Latvijā, 68. - 75.lpp
131. Medne A. u.c. Reģionalizācija ES un Latvijā sociāli ekonomiskās attīstības kontekstā LZA Ekonomikas institūts Gadagrāmata 2007, R., 2007. 115 – 129. lpp.
132. Medne A., Tilta E. Nodokļu politika un tūrisma attīstība Latvijā. “Komersanta vēstnesis”, 2007.g. Nr.24 un Nr.25 (turpinājums).
133. Medne A., Tilta E.. Efektīva nodokļu politika kā tūrisma attīstību veicinošs faktors Latvijā // BA Turība, 2007.gada 1.jūnijs,VIII Starptautiskā zinātniskā konferences Jauni tūrisma produkti reģionu attīstībai, Rakstu krājums (diska formā) ISBN 978 – 9984 – 766 – 93 – 5
134. Medne A., Zariņa V. Лизинг его формы и обложение налогами в Латвии //Житомирський Державний технологічний університет, Україна, 18 –19 жовтня 2007 р., VI Міжнародна наукова конференція , Матеріали та тексти виступів, 223. – 232. ср.
135. Medne A. Nodokļu politika un tūrisma attīstība Latvijā // LU, Tautsaimniecības attīstības institūts, 5. rakstu krājums ISBN 9984 – 19 – 924 – X “Tautsaimniecības attīstības problēmas Latvijā”, 2007.gads, 228 lpp.
136. Melece L. The Role and Implementation Issues of International Management Systems in Latvia and its Agri-food Sector. International Scientific Conference “International Business Development: Globalization, Opportunities, Challenge”s (iespiešanās)
137. Melece L., Golovčenko A. (2007). Food Consumption and its Regional Aspects in Latvia// Proceedings of the International Scientific Conference “Economic Science for Rural Development”, 25-26 April, 2007, Latvian Academy of Agriculture and Forestry Sciences, Jelgava, pp. 152-159.
138. Melece L., Romanova D. (2007). International Management Systems and their Implementation in Latvia and its Food Sector. Economics and Management: Current Issues and Perspectives (Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos), Vol. 1 (8). pp. 173-181.
139. Melece L., Romanova D. (2007). The Factors Influencing Latvia’s Cattle Carcasses Quality and Meat Yield// Proceedings of the International Scientific Conference “Economic Science for Rural Development”, 25-26 April, 2007, Latvian Academy of Agriculture and Forestry Sciences, Jelgava, pp. 89-96.
140. Melece L., Romanova D. Issues of Sustainable Food Production in Latvia. International Scientific Journal “Economics and Rural Development” (iespiešanās).
141. Melece L., Romanova D., Šēna I. (2007). (Kvalitātes un vides vadības sistēmu ekonomisko faktoru ietekmes novērtējums lauksaimnieciskajā un pārtikas sfērā. LZP ekonomikas un juridiskās zinātnes galvenie pētījumu virzieni 2006.gadā, Nr.12, Rīga, 83.–89.
142. N.Lāce Challenges of small business management in Latvia/ co-author Z.Sundukova// V International scientific conference „Management and Engineering’07”. Scientific proceedings. The scientific-technical union of mechanical engineering. Sozopol, June 18-22, 2007. - 407 -409 p.
143. Olevsky G. Adaptation of business in sphere of use of knowledge. International scientific dual – conference „Toward knowledge – based economy”, 12 – 13 April 2007. Conference proceedings. – Rīga, RTU, 2007. – 46.–49.lpp.
144. Olevsky G. Prospects of Business of Latvia in a Context of Globalization of the World Economy. Research papers. Management. Nr.1 (14). – Vilnius University, Lithuania, 2007. P.48 – 53.
145. Oļevskis G. Skill – biased labour in micro enterprises in the conditions of technological change. Tautsaimniecības un uzņēmējdarbības attīstības problēmas. – RTU 48 starptautiskā zinātniskā konference. – Rīga, RTU, 2007. – 43. lpp.
146. Ostrovska I. Democratic Regime and Popular Attitudes. Peculiarities in Latvia. // Problemy Wspolczesnego Ustrojzawstwa. Ksienga Jubileuszowa Profesora Bronislawa Jastrzebskiego. Wydawnictwo Uniwersytetu Warminsko– Mazurskiego w Olsztynie, Olsztyn, 2007. – str. 117–127.
147. Ostrovska I. Latvijas parlamentāro politisko partiju profilēšanās zināšanu sabiedrības veidošanās kontekstā. Politisko partiju programmu analīze. // Kas ir zināšanu sabiedrība? – LZA EI, Rīga, 2007. – 78–95.lpp.

148. Oškāle R. Eiropas LVGF atbalsta maksājumi – izaicinājums aizsargājamām dabas teritorijām. Žurn. „Saimnieks” 2007. Nr. 2 (32), 92.-94. lpp
149. Oškāle R. Latvijas īpaši aizsargājamās dabas teritorijas un to ilgtspējīgā attīstība. Latvijas Zinātnes Padomes Ekonomikas un juridiskās zinātnes ekspertu komisija. LPZ Ekonomikas un juridiskās zinātnes galvenie pētījumu virzieni 2006. gadā. Nr.12. Rīga 2007., 104.-107. lpp.
150. Oškāle R. LEADER + - finansējuma iespējas vietējo rīcību attīstībai. Žurn. „Saimnieks”, 2007., Nr.9 (39), 2.-3. lpp
151. Oškāle R. LEADER+ - finansējuma iespējas vietējo rīcību attīstībai. Žurn. „Saimnieks”, 2007., NR. 8 (38), 2.-4. lpp
152. Oškāle R. Par instrumentiem dzīves kvalitātes uzlabošanai Latvijas lauku apvidos. Rīgas Tehniskā universitāte, Tautsaimniecības un uzņēmējdarbības attīstības problēmas. RTU, Rīga, 2007., 44. lpp
153. Ozoliņa V., Počs R. Short- and Longterm Forecasting of Population in Latvian Macro- and Multisectoral Models. Recent Developments in INFORUM-type Modeling. Lodz: Wydawnictwo Uniwersytetu Lodzkiego, 2007. – pp. 129–139.
154. Ozoliņa V., Počs R. Elektroenerģijas patēriņa prognozēšana Latvijā (lietojot ekonometriskos modeļus). RTU 48. Starptautiskās zinātniskās konferences “Tautsaimniecības un uzņēmējdarbības attīstības problēmas” referātu tēzes. Rīga, 2007. g. 11.-13. oktobris. – 45.lpp.
155. Ozoliņa V., Počs R. Elektroenerģijas patēriņa prognozēšana Latvijā (lietojot ekonometriskos modeļus). – RTU zinātniskie raksti, 3.sērija “Ekonomika un uzņēmējdarbība. Tautsaimniecība: teorija un prakse”, 15.sējums – Rīga: RTU, 2007. – 14 lpp.
156. Ozoliņa V., Počs R. Forecasting of electricity demand in the industry sector using Latvian multisectoral model. Presentations of 15th INFORUM World Conference, Spain – p. 17.
157. Pavlina I. Atšķirīgais un saistītais dzimstību raksturojošo rādītāju un ģimenes politikas izmaiņās Latvijā: situācija un nākotnes vīzijas. Paaudžu nomaiņa un migrācija Latvijā. Stratēģiskās analīzes komisija. Zinātniski pētnieciskie raksti 4 (15) 2007, 42.-55. lpp.
158. Pavlina I. Ģimenes politikas pasākumu ietekme uz sociāldemogrāfiskajām norisēm Latvijā 21. gadsimta sākumā. Latvijas Zinātņu akadēmijas Ekonomikas institūta gadagrāmata 2007. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmijas Ekonomikas institūts, 2007, 144.-151. lpp.
159. Pelše M. Zemnieku sociālā kapitāla attīstības iespējamo scenāriju izvērtējums. Latvijas Lauksaimniecības universitātes raksti: zinātnisko rakstu krājums, 2007, Nr.19, 89.-98. lpp.
160. Pelše M. Informācija, kooperācija, mūžizglītība: sociālā kapitāla attīstībai Zemgalē. Proceedings of the International Scientific Conference „Economic Science for Rural Development”. Jelgava, 25-26 April, 2007. Nr.12: Development: Rural and Regional, p.225-231.
161. Pirksts V., Rozenberga V., Golovčenko A., Sproģe I. Galveno pārtikas produktu vajadzība un tās nodrošinājuma ekonomisko problēmu izpēte un risinājumi iedzīvotāju ģimenēs ar dažādu ienākumu līmeni tirgū // LZP Ekonomikas un Juridiskās zinātnes galvenie pētījumu virzieni 2006. gadā. R., Latvijas Zinātnes Padomes Ekonomikas un juridiskās zinātnes ekspertu komisija 2007. 108, - 114. lpp.
162. Pļevako T., Katkovska I. Investīciju veidi, to noteikšanas un aprēķināšanas problēmas // Statistikas un pārvaldes problēmas 2007. – Rīga: Latvijas Statistikas institūts, 2007. – 99.-109.lpp.
163. Počs R., Auziņa A. Base-scenario forecasts by Latvian INFORUM model: results and problems. Proceedings of 15th INFORUM World Conference (CD), Spain – p. 8
164. Račko E. Latvijas ekonomikas integrācijas Eiropas Ekonomiskajā un monetārajā savienībā efektivitātes paaugstināšana Starptautiska zinātniska konference “Centrālās un Austrumeiropas ekonomiskā attīstība Eiropas integrācijas kontekstā”. 2006. gada 29. novembrī. Rakstu krājums. Daugavpils: Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds „Saule”, 2007. 32.-40.lpp.
165. Radžele-Šulce A. Application of Logistic Methods and Instruments in Primary and Secondary Production Spheres in Latvia // Dynamic Development of Production Factors: – Humanities and Social Sciences. Latvia. Nr. 1 (50), 2007. – 89 – 104 p.p.
166. Radžele-Šulce A., Jurgena I. Entrepreneurship Subjects as Components of Logistic Systems in Latvia Strategic Intra – reģions // Research for Rural Development, Jelgava, Latvia, 2007. – 279-285 pp.
167. Rozenfelds J. The concept and content of property rights in Latvian law. Latvijas Universitātes Raksti. Juridiskā zinātne. 719.sēj., 2007., 19.-36.lpp.
168. Rozenvalds J., Vanags E., Vilka I. u.c. Cik demokrātiska ir Latvija. Demokrātijas monitorings. 2005.- 2007. – Rīga, 2007.
169. Rubene M. Zināšanu sabiedrība: ietvari, ekspozīcija, saskarne un pārnese. – Kas ir zināšanu sabiedrība? – LZA EI, Rīga, 2007. – 95.-120. lpp.
170. Saktiņa D., Meyers W.H. Latvia: Targeting Development Policies for Lagging Rural Areas In Agricultural Sciences (2007 nr 14.), The Lithuanian Academy of Sciences, Vilnius, Lithuania, 113.pp-119.p
171. Saktiņa D., Meyers W.H. Method and Approach for Achieving Rural Development Objectives through more Targeted and Appropriate Support Policy: Case Study of a Polarized and Centralized Country Latvia. In Proceedings of the international scientific conference „Economic science for rural development 2007” Jelgava, 2007

172. Saktiņa D., Meyers W.H. Societal costs for implementation of agricultural land management policy and some scenarios for more targeted land policy: case study of Latvia. In Proceedings of the international scientific conference „Economic science for rural development 2007” Jelgava, 2007
173. Selivanova L. Mārketings (lekciju konspekts angļu valodā) – BSA, 2007.g., 360 lpp.
174. Selivanova L. Mikroekonomika (lekciju konspekts angļu valodā) – BSA, 2007.g., 290 lpp.
175. Selivanova L. Starptautiskā biznesa pētījuma metodes (metodiskais materiāls angļu valodā).- BSA, 2007.g., 18 lpp.
176. Siliņa I. Kurzemes intrareģionu un rajonu komerciālā orientācija//LLU Raksti Nr. 19(314), 2007. – 29.- 36. lpp.
177. Siliņa L. The Institutional System and Regulatory Basis for Economic Activities in the Region Proximate to the Baltic Sea // Dynamic Development of Production Factors: Humanities and Social Sciences. Latvia. Nr. 1 (50) 2007. – 121-134 p.p.
178. Skorski M., Magidenko A. Elektroniska apmācība kā inovatīvas uzņēmējdarbības attīstības līdzeklis // Starptautiskas zinātniskas konferences „Tautsaimniecības un uzņēmējdarbības attīstības problēmas” zinātniskie raksti. Rīga: RTU, 2007, 184-191 lpp.
179. Sliņa I., Magidenko A. Tirdzniecības uzņēmuma mārketinga stratēģijas izstrādāšana // Ekonomiskie pētījumi uzņēmējdarbībā. RTU Zinātnisko rakstu krājums, 5. sējums – Rīga, RTU izdevniecība, 2007., 113.-121. lpp.
180. Sproģe I. Latvijas nodokļu politika. Latvijas Statistikas Institūta zinātniskie raksti „Statistikas un pārvaldes problēmas 2007”, Rīga, 2007., 41.-52. lpp.
181. Sproģe I. Latvijas nodokļu politikas attīstības iespējas. Tautsaimniecības attīstības problēmas Latvijā Nr.5, Rīga, 2007., 160.-171. lpp.
182. Sproģe I., Šulca O., Kuzmina I. Latvijas ārējo sakaru perspektīvas Eiropas Savienības vienotā tirgū. LZP Ekonomikas un juridiskās zinātnes galvenie pētījumu virzieni 2006. gadā, Nr.12, Rīga, 2007., 147.-148. lpp.
183. Sproģis A., Sproģe I. un Sproģis J. Latvijas ekonomikas attīstība // Statistikas un pārvaldes problēmas, R., „Drukātava” 2007. 53. – 75. lpp.
184. Sproģis A., Sproģis J., Sproģe I. Latvijas ekonomikas attīstība. Latvijas Statistikas Institūta zinātniskie raksti „Statistikas un pārvaldes problēmas 2007”, Rīga, 2007., 53.-75. lpp.
185. Sproģis A., Sproģis J., Sproģe I. Latvijas lauksaimniecība gadu gaitā. Tautsaimniecības attīstības problēmas Latvijā Nr.5, Rīga, 2007., 59.-117. lpp
186. Sproģis A., Zelgalvis E., Kālis I., Āboliņa I., Čurkina I., Krievs M., Medne A., Rijkure A., Sproģis J., Šteins S., Liepiņa E., Sietiņšons J., Sproģe I., Striķis Dz., Kasjanovs I., Salmiņš J. Latvijas tautsaimniecības attīstības perspektīvas.// LZP Ekonomikas un juridiskās zinātnes galvenie pētījumu virzieni 2006.gadā: Nr.12. – Rīga: LZP Ekonomikas un juridiskās zinātnes ekspertu komisija, 2007. – 125.-132.lpp.ISSN 1691-290X.
187. Sproģis J. Latvijas meža produkcija // Statistikas un pārvaldes problēmas, R., „Drukātava” 2007. 76. – 98. lpp.
188. Sproģis J. Latvijas tautsaimniecība līdz 2006. gadam // Ekonomika un vadības zinātne, LU raksti R., 2007. 164. – 178. lpp.
189. Sproģis J., Sproģe L., Sproģis A. Latvijas ekonomika līdz 2006. gadam // Economic science for Rural Development, Development: Rural and Regional, Latvia University of Agriculture Nr.12 Jelgava 2007, 20. – 28. lpp.
190. Stepčenko A., Brants M., Bukovska L. Dzīves kvalitāte Latvijas veco ļaužu pansionātos. Pētījuma pārskats. Rīga: LU akadēmiskais apgāds, 2007, 61 lpp.
191. Straume I. Bērnu skaita un sastāva izmaiņas Grām: Paaudžu nomaiņa un migrācija Latvijā. Stratēģiskās analīzes komisija. Zinātniski pētnieciskie raksti. Nr. 4 (15). Rīga: Zinātne, 2007. 56.-65.lpp.
192. Striķis V., Pelše M., Igaune E., Pilvere I., Vīksne D., Vītiņa A., Leikučs J.. Sociālā kapitāla pētījumi Latvijas laukos. Starptautisko zinātnisko rakstu oriģinālu izdevums latviešu valodā. LLU, 2007, 99. lpp.
193. Striķis V., Pelše M., Leikučs J. Social capital in farms of Latvia. Lithuanian Academy of Sciences. Agricultural Sciences. Nr.14, 2007, p. 86-90.
194. Sumilo E. (in co-authorship). Trends and priorities in the development of of the Latvian banking services in the context of emerging knowledge-based economy: case of e-banking. // TRAMES. Journal of the Humanities and Social Sciences. Vol. 11, No2, 2007. – pp.173–188.
195. Sumilo E., Baumanē I. Social Capital As an Important Factor for Synergy Creation in Organizations. // Management Theory and Practice: Synergy in Organisations. Tartu University Press, 2007. – pp.70–82.
196. Sumilo E., Baumanē I. Some Negative Aspects of Social Capital: The Case of Undeclared Work in Latvia // Humanities and Social Sciences: Latvia. Social and Human Capital Towards a Knowledge Economy in Latvia, 2(51)2007. Institute of Economics, Latvian Academy of Sciences, 2007. – pp. 5–17.
197. Škapars R. (līdzautors) Problems Related to Human Resources and Development Opportunities in the Baltic States // Humanities and Social SciencesLatvia: Social and human capital towards knowledge economy in Latvia.-Nr.2(50)/2007.26.-41.p.
198. Škapars R. (līdzautors)The Role of Tax Policy in Funding the Development of the Labour Force // Humanities and Social Sciences Latvia: Social and human capital towards knowledge economy in Latvia.-Nr.2(50)/2007.63.-72.p
199. Škapars. R. Mikroekonomika. Loģiskās shēmas. –R.: Ekonomikas pētījumu un biznesa izglītības institūts, 2007. – 370 lpp.

200. Špoģis K., Radžele-Šulce A. Ražošanas koncentrācijas, specializācijas un intensifikācijas ietekme uz darba ražīgumu lauksaimniecības uzņēmumos//LLU Raksti Nr. 19(314), 2007. – 16.-28. lpp.
201. Špoģis K., Radžele-Šulce A. Subsīdēšanas un darba ražīguma sakarības lauksaimniecības uzņēmumos Latvijā//Economic Science for Rural Development Nr. 14. 2007. – 13.-18. lpp.
202. Šulca O., Kuzmina I., Sproģe I. Latvijas ārējo sakaru perspektīvas Eiropas Savienības vienotajā tirgū // LZP Ekonomikas un Juridiskās zinātnes galvenie pētījumu virzieni 2006. gadā. R., Latvijas Zinātnes Padomes Ekonomikas un juridiskās zinātnes ekspertu komisija 2007. 147. – 149. Lpp.
203. Šumilo Ē. (līdzautore) Some Negative Aspects of Social Capital: the Case of Undeclared work in Latvia. // Humanities and Social SciencesLatvia: Social and human capital towards knowledge economy in Latvia.- Nr.2(50)/2007.6.-14.p.
204. Šumilo Ē. Can Latvia Compete in the Global Market? The Baltic Sea Area at the Crossroads: Political, Legal, Economic and Cultural Challenges. Interdisciplinary Transformation and Integration Network Conference in Umea, Sweden, 9-12 March, 2007., 20 p.
205. Šumilo Ē. Capital As an Important Factor for Synergy Creation in Organizations. Management Theory and Practice: Synergy in Organisations. III International Conference, Tartu, 3-4 April, 2007., 13 p.
206. Šumilo Ē. Social Capital As an Important Factor for Synergy Creation in Organizations. -Management Theory and Practice: Synergy in Organisations. Tartu University Press, 2007. – pp.70-82. (Co-author – I.Baumane).
207. Šumilo Ē. Some Negative Aspects of Social Capital: The Case of Undeclared Work in Latvia. -Humanities and Social Sciences: Latvia. Social and Human Capital Towards a Knowledge Economy in Latvia, 2(51)2007. Institute of Economics, Latvian Academy of Sciences, 2007. - pp. 5-17. (Co-author – I.Baumane).
208. Šumilo Ē., Škapars R. (līdzautori) Trends and priorities in the development of the Latvian banking services in the context of emerging knowledge-based economy: case of e-banking // Journal of Humanities and Social Sciences. Estonian Academy of Sciences and University of Tartu- Vol 11, No 2 / 2007. 173. – 188.p
209. Šumilo Ē., Škapars R. u.c. Darbaspēka profesionālā mobilitāte - R.:LU,2007.-219 lpp.
210. Tilta E., Medne A. Nodokļu politika un tūrisma attīstība Latvijā// Tautsaimniecības attīstības problēmas Latvijā R, Tautsaimniecības attīstības institūts 2007 172. – 177. lpp.
211. Vanags E. An Introduction of Conjuncture Survey of local Governments in Latvia //REGIS seminar –meeting, Riga, 8 May 2007.
212. Vanags E. Demokrātija un efektivitāte uz svaru kausiem //Foruma „Reģioni – Latvijas attīstība. Vīzijas. Iespējas. Risinājumi materiāli, Rīgā, 2007.gada 10.-11.maijā.
213. Vanags E. Krastiņš O.u.c Latvijas statistikas specifiskās problēmas ES statistikas ietvaros - “LZP Ekonomikas un juridiskās zinātnes galvenie pētījumu virzieni 2005.gadā”. R.: Latvijas Zinātnes Padomes ekspertu komisija, 2007. – 150. – 1159.lpp.
214. Vanags E. No vietējām pašvaldībām uz vietējo pārvaldību” LU 65.konferences materiāli, Rīgā, 2007.gada 5.februārī.
215. Vanags E. Pilsētas Latvijā administratīvi teritoriālajai reformai noslēdzoties //LLPA organizētā starptautiskā konferences „Pilsētu politika un pilsētas Latvijā” materiāli, Rīgā, 2007.gada 9.novembrī. 11-12.lpp
216. Vanags E. Valsts pārvaldes reformas ārvalstīs un Latvijā. – Rīga: LSI, 2007
217. Vanags E., Vanags I., Krastiņš O. Culture in the Estimation of Latvian Local Governments //Abstracts of the Conference “Culture as Innovation”, Turku, Finland, 6-8 June 2007. 30-31.p
218. Vanags E., Vanags I., Vilka I. From National and Subnational Governments to Collaborative public Management //abstracts of EGPA 2007 Conference, Madrid, Spain, 19-22 September 2007.
219. Vanags E., Vanags I., Vilka I. No vietējām pašvaldībām uz vietējo pārvaldību //Statistikas un pārvaldes problēmas 2007. – Rīga: Latvijas Statistikas institūts, 2007. – 189.-194.lpp.
220. Vanags I., Dubra E. Darba tirgus pētījuma informatīvais nodrošinājums un tā pilnveidošana //LU 65.konferences materiāli, Rīgā, 2007.gada 9.februārī.
221. Vanags I., Mūkina I. un citi. Konjunktūras apsekojumu rezultāti 2007.gada II ceturksnī. -Rīga: Latvijas Statistikas institūts, 2007.g.maijs - 72 lpp.
222. Vanags I., Mūkina I. un citi. Konjunktūras apsekojumu rezultāti 2006.gada III ceturksnī. -Rīga: Latvijas Statistikas institūts, 2007.g.augusts - 72 lpp.
223. Vanags I., Mūkina I. un citi. Konjunktūras apsekojumu rezultāti 2006.gada IV ceturksnī. -Rīga: Latvijas Statistikas institūts, 2007.g. novembris - 68 lpp.
224. Vanags I., Mūkina I., Katkovska I. un citi. Konjunktūras apsekojumu rezultāti 2006.gada I ceturksnī. -Rīga: Latvijas Statistikas institūts, 2007.g.februāris - 63 lpp.
225. Vēvere V. To Dive Back in the Flux of Life: William Jame’s Critique of Intellectualism. // Analecta Husserliana. – Dordrecht: Springer, 2007, pp. 419–434.
226. Vēvere V. Zināšanu sabiedrība un zināšanu kultūras. – Kas ir zināšanu sabiedrība? – LZA EI, Rīga, 2007. – 121.–133. lpp.
227. Vēvere V. On the Phenomenology of Everyday Life and its Manifestations: Alfred Schutz, Peter Berger and Thomas Luckmann. – Dilemmas of Values and Contemporary Life–World. – Rīga: FSI, 2007, 125– 134 pp.
228. Vilks A., Brīvers I., Čurkina I., Dombrovskis V. Lata devalvācija: viedokļi krustojas. // Komersanta Vēstnesis 2007/ 8(64)
229. Vītola Ī. Izmaksu uzskaitē un kontrole Vācijas saimniecībās. // Saimnieks 2007. februāris, 6. – 7. lpp., 0,3 a.l.

230. Vītola Ī., Boruks A. Nekustamā īpašuma nodoklis Latvijā un tā pilnveidošanas iespējas. // *Ekonomika un uzņēmējdarbība*. Rīgas Tehniskās universitātes zinātniskie raksti, 3. sērija, 13. sējums. RTU, Rīga – 2007., 130. – 137. lpp.
231. Vītola Ī., Boruks A. Nekustamais īpašums un pasaules saimniecības attīstība. // *Latvijas Vēstnesis*, pielikumā Privatizācija. Zeme. Nekustamais īpašums Nr. 17 (432) 27.04.2007. un elektroniski portālā LV.LV. http://www.lv.lv./index.php?menu_body=DOC&id=156458&menu_left=LAIDIENS.
232. Vītola Ī., Boruks A. Uzņēmuma ienākuma nodoklis Latvijā (UIN) un tā pilnveidošanas iespējas. // *Tautsaimniecības un uzņēmējdarbības attīstības problēmas*. RTU, Rīga, 2007., 64. lpp.
233. Vītola Ī., Boruks A., Bergmane Dz. Latvijas nodokļu sistēmas pilnveidošana tautsaimniecības attīstības un sociālā taisnīguma nodrošināšanai. // *LZP Ekonomikas un juridiskās zinātnes galvenie pētījumu virzieni 2006. gadā*, Nr.12, Rīga, 2007. g., 160. – 161. lpp.
234. Vītola Ī., Boruks A., Jakušonoka I. Problematic Aspects of Personal Income Tax in Latvia. *Economic Science For Rural Development (Proceeding of the International Scientific Conference)*. No 14 Jelgava, 2007., 36. - 42. pp.
235. Vītola Ī., Kaktiņš J. Lauku evolūcijas prognoze. // *Latvijas Avīze - Saimniecība*, 24.02.2007., 0,3 a.l.
236. Vītoliņš E. Iedzīvotāju novecošanās tendences Latvijā un tās reģionos. // *Stratēģijas analīzes komisija. Zinātniski pētnieciskie raksti*. Rīga: Zinātne, 2007. Nr. 4(15). 29.- 41. lpp.
237. Voronov V., Veselov J. Factors raising competitiveness of economy in Latgale in the frameworks of European integration // *Sociālo Zinātņu Vēstnesis SZF Daugavpils Universitāte*, 2007. №1. 61.-82.lpp.
238. Voronovs V. Latvijas reģionālās ekonomikas finansēšanas no ES fondiem salīdzinošā analīze (2000.-2004.g.). Starptautiska zinātniska konference “Centrālās un Austrumeiropas ekonomiskā attīstība Eiropas integrācijas kontekstā”. 2006. gada 29. novembrī. Rakstu krājums. Daugavpils: Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds „Saule”, 2007. 32.-40.lpp.
239. Voronovs V. Reģionālās ekonomikas konkurētspēja: attīstības faktori globalizācijas apstākļos / VIII Starptautiskā zinātniska konference “Современность-постмодерн-гражданское общество в Центральной и Восточной Европе” 2007.g. 14.-16. maijā. Rakstu krājums. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2007. P.479-483.
240. Zelgalvis E. Komerčbanku stabilitāte // *Tautsaimniecības attīstības problēmas Latvijā R.*, Nr.5, 2007, 196. – 199. lpp.
241. Zelgalvis E., Zelgalve E. u.c. Naudas un kredīta politikas ietekme uz Latvijas ekonomikas attīstību // *LZP Ekonomikas un juridiskās zinātnes galvenie pētījuma virzieni 2006. gadā* Nr.12, R., Latvijas Zinātnes padomes Ekonomikas un juridiskās zinātnes ekspertu komisija, 167. – 170. lpp.
242. Zvidriņš P. Demographic development in Latvia in the early 21st century. *Yearbook of Politics Latvia 2006*. Rīga: Zinātne, pp.114-130.
243. Zvidriņš P. Demogrāfiskā attīstība Latvijā 21.gs.sākumā. Grām.: *Politikas grāmata.Latvija 2006*. Rīga: Zinātne. 2007. - 107. - 122.lpp.
244. Zvidriņš P. Demogrāfiskā situācija Latvijā 21. gadsimta sākumā // *Stratēģijas analīzes komisija. Zinātniski pētnieciskie raksti*. Rīga: Zinātne. 2007. Nr. 4(15). 9.-28. lpp.
245. Zvidriņš P. Medicīniskā demogrāfija. Migrācija. Mirstība. Mūža ilgums. Reemigrācija. // *Latvijas Enciklopēdija*. 4. sēj. Rīga: SIA Valērija Belokoņa izdevn. 2007.
246. Zvidriņš P., Krūmiņš J., Bērziņš A., Goša Z., Ulnicāns E., Vītoliņš E., Jankovska A. Latvijas demogrāfiskās attīstības prognozes // *LZP Ekonomikas un juridiskās zinātnes galvenie pētījumu virzieni 2006. gadā*. Rīga: LZP Ekonomikas un juridiskās zinātnes ekspertu komisija. 2007. – 171.-175. lpp.
247. Zvidriņš P., Vītoliņš E. Latvijas iedzīvotāju kopskaita un darbaspēka vecuma iedzīvotāju prognozes. Rīga, RTU, 2007. (Sagatavots iespiešanai).
248. Zvidriņš Pēteris, Krūmiņš Juris, Bērziņš Atis, Goša Zigrīda, Kristapsone Silvija, Krūmiņa Inta, Straume Inese, Vītoliņš Edvīns. Iedzīvotāju novecošanās sociāli demogrāfisko likumsakarību izpēte, novecošanās sociālās sekas. // *LZP Ekonomikas un juridiskās zinātnes galvenie pētījumu virzieni 2006. gadā*. – Rīga: LZP Ekonomikas un juridiskās zinātnes ekspertu komisija. 2007. – 176. - 178. lpp.
249. Воронов В.В. Стратегические факторы развития региональной экономики в условиях глобализации./ *Материалы международ. науч.-теорет. конф.”Коммуникативные стратегии информационного общества”*, 9-11 окт. 2007 г. Гуманитар.ф-т СПбГПУ, Санкт-Петербург (Россия). Санкт-Петербург: СПбГПУ, 2007. С.3-14.
250. Воронов В.В. Виртуализация современной экономики: причины и следствия.// *Новая экономика*, 2007. № 9-10. С.34-39. (Минск).
251. Воронов В.В. Развитие региональной экономики: современные факторы роста в Латвии./ *Тезисы докладов III Всероссийской научной конференции «Сорокинские чтения: Социальные процессы в современной России: традиции и инновации»*, 4-5.12.2007 г. Т.4.- Москва: КДУ, 2007. С.70-73. (Т.4).
252. Лаце Н. Передача выполнения бизнес-процессов сторонней организации // *Мировая экономика и бизнес-администрирование*. 5-я международная научно-практическая конференция, Минск, 31мая-2 июня 2007 г. -156 – 160 с.
253. Лаце Н. Современные проблемы развития банковского сектора Латвии // *Актуальные проблемы развития банковского сектора в Литве, Латвии, Польше, России и Украине: Материалы международной конференции/ Под ред. Д-ра экон. наук, проф. А.Господоровича, д-ра экон. наук, проф. И.А.*

- Максимцева, канд. экон. наук, доц. М.Е.Лебедевой. Душники, октябрь 2006. – Спб: Изд-во Санкт - Петербургского Государственного Университета Экономики и Финансов, 2007. - 80-86с.
254. Медне А. Лизинг его формы и обложение налогами в Латвии //Житомирський Державний технологічний університет, Україна, 18 –19 жовтня 2007 р., VI Міжнародна наукова конференція , Матеріали та тексти виступів, 223. – 232. ср.
255. Медне А. Лизинг его формы и обложение налогами в Латвии \\ Житомирский Державний технологічний університет,Україна,18 – 19 жовтня 2007 р., VI Міжнародна наукова конференція 223 -232. ср.

Juridiskās zinātnes

Kolektīvās monogrāfijas un rakstu krājumi

1. Menģele-Stillere L. Doktora disertācija “Pretrunas starp īpašuma tiesībām uz mežu un tiesībām dzīvot labvēlīgā vidē”, Latvijas Universitātes Juridiskā fakultāte sadarbībā ar Kopenhāgenas Biznesa Augstskolu, Dānija, 2007.
2. Jundzis T. (kopā ar līdzautoriem) Eiropas tiesības. Otrais papildinātais izdevums. Rīga, Juridiskā koledža, 2007, 627 lpp.

Publikācijas

1. Čepāne I. Teritorijas plānošanas aktuālās tiesiskās problēmas. Latvijas Vēstnesis Jurista Vārds, 04.12.2007., Nr. 49 (502), 3.-7.lpp.
2. Čepāne I., Meiere S., Statkus S. Dabas resursu īpašuma lietošanas tiesību aprobežojumi.. LZP Ekonomikas un juridiskās zinātnes ekspertu komisija. LZP Ekonomikas un juridiskās zinātnes galvenie pētījumu virzieni 2006.gadā Nr. 12., R, 2007., 179.-181.lpp.
3. Jundzis T. Legal Aspects of European Security and Defence Policy. - The Third Year within the European Union: Topical Problems in Management of Economics and Law. Proceedings of the International Conference on 27 – 28 April 2007. Riga, College of Law, 2007, pp. 206 – 220
4. Jundzis T. Starptautiskā un nacionālā drošība: politikas un tiesību mijiedarbība. - LZP Ekonomikas un juridiskās zinātnes galvenie pētījumu virzieni 2006.gadā. Rīga, LZP Ekonomikas un juridiskās zinātnes ekspertu komisija, 2007, 182. – 184. lpp.
5. Torgāns K. Eiropas Jurisprudence vērtības civiltiesībās: pārņemt vai nogaidīt. Latvijas Vēstnesis Jurista Vārds, 20.11.2007., Nr. 47.(500), 17.-19.lpp.
6. Torgāns K. Fault and Remedies in the European Civil Law. – Trends and Perspectives in the Development of Contemporary Civil Law. Justitia, Vilnius, 2007, 210- 216. p.
7. Torgāns K. Komerclikumā jāiestrādā Eiropas līgumu tiesību principu normas. Latvijas Vēstnesis Jurista Vārds, 20.02.2007., Nr. 8(461), 1.-4.lpp.
8. Torgāns K. Kuri komersanti priecāsies - “labie” vai “sliktie”? Dienas bizness, 23.02.07., Nr. 38(3050), 26.02.07., Nr. 39(3051).
9. Torgāns K. Latvian Report on Tort Law. Digest of European Tort Law. Volume 1: Essential Cases on Natural Causation. Springer Wien New York. Wien, 2007, 66 - 69 p., 148 – 149 p
10. Torgāns K. Šķīrējtiesas sprieduma apstrīdēšanai der sevišķās tiesāšanās kārtība. Latvijas Vēstnesis Jurista Vārds, 18.12.2007., Nr. 51/52(504/505), 10.-12.lpp.
11. Torgāns K., Rozenfelds J., Bitāns A., Leja L., Kārklīšs J. Latvijas privāttiesību piemērošana un pilnveidošana Eiropas Savienības ietvaros. LZP Ekonomikas un juridiskās zinātnes ekspertu komisija. LZP Ekonomikas un juridiskās zinātnes galvenie pētījumu virzieni 2006.gadā Nr. 12., R, 2007., 185.-187.lpp.
12. Torgāns, K. Vairāki zaudējumus (kaitējumu) izraisīši cēloņi. Jurista Vārds, 10.07.2007., Nr.28 (481), 3.-7.lpp.
13. Karklins J. Main Modernization Directions of the Latvian Contract Law. Summary of PhD thesis. University of Latvia, Law faculty, 2007
14. Kārklīšs J. Latvijas līgumtiesību modernizācijas galvenie virzieni, Promocijas darba kopsavilkums. Latvijas Universitātes Juridiskā fakultāte., 2007.
15. Bitāns A. Legal liability for non-pecuniary loss in civil laws of different countries. Latvijas Universitātes Raksti. Juridiskā zinātne. 719.sēj., 2007., 110-121.lpp.
16. Bitāns A. Report on developments in Latvian tort law. Tort and Insurance Law Yearbook, European Tort Law 2006. SpringerWienNew York, 2007, p. 311 - 321.
17. Broka B. Juridiskā analīze un tekstu rakstīšana. Līdzautorība. 2.papildinātais izdevums. R., TNA, 2007., 153 lpp.
18. Broka B. Šķīrējtiesu reglamentācija jaunajā likumprojektā. Latvijas Vēstnesis Jurista Vārds, 18.12.2007., Nr. 51/52 (504/505).

Vēstures zinātnes nozare

Kolektīvās monogrāfijas un rakstu krājumi

Jēkabsons Ē. Piesardzīgā draudzība: Latvijas un Polijas attiecības 1919. un 1920.gadā. – Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2007. – 244. lpp.

Publikācijas

1. Apala Z. Cēsu pils arheoloģiskās izpētes (1974–2006) rezultāti // Quo vadis, Cēsis? Vēsture un mūsdienu nosacījumi pilsētas attīstībai. – Cēsis, 2007. – 45.-77. lpp.
2. Apala Z. Cēsu pils zudušā korpusa atgūšana // Dabas un vēstures kalendārs, 2008. – Rīga, 2007. – 127. lpp.
3. Auns M. J. K. Broces “Monumente”. Puse darba paveikta. // LVIĻ. – 2007. – Nr. 4. – 109.-112. lpp.
4. Auns M. Recenzija, kopā ar L. Dumpi: Brotze J. Chr. *Estonica*. // LVIŽ. – 2007. – Nr. 1. – 192.-195. lpp.
5. Auns M. Ziemeļkurzemes krogi 18. gadsimta beigās. // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls [LVIŽ]. – 2007. – Nr. 1. – 155.-158. lpp.
6. Bebre V. Informācijai leidiņai apie archeologinius tyrinejimus Latvijoje (Informatīvais izdevums par arheologu pētījumiem Latvijā) // Archeologiniai tyrinejimai Lietuvoje 2006 metais. – Vilnius, 2007. – P.12-15.
7. Bebre V. Pārskats par Latvijas vēstures institūta zinātnisko darbību 2006. gadā. – Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. – 2007. – Nr. 1. – 165.-171. lpp.
8. Berga T. Dirham imitations as Pendants in Latvia// Cultural interactions between east and west. Archaeology, artefacts and human contacts in northern Europe. – Stockholm, 2007. – P. 171. – 177.
9. Berga T. Augšdaugavas 14. – 17. gadsimta senvietas. No Krāslavas līdz Slutišķiem. – Rīga, 2007. – 233 lpp.
10. Bleiere D. Latvijas iedzīvotāju pirmā masveida deportācija. 1941. gada 14. jūnijs. – Rīga: Latvijas Valsts arhīvs, 2007. – 27 lpp. (kopā ar J. Riekstiņu) (arī angļu val.).
11. Bleiere D. Latvijas Komunistiskās partijas organizācijas skaitliskais, nacionālais un sociālais sastāvs 1944.–1949. gadā. // Latvijas vēsture 20. gadsimta 40.–90. gados. Latvijas Vēsturnieku komisijas 2006. gada pētījumi. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007. – 356.–373. lpp.
12. Bleiere D. Priekšvārds // Latvija un Austrumeiropa 20. gadsimta 60.–80. gados. Starptautiskās konferences referāti 2006. gada 10. oktobris, Rīga. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007. – 9.–12. lpp.
13. Bleiere D. Priekšvārds // Okupētā Latvija 1940–1990. Latvijas Vēsturnieku komisijas 2005. gada pētījumi. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007. – 9.–24. lpp.
14. Bleiere D. Varas Ezopa valoda: vēstures tēma Gadu gredzenos // Dvīņu zīmē: Vizmas Belševicas nozīme latviešu literatūrā un vēsturē. Konferences materiāli. 2006. gada 27. oktobris Rīga. – Rīga: Karogs, 2007. – 42.–61. lpp.
15. Blumberga R. Lībieši. // Mazākumtautības Latvijā: Vēsture un tagadne / Sast. L. Dribins. – Rīga: Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts; Īpašu uzdevumu ministra sabiedrības integrācijas lietās sekretariāts, 2007. – 26.–41. lpp.
16. Blumberga R. Lībiešu dzīve. Attēli. // Lībiešu dzīve. = Līvōd jelāmi. = The Life of Livs. – Rīga: Līvō kultūr sidām; Neputns, 2007. – 13.–28. lpp. (Attēlu anotācijas publicētas latviešu, lībiešu un angļu valodā.)
17. Blumberga R. Lībiešu valodas mācīšana Ziemeļkurzemes lībiešu ciemu skolās 20. gadsimta 20. un 30. gados. // LU Rakstu 708. sēj. „Valodniecība. Somugristika“ / Atb. red. A. Kalnača. – 37.–46. lpp.
18. Blumberga R. Pēteris Dambergs – lībiešu skolotājs un kultūras darbinieks. // Lībiešu dzīve. = Līvōd jelāmi. = The Life of Livs. – Rīga: Līvō kultūr sidām; Neputns, 2007. – 7.–12. lpp. (Raksts publicēts latviešu, lībiešu un angļu valodā.)
19. Castella Maris Baltici 8: The proceedings of a Symposium held in Turaida, Latvia, on 5-9 September 2005 / Edited by Andris Caune and Ieva Ose. – Rīga: Institute of the History of Latvia Publishers, 2007. – 178 p., il.
20. Čerpinska A. Kurzeme un Zemgale Krievijas impērijas kara plānos 1812. gadā. // Ģ. Eliasa Jelgavas Vēstures un mākslas muzejs. – III. – Jelgava, 2007. – 62.–65. lpp.
21. Čerpinska A. Rīga 1812. gada kara priekšvakarā un kara laikā: pilsēta un cietoksnis. // LVIŽ. – 2007. – Nr. 4. – 17.–33. lpp.
22. Čerpinska A. Rīgas priekšpilsētu dedzināšana 1812. gadā. // Jaunas idejas un pieejas vēstures izpētē II. Latvijas vēstures studentu 2. konferences raksti. – Daugavpils, 2007. – 7.–22. lpp.
23. Ērglis Dz. Latvian kansallinen vastarintaliike (1944–1956) (Pretošanās kustība Latvijā) // Miehitetty Latvia (Okupētā Latvija). – Keuruu, 2007. – P. 60.–92.

24. Ērglis Dz. Padomju režīma arestētie Latvijas Centrālās padomes aktīvistu un atbalstītāji (1944–1953): struktūranalīze // Okupētā Latvija 1940–1990: Latvijas Vēsturnieku komisijas 2005. gada pētījumi (Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti, 19. sēj.). – Rīga, 2007. – 323.–355. lpp.
25. Evarts E. Riga als Zentrum Ostlands: Okkupationsmacht und die Lettische Landeseigene Selbstververwaltung 1941–1945 // Riga im Prozess der Modernisierung.. Studien zum Wandel einer Ostseemetropole im 19. und 20. Jahrhundert / Hrg. E. Muehle, N. Angermann. – Marburg, 2004. – S. 255–264.
26. G. Zemītis Turaidas muzejrezervāts. Siguldas novada gadsimtu grāmata Zinātniskais Priekšvārds.– Rīga: Jumava, 2007. 167 lpp.. – 7. lpp.
27. Gerhards G. Jankauskas R., Palubeckaite Z., Zariņa G. Paleopathology of Mesolithic-Neolithic Zvejnieki (Latvia) Population //Baltic morphology 4th Scientific Conference, 19 -20 November, 2007: abstract book. –Rīga: RSU, 2007. –P. 13.
28. Gerhards G. Ko liecina antropoloģiskais materiāls par seno iedzīvotāju uzturu //Latviešu tradicionālā virtuve. Latvijas Nacionālā Vēstures Muzeja raksti, 13: Antropoloģija, etnogrāfija, folkloristik, vēsture. – Rīga, 2007. – 11. –22. lpp.
29. Gerhards G. Traumatic lesions in human osteological remains from Daugava area (7th -17th c. AD) // Archaeologia Baltica (Weapons, Weaponry and Man in memoriam Vytautas Kazakevičius, ed. by A. Bliujienē). –Klaipeda, 2007, -Vol. 8. –P. 360 –367.
30. Grāvere R. 1931. gada Bauskas latviešu antropoloģiskie pētījumi un „krieviņu” problēma antropoloģijā // Latvijas Universitātes raksti. Zinātņu vēsture un muzejniecība. –Rīga, 2007. -704. sējums. -53. -61. lpp.
31. Grāvere R. Dažas Kurzemes etniskās vēstures problēmas un kursenieki antropoloģiskā skatījumā // Kursenieki mainīgajā pasaulē. –Rīga: LU apgāds. -2007. -14. -20. lpp.
32. Grāvere R. Latviešu fiziskā tipa izmaiņas 19. gs. otrā pusē un 20. gs. pirmajā pusē (historiogrāfija un tendences)// Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. 2007. –Nr. 4. –34. –49.lpp.
33. Grāvere R. LU Anatomijas institūta un Latvijas Kultūras fonda sadarbības projekti 20. gs. divdesmitajos un trīsdesmitajos gados // Acta Medico-Historica Rigensis. 2007. –Volumen VIII (XXVII). –264. –271.lpp.
34. Grāvere R. No etnosa uz tautu un nāciju // Es skrēju pār dzīvi un kļuvu par dzeju...: Aspazija un Rainis šodienas skatījumā. –Rīga, 2007. -7. –29. lpp.
35. Guščika, E., Lazdiņa, I. „Baltijas arheoloģijas seminārs – 3” Ventspilī. Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. – 2007. – Nr.4. – 150.-153. lpp.
36. Guščika, E., Lazdiņa, I., Ušpelis, O., Vasks, A. Latvijas pilskalnu arheoloģiskā izpēte un tās rezultāti. Latvijas Universitātes Raksti. – 679. sējums: Zemes un vides zinātnes. – Pilskalni Latvijas ainavā.- Rīga, 2006 [izd. 2007.]. – 27. – 40. lpp.
37. Jakovļeva M. Apraksts par konferenci: 18. Baltijas seminārs Līneburgā “Dzīve laukos – Baltijas provinces agrajos jaunajos laikos”. // LVIŽ. – 2007. – Nr. 2. – 163.–165. lpp.
38. Jakovļeva M. Die Beziehungen zwischen dem Herzog Jakob von Kurland und Russland. // Forschungen zur baltischen Geschichte. – Bd. 2. – [Tartu] 2007. – S. 24–56.
39. Jakovļeva M. Grāmatas apskats: Ralph Lansky. Geschichte der Familien Lansky/ Lantzky, insbesondere der deutschbaltischen Zweige. Zugleich ein Beitrag zu interethnischen Beziehungen im Baltikum. – Darmstadt 2006. – 218 S. (Baltische Ahnen- und Stammtafeln. Sonderheft 31.). // LVIŽ. – 2007. – Nr. 2. – 205.–206. lpp.
40. Jakovļeva M. Karadarbība Kurzemes hercogistē un Lietuvas pierobežā Lielā Ziemeļu kara sākumā (1700. g. februāris–1703. g. maijs). // LVIŽ. – 2007. – Nr. 2. – 42.–72. lpp.
41. Jankauskas, R., Miliauskiene, Z., Gerhards, G., Zarina, G. Paleopathology of Mesolithic-neolithic Zvejnieki (Latvia) population. Baltic Morphology IVth Scientific Meeting. – Abstract Book. – November 19th – 20th, Riga, Latvia. – Rīga, 2007, p. 13.
42. Jansone A. ICOM Kostīmu komitejas gadskārtējā konference Kopenhāgenā un Lundā.// LVIŽ. 2007. Nr. 1. - 172. – 175. lpp.
43. Jansone A. Ieteikumi latviešu tradicionālā tautas tērpa komplektēšanā.- V/A TMC,
44. Jansone A. Paralēles latviešu un poļu tradicionālajā tautas tērpā.// Poļu kultūras zīmes Latvijā.- R., 2007., 8.- 25. lpp.
45. Jansone A. Tradicionālā tautas tērpa komplektēšanas principi un vērtēšanas kritēriji.//Programmas „Tautas nemateriālās kultūras mantojuma apzināšana, dokumentēšana un saglabāšana.- V/A TMC, 2007.- 18.- 43. lpp.
46. Jansone.A. Krustpils – type villaines – shawls in a European cultural context.// Costume: Design and Decoration. ICOM’s Costume Committee. Proceedings from the 58th Annual Conference 9-13 October 2006. Copenhagen, Denmark and Lund, Sweden.- Denmark, 2007.-P. 140 – 145.
47. Jēkabsons Ē. Latvijas armijas virsnieka Jāņa Rubeņa liecība par Latvijas Neatkarības kara cīņām 1919. – 1920. gadā //„Latvijas Arhīvi”. – 2007. – Nr. 1. – 43. – 72. lpp.
48. Jēkabsons Ē. Lietuviai Latvių Šaulių daliniuose. Latvijos karariuomenėje ir Latvių daliniuose, veikusiųose vokiečių kariuomenėje (1915 – 1945 m.)//Karo Archyvas, Vilnius,2007. – p. 111 – 130.
49. Jēkabsons Ē. Zarys współpracy łotewskiego i polskiego wojskowego wywiadu 1919 – 1939//Studia i materiały do historii wojskowości. Tom XLIV Jubileuszowy. – Białystok, 2007. – p. 279 – 302.
50. Karlson A. Īevirzes pārdomas par 19. Gs. nogales un 20. Gs. sākuma fotoattēliem kā avotu apģērba vēstures pētīšanai Latvijā??LZA Vēstis. – A-daļa. - 2007.-Nr. 3- 24.-37.lpp.

51. Lapa L. 1905. gada 13. janvāra demonstrācijā ievainotie // „Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls”. – 2007. – Nr. 1. – 87. – 109. lpp.
52. Lapa L. Avotu publikācijas sagatavošana un komentāri. (Eduards Bīriņš. Manas atmiņas. 2. daļa) // „Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls”. – 2007. – Nr. 2. – 137. – 151. lpp.
53. Latvijas valsts politikas izstrāde prostitūcijas jautājumā, 1919–1921.: Latvijas Armijas ietekme // Latvijas Kara muzeja gadagrāmata. – VIII. – Rīga: SIA Apgāds mantojums. – 2007. – 75. – 89. lpp.
54. Lazdiņa, I. Arheoloģijai, arheoloģisko pieminekļu aizsardzībai un cīņai pret „melno arheoloģiju” veltīta preses konference „Rakt vai nerakt?”. Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. – 2007. – Nr.2. – 171.-175. lpp.
55. Lazdiņa, I. Starptautiska konference „Kultūras mantojums un dinamiskās pārmaiņas” Visbijā. Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. – Rīga, 2007. – Nr.4. – 146.-148. lpp.
56. Lerhis A. Latvijas Republikas ārējā tirdzniecība (1922– 1925) // „Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls”. – 2007. – Nr. 2. – 73. – 100. lpp.
57. Lībiešu valodas un kultūras portālā www.livones.lv 2007. gadā publicēti 14 R. Blumbergas populārzinātniski raksti par lībiešu kultūru un vēsturi.
58. Lipša I. Frauen in der parlamentswahlen in Lettland, 1920 – 1934. // Forschungen zur baltischen Geschichte. – 2007. – Nr. 2. – S. 127. – 148.
59. Lipša I. Sabiedriskā tikumība Latvijā, 1918. – 1940.: priekšstati un vērtības. Jaunas idejas un pieejas vēstures izpētē // Latvijas vēstures studentu otrās konferences raksti. Sast. J. Keruss, I. Misāns. – Daugavpils, Daugavpils universitātes akadēmiskais apgāds „Saule”. – 2007. – 52. – 82. lpp.
60. Lipša I. Sabiedriskā tikumība Latvijā 20. gadsimta 20. – 30. gados: kokaīmisma aspekts. // „Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls”- 2007. – Nr. 1. – 107. – 136. lpp.
61. Loze I. Arheoloģiskie izrakumi Dvorčānu ciema vietā. - Tēvu zemes kalendārs. Rēzekne, 2007. - 66.– 71. lpp
62. Mugurēvičs Ē. Arheologam Latvijas ZA īstenajam loceklim Andrim Caunem – 70// LVIŽ, 2007., Nr. 2, 208., 209. Lpp/ Tas pats Zinātnes Vēstnesis – 2007. – Nr. 12, 2.lpp.
63. Mugurēvičs Ē. Arheologam profesoram Francim Balodim – 125// Latvijas vēsturnieki. Arheologs Dr. phil., Dr.hist., profesors Francis Aleksandrs Balodis (1882-1947). Biobibliogrāfija. – Rīga: latvijas vēstures institūta apgāds, 2007, 9. – 25. Lpp.
64. Mugurēvičs Ē. Arheoloģei Lūcijai Vankinai – 100. Latvijas nacionālās arheoloģijas otrās paaudzes pārstāve// Daba un vēsture 2008. – Rīga: Zinātne, 2007, 103. – 105.lpp.
65. Mugurēvičs Ē. Latvijas enciklopēdija. – Rīga: Valerija Belokoņa izdevniecība, 2007. – 4. sēj. Šķirklī: Leimaņi, Lībekas annāles, Lībekas Arnolda Slāvu hronika, Līpes Bernhards, Lostenes pilskalns un viduslaiku pils, Mārciena, Mārtiņsalas ciems, viduslaiku pils, kapsēta un baznīca, Matkules pilskalns, Metsopole, Miera Kursa, Moora Harijs, Negeste, Neuri, Nogailene, Novene, Novgorodas hronika, Oliņkalns, Ozeriņš, Pabērzkalns, Pagājušo laiku stāsts, Pagasts, Piemare, Pilsāts, Piltenes viduslaiku pils, Pleskavas hronika, Plīnijs vecākais, Preiļi, Prūsija, Prūsijas Atskaņu hronika, Prūši.
66. Mugurēvičs Ē. Par: Archaeologia Lituana 7. Ats.red. M. Michelbertas. – Vilnius: Vilnius universiteto leidykla, 2006// Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. – 2007., Nr. 2. – 198. – 200. Lpp.
67. Muižnieks V. [Recenzija par: Berga T. Augšdaugavas 14. – 17.gs. senvietas: no Krāslavas līdz Slutišķiem. – Rīga, 2007] // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls, 2007, Nr. 3, 183.-185. lpp.
68. Muižnieks V. Neparasti guldīti mirušie Latvijas vēsturisko laiku kapsētās // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. – Rīga 2007. – Nr. 1. – 31.-59. lpp.
69. Ose I. [Par: Castellologica Bohemica 10 / Ed. Tomaš Durdik. Praha 2006] // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. – Nr. 2 (2007), 204. lpp.
70. Ose I. [Par: Russow E. Importkeraamik Lääne-Eesti linnades 13.-17. sajandil. Tallinn 2006] // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. – Nr. 2 (2007), 200.-203. lpp.
71. Ose I. Ādolfa Tautaviča piemiņas simpozijš Viļņā // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls, 2007, Nr. 4, 149.-150.lpp.
72. Ose I. Arhitektūras pieminekļu restauratore Tatjana Vītola (20.09.1920.-28.09.2007.) // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls, 2007, Nr. 4, 204.-205. lpp.
73. Ose I. Augusts Bīlenšteins un Latvijas arheoloģija; August Bielenstein und die Archäologie Lettlands // Starptautiskās zinātniskās konferences „Dr. Augusts Bīlenšteins par latviešu kultūras pamatvērtībām – arī Eiropā”: Referātu krājums Rīgā, 2007. gada 6. jūlijs. – Rīga, 2007. – 65.-70.; 197.-204. lpp.
74. Ose I. Castles seen during the excursions // Castella Maris Baltici 8. – Riga: Institute of the History of Latvia Publishers, 2007. – P. 165-172 (co-author Andris Caune)
75. Ose I. Ceramic stove tiles in Latvia in the 16th and 17th centuries; Kaakeliuunit Latviassa 1500- ja 1600-luvuilla // Ruukkuja ja ruhtinaita: Saviastioita ja uunikaakleita ajalta 1400-1700. – Pots and Princes: Ceramic vesels and stove tiles from 1400-1700 / ed. Kirsi Majantie. – Saarijärvi, 2007. – P. 122-130 (Archaeologia Medii Aevi Finlandiae XII).
76. Ose I. Cik vecs ir Turaidas pils galvenais tornis? Atsaucoies uz Jāņa Cigļa recenziju par Gunāra Jansona grāmatu // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls, 2007, Nr. 4, 113.-123.lpp.
77. Ose I. Konference „Castella Maris Baltici 9” Krievijā // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls, 2007, Nr. 4, 135.-137.lpp.
78. Ose I. Umbauten der Burgen in Lettland im 15.-16. Jh. // Castella Maris Baltici 8. – Riga: Institute of the History of Latvia Publishers, 2007. – S. 131-140.

79. Ose I., Barzdeviča M. Lielā Ziemeļu kara skices Karaliskajā bibliotēkā Stokholmā // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls, 2007, Nr. 4, 113.-123.lpp.
80. Pavlovičs J. Latvija 1967. gadā // Mājas Viesis. – 2007. – marts.
81. Pavlovičs J. Latvijas reokupācija 1944–1946. Historiogrāfijas apskats // Latvijas vēsture 20. gadsimta 40.–90. gados: Latvijas Vēsturnieku komisijas 2006. gada pētījumi (Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti, 21. sēj.). – Rīga, 2007. – 253.–270. lpp.
82. Pavlovičs J. Leģendas par 1941. gada vasaras varas maiņas perioda notikumiem Latvijā. Izcelsmes apstākļu analīze // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. – 2007. – Nr. 1. – 137.–154. lpp.
83. Pavlovičs J. Okupācijas varu maiņa Zemgalē 1941. gada vasarā. Jelgavas apriņķis 1941. gada jūnija beigās – jūlija sākumā // Okupētā Latvija 1940–1990: Latvijas Vēsturnieku komisijas 2005. gada pētījumi (Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti, 19. sēj.). – Rīga, 2007. – 134.–152. lpp.
84. Rudovica, V., Viksna, A., Actins, A., Tjurins, J., Zarina, G. Analysis of Archaeological soil material by Flame Photometry and X-ray Powder Diffractometry. International conference Eco-Balt 2007. – May 10-11, Riga, Latvia. – Rīga, 2007. – p. 111.
85. Spirģis R. Liv Tortoise Brooches in the Lower Daugava area in the 10th – 13th Centuries// Cultural interaction between east and west. Archeology, artefacts and human contacts in northern Europe. – Stockholm University, Stockholm, 2007. – p. 197. – 204.
86. Spirģis Promocijas darba kopsavilkums // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. –2007., Nr. 1 188.–191.lpp.
87. Šneidere I. Kommunistinen puolue ja sen roolo Latvian yhteiskunnassa (1944–1991) (Komunistiskā partija un Latvijas sabiedrība) // Miehitetty Latvia (Okupētā Latvija) / Toimittanut M. Mela. – Keuruu, 2007. – P. 34–59.
88. Šneidere I. Latvian liittäminen Neuvostoliittoon 1940–1941 ja 1944–1950 (Latvijas sovetizācija) // Miehitetty Latvia (Okupētā Latvija) / Toimittanut M. Mela. – Keuruu, 2007. – P. 9–33.
89. Šneidere I. Priekšvārds // Latvijas vēsture 20. gadsimta 40.–90. gados: Latvijas Vēsturnieku komisijas 2006. gada pētījumi (Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti, 21. sēj.). – Rīga, 2007. – 9.–12. lpp.
90. Turčinskis Z. Karš pēc kara: Latvijas nacionālo partizānu cīņas 20. gs. 40. g. beigās – 50. g. sākumā // Latvijas okupācijas muzeja Gadagrāmata 2006: Karš pēc kara 1955–1956. – Rīga, 2007. – 91.–115. lpp.
91. Vanaga, L. Par Salaspilī atrastajiem lielgabaliem. Salaspils Vēstis. – Nr.24. - 2007. g. 21. decembris.
92. Vasks A. Weapons and Warfare during the Bronze Age in the Area of Present-Day Latvia.- in: ARCHAEOLOGIA BALTICA 8. – Klaipeda University Press, 2007.
93. Vasks A. Dzelzs sārņi apbedījumos // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. – 2007. – Nr. 3. – 5. – 12. lpp.
94. Vīksne R. (kopā ar Kangeri K., Neiburgu U.) Salaspils noietne nacionālsociālistiskās Vācijas administrācijas plānos un soda noietņu tipoloģijā (1941–1942) // Latvijas vēsture 20. gadsimta 40.–90. gados: Latvijas Vēsturnieku komisijas 2006. gada pētījumi (Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti, 21. sēj.). – Rīga, 2007. – 216.–250. lpp.
95. Vīksne R. Ādolfs Karnups – godpratības dēļ vajātais // Acta Medico-Historica Rigensia. Vol. VIII (XXVII) sēj. – Rīga: Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzejs, RSU Medicīnas vēstures institūts, 2007. – 151–159. lpp.
96. Vilcāne A. 10th – 11th century warrior burials with horsw trappings in the Latgallian area// Archeologia Baltica 7 – Klaipedos universito leidykl. – Klaipeda. - 2007
97. Vilcāne A. Ievērojamā seno baltu ieroču pētnieka Vitauta Kazakēviča piemiņai veltīta conference Lietuvā// Latvija Vēstures Institūta Žurnāls – Nr.1 – 2007. – 183. – 185. lpp.
98. Vilcāne A. Starptautiskais seminārs “Pleskavas un Pleskavas zemes arheoloģija un vēsture// Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. – 2007 Nr. 2.
99. Zagorska I. Arheoloģiskā materiāla minerālais un petrogrāfiskais sastāvs // Ģeogrāfija, ģeoloģija un vides zinātnes. Tēzes, Rīga, 2007, 172.-174. lpp. (līdzautori A.M.Miķelsone, E.Ziediņa, L.Kalniņa);
100. Zagorska I. Evaluation of the soil analyses of archaeological complex „Zvejnieki” // Abstarct book, European Archaeological Association, Annual Meeting, Zadar, 2007, 432.lpp.; (līdzautori R.Rudovica, A.Vīksna, A.Actiņš, G.Zariņa);
101. Zagorska I. New radiocarbon dates of human and bird bones from Zvejnieki Stone Age burial ground in Northern Latvia // Before farming, 2007,1, 1.-12.lpp., līdzautori K.Mannermā, H.Jungners, G.Zariņa;
102. Zagorska I. Okera jeb krāsu zemes pielietojums akmens laikmeta apbedījumos Latvijā // Ģeogrāfija, ģeoloģija, vides zinātnes. Tēzes, Rīga, 2007, 208.-210.lpp.;
103. Zagorska I. Vēlreiz par Zvejnieku arheoloģiskā kompleksa hronoloģiju // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. - 2007. – 1. - 7.-30.lpp.;
104. Zariņa, G. Bērnu uzturs senatnē. Latvijas Nacionālā Vēstures Muzeja Raksti, Nr.13: Latviešu tradicionālā virtuve. – Rīga, 2007. – 23.- 30. lpp.
105. Zemītis G. 10th – 12th Century Daugmale the Earliest Urban Settlement along the Lower Daugava and Forerunner of Riga// Cultural interaction between east and west. Archeology, artefacts and human contacts in northern Europe. – Stockholm University, Stockholm, 2007. – p. 279. – 284.
106. Zemītis G. Siguldas astoņsimtsgadei veltīta zinātniskā konference// Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. – 2007. – Nr. 2. – 178. – 179. lpp.
107. Zemītis G. Starptautiskā zinātniskā konference „Dr. Augusts Bīlenšteins par latviešu kultūras pamatvērtībām” arī Eiropā. – Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. – Nr. 3. – 168. – 171. lpp.
108. Zunde, M. Arhīvs koku gadskārtās. Daba un vēsture 2008. – Rīga, 2007. – 222.-228. lpp.

109. Zunde, M. Rīgā, Vaļņu ielā 19, atklātās mūra ēkas pamatu balsta konstrukcijas būvelementu dendrohronoloģiskās datēšanas rezultāti. Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. – 2006. [izd. 2007.] - Nr.4. – 5.-14. lpp.
110. Žvinklis A. „Homo sovieticusen” kasvastus // Miehietty Latvia (Okupētā Latvija) / Toimittanut M. Mela. – Keuruu, 2007. – P. 166–205.
111. Берзиньш Я. Характеристика источников отражающих экономическое положение промышленных рабочих Латвии в 1900 – 1914гг. // Проблемы методологии, историографии, источниковедения истории рабочих России в XX веке. – Ч. 1. – Федеральное Агенство по образованию – Кострома, 2007. – 47 – 58 с.
112. Черпинска А. Помощь британского флота при обороне Риги в 1812 г. // Отечественная война 1812 года. Источники, памятники, проблемы. Материалы XIV Всероссийской конференции Бородино, 4-6 сентябрь 2006. – Можайск, 2007 – с. 176–184.
113. Шнейдере И. (в соавторстве с Анушаускас А., Арьякас К.) Оккупационные режимы и их преступления в странах Балтии, 1940–1991. – Рига, Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007.

LZP zinātnes nozaru klasifikācija

Ar Latvijas Zinātnes padomes lēmumu 1999.gadā “Par Latvijas zinātņu nozaru un apakšnozaru sarakstu” ekonomikas, vadības un juridiskās zinātnēs no 2004.gada 1.janvāra izdalītas sekojošās apakšnozarēs:

6. Demogrāfija

Demogrāfija ir zinātne par iedzīvotāju atražošanu (paaudžu nomaīņu), tajā analizē iedzīvotāju skaitu, izvietojumu un sastāvu, reprodutīvo uzvedību, ģimenes plānošanu, migrāciju, izstrādā iedzīvotāju attīstības prognozes, demogrāfisko politiku.

6.1. Teorētiskā demogrāfija ir zinātnes apakšnozare, kurā izstrādā iedzīvotāju demogrāfiskās izpētes metodoloģiju, demogrāfiskās koncepcijas un teoriju.

6.2. Vēsturiskā demogrāfija ir zinātnes apakšnozare, kurā pēta demogrāfisko procesu attīstību dažādos vēsturiskos periodos un stadijās, izzina iedzīvotāju skaita, struktūras, izaugsmes u.c. faktoru likumsakarības.

6.3. Sociāli ekonomiskā demogrāfija ir zinātnes apakšnozare, kurā pēta iedzīvotāju demogrāfisko (matrimonālo, reprodutīvo, vitālo un migrācijas) uzvedību un paaudžu nomaīņas procesu, kā arī ekonomisko un demogrāfisko procesu mijiedarbību.

6.4. Medicīniskā demogrāfija ir zinātnes apakšnozare, kurā pēta iedzīvotāju veselības stāvokli, dzīvotspējas un mirstības likumsakarības dažādās iedzīvotāju grupās, reprodutīvo veselību un analizē iedzīvotāju nāves cēloņus.

7. Ekonomika

Ekonomika ir zinātnes nozare, kurā pēta dabas, materiālo, darba un finanšu resursu racionālu ieguvī, sadali un izmantošanu, preču ražošanu un patēriņu un šā procesa realizāciju, ražošanas attiecību likumsakarības, ražošanas spēku attīstību tautsaimniecībā makrolīmenī un mikrolīmenī, tautsaimniecības struktūru un atsevišķu nozaru, preču un pakalpojumu attīstību un organizāciju ar mērķi sistemātiski palielināt iedzīvotāju ienākumus.

7.1. Ekonomikas teorija ir zinātnes apakšnozare, kurā pēta ekonomikas pamatjēdzienus, ekonomiskos sakarus un šo sakaru vadīšanas iespējas, analizē ekonomiskos rādītājus starp ekonomiskām sistēmām, valstīm un sabiedrības slāņiem un prognozē tautsaimniecība vadīšanas procesa sekas atkarībā no specifisko faktoru iedarbības.

7.2. Latvijas tautsaimniecība ir zinātnes apakšnozare, kurā pēta Latvijas tautsaimniecības un citu valstu struktūru, tās optimizāciju, izzina prioritāros virzienus un nozares, izvērtē tautsaimniecības stāvokli un izstrādā tās attīstības ieteikumus, kā arī izstrādā iedzīvotāju reālo ienākumu palielināšanas un labklājības nodrošināšanas metodes, pamato iekšzemes kopprodukta sadales iespējas.

7.3. Makroekonomika ir zinātnes apakšnozare, kurā pēta tautsaimniecības analīzes un prognozēšanas teorētisko pamatojumu un lietojumu, makroekonomisko procesu mijiedarbības pamatojumu un regulēšanas diapazonus.

7.4. Mikroekonomika ir zinātnes apakšnozare, kurā pēta zemāko tautsaimniecības līmeņu (uzņēmējdarbības un personu sadarbība) teorētiskos procesus, uzņēmējdarbības funkcionēšanas un regulēšanas un darba devēju un darba ņēmēju savstarpējas sadarbības metodes.

7.5. Finanšu un kredīts ir zinātnes apakšnozare, kas pēta finanšu un kredīta saturu, valsts finanšu politiku, monetārās un fiskālās politikas izpausmes veidus, regulēšanas un realizācijas sekas, nodokļu un subsīdiju politiku, budžeta veidošanu un realizāciju, banku darbību, kredīta lomu un realizāciju.

7.6. Grāmatvedības un uzskaites teorija ir zinātnes apakšnozare, kurā pēta uzskaites un pārskatu saturu un realizāciju, grāmatvedības automatizāciju, pārskatu sagatavošanu, valsts ieņēmumu dienesta funkcijas un audita realizāciju.

7.7. Ekonometrija ir zinātnes apakšnozare, kurā pēta kvantitatīvus ekonomiski matemātiskus modeļus un to izstrādāšanas metodes (modeļu parametru aprēķināšana, novērtēšana un interpretācija, modeļu lietošana analizē un prognozēšanā) un šo modeļu lietojumu ekonomikas likumsakarību pētījumos.

7.8. Statistika ir zinātnes apakšnozare, kurā pēta sociālos un ekonomikas objektus un procesus raksturojošas kvantitatīvas likumsakarības, statistiskās informācijas iegūšanas avotus, informācijas vākšanas un apkopošanas metodes un institūcijas, statistisko datu detalizāciju, ticamības un reprezentativitātes novērtēšanu, statistisko datu glabāšanu informācijas nesējos un to izmantošanas iespējas analizē un prognozēšanā.

7.9. Tirgzinība ir zinātnes apakšnozare, kurā pēta preču maiņas procesus un izskaidro apstākļu ietekmi uz ražošanu, sadali, preču un pakalpojumu noieta organizāciju un ekonomisko efektivitāti.

7.10. Sociālā ekonomika ir zinātnes apakšnozare, kurā pēta sociālās ekonomikas rādītāju saturu un dinamiku atsevišķās valstīs un valsts reģionos, valsts sociālo politiku, iedzīvotāju reālos ienākumus kopumā un atsevišķās sociālās grupās, iedzīvotāju ienākumu polarizāciju, maznodrošināto iedzīvotāju dzīves līmeņa paaugstināšanas iespējas un sociālo nodrošināšanu.

7.11. Reģionālā ekonomika ir zinātnes apakšnozare, kurā pēta reģionu ekonomikas saturu, reģionu ekonomisko atšķirību cēloņus un sekas, reģionu ekonomikas attīstības vadīšanas iespējas, reģionu attīstības interešu harmonizāciju un institucionālo nodrošināšanu.

7.12. Agrārā ekonomika ir zinātnes apakšnozare, kurā pēta agrārās ekonomikas saturu, faktoru savstarpējo sakarību, zemes izmantošanu un ražošanas efektivitātes nodrošināšanu, tirgus attīstību, muitas politiku lauksaimniecībā, iedzīvotāju nodrošināšanu ar pārtiku.

19. Juridiskā zinātne

Juridiskā zinātne ir zinātnes nozare, kurā pēta sabiedrisko attiecību regulējumu ar tiesību aktiem, kā arī tiesību realizācijas un pienākumu izpildes kārtību, lai pilnveidotu valsts varas un pārvaldes mehānisma darbību, fizisko un juridisko personu ekonomisko un sociālo interešu aizsardzību un novērstu noziegumos darījumus un citus tiesībaizskārumus.

19.1. Tiesību teorija un vēsture ir zinātnes apakšnozare, kurā pēta tiesību un tiesisko parādību teorētiskos un metodoloģiskos jautājumus, tiesību evolūciju un attīstību, saistot to ar citu valstu ietekmi uz Latvijas tiesību attīstību, tiesiskā regulējuma piemērošanas un lietošanas problemātiku un juridisko praksi.

19.2. Civiltiesības ir zinātnes apakšnozare, kurā pēta personu privātas mantiskās un ar tām saistītās nemantiskās tiesības, pienākumus un atbildību īpašuma, mantošanas, laulības un ģimenes attiecībās, līgumos un citos darījumos, kā arī goda, cieņas aizsardzības un radošās jaunrades jomā.

19.3. Krimināltiesības ir zinātnes apakšnozare, kurā pēta tiesību normas par tiesībpārkāpumiem, kuri atzīti par noziedzīgiem darījumiem, pamatojumu saukšanai pie kriminālatbildības, vainīgajām personām piemērojamos sodus (vispārīgā daļa). Krimināltiesību sevišķajā daļā pēta tiesību normas, kurās paredzēti konkrētu noziegumu sastāvi, analizē šos sastāvus pēc to pazīmēm, kā arī pēta noziegumu kvalifikācijas problēmas.

19.4. Valsts tiesības ir zinātnes apakšnozare, kurā pēta konstitucionālās iekārtas tiesisko pamatu, valsts pārvaldes sistēmu un uzbūvi, administratīvo darbību procesa norisi, valsts institūciju lomu valsts funkciju īstenošanā, modernā konstitucionālisma pamatprincipus, kā arī cilvēktiesību un pilsoņtiesību normas, to realizāciju un aizsardzību.

19.5. Starptautiskās tiesības ir zinātnes apakšnozare, kurā pēta publiski tiesiskās attiecības starp valstīm, starptautiskajām organizācijām un citiem ar starptautisko tiesībsubjektību apveltītiem veidojumiem.

19.6. Kriminālistika un operatīvās darbības teorija ir juridiskās zinātnes apakšnozare, kurā pēta noziedzniekus atmaskojošo pierādījumu un to atrašānai nepieciešamās informācijas veidošanās likumsakarības un uz šo likumsakarību izziņāšanas pamata izstrādā jaunas, mūsdienu apstākļiem un Eiropas līmenim atbilstošas metodes un līdzekļus šo pierādījumu un informācijas apzināšanai, fiksācijai, izpētei, izvērtēšanai un izmantošanai pierādīšanas procesā.

19.7. Policijas tiesības ir juridiskās zinātnes apakšnozare, kurā teorētiski un empīriski pēta policiju kā institūciju, tās darbības tiesiskumu, organizāciju, uzdevumus un lomu sociālajā struktūrā, tās darba stilu, efektivitāti, kā arī izpausmes veidu un attieksmi pret sabiedrību.

35. Politikas zinātne (politoloģija)

Politikas zinātne (politoloģija) ir zinātne, kurā pēta varas politisko attiecību funkcionēšanu noteiktās sabiedrības struktūrās (valsts, pilsoniskā sabiedrība, partijas, šķiras, sociālās grupas, strati, etniskās un nacionālās kopības u.c.), cilvēku politisko uzvedību, politisko apziņu, politikas teoriju un vēsturi.

35.1. Politikas teorija ir zinātnes apakšnozare, kurā pēta politikas kā sabiedrības pārvaldīšanas ģenēzi, būtību un vēsturiskās tendences, politikas struktūru, saturu, tās elementu un procesu savstarpējo mijiedarbību, to cēloņsakarību un atkarību no ārpuspolitiskajiem faktoriem, kā arī politikas izziņas metodoloģiju un vēsturi.

35.2. Salīdzinošā politika ir zinātnes apakšnozare, kurā pēta kopīgās un atšķirīgās iezīmes pasaules valstu makropolitiskajos institūtos.

35.3. Starptautiskā politika ir zinātnes apakšnozare, kurā pēta visu attiecību spektru, kas veidojas valstu mijiedarbības procesos politikas jomā.

35.4. Pārvalde un administrācija ir politikas zinātnes apakšnozare, kurā pēta politikas veidošanas vidi, leģitīmāciju un realizāciju, ierēdņu un politiķu attiecību modeļus, ierēdņu varas ierobežošanas, kontroles un atbildības mehānismus, lēmumu pieņemšanas mehānismus, valsts, pilsoniskās sabiedrības un brīvā tirgus lomu sociālās politikas veidošanā.

40. Vadībzinātne

Vadībzinātne ir zinātnes nozare, kurā pēta cilvēku īpašu darbības veidu, kas koordinē darbību cilvēku grupās, kuras izveidotas, lai sasniegtu konkrētus mērķus. Tā ietver plānošanu, organizēšanu, motivēšanu un kontroli, kas vērstas uz organizācijas darbinieku, finanšu, materiālu un informācijas resursu pilnīgāku izmantošanu.

40.1. Uzņēmējdarbības vadība ir zinātnes apakšnozare, kurā pēta vadības procesus privātfirmās un citos uzņēmumos, lai iegūtu maksimālu peļņu, realizējot preces un pakalpojumus. Tajā izstrādā saimnieciska uzņēmuma racionālas un ilglaicīgas funkcionēšanas nodrošināšanas teoriju, metodes un paņēmienus, aplūkojot uzņēmumu kā sarežģītu sistēmu, kura funkcionē citā lielākā sistēmā un kuras sastāvā funkcionē liels skaits apakšsistēmu, un paredzot visu šo sistēmu mērķu savstarpēju saskaņošanu.

40.2. Sabiedrības vadība ir zinātnes apakšnozare, kurā pēta vadības lēmumu pieņemšanas procesus publiskās pārvaldes (centrālā valdība, pašvaldības, nevalstiskās organizācijas, kā arī starptautiskās organizācijas) institūcijās, šo institūciju funkcijas un struktūru, efektīvu darbību, attiecības ar uzņēmējiem un sabiedrību.

40.3. Izglītības vadība ir zinātnes apakšnozare, kurā pēta vadības lēmumu pieņemšanas procesus izglītības sistēmas institūcijās, šo institūciju funkcijas, struktūru, informatīvo bāzi vadības lēmumu pieņemšanai, efektīvu darbību un tās novērtēšanu, attiecības ar izglītības pasūtītājiem un patērētājiem.

43. Vēsture

Vēsture ir zinātnes nozare, kurā pēta cilvēku sabiedrības vai kādas tās daļas attīstības procesus, kas norit telpā un laikā, radot izmaiņas cilvēku dzīvesveidā, politiskajā, ekonomiskajā, kultūras, etniskajā u.c. sfērās.

43.1. Vispārīgā vēsture ir zinātnes apakšnozare, kurā pēta vēsturiskos procesus pasaulē kopumā no vissenākajiem laikiem līdz mūsdienām, atsevišķas vēsturiskās norises interpretējot pasaules notikumu kontekstā.

43.2. Latvijas vēsture ir zinātnes apakšnozare, kurā pēta sabiedrības attīstības procesus Latvijā, to norisi, gaitu, konkrēti mūsu zemei raksturīgus notikumus un parādības to mijiedarbībā.

43.3. Arheoloģija ir zinātnes apakšnozare, kurā ar arheoloģiskām metodēm pēta sabiedrības vēsturi, izmantojot lietiskos vēstures avotus - arheoloģiskos pieminekļus.

43.4. Etnoloģija ir zinātnes apakšnozare, kurā pēta tautas u.c. etnisko kopību izcelšanās un izveidošanās procesu, kultūras materiālās un garīgās liecības, zīmes un simbolus, analizējot galvenokārt tautas tradicionālo sadzīves kultūru.

43.5. Vēsturiskā antropoloģija ir zinātnes apakšnozare, kurā rekonstruē visdažādākos antropoloģiskos datus paleoantropoloģijas, kranioloģijas, somatoloģijas, gēnu ģeogrāfijas, dermatoglikas, DNS u.c. jomās. Tā dod iespēju hronoloģiski rekonstruēt kādas teritorijas dažādu etnosu cilmi, to kontinuitāti, migrāciju un tās virzienus, dažādu etnosu radniecību, pirmdzimteni, tautu etnoģenēzes procesus, populāciju demogrāfisko struktūru, laulību sakaru tīklus, sabiedrisko iekārtu u.c.

43.6. Kultūras un zinātnes vēsture ir zinātnes apakšnozare, kurā pēta kultūras un garīgās dzīves attīstības procesus kopumā, kā arī atsevišķos reģionos.

43.7. Historiogrāfija un vēstures palīdzinātnes ir zinātnes apakšnozare, kurā pēta vēstures zinātnes vēsturi, kā arī vēstures avotu veidus vai atsevišķas to satura un formas īpašības. Tajā ietilpst arhīva mācība, ģeoloģija, hronoloģija, paleogrāfija, heraldika, numismātika, sfragistika, kartogrāfija u.c.

Ekonomika, demogrāfija un vadības zinātnes

Dr.ekon. **Veronika Buģina**
Dr.ekon. **Jānis Kaktiņš**
Maģ.ekon. **Kristīne Pabērza**

LLU, Ekonomikas fakultāte, Ekonomikas katedra
e-pasts: Veronika.Bugina@llu.lv

Kooperācijas attīstība lauksaimniecībā Latvijā ES apstākļos

Darba mērķis ir izpētīt citu Eiropas Savienības (ES) valstu lauksaimniecības kooperatīvu pieredzi, lai sekmētu kooperatīvu attīstību Latvijā. Darbā apskatītie jautājumi: kooperācijas vēsturiskā attīstība, kooperācijas un kooperatīvo sabiedrību teorētiskais pamatojums, lauksaimniecības kooperācijas attīstība ES valstīs.

Atslēgvārdi: kooperācija, kooperatīvās sabiedrības, lauksaimniecība.

Pētījuma mērķis: Izpētīt citu Eiropas Savienības valstu lauksaimniecības kooperatīvu pieredzi, lai sekmētu kooperatīvu attīstību Latvijā.

Mērķim pakārtotie uzdevumi:

- izzināt kooperācijas vēsturisko attīstību;
- sniegt kooperācijas un kooperatīvo sabiedrību teorētisko pamatojumu;
- izpētīt lauku uzņēmēju sadarbības formas un attīstības virzienus ES valstīs;
- izvērtēt atsevišķu ES valstu (Lietuvas, Austrijas, Vācijas, Lielbritānijas) kooperatīvu attīstību un valsts atbalsta ietekmi un ražošanas efektivitāti;
- ES valstu pieredzes izmantošanas iespējas Latvijas lauksaimnieku kooperatīvu darbībā.

Mērķa sasniegšanas veids: darba gaitā tika izmantotas: monogrāfiskā un abstrakti loģiskā metode, dedukcijas un indukcijas metodes, statistiskā analīze.

Mērķa realizācijai izmantoti: zinātniskie raksti, Latvijas un ārzemju zinātnieku publikācijas, tiesiskie akti, statistiskie dati.

Ievads

Introduction

Eiropas Savienībā (ES) ir aptuveni 300 tūkstoši dažādu kooperatīvo sabiedrību, tās darbojas visās dalībvalstīs un kandidātvalstīs, kopumā nodrošinot 4.8 milj. darbavietu. Šo sabiedrību ekonomiskā un sociālā ietekme ir vēl plašāka: to biedru kopskaits ES ir vairāk nekā 140 miljoni. Visdažādākajos tautsaimniecības sektoros kooperatīvās sabiedrības iegūst arvien lielāku ietekmi tirgū, kas pilnā mērā attiecas arī uz lauksaimniecības nozari.

Izsmeltošu ieskatu ES kooperatīvo sabiedrību attīstībā sniedz Eiropas Komisijas 2004. gada 23. marta ziņojums Eiropas Padomei, Eiropas Parlamentam, Eiropas Ekonomikas un sociālo lietu komitejai un Reģionu komitejai „Par kooperatīvo sabiedrību veicināšanu Eiropā”. Ziņojumā uzsvērti trīs galvenie mērķi kooperācijas veicināšanā: kooperācijas plašāka izmantošana Eiropas mērogā, uzlabojot šā sektora redzamību un izpratni par to; likumdošanas turpmāka pilnveidošana Eiropā; kooperatīvo sabiedrību lomas stiprināšana Kopienas mērķu sasniegšanā. (Orlova I. Kooperatīvās sabiedrības Eiropas Savienībā. Latvijas ES: informatīvs izdevums lauku saimniekam par ES, - 2004, Nr.5,9.-10.lpp.)

Eiropas Komisija uzskata, ka kooperācijas iespējas joprojām nav izmantotas pilnībā un kooperatīvo sabiedrību loma un vieta būtu jāpaaugstina gan nacionālajā, gan visas Eiropas līmenī. Sevišķi daudz darāmā ir jaunajām dalībvalstīm un kandidātvalstīm, kurās, neraugoties uz plašajām reformām, kooperatīvās sabiedrības kā saimniekošanas veids joprojām netiek pietiekami novērtēts un izmantots.

Latvijā šobrīd kooperācija nav attīstīta, ko uzskatāmi apliecina situācija mazumtirdzniecībā. Veikala plauktus visbiežāk pilda ES valstu produkcija. Tirdzniecības darbinieki intervijās kā galveno iemeslu min, ka vietējie ražotāji, vēl joprojām, nespēj apgādāt veikalus ar savlaicīgi piegādātu un atbilstoši fasētu pašu ražotu produkciju. Šāda parādība raksturīga gandrīz visās ar dārzenkopības, augļkopības un lopkopības produkcijas ražošanu saistītās pārtikas izejvielu un gatavās produkcijas nozarēs.

Viens no galvenajiem šīs situācijas cēloņiem ir lielais mazo saimniecību īpatsvars lauku saimniecību struktūrā (2006. gadā 93,7 % saimniecību bija līdz 9 govīm, 91,1 % – līdz 9 cūkām, 86,9 % – līdz 9 liellopiem, 85,3 % – līdz 10 ha graudaugu, t.sk., līdz 1 ha – 36,6 % saimniecību, 86,6 % - līdz 10 ha kartupeļu, t.sk., līdz 1 ha – 71,7 % saimniecību). Šīm saimniecībām piemīt vairāki trūkumi, piemēram, vāja konkurētspēja, kas sevišķi aktuāla kļuvusi pēc Latvijas iestāšanās ES, zems finansiālais un tehniskais nodrošinājums, atkarība no lielajiem produkcijas pārstrādātājiem. (*Zemkopības ministrija, 2007; Špoģis K., 1999*)

Tādēļ par vienu no uzdevumiem lauksaimniecības attīstībā Latvijā tiek uzskatīta nepieciešamība veicināt mazo un vidējo lauksaimniecības uzņēmumu un saimniecību kooperāciju un vienotu dalību lauksaimniecības produktu tirgū, kas mazinātu lauksaimnieciskās ražošanas sadrumstalotību un ļautu nodrošināt lielāku konkurētspēju

lauksaimniecības produktu tirgū. Tas tiek attiecināts gan uz savstarpējo kooperāciju ražošanas procesā, gan saražotās produkcijas noietu. (Roze M., 2004)

Lai labāk izprastu galvenos iemeslus, kāpēc Latvijas lauku uzņēmēju rezultāti neapmierina, svarīgi izziņāt Rietumeiropas un kaimiņu - lietuviešu lauksaimnieku pieredzi, kur daudzi ar kooperāciju saistītie jautājumi ir sekmīgi atrisināti.

1. Kooperācijas vēsturiskā attīstība

1. The Historical Development of Cooperation

Personu grupas visā pasaulē laikiem cauri ir darbojušās kopā, lai sasniegtu kopējus mērķus. Tā ir viena no visvecākajām strādājošo apvienošanās formām. Kā sabiedriski saimnieciska kustība kooperācija noformējusies 19. gadsimta vidū kapitālisma straujas attīstības un augšupejas laikmetā Anglijā, kad sāka veidoties manufaktūras. Nepieciešamību pēc kopīgas darbības noteica tajā laikā valdošie apstākļi, kas saistījās ar sociālu nevienlīdzību, zemu atalgojumu, augstām pārtikas cenām, necilvēcīgiem darba apstākļiem, nekvalitatīvām precēm utt. Sākotnējie kooperatīvi tika dibināti, lai aizsargātu mazāk spēcīgo sabiedrības locekļu intereses – strādnieku, patērētāju, zemnieku, ražotāju. Tieši atbalsta trūkums sabiedrībai bija par iemeslu, kādēļ Eiropas iedzīvotāji dibināja dažādas pašpalīdzības organizācijas.

Dž. Kreigs (J.J.Craig) kooperatīvu attīstībā ir izdalījis piecus posmus:

1817. – 1840. – kooperatīvu vīzijas attīstība un mēģinājumi radīt kooperatīvās sabiedrības. Šajā posmā tika pārbaudīta visaptverošā un segmentālā kooperācija. Diemžēl neviens no veidiem šo pārbaudi neizturēja.

1843. – pirmais pasaules karš – Ročdeilas taisnīgo pionieru sabiedrības, kas tiek uzskatīti par modernās kooperatīvu kustības aizsācējiem, dibināšana 1844. gadā. Sabiedrības panākumu pamatā bija izstrādātie likumi, mērķi, veiktie praktiskie pasākumi un procedūras, kuri veido bāzi mūsdienās zināmajiem kooperatīvu principiem. Ročdeilas pionieru panākumi bija par pamatu daudzu citu patērētāju biedrību darbības uzsākšanai Lielbritānijā un citur pasaulē. Šajā posmā var redzēt patērētāju kooperatīvu dominanti pār citām kooperatīvu formām.

Pirmais pasaules karš – 1950-tie gadi – patērētāju kooperatīvu pārkums tika apstrīdēts, bet jaunās pasaules kārtības ideoloģija kooperatīvu kustībā vēl arvien bija vāja. Pastāvēja ievērojama ideoloģiska nevienprātība un individuāli kooperatīvi darbojās katrs savā virzienā.

1950-tie – 1970-tie – šim posmam raksturīga valdības pārvaldītu kooperatīvu attīstība, kas bija kā daļa no straujā attīstības tempa un labklājības paplašināšanās pēckara periodā. Tomēr šie kooperatīvi vēl nespēja noturēt biedru uzticību, jo tos ietekmēja valdības intereses. Kooperatīvi saskārās ar pieaugošu konkurenci un realizēja apvienošanas, lai varētu konkurēt. Tā rezultāts bija kooperatīvu nozīmīguma zaudējums. Kooperatīvu kustībā sākās pagrimums.

1980 – mūsdienas – kooperatīvu attīstība jaunattīstības valstīs. Kooperatīvu attīstība kļuva aktīvāka kā atbildes reakcija uz pakalpojumu privatizāciju no valdību puses 1980-os gados. Organizētas pilsoņu grupas kopdarbības darbības izpētes un sabiedrības attīstības paņēmieni izmantošana nodrošināja jaunu sabiedrības koncentrētu pieeju kooperatīvu attīstībai. (Craig, 1993)

Izpētot dažādu kooperācijas formu vēsturisko attīstību dažādās Eiropas valstīs, var secināt, ka visizplatītākās kooperatīvo sabiedrību formas ir bijušas patērētāju sabiedrības (pirmsākumi Lielbritānijā), kredītsabiedrības (pirmsākumi Vācijā), ražotāju kooperatīvi (pirmsākumi Francijā), lauksaimniecības kooperatīvi (piensaimnieku sabiedrības, cūku kautuves, olu pārdošanas kooperatīvi, mašīnu ringi, meža izmantošanas, biškopības, kartupeļu audzētāju, putnkopju u.c. sabiedrības) (plaši izplatīti un ar lielu vēsturisku pieredzi Dānijā, Zviedrijā, Norvēģijā u.c.), apdrošināšanas kooperatīvi. (Balodis, 1934; Kučinskis, 2004; Wylie, 2001; Zušēvics, 1994)

Kooperācijas attīstība citās Eiropas valstīs ir ietekmējusi arī kooperācijas vēsturisko attīstību Latvijā, kas norisinājusies ļoti nevienmērīgi, sākot ar spēcīgi attīstīto kooperācijas kustību pirmskara periodā, postošo padomju laika ietekmi un beidzot ar kooperācijas lomas atkārtotu pakāpenisku nostiprināšanos mūsdienās.

2. Kooperācijas un kooperatīvo sabiedrību teorētiskais pamatojums

2. The Theoretical Substantiation of Cooperation and Cooperatives

Vārds „kooperācija” cēlies no latīņu valodas vārda „*cooperatio*” – līdzdalība, līdzdarbība. Mūsdienu izpratnē kooperācija ir daudz sarežģītāks un komplicētāks veidojums. Dažādu ārzemju un pašmāju autoru darbos var atrast dažādas kooperācijas jēdziena interpretācijas. Ir gan ļoti vispārīgi skaidrojumi, kas attiecināmi uz jebkuru personu formālu vai neformālu, ekonomisku vai neekonomisku darbību, kas var turpināties kādu noteiktu laiku vai kāda noteikta darba veikšanai. (Bondars, ..., 1996; Rokholts, ..., 1999; Svešvārdu vārdnīca, 1978)

Bez tam literatūrā atrodami arī precīzāki kooperācijas jēdziena skaidrojumi, kuros kooperācija vairs netiek skaidrota tikai kā vienkārša cilvēku sadarbība, bet tiek noteikti arī kooperācijas principi, sadarbības veidi, mērķi u.c. lietas, kas kooperācijas būtību padara konkrētāku. (Rūrāne, 1998; Vedļa, 2000; Buģina, ..., 2002) Ļoti vispusīgu skaidrojumu ir devis latviešu kooperācijas darbinieks E. Balodis, kas kooperāciju definē kā sabiedriski – saimniecisku kustību, „kura, vadoties no brīvprātīgas neaprobežotas apvienošanās un apvienoto vienlīdzības principiem, izpaužas dažādos kopīgos saimnieciskos pasākumos, kuros kapitāls dabū atlīdzību ne augstāku par parasto naudas tirgus procentu apmēru un kuru saimnieciskos sasniegumos katrs biedrs gūst labumu samērā ar tā tiešu saimniecisko līdzdarbību kopīgā pasākumā”. (Balodis, 1934)

Šis ir tīri ekonomisks kooperācijas jēdziena skaidrojums, taču jāņem vērā, ka par kooperāciju jārunā ne tikai no ekonomiskā viedokļa, jo peļņas gūšana šajā gadījumā nav primārais. Kooperācija ir arī tajā iesaistīto individu

savstarpējo attiecību forma, kuras veiksmīgas darbības viens no priekšnoteikumiem ir biedru prasme rēķināties ar sadarbības partneru interesēm, meklēt kompromisus, no kaut kā atteikties, lai sasniegtu mērķi, kā labā indivīdi ir apvienojušies.

Arī kooperācijas lietderīguma pamatojums ir atrodams dažādu autoru darbos. Tiek runāts gan par darba ražīgumu, kas paaugstinās, cilvēkiem strādājot kopīgi (Vedļa, 1996), gan iemeslu, ka, vairākiem indivīdiem apvienojoties, ir vieglāk panākt visu veiksmīgas uzņēmējdarbības veikšanai nepieciešamo priekšnosacījumu apvienošanu labumu nesošā kopumā (Randers, 1996), gan to, ka lauksaimniecības kooperācija ir vienīgais veids, kā apvienot izkaisītās, sīkas zemnieku saimniecības (Чаянов, 1990) utt. Kopumā var secināt, ka cilvēki sadarbojas, lai paveiktu to, ko katrs atsevišķi sasniegt nevar, vai paveiktu kaut ko labāk, ātrāk, izdevīgāk.

Formāla kooperācijas īstenotājinstitūcija ir **kooperatīvā sabiedrība** jeb **kooperatīvs**, kas ir kooperācijas forma, kas reģistrēta attiecīgās valsts likumdošanā paredzētajā kārtībā. Tā kā kooperatīvi darbojas dažādos ekonomikas sektoros un sfērās, apvieno dažādu profesiju un ekonomisko klašu cilvēkus, tad nav iespējama kopēja, visus kooperatīvus raksturojoša definīcija. LR likumā "Kooperatīvo sabiedrību likums" ir teikts, ka "kooperatīvā sabiedrība ir brīvprātīga fizisko un juridisko personu apvienība, kuras mērķis ir sniegt pakalpojumus tās biedru saimnieciskās darbības efektivitātes paaugstināšanai". 2002. gadā likums tika papildināts ar jaunu kooperācijas veidu - **lauksaimniecības pakalpojumu kooperatīvā sabiedrība**, kura tiek definēta kā "kooperatīvā sabiedrība, kura sniedz pakalpojumus lauksaimniecības produktu ražotājiem, bet nenodarbojas ar lauksaimniecības produktu ražošanu". (Kooperatīvo sabiedrību likums, 1998)

Atšķirībā no citiem, uz peļņu vēršiem uzņēmumiem, kooperatīvam primārais ir apmierināt savu biedru vajadzības, nevis gūt peļņu.

Arī par kooperatīvu veidošanas lietderīgumu tiek runāts ļoti plaši. Kopumā, no šajā darbā izvirzītā skatpunkta raugoties, var piekrist dokumentā „Kooperatīvi šodien” rakstītajam, ka „ar kooperatīvo sabiedrību palīdzību iedzīvotāji un mazie uzņēmumi cenšas uzlabot savu stāvokli tirgū un atbildēt uz aizvien pieaugošo konkurenci, spiedienu no ārpuses un tirgus nesakārtotību. Kooperatīvā darbība attīstās teritorijās, kur, no kādas grupas viedokļa, tirgus attīstība ir novesta līdz neizdevīgai situācijai un kurās ir pietiekoši viendabīga nepieciešamība jauniem risinājumiem” (Kooperatīvi šodien, 2001). Tātad var secināt, ka, ja preču un kapitāla tirgus būtu pilnīgs, nebūtu nekādas pamatotas vajadzības, lai rastos tādas saimniekošanas formas kā kooperācija. Šajā sakarībā kooperatīvās sabiedrības darbojas galvenokārt tādēļ, ka tirgus nespēj nodrošināt ideālu konkurenci.

Kooperatīvu veiksmīgu darbību nodrošina kooperatīvu principi, no kuriem mūsdienās visplašāk atpazītie ir Starptautiskās kooperatīvu alianses septiņi izstrādātie principi. Daudzi kooperatīvu vadītāji un kooperācijas teorētiķi uzskata, ka lielākā daļa no šiem principiem var kalpot tikai kā rekomendācijas, jo nav piemēroti viesiem kooperatīvu veidiem. Pamatā, lai nodrošinātu veiksmīgu kooperatīva darbību, nepieciešams ievērot trīs principus: kooperatīvs pieder personām, kas to izmanto; kooperatīvu kontrolē personas, kas to izmanto; labumi, ko rada kooperatīvs, tiek sadalīti tā lietotājiem, pamatojoties uz izmantoto pakalpojumu apjomu. (Zeulii, 2004; J.R.Dunn, A.C.Crooks etc., 2002) Bez tam literatūrā var sastapt apgalvojumus, ka Starptautiskās Kooperatīvu alianses principi ir novecojuši un patiesībā kavē kooperatīvu attīstību un spēju kļūt par konkurētspējīgiem uzņēmumiem, turklāt daļa no tiem ir vairāk paredzēti patērētāju kooperatīviem un nav savienojami ar cita veida kooperatīvu darbību (Nilsson, 1996). Knutsons (Knutson) uzskata, ka tādi vispārpieņemti principi kā demokrātiska kontrole, t.i., viens biedrs – viena balss, atvērta līdzdalība un ierobežota kapitāla atgriešana, kavē un ierobežo kooperatīvo sabiedrību spēju konkurēt ar citām uzņēmējdarbības formām. (Knutson, 1985)

Tā kā kooperatīvu rašanās pamatā ir dažādu grupu vajadzības, tad kooperatīvi var būt diezgan atšķirīgi un veikt dažādas darbības. Līdz ar to pastāv dažādi faktori, pēc kuriem kooperatīvus iespējams strukturēt. Galvenie faktori ir juridiskais statuss, vieta ražošanas ķēdē, darbības nozare, biedru ekonomiskais statuss, kooperatīvu uzdevumu izpildīšanai iecerētais darbības ilgums, attiecības starp kooperatīvu un tā biedriem, tirgus apgabala, īpašumtiesību struktūras utt. (Rokholts, ..., 1999; Vedļa, 2000; Раманаускас, ..., 2005; Zeulii, 2004)

3. Lauku uzņēmēju sadarbības formas ES valstīs

3. Forms of Collaboration among Rural Entrepreneurs in the EU

Izpētot ES valstu, sevišķi Lielbritānijas, Austrijas, Vācijas u.c. valstu lauku uzņēmēju kopdarbības pieredzi saistībā ar lauksaimniecības pārorientāciju un transformāciju ekonomikas globalizācijas ietekmē, iespējams gūt noteiktu priekšstatu par mūsdienās notiekošajiem procesiem laukos.

Būtiskākās izmaiņas lauku uzņēmējdarbībā:

Jauns lauku uzņēmējdarbības modelis. Tā rašanos noteica izmaiņas lauksaimnieciskajā ražošanā sakarā ar darba ražīguma un pārtikas produktu ražošanas efektivitātes pieaugumu. Lauksaimniecības produktu masveidīgu ražošanu aizstāj uz produktu orientēta lauksaimniecība. Tās pamatā ir globālās ekonomikas princips – ražot tur, kur ir lētāk un efektīvāk.

Pasaules attīstīto valstu lauksaimniecībā šodien vērojamas vismaz divas iezīmes, kas tendētas uz produktu orientētu lauksaimniecību: pirmā – arvien populārāka kļūst svaigu produktu piegāde; otrā – jaunais lauku modelis balstās uz uzņēmēju horizontālo un vertikālo sadarbību, nevis uz neatkarību un savrupību. Kā pareizi norāda Dr.oec. Maira Leščevica (Leščevica M. Lauku uzņēmējdarbības vides attīstības iespējas Latvijā (Promocijas darba kopsavilkums), 2005, 68.-69. lpp.), mazai, specializētai, uz produktu orientētai saimniecībai vienai nav nekādu izredžu, ja tā nekļūst par daļu no „produktu alianses, jeb apvienības”, lai kopīgi iekarotu vietu tirgū. Bieži vien mazie un vidējie ražotāji ir vairāku šādu alianšu un apvienību biedri. Tie specializējas produktu ražošanā savu ģimenes locekļu, radu un paziņu,

mazo lauku restorānu un kafejnīcu pieprasījuma apmierināšanā. Samērā bieži viņu izaudzētā produkcija (zemenes, dzērvenes, citas ogas un augļi) ir ielu tirdzniecības objekti. Minētie apstākļi izraisa objektīvu nepieciešamību lauku uzņēmēju arvien ciešākai kopdarbībai.

Pretēji Latvijai, kur kooperatīvu attīstība netiek pietiekami stimulēta, Rietumeiropas valstīs tā ir populāra. Arī mūsu kaimiņvalstī Lietuvā kooperācija guvusi daudz plašāku izplatību un augstāku attīstību nekā Latvijā. Eiropā, sevišķi Rietumeiropā, lauksaimniecības nozarē plaši izplatītas kā tradicionālās kooperatīvu, tā arī jaunas kooperācijas formas. Mūsdienās tālāk tiek attīstītas arī kooperācijas formas, kas pastāvējušas jau daudzus gadu desmitus (piemēram, mašīnu ringi).

Raksta uzdevums nav raksturot visas tradicionālās un jaunās kooperatīvu formas, bet gan parādīt Lietuvas, Austrijas, Vācijas un Lielbritānijas lauku kooperatīvu centienus efektīvai sadarbībai starp fermeriem, apvienojoties lielākās vai mazākās grupās, lai sasniegtu izvirzītos mērķus.

4.1. Piena ražotāju kooperācija Lietuvā

4.1. Cooperation of Milk Producers in Lithuania

Lietuvas agrārēkonomikas zinātnieki J. Ramanauskas u.c. atzīmē vairākas piena ražotāju kooperācijas ekonomiskās un sociālās priekšrocības: lauksaimnieku apvienotās iniciatīvas un resursu mobilizācija ievērojamā mērā atvieglo pārstrādes uzņēmumu apgādi ar izejvielām; apvienotiem lauksaimniekiem piemīt daudz lielāka manevrēšanas un piemērošanās spēja pastāvīgi mainīgajiem tirgus apstākļiem; sekmīgi var apmierināt tirgus pieprasījumu, spēj radīt pat savas produkcijas noieta nišu tirgū; veidot pamatkapitālu (ēkas, iekārtas, transporta līdzekļus) no saviem uzkrātajiem resursiem, kas iznāk lētāk, nekā iegādājoties tos tirgū. (Ramanauskas J. The forms of Development of Cooperatives in Agricultural production. Economic Science for Rura Development. Nr. 71, 2004, - Jelgava 27-30 p)

Kopumā minētās priekšrocības nodrošina kooperatīviem neatkarību un dzīvotspēju bez palīdzības no ārpusē, vienlaicīgi sekmīgi konkurējot tirgū. Tas, savukārt, motivē kooperatīva biedrus ražot augstas kvalitātes produkciju. Kooperācija ir nozīmīga sastāvdaļa sabiedrības apziņas un vienotības izaugsmei laukos, lauku iedzīvotāju iniciatīvas un racionalizācijas attīstīšanai.

Lietuvā kooperatīviem būtisku atbalstu sniedz valsts: samērā sekmīgi darbojas Valsts palīdzības fonds kooperatīviem; atbalsts saņemts arī no ES pirmsiestāšanās fondiem. (Ramanauskas J., 2004)

Vispārzināmas produkcijas lielražošanas priekšrocības laukos panākamas, zemniekiem apvienojoties kooperatīvos, jo katram atsevišķi tiem nav iespējams organizēt visus ražošanas procesus. Lietuvā piensaimnieku kooperatīvu sekmīgu darbību nodrošina to īpašumā esošā pārstrādes infrastruktūra.

Pārstrādātās produkcijas realizācijas priekšrocības ir acīmredzamas: paplašinās tirgus pateicoties tam, ka produkcija kļūst daudz transportablāka; iespējams produkciju uzglabāt ilgāku laiku (piemēram, atdzesē, konservē); pieaug produkcijas pieprasījums un cena, ja tās fasējums ir kvalitatīvs un ievērotas sanitāri higiēniskās normas.

Tomēr rodas jautājums, līdz kādai pakāpei kooperatīviem izdevīgi pārstrādāt produkciju?

Lietuviešu zinātnieki sniedz sekojošu atbildi: no ekonomiskā viedokļa produkciju (izejvielu) nepieciešams pārstrādāt līdz tādām produktam, kurš dod vislielāko peļņu, taču no kooperatīvu viedokļa – tie orientēti ne tik daudz uz maksimālu peļņas gūšanu, cik lauksaimniekiem nepieciešamo ērtību radīšanu, apmierinot kopējās intereses un samazinot ražošanas risku.

Ekonomiskais ieguvums izsakāms kā starpība starp pārstrādes rezultātā iegūto produktu un pārstrādei piegādāto izejvielu. Taču produkcijas pārstrādāšana prasa ievērojamas investīcijas (ēkas, iekārtas, mašīnas, mūsdienīgas tehnoloģijas, kvalificēts personāls) un tirgus nodrošinājumu. Visu to jaunorganizētais kooperatīvs var iegādāties, radīt un apgūt tikai pēc ilgāka laika.

Svarīga ir lietuviešu zinātnieku atziņa par piena izejvielas cenas īpatsvara dominējošo vietu galīgā produkta pašizmaksā, kas ir viens no piensaimnieku kooperatīvu sekmīgas darbības priekšnoteikumiem. Savu nostādni viņi pamato ar to, ka tirgus apstākļos, pazeminoties cenām, savrupie piena ražotāji nevar „izdzīvot”. Taču, ja piena izejvielas īpatsvars ražotajā produkcijā ir liels, kooperēto fermeru situācija, samazinoties cenu līmenim, ir cerīgāka, jo tiem nepieciešamas salīdzinoši mazākas investīcijas pamatkapitāla iegādei, darbaspēka algošanai un citiem mērķiem.

4.2. Lietuvas augļu un dārzeņu sektora kooperācijas modelis

4.2. The Cooperation Model for the Lithuanian Fruit and Vegetable Sector

Mazo ražotāju dominēšana Lietuvas augļu un dārzeņu audzētāju sektorā nespēj izturēt tirgus konkurences spiedienu. Vāji attīstīta kooperācija un nedaudzie tajā iesaistītie jaunizveidotie kooperatīvi nespēj kaut cik nozīmīgi ietekmēt tirgu. Lietuviešu zinātnieku pētījumi (Ramanauskas J., Ramanauskiene J., Vazonis V. Opportunities for the Development of Producer Organizations in Fruit and Vegetable Sector of Lithuania / Economic Science for Rural Development Nr. 10, 2006; p. 34-41.) augļu un dārzeņu sektorā nākotni saskata spēcīgu Ražotāju organizāciju (RO) vai publiski atzītu ražotāju grupu radīšanu, kas šajā situācijā spētu vadīt potenciālos priekšnoteikumus augļu un dārzeņu kooperācijas modeļa attīstībai. Rekomendācijas pamatojas uz tāda modeļa ieviešanu augļu un dārzeņu sektorā, kas veicinātu lauksaimnieku kooperatīvu sadarbību un dotu jaunu impulsu 1 – 2 dārzeņu un vienas vai dažu augļu RO izveidošanai.

Latvijas augļu un dārzeņu pētījums var radīt interesi par kaimiņu aktivitātēm augļu un dārzeņu sektora attīstībā.

Secinājumi

Kooperācijas attīstība augļu un dārzeņu sektorā ir nepietiekama. Kooperācijas aktivitātes neietekmē tirgus procesus. Galvenais kooperācijas attīstības ierobežojošais faktors ir nepietiekamās investīcijas.

Kooperatīvu pārveidošana par RO palīdz augļu un ogu audzētājiem izmantot kooperācijas priekšrocības un saņemt ES finansiālo atbalstu.

Augļu un dārzeņu audzētāji var nostiprināt savas pozīcijas tirgū un paaugstinot konkurētspēju ES tirgū koncentrējot piedāvājumu.

Augļu, dārzeņu ražotāju kooperācijas un piedāvājuma koncentrācijas principa analīze parāda, ka RO modeļi tiek prezentēti, lai konsolidētu kooperatīvus un izveidotu 1 – 2 dārzeņu un vienu vai vairākas augļu RO Lietuvā.

4.3. Mazskaitlīgu zemnieku grupu kooperācija Īrijā

4.3. Cooperation of Few Farmer Groups in Ireland

Īrijas pieredze uzskatāmi apliecina vairāku Rietumeiropas valstu lauksaimniecībā izplatītās prakses dzīvotspēju, kas pamatojas uz tehnikas un darbaspēka koplietošanu. Arvien jaunu ceļu meklējumi racionālai tehnikas un darbaspēka izmantošanai nodrošināja un turpina nodrošināt nelielu saimniecību attīstību, prasmīgi izmantojot kooperāciju. Neapšaubot lielo kooperatīvu priekšrocības, pat divu, trīs un nedaudz lielākas Īru zemnieku grupiņas pierāda savu spēju sekmīgi apsaimniekot zemi un gūt pietiekamus ienākumus ne tikai ģimenes un mājokļa uzturēšanai, bet arī pakāpeniskai nepārtrauktai mašīnu parka modernizācijai. Šobrīd, kad Eiropā izjūtams graudu deficīts un pasaulē pieaudzis pieprasījums pēc piena produktiem mazo saimniecību kopdarbības efektivitāte var pieaugt. (Kažotnieks J. Veiksmīga kooperācija Īrijā. Agrotops, - 2005. Nr.12, 30.-35.lpp., J.Kažotnieks. Kā saglabāt neatkarību, izmantojot tehniku kopīgi, jeb kooperāciju angļu gaumē // Agropols, 2007/novembris, 52.-55.lpp.)

Secinājumi

Īrijas zemnieku grupu tehnikas un darbaspēka veiksmīgā kooperācija pelna ievērību arī Latvijas lauksaimnieku vidū. Ievērojot latviešu zemnieku vairākuma noraidīto attieksmi pret daudzskaitlīgu ar atšķirīgu darba un pienākuma apziņu, pret kooperatīva biedru saistībām, Īrijas mazskaitlīgu zemnieku grupu kooperācija var gūt atsaucību Latvijā. Īrijas zemnieku veiksmīgas kooperācijas pieredze iekļaujama Lauksaimniecības konsultāciju centra un tam pakļauto struktūru apmācību programmās. Būtiski svarīgi šo pieredzi iekļaut LLU Lauksaimniecības, Tehniskās un Ekonomikas fakultāšu studiju programmās.

4.4. Piena saimniecības sektors (Austrija)

4.4. The Sector of Dairy Farming (Austria)

Kā viens no Austrijas piena kooperatīvu draudiem jau kopš 1960-o gadu beigām ir strukturālās problēmas, kam par pamatu ir mainīgā situācija mazumtirdzniecībā. Izeju no draudīgās situācijas Austrijas kooperatori saskatīja piensaimnieku apvienošanās nacionālā mērogā. 1970. gadā apvienošanās sākās federālajās zemēs – Zalcburgā un Tirolē, kurām sekoja Burgenlande, Štīrija un Karintija. Taču kooperatīvu un arī citu lauksaimniecības struktūru apvienošanās reģionos nenoveda pie Austrijas piensaimniecības atbilstības ES prasībām. Lai sasniegtu šo mērķi, vajadzēja izveidot centrālo kooperatīvu, kas apvienotu visus piensaimniecības kooperatīvus. 1990. gada jūlijā tika izveidots *AMF Austria Milch und Fleischvermarktung* (Austrijas Piena un gaļas tirdzniecība).

Apvienošanās mērķis bija kļūt par Austrijas visietekmīgāko spēku (ar Eiropas statusu) pārtikas pārstrādē un tirdzniecībā. Lai sasniegtu šo mērķi, vajadzēja likvidēt visas dublējotās struktūras ražošanā, loģistikā un preču sortimentā, un reorganizēt un samazināt pārvaldes aparātu. Atbilstoši šim mērķim, *AMF* izstrādāja racionalizācijas programmu, kas virzīta uz izmaksu samazināšanu un svaiga piena piegādes nodrošināšanu, un jaunu zīmolu radīšanu, kuras varētu tirgot visā Eiropā.

Pašā *AMF* bija dubulta struktūra, t.i., ražošana un tirdzniecība bija nodota vienas institūcijas divām autonomām vadības struktūrām. Tas, protams, nebija labākais risinājums, lai situāciju uzlabotu. Zaudējumi, noslēdzot 1995. gadu, piespieda *AMF* pārstrukturizēties. Rezultātā notika *AMF* sadalīšana divās galvenajās piensaimnieku grupās, no kurām viena izvietota Augšējā Austrijā, otra - Lejas Austrijā, t.i., *Bergland* un *NÖM AG*. Kopā šīm grupām pieder ap 60 % tirgus. Vēl joprojām tās ir konkurentes tirgū, lai gan abu grupu apvienošanās, ko nosauca par “Austrijas risinājumu”, ir tikusi piedāvāta vairākas reizes.

Lai arī Austrijas piensaimniecības sektora kooperatīviem ir ierobežota vēlme sadarboties, Austrijas piens un piena produkti ļoti veiksmīgi spēja nostiprināt savas pozīcijas ES tirgū. Salīdzinot ar Šveices piena sektora attīstību (Šveice nav iestājies ES), ir acīmredzams, ka Austrijas lēmums iestāties ES ir devis pozitīvu impulsu šim ļoti jūtīgajam tirgum. Austrija bija spējīga nepārtraukti kāpināt savu eksportu uz pārējo ES, turpretim Šveicei nācās saskarties ar jūtamu attīstības tempa atpalicību. (Brazda J., Kramer J. W. Agricultural Co-operatives are Facing a Challenge, 2004 [tiešsaiste][skatīts 19.10.2007.]. Pieejams: <http://www.univie.ac.at/genos/download/bd29.pdf>).

4.5. Lauksaimniecības preču un pakalpojumu kooperatīvi (Vācija)

4.5. Agricultural Goods and Services Cooperatives (Germany)

Liela daļa primārā līmeņa kooperatīvu ir lauksaimniecības preču un pakalpojumu kooperatīvi, no kuriem daudziem ir galvenokārt daudzvirzienu nodarbošanās, jo tie piedāvā saviem biedriem gan piedāvājuma puses pakalpojumus, gan pieprasījuma puses pakalpojumus. Šis kooperatīvu līmenis sastāv no septiņiem apakšlīmeņiem, sākot no specializētiem apgādes un tirdzniecības kooperatīviem, līdz plašam pakalpojumu kooperatīvu spektram. Pavisam Vācijā izveidoti 2324 šādi kooperatīvi.

Terciālais līmenis/ <i>Tertiary Level</i>	Virsgorganizācijas <i>Apex Institutions</i>	
Sekundārais līmenis/ <i>Secondary Level</i>	Reģionālās organizācijas (centri, kooperatīvi, asociācijas) / <i>Regional Institutions (Centers, Cooperatives, Associations)</i>	
Primārais līmenis / <i>Primary Level</i>	Lauksaimniecības preču un pakalpojumu kooperatīvi <i>Rural Merchandise and Service Cooperatives</i>	
	Apģādes un tirdzniecības kooperatīvi / <i>Purchasing and Marketing Cooperatives</i>	Piena kooperatīvi / <i>Dairy Cooperatives</i> Mājlopu un gaļas pārstrādes kooperatīvi / <i>Livestock and Meat-processing Cooperatives</i> Augļu un dārzeņu kooperatīvi <i>Fruit and vegetable Cooperatives</i> Vīnudzētāju kooperatīvi / <i>Winegrowers' Cooperatives</i> Citi lauksaimniecības preču kooperatīvi / <i>Other Merchandise Cooperatives</i> Citi pakalpojumu kooperatīvi / <i>Other Service Cooperatives</i>
	Krājaiždevu sabiedrības / <i>Rural Banking Cooperatives</i>	Zemnieku kooperatīvi / <i>Farming Cooperatives</i>

1.att. Lauksaimniecības kooperatīvu sistēma Vācijā
Figure 1. System of Rural Cooperatives in Germany
Avots / Source: Brazda J., Kramer J. W., 2004

Piena kooperatīvi piedāvā saviem biedriem dažādus pakalpojumus. No vienas puses, tie iepērk pienu no saviem biedriem, tādējādi piedāvājot tirdzniecības pakalpojumu, no otras puses, tie piedāvā ražošanas pakalpojumus, veicot piena pārstrādi. Piena kooperatīvi savāc to saimniecību pienu, kuras ar tiem ir saistītas un pārstrādā to līdz pasterizētam pienam, sviestam, sieram un citiem piena produktiem. Tad šie produkti tiek pārdoti mazumtirgotājiem un lieltirgotājiem.

Vairumā gadījumu piena biznesa ražošanas pusi nenodrošina paši piena kooperatīvi, bet reģionālie piena centri. Piena kooperatīvi darbojas vietējā līmenī, bet piena centri – reģionālā līmenī. Pateicoties to lielumam, piena centri labāk darbojas kā piena produktu vairumtirgotāji.

Piena centri gan ražo piena produktus, gan apģādā piena kooperatīvus ar piensaimniecībai nepieciešamajiem materiāliem, mašīnām. Galvenā atšķirība starp piena kooperatīviem un apģādes un tirdzniecības kooperatīviem ir tā, ka nepārstrādātam pienam nepieciešami īpaši kooperatīvi pārstrādes kombināti, bet materiāliem un precēm, ar ko nodarbojas apģādes un tirdzniecības kooperatīvi, tādi nav vajadzīgi.

Piena kooperatīviem primārajā līmenī un piena centriem sekundārajā līmenī ir arī virsgorganizācija – *Deutsches Milch-Kontor* Hamburgā. Tās galvenais pienākums ir piena produktu eksports un imports gan ES iekšienē, gan ārpus tās. Parāleli tā veic intervences piena produktu tirgū, rada un popularizē jaunus kopējus preču zīmolus, centralizēti iepērk ražošanas iekārtas un materiālus piena nozarei. (Brazda J., Kramer J. W. *Agricultural Cooperatives are Facing a Challenge*, 2004 Pieejams: <http://www.univie.ac.at/genos/download/bd29.pdf>). [tiešsaiste] [skatīts 19.10.2007.].

4.6. Mašīnu ringi – mūsdienu Lielbritānijas kooperatīvu raksturīga iezīme

4.6. Machinery Rings – the Hallmark of Today's Cooperatives in Great Britain

Lielbritānijā kopš pagājušā gadsimta 90-tajiem gadiem darbojas daudzi mašīnu ringi.

Ringā bizness ir virzīts uz iespējami plašāku pakalpojumu klāsta nodrošināšanu saviem biedriem. Pakalpojumu klāstā ietilpst: degvielas sagāde saviem biedriem; būvmateriālu sagāde, gatavā betona piegāde būvlaukumā; riepju sagāde; darbnīcu aprīkojuma nodrošināšana.

Darbaspēka un tehnikas pakalpojumi galvenokārt tiek sniegti saimniecībām, kuras specializējas graudaugu un sakņaugu audzēšanā. Ringā ir pieejami visi ar šiem darbiem saistītie pakalpojumi: augsnes apstrāde; augsnes kalķošana; minerālmēsļu un kūtsmēsļu izkliešana; augu aizsardzības pasākumi; sēšana; kombinēšana; salmu presēšana; transportēšana; skābbarības gatavošana; viss komplekss, kas saistīts ar sakņaugu audzēšanu, ieskaitot cīņu ar nezālēm un retināšanu.

Rings nepārtraukti dažādo savus piedāvājumus ar vairākām blakus nozarēm – apmācībām plastmasas pārstrādē, tūrismā, šķidro kūtsmēsļu iestrādāšanā, enerģētisko kultūru (vītolu) stādīšanā. Mašīnu rings par savu panākumu pamatu uzskata spēju saviem klientiem piedāvāt visaugstākās kvalitātes pakalpojumus. Arvien vairāk ringu pakalpojumus tiek ietverts darbaspēks kopā ar traktoru, tehnikas nodrošināšana ar degvielu.

Tehnikas izmantošanas principi: visu tehnikas vienību optimāla noslodze un ekonomiska ekspluatācija; tikai jaudīgu traktoru (parasti 120-140 ZS) iegāde, jo tieši tie ir vislabāk izmantojami akmeņu savākšanai, stādāmo mašīnu un

kombainu vilkšanai; atbrīvošanās no mazjaudīga kombaina, tā vietā izmantojot kaimiņa pakalpojumus ar jaudīgu kombainu, kam ir 7.5 m plats heders. (Kažotnieks J. Kā darbojas mašīnu rings Skotijā? Agrotops, - 2005, Nr. 11, 32.-35. lpp., Kažotnieks J. Kā saglabāt neatkarību, izmantojot tehniku kopīgi, jeb kooperācija angļu gaumē. Agrotops 2007.nov. 52.-55.lpp.).

Maksa par ringa pakalpojumiem

Ringa vadītāji uzskata, ka mašīnu ringiem nevajadzētu paaugstināt pakalpojumu cenu līdz ar biznesa apjoma augšanu, jo tas atbaidīs jaunos biedrus. No pakalpojumu summas tiek iekasēta standarta 2% nodeva no pakalpojuma sniedzēja un 2% no pakalpojuma ņēmēja. Par degvielu un precēm tiek iekasēts 1% no kopējās summas. Šis viens procents ļauj ringa biedriem piedāvāt degvielu par konkurētspējīgu cenu. Maksa par transportu ir atkarīga no veicamā attāluma – vidēji 15 mārciņu stundā. Pakalpojumu cenās neietilpst degvielas izmaksas.

Datorcentrs – svarīgākais vadības nodrošināšanas faktors

Mašīnu ringa biroja „smadzeņu centrs” ir aprīkots ar speciālu datorprogrammu, kas dod iespēju ringa biedriem operatīvi komunicēties ar vadību un savstarpēji. Programmatūrā ietilpst: visu ringa biedru regulāri atjaunojama datu bāze, viņu sniegtie un pieprasītie pakalpojumu veidi un apjomi: tehnikas pieejamība, atrašanās vieta un gatavības pakāpe darbam.

Lielos vilcienos kontaktēšanās procesu var attēlot tā: ringa biedrs zvina biroja dispečeram; datora monitorā parādās viņa identitāte, adrese un tālruņa numurs; atbilstoši izteiktajai vajadzībai zvanītājs tiek savienots ar tieši viņam vajadzīgo speciālistu; tiklīdz savienojums ir noticis, atsevišķā displejā automātiski parādās zvanītāja pieprasījums; pieprasījums tiek pielāgots visoptimālākajam pakalpojumu sniedzējam; vajadzīgā pakalpojuma sniedzēji displejā parādās no tuvākā līdz tālākajam pēc to atrašanās attāluma no paredzamās pakalpojuma vietas; dators zvanītāju informē arī par to, vai konkrētais pakalpojuma sniedzējs viņam jau iepriekš sniedzis kādu pakalpojumu; ja vēlmais pakalpojuma sniedzējs vajadzīgajā brīdī ir aizņemts, tiek izvēlēts nākamais.

Lai datu bāze darbotos režīmā pēc pieprasījuma, programma uzrāda arī citus iespējamus pakalpojumu sniedzējus. Tas ekonomē laiku, jo atkrīt zvanīšana vienam vai otram potenciālajam darba vadītājam. Pieprasījumus var sūtīt ar elektroniskā pasta starpniecību un visi biedri katras nedēļas beigās saņem rēķinus par sniegtajiem un saņemtajiem pakalpojumiem.

Kā būtiskus ringa darba elementus jāmin lauku parametru fiksēšanai un karšu sastādīšanai pieejamās augstas kvalitātes GPS (globālās pozicionēšanas sistēma) sistēmas. Ir iestrādes arī pilnīgi GPS kontrolētam kaļķošanas procesam, kas gandrīz divreiz samazina kaļķošanas izmaksas salīdzinājumā ar tradicionālo metodi.

5. ES valstu pieredzes izmantošanas iespējas Latvijas lauksaimnieku kooperatīvu darbībā

5. Use Possibilities of EU Experience for Latvian Agricultural Cooperatives

Pētījumi par kooperatīvu attīstību ārzemēs ļauj labāk saskatīt dažas Latvijas kooperatīvo sabiedrību „šaurās vietas”. Šobrīd Eiropā tik populārā kooperatīvu attīstība Latvijā cieš no tā, ka netiek pietiekami stimulēta šo kooperatīvu veidošanās. Svarīgākie bremsējošie faktori:

1. piecdesmit totalitārā režīma gadus lauku iedzīvotāji ir zaudējuši visās kopdarbības lietās līdzdarboties griboša un spējīga, ar vienotības izjūtu apveltīta, kultūrala kooperatora apziņu. Joprojām lauksaimniecības vidē nav pārvarēts aizspriedums „kooperatīvs – tas pats kolhozs vien ir” un tāpēc atliek paļauties tikai uz saviem spēkiem;
2. Austrijas, Vācijas un citu ES attīstīto valstu pieredze liecina, ka tirgus ekonomikas apstākļos līdzvērtīgi citiem tirgus dalībniekiem, lai pārvarētu to konkurences spiedienu, lauksaimnieki var kļūt tikai apvienojot savu spēku un resursus visas valsts mērogā. Latvijā šādu visaptverošu lauksaimnieku apvienību nav izdevies radīt pat viena atsevišķa rajona robežās, nemaz nerunājot par ideju apvienoties nacionālā mērogā;
3. Lietuvas piensaimnieku pieredze liecina, ka kooperatīvu dzīvotspējas svarīgi faktori ir valsts atbalsts (sekmīgi darbojas Valsts palīdzības fonds kooperatoriem) un labi attīstīta infrastruktūra.

Latvijā infrastruktūra nav pietiekami attīstīta.

Mašīnu ringu darba principi ir atzīti vairākās Rietumeiropas valstīs. Šo principu pārņemšana dotu iespēju Latvijas zemnieku saimniecībām: veidot mūsdienu prasībām atbilstošu mašīnu parku ar saimniecību specializācijai piemērotu mašīnu struktūru, prioritāti ierādot jaudīgām un vairāk operācijas veikt vienlaicīgi spējīgām mašīnām; samazināt mašīnu iegādei nepieciešamos naudas līdzekļus, ko panāk, kopīgi investējot, iegādājoties mašīnas ar lielāku jaudu; iespējams gūt ienākumus, sniedzot pakalpojumus saimniecībām, kas nav kooperatīva (ringa) biedri.

Secinājumi un priekšlikumi

Conslusions and Proposals

1. Kooperācija ir viens no efektīvākajiem veidiem, kā uzlabot sīko zemnieku saimniecību ekonomisko stāvokli, nodrošināt to dzīvotspēju un veicināt lauksaimniecības nozares attīstību kopumā.
2. Būtiskas izmaiņas ES valstu zemnieku sadarbībā ienesusi lauksaimniecības pārorientācija uz jaunu lauku uzņēmējdarbības modeli, kas nozīmē pāreju no lauksaimniecības produktu masveidīgas ražošanas uz produktu orientētu lauksaimniecību. Tās pamatā ir globālās ekonomikas princips ražot tur, kur ir lētāk un efektīvāk.
3. ES attīstīto valstu lauksaimniecībā šodien vērojamas divas galvenās iezīmes, kas tendētas uz produktu orientētu lauksaimniecību:
  1. pirmā – arvien pieprasītāka kļūst svaigu produktu piegāde patērētājiem;

2. otrā – jaunas lauku uzņēmējdarbības modelis pamatojas uz zemnieku saimniecību horizontālo un vertikālo sadarbību, nevis savrupību.
4. Rietumeiropā lauksaimniecības nozarē plaši izplatītas kā tradicionālās tā arī jaunās kooperācijas formas. Līdzās tradicionālajām kooperatīvu formām (sagādes, ražošanas, noieta, finanšu, sabiedrisko pasākumu) 20.gs. otrajā pusē radās jaunas daudzveidīgas formas: mašīnringi, stratēģiskās alianses, vertikālās, horizontālās un ekonomiskās alianses.
5. Lietuvas pieredze liecina, ka perspektīvi tādi kooperatīvi, kuri dažādo fermeriem piedāvātos pakalpojumus: veic piena savākšanu un piegādi pārstrādes uzņēmumiem, piegādā ražošanas līdzekļus, praktizē piena kvalitātes (olbaltuma saturs) noteikšanu, sniedz agroservisa pakalpojumus, nodrošina produkcijas uzglabāšanu un sēklas materiāla tīrīšanu. Dažādojot sniegtos pakalpojumus un panākot to daudzveidību līdzekļu izlietojums uz produkcijas vienības ražošanu ir mazāks.
6. Mašīnu ringi dod iespēju biedriem samazināt lauksaimniecības tehnikas izmantošanas izmaksas, izvairīties no mazjaudīgas tehnikas un kopīgi investējot līdzekļus tehnikā, iegādāties jaudīgas mašīnas, kuras var izmantot ne tikai daudzu operāciju vienlaicīgu veikšanai lauksaimniecībā, bet arī būvniecībā, ceļu remontā, akmeņu aizvešanai, panākot augstu darba ražīgumu.
7. Lielu mašīnu ringu biedru daudzskaitlīgo sakaru nodrošināšanai un darbības koordinēšanai izveidoti datoru centri (smadzeņu centri) aprīkoti ar speciālām programmām.
8. Zemkopības ministrijai kopā ar Latvijas Lauksaimniecības kooperatīvu asociāciju veicināt vertikālo kooperāciju, papildinot saražotās produkcijas kopēju pārstrādi un iespējamo realizāciju tieši patērētājam, kas ļautu iztikt ar mazāku starpnieku skaitu, nodrošinot kooperatīviem lielāku tirgus daļu.
9. Latvijas Lauksaimniecības kooperatīvu asociācijai veikt vairāk informējošus pasākumus par kooperācijas un kooperatīvu jēdzienu būtību, citu valstu pozitīvo pieredzi šai jomā, tādejādi veicinot ne tikai iesaistīto personu, bet sabiedrības kopumā izpratni un rezultātā veicinot arī kooperācijas kustības attīstību.

Piedalīšanās zinātniskajās konferencēs

1. Buģina V., Vindele L. Dabas resursu ekonomiskais izvērtējums Vidzemes reģionā". 8. starptautiskā zinātniskā konference "Ekonomikas zinātne lauku attīstībai 2007" EF Jelgava, 2007.g. 26.aprīlis.
2. Buģina V., Vindele L. Dabas resursu ekonomiskais izvērtējums Vidzemes reģionā". 6. starptautiskā zinātniski praktiskā konference. Rēzekne, 2007. 20.jūnijs.
3. Buģina V., Pabērza K.. Kooperācijas attīstība lauksaimniecībā Zemgales reģionā. 8. starptautiskā zinātniskā konference „Ekonomikas zinātne lauku attīstībai 2007. Jelgava 2007.g.26.aprīlī.
4. Kaktiņš J., Švānberga L. Ģenētiski modificēto un citu kultūraugu līdzāspastāvēšanas informācijas sistēma lauku pašvaldībās – referāts 8. starptautiskā zinātniskā konference: „Ekonomikas zinātne lauku attīstībai” Economics science for rural development. Jelgava, 2007, 25.-26.04.apr.

Izdotās publikācijas starptautiski recenzētos periodiskos zinātniskos izdevumos:

1. Buģina V., Vindele L. Dabas resursu ekonomiskais izvērtējums Vidzemes reģionā. Economic Science for Rural Development. Development: Rural and Regional: Proceeding of the International Scientific conference. No 12, Jelgava: 2007 – p. 158 – 166
2. Buģina V., Vindele L. „Dabas resursu ekonomiskā analīze Vidzemes reģiona rajonos. Vide. Tehnoloģija. Resursi. VI starptautiskās zinātniski pētnieciskās konferences materiāli 2007.g. Rēzekne 2007., 244.-253. lpp.
3. Buģina V., Pabērza K. „Kooperācijas attīstība lauksaimniecībā Zemgales reģionā” Economic Science for Rural Development. Primary and Secondary Production, consumptions: Proceedings of the International Scientific conference. No. 13 Jelgava: 2007 – p. 115-123
4. Kaktiņš J., Švānberga L. Ģenētiski modificēto un citu kultūraugu līdzāspastāvēšanas informācijas sistēma pašvaldībās, Proceedings of the International Scientific conference: Development: Rural and Regional Nr. 12, Jelgava, 2007. 204.-211.lpp.
5. Kaktiņš J., Švānberga L. Ģenētiski modificēto un citu kultūraugu līdzāspastāvēšanas informācijas sistēma pašvaldībās, Proceedings of the International Scientific conference: Development: Rural and Regional Nr. 12, Jelgava, 2007. 204.-211.lpp.
6. Kaktiņš J., Arhipova I., Blija T. Riska cēloņu kontroles punktu (KP) noteikšanas nepieciešamība un HACCP sistēmas ieviešanas iespējamība privātajā mežsaimniecībā// Lauksaimniecības un pārtikas risku vadīšana. Monogrāfija, Jelgava,2007, 409.-438.lpp.

Annotation

The main aim of this paper is to find out the work experience of agricultural cooperatives in European Union countries to promote the development of cooperatives in Latvia. The main issues of this paper are: the historical development of cooperatives, the theoretical substantiation of cooperation and cooperatives, the development of agricultural cooperation in the European Union countries.

Key words: cooperation, cooperatives, agriculture.

Dr.ekon., prof. **Inta Ciemiņa**
Dr.h.ekon., emer. prof., LZA akad. **Oļģerts Krastiņš**
Dr.ekon., docente **Signe Bāliņa**
Doktorante **Ilze Balode**
Dagmāra Briede

Latvijas Universitāte,
Ekonomikas un vadības fakultāte,
Aspazijas bulv. 5., LV 1050,
tālr. 7034778

Izglītības un citu faktoru ietekme uz dzīves līmeni un dzīves kvalitāti

2007.gadā tika turpināti iepriekšējo gadu pētījumi un uzsākti priekšpētījumi nākamā zinātniski – pētnieciskā projekta pieteikumam. Var izdalīt šādus galvenos pētījuma virzienus.

1. Tika noskaidrots, kādas statistikas datu laikrindas ir labāk salīdzināt sakarā ar izmaiņām pašā sociālekonomiskajā situācijā valstī (ienākumu konfidencialitāte, plaša patēriņa kredītu izmantošana, augsta inflācija). Par piemērotākām tika atzītas dažādu relatīvo lielumu un ķēdes izmaiņu tempu laikrindas.

2. Par informatīvāko iedzīvotāju dzīves līmeņa rādītāju nācās atzīt patēriņa izdevumus un to struktūru (agrāk par tādu pētnieki vērtēja rīcībā esošo ienākumu). Izpētot patēriņa izdevumu izmaiņas, varēja konstatēt, ka turpinās sabiedrības noslāņošanās un strauji aug t.s. „regulējamo” preču cenas un pakalpojumu tarifi. Regulatori darbojas neapmierinoši.

3. Izdarot pētījumus par iedzīvotāju labklājību mājsaimniecību demogrāfiskajos tipos, tika atzīts, ka visgrūtākajos apstākļos dzīvo vientuļie pensionāri.

4. Izglītība joprojām ir viens no galvenajiem labklājību veidojošiem faktoriem. Sāk atgūt prestižu profesionālā izglītība.

5. Tika turpināti pētījumi par ekonometrijas metožu izmantošanu sociālekonomiskajā statistikā. Tā kā par šī virziena rezultātiem bija plaša informācija pārskatā par 2006.gada pētījumiem, turpmāk tos aplūkosim tikai pamatlīnijās.

Patēriņa izdevumi un to izmaiņu tendences

Raksta tapšanas laikā (2007.gada beigās, 2008.gada sākums) pēdējos datus par Latvijas iedzīvotāju patēriņu deva Centrālās statistikas pārvaldes (CSP) 2006.gada mājsaimniecību budžetu pētījums. Tas aptvēra 4051 mājsaimniecību gadījumizlasi visas valsts teritorijā, un ir vērtējams kā pietiekami reprezentatīvs. Vismaz citi pētījumi ar līdzīgu mērķi ir bijuši ierobežotāka apjoma.

Vidējie Latvijas mājsaimniecību patēriņa izdevumi 2006.gadā, rēķinot vidēji uz vienu mājsaimniecības locekli mēnesī, bija 155,19 lati, kas par 21% pārsniedz tādu pašu rādītāju 2005.gadā (Ls 128,05) un arī oficiāli publicēto preču un pakalpojumu cenu pieaugumu. Taču, kā jau minējām, daļu izdevumu iedzīvotāji sedz ar dažādu kredītu palīdzību. Tāpat var atzīmēt, ka patēriņa izdevumos ieskaita arī pašražoto produktu vērtību.

Tāpat kā iepriekšējos gados pilsētnieki ir patērējuši par 44% vairāk nekā lauku iedzīvotāji, un viņu izdevumi aug apsteidzošos tempos. Kā jau vienmēr, vispieticīgāk ir jādzīvo un dzīvo Latgalē.

Kā jau minējām, šajā darbā mūs mazāk interesē iedzīvotāju patēriņa kopapjoms un tā pieauguma tempi, vairāk – patēriņa izdevumu struktūra un tās izmaiņas. Patēriņa struktūras dati vislabāk atklāj galvenās tendences un likumsakarības, un tie labāk salīdzināmi arī dinamikā, neveicot sarežģītus un tomēr nedrošus pārrēķinus salīdzināmās cenās. Struktūra, alegoriski izsakoties, parāda, cik jāatdod lauvam un cik paliek pelītei.

Visi patēriņa izdevumi (reģistrē ap 300-400 veidus) starptautiskajā statistikā, kurai seko arī Latvija, tiek grupēti 12 grupās, no kurām viena ir atklāta „dažādi” (1.tabula). Tā kā Latvijā ir liela augoša iedzīvotāju noslāņošanās pēc materiālās labklājības līmeņa, šajā tabulā nav izmantoti vidējie, bet piecu labklājības grupu (kvintilgrupu) patēriņa izdevumu struktūras rādītāji.

Saskaņā ar CSP oficiālo definīciju „kvintile ir viena piektā daļa (20%) no apsekoto mājsaimniecību skaita, kuras sagrupētas pieaugošā secībā pēc to rīcībā esošā ienākuma uz vienu mājsaimniecības locekli” (Mājsaimniecību ...,2007.g.). Statistikas teorijas izpratnē kvintilgrupas ir viens no kvantilgrupu veidiem, kuras veido, izmantojot vienāda blīvuma (vienību skaita) intervālus.

Vērtējot patēriņa izdevumu struktūru 2006.gada ietvaros, visās piecās labklājības grupās izdalās trīs izdevumu „vaļi”. Visvairāk izdevumu joprojām prasa pārtika. Taču, ja augstākajā labklājības grupā tai pietiek ar 19,8%, tad zemākajā ir jāzied vairāk nekā trešā daļa (35,2%) no visa, ko spēj izdot. Nākamā grupa izdevumu kopsummā ir atkarīga no labklājības līmeņa. Pirmajās trīs zemākajās labklājības grupās liela izdevumu daļa ir jāsamaksā par mājokli (īre vai sava mājokļa ekspluatācija, maksa par ūdeni, elektrību, gāzi un visu, kas ar mājokli saistīts). Bet divās augstākās labklājības grupās izdevumus, kas saistīti ar mājokli, jau apsteidz transporta izdevumi, pēdējā grupā turpat par 70%.

Patēriņa izdevumu tālākās grupas un to nozīme mājsaimniecību budžetos ir labi pārskatāma 1.tabulā.

Patēriņa izdevumu struktūra mājsaimniecību labklājības kvintīļu grupās, procentos

Patēriņa izdevumi	Labklājības kvintīļgrupas									
	1		2		3		4		5	
	2005	2006	2005	2006	2005	2006	2005	2006	2005	2006
1. Pārtika un bezalkoholiskie dzērieni	39,2	35,2	38,0	36,0	35,5	33,7	31,8	28,4	22,2	19,8
2. Transports	9,0	9,8	9,2	9,6	9,5	10,6	11,5	12,7	14,5	17,0
3. Mājoklis, komunālie maksājumi	12,4	12,7	14,5	15,5	14,4	14,2	11,4	12,3	10,2	9,9
4. Apģērbi un apavi	6,7	6,6	6,1	6,3	6,2	6,9	7,4	7,4	10,0	9,3
5. Atpūta un kultūra	4,9	6,5	5,5	5,1	5,8	5,9	6,6	7,2	8,4	9,6
6. Sakari	5,3	5,9	5,8	5,8	6,5	5,9	6,1	6,5	6,3	6,2
7. Restorāni, kafejnīcas, viesnīcas	4,6	6,0	3,4	3,7	4,1	4,1	5,5	5,9	7,6	7,5
8. Mājokļu iekārtošana, uzkopšana	4,3	4,9	4,4	4,8	5,1	5,0	5,2	6,0	6,7	6,7
9. Dažādas preces un pakalpojumi	4,3	4,1	3,6	4,0	4,2	4,5	4,9	5,1	6,5	6,4
10. Veselības aprūpe	4,0	3,2	5,4	5,5	4,4	5,3	4,5	3,4	2,7	2,7
11. Alkoholiskie dzērieni, tabaka	3,8	3,9	3,2	2,9	3,1	3,0	3,1	3,3	3,3	3,2
12. Izglītība	1,5	1,1	0,8	0,9	1,2	0,9	1,9	1,7	1,5	1,7
Kopā	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Tabula sastādīta pēc „Mājsaimniecību budžetu pētījuma galvenie rezultāti 2006.gadā” – R.: CSP, 2007. – 34.lpp.

Daudz runā, ka maksas izglītība daudziem jauniešiem izglītību liedz. Mācību maksa patiešām daudziem studēt gribētājiem var liegt atvērt kādas augstskolas durvis. Taču studentu skaits, tāpat citu maksas izglītības iestāžu audzēkņu skaits, acīmredzot, joprojām ir tik mazs, ka nespēj jūtami ietekmēt valsts vidējos labklājības rādītājus. Izdevumi izglītībai kopējā patēriņa izdevumu tabulā ieņem „kauna pilno” pēdējo vietu. Augstākās labklājības grupā nodzer un nosmēķē divas reizes vairāk nekā izdod izglītībai, bet trīs zemākās labklājības grupās – pat trīs reizes. Sava nozīme te gan ir kontingentam. Mācās parasti tikai bērni un jaunieši. Taču iedzer un uzsmēķē gan pusaudži (biežāk), gan sirmgalvi (retāk).

Daži apsvērumi par to, kā izmainījusies patēriņa izdevumu struktūra pēdējā (2006.) gada laikā. Visās labklājības grupās ir samazinājies pārtikas izdevumu īpatsvars. Kopš vācu statistiķa E.Engela (1821-1896.) pētījumiem dominē uzskats, ka tas liecina par labklājības pieaugumu.

Šo likumsakarību mūsu formulējumā varētu izteikt šādi: pieaugot labklājībai (ienākumiem), izdevumi pārtikai pieaug absolūtā izteiksmē (pērk kvalitatīvākus pārtikas produktus), bet samazinās relatīvi (pārtikai pietiek ar mazāku ienākumu daļu).

Bez faktoloģiskā materiāla šo likumsakarību mēģina pamatot arī teorētiski, dalot patēriņa izdevumus obligātajos un izvēles izdevumos. Turklāt izdevumus pārtikai uzskata par obligātiem, vairumu citu – par izvēles. Līdz ar to, augot labklājībai, aug izvēles iespējas.

Šādam spriedumam var piekrist tikai globālās līnijās. Mūsu apstākļos maksa par mājokli nav mazāk obligāta nekā par pārtiku. Trūkuma gadījumā pusbadu var izziest, taču nesamaksājot īri, izlikšana pēdējos gados ir nenovēršama. Tas ir viens no iemesliem, kāpēc samazinās Rīgas iedzīvotāju skaits.

Vēl viens pavisam negaidīts skatupunkts. Izdevumi pārtikai ir vienlaikus lauksaimniecības produktu ražotāju, Latvijas lauku iedzīvotāju ienākumu avots. Ja samazinās šie izdevumi, samazinās lauku cilvēku ienākumi un notiek tālāka noslāņošana par labu pilsētām un par sliktu laukiem.

No mūsu skatupunkta raugoties, par pareizu cenu politiku neliecina to izdevumu daļas pieaugums, kur preces piegādā un pakalpojumus sniedz monopoluzņēmumi. Tādēļ tur pastāv cenu un tarifu regulēšana: sabiedriskais transports, elektroenerģija, gāze, sakari u.c. Ja šie izdevumi iedzīvotāju patēriņa izdevumos pieaug apsteidzamos tempos, salīdzinot ar citiem izdevumiem, un vēl ņem vērā preses ziņas par monopoluzņēmumu daudzmiļjonu lielo peļņu, tad ir pamats domāt, ka cenu regulatori nedarbojas sabiedrības interesēs.

Mājsaimniecību noslāņošanās pēc dzīves līmeņa nu jau tradicionālie kvintīļgrupējumi atklāj tikai daļēji. Tie samērā labi raksturo stāvokli vidējās kvintīļgrupās, jo tās grupu ietvaros veido samērā līdzīgas labklājības mājsaimniecības. Tāpat blakus esošās kvintīļgrupas atspoguļo samērā laidenu labklājības pieaugumu no grupas uz grupu. Taču pirmā un īpaši pēdējā kvintīļgrupa ietver sevī pēc dzīves līmeņa kvalitatīvi nesalīdzināmas mājsaimniecības. Tādēļ mēs savos iepriekšējos pētījumos kvintīļgrupu vietā izmantojām desmit vienāda blīvuma deciļgrupas.

Šajā darbā ir ietverts tikai neliels fragments no deciļgrupējuma pēc 2005.gada datiem (2.tabula). Ja 5.deciļgrupas rīcībā esošais ienākums pārsniedz 4.grupas ienākumu tikai par 13%, tad 2.grupas ienākums 1.grupas ienākumu jau par 60%. Bet 10. augstākās labklājības grupas ienākums pārsniedz 9.grupas ienākumu jau par 72%.

Mājsaimniecību grupējums pēc rīcībā esošā ienākuma, rēķinot vidēji uz vienu patērētāja vienību mēnesī, Ls un patēriņa izdevumi šajās grupās 2005.gadā

	Labklājības decilgrupas							
	1	2	...	5	...	8	9	10
Rīcībā esošais ienākums								
minimālais	24,67	58,67	...	93,03	...	144,73	177,47	233,53
vidējais	41,78	66,78	...	99,18	...	159,93	201,01	345,43
maksimālais	58,54	73,45	...	105,80	...	177,41	233,47	1984,67
Rīcībā esošais ienākums procentos pret iepriekšējo grupu	-	160	...	113	...	120	126	172
Patēriņa izdevumu kopsumma	80,48	89,50	...	128,13	...	183,09	226,51	332,01

Datu avots: CSP elektroniskā datu bāze. S.Bāliņas papildizstrāde.

Līdzīgi veidojas patēriņa izdevumu kopsumma. Pēdējās grupas patēriņa izdevumi par 47% pārsniedz priekšpēdējās grupas izdevumus (šī grupa jau veido uzkrājumus un investīcijas).

Savā laikā augstāko 10.decilgrupu sadalījām vēlreiz 10 decilgrupās, tā iegūstot centilgrupas. Pārliecinājāmies, ka arī 10.decilgrupas ietvaros ir vērojama ļoti liela nevienādība. Ap 90% no 10.decilgrupā ietvertajām mājsaimniecībām pēc labklājības līmeņa ir samērā tuvas 9.decilgrupas mājsaimniecībām. Spilgti atšķiras tikai 5-10%, tas ir apmēram 0,5-1,0% no visām Latvijas mājsaimniecībām. Tikai tur var atzīmēt īstu turību, kas jau pāraug bagātībā. Tātad sabiedrības polarizēšanos parastie kvintilgrupējumi neatklāj, bet decilgrupējumi tikai daļēji.

Protams, izdarīt reprezentatīvus secinājumus pēc centilgrupējuma nevar. 1% no visām izlasē iekļautajām mājsaimniecībām ir ap 40. Tas ir maz, turklāt nerespondentu šajā labklājības mini grupā sagaidāms vairāk nekā vidēji izlasē.

Taču vispārēju priekšstatu par sabiedrības polarizēšanos šādas papildizstrādes dod. Tās var papildināt žurnālistu savdabīgā pieeja, mēģinot noskaidrot 100 (vai citu skaitu) bagātākos cilvēkus Latvijā, publicējot ministriju augstāko ierēdņu mēneša ienākumus utt. Statistikas teorija šādu pieeju nenoraida, dodot tikai nosaukumu „monogrāfiskā metode”.

Tik atšķirīgi iegūtu datu kopēja izvērtēšana nav iespējama raksta ietvaros. To varētu izdarīt plašākā sociālekonomiskās monogrāfijā.

Labklājība dažādos mājsaimniecību tipos

Cilvēka mūžs, vadoties no viņa daļības materiālo vērtību radīšanā un patērēšanā, dalās 3 posmos: pirms darbaspēju vecums, darba spēju vecums un pēc darbaspēju vecums. Materiālās vērtības pārsvarā ar diezgan biežiem izņēmumiem rada otrā, darba spējīgo iedzīvotāju grupa. Pārējās grupas nepieciešamos līdzekļus saņem pārdales kārtībā ar ģimenes vai valsts starpniecību. Par bērnu apgādi un aprūpi pamatā atbild vecāki, kaut gan valsts loma arī šajā gadījumā pieaug dažādu ģimenes piemaksu, pabalstu, izglītības dotēšanas un citā veidā. Veco cilvēku materiālo apgādi lielā mērā uzņemas valsts, izveidojot speciālu pensiju fondus, kuru līdzekļus uzkrāj paši iedzīvotāji darba spējas vecumā obligātu maksājumu veidā.

Mēdz teikt, ka kapitālismā par naudu var nopirkt gandrīz visu. Tiklab bērniem kā veciem cilvēkiem bieži pietrūkst tieši tā, kas paliek aiz šī „gandrīz”: mīlestības, līdzietības, audzināšanas, aprūpes slimību un nespēka gadījumā u.c. Dažos gadījumos mēģina arī to pirkt par naudu. Bet šie „pirkumi”, ja arī ir dārgi, ļoti reti nodrošina gaidīto kvalitāti. Kā nodrošināt arī darba nespējīgiem pilnvērtīgu dzīvi, nav statistikas uzdevums. Ar to jānodarbojas pedagogiem, psihologiem, pediatriem (bērniecībā), sociālās aprūpes darbiniekiem, gerontologiem (vecumā). Statistikas uzdevums ir vienīgi dot orientējošu vērtējumu par dažādu grupu salīdzinošo labklājību, konstatējot, kurai grupai materiālie apstākļi ir visgrūtākie un līdz ar to ir nepieciešama prioritāra sabiedrības uzmanība un atbalsts.

Lai atvieglotu sadzīvi, cilvēki parasti apvienojas mājsaimniecībās. Tās tradicionāli veidojas kā ģimenes. Pēdējos gados plašu sabiedrības slāni veido arī atsevišķi dzīvojošas personas (vieninieki). Lai salīdzinātu dažāda rakstura mājsaimniecību labklājību, statistikā izdala raksturīgākās mājsaimniecību grupas, veidus, ko tradicionāli sauc par mājsaimniecību tipiem. Šo terminu lietosim arī turpmāk.

Pusi vai vairāk no visiem izdevumiem mājsaimniecības sedz un iegūtos labumus izmanto kopīgi. Īpaši tas attiecas uz visiem ar mājokli saistītiem izdevumiem, lielā mērā – uz pārtiku, atpūtu, kultūru, transportu (ja ir sava automašīna) utt.

Tādēļ tradicionāli, lai raksturotu dažādu mājsaimniecības tipu salīdzinošo dzīves līmeni, visus mājsaimniecības patēriņa izdevumus (arī ienākumus) daļa ar mājsaimniecības locekļu skaitu, iegūstot „vidēji uz vienu mājsaimniecības locekli”, tradicionāli latos mēnesī.

Taču visu mājsaimniecības locekļu materiālās vajadzības nav vienādas. Tās ir atšķirīgas gan dzimuma, gan īpaši vecuma grupās, cik locekļu dzīvo mājsaimniecībā utt.

Tādēļ jau pirms pāris gadsimtiem tika veikti mēģinājumi izstrādāt pirmās patērētāju ekvivalences skalas (Dāvidsons, 1939.; Dāvidsons, 1940.). Šeit neiedziļināsimies metodikā, kā tās izstrādā un pamato, jo tas ir grūts uzdevums, īpaši pamatošanas stadijā. Tādēļ Latvijas statistika iet vienkāršāko pretestības ceļu. Pašu vietējo zinātnieku izstrādātie priekšlikumi paliek rakstu krājumos, bet praksē lieto starptautiski izmantotās skalas, kas parasti ir ļoti vienkāršotas un to pamatojumi netiek publicēti.

Vēl 2003.gadā, apstrādājot mājsaimniecību budžeta pētījuma rezultātus pirmā pieaugušā mājsaimniecības locekļa patēriņu pielīdzināja 1,0, katra nākošā vecumā no 14 gadiem – 0,7, bet bērnu vecumā līdz 13 gadiem – 0,5. Sākot ar 2004.gadu, skala kļuva radikālāka. Pirmā pieaugušā vajadzības tāpat tiek pieņemtas par 1,0, katra nākošā mājsaimniecības locekļa no 14 gadu vecuma – 0,5, bet bērniem jaunākiem par 13 gadiem – 0,3. Pēdējā skala tiek saglabāta līdz mūsdienām. Mūsu piedāvātās ekvivalences skalas nebija tik radikālas, toties detalizētākas. Viņu apspriešana nav šī raksta tēma.

Skaidrs, ka katrā mājsaimniecībā ir savas prioritātes un īpatnības. Minētās skalas ir vērtējamas kā vispārīgums, kas iegūts gan skaitlisku aprēķinu, gan ekspertvērtējumu rezultātā.

Turpmāk šajā rakstā uzrādītie faktoloģiskie rezultāti iegūti, izmantojot pēdējo starptautisko ekvivalences skalu.

3.tabulā īsa kopsavilkuma veidā ir parādīti patēriņa izdevumi un to salīdzinājums dažāda sastāva mājsaimniecībās. Rēķinot vidēji uz ekvivalento patērētāju, vislabāk situēti ir pāri ar bērniem. Skaitliski lielāko daļu veido pāri ar vienu vai diviem bērniem. Tas vēl atļauj abiem vecākiem strādāt ārpus ģimenes un, tā kā viņi vēl ir jauni, saņemt lielu algu vai uzņēmēju ienākumus. Šādā gadījumā bērni labklājību neapēd. Stāvoklis mainās, ja ģimenē parādās trešais vai ceturtais bērns. Tad tradicionāli viens no vecākiem, biežāk māte, ir spiesta strādāt tikai mājsaimniecībā, līdz ar to mājsaimniecības kopienākumi un labklājība samazinās.

3.tabula

Patēriņa izdevumi dažāda demogrāfiskā sastāva mājsaimniecībās 2006.gadā

Demogrāfiskā grupa, tips	Rēķinot uz ekvivalento patērētāju		Rēķinot uz mājsaimniecības locekli	
	mēnesī, Ls	procentos no pirmās grupas	mēnesī, Ls	procentos no pirmās grupas
1. Pāris ar bērniem	274	100	153	100
2. Pāris bez bērniem	251	92	189	120
3. Pārējās mājsaimniecības bez bērniem	219	80	147	93
4. Viens pieaugušais ar bērnu (-iem)	218	80	142	90
5. Pārējās mājsaimniecības ar bērniem	214	78	123	78
6. Viena persona, vecāka par 65 gadiem	138	50	138	87

Aprēķināts pēc: „Mājsaimniecību budžetu pētījuma galvenie rezultāti 2006.gadā”. – R.: CSP, 2007. – 12.lpp.

Otro vietu uz demogrāfiskās labklājības „kāpnēm” ieņem pāri bez bērniem. Zināmu daļu no tiem veido jaunie pāri, kuriem bērni vēl nav dzimuši, taču lielāko daļu – pāri pusmūžā, kuri savus bērnus jau izaudzinājuši un izvadījuši patstāvīgā dzīvē, taču paši turpina strādāt, gūstot labus ienākumus.

Ja patēriņa izdevumus (arī ienākumus) rēķina tradicionāli „uz galviņu”, tad tieši šis demogrāfiskais tips izvirzās ar visaugstāko labklājību (3.tabulas pēdējās ailes). Tas noder par pamatojumu, ka jau pirmie bērni pazemina dzīves līmeni un ir vajadzīgas jaunas un jaunas ģimenes piemaksas un pabalsti šo izdevumu kompensēšanai. Tā kā vidējo un augstāko ierēdniecību pārsvarā veido tieši jaunas personas ar 1-2 bērniem, par pamatotāko (lasi – izdevīgāko) labklājības salīdzinājumu joprojām stūrgalvīgi tiek uzskatīts aprēķins „uz galviņu”. Aprēķins uz ekvivalento patērētāju ir tikai papildus informācija, ko reti ņem vērā, kad jāizstrādā kāds lēmums vai priekšlikums.

Otrs secinājums, ko pirmo reizi atklāj oficiālā statistika, ir veco sirmgalvju – pensionāru, kuri dzīvo kā vieninieki, sūrais liktenis. Līdz šim oficiālā statistika izdalīja demogrāfisko tipu „vienas personas mājsaimniecība”, atkal sekojot starptautiskai praksei.

Īstenībā vieniniekus veido divas kvalitatīvi atšķirīgas un vienā neapvienojamas grupas. Pirmo veido jauni vieninieki, kuri jau saņem lielas algas vai uzņēmēja ienākumus, bet ģimeni vēl nav izveidojuši. Savi lielie ienākumi viņiem ne ar vienu nav jādala, tādēļ tie ir augsti. Otru grupu veido vientuļie pensionāri, kuri bērnus jau izvadījuši patstāvīgā dzīvē un dzīves biedru zaudējuši. Viņu vienīgais ienākuma avots bieži ir pensija, un vairākumam tā nesedz pat iztikas minimumu.

Jau daudzus gadus atpakaļ Latvijas pētnieki savās zinātniskajās publikācijās šīs divas grupas parādīja atsevišķi, izdarot attiecīgus secinājumus. Tagad pirmo reizi arī CSP vienas personas mājsaimniecības, kurās vieninieki ir 65 gadus vai vecāki, ir izdalījuši kā patstāvīgu demogrāfisko grupu. Un rezultāti ir satriecoši. Ne šī raksta autoriem, kuri to zināja sen, bet pārējiem lasītājiem. Rēķinot uz ekvivalento patērētāju, šie vieninieki spēj tērēt tikai pusi no tā, ko pāri ar bērniem (3.tabulas pirmās ailes).

Iepriekšējo diezgan aso secinājumu apstiprina un papildina patēriņa izdevumu struktūras salīdzinājums dažādās demogrāfiskā sastāva mājsaimniecībās (4.tabula). Īpaši jāuzsver, ka šie struktūras relatīvie lielumi pilnīgi nav atkarīgi no tā, vai izdevumus rēķina uz ekvivalento patērētāju vai vienkārši uz mājsaimniecības locekli. Šie aprēķini vēl ilgi būs zinātnisku diskusiju un interešu sadursmju objekts. Patēriņa izdevumu struktūru rēķina no visu mājsaimniecību izdevumu kopsomas, bez iepriekšējas dalīšanas ar kādu samērotāju. Un tagad redzam, ka vecie vieninieki trīs ceturtdaļās 74,5% no visiem saviem izdevumiem izdod trim obligātām izdevumu grupām: pārtikai, mājoklim, veselībai.

Turpretī vislabāk situētā grupa – jauni precēti pāri ar bērniem – tikai mazāk par pusi (43,8%). Ja pārējās izdevumu grupas nosacīti skaitītu par izvēles izdevumiem, kas gan tikai daļēji atbilst patiesībai, tad ir nepārprotami redzams, kādas katram ir izvēles iespējas.

Dati rāda, ka vecie vieninieki alkoholam un tabakai izdod vismazāk: tikai 1,4% no saviem patēriņa izdevumiem, kamēr pāri ar bērniem (abās grupās) ne vien absolūti, bet arī relatīvi, divreiz vairāk (3,3%) no saviem patēriņa izdevumiem.

4.tabula

Patēriņa izdevumu struktūra dažāda raksturīga demogrāfiskā sastāva mājsaimniecībās 2006.gadā, procentos

	Raksturīgo demogrāfiskā sastāva mājsaimniecībās				Vidēji visās Latvijas mājsaimniecībās
	pāris ar bērniem	pāris bez bērniem	viens pieaugušais ar bērnu (-iem)	viena persona vecāka par 65 gadiem	
1. Pārtika un bezalkoholiskie dzērieni	24,6	28,6	26,5	39,5	28,1
2. Transports	15,9	14,3	7,6	2,8	13,1
3. Mājoklis, komunālie maksājumi	10,2	12,7	14,7	23,9	12,2
4. Apģērbi un apavi	8,6	6,4	10,4	3,2	7,7
5. Atpūta un kultūra	8,3	7,1	9,5	5,1	7,5
6. Sakari	6,4	5,4	6,1	4,9	6,1
7. Restorāni, kafejnīcas, viesnīcas	7,0	4,9	7,0	0,9	5,9
8. Mājokļu iekārtošana, uzkopšana	6,1	6,2	5,5	3,7	5,8
9. Dažādas preces un pakalpojumi	5,8	5,2	6,0	3,4	5,2
10. Veselības aprūpe	2,1	5,2	3,0	11,1	3,7
11. Alkoholiskie dzērieni, tabaka	3,3	3,3	1,6	1,4	3,3
12. Izglītība	1,8	0,6	2,0	0,2	1,4
Kopā	100	100	100	100	100

Tabula sastādīta pēc „Mājsaimniecību budžetu pētījuma galvenie rezultāti 2006.gadā” – R.: CSP, 2007. – 24.,30.lpp.

Pievēršoties patēriņa izdevumu struktūrai detalizētāk un salīdzinot abu polāro labklājības grupu izdevumu struktūru, jāatzīmē, ka vientuļie sirmgalvji pārtikai ir spiesti tērēt turpat 40% no saviem patēriņa izdevumiem, kamēr jaunie pāri ar bērniem nepilnus 25%. Tieši pārtikas ziņā bērnu patēriņš ir daudz mazāks nekā pieaugušo, kas pamato samērā radikālo patērētāju ekvivalences skalu. Taču, kā jau minējām, ekvivalences skala, kāda tā arī nebūtu, patēriņa izdevumu struktūru neietekmē.

Vēl būtiskāk atšķiras izdevumi par mājokli un komunālajiem maksājumiem, attiecīgi 24% un 10%. Tātad jaunās ģimenes vēl ne tik plašos apmēros dzīvo ar banku kredīta līdzekļiem uzceltajās savrupmājās vai eirodzīvokļos, kas izmaksā ļoti dārgi. Toties vieninieks pārcelties uz mazāku dzīvokli par vienistabas praktiski nevar. Vienīgi no Rīgas uz laukiem. Taču vecumā izdzīvot bez tuvinieku palīdzības pilsētas dzīvoklī, kurā ir tradicionālās komunālās ērtības, tomēr vieglāk nekā laukos.

Pretējā virzienā diferencējas izdevumi transportam. Ja jauno pāru grupā tā sastāda 14-16% no visiem patēriņa izdevumiem, tad vientuļo sirmgalvju grupā tikai 2,8%. Ir pamats domāt, ka ģimenēm un bērniem jau bieži ir personīgās automašīnas, bet vecie pensionāri reti spēj tās vadīt, ja arī būtu nopirktas. Pavisam vecajiem būtisku palīdzību sniedz Rīgas Dome, izsniedzot brīvbiļetes sabiedriskajam transportam pilsētas robežās. Taču pēc 75 gadiem izmantot šīs iespējas, lai ārzemju ceļojuma vietā, apskatītu visus Rīgas nostūrus, jau grūti. Vai nevarētu šīs priekšrocības piešķirt jau no 70 gadiem, kad spēka vēl vairāk?

Izglītība maksā maz, dod daudz.

Viens no šī projekta pamatzdevumiem bija noskaidrot, kā mājsaimniecības galvenā pelnītāja izglītības līmenis ietekmē mājsaimniecības labklājību. Tā ir netieša informācija par izglītības prestižu valstī. Jau iepriekšējo gadu pētījumi parādīja, ka izglītības ietekme uz dzīves līmeni ir pārlicinoša. taču izglītība nav vienīgais un pat ne galvenais faktors, kas ļauj izvirzīties sabiedrības elitē. Hipotētisks cēlonis izglītības nepietiekamai novērtēšanai varētu būt samērā vieglās iespējas to iegūt un jau samērā liels inteliģences īpatsvars kopējā strādājošo skaitā.

Apmēram 300 gadus atpakaļ, kad Latvija vēl bija Krievijas Impērijas sastāvā, augstskolu beidza retais no retajiem, tā deva ne vien iespēju tūlī nostāties uz ierēdniecības vai virsniecības činu eskalatora zemākā pakāpiena, kas, atbilstoši izdienai, gandrīz automātiski nesa augšup. Vēl nedaudz senāk augstākā izglītība deva personālā muižnieka kārtu utt. Tie laiki ir aizgājuši vēsturē.

Kāda izglītība un kā ļauj atrast sev piemērotu vietu uz labklājības kāpnēm šodien, rāda 5.tabulas dati. Tajā ir parādīts nu jau ļoti pazīstamais mājsaimniecību decilgrupējums. To izstrādājot, visas mājsaimniecības, neatkarīgi no galvenā pelnītāja izglītības, sakārto labklājības augošā secībā un katrā grupā ņem tieši 10% no kopskaita. Pēc tam izpēta, kas katrā grupā ir nonācis. ja izglītības līmenis labklājību neietekmētu, tad ne vien rindā „vidēji Latvijā”, bet

arī visās citu rindu rūtiņās vajadzētu parādīties skaitļiem, kas ir tuvi 10 (horizontālais simts). Lielas novirzes no šī t.s. „vienmērīgā sadalījuma” norāda uz izglītības ietekmi.

5.tabula

Mājsaimniecību ar dažādu galvenā pelnītāja izglītības līmeni īpatsvars labklājības decilgrupās 2005.gadā, procentos

	Decilgrupas pēc rīcībā esošā ienākuma mēnesī uz vienu mājsaimniecības locekli									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Mājsaimniecību īpatsvars, kur galvenajam pelnītājam ir izglītība:										
- augstākā	2,1	4,3	4,2	4,8	5,7	9,8	11,7	13,7	17,8	25,8
- vidējā, vidējā tehniskā, vidējā speciālā	10,8	10,7	9,7	8,8	10,0	10,7	10,4	10,5	10,1	8,2
- profesionālā skola, arodskola	13,4	12,7	9,9	8,5	12,5	6,6	10,7	9,1	10,2	6,4
- pamatskola	15,5	11,6	15,7	18,2	12,5	9,4	8,2	6,2	1,8	0,8
- zemāka par pamatskolu	8,9	18,8	18,2	20,8	17,2	9,4	2,9	1,0	2,9	0,0
Vidēji Latvijā	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10

Datu avots: CSP elektroniskā datu bāze. S.Bāliņas papildizstrāde.

Dati parāda, ka ceturtā daļa no augstskolu beigušajiem spēj nodrošināt savai mājsaimniecībai vietu augstākajā, desmitajā labklājības grupā, bet tikai katrs piecdesmitais paliek pašā apakšā. Augstskolu beigušo īpatsvars pārsniedz kontrolskaitli (10) sākot no 7. labklājības grupas, bet visās iepriekšējās ir mazāks par to.

To mājsaimniecību īpatsvars, kuru galvenajam pelnītājam ir vidējā, vidējā tehniskā vai vidējā speciālā izglītība, visās labklājības decilgrupās ir tuvs kontrolskaitlim (10) un novirzās no tās iespējamo gadījumu klāstu ietvaros. Var teikt arī tā: Šādu mājsaimniecību Latvijā ir visvairāk, tādēļ tās arī lielā mērā nosaka vidējos labklājības līmeņus.

Pamatskolas izglītība, kā to rāda pats nosaukums, ir tikai izglītības pamats. Pati par sevi tā nodrošināt labklājību neļauj. Visā valstī ir konstatētas tikai dažas mājsaimniecības, kas ar šādu izglītību ir nokļuvušas augstākajā labklājības decilgrupā. tas varētu būt saistīts ar lielāku mantojumu vai kādu citu netipisku faktoru.

nedaudz pārsteidz, ka mazizglītotie nekonzentrējas pašās zemākajās, bet zem vidējā labklājības grupās, īpaši ceturtajā. Izskaidro tas, ka tik zema izglītība patreiz Latvijā ir galvenokārt veciem, pensijas vecuma cilvēkiem. Parastā pensija nodrošina vietu uz 3.-4. labklājības pakāpiena, tomēr ne visiem.

Tas arī ir galvenais. Izglītība paver iespējas, bet reālos panākumus tā vēl jāpārvērš. Un tas jā dara katram pašam.

Kā veidojas patēriņa izdevumu sadalījums dažāda izglītības līmeņa mājsaimniecībās, parāda 6.tabulas dati.

Ja pēc 6.tabulas datiem ir izrēķināta patēriņa izdevumu struktūra atsevišķās izglītības grupās, to var salīdzināt ar patēriņa izdevumu struktūru 1.tabulā, kur mājsaimniecības ir grupētas pēc rīcībā esošā ienākuma. Ir sagādījies, kas nebija obligāti, ka abās tabulās ir izdalītas 5 grupas. Jāizmanto 2005.gada dati.

6.tabula

Patēriņa izdevumi un rīcībā esošie ienākumi mājsaimniecību grupās pēc galvenā pelnītāja izglītības (vidēji uz vienu mājsaimniecības locekli mēnesī, Ls) 2005.gadā.

	Mājsaimniecības, kur galvenā pelnītāja izglītība ir:					
	augstākā	vidējā, tehniskā, speciālā	vidējā, speciālā	profesionālā skola, arodskola	pamatskola	zemāka par pamatskolu
Rīcībā esošie ienākumi	190,92	124,74		97,91	80,90	72,15
Patēriņa izdevumi, tai skaitā:	164,57	104,03		94,74	75,22	70,96
pārtika	47,35	38,98		35,72	34,46	35,69
transports	23,97	15,22		8,81	5,96	4,24
mājokļa uzturēšana	20,17	15,42		12,47	11,40	10,62
apģērbs, apavi	17,84	9,40		6,78	4,55	2,16
atpūta un kultūra	17,16	7,54		5,07	3,40	3,15
sakari	12,24	7,86		5,26	3,93	2,87
restorāni un viesnīcas	13,45	6,75		4,47	2,69	0,58
mājokļa iekārtošana	11,62	6,64		5,70	3,64	2,36
veselība	6,61	4,66		4,86	4,48	5,39
alkoholiskie dzērieni, tabaka, narkotikas	5,27	4,11		4,08	3,42	3,27
izglītība	3,36	1,97		0,82	0,32	-
pārējās preces un pakalpojumi	11,87	6,20		3,86	2,66	1,81

Datu avots: CSP elektronisko datu bāze. S.Bāliņas papildizstrāde.

Pēc ekspertvērtējuma rīcībā esošais ienākums ir patēriņa izdevumu lielumu tiešāk noteicošs faktors, bet izglītības līmenis – netiešāk, pastarpinātāk, caur ienākumu lielumu. Tādēļ trūcīgo un turīgo patēriņa struktūras īpatnībām vajadzētu spilgtāk izpausties 1.tabulā, bet 6.tabulā nedaudz izlīdzinātāk. Faktiskie dati šo hipotēzi apstiprina, ja par salīdzināmām ņem augstāko (5) kvintilgrupu un augstākās izglītības grupu. Taču gaidītais neattaisnojas, salīdzinot zemākās labklājības kvintilgrupu (1) ar pamatskolas izglītības grupu.

Dažas ilustrācijas. 2005.gadā pārtikas izdevumi sastādīja 28,8% no augstākās izglītības mājsaimniecību patēriņa izdevumiem, bet tikai 22,2% no augstākās kvintilgrupas izdevumiem. Analogi izdevumi transportam 14,6% un 14,5%, bet ar mājokli saistītie izdevumi 12,3% un 10,2%. Alkoholiskiem dzērieniem un tabakai abas grupas patērē 3,2-3,3%, starpība ir izlases kļūdas robežās.

Citādi secinājumi veidojas, salīdzinot pamatskolas izglītības grupu ar zemāko ienākumu kvintilgrupu. Pārtikai pamatskolas izglītības grupā izdod 45,8% no patēriņa budžeta, bet zemākajā labklājības grupā 39,2%, transportam 7,9 un 9,0%, mājoklim 15,2 un 12,4%.

Viens no skaidrojumiem, kāpēc pamatskolas izglītības mājsaimniecību dzīves līmenis šķiet vēl sliktāks nekā pirmās kvintilgrupas mājsaimniecību dzīves līmenis, varētu būt, ka šī izglītības grupa ir skaitliski mazāka. Pēc datiem, kas tikai tuvināti salīdzināmi: pamatskolas izglītības grupā atradās 17,9% mājsaimniecību locekļu (Mājsaimniecības ... 2004., 2005.20.), kamēr 1.kvintilgrupā to vajadzētu būt vismaz 20% vai vairāk. Tātad zemajā izglītības grupā nabadzība ir vairāk „izfiltrēta”, bet zemajā labklājības grupā – „atšķaidīta”. Var būt arī citi iemesli, piemēram, dažāds vidējais mājsaimniecības locekļu skaits un sastāvs, vispirms pēc vecuma.

Mājsaimniecību grupā, kur galvenā pelnītāja izglītība ir zemāka par pamatskolu, rīcībā esošie ienākumi veido tikai 43% no ienākumiem, kādi ir mājsaimniecībās, kur galvenais pelnītājs ir ar augstskolas diplomu. Līdzīgi attiecinot pirmās labklājības kvintilgrupas ienākumus pret piektās grupas ienākumiem, iegūstam tikai 28%. (2005.g. dati). Šeit kvintilgrupējums kā noslāņošanās filtrs ir darbojies daudz efektīvāk.

Var secināt, ka izglītību, kuras zemākās pakāpes iegūšanu joprojām dotē valsts un pašvaldības, var iegūt samērā lēti, taču turpmākajā dzīvē – izglītība sola daudz. Vajag vienīgi labu gribu un piepūli.

Ekonometrijas rezultāti un uzdevumi

Iedzīvotāju dzīves līmeņa veidošanās likumsakarības un izmaiņu tendences pētī ne vien ar statistikas, bet arī ar ekonometrijas metodēm. Projekta ietvaros paveiktajam plaša vieta bija atvēlēta pagājušā gada šim analoga krājuma ietvaros. Tādēļ šajā krājumā par to dota tikai īsa informācija.

Tādas ekonometrijas metodes kā Lorenca līkne un Džini koeficienti jau ir pārgājuši no zinātniskajiem rakstiem uz statistiķu praksi. Taču viņu dziļākais statistiskais statuss vēl jāpētī.

Piemēram, vai zināmā Lorenca līkne ir tuvāka diferenciālai vai integrālai funkcijai? Tās aprēķināšanas formulā nav integrāla zīmes. Laukuma daļas zem tās interpretē līdzīgi kā zem normālā sadalījuma diferenciālās funkcijas līknes, tiesa gan, izmantojot tās integrālo funkciju. Taču uz attēla, kurā zīmē Lorenca līkni, nav dabisko skaitļu, bet uzkrāto skaitļu skalas, kas ir raksturīgi integrālo funkciju attēliem.

Lorenca līkne tāpat kā citas līknes (binomiālā, normālā sadalījuma u.c.) ir tikai attiecīgo empīrisku sadalījumu (sakarību u.c.) vispārināti matemātiski modeļi. Tie darbojas kā efektīvi analītiski instrumenti tikai tad, ja pietiekami labi izlīdzina (atveido modelī) attiecīgo empīrisku materiālu.

Kādreiz statistikā vai katru sadalījumu centās modelēt ar normālo sadalījumu. Nu jau pus gadsimtu zina, ka iedzīvotāju, respektīvi, mājsaimniecību sadalījumu gandrīz pa visiem rādītājiem labāk modelē nevis normālais, bet logaritmiski normālais sadalījums, kurš nav simetrisks pret modālo vērtību.

Lorenca līkne ir simetriska pret attēla apakšējo labo stūri. Taču zinām, ka iedzīvotāju noslāņošanās ir vismazākā centrālajā labklājības daļā (vidusšķirā). Jau lielāka tā ir trūcīgo daļā, bet draudīgi liela – turīgo un bagāto daļā. Tādēļ empīriskai Lorenca līknei (precīzāk: izlocītai līnijai) varētu sagaidīt vismaz divus raksturīgus pārliekuma punktus. Pētījumu vajadzētu turpināt ar empīriskās Lorenca līknes (līnijas) izstrādi un tās izpēti, novērtējot kādas matemātiskas funkcijas grafiskajam attēlam tā vistuvāk. Varbūt arī Lorenca līkni vajadzētu rēķināt nevis pašu skaitļu, bet to logaritmu vai citu pārveidojumu skalā? Kad tas izdarīts, to varētu retransformēt uz sākotnējo skaitļu skalu, kur tā vislabāk atspoguļotu reālo noslāņošanās procesu.

Šie pētījumi tiks turpināti, un sagaidāms, ka nopietni starprezultāti būs lasāmi doktorantes I.Balodes promocijas darbā.

Statistikā un arī ekonometrijā pagaidām visus attēlus veido atbilstoši Eiklida ģeometrijai. Citās zinātnēs jau izmanto Lobočevska, Rīmana u.c. ģeometrijas. Pašā prāta virsotnē atrodas fraktāļu ģeometrija. Var skatīties datora ekrānā, kas zīmē fantastiskus fraktāļu attēlus pēc mūsu vēlēšanās, aizvedot skatītāju vai nu makro vai mikro pasaulē. Diemžēl, cik mums zināms, pagaidām datoram ir iemācīts bezgalīgi variēt un interpolēt matemātiķu brīvi uzdotu fraktāļu funkciju. Nav iemācīts pretējais: atrast fraktāļu funkciju, kas apraksītu, piemēram, Norvēģijas krastu fjordu līniju vai parastas kļavas lapas redzamo un neredzamo mikrostruktūru. Kad tas notiks? Vai arī paliks mūžīgais nezināmais.

Publikācijas

1. Ciemiņa I., Krastiņš O. u.c. Izglītības un citu faktoru ietekme uz dzīves līmeni un dzīves kvalitāti. – LZP Ekonomikas un juridiskās zinātnes galvenie pētījumu virzieni 2006.gadā. – R.: LZP Ekonomikas un juridiskās zinātnes ekspertu komisija, 2007.g. Nr.12 - 26. -31.lpp.

2. Ciemiņa I. Pamatfaktoru ietekme uz dzīves līmeni un dzīves kvalitāti. – Tautsaimniecības attīstības problēmas Latvijā. Nr.5. Tautsaimniecības attīstības institūts; – R.: 2007., - 183. -189.lpp.
3. Balode I. Latvijas mājsaimniecību patēriņa izdevumu grupu multidimensiju Engela funkcijas. Information Society and Modern Business, Ventspils University College, 2007, 76.-94. lpp.

Referāti konferencēs

1. Ciemiņa I. Latvijas iedzīvotāju dzīves līmenis dažādās sociāldemogrāfiskās grupās. Latvijas Universitātes 65.konference; sekcija Demogrāfiskā attīstība Latvijā. – R. 09.02.2007.
2. Ciemiņa I. Latvijas iedzīvotāju dzīves līmeņa kvalitatīvie aspekti. Latvijas Universitātes 65.konference; sekcija Kvalitātes vadība. – R. 09.02.2007.
3. Balode I. Elastību stabilitāte gandrīz ideālā pieprasījuma sistēmā. 3. starptautiskā zinātniskā konference „Information Society and Modern Business”, Ventspils, 21.09.2007.-22.09.2007.
4. Balode I. Mājsaimniecības galvenā peļņitāja izglītības ietekme uz ienākumu un patēriņa izdevumu nevienmērīgumu. 10. starptautiskā zinātniskā konference ”Sabiedrība un kultūra”, Liepāja, 26.04.2007.-27.04.2007.
5. Balode I. The Models of the Household’s Demand System. Nordic Association of Agricultural Scientists (NJF) seminar “Modelling in Agriculture”, Jelgava, 18-20 October.
6. Balode I. Latvijas mājsaimniecību pārtikas patēriņa izdevumu Engela korespondences. Latvijas Universitātes 65. konference, sekcija “Baltijas reģiona tautsaimniecības modelēšana un analīze”, Rīga, 1.02.2007.

Influence of Education and Other Factors on the Living Standard and Quality of Life

1. The project clarifies, what statistical data ranges are better comparable in the context of social and economic changes in the country as a whole (confidentiality of income; wide use of consumption credits; high level of inflation). Various data ranges of relative quantities and tempos of changes were accepted as the most appropriate.
2. Consumption expenditure and its composition proved to be the most informative index of the living standard of population (previously, disposable income was considered to be the most informative). Changes in consumption expenditure lead to a conclusion that the stratification of population was increasing, as were the prices of the so called “controllable” commodities and tariffs of services. The functioning of regulators is unsatisfactory.
3. Analysis of the welfare of population in households of different demographical type proved that lonely pensioners have the most difficult living conditions.
4. Education continues to be one of the main welfare building factors. Professional education is starting to regain its prestige.

Dr.ekon. **Inna Dovladbekova**
Dr.ekon. **Ē. Šumilo**
Dr.ekon. **L. Seļivanova**

LZA Ekonomikas institūts
Akadēmijas laukums 1, Rīga, LV-1050
tel. 7222830; tel. 9275730
inna_dovladbekova@navigator.lv

Cilvēkkapitāla attīstība kā Latvijas ekonomiskās konkurētspējas paaugstināšanas faktors

Anotācija: rakstā atspoguļoti pētījuma rezultāti, kas balstās uz cilvēkkapitāla un kompānijas konkurētspējas savstarpējo sakarību un mijiedarbību analīzi, mūžizglītības sistēmas analīzi un tās ietekmi uz cilvēkkapitālu, kā arī cilvēkresursu atražošanas modeļa pamatprincipu izstrādi.

Atslēgvārdi: cilvēkkapitāls, konkurētspēja, mācīšanās, mūžizglītība

Pētījuma mērķis: veikt cilvēkkapitāla teorētisko aspektu analīzi; cilvēkkapitāla un kompānijas konkurētspējas savstarpējo sakarību un mijiedarbību analīzi; mūžizglītības sistēmas analīzi un tās ietekmi uz cilvēkkapitālu; cilvēkresursu atražošanas modeļa pamatprincipu izstrāde.

Mērķa sasniegšanas veids: tika izmantotas teorētiskās analīzes metodes, statistiskās analīzes metodes, veikta sekundāro datu un ekonomiskās prakses materiālu analīze.

Mērķa realizācijai izmantoti zinātniskās publikācijas, statistiskie materiāli, politikas plānošanas dokumenti, LR likumdošanas akti

Ievads

Zināšanu un cilvēkkapitāla ietekmi uz ekonomiku iespējams analizēt makro un mikrolīmenī. Spēja radīt, izplatīt un izmantot zināšanas ir kļuvusi par valstu un pat veselu reģionu konkurētspējas faktoru. Tādējādi daudzas gan atsevišķu valstu, gan valstu reģionu attīstības stratēģijas ir vērstas uz pievilcīgas izglītības un darba sistēmas radīšanu, lai nodrošinātu ilgtspējīgu un konkurētspējīgu valsts vai valstu reģiona darbaspēka attīstību un darbaspēka akumulāciju atbilstoši tehnoloģiskajam progresam. Mikrolīmenī spēja efektīvi iegūt un izmantot zināšanas ir viens no būtiskiem uzņēmumu konkurētspējas faktoriem. Zināšanu izaicinājums izvirza jautājumus par mūžizglītības lomu un ietekmi uz kopējo cilvēkkapitālu uz zināšanām balstītas ekonomikas apstākļos.

Uzņēmumu konkurētspēja balstās uz spēju iegūt, izplatīt, uzglabāt, analizēt informāciju un veikt ar to saistītas darbības. Uzņēmuma efektivitātes panākšanas noteicošais faktors tiek saistīts ar tā pārstrukturizāciju un pārveidošanu („uzņēmums, kas mācās” (*learning organization*)). Uzņēmumu, kas mācās, var raksturot kā vietu, kurā pastāvošā vide veicina atšķirīgus domāšanas veidus un darbinieki nepārtraukti kopīgi mācās un attīsta savas spējas (*P.Senge*). Savukārt *D.Garvins (D.Garvin)* par uzņēmumu, kas mācās, uzskata uzņēmumu, kuram piemīt spējas zināšanu veidošanā, pārņemšanā un izplatīšanā, kā arī, mainot savus paradumus, atspoguļot jaunas zināšanas un uzskatus.

Uzņēmumu darbība ir pakļauta biznesa vides izmaiņām, kuras raksturo šādi faktori:

- izmaiņu ātrums. Straujais izmaiņu temps biznesa vidē rada nepieciešamību uzņēmumiem nepārtraukti pārorientēties un pielāgoties izmaiņām, kurām bieži vien ir īslaicīgs raksturs. Zināšanas kā pastāvīgi piemērot darbību atbilstoši mainīgām situācijām kļūst ne tikai par konkurētspējas saglabāšanas, bet arī uzņēmuma izdzīvošanas priekšnosacījumu;
- izmaiņu sarežģītība. Uzņēmumiem jāpielāgojas dažādām izmaiņām, kas vienlaicīgi sastopamas biznesa vidē: jaunu tirgu, tehnoloģiju un produktu rašanās, jaunu konkurentu ienākšana, jaunu likumdošanas normu izstrādāšana, jaunu konkurences paņēmienu pielietošana u.c. Šīs izmaiņas padara iepriekšējās stratēģijas nederīgas un rada vajadzību pēc jaunām zināšanām;
- izmaiņu neparedzamība. Pastāvot nenoteiktām robežšķirtnēm starp produktu kategorijām, tirgiem, patērētāju segmentiem, tehnoloģijām u.c., rodas neparedzamas sekas, kas izsauc negaidītas izmaiņas konkurences vidē (*Salvato C., Davidsson P., Persson A.*).

Tradicionālie konkurētspēju veidojošie faktori vairs nenodrošina konkurētspējīgo priekšrocību, bet kļūst par uzņēmuma saglabāšanas priekšnoteikumu. Arvien lielāka nozīme ir ieguldījumiem uzņēmuma nemateriālajos resursos, kas palielina uzņēmuma zināšanu bāzi un attīsta darbinieku mācīšanās spējas. Efektīvo uzņēmumu izaugsmes pamatā ir spējas, kas veicina zināšanu iegūšanu, radīšanu un pielietošanu. Pētījumos tiek izteikts viedoklis, ka uz zināšanām balstīta uzņēmuma darbība ir atšķirīga no pārējiem un veicina konkurētspējīgu priekšrocību (uz zināšanām balstīta konkurētspēja). Savukārt zināšanas kļūst par uzņēmuma vērtību, kurai nepieciešamas nepārtrauktas investīcijas un atbalsts (*T.H.Davenport, L.Prusak, C.K.Prahalad, P.Druker*). Nepieciešams atzīmēt, ka zināšanas kļūst par stratēģisku resursu tikai tad, kad tās tiek pielietotas. Uzņēmumu spēja zināšanas ne tikai akumulēt, bet arī transformēt darbībā ir būtisks sasniegumu priekšnosacījums Pastāvot dinamiskai un neparedzamai konkurences videi, uzņēmuma stratēģijas pamatā jābūt nepārtrauktai zināšanu bāzes atjaunošanai par topošajām un jaunākajām tehnoloģijām, tirgiem, likumdošanas prasībām u.c. Zināšanu pielietošana ir uzņēmuma

galvenais diferenciācijas pamats, kas ļauj atšķirīgi izmantot tradicionālos konkurētspējas sasniegšanas veidus (Pfeffer J., Sutton R. Knowing). Darbinieku spēja ātri mācīties un apgūt ātri jaunas prasmes dažkārt var būt uzņēmuma vienīgais konkurētspējīgās priekšrocības avots (*Arie de Geus*).

Kā praktiskās, uz pieredzi balstītās, tā ar teorētiskās zināšanas tiek izmantotas jaunu stratēģiju, uzņēmumu formu un produktu veidošanā, tādēļ uzņēmumam jānodrošina nepārtraukta jaunu zināšanu iegūšana un veidošana, lai saglabātu konkurētspēju.

Vispārējā veidā uz zināšanām balstītu uzņēmumu var definēt kā uzņēmumu, kas izmanto zināšanas kā galveno ieguldījumu savu procesu nodrošināšanai vai arī rada zināšanas kā savas darbības rezultātu. Uzņēmumu, kas mācās, raksturo sekojošas pazīmes:

- nemitīga zināšanu akumulēšana, izmantojot iekšējos avotus (kompetentu cilvēkresursu piesaistīšana, to apmācības un attīstības programmu izmantošana) un ārējos avotus (tīklveida struktūra un sadarbības veidošana ar pircējiem, kā arī zināšanu iegūšanu no konkurentiem, citiem uzņēmumiem, piegādātājiem, patērētājiem u.c.);
- struktūra, kas nodrošina elastīgas komunikācijas, zināšanu apmaiņu un interaktīvu mācīšanās procesu;
- iekšējā kultūra, kas atbalsta, motivē un atalgo mācīšanās procesu un zināšanu rezultātus (inovācijas, ātrumu, sasniegumus).

Izdalāmi vismaz četri virzieni, kādos mācīšanās ietekmē uzņēmuma konkurētspēju, tās saglabāšanu un paaugstināšanu:

- pielāgošanās mainīgajām apkārtējās vides prasībām. Organizācijas mācīšanās process veicina uzņēmuma zināšanas, kā ātrāk par citiem uztvert dažkārt pat vāji samanāmus signālus par izmaiņām apkārtējā vidē, pieņemt un savlaicīgi pielāgoties tiem;
- inovāciju pielietošana uzņēmumu stratēģijās, procesos, struktūrā un produktos. Mācīšanās process veido jaunas zināšanas un veicina uzņēmumu tās pielietot jaunu inovatīvu risinājumu radīšanā arī nākotnes vajadzībām. Mācīšanās process notiek, uzņēmumā attīstot jaunus risinājumus, apvienojot un savstarpēji kombinējot pastāvošo un potenciālo pieprasījumu un iespējas, kā arī analizējot un novērtējot sasniegtos rezultātus;
- nepārtrauktu pašattīstīšanās spēju veidošana. Uzņēmumi var sasniegt noturīgāku konkurētspējīgās priekšrocības stāvokli, ja tie mācās, kā nemitīgi uzlabot to patreizējos produktus, pakalpojumus, iekšējos procesus u.c., tādējādi nodrošinot uzņēmuma kompetenci nemitīgi paaugstināt un izmainīt pastāvošos nozares standartus. Šāda nepārtraukta inovatīvā darbība iespējama vienīgi tad, ja uzņēmums izveido mehānismus, kas ļauj tam analizēt un izvērtēt pastāvošos risinājumus un pielietot iegūtās mācības jaunu, labāku risinājumu veidošanā;
- iekšējās vides veidošana, kas veicina radikālas pārmaiņas un sistēmas transformēšanos. Uzņēmums var sasniegt augstākus rezultātus, pastāvot videi, kas veicina mācīšanās procesu un atbalsta caur to gūto zināšanu pielietošanu, kas ļautu veikt radikālas izmaiņas pastāvošajā uzņēmuma darbībā (*Shukla M.*).

Lai stratēģiskais nolūks mācīties tiktu realizēts, uzņēmumā jāveido specifiskas mācīšanās sistēmas un mehānismi:

- ar daudzveidīgām spējam apveltītu darbinieku piesaistīšana. Nodarbinot individuus ar atšķirīgu pieredzi, kā arī attīstot jaunas spējas caur mācīšanās procesu, uzņēmumā notiek savstarpējs zināšanu apmaiņas process, kas var veidot atšķirīgus uzskatus, veicināt diskusijas un radīt jaunas perspektīvas.
- labas prakses pētīšana. Uzņēmumam, kas mācās, jābūt orientētam uz ideju un risinājumu pētīšanu apkārtējā vidē, pārņemot zināšanas no saviem partneriem, konkurentiem vai veiksmīgiem uzņēmumiem.
- darbību pakārtošana patērētāju un tirgus vajadzībām. Uzņēmumi izmanto no patērētājiem iegūto informāciju kā jaunu inovatīvo risinājumu avotu;
- apmācība un prasmju veidošana. Lai uzņēmums varētu iegūtās zināšanas un pieredzi transformēt lēmumos un praksē, nepieciešamas attīstīt attiecīgas spējas un prasmes. Uzņēmumam jārada sistēma, kas nodrošina ne tikai atsevišķu indivīdu efektīvu mācīšanos un šo prasmju iegūšanu, bet arī uzņēmuma kolektīvu mācīšanās procesu, tā panākot daudzfunkcionālu grupu izveidi.

Mācīšanās mehānismu efektīva ieviešana uzņēmumā ir atkarīga no atbilstošas struktūras un kultūras izveides, tas nozīmē, ka nepieciešams veidot jaunus uzņēmumu vadības modeļus, kas nodrošinās spēju reaģēt uz straujām un neparedzamām izmaiņām. Lai uzņēmuma struktūra un forma atbilstu tā mērķim – zināšanu iegūšanai un pielietošanai - tās jāveido atbilstoši sekojošiem principiem:

- uzņēmuma struktūra ir veidota kā paralēlu, savstarpēji saistītu procesu kopums, nevis kā atsevišķu funkciju vai uzdevumu apvienojums;
- uzņēmuma struktūra ir izteikti horizontāla, ar paralēlām, nevis savstarpēji pakļautām komandām. Uzņēmuma komandu tīklveida sistēma veicina laterālās informācijas plūsmu, un pastāvošās attiecības un kontakti starp komandām nodrošina zināšanu apmaiņu (*Bounfour A., Edvinsson L.*);
- vertikālā hierarhija un kontroles sistēmas ir nomainītas ar paškontrolējošām darbinieku grupām, kas ir iespējams, ja uzņēmuma komandas iegūst zināšanas par uzņēmuma darbības procesiem un attīsta lēmumu pieņemšanas spējas. Komandas (nevis atsevišķi indivīdi) ir atbildīgas par kopīgu procesu un pastāvošā vide veicina patstāvīgu lēmumu pieņemšanu un risku uzņemšanos (*Shukla M.*).

Uzņēmumu, kas mācās, raksturo decentralizēta struktūra, darbs komandās un daudzfunkciju darba grupas, darbinieku rotācija starp departamentiem un investīcijas darbinieku kompetenču attīstībā, kā arī intensificēta iekšēja informācijas un zināšanu apmaiņa. Var prognozēt, ka nākotnē uzņēmumu konkurētspēja balstīsies uz tā

pašorganizējošām komponentēm (komandām), kas kopīgi sadarbojoties, investēs zināšanas produktu un procesu inovāciju attīstībā jaunos tirgos, ko tās pašas ir izveidojušas un attīstījušas.

Zināšanu izaicinājums izvirza jautājumus par mūžizglītības lomu un ietekmi uz kopējo cilvēkkapitālu uz zināšanām balstītas ekonomikas apstākļos. Valstu (kompāniju) konkurētspējas un salīdzinošo priekšrocību svarīgākais faktors mūsdienās ir zināšanu akumulēšana un pielietošana. Nepārtrauktā izglītība vairs nav saistīta ar noteiktu dzīves posmu vai ar pārāk specifisku mērķi. Mācību laiks tagad ir visa dzīve, un ikviena zināšanu joma izplešas un pārklājas ar citām jomām, tātad – mūžizglītība. Tā apvieno neformālo un oficiālo mācīšanos un iedzimto spēju attīstīšanu ar jaunu kompetenču iegūšanu. Mūžizglītības realizāciju raksturo tas, ka indivīdi ir motivēti nepārtraukti mācīties, tiem piemīt izziņas un citas spējas, lai patstāvīgi mācītos, finansiāla un kulturāla motivācijas mācīties visa mūža garumā. Mācīšanās mūža garumā ir pieeja mūsdienu dzīvei. Mūžizglītības izaicinājums ietver sevī jaunas stratēģiskas izglītības nozīmi 21.gadsimtā. Mūžizglītības politika balstās uz ideju, ka jāsekmē cilvēka personīgā izaugsme, pašpilnveide katrā dzīves posmā, visās dzīves jomās mūža garumā, tādējādi radot priekšnosacījumus katra iedzīvotāja uzņēmības, adaptācijas spēju attīstīšanai un panākot sociālo iekļautību, nodarbinātību, aktīvu pilsonisko līdzdalību. Saskaņā ar mūžizglītības koncepciju izšķir sekojošus mērķtiecīgas mācīšanās pamatveidus: formālā mācīšanās, neformālā mācīšanās, kas iekļauj neformālo izglītību un pašizglītošanās. Līdz šim ir dominējusi formālā izglītība, nosakot veidus, kā tiek sniegta izglītība un apmācība, un veidojot cilvēku izpratni par to, kas tiek atzīts par izglītību. Mūžizglītības nepārtrauktajā procesā lielāka loma ir neformālajai izglītībai. Neformālā mācīšanās notiek ārpus mācību iestādes un parasti netiek uzskatīta par „īstu” izglītību, tai nav tikusi piešķirta liela nozīme darba tirgū. Tādējādi neformālā izglītība parasti nav bijusi pienācīgi novērtēta. Mūžizglītība balstās uz personas iekšējo vajadzību vai ārēju faktoru izraisītu nepieciešamību iegūt un papildināt savas zināšanas, prasmes un kompetences. Izglītība mūža garumā ar īpaši organizētu gan formālo, gan neformālo tālākizglītības sistēmu var piedāvāt nepieciešamās izglītības programmas un kursus, kas ļauj cilvēkam paaugstināt savu kvalifikāciju vai pārkvalificēties. Latvijā vēl joprojām nav izstrādāta integrēta pieeja mūžizglītības sistēmai, un kā izglītības pakalpojumu kopums Latvijas izglītības likumdošanā tā netiek minēta. Tajā pat laikā interese par tālākizglītību pieaug, jo cilvēkiem ir jāapgūst arvien jaunas tehnoloģijas un jāpielāgojas mainīgajam darba tirgum. Mūsdienās vairs nav iespējams saglabāt konkurētspēju, ja zināšanas netiek papildinātas, tāpēc pieprasījums pēc kvalitatīvas tālākizglītības pieaug. Galvenās problēmas ir sekojošas: Latvijas izglītības sistēma no formālā aspekta neattīstās kā mūžizglītības sistēma, neviens normatīvais dokuments nenosaka pieaugušo izglītības finansējuma kārtību, normatīvajos aktos uzmanība līdz šim ir pievērsta likumdošanas attīstībai saistībā ar izglītības pakāpēm un veidiem, nevis izglītības piedāvājuma dažādībai, kvalitātei un pieejamībai dažādām iedzīvotāju grupām pēc vecuma, dzimuma, etniskās piederības, funkcionāliem traucējumiem, dzīves vietas, ienākuma līmeņa, pastāv koordinācijas trūkums pieaugušo izglītības jomā

Ar projekta realizāciju saistītās publikācijas

1. Dovlādbekova I., E. Eteris, Zelmenis D. ES ekonomiskā politika un Latvija.- Manuskripts sagatavots un iesniegts publicēšanai, 2007.g., 250 lpp.
2. Dovlādbekova I. Reģionālā politika un tās ietekme uz sociālo un teritoriālo kohēziju Latvijā.- Zinātniskās konferences tēzes, iesniegts publicēšanai RSU, 2007.g.
3. Dovlādbekova I., Šumilo Ē., Baumanes I. Sociālā kapitāla koncepcija, īpatnības un ietekme uz ekonomisko izaugsmi.- LZA Ekonomikas institūts, Rīga, 2007., 150.-181. lpp.
4. Dovlādbekova I. Pārāpdrošināšana kā āpdrošināšanas kompāniju finanšu stabilitātes un risku vadības instruments.- RSU starptautiskās zinātniskās konferences tēzes, 2007.g.
5. Dovlādbekova I., Eteris E. Human resources in Latvian development and the EU economic strategy: a drive for innovations in labour market.- raksts iesniegts publicēšanai RTU zinātnisko rakstu krājumā, RTU, 2007.g., 6 lpp.
6. Dovlādbekova I. Darbāpēka profesionālā mobilitāte. Eiropas Savienības struktūrfondu nacionālās programmas „Darba tirgus pētījumi” projekts „Labklājības ministrijas pētījumi”. Latvijas Universitāte, Rīga, 2007., 219 lpp. (ar līdzautoriem).
7. Dovlādbekova I. Latvijas un tās reģionu darba tirgus specifiskās problēmas.- Eiropas Savienības struktūrfondu nacionālās programmas „Darba tirgus pētījumi” projekts „Labklājības ministrijas pētījumi”. Latvijas Universitāte, Rīga, 2007., 184 lpp. (ar līdzautoriem).
8. Dovlādbekova I. Cilvēkkapitāla attīstība kā Latvijas ekonomiskās konkurētspējas paaugstināšanas faktors. - LZA Ekonomikas un juridiskās zinātnes galvenie pētījumu virzieni 2006.g., Nr. 12, Rīga, 2007.g., 32.-35. lpp.
9. Dovlādbekova I., E. Eteris Social insecurity and economic developments: the Union and member states approaches. - RSU ESF starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums, 2007.g., 55.-58. lpp.
10. Dovlādbekova I., E. Eteris Financial integration and freedom of banking services: the EU and Latvia. - RSU ESF starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums, 2007.g., 37.-40. lpp.
11. Šumilo Ē. Some Negative Aspects of Social Capital: The Case of Undeclared Work in Latvia. -Humanities and Social Sciences: Latvia. Social and Human Capital Towards a Knowledge Economy in Latvia, 2(51)2007. Institute of Economics, Latvian Academy of Sciences, 2007. - pp. 5-17. (Co-author – I.Baumanes).
12. Šumilo Ē. Social Capital As an Important Factor for Synergy Creation in Organizations. -Management Theory and Practice: Synergy in Organisations. Tartu University Press, 2007. – pp.70-82. (Co-author – I.Baumanes).

13. Šumilo Ē. Trends and priorities in the development of of the Latvian banking services in the context of emerging knowledge-based economy: case of e-banking. TRAMES. -Journal of the Humanities and Social Sciences. Vol. 11, No2, 2007. – pp.173-188. (in co-authorship).
14. Šumilo Ē. Neregistrētās nodarbinātības novērtējums. -Eiropas Savienības struktūrfondu nacionālās programmas „Darba tirgus pētījumi” projekts „Labklājības ministrijas pētījumi”. Latvijas Universitāte, Rīga, 2007 – XI + 213 lpp. (ar līdzautoriem).
15. Šumilo Ē. Darbaspēka profesionālā mobilitāte. Eiropas Savienības struktūrfondu nacionālās programmas „Darba tirgus pētījumi” projekts „Labklājības ministrijas pētījumi”. Latvijas Universitāte, Rīga, 2007 – XI + 219 lpp. (ar līdzautoriem).
16. Šumilo Ē. Capital As an Important Factor for Synergy Creation in Organizations. Management Theory and Practice: Synergy in Organisations. III International Conference, Tartu, 3-4 April, 2007., 13 p.
17. Šumilo Ē. Can Latvia Compete in the Global Market? The Baltic Sea Area at the Crossroads: Political, Legal, Economic and Cultural Challenges. Interdisciplinary Transformation and Integration Network Conference in Umea, Sweden, 9-12 March, 2007., 20 p.

Piedalīšanās konferencēs

1. Dovladbekova I. Latvijas un tās reģionu darba tirgus specifiskās problēmas.- seminārs „Latvijas darba tirgus izaicinājumi”, 13.06.2007.g.
2. Dovladbekova I. Par cilvēkresursiem Latvijas attīstībā un ES ekonomiskajā stratēģijā: alternatīva inovācijām darba tirgū.- Latvijas tautsaimniecības un cilvēkresursu attīstības problēmas un stratēģijas, RTU, 04.04.2007.
3. Dovladbekova I. Pārproģināšana kā apdrošināšanas kompāniju finanšu stabilitātes un risku vadības instruments RSU.- starptautiskā zinātniskā konference, 2007.g. 29.-30. marts
4. Dovladbekova I. Darbaspēka profesionālās mobilitātes normatīvais aspekts – nozares politikas dokumentu un tiesību aktu analīzes rezultāti.- LU 65. zinātniskā konference, 2007.g. 9. februāris.
5. Šumilo Ē. Social Capital As an Important Factor for Synergy Creation in Organizations. Management Theory and Practice: Synergy in Organisations. III International Conference, Tartu, 3-4 April, 2007.
6. Šumilo Ē. Can Latvia Compete in the Global Market? The Baltic Sea Area at the Crossroads: Political, Legal, Economic and Cultural Challenges. Interdisciplinary Transformation and Integration Network Conference in Umea, Sweden, 9-12 March, 2007.

Human capital development as a factor in increasing the competitiveness of the Latvian economy

The research covers the following directions: analysis of theoretical aspects of human capital; analysis of connections between human capital and company competitiveness; long-life education system analysis and its influence on human capital; human resources recreation model main principles development.

Key words: human capital, competitiveness, long-life education

Latvijas konkurētspējas un ilgtspējīgas augsmes izvērtējums Baltijas reģionā un Eiropā

Projektā tika izanalizēta un novērtēta Latvijas konkurētspēja salīdzinājumā ar Eiropas un Baltijas reģiona valstu rādītājiem, kā arī novērtēta Latvijas ekonomikas ilgtspējīga attīstība konkurētspējas palielināšanai, izmantojot investīciju procesa stratēģisko analīzi tautsaimniecības līmenī.

Atslēgvārdi: konkurētspēja, ilgtspējīga augsmes, konkurētspējas indeksi, attīstība.

Pētījuma mērķis – veikt pētījumus par Latvijas konkurētspējas izmaiņām konverģences apstākļos salīdzinājumā ar citu ES un Baltijas reģionu valstu attiecīgajiem rādītājiem, kā arī novērtēt Latvijas ekonomikas ilgtspējīgu attīstību konkurētspējas palielināšanai.

Mērķa sasniegšanas veids – izmantojot starptautisko konkurētspējas novērtēšanas metodoloģiju, izanalizēta Latvijas konkurētspēja pēc konkurētspējas indeksiem salīdzinājumā ar ES un Baltijas valstīm. Raksturotas Latvijas konkurētspējas politikas pamatnostādnes Latvijas nacionālās Lisabonas programmas 2005. – 2008. gadam stratēģijas kontekstā, un, izanalizējot Latvijas komercdarbības konkurētspējas un inovācijas veicināšanas programmu 2007. – 2013. gadam un Latvijas eksporta veicināšanas programmu 2005. – 2009. gadam, noteiktas Latvijas konkurētspējas izaugsmes iespējas.

Mērķa realizācijai izmantoti – pētījuma gaitā ir izmantoti sekojoši materiāli: interneta resursi - <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>, World economic Forum, 2006, The World Competitiveness Index 2006 – 2007, CSP materiāli par Latvijas investīcijām un ekonomisko stāvokli 2005. – 2007. gadam, Latvijas komercdarbības konkurētspējas un inovācijas veicināšanas programmu 2007. – 2013. gadam, Latvijas eksporta veicināšanas programmu 2005. – 2009. gadam.

Ievads

Zinātniski pētnieciskā darba gaitā izanalizēti un novērtēti Latvijas tautsaimniecības strukturālās pārmaiņas konkurētspējas jomā salīdzinājumā ar ES valstīm, pētīta Latvijas ekonomikas konkurētspēja no attīstības viedokļa un galvenā uzmanība pievērsta darba ražīguma kāpināšanai, eksporta apjoma palielināšanai un tādejādi ārējās konkurētspējas palielināšanai. Novērtēta Latvijas tautsaimniecības konkurētspējas paaugstināšanas tendences no ārvalstu investīciju piesaistes viedokļa, izmantojot investīciju procesa stratēģisko analīzi un jaunāko tehnoloģiju izmantošana tautsaimniecības sektoros.

Pētījumu rezultāti izmantojami kā priekšlikumi Latvijas tautsaimniecības efektīvās struktūrpolitikas un konkurētspējas pilnveidošanai.

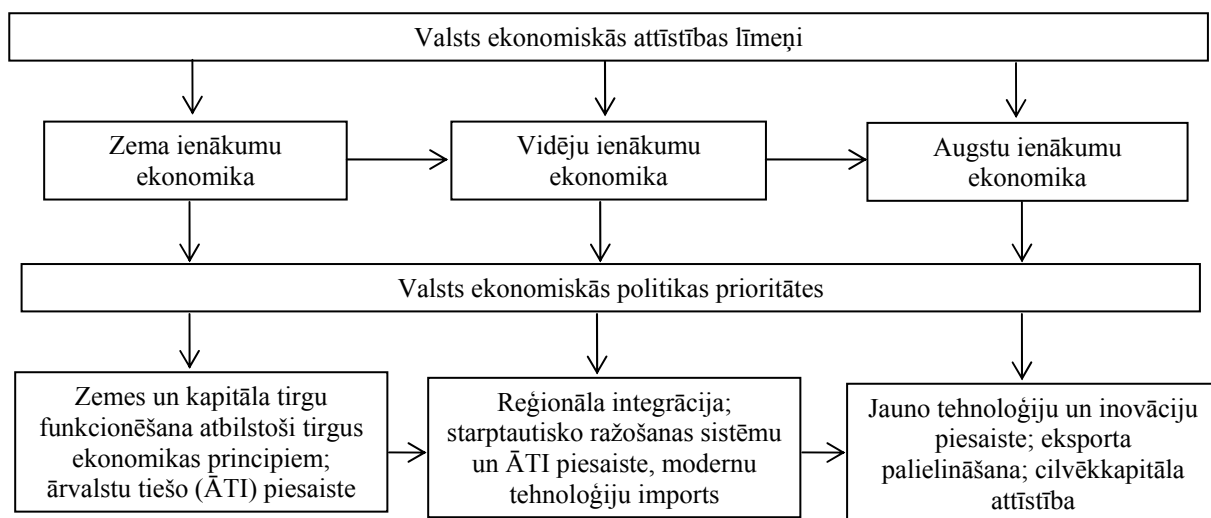
Balstoties uz veiktajiem pētījumiem, kā galvenos rezultātus var atzīmēt sekojošo:

Efektīva strukturālā politika ir un ilgā termiņā būs viena no noteicošajiem faktoriem, kas determinēs Latvijas tautsaimniecības konkurētspēju Eiropas Savienībā. Pēc jaunāko ekonomisko teoriju vērtējuma Latvijas tautsaimniecība atrodas transformācijas procesā uz ekonomiku, kuras izaugsme balstītos uz augsto tehnoloģiju attīstību, inovāciju un cilvēkkapitālu. Latvijā līdz šim nav tikusi īstenota mērķtiecīga strukturālā politika, un stratēģiju attīstība galvenokārt notiek balstoties uz nepieciešamību integrēties Eiropas Savienībā un pasaules ekonomikā kopumā, nevis ņemot vērā Latvijas nacionālās ekonomikas īpašās vajadzības un unikalitāti. Latvijas konkurētspējas uzlabošanās vēlamajā virzienā var notikt, ja valsts ekonomiskajā politikā tiks reāli izmantoti galvenās izaugsmes iespējas - iekšējā pieprasījuma pieaugums, eksporta palielināšana precēm, kuru ražošana balstīta uz modernām tehnoloģijām, iesaistot investīcijas prioritārajās nozarēs, inflācijas tempu samazināšana un Latvijas aktīva dalība ārējā tirdzniecībā, it īpaši ar ES valstīm.

Arī citas Centrālās un Austrumeiropas valstis veicot strukturālos pārkārtojumus, īpašu uzmanību pievēršot darba tirgus reformai, valsts atbalsta mehānismiem un pietiekamai kapitāla nodrošināšanai, tādēļ analizējot Latvijas konkurētspēju ir ņemta vērā arī šo valstu pieredze.

Lai novērtētu konkurētspēju pasaules tirgū vidēja termiņa un ilgtermiņa posmā, ir jāanalizē dažādi valsts makroekonomikas rādītāji, ņemot vērā pasaules attīstības tendences un tehnoloģiju zinātniski tehniskā progresa jomā, sociālajā sfērā, biznesā, investīciju, finanšu, darba un dabas resursu jomās, kā arī vides aizsardzības standartus un informatīvo resursu pieejamību.

Valstu konkurētspējas nosacījumi un stratēģija atkarībā no valsts ekonomiskās attīstības līmeņa ir raksturota 1.attēlā.

1. attēls. Valsts stratēģija un rīcības atkarībā no ekonomiskās attīstības līmeņa
Figure 1. State strategy and activities depending on economic development level

Izaugsmes konkurētspējas indekss (IKI) iekļauj sevī visnozīmīgākos faktorus ekonomiskās izaugsmes nodrošināšanā nākošo piecu gadu periodā. IKI ir tieša saikne ar valsts pašreizējo attīstības līmeni, kā arī ir jāņem vērā t.s. *noķeršanas efektu*, kas pamatojas uz valsts pašreizējo NKP uz vienu iedzīvotāju un attiecīgo spēju panākt IKP pieaugumu nākotnē. IKI tiek aprēķināts ņemot vērā vairākus nozīmīgus valsts attīstības faktorus, kā arī to spēju determinēt attīstību nākotnē. Pasaules valstis pēc inovāciju attīstības pakāpes dalās 2 grupās: **inovatīvās valstis un neinovatīvās valstis**.

Pie inovatīvām valstīm pieder valstis, kuros reģistrējas vairāk nekā 15 patenti uz 1 milj. iedzīvotāju gadā.

1. tabula

Izlases valstu izaugsmes konkurētspējas indekss un tā komponenti 2006. gadā
(valstu vieta pēc IKI no 125 valstīm)

Growth Competitiveness Index components 2006

Valstis	Izaugsmes konkurētspējas indekss (vieta, novērtējums)	Tehnoloģiskais indekss	Valsts institūciju indekss	Makro-ekonomiskās vides indekss
Somija	1 (5.85)	4	4	4
Zviedrija	2 (5.76)	3	10	10
Dānija	3 (5.63)	7	1	3
ASV	4 (5.56)	1	36	24
Īslande	5 (5.48)	8	3	13
Taivāna	6 (5.47)	2	30	22
Norvēģija	7 (5.74)	12	6	2
Šveice	8 (5.45)	9	9	8
Nīderlande	9 (5.38)	11	8	6
Singapūra	10 (5.37)	16	7	1
Japāna	11 (5.32)	5	15	43
Austrālija	12 (5.29)	13	13	12
Lielbritānija	13 (5.13)	17	12	16
Igaunija	17 (5.08)	14	26	25
Austrija	20 (5.05)	20	11	18
Spānija	28 (4.87)	23	32	21
Francija	32 (4.71)	31	21	30
Latvija	42 (4.45)	39	50	37
Lietuva	45 (4.39)	38	51	46
Indija	47 (4.33)	53	43	51
Ķīna	58 (3.97)	84	71	32
Krievija	74 (3.74)	73	93	55
Čada	125 (2.46)	124	124	123

Avots: The Growth competitiveness Index 2006-2007, World economic Forum, www.weforum.org

IKI veidojas no trim indeksiem:

- Tehnoloģiskais indekss
- Valsts institūciju indekss
- Makroekonomiskās vides indekss

IKI aprēķins inovatīvām valstīm:

IKI = 1/2 tehnoloģiskais indekss
 + 1/4 valsts institūciju indekss
 + 1/4 makroekonomikas vides indekss

IKI aprēķins neinovatīvām valstīm:

IKI = 1/3 tehnoloģiskais indekss
 + 1/3 valsts institūciju indekss
 + 1/3 makroekonomikas vides indekss

Par progresu konkurētspējas uzlabošanā liecina veiktie pētījumi par izaugsmes konkurētspēju. Pēc izaugsmes konkurētspējas indeksa, kas atspoguļo tautsaimniecības spēju vidējā termiņā sasniegt ilgstošu ekonomisko izaugsmi, ņemot vērā līdzšinējo attīstības līmeni, Latvija 2006. gadā 125 valstu starpā ir ierindota 42. vietā, t.sk. Pēc tehnoloģiju indeksa 39. vietā, pēc valsts institūciju indeksa – 50. vietā, pēc makroekonomikas vides indeksa – 37. vietā. Aprēķinā izmantota neinovatīvo valstu metodika.

2. tabula

Latvijas vieta pasaulē pēc globālās konkurētspējas indeksa 2006. -2007. gadā
 Global Competitiveness Index for Latvia 2006 - 2007

	Vieta
Latvijas vieta 2006. – 2007. gadā no 125 valstīm	36
Pamatprasības	41
1. Institūcijas	50
2. Infrastruktūra	39
3. Makroekonomika	34
4. Veselība un pamatskolas izglītība	79
Efektivitātes noteikumi	39
5. Augstākā izglītība un kvalifikācijas celšana	28
6. Tirgus efektivitāte (preces, darbs, finanses)	40
7. Tehnoloģiskā gatavība	43
Inovācijas faktori	58
8. Uzņēmējdarbības gatavība	54
9. Inovācijas	66

Avots: World economic Forum, www.weforum.org

Pasaules Bankas pētījums “Doing Business 2008” Latviju ierindo 22. vietā starp 178 valstīm.

3. tabula

Latvijas strukturālo rādītāju salīdzinājums ar Igaunijas, Lietuvas un ES 15 valstu vidējiem rādītājiem 2006. g.
 Latvian structural indicator comparison with Estonian, Lithuanian and EU-15 states 2006

	ES 15	Igaunija	Lietuva	Latvija
Apstrādes rūpniecības īpatsvars tautsaimniecībā, % pēc pievienotās vērtības	17.2	16.8	22.1	12.7
Izdevumi pētniecībai un attīstībai, % no IKP	1.91	0.94	0.76	0.57
Produktivitātes līmenis, ES 25 = 100, pēc pirktspējas paritātes standartiem	106.4	58.5	53.4	47.9
Produktivitāte rūpniecībā, ES 25 = 100, pievienotā vērtība faktiskajās cenās izteikta eiro	-	22.4	15.9	17.5
Augsto tehnoloģiju produktu daļa kopējā eksportā	17.7	10	3.5	3.7

Avots: World economic Forum, www.weforum.org

Secinājumi un priekšlikumi

1. ES konkurētspējas politikā galvenā uzmanība pievērsta četriem pamatdarbības virzieniem:
  - tādu nolīgumu novēršana, kas ierobežo konkurenci vai paredz dominējoša stāvokļa ļaunprātīgu izmantošanu,
  - uzņēmumu apvienošanās kontrole,
  - monopolizēto ekonomikas sektoru liberalizācija,
  - valsts atbalsta pārraudzīšana (piem. aizliegums sniegt valsts atbalstu nerentablam uzņēmumam, lai nodrošinātu tā funkcionēšanu).

2. ES mēroga pasākumi, kas būtiski nepieciešami straujākai ekonomikas izaugsmei un konkurētspēja pilnā apmērā attiecas arī uz Latviju.
3. Efektīvas konkurences politikas realizācija Latvijā kļuvusi sevišķi aktuāla līdz ar Latvijas iestāšanos Eiropas Savienībā, jo tas ir instruments, kas nodrošina godīgu uzņēmējdarbību un aizsargā no nepamatota cenu pieauguma. Augstais inflācijas līmenis Latvijā rada bažas par atsevišķo tautsaimniecības nozaru konkurences uzlabošanu.
4. Konkurētspēja starp valstīm tiek novērtēta ar konkurētspējas indeksu palīdzību. Konkurētspējas indeksi ir kompleksi indeksi, kas aprēķināti saskaņā ar izmeklētiem kritērijiem un valsts konkurētspējas veiktības mērījumiem. Tie ļauj ierindot valsti konkrētā vietā salīdzinājumā ar pārējo pasauli un novērtēt attīstību laikā. Pasaules ekonomikas forums (WEF) 2006. gadā sniedz trīs dažādus indeksus konkurētspējas aprēķināšanai:
  - mikroekonomiskā līmenī – uzņēmējdarbības konkurētspējas indekss,
  - makroekonomiskā līmenī – attīstības konkurētspējas indekss,
  - globālais konkurētspējas indekss, kas radīts, lai aprakstītu trešo definīciju, ka viss ietekmē konkurētspēju.
 Svarīgi izmantot arī Ekonomiskās brīvības indeksu, kuru pasaules ekonomikā sāk aprēķināt kopš 1995. gada.
5. No Baltijas jūras reģiona valstī visaugstāk uzņēmējdarbības konkurētspēja ir novērtēta Somijai, Vācijai un Dānijai. No Baltijas valstīm līdera pozīcijā atrodas Igaunija, savukārt Latvijas, Polijas un Lietuvas pozīcijas ir samērā līdzīgas.
6. lai veicinātu savas pozīciju un stabilizēšanu un vietas paaugstināšanu uzņēmējdarbības konkurētspējas indeksā, Latvijai galvenokārt ir jāveicina finanšu un kapitāla tirgus attīstība, klasteru izveidošana, jāpalielina cilvēkkapitāla kvalitāte inženiera zinātnēs un jāveicina efektīvāku pretmonopolu politiku.
7. Baltijas valstu konkurētspējas indeksa vērtējums pēc globālā konkurētspējas indeksa parāda šādus rezultātus – starp 125 valstīm Latvija ierindota 42. vietā, Lietuva – 45., Igaunija – 17. starp Eiropas valstīm starptautiskā cenu konkurētspējas indeksu ziņā 1. vietā 2006. gadā bija Vācija, kam sekoja Latvijas, Lietuva un Francija.
8. ES mērogā valstu konkurētspēja tiek salīdzināta veicot konkurētspējas indeksu aprēķinu un valstu iedalījumu pēc konkurētspējas indeksu lieluma. Tomēr neskatoties uz šo indeksu analīzi valstu ekonomiskie panākumi un arī konkurētspēju raksturo arī vispārējie valsts ekonomiskie rādītāji, piem. IKP uz vienu iedz., valsts eksporta daļa kopējā tirdzniecībā, ārvalstu tiešo investīciju apjoms, investīciju efektivitāte u.c.
9. Darba produktivitāte vistiešākajā veidā raksturo valsts konkurētspēju starptautiskā mērogā. Tieši šis ir viens no vājākajiem rādītājiem, kas pazemina Latvijas konkurētspēju. Apskatot konkurētspēju uzņēmumā un nozaru līmeni, tika piedāvātas vairākas iespējas produktivitātes paaugstināšanai, tomēr arī valsts līmenī ir nepieciešams veicināt produktivitātes pieaugumu: palielinot izdevumus izpētē un ekonomikas attīstībā, veicinot jauno tehnoloģiju ienākšanu tirgū, ko var regulēt no valsts puses, papildus tam ir jāveicina arī produktivitāte valsts iestādēs, nodrošinot e-pārvaldes ieviešanu un sistēmas sakārtošanu.
10. Lietišķie pētījumi un inovācija modernajās tehnoloģijās sekmē valsts attīstību, tāpēc atbalsts zinātnei un inovācijām jābūt primāram instrumentam Latvijas ekonomikas konkurētspējas uzlabošanai. Valsts galvenais uzdevums šajā gadījumā ir nodrošināt atbalstu pilnam jaunu produktu radīšanas un izveides ciklam un veicināt zinātnes un inovācijas attīstību.

Kopumā pētījumam izvirzītos mērķus 2006. – 2007. gadā var uzskatīt par sasniegtiem, bet kā problēmas var atzīmēt nepilnīgi izstrādāto Latvijas koordināciju ES strukturālo fondu pārņemšanas jomā un rekomendēt Latvijai savu attīstības politiku efektīvāk saskaņot ar ES dalībvalstīm, it īpaši ar Baltijas valstīm.

Pētījuma rezultāti var ieinteresēt Latvijas uzņēmējdarbības vidi un tos praktiskā darbībā var izmantot Latvijas attīstības stratēģijas veidošanas procesā. Pētījums izpildīts saskaņā ar ES konkurētspējas politikas pamatprincipiem.

Publikācijas

1. Monogrāfija „Detalizēts darbaspēka un darba tirgus pētījums tautsaimniecības sektoros” LR Labklājības ministrijas projekts Nr. VPD1/ESF/NVA/04/NP/3.1.5.1/0001/0003 Līgums Nr. LM 17.6 – 04/19-2005, Rīga, 2007. E. Dubra – projekta vadītāja.
2. Dubra E. Latvijas darba tirgus un tā tendences un prognozes mūsdienu ekonomikas apstākļos // LU Raksti sērija „Ekonomika”, VI - 719. sēj. – R.: LU, 2007

Evaluation of Competitiveness and Sustainable Growth of Latvia in Baltic Region and Europe.

In the present research is to analyse and evaluate competitiveness of Latvia in comparison with Europe and Baltic region stats indicators, as well as estimate Latvian economy sustainable growth for competitiveness increasing, using the investment process strategic analyses in the national level.

Keywords: Competitiveness, Sustainable Growth, Competitiveness Indexes, Development.

Dr.h.ekon. demogr. Pārsla Eglīte
Vad. pētn., dr.geogr. Ieva Marga Markausa
Pētn, maģ.ekon. Iveta Pavlina
Pētn., maģ.soc. Māris Brants
Spec. Ilze Ģedovska
Pētn. Broņislavs Ivbulis

SIA LZA Ekonomikas institūts
Akadēmijas laukums 1, LV-1050
Rīga, tālr. 7227474
e-pasts: spiceina@lza.lv

Sociāli demogrāfisko norišu paredzamās pārmaiņas Latvijā pēc pievienošanās Eiropas Savienībai

Pēc Latvijas pievienošanās ES ar brīvās darbaspēka kustības iespējām ir pieaudzis pastāvīgās dzīvesvietas maiņu nedeklarējušo izbraucēju skaits, kas netiek atspoguļots iedzīvotāju statistikas datos. Izmantojot pēdējos gados veikto Latvijas viesstrādnieku aptauju datus, pētījumā analizēta šīs norises ietekme uz palikušo iedzīvotāju vecumsastāvu, paredzamo dzimušo skaitu un situāciju darba tirgū. Izceļojušo sastāvā vairāk par pusi ir visauglīgākā vecuma abu dzimumu pārstāvju, un tas neizbēgami novedīs pie dzimušo skaita samazinājuma turpmākajos gados, pat ja šie iedzīvotāju skaita zudumi turpmāk nepieaug.

Gados jauno Latvijas viesstrādnieku izbraukšana pastiprina arī darbaspējīgo skaita mazināšanos un to sastāva tālāko novecošanos. Šo norišu izraisīto darbaspēka ierobežoto pieejamību vismaz daļēji var kompensēt, kāpinot vecāko paaudžu nodarbinātību. Pētījuma gaitā veiktās dažādu nozaru uzņēmumu un iestāžu vadītāju intervijās pausta gatavība ieviest tehnoloģijas, kas mazinātu vajadzīgo darba patēriņu. Neviens no intervētajiem nevērtēja vecākos darbiniekus par mazāk piemērotiem un nepieļāva iespēju darbinieku komplektēšanā dot priekšroku jaunajiem ar retiem izņēmumiem atsevišķos darba veidos.

Atslēgvārdi: izceļošana, viesstrādnieki, vecumsastāvs, darba devēju stratēģija, priekšnieka izturēšanās

Pētījuma uzdevumi 2007. gadam bija:

- izanalizēt notiekošās darba meklētāju izbraukšanas ietekmi uz Latvijas iedzīvotāju skaita un vecumsastāva pārmaiņām,
- izziņāt darba devēju pieredzi un nodomus personāla komplektēšanā šais apstākļos,
- aptaujāt dažāda vecuma strādājošos par novēroto darba devēju attieksmi pret jaunākiem un vecākiem darbiniekiem, kas varētu būt jāmaina iedzīvotāju sastāva novecošanās dēļ.

Darbā izmantoti demogrāfiskās statistikas un iepriekš veiktās emigrantu aptaujas dati, dažādu nozaru darba devēju formalizētās intervijas un pētījuma gaitā izdarītās visu vecumu nodarbināto aptaujas rezultāti (N=527).

Brīvās darbaspēka kustības iespējas ES izraisījušas demogrāfiskās sekas, Latviju atstājuši tūkstošiem cilvēku. Statistika pagaidām uzskaita tikai ilglaika migrantus, kas aizbraucot deklarē pastāvīgās dzīvesvietas maiņu. Taču vairākums darba migrantu no Latvijas, kas meklē augstāku darba samaksu, labākas studiju iespējas vai jaunu pieredzi Rietumvalstīs, savu aizceļošanu nedeklarē. Lauvas tiesa no viņiem aizbraukšanas brīdī domā, ka pēc pāris mēnešiem vai dažiem gadiem atgriezīsies [Eglīte u.c. Brīvprātīgā prombūtne no Latvijas pēc pievienošanās ES. Apcerējumi par Latvijas iedzīvotājiem / Nr.12, Rīga: LZA EI, 2006, 7.-57.; Darbaspēka ģeogrāfiskā mobilitāte, ESF un LM pētījums. Rīga: LU, 2007: 240]. Tāpēc Latvijas statistikā nav ziņu par šo darba migrantu skaitu, un priekšstatu par to var gūt vienīgi no uzņēmējvalstu darba vai apdrošināšanas reģistriem. Saskaitot Latvijas izceļotāju iecienītāko ES uzņēmējvalstu – Lielbritānijas, Īrijas, Vācijas, Zviedrijas ziņas par tur reģistrētajiem viesstrādniekiem no Latvijas, to kopskaits 2005.-2007. g. pārsniedza 50 tūkstošus. Tātad vietējā darba tirgū un iedzīvotāju ataudzē jāērēķinās ar mazāku cilvēku skaitu, nekā uzrāda statistika. Lai novērtētu šī iztrūkuma demogrāfiskās sekas, tika veikti iespējami tuvināti aprēķini.

Rēķinoties ar daļas viesstrādnieku un ārzemēs studējošo jau notikušo atgriešanos, par prombūtnē esošo skaitu 2006. gadā, pieņēmām mazāko ārvalstu reģistros uzrādīto – 50 tūkstošus. To sastāvs pēc dzimuma un vecuma aprēķināts atbilstoši 2006.-2007. gadā veiktajās prombūtnē esošo un viņu atstāto ģimenes locekļu aptaujas datiem. Prombūtnē esošo cilvēku vidū 20-34 gadu vecumā esošo īpatsvars tuvojās 60%, bet pastāvīgo iedzīvotāju vidū – nepilni 22% (tab.).

Jauno darba gaitas ārvalstīs nedaudz, bet pastiprina Latvijā palikušo iedzīvotāju vecumsastāva novecošanos: aktīvā vecuma iedzīvotāju īpatsvars par aptuveni 0,5 procentu punktiem sarūk, bet 65 gadus pārsniegušo attiecīgi palielinās. Tātad pieaug arī demogrāfiskā slodze – no 452 jaunākiem un vecākiem par aktīvo vecumu uz katru šai vecumā esošo līdz 461, t.i., par 2%. tādējādi daļas jauno cilvēku prombūtnē sarežģīt kopējā labklājības līmeņa paaugstināšanu valstī.

Nedeklarētās izceļošanas ietekme uz Latvijas iedzīvotāju skaitu un vecumsastāvu
Impact of undeclared outflow on number and age composition of Latvia's population

Vecumgrupas	Pastāvīgo iedzīvotāju ¹⁾		Nedeklarēto izceļotāju		Palikušo 2007.g.		Prognoze bez izceļojušiem 2022.g.		Pastāvīgo iedzīvotāju prognoze 2022.g. ²⁾	
	tūkst. 2007.g.	%	tūkst. līdz 2007.g.	%	tūkst.	%	tūkst.	%	tūkst.	%
Kopskaitis	2281,3	100,0	50,0	100,0	2231,3	100,0	2058,8	100,0	2095,5	100,0
t.sk.										
0-14	318,4	14,0	5,2	10,4	313,2	14,0	316,5	15,4	341,9	16,3
15-29	518,5	22,7	25,9	51,8	492,5	22,1	309,8	15,0	308,2	14,7
30-44	479,1	21,0	13,3	26,6	465,8	20,9	477,3	23,2	483,3	23,1
45-64	575,3	25,2	5,5	11,0	569,8	25,5	569,7	27,7	568,4	27,1
65+	390,0	17,1	0,1	0,2	389,9	17,5	385,5	18,7	393,7	18,8
no visiem										
15-64	1572,9	68,9	44,7	89,4	1528,2	68,5	1356,8	65,9	1359,9	64,9

¹⁾ Demogrāfija 2007. Rīga: CSP, 2007, 27. lpp.;

²⁾ Turpat, 120. lpp.

Attālo darba emigrācijas seku izvērtēšanai ir aprēķināts jauns iedzīvotāju prognozes variants. Tas atšķiras no XXI gadsimta pirmajos gados dažādās organizācijās jau izstrādātajām ar atskaitīto darba migrantu kopumu un vēlāku dzimstību. Latvijā palikušajiem iedzīvotājiem aprēķinātajā prognozes variantā dzimušo skaits 15 gadu laikā izrādās gan skaitliski, gan iedzīvotāju sastāvā mazāks nekā statistiķu piedāvātajā un publicētajā variantā. Tajā neregistrētie izceļotāji nav atskaitīti, bet paredzēta ikgadēja vairāku tūkstošu cilvēku emigrācija līdz pat 2020. gadam [Demogrāfija 2007: 118]. Kopā pēc šī prognozes varianta izceļotu 43,9 tūkstoši cilvēku, bet tas notiktu pakāpeniski. Tāpēc vēlāk izceļojošie paspētu Latvijā radīt vēl kādu bērnu.

Dažādu nozaru uzņēmumu un iestāžu personāla komplektēšanas stratēģijas izziņošanai pētījumu projekta ietvaros tika veikta virknes **uzņēmēju un personāldaļu vadītāju izlases veida aptauja** nozarēs, kas 2005. gada NVA aptaujā bija pauduši bažas par draudošo darbaspēka trūkumu. To starpā rūpniecība, celtniecība, transports, tirdzniecība, medicīniskās un izglītības iestādes, kā arī valsts pārvalde, kur, kā zināms, ir daudz vakanču. Intervējamie tika meklēti gan Rīgā, gan ārpus tās. Daļa uzrunāto atteicās no intervijām, tomēr kopumā iegūtas atbildes no 24 vadītājiem, tostarp puse Rīgā un puse ārpus tās, katrā no šīm grupām pārstāvēt visas minētās nozares. Visiem intervētajiem tika jautāts par personāla skaitu un dažādu vecumgrupu īpatsvaru tajā, skaita pārmaiņām pēdējā gada laikā un to iemesliem, turpmāk paredzamām skaita izmaiņām, vairāk vajadzīgām profesijām un varbūtējiem papildinājuma avotiem, to izvēles pamatojumu, pieredzi to izmantošanā un attieksmi pret vecāko paaudžu nodarbinātību.

Saņemtās atbildes liecina, ka ieceres papildināt darbinieku skaitu vairāk raksturīgas atsevišķām nozarēm nekā uzņēmuma vai iestādes atrašanās vietai. Turklāt liela daļa no tām darbojas vairākās pilsētās vai arī pa visu valsts teritoriju. Paplašināšanās gaidāma vairumam rūpniecības, celtniecības un transporta uzņēmumu, kam visiem pasūtījumu apjoms pārsniedz esošās jaudas, un pavisam nedaudzām pakalpojumu nozarēm.

Lielākā daļa intervēto rūpniecības un celtniecības uzņēmumu vadītāji cer nodrošināt ražošanas apjoma pieaugumu galvenokārt ar jaudīgāku un modernāku tehnoloģiju ieviešanu, retāk – ar filiāļu izveidošanu tieši ārvalstīs. Viesstrādniekus no t.s. „trešajām” valstīm, respektīvi, ārpus Eiropas Savienības robežām pagaidām neplāno neviens, jo tas ir sarežģīti gan daudzo dokumentu kārtošana dēļ, gan dārgāk īpašu nodaļu un obligāti garantējamās vidējās algas dēļ, gan ar dzīvesvietas nodrošināšanu. *Sarkanais Metalurģis* guvis bēdīgu pieredzi ar viesstrādniekiem no Moldovas, kas pēc īsa laika atstājuši uzsāktu darbu.

No pakalpojumu nozarēm viesstrādnieku pieaicināšanu esot izmēģinājuši *Gaiļezera slimnīcā*, bet tas izrādījies nepieņemami atšķirīgās sagatavotības, ar to saistītās pastāvošās sertifikācijas nosacījumu un arī valodas neprasmes dēļ. Tirdzniecības uzņēmumi, veselības aizsardzības, izglītības un pārvaldes iestādes vairāk paļaujas uz iespējām pārvilināt darbiniekus no līdzīgām organizācijām, piedāvājot kādus izdevīgākus nosacījumus.

Visās intervijās tika sniegts arī kodolīgs jaunāko un vecāko darbinieku profesionālo spēju un attieksmes salīdzinājums. Vecākie tiek raksturoti kā pieredzējušāki, kārtīgāki, uzcītīgāki, pacietīgāki, akurātāki, uzticīgāki firmā. Kā mazāk vērtīga darbam tiek minēta fizisko spēju ierobežotība (smagam darbam, ilgstoši saspringtai pozai), bailēm no riska (piemēram, strādājot uz jumta), zinību trūkums par modernākiem darba paņēmieniem, sākotnēja neuzticība pret jaunajiem. Neraugoties uz dažādu paaudžu darbinieku gandrīz visu intervēto minētajām atšķirībām, reti kurš pieļāva, ka dotu priekšroku kādas vecumgrupas darbinieku pieņemšanai darbā.

Uzņēmumu un iestāžu vadītāju izteikumus par viņu labvēlīgo attieksmi pret vecāko paaudžu pārstāvju nodarbinātību apliecina arī vienlaikus ar intervijām veiktās visu vecumu un galveno nozaru **darbinieku aptaujas rezultāti par dažādām paaudzēm vienā darba vietā (N=527)**. Aptaujātie cita starpā tika lūgti izvēlēties viņuprāt atbilstošāko vērtējumu priekšnieka attieksmei pret jaunāko un vecāku paaudžu darbiniekiem. Atbildes tika grupētas pēc priekšnieka vecuma: līdz 35 gadiem, 35-50 gadi un vecāki.

Neatkarīgi no priekšnieka(ies) vecuma, visvairāk piekritošas atbildes vēltas apgalvojumam, ka tas(tā) izturas pret darbiniekiem atkarībā no paveiktā nevis vecuma – 90-80%. Kā vīrieši tā sievietes par taisnīgākiem šai ziņā atzinuši

jaunākos vadītājus – gandrīz 90% atbilžu piekrītošas (darbinieks piekrīt un gandrīz piekrīt apgalvojumam), vecākajiem „tikai” 82 un 79%.

Par otru darbinieku atbalstītāko apgalvojumu izrādījās „atbildīgākos uzdevumus uztic vecākajiem” (vīriešiem 42-54, sievietēm 28-56%), taču šai gadījumā lielāku atzinību izpelnījušies vecākie priekšnieki: abu dzimumu atbildēs pāri par 55%. Gandrīz tik pat liela piekrišana vēlēta trešajam atbalstītākajam apgalvojumam, ka vairāk mācību iespēju dod jaunākajiem, bet bez izteiktas biežumu starpības par dažādas paaudzes pārstāvošiem priekšniekiem. Savukārt tieksme uzdot vairāk darba jaunākajiem, kas to paveic ātrāk, biežāk piedēvēta gados vecākiem priekšniekiem: līdz par 24-29% piekrītošo atbilžu.

Tikai nepilna 1/10 gados vidējo priekšnieku tiek turēti aizdomās par tieksmi vecākos iespējami ātri sūtīt pensijā un gandrīz divreiz vairāk visās vecumgrupās – par augstāku darba samaksu jaunākajiem, lai tie neaizietu uz kādu citu darbu. Pēc iegūtajām atbildēm var apgalvot, ka darbinieki savus priekšniekus vērtē labvēlīgi un, domājams, neatkarīgi no viņu gadiem, jo atbildes visās grupās sadalās stipri līdzīgi.

Kopumā var secināt, ka visdažādāko nozaru Latvijas uzņēmēji un vadītāji orientējas galvenokārt uz produktivitātes kāpinājumu ar jaunāku tehnoloģiju palīdzību un vietējo darbaspēku, nenicinot iespējas nodarbināt vecāko paaudžu pārstāvjus. Tādējādi praktiskie darbinieki ir gatavi un jau tagad aktīvi meklē savam kolektīvam piemērotāko stratēģiju, kas atbilstu gaidāmām pārmaiņām darba tirgū – ierobežotam skaitliskam pieaugumam un novecošanai.

Publikāciju saraksts 2007. g.

1. Eglīte P., Markausa I.M., Pavlina I., Brants M., Ģeodovska I., Ivbulis B. Sociāli demogrāfisko norišu paredzamās pārmaiņas Latvijā pēc pievienošanās Eiropas Savienībai. LZP Ekonomikas un Juridiskās zinātnes galvenie pētījumu virzieni 2006. gadā Nr. 12, Rīga, 2007, 36.-39. lpp.
2. Eglīte P. The Challenge of Emigration for Population Policy in Latvia. Uncertain Transformations – new domestic and international challenges. Proceedings of the International Conference, Riga, November 9-11, 2006. Rīga, Latvijas Universitāte, 2007, 325-331
3. Eglīte P. Migrāciju daudzveidība. Latvijas Universitātes 65. zinātniskā konference ”Ģeogrāfija. Ģeoloģija. Vides zinātne”. Referātu tēzes. Rīga: Latvijas Universitāte, 2007, 33.-34. lpp.
4. Eglīte P. Recent changes of actual subject in gender studies in Latvia. International Scientific conference Gender Studies in Baltic region. Conference Proceedings, November 29-30, 2007 (CD)
5. Darbaspēka ģeogrāfiskā mobilitāte. Eiropas Savienības Struktūrfondu nacionālās programmas „Darba tirgus pētījumi” projekts „Labklājības ministrijas pētījumi” Nr. VPD1/ESF/NVA/04/NP/3.1.5.1./0003. Līdzautori: Eglīte P., Markausa I.M., Pavlina I., Ivbulis B., Brants M., Ģeodovska I. u.c. Rīga; Latvijas Universitāte, 2007, XII + 240 lpp.
6. Markausa I.M. Bērības spēļu un rotaļu vērtējums pieaugušo atmiņās. Letonika Nr.16, Rīga, 2007, 95.-109. lpp.
7. Pavlina I. Atšķirīgais un saistītais dzimstību raksturojošo rādītāju un ģimenes politikas izmaiņas Latvijā: situācija un nākotnes vīzijas. Paaudžu nomaiņa un migrācija Latvijā. Stratēģiskās analīzes komisija. Zinātniski pētnieciskie raksti 4 (15) 2007, 42.-55. lpp.
8. Pavlina I. Ģimenes politikas pasākumu ietekme uz sociāldemogrāfiskajām norisēm Latvijā 21. gadsimta sākumā. Latvijas Zinātņu akadēmijas Ekonomikas institūta gadagrāmata 2007. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmijas Ekonomikas institūts, 2007, 144.-151. lpp.

Nolasītie referāti 2007. g.

1. Brants M. Rīga, 2007. 16.02. LU 65. zinātniskā konferencē, Socioloģijas sekcijā. Reprēzentācijas metode Latvijas emigrantu pētniecībā.
2. Brants M. Liepāja, 2007. 26.-27.04. Liepājas Pedagoģijas akadēmijas Starptautiskā zinātniskā konferencē “Sabiedrība un kultūra”. Valsts kā negatīvs tēls cilvēku apziņā un emigrācijas motivētājs. Cilvēkresursu attīstība zināšanu sabiedrībā.
3. Brants M. Vilnius, 2007. 13.10. International conference „Social and Cultural Challenges to national Security. Baltic Readings”. Idea of State and Cultural Factors Influencing it.
4. Eglīte P. Rīga, 2007. 29.01. LU 65. zinātniskā konferencē. Migrāciju daudzveidība.
5. Eglīte P. Rīga, 2007. 01.02. International workshop Comparing Regional Development in the Baltic States. Regional differences of depopulation in Latvia.
6. Eglīte P. Rīga, 2007. 10.05. Seminārs pašvaldībām „ES struktūrfondu finansējums reģionu attīstībai”. Darbaspēka ģeogrāfiskā mobilitāte.
7. Eglīte P. Vilnius, 2007. 11-14.11. International conference “Social and cultural challenges to national security. Baltic readings”. Opinions of Latvian quest workers about premises for repatriation.
8. Eglīte P. Kaunas, 2007. 29-30.11. International Scientific conference „Gender Studies in Baltic region”. Recent changes of actual subject in gender studies in Latvia.
9. Markausa I.M. Liepāja, 2007. 9-10 11. 1. Starptautiskā zinātniskā konference „Sociālā pedagoģija: izglītības un sociālās vides mijiedarbības sociāli pedagoģiskais aspekts”. Skolēnu brīvais laiks – daudzums, izmantošana, problēmas.
10. Pavlina I. Rīga, 2007. 09.02, LU 65. konference, Demogrāfijas sekcija. Mazu bērnu uzraudzība: vecāku vēlmes un reālā situācija Latvijā 21. gs.

11. Pavlina I. Liepāja, 2007. 26.-27. 04. Starptautiskā zinātniskā konferencē “Sabiedrība un kultūra”. Ģimenes un darba dzīves saskaņošana – nozīmīgs faktors paaudžu nomaņņas īstenošanā, profesionalitātes saglabāšanā.
12. Pavlina I. Liepāja, 2007. 27.-27. 04. Starptautiskā zinātniskā konferencē “Sabiedrība un kultūra”. Dzimstība Kurzemes reģionā un Liepājā 1999.-2006. g.

Mācību programmas

Latvijas Universitāte, Kvantitatīva socioloģiska pētījuma prakse. M.Brants
Latvijas Universitāte, Sabiedrības sociālā un politiskā struktūra. M.Brants
Liepājas Pedagoģijas akadēmija, Sociālā stratifikācija. M.Brants
Liepājas Pedagoģijas akadēmija, Demogrāfija, I.M.Markausa
Liepājas Pedagoģijas akadēmija, Sociālā statistika, I.M.Markausa
Liepājas Pedagoģijas augstskola, Ģimenes socioloģija, I.M.Markausa
Rīgas Stradiņa Universitāte, Demogrāfija un ģimenes politika, I.M.Markausa

Migration and its consequences in Latvia after joining the EU

In previous researches was found out that guest workers from Latvia, who have left for “old” member states of EU, use not to declare change of their permanent residence as great share of them plan to return. Part of them have already returned while others replace them abroad. Neither numbers nor composition of undeclared migrants are reflected by statistics and projections prepared by statisticians.

In the course of the research age composition of actual guest workers and those of still remained in country of origin was analyzed, and projection of population without those, who have left the country, was prepared. As among migrants young people prevail, the current outflows have negative impact on number of expected births and add to aging of population and labour force.

Lessening of replacement by young people and aging of labour force could be compensate via raising employment of elderly. To find out attitude of employers to such strategy an interviewing of some of them was carried out. Most of them plan to modernize technologies not to relay on immigrants. Employees recognized that attitude of their employer differs by the results of work but not age of employee.

Key words: outflow, guest workers, age composition, employers' strategy, superior's attitude

Dr.h.ekon. demogr. **Pārsla Eglīte**
Dr.ģeogr. **Ieva Marga Markausa**
Spec. **Bronislavs Ivbulis**
Pētn., maģ.ekon. **Iveta Pavlina**
Spec. **Ilze Ģedovska**
Pētn., maģ.soc. **Māris Brants**

SIA LZA Ekonomikas institūts
Akadēmijas laukums 1, LV-1050
Rīga, tālr. 7227474
e-pasts: spiceina@lza.lv

Iedzīvotāju novecošanās procesa medicīnisko un sociāli demogrāfisko likumsakarību izpēte

Sadarbības projekta „Novecošanās sociālās sekas un to kompensācijas mehānismi” sociāli-demogrāfisko pētījumu apakšprogramma

XXI gadsimta pirmajā ceturksnī Latvijā paredzamā iedzīvotāju sastāva novecošanās cita starpā izpaužas kā aktīvā jeb darbaspējīgā vecuma iedzīvotāju skaita papildinājuma no jauniešu vidus un kopskaita mazināšanās, kā arī 60 gadu pārsniegušo cilvēku skaita un īpatsvara pieaugums: aktīvā vecuma cilvēku sastāvā no 8,2% līdz 10,4% 2025. g. Tas padara īpaši būtiskas iespējas nodarbināt vecāko paaudžu pārstāvjus, ņemot vērā darba devēju vērtējumu par viņu spējām, prasmēm un attieksmi pret darbu, kā arī viņu attiecības ar gados jaunākiem darbabiedriem.

Šo pēdējo izziņai 2007. gadā veikta dažādām paaudzēm piederīgo darbinieku aptauja visās plašāk pārstāvētajās tautsaimniecības nozarēs, izņemot lauksaimniecību. Izmantojot nejauso atlasu, aptaujāti 527 abu dzimumu respondenti, kuru sastāvā pārstāvētas visas nodarbināto vecumgrupas. Iegūtās atbildes uzrādīja visu paaudžu pārstāvju līdzīgu vērtējumu par jaunāko un vecāko darbinieku draudzīgu savstarpējo attiecību lielāko izplatību katrā kolektīvā. Savukārt dažādo paaudžu spējas, prasmes un attieksme pret darbu vērtētas nedaudz atšķirīgi – gan izceļot dažas savas paaudzes labākās kvalitātes, gan vērtējot citas no tām visai paškritiski. Nedaudz atšķiras arī apsvērumi, kādu iespaidā jaunākie vai vecākie būtu gatavi aiziet no darba.

Aptaujas rezultāti ļauj secināt, ka visu dažādo paaudžu pārstāvjiem vairumā gadījumu nav problēmu sastrādāties, papildinot vienu otru ar nedaudz atšķirīgām prasmēm un pieeju darbam.

Atslēgvārdi: nodarbinātie, vecumgrupas, pensionēšanās vecums, paaudžu attiecības, prasmes

Pētījuma mērķis – izziņāt Latvijas iedzīvotāju sastāva novecošanās sociālās sekas un nepieciešamos adaptācijas pasākumus dažādās dzīves jomās.

Darba uzdevums 2007. gadam bija izziņāt dažāda vecuma darbinieku vērtējumu par vecāko paaudžu nodarbinātības iespējām, gados jaunāko un vecāko darbinieku savstarpējām attiecībām un varbūtējām izturēšanās īpatnībām, kā arī priekšnieka attieksmi pret vecākiem un jaunākiem darbiniekiem pēdējo uztverē.

Mērķa sasniegšanas veids

Mērķa izpildei tika veikta visu vecumu, izglītības līmeņu un dažādās tautsaimniecības nozarēs **nodarbināto aptauja** Rīgā un vairākās citās Latvijas pilsētās, laukos ne, jo uzskatījām, ka tiem raksturīgākās vienas ģimenes saimniecībās maz ticams, ka piederība vecumgrupai varētu būt par kritēriju darba attiecību veidošanai. Ierobežotā finansējuma apstākļos nebija iespējama plaša reprezentatīva aptauja. Tāpēc izmantots nejausās atlasas paņēmiens no paziņu paziņām, pievēršot vērību respondentu dažādībai. Pavisam aptaujāti 527 nodarbinātie.

Mērķa realizācijai izmantoti:

Speciāli pētījumi par izvēlēto tēmu nav zināmi.

Aptaujāto vecumsastāvs salīdzināts ar nodarbināto faktisko sastāvu pēc ikgadējā CSP Darbaspēka apsekojuma datiem. Izrādījās, ka skaitliski lielākās un mazākās vecumgrupas abiem dzimumiem ir tās pašas, taču vīriešu un jaunāko īpatsvars aptaujā izrādījās pārspīlēts uz sievietes un vecāko paaudžu rēķina. Aptaujāto vidū 298 jeb 56,5% vīrieši un 229 sievietes; vīriešiem pēc vecuma pārsvarā ir jaunie – 51% līdz 35 gadu vecumam, vecāku par 50 gadiem – tikai 13%, sievietes sadalījums pēc vecuma aptaujāto vidū ir izlīdzinātāks: līdz 35 gadiem 38% un pēc 50 – 18,3%. Līdzīgi ir ar sadalījumu pēc izglītības līmeņa: abiem dzimumiem abos kopumos visvairāk bija cilvēku ar vidējo izglītību, cilvēku ar augstāko izglītību aptaujāto vidū izrādījās vairāk, bet ar pamatizglītību mazāk nekā visu nodarbināto vidū. Šo daļējo atšķirību dēļ analīze veikta, galvenokārt salīdzinot dažādu grupu spriedumus savā starpā, retāk – raksturojot kopējo viedokļu sadalījumu.

Ievads

XXI gadsimta pirmajā ceturksnī Latvijā paredzamā iedzīvotāju sastāva novecošanās cita starpā izpaužas kā aktīvā jeb darbaspējīgā vecuma iedzīvotāju skaita papildinājuma no jauniešu vidus un kopskaita mazināšanās, kā arī 60 gadu pārsniegušo cilvēku skaita un īpatsvara pieaugums: aktīvā vecuma cilvēku sastāvā no 8,2% līdz 10,4% 2025. g. Tas padara īpaši būtiskas iespējas nodarbināt vecāko paaudžu pārstāvjus, ņemot vērā darba devēju vērtējumu par viņu spējām, prasmēm un attieksmi pret darbu, kā arī viņu attiecības ar gados jaunākiem darbabiedriem.

Šo pēdējo izziņošanai 2007. gadā veikta dažādām paaudzēm piederīgo darbinieku aptauja visās plašāk pārstāvētajās tautsaimniecības nozarēs, izņemot lauksaimniecību.

Aptaujā uz pirmo uzdoto jautājumu – vai respondenta darba kolektīvā ir pārstāvēta pārsvarā viena vai vairākas paaudzes, vairākums abu dzimumu un visu vecumgrupu cilvēku atbildēja, ka vairākas, turklāt vecākajiem šis īpatsvars ir lielāks: pāri par 70%, kamēr jaunākajiem 55-61%. Tāds sadalījums liecina, ka pietiekami daudz aptaujātajiem ir bijušas iespējas pašiem pēc savas pieredzes un ar pilnu lietas zināšanu spriest par paaudžu savstarpējām attiecībām un varbūtējām īpatnībām attieksmē pret darbu.

Aptaujā saņemtās atbildes liecina, ka priekšstats par *gadu skaitu, no kura cilvēks ieskaitāms vecākajai paaudzei*, atšķiras atkarībā no paša vecuma, īpaši vīriešiem. Vairāk par pusi 35 gadus vēl nepārsniegušo citus ieskaita vecākajai paaudzei jau pirms vēl sasniedz 50 gadus, savukārt 44% šo vecuma robežu pārsniegušo vecākajiem ieskaita tikai vecākus par 60 gadiem.

Izglītības līmenis priekšstatu par piederību vecākajai paaudzei neietekmē, jo visās vecumgrupās ir cilvēki ar dažādiem izglītības veidiem un pakāpēm. Toties viedoklis par *atbilstošās profesijas pārstāvju vēlamu pensionēšanās laiku* cilvēkiem ar augstāko izglītību kā vīriešiem tā sievietēm atšķiras no visiem pārējiem (1. tab.). Vairāk par 1/3 daļu abu dzimumu respondentu uzskata, ka pensijā būtu jāiet ar 60 gadiem, gandrīz tik pat daudz vīriešu to darītu vēlāk, sievietes – par gadiem pieciem agrāk. Vienīgi cilvēki ar augstāko izglītību par pareizāku uzskata to darīt pēc 60 gadiem vai 60 gados, un tikai retas sievietes – agrāk (līdzīgi padomju laika normām).

Šis viedokļu atšķirības sakņojas vairāk vai mazāk kvalificēta, pārsvarā garīga vai fiziska darba raksturā, tā ietekmē uz veselību un cilvēka spējas to veikt, kas daudzos darba veidos ar vecumu mazinās. Tāpēc arī dažādās profesiju grupās viedokļi par vēlamu pensionēšanās vecumu sadalās atšķirīgi: kvalificēti strādnieki, mašīnu operatori, kas biežāk ir vīrieši, uzskata par pareizu pensionēties 60 gados, tāpat arī abu dzimumu speciālisti (30-44%). Vienīgi 44% tirdzniecības un pakalpojumu darbinieču to labprāt darītu arī agrāk, bet abu dzimumu vecākie speciālisti – visbiežāk jau pēc 60 gadiem (47% vīriešu un 37% sieviešu). Dzīvē visbiežāk nākas rīkoties atšķirīgi no paustajām iecerēm vai nu veselības dēļ vai nolūkā vēl pelnīt. Tomēr pēc Darbaspēka apsekojuma datiem nodarbināto vīriešu īpatsvars vecumā pēc 65 gadiem ir lielāks nekā sievietēm, un šai pat vecumā nodarbināto ar augstāko izglītību ir vairāk nekā visu iedzīvotāju vidū, tātad viņi darba gaitas turpina ilgāk. Tas liecina, ka daudzos gadījumos rīcība atbilst izteiktajiem viedokļiem.

1. tabula

Vecums, kādā būtu jāiet pensijā, % pret izglītības līmeni
Preferable age to retire by level of education, %

Vecums, gadu	Vidējā	Arodizglītība	Vidējā speciālā	Augstākā	No visiem
Vīrieši					
Nav atbildes	7,1	3,8	1,5	3,1	4,4
< 50	7,1	-	1,5	1,0	3,0
50	14,1	19,2	8,8	2,1	9,4
51-59	18,2	23,1	22,1	7,2	15,4
60	34,3	30,8	39,7	38,1	36,9
60+	19,2	23,1	26,5	48,5	30,9
Kopā	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N	99	26	68	97	298
Sievietes					
Nav atbildes	5,7	-	4,4	-	3,1
< 50	1,4	-	2,9	-	1,3
50	8,6	-	2,9	2,5	4,4
51-59	24,3	44,4	42,6	23,5	30,1
60	42,9	33,3	30,9	38,3	37,1
60+	17,1	22,2	16,2	35,8	24,0
Kopā	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N	70	9	68	81	229

Jautāti par *dažādu paaudžu darbinieku savstarpējām attiecībām kolektīvā*, abu dzimumu un visu vecumu cilvēki visbiežāk izteica piekrišanu vērtējumam piedāvātajam apgalvojumam „draudzība ir pēc uzskatiem neatkarīgi no vecuma” (2. tab.). Otrs biežāk par atbilstošu atzītais apgalvojums „visi ir vienlīdz draudzīgi”. Savukārt visretāk par kolektīvā vērojamo atzīta jauno cerība ieņemt vecāko atbrīvojamos amatus un dažādo paaudžu pārākuma izpausmes attiecībā pret citām. Kā cits vērojums pierakstīti gan tādi, kas pēc būtības sakrīt ar kādu no aptaujas lapā piedāvātajiem, gan tādi, kas atgādina par katra cilvēka spēju, attieksmes pret darbu un kolēģiem īpatnību, kas nav atkarīga no vecuma.

2. tabula

Paaudžu attiecību vērtējums kolektīvā atkarībā no paša vecuma, % no atbildējušo skaita vecumgrupā
Evaluation of prevailing attitude between generations by one's own age, % of respondents in the age group

Izvēlei par atbilstošāko piedāvātā apgalvojumi	Vīrieši			Sievietes		
	÷35	35-50	50+	÷35	35-50	50+
Nav atbildes	1,3	-	-	-	1,0	-
1. Katras paaudzes pārstāvji turas savrup, bet nenicina citus	7,9	9,3	7,7	8,0	11,1	21,4
2. Katrs darbinieks turas savrup	3,3	3,7	2,6	1,1	6,1	7,1
3. Katra paaudze jūtas pārāka pār citām	6,6	1,9	2,6	2,3	3,0	4,8
4. Jaunākie gaida, lai vecākie atbrīvo amatus	3,3	1,9	2,6	2,3	1,0	-
5. Draudzība ir pēc uzskatiem, neatkarīgi no vecuma	45,4	49,5	43,6	48,9	50,5	33,3
6. Visi ir vienlīdz draudzīgi	30,9	29,9	35,9	36,4	23,2	33,3
7. Cits vērojums	1,3	3,7	5,1	1,1	4,0	-
Kopā	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N	152	107	39	88	99	42

Saņemto atbilžu sadalījums atkarībā no izglītības līmeņa vai darba nozares būtiski neatšķiras. Vienīgi veselības aizsardzības darbinieki visbiežāk izvēlējušies vērtējumu, ka visi ir draudzīgi, un nedaudz retāk par draudzēšanos pēc uzskatiem, ne vecuma.

Visu paaudžu pārstāvju visbiežāk paustais vērtējums par kolektīvā valdošām draudzīgām attiecībām neatkarīgi no vecuma, nav kavējis viņus diezgan kritiski vērtēt *citas paaudzes salīdzinājumā ar savējo*. Viedokli, ka vecākie ir uzcītīgāki vai uz jaunākajiem nevar paļauties, ka jaunajiem trūkst pieredzes biežāk atbalstījuši relatīvi vecākie (3. tab.). Savukārt vecāko kavēšanos atbalstīt jauninājumus un nelaipnu izturēšanos pret apmeklētājiem biežāk atzinuši jaunākie. Tai pat laikā nevar noliegt katras paaudzes paškritiku dažos jautājumos: vecākie biežāk piekrīt, ka viņi vāji zina svešvalodas; jaunākie vienlīdz bieži kā citi par viņiem atzīst, ka tieši viņi darba laikā mēdz lietot datoru izklaidei vai (īpaši vīrieši) jūtas pārāki pār padomju laika paaudzi. Sieviešu vidū gan to biežāk jutušas vecākās.

3. tabula

Dažādu paaudžu spēju un attiecību salīdzinājums vecumgrupās – piekrītošo atbilžu %

Evaluation of skills and abilities immanent to younger and older generations, % of positive answers by one's own age

Raksturojums	Vīrieši			Sievietes		
	÷35	35-50	50+	÷35	35-50	50+
1. Vecākie ir uzcītīgāki	38,8	48,6	77,0	29,5	52,5	64,3
2. Uz jaunākajiem nevar paļauties	17,1	16,8	28,2	11,2	20,2	23,8
3. Vecākie nelabprāt atbalsta jaunievedumus	43,5	38,3	28,2	46,6	41,4	23,8
4. Jaunākajiem trūkst pieredzes izsvērtiem lēmumiem	55,9	68,2	66,7	43,2	50,5	47,6
5. Vecākie vāji zina svešvalodas	61,6	62,6	84,6	61,4	70,7	76,2
6. Jaunie darba laikā lieto datoru izklaidei	51,3	41,1	51,3	44,3	46,5	40,5
7. Vecākie mēdz būt nelaipni pret apmeklētājiem	23,7	9,3	15,4	15,9	9,1	4,8
8. Jaunākie jūtas pārāki pār padomju laika paaudzi	39,5	18,7	30,7	17,0	35,4	42,8

Dažādu paaudžu attieksmi pret kolektīvu un savu darba vietu, tāpat arī darba devējiem būtiskos viņu nodarbināšanas nosacījumos var salīdzināt pēc atbildēm uz jautājumu: *kādi apstākļi būtu noteicošie, lai viņi atstātu patreizējo darba vietu*. Kā jau tas Latvijas apstākļos paredzams, biežāk izvēlēta atbilde ir „nelielā darba samaksa”. Vīriešiem šis apstākļis šķitis būtiskākais biežāk nekā sievietēm un tā nozīmība ar gadiem vairāk vai mazāk pieaug, turpretī sievietēm brieduma gados nedaudz mazinās (4. tab.). Tā vietā sievietēm būtiskāki nekā vīriešiem būtu ģimenes apstākļi, kuru nozīmība ar gadiem palielinās proporcionāli viņu ģimenēs augošo bērnu skaitam. Pārāk liela darba slodze abiem dzimumiem kļūst būtiska pēc 50 gadiem, sievietēm pat vēl agrāk. Tāpat šai vecumā daļa būtu ar mieru atstāt savu vietu jaunajiem. Savukārt jaunajiem svarīgākas par ģimenes apstākļiem ir izaugsmes iespējas, kā arī nepatika pret darba kolektīvu, īpaši sieviešu vērtējumā. Taču neapmierinātība ar kolēģiem minēta vairākkārt retāk par darba samaksas līmeni.

Darba vietas varbūtējo maiņu noteicošie apstākļi dažādu paaudžu darbiniekiem, % vecumgrupās
Eventual reasons for leaving the job by age, %

Nosacījumi	Vīrieši			Sievietes		
	÷35	35-50	50+	÷35	35-50	50+
1. Nelielā samaksa	42,1	50,5	46,2	36,4	35,4	31,0
2. Izaugsmes iespēju trūkums	27,6	12,1	2,6	15,9	6,1	-
3. Ģimenes apstākļi	7,2	11,2	5,1	14,8	15,2	19,0
4. Ja vadība nenodrošinātu papildmācības	2,0	-	-	-	-	-
5. Ja būtu pārāk liela slodze	4,6	2,8	15,4	6,8	11,1	14,3
6. Ja vadība ieteiktu dot vietu jaunajiem	-	0,9	5,1	1,1	1,0	14,3
7. Nepatika pret darba kolektīvu	10,5	10,3	2,6	13,6	12,1	7,1
8. Sociālā nodokļa nemaksāšana	-	1,9	2,6	2,3	-	-
9. Transporta problēmas starp mājām un darbavietu	0,7	2,8	2,6	1,1	2,0	-
10. Cits	5,3	7,5	17,9	5,7	14,1	11,9
Nav atbildes	-	-	-	2,3	3,0	2,4
Kopā	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N	152	107	39	88	99	42

Dažādu iemeslu biežums darba maiņai vairāk atšķiras atkarībā no izglītības līmeņa. Darba samaksas līmenis visbūtiskākais ir abu dzimumu darbiniekiem ar vidējo speciālo izglītību, bet vismazāk izšķirošs – augstāko izglītību ieguvušiem. Turpretī kvalificētajiem vīriešiem un arī sievietēm ģimenes apstākļi būtu svarīgāks nekā mazāk skolotajiem.

Atšķirības pēc dzimuma izpaužas tāda darba maiņas motīva vērtējumā kā „izaugsmes iespēju trūkums”. Vīriešiem ar augstāko izglītību tas būtu otrais nozīmīgākais iemesls un pausts biežāk nekā mazāk izglītotiem. Domājams, to veicina apziņa par sasniegtā kvalifikācijas līmeņa priekšrocībām augstāka amata iegūšanai un atbilstošo pienākumu izpildei. Sievietēm otrādi – tieši izglītotākajām tas būtu mazāk svarīgi nekā pārējām un vienā no pēdējām vietām citu apsvērumu vidū. Vai nu karjera viņām vispār nešķiet kādu centienu vērtā, vai arī pēc pašu domām tās jau sasniegušas sev iespējamo.

Secinājumi un priekšlikumi.

Spriežot pēc atbilžu sadalījuma uz visiem aplūkotajiem jautājumiem, **secināms**, ka nevienas paaudzes darbinieki nejutās nevajadzīgi un nevienlīdzīgi darba attiecībās, kaut arī atzīst zināmas atšķirības pašu un citu vecumu darbinieku spējās un prasmēs. Tā viņi pat zināmā mērā papildina viens otru un nav spiesti atstāt vai mainīt darbu jaunāko vai vecāko kolēģu nelabvēlīgas attieksmes dēļ. No tā var secināt, ka visu un darbaspējīgo iedzīvotāju sastāva neizbēgamā novecošanās un nepieciešamība šī iemesla dēļ sekmēt vecāko paaudžu nodarbinātību uzņēmumos nepasliktinās darba rezultātus un kolēģu attiecības kolektīvā.

Pašu vecāko ļaužu gatavību turpināt vai atsākt darba gaitas var veicināt ar mērķtiecīgu valsts, tās dienestu un pašu uzņēmēju pūlēm. Tās **ieteicamas** vairākos virzienos:

- Nodarbinātības valsts aģentūrai vai darba devējiem piedāvājot kā strādāt gribošiem pensionāriem tā pirmspensijas vecuma nodarbinātajiem apgūt datorprasmi un papildināt svešvalodu vai profesionālās zinības,
- nolūkā saglabāt darbiniekiem veselību un uzticību firmai, uzņēmējiem nodrošināt veselību saudzējošus darba apstākļus un režīmu, pēc iespējas apmaksāt veselības apdrošināšanu un organizēt savu darbinieku vajadzībām fiziskās kultūras nodarbības,
- valsts institūcijām sekmēt bērnu pirmsskolas aprūpes attīstību, nespiežot vecvecākus atstāt darbu mazbērnu pieskatīšanai.

Publikāciju saraksts 2007. g.

1. Eglīte P., Markausa I.M., Ivbulis B., Pavlina I., Ģņedovska I., Brants M. Iedzīvotāju novecošanās procesa medicīnisko un sociāli demogrāfisko likumsakarību izpēte. LZP Ekonomikas un Juridiskās zinātnes galvenie pētījumu virzieni 2006. gadā Nr. 12, Rīga, 2007, 40.-43. lpp.
2. Eglīte P. Depopulāciju veicinošo apstākļu kopuma atšķirības Latvijas reģionos. Paaudžu nomaiņa un migrācija Latvijā. Stratēģiskās analīzes komisija. Zinātniski pētnieciskie raksti 4 (15) 2007, 118.-129. lpp.
3. Eglīte P. Darba slodze un darbaspēju uzturēšana Latvijā. Latvijas Zinātņu akadēmijas Ekonomikas institūta gadagrāmata 2007. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmijas Ekonomikas institūts, 2007, 57.-69. lpp.
4. Markausa I.M. Pirmspensijas vecuma personu profesionālās orientācijas un karjeras konsultēšanas vajadzību izpētes rezultāti. Pētījuma ziņojums: Profesionālās orientācijas pakalpojumu saņēmēju mērķa grupu vajadzību izpētes sistēmas izstrāde un realizācija. Rīga, 2007. – 50.-90. lpp.

5. Markausa I.M. Pirmspensijas vecuma iedzīvotāju nodarbinātības paaugstināšanas iespējas. Latvijas Zinātņu akadēmijas Ekonomikas institūta gadagrāmata 2007. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmijas Ekonomikas institūts, 2007, 130.-143. lpp.
6. Markausa I.M. Pilsētvides vizuālais piesārņojums. LU 65. zinātniskā konference „Ģeogrāfija. Ģeoloģija. Vides zinātne”. Rīga: LU, 2007, 70.-71. lpp.
7. Stepčenko A., Brants M., Bukovska L. Dzīves kvalitāte Latvijas veco ļaužu pansionātos. Pētījuma pārskats. Rīga: LU akadēmiskais apgāds, 2007, 61 lpp.

Nolasītie referāti 2007. g.

1. Eglīte P. Rīga, 2007. 20. IV, RSU starptautiskā konferencē „Latvija Eiropas Savienībā – attīstības tendences un perspektīvas”. Migrācijas politikas varianti Latvijā.
2. Eglīte P. Rīga, 2007. 26. IV LZA sēdē „Aktuāli par demogrāfiju Latvijā”. Koreferāts.
3. Eglīte P. Rīga, 2007. 30.-31.X, LETONIKAS II kongress. Latviešu valodas pratēju skaita pārmaiņas kopš valsts atjaunošanas.
4. Eglīte P. Rīga, 2007. 23-24 XI. International Conference Baltic Futures. Impact of Centripetal Redistribution of Population in Latvia on Its Reproduction.
5. Markausa I.M. Rīga, 2007. 29.I, LU 65. zinātniskā konferencē. Pilsētvides vizuālais piesārņojums.
6. Markausa I.M. Liepāja, 2007. 26.-27.IV, Liepājas Pedagoģijas akadēmijas Starptautiskā zinātniskā konferencē “Sabiedrība un kultūra”. Jaundzimušo patoloģiju saistība ar vecāku sociāldemogrāfiskajām pazīmēm un veselības ieradumiem.
7. Markausa I.M. Liepāja, 2007. 25.-26. X, LETONIKAS II kongress, Liepājas sekcija. Jauno liepājnieku ataudzes perspektīva: jaundzimušo bērnu vecāku sociāldemogrāfiskā portreta ieskicējums.

Mācību programmas:

RSU Eiropas studiju fakultātes maģistrantūras programmā, Sociālā demogrāfija, P.Eglīte
 LU, bakalauru studiju programmā, Sociālās nevienlīdzības formas un pētniecība, M.Brants
 LU, maģistru studiju programmā, Sociālā stratifikācija un sociālās pārmaiņas, M.Brants
 LU, bakalauru studiju programmā, Statistika, I.Pavlina
 SDSPA „Attīstība”, bakalauru studiju programmā, Sabiedrības demogrāfiskais raksturojums, I.Pavlina

Social consequences of aging and ways of compensation

The stage of the research in 2007 was devoted to relations between older and younger generations at work. For this purpose a survey among employees working in most of industrial branches of economy and services was carried out (N=527).

Almost half of representatives of both sexes and different age groups recognized that communication depends on views not age and additional 1/3 that all are friendly regardless of age.

Evaluation of skills and attitudes to work of rather young and elderly work mates is more diversified by age. Younger recognize older ones to be less inclined to innovations, less skilled in foreign languages and not always kind to clients; older ones are even more critical about their own language skills, but feel themselves to be more laborious and trustworthy than youngsters.

Asked about the most important purpose for eventual change of the job all generations answered unanimously – more than 40% would choose better paid one. For younger people more important than for older happen to be possibilities for career (up to 28%) and critical attitude to the collective (up to 13%); for the older – too great work load and necessity to give place for youngsters.

The results allow to conclude that no generation feel not useful at work or being unpleasant for other. So there are no reasons for early retirement.

Key words: employees, age groups, retirement age, intergenerational relations, skills

Dr.ekon. **Fortunata Eisaka**
Dr.ekon. **Andris Priedītis**
Māris Eisaks

SIA LZA Ekonomikas institūts
Akadēmijas laukums 1, LV – 1050 Rīga
tālr. 7225374

Dažāda lieluma saimniecību (uzņēmumu) līdzāspastāvēšana Latvijas attālajos reģionos ES apstākļos

Tēmas ietvaros turpinājās pētījumi atbilstoši izvirzītajiem mērķiem teorētiskos, tiesiskos un praktiskos aspektos, - nelielo un vidējo saimniecību funkcionēšanas iespējas brīvā tirgus apstākļos. Pētījuma rezultātā izziņāti un vērtēti attīstību kavējoši procesi. Pētījumos konstatētais liecina par nepieciešamību izstrādāt Latvijas lauku un lauksaimniecībai piemērotu atbalsta apjoma un nosacījumu efektivitātes metodiku.

Atslēgvārdi: saimniecības, attīstība, ekonomiskā efektivitāte

Projekta ietvaros 2007.g. tika veikti uzdevumi atbilstoši izvirzītajiem mērķiem teorētiskos, tiesiskos un praktiskos aspektos, problēmas saistot ar Latvijas specifiskām īpatnībām, kā arī nelīdzsvaroto ekonomisko un sociālo attīstību. Nelielo saimniecību (uzņēmumu) pastāvēšanas iespējas brīvā tirgus apstākļos ES kontekstā.

Darbs balstās uz veiktajiem atkārtotajiem apsekojumiem, izlases aptaujām, kas ļāva izziņāt konkrētas dzīves situācijas un viedokļu dažādību motīvus. Pētījumā izmantoti Latvijas statistikas pārskatu un dažādu pirmdokumentu materiāli, monogrāfiskā un statistikas datu analīzes metodes. Atsevišķu datu izvērtēšanai un interpretēšanai, ņemot vērā, ka likumos un valdības normatīvajos aktos ir lauku un lauksaimniecības attīstību atbalstošas, kā arī dažādas ierobežojošas normas, izmantoti ekspertu vērtējumi. Pētījuma rezultātā izziņāti un vērtēti attīstību kavējoši, bieži vien pretrunīgi un grūti izskaidrojami procesi.

Darba aktualitāte, rezultāti, diskusija **Results and actuality of research, discussion**

Latvijas lauksaimniecība, kā viena no nacionālās ekonomikas pamatnozārēm ir saistīta ar visas valsts ekonomikas attīstību, ar pārtikas ražošanas attīstību, kā arī lauku iedzīvotāju nodarbinātību un dzīves kvalitātes nodrošināšanu.

Lai prognozētu lauksaimnieciskās ražošanas tendences, īpaši nelielās un vidējās saimniecībās (uzņēmumos), plānotu lauksaimnieciskās ražošanas un lauku attīstības atbalstu ir svarīga patreizējās sociāli ekonomiskās *situācijas analīze* laukos kopumā un lauksaimnieciskajā ražošanā.

Lauksaimniecības attīstība nenotiek vienmērīgi. Lauksaimniecības produkcijas indekss 2005. gadā salīdzinot ar 2000. gadu ir 126, tas norāda, ka pieaugums piecos gados nebija pietiekošs, jo iepriekšējos desmit gados bija ievērojama ražošanas lejupslīde. No 2005. gada lauku saimniecību struktūras apsekojuma vispārīgajiem rezultātiem izriet, ka papildus lauksaimnieciskajai ražošanai no 133,0 tūkst. Ekonomiski aktīvo saimniecību kopskaita tikai 8,3% nodarbojas ar citiem saimnieciskās darbības veidiem. Minēto saimniecību nodarbošanās bija dažādi līgumdarbi, mežsaimniecība, lauku tūrisms, saimniecības tehnikas un iekārtu izmantošana. Joprojām valstī turpinās ienākumu polarizācija, nabadzīgāko mājsaimniecību grupā ienākumu lieluma starpība, salīdzinot ar turīgākajām mājsaimniecībām ir sešas reizes (Ls vidēji mēnesī – 38,42 un 230,14). Citas ekonomikas nozares pašlaik vairumam lauku iedzīvotāju nespēj nodrošināt ienākumus ārpus lauksaimniecības. Analizējot lauksaimniecības un lauku attīstību kontekstā ar Eiropas Savienības (ES) principiem, kas noteikti līgumos un regulās, jāpiebilst, ka Eiropas Komisija savās stratēģiskajās pamatnostādnēs ir noteikusi prioritātes trīs politiskās līnijas – konkurētspēja, ilgtspējīga zemes apsaimniekošana un plašāka profila lauku ekonomika. Turklāt tekošajam programmēšanas periodam Eiropas Komisija ir noteikusi stratēģiskāku pieeju lauku attīstībai. Priekšlikumi attiecībā uz lauku attīstības sistēmu ietvers dažādus noteikumus labākai pasākumu mērķu noteikšanai un ienesīgumam, kā arī iespēju dalībvalstīs stingrāk izvērtēt noteikto agrovides pasākumu kontroli.

Latvijā ir izstrādāti dažādi tautsaimniecības attīstības plāni. Ir apstiprināts Latvijas nacionālās attīstības plāns (NAP, 2006.g.). 2004.g. izstrādāts "Tautsaimniecības vienotās stratēģijas projekts" (MK 2004.g.). Dokumentos ir noteikti Latvijas lauksaimniecības politikas galvenie virzieni tuvākā un vidējā termiņā un ilgtermiņā. 2007. gadā Saeimā atbalstīja Attīstības plānošanas likumprojektu, ir izveidota Nacionālā reģionālās attīstības padome, kura izstrādās Latvijas reģionu plānus – Rīgas, Kurzemes, Zemgales, Vidzemes, Latgales vēsturisko novadu aspektā. Problēma pastāv par šo dokumentu pārmantojamību un īstenošanu praksē dažādās jomās.

No Eiropas Lauksaimniecības fonda Latvijas lauku attīstībai 2007. – 2013. gadiem iedalīti 1.04 mljrd. EUR, kas kopā ar nacionālo līdzfinansējumu ir 1.36 mljrd. EUR. No kopējā finansējuma paredzēts 50% iedalīt lauksaimniecības un mežsaimniecības nozares konkurētspējas uzlabošanai, 30% vides un lauku ainavas uzlabošanai un 20% dzīves kvalitātes uzlabošanai lauku apvidos un ekonomikas dažādošanai laukos.

Lauksaimniecības un mežsaimniecības sektora konkurētspējas uzlabošanai svarīgākie virzieni ir:

1. atbalsts lauku saimniecību modernizācijai;

2. infrastruktūra, kas attiecas uz lauksaimniecības un mežsaimniecības attīstību un pielāgošanu;
3. atbalsts daļēji naturālo saimniecību pārstrukturizēšanai;
4. atbalsts jauniem lauksaimniekiem;
5. priekšlaicīga pensionēšanās u.c.

Vides un lauku ainavas uzlabošanas virzieni ir:

1. atbalsti mazāk labvēlīgajiem apvidiem (lauksaimnieciskā darbība apsaimniekotā lauksaimniecībā izmantojamā zemē mazāk labvēlīgos agroekonomiskajos apvidos);
2. agrovīdēs maksājumi ir bioloģiskās lauksaimniecības attīstībai, lauksaimniecības dzīvnieku ģenētisko resursu saglabāšana, buferjoslu ierīkošana u.c.

Lauku dzīves kvalitātes un ekonomikas dažādošanas veicināšanai – atbalsts paredzēts jaunu uzņēmumu veidošanai un attīstībai, kā arī tūrisma aktivitāšu veicināšanai (esošo tūrisma mītņu rekonstrukcija, esošo tūrisma mītņu ēdināšanas bloka būvniecība un nepieciešamā aprīkojuma iegāde, tūrisma pakalpojumu sniegšanas dažādošana u.c.). Latvijā saimnieciski straujāk attīstījušās lielākās pilsētas – Rīga, Ventspils, Liepāja, Valmiera un atšķirīgi – pārējā valsts teritorija, tāpat krasi atšķiras dažādu nozaru izaugsme. Ja 2004. gadā IKP faktiskajās cenās uz vienu iedzīvotāju Rīgā bija Ls 5881, Ventspilī Ls 5459, tad Daugavpils rajonā IKP uz vienu iedzīvotāju bija tikai Ls 859, Rēzeknes rajonā Ls 882, Krāslavas rajonā Ls 1120. Tas liecina par aktīvās saimnieciskās darbības un iedzīvotāju koncentrēšanos pilsētās, atstājot lauku rajonus, bet jo sevišķi Latgali, atpalcībai un depopulācijai, kas ir pretrunā ar ekonomisko politiku Vācijā, Francijā, Austrijā un citās Rietumeiropas valstīs. Racionāla un saprātīga dabas bagātību (zemes, mežu, iekšējo ūdeņu) apsaimniekošana, lauku teritoriju apdzīvošana nozīmē nenodarīt kaitējumu apkārtējai videi, reizē iegūstot maksimālu produkcijas daudzumu. Joprojām pārtikas ražošanas un lauksaimniecības vieta Latvijas tautsaimniecībā un tirgus ekonomikā nav objektīvi apzināta un vērtēta, it īpaši lauku ekonomikā. Īpaša nozīme lauksaimniecības attīstībai ir zemes resursu izmantošanai atbilstoši auglībai un izvietojumam. ES integrācijas procesa gaitā Latvijai jāievēro politiskie un administratīvie kritēriji, Latvijas apstākļos stingri jāvērtē faktori, kas varētu gan pozitīvi, gan negatīvi ietekmēt lauksaimniecības un pārtikas ražošanas bloku, ievērojot valsts ekonomiskās īpatnības un nacionālo identitāti.

Lauksaimniecībā noteicoša nozīme ir iedzīvotāju saimniecībām, ieskaitot individuālos komersantus, sākot no nelielām un vidējām saimniecībām līdz pat lielām zemnieku komercsabiedrībām. 2005. gadā no sējumu kopplatības komercsabiedrībām piederēja tikai 16,2% un iedzīvotāju saimniecībām, ieskaitot individuālos komersantus, 83,8% (1. tabula). Jāpiebilst, ka pēdējos gados vērojama lauksaimnieciskai ražošanai piemēroto zemju izmantošanas samazināšanās, ražošanas potenciālajām iespējām esot daudzreiz lielākām par faktisko ražošanas līmeni. Tādējādi, lauksaimnieciskās ražošanas apjomiem sarūkot, neizmantojot un arī krūmiem aizaugusī zemes platība ievērojami palielinājusies un ir ap 22% no visas lauksaimniecībā izmantojamās zemes.

1. tabula

Galveno lauksaimniecības kultūru sējumu platību sadalījums pa saimniecību veidiem Latvijā 2005. gadā
Main cereal areas by enterprises in Latvia in 2005

Rādītāji	Sējumu kopplatība	Graudaugi	Kartupeļi	Dārzeni	Lopbarības kultūras
Visu veidu saimniecībās	999.6	468.9	45.1	12.9	372.2
Komercsabiedrībās	162.2	94.1	0.9	0.1	40.3
Iedzīvotāju saimniecībās (iesk. individuālos komersantus)	837.4	374.8	44.2	12.8	331.9

Avots: LR Centrālās statistikas un LR Zemkopības ministrijas dati

Latvijā pēc ekonomiskā lieluma dominē mazās un vidējās saimniecības (2. tabula), kas ietekmē gan ražošanas, gan produktu realizācijas apstākļus.

No ekonomiski aktīvo saimniecību kopskaita pāri par 48% saimniecību izmantoja līdz 5 ha lauksaimniecībā izmantojamās zemes, aptuveni 23% no 5,0 – 9,9 ha un 500 un vairāk ha tikai 230 saimniecības jeb 0,2%. Jāpiebilst, ka lauksaimniecībā izmantojamās zemes platības 2005. gadā salīdzinot ar 2003. gadu samazinājās pāri par 35% jeb par 120,3 tūkst. ha, tādējādi, ievērojami samazinājusies lauku iedzīvotāju un visas valsts nacionālā bagātība. Lauksaimniecības produkciju pārdošanai neražoja 83,6 tūkst. saimniecību jeb turpat 63% no to kopskaita. Pastāv vairākas stratēģiskas problēmas, kas kavē lauksaimniecības prioritāro (piensaimniecība, cūkkopība, graudaugu ražošana u.c.) nozaru attīstību un potenciālo iespēju realizēšanos (3. tabula), konkurētspēja un ar to saistītie nosacījumi, izmaksu samazināšanas iespējas visos cieši savstarpēji saistītos blokos – ražošanā, produkcijas pārstrādē un tirdzniecībā.

2. tabula

Galveno lauksaimniecības produktu ražošanas sadalījums pēc saimniecību lieluma 2006. gadā (tūkst.tonnu)

Production of main agricultural products by size of enterprise, 2006 (thsd. of tons)

Rādītāji	Visās saimniecībās	Lielajās	Vidējās	Mazajās
Graudaugi	1158,7	634,2	289,3	235,2
tai skaitā				
Ziemas kvieši	461,7	314,8	99,1	47,8
Ziemas rudzi	116,8	69,5	25,6	21,7
Vasaras kvieši	136,6	80,3	34,8	21,5
Vasaras mieži	298,1	128,0	86,2	83,9
Kartupeļi	550,9	61,0	84,6	405,3
Atklātā lauka dārzeņi	155,3	29,7	30,1	95,5
Rapsis	120,6	99,2	18,8	2,6
Lopkopības produkcija				
Gaļa (kautmasā)	79,7	51,7	8,5	19,5
tai skaitā				
Liellopu	20,7	4,5	4,2	12,0
Cūku	37,8	26,8	4,2	6,8
Putnu	20,6	20,4	0,0	0,2
Piens (ieskaitot kazu pienu)	815,1	221,7	212,6	380,8
Olas, milj.gab.	552,7	483,6	5,9	63,2

Avots LR CSP Lauku saimniecības Latvijā 2006. gadā statistisko datu krājums Rīga 2007 un ZM dati

3. tabula

Lopkopības produktu bilances Latvijā 2002. – 2006.g.

Balance of animal produce in Latvia in 2002-2006

Rādītāji	2002	2003	2004	2005	2006
Piens:					
Saražots piens	813.7	785.7	786.4	810.3	812,3
Piena produktu imports (pārrēķinot pienā)	75.9	88.2	85.1	80.5	124,2
Kopā resursi	889.6	873.9	871.5	890.8	936,5
Eksports (pārrēķinot pienā)	91.8	100.6	144.0	204.4	306,1
Patēriņš	816.1	767.7	733.3	670.6	632,8
tai skaitā lopbarībai	175.7	161.5	134.0	128.5	...
Liellopu gaļa:					
Saražotās gaļas apjoms, kautsvarā	16.1	21.2	21.6	20.4	20,7
Imports (ieskaitot gaļas produktus pārrēķinātus gaļā)	7.1	7.5	5.9	5.1	6,8
Kopā resursi	23.2	28.7	27.5	25.5	27,5
Eksports (ieskaitot gaļas produktus pārrēķinātus gaļā)	0.5	0.7	0.7	2.5	6,8
Patērētā gaļa un tās produkti (pārrēķinot gaļā)	23.3	27.3	27.0	23.4	20,9
Cūkgaļa:					
Saražotās gaļas apjoms, kautsvarā	35.9	36.9	36.8	38.5	37,8
Imports (ieskaitot gaļas produktus pārrēķinātus gaļā)	28.2	31.5	31.6	38.7	40,4
Kopā resursi	64.1	68.4	68.4	77.2	78,2
Eksports (ieskaitot gaļas produktus pārrēķinātus gaļā)	1.2	1.9	2.5	3.0	4,7
Patērētā gaļa un tās produkti (pārrēķinot gaļā)	60.9	66.2	66.4	73.2	74,6
Putnu gaļa:					
Saražotās gaļas apjoms, kautsvarā	10.6	12.4	14.3	17.2	20,6
Imports (ieskaitot gaļas produktus pārrēķinātus gaļā)	25.4	25.8	29.2	29.3	36,0
Kopā resursi	36.0	38.2	43.5	46.5	56,6
Eksports (ieskaitot gaļas produktus pārrēķinātus gaļā)	0.3	0.7	0.7	1.5	5,9
Patērētā gaļa un tās produkti (pārrēķinot gaļā)	33.4	38.3	42.1	44.9	50,9

Avots: tabula sastādīta izmantojot - Latvijas lauksaimniecība 2005. gadā. Īss statistisko datu krājums, Rīga 2006.; LR Zemkopības ministrijas dati

Iestāšanās ES Latvijas lauksaimniecību un lauku attīstību vistiešāk ietekmē tirgus cenu atbalsts, nodokļu politikas instrumenti (īpaši atbrīvojumi un atvieglojumi, kas attiecas tieši uz lauksaimniecību). Bez tam pastāv dažādas tiešo maksājumu formas – ar ražošanu tieši saistītie maksājumi, netiešie ražošanu atbalstošie maksājumi, un dažādi

Latvijas lauku attīstības pasākumi. Problēma pastāv par minēto nosacījumu un noteikumu efektīvu izmantošanu valsts labā, kā arī reālo iespēju apzināšanās laukiem atbilstošas vides un apdzīvotības saglabāšanai dažādos reģionos, novados, pagastos sevišķi mazāk labvēlīgos agroekonomiskajos apvidos un īpaši atbalstāmo teritoriju vietējās nozīmes attīstības centros.

Pašreizējos apstākļos svarīgi noskaidrot dažādu sociālo un ekonomisko procesu mijiedarbību Latvijas laukos, lauksaimniecības un ar to saistīto nozaru ražošanas un preču produktu attiecību problēmu risinājumu iespējas. Empīriskās un citas informācijas analīzes dati ļauj prognozēt, ka tuvāko gadu laikā nebūs lielu izmaiņu, jo lauksaimnieciskās ražošanas un produktu pārstrādes lejupslīde ir samazinājusies (4. tabula), bet tikai dažiem produktu veidiem apstājusies (piens, u.c. produkti), taču notiek atsevišķu nozaru pilnīga vai daļēja likvidācija (cukurbietes, cukurfabrikas). Lauksaimniecības produkcijas ražošanas apjomi lielā mērā būs atkarīgi kā no pieprasījuma iekšējā un ārvalstu tirgū, tā arī no valsts atbalsta konkrētajā nozarē.

Apsekojuma dati liecina, ka svarīgs darba veids nelielās un vidējās saimniecībās ir darba apvienošana ar darbu citās nozarēs, kas dod papildus ienākumus dzīvojot savā saimniecībā. Darbu saimniecībā varētu savienot ar darbu pārstrādes uzņēmumos, alternatīvo lauksaimniecību, rūpnieciska rakstura ražotnēs. Šo problēmu ieteicams risināt vienlaicīgi ar novadu, pagastu īpaši atbalstāmo vietējās nozīmes attīstības centru izveidi.

4. tabula

Latvijas lauksaimniecības attīstību raksturojoši pamatrādītāji 2000. – 2006.g.
Main indicators of development of agriculture in Latvia, 2000-2006

Rādītāji	2000	2003	2004	2005	2006
Lauksaimniecības produkcija faktiskajās bāzes cenās, milj. Ls	292.2	378.3	449.5	498.4	581,6
Lauksaimniecības, medniecības un mežsaimniecības īpatsvars kopējā Latvijas pievienotā vērtībā, %	4.3	4.0	4.3	4.0	3,6
Lauksaimniecības produkcijas indeksi (salīdzināmās cenās), % pret 2000.g.	100	112.7	116.8	126.0	122,2
Lauksaimniecības produktu pārdošana pieņemšanas un pārstrādes uzņēmumiem, tūkst. tonnu:					
graudi (bez pākšaugiem)	330.0	369.4	452.3	535.2	470,3
cukurbietes	394.3	490.8	478.6	428.3	425,8
lauksaimniecības dzīvnieki (dzīvmasā)	42.0	45.6	50.4	43.6	60,7
piens	398	436	464	502	592
Lauksaimniecībā, medniecībā un mežsaimniecībā nodarbināto iedzīvotāju gada vidējais skaits, tūkst. cilvēku	132	135	132	122	118
Lauksaimniecībā, medniecībā un mežsaimniecībā nodarbināto iedzīvotāju īpatsvars, %	14.0	13.4	13.0	11.8	10,8
Strādājošo mēneša vidējā bruto darba samaksa lauksaimniecības, medniecības un mežsaimniecības sektorā	114.58	153.99	178.70	211.34	255,37
Elektroenerģijas patēriņš lauksaimniecībā, milj. kWh	136	139	143	135	144
Elektroenerģijas patēriņa lauksaimniecībā īpatsvars visā elektroenerģijas patēriņā tautas saimniecībā %	3.6	3.2	3.2	3.2	3,3

Avots: tabula sastādīta izmantojot - Latvijas statistikas gadagrāmata 2005, Rīga 2005.; LR Zemkopības ministrijas datus.

Kopsavilkums, secinājumi, ieteikumi

Latvijā ikviena teritorijas vienība raksturojas ar savu īpašu attīstības iespēju virzienu un potenciālu, īpaši tas attiecas uz attālākajiem reģioniem (Latgale, no Rīgas un citām pilsētām attālākas teritorijas). Tas nozīmē, ka labvēlīgai sociāli ekonomiskai attīstībai teritorijas vienībās vēl pirms finansiālo līdzekļu sadales, kas paredzami no 2007. – 2013.g. jānoskaidro un jāapzinās atsevišķu reģionu un teritorijas vienību problēmas, to cēlonis, kritiskums, riski, kā arī nepieciešamie risināšanas nosacījumi. Kā raksturīgākos riska cēloņus mūsu valstī varētu minēt ekonomiska rakstura, politiska, tehnogēna, dabīga u.c. Lai būtu iespējams kontrolēt stratēģijas principus, finansu līdzekļu sadali un efektīvāku atdevi dažāda lieluma uzņēmumiem un saimniecībām, nepieciešams izveidot stingru monitoringa mehānismu, turklāt daudziem apsvērumiem un ieteikumiem būtu jāseko rīcībai.

Latvijā vēl nav izstrādāta lauksaimniecībā piemērota atbalsta apjoma un nosacījumu efektivitātes metodika. Līdz ar to grūti novērtēt dažāda lieluma saimniecībās / uzņēmumos konkurētspēju ES vienotajā tirgū, kādi uzlabojumi ir vai nav nepieciešami. Jāapzinās, ka lauksaimniecībā ražo pārtikas un nepārtikas produktus, kā arī sniedz dažādus pakalpojumus (atpūtas iespējas, tūrisms, utml.) un ražo izejvielu pārtikas rūpniecībai un citām pārstrādājošām rūpniecības nozarēm. Lietderīgi izstrādāt vairākus modeļus ar vienotu normatīvo aktu bāzi, uzraudzību varētu veikt ar attiecīgu informācijas sistēmas starpniecību. Struktūrfondu vadībai un struktūrfondu finansējuma piešķiršanai, finansu kontrolei, uzraudzībai un izvērtēšanai jābalstās attiecīgi uz likumu par Eiropas Savienības Struktūrfondu vadību.

Nepieciešams veidot elastīgāku attīstības politiku īpaši agrosectorā, kas būtu piemērota lauku teritoriju dažādām vajadzībām un atšķirīgiem apstākļiem, laukiem atbilstošas vides un apdzīvotības saglabāšanai dažādos reģionos un novados. Jānodrošina kvalitatīvs un nepārtraukts darbs apgūstot Eiropas Savienības struktūrfondus. Radikāli jāpaplašina informācija visos tās veidos par lauksaimnieciskās ražošanas virzību un lauku attīstības perspektīvām

(pārtikas un nepārtikas produktu izejvielas, ar lauksaimniecību saistīti pakalpojumi, ar lauksaimniecību saistītās nozares un darbības virzieni) līdz lauku ražotājiem, potenciālajiem ražotājiem un visiem iedzīvotājiem. Informācijas nodrošināšana ļaus lauku teritoriālajām vienībām un atsevišķiem ražotājiem veiksmīgāk noteikt savas ekonomiskās un sociālās prioritātes un to risināšanas iespējas. Labvēlīgai sociāli ekonomiskai attīstībai reģionu teritorijas vienībās savlaicīgi jānoskaidro un jāapzinās problēmas un to cēloņi. Latvijas lauku attīstības ekonomisko un sociālo nodrošināšanu būtu jārisina ilgākā laika posmā, prioritāti piešķirot lauku iedzīvotāju sociāli ekonomisko vajadzību nodrošināšanai, procesus koordinējot nevis regulējot. Pasākumus nepieciešams ciešāk saistīt ar ES struktūrfondu finanšu apguves plāniem, paredzēt līdzfinansējumu mazo un vidējo saimniecību attīstības programmu sekmīgai īstenošanai, kā arī izstrādāt ekonomiski pamatotu metodiku līdzekļu sadalei. Jāizvērtē atsevišķu produktu ražošanas un tirgus iespēju kopsakarības vērtējot komplementārus mērķus, kuri varētu būt orientēti pēc dažādiem kritērijiem un veicinātu attīstības procesu.

Rezumējot jāatzīmē, ka lietderīgi izvērtēt lauksaimnieciskās un nelauksaimnieciskās ražošanas veidus un iespējas rajonos (mikroreģionos), kuros ir zems IKP uz 1 iedzīvotāju un liela lauksaimniecībā nodarbināto daļa un zemi ienākumi no lauksaimnieciskās ražošanas. Šajos rajonos izplatību gūst pašražošana jeb tikai daļēja preču ražošana (produkcija, pakalpojumi). Pētījumi parādīja, ka šajos apstākļos īpaša loma ir kooperētās darbības funkcionēšanai, kura spētu palielināt pašražošā sektora (sīkzemnieku) konkurētspēju iekšējā tirgū. Taču praksē kooperēšanās attīstās lēni, izveidotās formas izirst un pastiprinās tendence uz individuālām saimniekošanas metodēm (Krāslavas, Daugavpils, Ludzas, Rēzeknes rajoni).

Paredzams, ka par maza un vidēja lieluma saimniecību darbības pamatu kļūs daudzfunkciju attīstības modelis. Tas veidosies no produktu ražošanas un ar to saistītiem sektoriem: lauksaimniecība un pārstrāde; lauksaimniecība un agroserviss; lauksaimniecība un konkrēta reģiona vietējo izejvielu un resursu pieejamības un izmantošanas priekšrocības; lauksaimniecība un lauku tūrisms; lauksaimniecība un cita veida nodarbinātība laukos pilnas un nepilnas darba dienas apstākļos. Mazie un vidējie uzņēmumi un saimniecības savā darbībā pastāvīgi sastopas ar dažādām problēmām, nodrošinot pilnu ciklu līdz gala produktam: ražošanas tehnoloģija, ražošanas plānošana, produkcijas ražošana, produkta vai pakalpojuma realizācija. Realizēt produkciju vietējā tirgū atvieglot tas, ka iespējams pazīt labāk savus patērētājus, vieglāk pielāgoties to līmenim, tradīcijām utml., tas palīdz vieglāk paturēt veco un iekarot jaunu tirgu. Būtisku negatīvu ietekmi uz Latvijas lauku un lauksaimniecības attīstību integrējoties ES atstāja tas, ka nebija savlaicīgi izstrādāti un ieguvuši publicitāti svarīgi darbības aspekti: produkcijas kvotu sistēmas ieviešana un daudzuma aprēķināšanas bāze; finansējuma piešķiršanas nosacījumi; nepietiekama informācija par pārmaiņām lauksaimniecības tiesiskajā aspektā, kā arī nenoteiktība saimnieciskās darbības nosacījumos.

Formulējot *veicamos pasākumus* jāatzīmē, ka stingrāk jādefinē galvenās svarīgākās valsts attīstāmās lauksaimniecības prioritātes, ko nepieciešams attīstīt saskaņā ar konkrēta reģiona, rajona vai citas teritoriālās vienības ekonomisko un sociālo potenciālu. Savukārt izstrādātā teritoriālā stratēģija nedrīkstētu nonākt pretrunās ar valsts izstrādātajām prioritātēm.

Prognozējam, ka turpmāk attīstīsies galvenokārt šādi saimniecību (uzņēmumu) veidi.

3. Dažādu preču produktu ražošana, nodarbinātības un laukos dzīvojošo dzīves kvalitātes līmeņa nodrošināšanai (lauksaimniecības pārtikas un nepārtikas produkti, pakalpojumi). Valstij svarīga ir tās iedzīvotāju nodrošināšana ar darbu, to dzīves kvalitātes paaugstināšana, kā arī pārtikas drošība, produkti, kas ražoti vietējos apstākļos un tiem nav atkarības no transportēšanas sistēmas, produktu bioloģiskās un fitosanitārās nedrošības;
4. vidi saudzējoši vai uzlabojoši lauksaimnieciskās un lauksaimnieciskās ražošanas veidi (tradicionālās un netradicionālās nozares). Šāds saimniecību veids attīstīsies galvenokārt rajonos, kuros ir zems IKP uz 1 iedzīvotāju un liels lauksaimniecībā nodarbināto līmenis un zemi ienākumi no lauksaimnieciskās ražošanas, neliels iedzīvotāju blīvums ar tendenci arī turpmāk samazināties;
5. nemateriālo preču ražošanas saimniecību veidi, kas saistīsies galvenokārt ar lauku kvalitatīvas ainavas saglabāšanu, dzīves telpas un apdzīvoto vietu saglabāšanu un attīstību, kultūrvēsturisko objektu saglabāšanu un maz saistīts ar lauksaimniecības preču produkcijas ražošanu (dažāda veida pakalpojumi);
6. dažādi zemes un citu resursu izmantošanas virzieni laukos.

Apvienojot visus kritērijus, analizējot to savstarpējo mijiedarbību un ietekmi uz problēmas veidošanos un risinājumiem, iespējams noteikt reģionālās attīstības stratēģiju, kā arī nepieciešamo finansiālo līdzekļu daudzumu un to lietderīgu izmantošanu praksē, jau patreizējā ES finanšu līdzekļu piešķiršanas (2007. – 2013.g.) periodā, ko praktiski veiks jau vismaz ar viena gada nokavēšanos. Lai panāktu ilgtspējīgu valsts un sociālās dzīves attīstību, paaugstinātu iedzīvotāju dzīves līmeni atpalikušajos novados un pagastos, nepieciešams steidzami mainīt esošo situāciju, jautājumus pakārtojot vietējo iedzīvotāju pieredzi un tradīciju kopībai.

Publikācijas 2007. gadā

1. Eisaka F., Priedītis A., Eisaks M. Dažāda lieluma saimniecību (uzņēmumu) līdzāspastāvēšana Latvijas attālajos reģionos ES apstākļos. LZP Ekonomikas un juridiskās zinātnes galvenie pētījumu virzieni 2006. gadā Nr. 12. Rīga, 2007., 44.-47. lpp.
2. Eisaka F., Priedītis A., Eisaks M. Latvijas lauksaimniecības attīstības problemātiskie aspekti. Latvijas Zinātņu Akadēmijas Ekonomikas institūta Gada grāmata 2007. Rīga, 70. – 80. lpp.

Piedalīšanās konferencēs

1. Eisaka F. Rīgas Stradiņa universitātes Eiropas studiju fakultātes starptautiskā zinātniskā konference “Latvija Eiropas Savienībā – attīstības tendences un perspektīvas”, referāts “Lauksaimniecības attīstības tendences Latvijā”, 2007.g. 20. aprīlī, Rīgā.

Coexistence of farms (enterprises) of different size in remote regions of Latvia under conditions of the EU

The researches were continued in the framework of topic “Coexistence of farms (enterprises) of different size in remote regions of Latvia under conditions of the EU”, according to the aims set in theoretical, judicial and practical aspects, - possibilities of functioning of small and middle enterprises under free market conditions. As a result of the research, the processes impeding the development were found out. The research results have given evidence that there is a necessity to elaborate appropriate methods of estimation of efficiency of support amounts and conditions in Latvian rural areas and agriculture.

Key words: farms, enterprises, development, economic efficiency

Dr.ekon., asoc.prof **Ināra Jurgena**
Dr.h.agr., prof **Kazimirs Špoģis**
Maģ.ekon., doktorante **Agnese Radžele**
Maģ.ekon., doktorante, lektore **Linda Siliņa**

Latvijas Lauksaimniecības universitāte
Ekonomikas fakultātes
Uzņēmējdarbības un vadības katedra
Svētes iela 8, Jelgava, LV 3001
Tālr. 63023773, e-mail: efdok@llu.lv

Komercedarbības formu izvērtēšana daudzpusējo interešu un sinerģētikas kontekstos

Risinot pētījuma uzdevumus, noskaidrota uzņēmējdarbības (komersantu) formu strukturālā attīstība 48 mēnešu periodā, to konversiju ietekmējošie ekonomiskie, dokumentārie, institucionālie un citi faktori.

Pētījumu rezultāti ievērojami papildināja teorētisko zināšanu bāzi par faktoriem, apstākļiem vai nosacījumiem, kas ietekmē uzņēmēju komerciālo orientāciju, partnerību, iekļūšanu loģistikas sistēmās.

Atslēgvārdi: komercedarbība, formas, reģioni, lauki, komersanti

Ievads

Introduction

Komercedarbības (uzņēmējdarbības) ekonomiskā, dokumentārā, institucionālā un globālā vide un citi makroekonomiskie apstākļi vai nosacījumi attīstās un izmaiņas ietekmē komersantu intereses, viņu lēmumus un rīcību. Tās ļoti bieži saistās ar uzņēmējdarbības (komercedarbības) formām un aktualizē adekvāto pētniecības tematiku.

Pārskata – 2007. gadā pētniecības darbs turpinājās projektā noteikto uzdevumu ietvaros, lai sasniegtu tajā definēto **mērķi**: izpētīt komercedarbības formu izvēles motīvus un riskus no uzņēmēju, investoru, kreditoru un sadarbības partneru interešu viedokļa.

Konkrētajā pārskata gadā tika veikti perioda kopējiem uzdevumiem pakārtoti **pētījumi**:

- turpinājās sinerģijas un diverģences procesu izpēte ne tikai lauksaimniecības nozarēs, bet arī komercedarbības sekundārajā – lauksaimniecības ražojumu pārstrādes sfērā, kā arī sadales un realizācijas sfērā;
- īpaši tika izdalīts uzdevums – izvērtēt komercedarbības formu kā faktora ietekmi uz primārās un sekundārās sfēras komersantu integrēšanos loģistikas sistēmās;
- jauns apakšuzdevums bija arī – izpētīt Kurzemes pussalas intrareģionos izvietoto uzņēmumu rīcības tendences komercedarbības formas izvēlē.

Gada uzdevumu izpildes faktiskajā procesā tika ievērotas arī citas jaunas aktualitātes, un uzdevumu saturs paplašinājās vai padziļinājās.

Pārskata gada uzdevumu risināšanai **izmantotas** regresijas analīzes, dinamisko laikrindu analīzes grupēšanas un loģisko konstrukciju **metodes**.

Izmantoti LR uzņēmumu reģistra dati, statistikas dati, zinātniskās publikācijas, likumi u.c. materiāli.

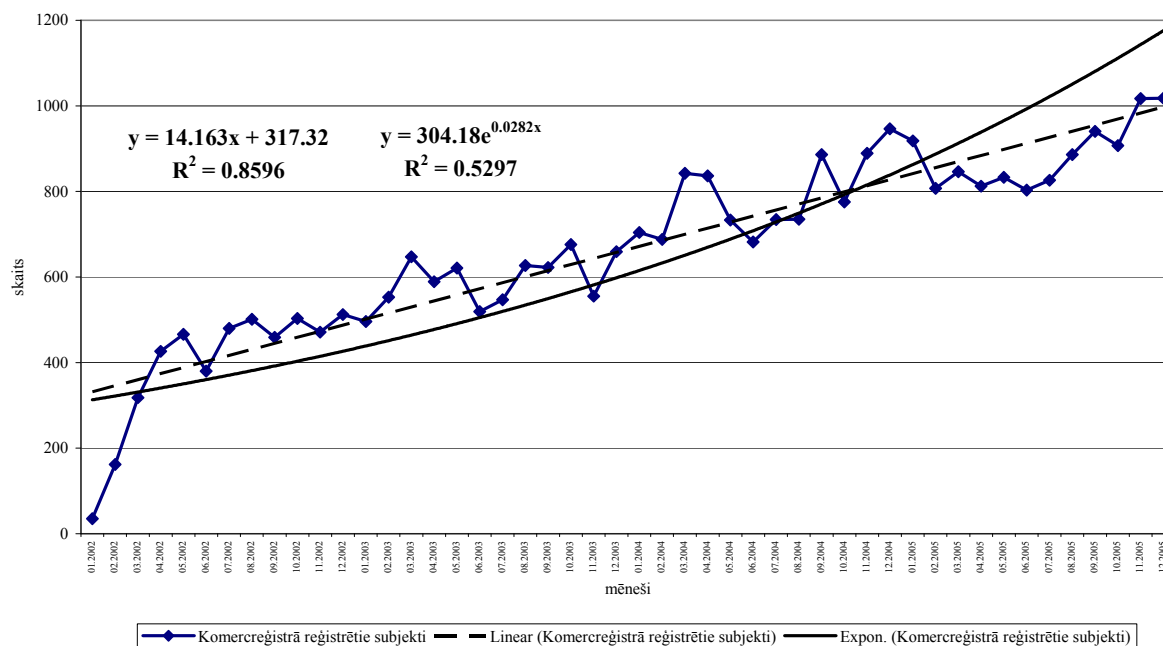
Komersantu darbības formu sastāva izmaiņu procesi

1. Changes processes of businessman legal structures of business forms

Pētījumā vispirms analizēta jauno reģistrēto uzņēmējdarbības subjektu dinamika un struktūras maiņa, un pārreģistrēto (pārveidoto) uzņēmumu un uzņēmējdarbības subjektu skaits. Lai iegūtu precīzākus regresijas analīzes rezultātus aprēķiniem, 4 gadu periodu sadalījām 48 mēnešos (1. attēlā).

No 1. attēla satura izriet vairākas interpretācijas. Visu komersantu kopējā skaita pieaugums progresē. Pieauguma lineārajam trendam ir ievērojami augstāks determinācijas koeficients. Lineārais trends rada pārliecību, ka uzņēmējdarbības subjektu skaita pieaugums turpināsies. Komercedarbības dokumentārā, institucionālā un ekonomiskā vide veicina attīstības procesus.

Izmantojot Lursoft datu bāzē sakārtotos LR Uzņēmumu reģistra datus, tika veikti ekonometriskie aprēķini, arī katra gada 12 mēnešiem, kuru rezultāti ievietoti 1. tabulā.

1. att. Komercreģistrā reģistrētie subjekti 2002. – 2005. gadu 48 mēnešos

Fig. 1 Businesses registered in the Commercial Register during 48 months in the period from 2002 to 2005

Avots: autoru aprēķini pēc UR datiem.

Source: calculations made by authors on the basis of data provided in the Commercial Register

1. tabula
Table 1

Regresijas vienādojumi gada mēnešos Latvijā reģistrētajiem subjektiem
Regression equations for businesses registered in Latvia

Lineārajam vienādojumam: Linear equations:		
Gadi Year	Determinācijas koeficients R^2 gada mēnešiem Coefficient of determination R^2 for a year	Korelācijas koeficients r Coefficient of correlation, r
2005.	0.48	0.69
2004.	0.37	0.61
2003.	0.23	0.48
2002.	0.66	0.81
2002. –2005.	0.86	0.93

Avots: autoru aprēķini pēc UR datiem.

Source: calculations made by authors on the basis of data provided in the Commercial Register

1. tabulā sakārtotā informācija sniedz iespēju izdarīt vērtējumus: laika periodā no 2002. līdz 2005. gadam vērojama lēna, bet konsekventi pozitīva tendence uzņēmumu reģistrēšanā.

Komerclikuma un Komerclikuma spēkā stāšanās likuma īpaša ietekme redzama trīs gadus no to spēkā stāšanās datuma un tajos noteikto komersantu veidošanas un darbības jauno kārtību uzņēmēji pieņēmuši atzinīgi.

Akciju sabiedrību dibināšanā jauno likumu ietekme, pēc 16 mēnešu analītisku pārdomu un gatavošanās perioda, parādījās ar 2003. gada maija mēnesi, krasi pieauga pēc gada, bet ar 2005. gada februāri šo sabiedrību reģistrācijas temps atgriezās iepriekšējos līmeņos.

Reģistrēto SIA formu skaits, salīdzinot ar AS, ir daudzārt lielāks, bet dinamiskās izmaiņas pa mēnešiem un gadiem ir līdzīgas – liels to skaita pieaugums sācies 2003. gada otrajā pusē un kopā gadā tas bijis trīskārt lielāks nekā 2002. gadā, savukārt 2004. gada novembrī un decembrī sasniegts maksimums – un kopā – 2.3 reizes vairāk kā iepriekšējā gadā.

Individuālo komersantu reģistrācijas dinamiskās likumsakarības līdzīgas kā kapitālsabiedrībām, bet izmaiņu tempi un apjomi ir mazāki.

Visu reģistrēto komersantu kopējā skaita pieaugums ir progresējošs, tā lineārais trends rada pārliecību, ka uzņēmējdarbības subjektu pieaugums turpināsies, jo tās dokumentārā, institucionālā un ekonomiskā vide acīmredzot ir attīstības procesus veicinoša.

Jaunākajā periodā no 2003. gada jūlija līdz 2006. gada jūlijam vērojama konsekventa un pozitīva tendence jaunu uzņēmumu reģistrēšanā, bet bāzes pieauguma temps 2006. gada mēnešos jau uzrāda stabilizēšanās tendenci.

Kopumā pētījumā noskaidroti likumu ietekmētie uzņēmumu un uzņēmējsabiedrību dibināšanās, vai likvidēšanās procesi un dinamika; novērtētas tendences vai likumsakarības uzņēmumu, uzņēmējsabiedrību un zemnieku saimniecību likvidēšanās procesos; izvērtēta ārējo faktoru un Latvijas politikas ietekme uz komercdarbības dokumentāro, institucionālo un ekonomisko vidi, ko raksturo jaunā laika procesi uzņēmumu reģistrācijā.

2. Komersantu formu saistība ar loģistikas sistēmām dažādos stratēģiskajos intrareģionos Latvijā

2. Businessman legal structures of business forms relationship with logistic systems in various strategically intra-regions of Latvia

Vērtējot un analizējot loģistikas infrastruktūras industriālo objektu attīstību reģionālā aspektā nākas secināt, ka tie kļūst gan jaudīgāki (kravnesība, ietilpība, ātrums), kas pretendē uz plašu loģistikas sistēmu apkalpošanu, gan specializētāki, mērķtiecīgāki.

Šo loģistikas uzņēmumu pakalpojumu spektra izvēli, to dislokāciju un attīstības virzienus nosaka vai būtiski ietekmē tieši citu uzņēmējdarbības subjektu izvietojšanās, to sastāvs, kravu transporta veidi, virzieni.

Pētītās stratēģiskās teritoriālās vienības tika izvēlētas pēc šādas hipotēzes un koncepcijas:

1. katras teritorijas centrā ir valsts nozīmes pilsēta (Daugavpils, Rēzekne, Liepāja – Ventspils, Rīga) un urbānā ietekme;
2. katrai pilsētai un teritorijai ir atšķirīga uzņēmējdarbības ekonomiskā un politiskā vide un stratēģiskā misija:
  - a. Daugavpils ir rūpniecības, transporta un dienvidaustrumu pierobežas pilsēta;
  - b. Rēzekne ir Latgales un Eiropas Savienības austrumu pierobežas sauszemes transporta mezgls;
  - c. Liepāja un Ventspils ir speciālās ekonomiskās zonas brīvostas pilsētas ar plašām iespējām Eiropas Rietumu – Austrumu transporta koridorā,

Rīga – kā metropole, brīvosta un ārvalstu investoriem pievilcīga pilsēta ar daudzajām piepilsētām;

Kopumā šie reģioni aptver gan Eiropas Savienības austrumu pierobežas, gan Austrumu – Rietumu tranzīta koridora loģistikas infrastruktūras svarīgus stratēģiskus komponentus.

Pētītajos urbānajos intrareģionos jaundibināto subjektu skaita dinamikās ir vērojamas kopīgas parādības: analizējamā perioda sākumā – 1992. gadā straujš pieaugums, 1993.-2002. gados subjektu skaita daudzkārtīgs samazinājums, bet pēdējos četros gados jau pieaugums.

Metropoles (Rīgas) ietekme joprojām pieaug, bet liela ir arī pārējo Republikas pilsētu urbānā ietekme, jo pētītajos četros intrareģionos koncentrējas 92% reģistrēto uzņēmējdarbības subjektu. Vēl lielāks īpatsvars tajās ir loģistikas nozaru uzņēmējdarbības subjektiem.

Pēc pievienotās vērtības ražošanas visjaudīgākie subjekti darbojas Rietumkurzemē – Liepājas – Ventspils intrareģionā, kur 5% uzņēmējdarbības subjektu devuši 7.7% IKP.

Pētītajos Dienvidlatgales un Austrumlatgales intrareģionos iedzīvotāju īpatsvars sastāda 17%, bet strādājošo – 13%, kuri devuši tikai 7% IKP.

3. Kurzemes intrareģionu un rajonu komerciālā orientācija

3. Commercial orientation of Kurzeme intra-region and districts

Pētījums veikts, pamatojoties uz **hipotēzi**, ka piena ražošanas līmeni, cūkkopības vērienīgumu un sīklopu nozaru izvēli var ietekmēt Kurzemes intrareģionu dabas apstākļu (resursu) kopums rietumu vai ziemeļu piekrastē un industriālai lauksaimniecībai labvēlīgākajā daļā – dienvidaustrumu intrareģionā. Atbilstoši šādai hipotēzei reģions sadalīts trīs intrareģionos:

- Dienvidaustrumkurzeme, kurā iekļauti Saldus un Tukuma rajons;
- Rietumkurzemes morēnu līdzenums un pauguraine – Liepājas un Kuldīgas rajons;
- Ziemeļkurzemes saposmotais intrareģions, kurā ietilpst Ventspils un Talsu rajons.

Pētījumi parādīja būtiskas atšķirības

Komerčiāli orientēto saimniecību īpatsvars Kurzemes reģiona rajonos ir ļoti atšķirīgs, bet kopumā no 2001. līdz 2005. gadam tas ir palielinājies, un šī tendence var turpināties arī turpmākos gados.

Piena ražošanas līmenis Kurzemes dienvidaustrumu daļā ir ievērojami augstāks nekā Rietumkurzemes un Ziemeļkurzemes saimniecībās.

Kurzemē palielinājies lielo saimniecību (ar 50 un vairāk govīm) skaits, kas nozīmē, ka notiek saimniecību specializēšanās piensaimniecības nozarē un nozares tehnoloģiskā modernizācija.

Specializēto komerciālo piena ražošanas uzņēmumu skaits daudz lielāks ir Saldus un Tukuma rajonos.

Cūkkopības nozare attīstās Rietumkurzemes reģionā, bet Dienvidaustrumkurzemē cūku audzētāju saimniecību skaits samazinās, koncentrējoties uz piensaimniecības nozari.

Sīklopu audzēšana kā pamatnozare vai palīgnzare darbojas visos Kurzemes intrareģionos, taču komerciālas saimniecības nereklamējas.

Projekta izpildītāju 2007. gada zinātniskās publikācijas Latvijas Zinātnes Padomes atzītos izdevumos:

Project executers' scientific publications in Latvian Council of Science recognized editions in year 2007:

1. Jurgena I., Radzele-Šulce A.. Changes in the Number of Various Legal Structures of Business//Humanities and Social Sciences Latvia. Nr. 1 (50). 2007. – 135-146 pp.
2. Radzele-Šulce A., Jurgena I. Entrepreneurship Subjects as Components of Logistic Systems in Latvia Strategic Intra – reģions // Research for Rural Development, Jelgava, Latvia, 2007. – 279-285 pp.

3. Siliņa I. Kurzemes intrareģionu un rajonu komerciālā orientācija//LLU Raksti Nr. 19(314), 2007. – 29.- 36. lpp.
4. Špoģis K., Radžele-Šulce A. Ražošanas koncentrācijas, specializācijas un intensifikācijas ietekme uz darba ražīgumu lauksaimniecības uzņēmumos//LLU Raksti Nr. 19(314), 2007. – 16.-28. lpp.
5. Špoģis K., Radžele-Šulce A. Subsidēšanas un darba ražīguma sakarības lauksaimniecības uzņēmumos Latvijā//Economic Science for Rural Development Nr. 14. 2007. – 13.-18. lpp.

Piedalīšanās starptautiskās zinātniskās konferencēs 2007. gadā

Participation in international scientific conferences in year 2007

1. Radžele-Šulce A., Jurgena I. Research for Rural Development: par tēmu „Entrepreneurship Subjects as Components of Logistic Systems in Latvia Strategic intra-regions”, Jelgava, 2007. gada 16. maijā.
2. Špoģis K., Radžele-Šulce A. Economic Science for Rural Development: par tēmu „Subsidization and Labour productionity Interconnection in Latvia Agricultural enterprises”, Jelgava, 2007. gada 18. aprīlī.

Evaluation of business forms in contexts of many-sided interests and synergy

Solving tasks of the research have been clarified structural development and conversion influencing economical, documentary, institutional and else factors of entrepreneurship (merchant) forms in 48 month period.

Research results remarkably improve theoretical basis about factors, circumstances or conditions that influence businessman commercial orientation, partnership, participation in logistic systems.

Key words: business, forms, regions, countryside, businessman

Ekonomisko krīžu iespējamība un to novēršana Latvijā

Tēmas ietvaros ir konstatēts, ka Latvijas ekonomikas straujie izaugsmes rādītāji liecina par ekonomikas pārkaršanas draudiem. Pētījuma mērķis bija izanalizēt Latvijas tautsaimniecības nozaru struktūrrādītājus un novērtēt pārkaršanas sekas. Tika konstatēts, ka ir sākusies korekcija mājokļu tirgū, to nosaka stingrāki kredītēšanas ierobežojumi no vienas puses, un kā sekas korekcijas gaidas no otras puses. Ir sagaidāms izaugsmes tempu samazinājums, par to liecina lēnāks iekšzemes patēriņa pieaugums, kā arī pasaules resursu cenu dinamika.

Atslēgvārdi: ekonomikas krīzes, pārkaršana, izaugsme

Ievads

Mūsdienās viens no aktuālāk diskutētiem jautājumiem ir ekonomikas krīzes un to cēloņi. Atskatoties uz pasaules krīžu vēsturisko pieredzi, jāatzīst, ka, neskatoties uz pieredzi ekonomisko svārstību prognozēšanā, recesijas seku novēršanā, pēdējo desmitgadu finanšu krīzes nav iespējams izskaidrot viennozīmīgi, tādēļ katra krīze ir unikāla un teorētiskie krīžu modeļi tiek izstrādāti, balstoties jau uz esošo pieredzi. Latvijā joprojām runā par ekonomikas pārkaršanas iespējām, taču īpatnība ir tā, ka, neskatoties uz vispārējiem pārkaršanas un krīzes simptomiem, notiek stabila ekonomikas augsme. Analizējot investīciju un nekustamā īpašuma tirgus tendences, apstiprinājās būtiska ārējā ekonomiskā ietekme Latvijas ekonomikā – notiek investīciju piesaistīšana spekulatīvo darījumu nozarēs. Šādas tautsaimniecības attīstības sekas ir ienākumu disproporcijas Latvijas sabiedrībā, loģisks maksājumu bilances tekošā konta negatīvs saldo un darbaspēka migrācija. Pētījuma zinātnisko aktualitāti nosaka tas, ka ekonomikas krīzes pārejas valstīs izpaužas savādāk nekā attīstītās valstīs, un šīs parādības ir maz pētītas.

2007. gada pētījumu mērķis bija turpināt darbu pie biznesa ciklu raksturojošo rādītāju analīzes Latvijā, pievēršoties tautsaimniecības nozaru struktūrrādītājiem, kā arī novērtēt pārkaršanas draudus un tās sekas Latvijā. Lai sasniegtu mērķi, tika izmantoti statistiskie aprēķini. Lai novērtētu Latvijas tautsaimniecības attīstības tendences, pamatā tika izmantoti Centrālās statistikas pārvaldes publicētie dati, Ekonomikas institūta makroekonomisko datu bāze. Izmantoti arī ārzemju autoru pētījumi par ekonomikas pārkaršanas teorētiskajiem aspektiem un ārvalstu valsts organizāciju apkopotie statistikas dati.

Pārkaršanas indikatori: Islandes piemērs

Overheating indicators: case of Iceland

Pārkaršanas indikatorus parasti skata no pieprasījuma puses, jo pieprasījums ir galvenais faktors, kas stimulē preču un pakalpojumu ražošanu. Pastāv virkne dažādu pārkaršanas indikatoru, kurus var sīkāk klasificēt kā krīzes agrīnos indikatorus, vienlaicīgos un novēlojošos.

Īstermiņa rādītāji, kas ļauj analizēt agrīnos simptomus, ir preču un pakalpojumu importa, mazumtirdzniecības apjoms, rūpniecības preču pārdošanas apjoms, naudas piedāvājuma, iekšzemes kredīta un iedzīvotāju ienākuma (algu) rādītāji. Ne mazāk svarīgi ir darbaspēka izmaiņu, inflācijas, maksājumu bilances un citi makroekonomiskie rādītāji.

Latvija ir maza un atvērta valsts, līdz ar to augsti atkarīga no pasaules ekonomiskajiem procesiem. Par pārkaršanas draudiem runā ne tikai attiecībā uz Latviju un citām jaunajām ES dalībvalstīm, kas uzrāda augstu inflāciju, kredītsaistību pieaugumu un augstus IKP pieauguma tempus. Viens no piemēriem ir Islande, kas gadsimtu mijā arī piedzīvoja pārkaršanas simptomus. Islande ir ļoti maza valsts ar apmēram 300 tūkstošiem iedzīvotāju, kas 90. gadu beigās piedzīvoja strauju ekonomikas augsmi, pieauga inflācijas temps, samazinājās bezdarba līmenis un pieauga nodarbinātības līmenis, izvērsās kredītu apjomi un maksājuma bilances deficīts 2000. gadā sasniedza 10% no IKP (1. tabula).

Joprojām Islandes ekonomikā norisinās procesi, kas nav raksturīgi stabīlai attīstībai: pārkaršanas iemesli ir mājokļu cenu straujais kāpums, enerģētikas sektora attīstība, kas prasa lielu kapitālpreču importu. Mājsaimniecību parāda slogs ir pārmērīgi liels: saistību attiecība pret ienākumiem 2006. gadā sasniedza 200%, salīdzinājumā Vācijā 120%. Šādu atšķirību skaidro ar to, ka 85% Islandes iedzīvotājiem pieder savs mājoklis, salīdzinājumā ar Vāciju, kur savs mājoklis pieder 42% iedzīvotāju. Ap 30% vietējo aizņēmumu ir ārvalstu valūtās, un to uzskata par problemātisku indikatoru. Par to, ka Islandes mājokļu tirgū nepieciešama korekcija, runāja jau 2006. gada sākumā.¹

Islandes Centrālās bankas galveno uzdevumu starpā galvenais ir cenu stabilitātes uzturēšana. Lai arī pārkaršanas draudi tika novēroti 90. gadu beigās un tika īstenota ierobežojoša monetārā politika, joprojām aktuāls jautājums ir ekonomiskās attīstības nesabalansētība Islandē. 2006. gadā Centrālā banka paaugstināja refinansēšanas likmi līdz 14.25%, salīdzinājumam 2000. gada beigās, lai iegrožotu ekonomikas pārkaršanu procentu likme tika paaugstināta

¹ Iceland – burning hot. // Jyske Bank, 7 March 2006. – pp.2-4

līdz 11% (līdz 2003.-2004. gadam tā samazinājās līdz apmēram 5%, vēlāk atkal tika paaugstināta). Turklāt, Islandē pēdējos gados vērojams paaugstināts pieprasījums pēc darbaspēka, ko kompensēja darba roku imports, līdz ar to bremzējās reālā atalgojuma pieauguma tempi. Trešo daļu tekošā konta deficīta sedz ārvalstu investīcijas, turklāt galvenokārt tās tiek piesaistītas alumīnija un enerģētikas sektoros, ko arī piemin par ekonomikas nesabalansētības iemeslu. Turklāt, mājokļu tirgū vidēji cenas kopš 1994. gada pieauga vairāk kā trīs reizes. Galvenais inflācijas cēlonis Islandē bija pieprasījums, ko izraisīja zemas kredītprocentu likmes. Taču jau 2007. gada vidū gan striktā monetārā politika, gan fiskālās politikas pasākumi deva rezultātu un inflācija bija 3.4%. Kā galveno iemeslu šādam cenu kāpuma samazinājumam min ienākumu un pievienotās vērtības nodokļa likmju samazinājumu atsevišķām preču grupām.¹ Kā redzams, Islandes ekonomikā notiekošie procesi nav tik strauji, kā citur pasaulē un arī jaunajās ES dalībvalstīs, turklāt valdības politika ir visai aktīva makroekonomiskās vides uzlabošanā.

1.tabula

Daži makroekonomiskie rādītāji Islandē 1999. – 2006. gadā, % pret iepriekšējo gadu
Some macroeconomic indicators of Iceland 1999-2006, annual growth, %

Rādītāji	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
IKP	5.8	4.0	4.4	3.6	-0.3	2.7	7.7	7.5	4.0
Eksports	2.5	3.9	4.3	7.4	3.8	1.6	8.4	7.1	-2.9
Imports	23.4	4.4	8.6	-9.1	-2.6	10.8	14.4	28.9	4.6
Maksājumu balance, % no IKP	-6.8	-6.8	-10.2	-4.4	1.6	-4.8	-9.9	-16.1	-20.8
Nodarbinātība	3.4	2.7	2.2	1.6	2.2	0.8	0.9	3.0	5.0
Bezdarbs, % no darbaspēka	2.8	1.9	1.3	1.4	2.5	3.4	3.1	2.1	1.3
Patēriņa cenas	1.7	3.4	5.0	6.7	4.8	2.2	3.2	4.0	6.8
Reālā alga	7.6	3.3	1.6	2.0	2.3	3.4	1.4	2.6	2.6
Fiskālā balance, % no IKP	0.5	2.3	2.4	0.2	-0.8	-2.1	0.5	5.5	4.2
Valdības neto parāds, % no IKP	30.7	23.7	21.9	24.9	23.8	23.6	22.9	11.1	11.1

Avots: Annual report 2006. – Central Bank of Iceland. – p.57

Šāda ekonomikas procesu uzvedība nav unikāla: visā pasaulē kopš gadsimtu mijas vērojama pastiprināta finanšu kustība ar mērķi gūt vieglu peļņu. Pasaulē arvien straujāk izvēršas finanšu plūsmas gan attīstīto valstu starpā, gan attīstības valstu starpā, turklāt pēdējās pamazām pieaudzē savu ietekmi uz pasaules ekonomikas procesiem. Finanšu resursu globalizācija ir radījusi kā pozitīvas, tā arī negatīvas tendences pasaules tirgos. Kā pozitīvu finanšu globalizācijas aspektu var minēt plašāku finanšu pieejamību gan attīstītās, gan attīstības valstīs. Turklāt, pieaugoša konkurence finanšu sektorā veicina pakalpojumu cenas samazināšanos. Savukārt no otras puses, pasaules finanšu globalizācijas rezultāts ir pieaugoša nacionālā finanšu tirgus atkarība no cita reģiona – krīze kādā reģionā, sevišķi finanšu centrā atsaucas arī citās pasaules valstīs. Bez tam, arvien samazinās reālā kapitāla nozīme pasaules izaugsmē. Sākotnēji šī parādība veidojās attīstītās valstīs, un šobrīd vērojot ārvalstu investīciju dinamiku attīstības valstīs jāsecina, ka ieguldījumu īpatsvars reālajā sektorā samazinās arī šeit. Var secināt, ka pasaulē ekonomiskā attīstība arvien vairāk atkarīga no finanšu aktīviem. Jāpiebilst, ka teiktais nenozīmē rūpnieciskās ražošanas stagnāciju pasaulē – gluži otrādi, kapitālieguldījumu apjoms rūpniecībā arvien pieaug, tiek meklēti jauni risinājumi produkcijas ražošanā. Taču paralēli arvien vairāk pieaug naudas kustība pasaules fondu tirgos un nekustamā īpašuma segmentos ar mērķi gūt peļņu lētā kapitāla pieejamības apstākļos.

Atbildi, kādēļ šobrīd pasaulē valda šādi ekonomiskie procesi, dod ekonomikas augsmes koncepcijas maiņa pasaulē pagājušā gadsimta beigās. Mūsdienu augsmes teorijas atskaites punkts ir 20. gadsimta vidus, kad Solovs publicēja savu ekonomikas augsmes modeli, savukārt 80-s gados Romers lika pamatus „jaunai” augsmes teorijai. Solovs ekonomikas augsmi skaidroja ar tehnoloģisko progresu, savukārt modelis nedod atbildi, kādi faktori progresu ietekmē. „Jaunā” ekonomikas teorija skaidroja, kas nosaka tehnoloģisko progresu, un ražošanas faktoru starpā tika izdalīts cilvēkkapitāls kā kapitāla paveids.²

Pētījumu gaitā pamazāk izkristalizējās atziņa, kas vieno praktiski visas ekonomiskās domas skolas - ekonomikas augsmes ir augsti atkarīga no pareizas nacionālās attīstības politikas. Ideāla augsmes receptes pamata sastāvdaļas bija šādas: budžeta deficīts ir jāsamazina, jāmazina tirdzniecības barjeras, jāstimulē kapitāla kustība. Būtībā augsmes izlīdzināšana prasīja ierobežojošu politiku klāstu, un, lai arī augstāk minētie nosacījumi tika ieteikti Latīņamerikas valstīm, lai novērstu augsto inflāciju un zemos augsmes tempus, drīzumā kļuva vispārpieņemts viedoklis – šie nosacījumi ir aktuāli visām jaunattīstības valstīm.³ Reformas, kas notika 90-o gadu sākumā lielākā daļā jaunattīstības valstu, ir jāvērtē kā visplašākā mēroga ekonomiskās reformas, kādas ir piedzīvotas pagājušajā gadsimtā, jo valstis dziļi iesaistījās pasaules globalizācijas procesos, tos vēl vairāk pastiprinot.

Laika gaitā pierādījās, ka vienota augsmes recepte var dot atšķirīgus rezultātus. Var droši apgalvot – pasaules valstu prakse liecina, ka vienota un vēl vairāk - garantēta augsmes formula pagaidām nav zināma. Ja viena valsts strauju

¹ Economy of Iceland 2007. – The Central Bank of Iceland, 2007. – p.8

² Lant Pritchett. The Quest Continues // Finance and Development. No.1, Vol.43, March 2006. – IMF, 2006 – pp.19-20

³ Roberto Zaghera, Gobind Nankani, and Indermit Gil. Rethinking Growth. // Finance and Development. No.1, Vol.43, March 2006. – IMF, 2006 – p.7

augsmi nodrošina, īstenojot nelielas reformas, tad citā valstī augsmes tempi būs zemi pat pēc plašām tautsaimniecības mēroga reformām.

Latvijas izaugsmes tendences

Growth of Latvian economy

Latvijas ekonomika jau ilgstoši uzrāda pārkaršanas simptomus: augsts tekošā konta deficīts, samērā augsta inflācija, zems bezdarba līmenis un citi makroekonomiskie rādītāji signalizē par nepieciešamību mainīt attīstības tempus. Jāpiebilst, parasti vērtējot pārkaršanas indikatorus, salīdzina Latvijas ekonomiku ar tradicionāliem krīžu signāliem. Tas, ka Latvijas tautsaimniecība joprojām saglabā augstus pieauguma tempus, ir izskaidrojams ar augsto iekšzemes pieprasījumu, kurš jau ilgu laiku nodrošina izaugsmi. Tautsaimniecības struktūra rāda, ka būtiski pieaudzis pakalpojumu sektora īpatsvars IKP, turpretī rūpniecības īpatsvars samazinājies (2. tabula). Bažas rada nestabilā rūpniecības attīstība un kapitālieguldījumu mainība rūpnieciskās ražošanas nozarēs.

2. tabula

Latvijas IKP struktūra nozaru griezumā no 1995. līdz 2006. gadam, % no kopējā IKP
GDP of Latvia by branches 1995-2006, as percent of total GDP

	1995	1998	2000	2004	2005	2006
Lauksaimniecība, medniecība un mežsaimniecība	7.6	3.3	3.8	3.8	3.4	3.2
Ieguves rūpniecība un karjeru izstrāde	0.1	0.1	0.1	0.3	0.3	0.3
Apstrādes rūpniecība	18.2	14.3	12.3	11.8	11.1	10.4
Elektroenerģija, gāzes un ūdens apgāde	4.4	4.4	3.2	2.7	2.3	2.2
Būvniecība	4.0	5.3	5.5	5.2	5.4	6.0
Pakalpojumi:	53.3	60.0	64.3	65.7	66.0	66.0
vairumtirdzniecība un mazumtirdzniecība; auto, moto, sadzīves priekšmetu un aparatūras remonts	8.7	13.8	15.0	16.9	17.8	18.4
viesnīcas un restorāni	0.9	1.0	1.0	1.5	1.5	1.6
transports, glabāšana un sakari	12.8	13.2	12.6	13.2	12.3	11.5
finanšu starpniecība	4.4	2.9	4.4	4.5	5.3	5.5
operācijas ar nekustamo īpašumu, noma un cita komercdarbība	8.8	10.3	12.5	12.4	12.6	13.0
valsts pārvalde un aizsardzība; obligātā sociālā apdrošināšana	6.2	7.3	7.3	6.4	6.1	5.9
izglītība	4.7	4.8	4.7	4.7	4.3	3.9
veselība un sociālā aprūpe	4.0	3.4	3.0	2.6	2.6	2.8

Avots: LR CSP

Uzskatāmi Latvijas tautsaimniecības attīstības rādītājus raksturo 3. tabula. Salīdzinot rādītājus ar iepriekšminēto Islandes piemēru, arī Latvijā vērojami pārkaršanas simptomi. Turklāt, maksājumu bilances tekošais konts Latvijā ir ar ievērojamāku deficītu, nekā Islandē. Pēdējā deficītu radīja kapitālieguldījumi un kapitālpriekšu imports enerģētikas sektora attīstībai. Arī Latvijā maksājumu bilances tekošā konta deficītu rada ievērojams tehnoloģisko iekārtu – mašīnu un mehānismu, minerālproduktu imports. Straujā attīstība un energoresursu cenu kāpums radīja inflācijas spiedienu, kuru pastiprina stabils pieprasījums. Pieejamie kredītresursi veicina patēriņu un Latvijā, kā arī citās pasaules valstīs nekustamā īpašuma tirgū izveidojās burbulis.

3. tabula

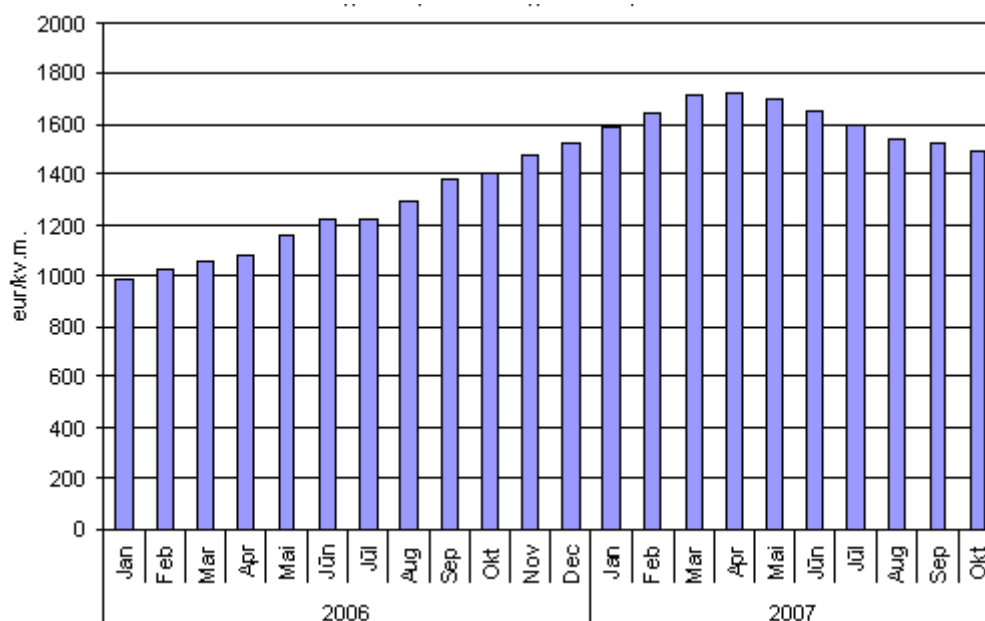
Daži makroekonomiskie rādītāji Latvijā 2000. – 2006. gadā
Some macroeconomic indicators of Latvian economy 2000-2006

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
IKP indekss (1995=100)	130.2	140.6	149.7	160.5	174.4	192.9	215.9
IKP gada pieaugums, salīdzināmās cenās, %	6.9	8.0	6.5	7.2	8.7	10.6	11.9
Patēriņa cenu indekss (1995=100)	140.3	143.8	146.5	150.8	160.2	171.0	182.2
Patēriņa cenu gada pieaugums, %	2.6	2.5	1.9	2.9	6.2	6.7	6.5
Ražotāju cenu indekss rūpniecībā (1995=100)	116.5	118.5	119.6	123.4	134.0	144.4	159.3
Eksporta vienības vērtības indekss (1995=100)	102.5	105.2	108.1	116.7	132.3	145.9	160.0
Būvniecības izmaksu indekss (1995=100)	132.7	126.1	122.4	120.8	126.7	141.2	170.7
Tekošā konta bilance, % pret IKP	-4.8	-7.6	-6.6	-8.2	-12.9	-12.6	-21.1
Darba meklētāji, % no ekonomiski aktīviem	...	...	12.0	10.6	10.4	8.7	6.8
Bezdarbnieki, % no ekonomiski aktīviem*	8.8	8.5	8.0	8.0	8.0	6.9	5.9
Strādājošā reālās darba samaksas dinamika, %	103.0	103.5	106.0	107.8	102.4	109.7	115.6

*autora aprēķins, balstoties uz LR CSP statistikas datiem

Avots: LR CSP

2007. gada vidus Latvijā iezīmējās ar pretinflācijas plāna pieņemšanu. Samazinājās nekustamā īpašuma darījumu apjoms, un galvenais iemesls ir kredītu kvalitātes paaugstināšanas mehānisms (1. attēls).

1. attēls Vidējā sērijveida dzīvokļa cena Rīgā, euro/m²

Average flat price in Riga, eur/sqm

Avots: Kompānijas *Latvio* 2006-2007. gada pārskati

Salīdzinot ar aprīli, 2007. gada oktobrī vidējā viena kvadrātmetra cena sērijveida dzīvokli samazinājās par 13%. Turpmākā cenu korekcija mājokļu tirgū turpināsies, to nosaka stingrāki kredītēšanas ierobežojumi no vienas puses, un korekcijas gaidas no otras puses.

Raksturojot kapitālieguldījumu tendences Latvijā, jāsecina: tās joprojām paliek nemainīgas - investoru interesi Latvijā joprojām piesaista finanšu, īpašuma, tirdzniecības un transporta sektori. Ieguves rūpniecībā investīcijas galvenokārt koncentrējas kūdras ieguvē un apstrādē. Apstrādes rūpniecībā kopējo investīciju īpatsvars samazinās: ja 2000. gadā nozares uzkrāto investīciju īpatsvars bija 16,6%, tad 2007. gada 2. ceturksnī tikai 9,4%. Būtiski samazinājās ārvalstu investīciju apjoms tekstila un ķīmijas industrijā, poligrāfijā un izdevējdarbības apakšnozarē, metālu ražošanā, biroja tehnikas un datoru ražošanā. Kā redzams, augsto tehnoloģiju sektors ārvalstu kapitālam nav pievilcīgs.

Vai finanšu un nekustamā īpašuma sektori spēs noturēt līdzšinējo ekonomikas attīstības tempu, precīzi prognozēt nav iespējams. Ir skaidrs, ka korekcija mājokļu sekundārajā tirgū vēl turpināsies, arī primārajā tirgū sagaidāms apgrozījuma tempu samazinājums. Tas neapšaubāmi bremzēs līdzšinējo straujo izaugsmi.

2007. gada publikācijas

1. Karnīte R. Viss kārtībā, guliet mierīgi... // *Komersanta Vēstnesis*, 2007. gada marts
2. Karnīte R. Background paper on the current state of Latvian economy and questions for discussion. Iesniegts Fr. Eberta fondam 26.07.2007
3. Karnīte R. Latvijas tautsaimniecības attīstības mērķa un struktūrpolitikas atbilstība. // *Latvijas Zinātņu akadēmijas Ekonomikas institūta gadagrāmata 2007.* – LZA EI, 2007. – 98-115.lpp
4. Karnīte R. Inflācija un kas aiz tās slēpjas. // *Republika*, 2007. gada marts
5. Karnīte R. Čurkina I. Ekonomisko krīžu iespējamība un to novēršana Latvijā. // *LZP Ekonomikas un juridiskās zinātnes galvenie pētījumu virzieni 2006. gadā*, Nr.12, Rīga 2007. – 61-62.lpp.
6. Sproģis A., Zelgalvis E., Kālis I., Āboliņa I., Čurkina I., Krievs M., Medne A. Rijkure A., Sproģis A., Šteins S. u.c. Latvijas Tautsaimniecības attīstības perspektīvas. // *LZP Ekonomikas un juridiskās zinātnes galvenie pētījumu virzieni 2006. gadā*, Nr.12, Rīga 2007. – 125-132.lpp.
7. Čurkina I. Tendenzen der Wirtschaftsentwicklung. // *Aktuelle Probleme postsozialischer Länder. Der Beispiel Lettland.* Hrsg. Axel Reetz, 2007. – s.104-109
8. Čurkina I. Ekonomikas augsme: kvantitatīvie un kvalitatīvie rādītāji. // *Komersanta Vēstnesis* 2007/13(69).
9. Čurkina I. Ko rāda iekšzemes kopprodukts? // *Komersanta Vēstnesis* 2007/22(78). – 6-7.lpp.
10. Čurkina I. Latvija pasaules ritmā. // *Tautsaimniecības attīstības problēmas Latvijā.* Nr.5, 2007.– Tautsaimniecības institūts, Rīga 2007. – 36-44.lpp.
11. Čurkina I. Vai Latvijas izaugsmei ir stabils pamats? // *Tautsaimniecības attīstības problēmas Latvijā.* Nr.5, 2007.– Tautsaimniecības institūts, Rīga 2007. – 31-36.lpp.

12. Čurkina I. Zināšanu ekonomikas rādītāji un to izmaiņas finanšu krīžu ietekmē. // Kas ir zināšanu sabiedrība? – LZA EI, 2007. – 62-77.lpp.
13. Andris Vilks, Ivars Brīvers, Irīna Čurkina, Vjačeslavs Dombrovskis. Lata devalvācija: viedokļi krustojas. // Komersanta Vēstnesis 2007/ 8(64)
14. Čurkina I. Par un ap produktivitāti Latvijā. // Komersanta Vēstnesis 2007/41(97)
15. Čurkina I. Spekulatīvās krīzes: pasaules valstu pieredze. // Latvijas Zinātņu akadēmijas Ekonomikas institūta Gadagrāmata 2007. – Rīga, 2007. – 41-57.lpp.

Dalība konferencēs 2007. gadā:

1. Karnīte R. Dalība Nordsee Akademie rīkotā konferencē „Ausverkauf? Chancen und Risiken der Privatisierung”. – Vācija, Hamburga, 2007. gada 28-30. septembris
2. Karnīte R. What can the „Old” Europe learn from the New Member States and its Eastern Neighbours. // Hamburg, 15-16th March 2007
3. Čurkina I. Cilvēkkapitāla nozīme Latvijas tautsaimniecībā. // 10.starptautiskā zinātniskā konference „Sabiedrība un kultūra: Cilvēkresursu attīstība zināšanu sabiedrībā”. Liepājas Pedagoģijas akadēmija, 2007. gada 26. aprīlis
4. Čurkina I. Ekonomikas augsmes kvalitāte Latvijā. // „Latvija Eiropas Savienībā – attīstības tendences un perspektīvas”. Rīgas Stradiņa Universitātes Eiropas studiju fakultāte, 2007. gada 20. aprīlis.
5. И.В.Чуркина. Тенденции развития Латвийской экономики до и после вступления в Евросоюз. // Новое качество экономического роста: инновации, инвестиции, конкурентоспособность» 25 – 26 октября 2007, г. Минск
6. Čurkina I. Vai zināšanu sabiedrība ir zāles pret ekonomikas krīzi? // Zinātnisko pētījumu programmas “Latvija Eiropas Savienībā: ekonomikas un kultūras mijiedarbība zināšanu sabiedrības veidošanā” seminārs 2007. gada 18. decembris

The possibility and prevention of economic crises in Latvia

Main macroeconomic indicators of Latvian economy show fast growth especially after integration into EU. Growth indicators signalize about possible overheating of economy. The main goal of annual research was analysis of Latvian macroeconomic indicators and structure of national economy. In the beginning of 2007 because of credit restriction for households real estate prices fell down. Overall economic growth of Latvian economy highly depends on demand side and world economic development. Rising resource prices in world market, rising domestic prices and correction in real estate sector means slower economic growth for Latvian economy in next year.

Key words: economic crises, overheating, economic growth

Dr.ekon.	Raita Karnīte
Dr.h.fil.	Maija Kūle
Dr.ekon.	Ērika Šumilo
Dr.ekon.	Inna Dovladbekova
Dr.fil.	Māra Rubene
Maģ.fil.	Andrejs Balodis
Maģ.ekon.	Ilona Baumanē
Maģ.pol.	Andrejs Berdņikovs
Maģ.ekon.	Kristīne Bērziņa
Maģ.ekon.	Irīna Čurkina
Maģ.fil.	Aija Siltāne
Maģ.fil.	Rinalds Zembahs
Maģ.fil.	Velga Vēvere

Latvija Eiropas Savienībā: ekonomikas un kultūras mijiedarbība zināšanu sabiedrības veidošanā

Sadarbības projekts ietver trīs plašus pētījumu virzienus:

1. Ekonomisko faktoru loma zināšanu sabiedrības veidošanā (vadītāja dr.econ. Raita Karnīte, Latvijas Zinātņu akadēmijas Ekonomikas institūts);
2. Kultūras aspektu nozīme zināšanu sabiedrības veidošanā (vadītāja dr.h.phil. Maija Kūle, Latvijas Universitātes Filozofijas un Socioloģijas institūts);
3. Sociālā kapitāla teorētiskie un praktiskie aspekti un tā loma zināšanu sabiedrības veidošanā (vad. dr.econ. Ērika Šumilo, Latvijas Universitātes Ekonomikas un vadības fakultātes Starptautisko attiecību katedra).

2007. pētījumu gada mērķis bija atklāt ekonomiskos, sociālos un kultūras nosacījumus, kuru mijiedarbība sekmē vai kavē zināšanu sabiedrības veidošanos Latvijā.

Ievads

Pēdējos gados ir aktuāla diskusija par ekonomisko un sociālo faktoru ciešo mijiedarbību. Gandrīz nav sastopami pētījumi, kur trīs nozīmīgie lauki – ekonomika, kultūra un sociālais kapitāls tiek pētīti specifiski saistībā ar zināšanu sabiedrības veidošanu. Vienam no Latvijas Nacionālā attīstības plāna īstenošanas rezultātiem ir jābūt zināšanu sabiedrības izveidei, jo plāns uzsver cilvēka zināšanu lomu tautsaimniecības attīstībā. Taču teorētiski nav formulēti nosacījumi, ka nepieciešams, lai nodrošinātu zināšanu sabiedrības intelektuālās un materiālās diskusijas saskaņu, un zināšanu efektīvāku izmantošanu tautsaimniecības attīstībā, ja šāda saskaņa nav nodrošināta.

Aktuāls ir jautājums, kā uz zināšanu sabiedrību balstīts zināšanu ekonomikas modelis izpaužas citās jomās, piemēram, sociālā vai kultūras jomā. Rezultātu zinātnisko nozīmību nosaka pētījumu zinātniskā novitāte – zināšanu sabiedrība Latvijā starpnozaru aspektā nekad nav pētīta.

Turklāt, zināšanu sabiedrības veidošanās aspektā īpaši svarīgs ir Latvijas īpašais statuss – no vienas puses, vājāk attīstītā ES dalībvalsts, kurā zinātnes attīstībai nepietiek līdzekļu, no otras puses, valsts ar labām zinātniskā darba tradīcijām un augstu kultūras līmeni.

Projekta **mērķis** ir pētīt norises un mijiedarbības zināšanu sabiedrības veidošanā Latvijā un zinātniski pamatot ekonomikas un kultūras politiskas aspektus, lai veicinātu sekmīgu Latvijas iekļaušanos Eiropas Savienības ekonomiskajā un kultūras telpā, kur atbilstoši spēkā esošajai pārliecībai, kas materializēta Lisabonas stratēģijā, zināšanu sabiedrībai piešķirta nozīmīga loma. 2007. pētījumu gada mērķis – veikt Latvijas situācijas analītisku novērtējumu zināšanu sabiedrības jomā.

Lai sasniegtu mērķi, ekonomikas virzienā galvenokārt tika izmantota statistisko datu analīze, sociālā kapitāla aspektu pētījumos tika veiktas uzņēmumu aptaujas, kultūras pētījumos veikta dziļa literatūras analīze.

Mērķa realizācijai izmantoti Latvijas un ES attīstības plānošanas dokumenti, zinātniskas publikācijas par zināšanu sabiedrības jautājumiem, statistikas dati.

Pētījumu rezultāti

Results of research

Sadarbības programmas iepriekšējā gada pētījumu atziņas tika publicētas vienotā rakstu krājumā „Kas ir zināšanu sabiedrība?”, ko izdeva LZA Ekonomikas institūts. 2007. pētījumu gada atziņas un rezultāti tika apspriesti seminārā „**Latvija Eiropas Savienībā: ekonomikas un kultūras mijiedarbība zināšanu sabiedrības veidošanā**” 2007. gada 18. decembrī. Ir paredzēts pētījumu rezultātus apkopot vienotā publikācijā, kas nāks klajā 2008. gadā.

Apakšprojekta „Ekonomisko faktoru loma zināšanu sabiedrības veidošanā” (vad. akad., dr.econ. Raita Karnīte) ietvaros tika pētītas šādas problēmas:

- 1) Pētīta jauno informācijas un komunikāciju tehnoloģiju ietekme uz zināšanu sabiedrību;
- 2) Analizēti zināšanu sabiedrību raksturojošie rādītāji Latvijā;
- 3) Analizēta uzticēšanās kā zināšanu sabiedrības veidošanās nosacījums;

4) Pētīta krīžu ietekme uz zināšanu sabiedrības veidošanos.

Sociālā kapitāla izpētes apakšprogrammā (vad. dr.ekon. Ē.Šumilo) 2007. gadā tika veikti sekojoši uzdevumi:

- Tika precizēti, apkopoti un strukturēti literatūrā paustie viedokļi par sociālā kapitāla lomu ekonomikā un uzņēmējdarbībā, veicot padziļinātu publikāciju apskatu, kas attiecas tieši uz sociālā kapitāla ietekmi uz uzņēmumu finansiālajiem un nefinansiālajiem rādītājiem;
- Novērtēts sociālā kapitāla apjoms, līmenis, attīstības īpatnības un nosacījumi Latvijas vidējos un lielos uzņēmumos (ar darbinieku skaitu virs 50 cilvēkiem), īpašu uzmanību pievēršot sociālā kapitāla esamības un attīstības saistībai ar organizāciju mācīšanās procesiem, kas ir viens no uz zināšanām balstītās ekonomikas veidošanās stūrakmeņiem;
- Izpētīti sociālā kapitāla veidošanās kavēkļi uzņēmumos un sociālā kapitāla neesamības vai nepietiekamības ietekme uz uzņēmumu finansiāliem un nefinansiāliem rādītājiem.

Kultūras pētījumu apakšprogrammā (vad.akad., dr.hab.fil. M. Kūle) 2007. gadā tika turpināta 2006. gadā sāktā zināšanu sabiedrības aspektu analīze, pievēršoties:

- 1) Kultūras vērtību un zināšanu sabiedrības mijiedarbībai, vizuālās kultūras "gramatikas" nozīmei zināšanu sabiedrības veidošanā,
- 2) Humanitāro zinātņu lomas izvērtējumam zināšanu sabiedrības tapšanā,
- 3) Informācijas, komunikācijas un zināšanu attiecībām,
- 4) Patērētājsabiedrības kritikai zināšanu sabiedrības veidošanas procesā.

Apakšprojekta ietvaros tika padziļināti pētītas šādas tēzes: verbālo un vizuālo formu loma zināšanu sabiedrībā, kas ir noteicošais zināšanu sabiedrības tapšanā – informācijas, komunikācijas un zināšanu attiecības, zināšanu sabiedrība un izglītības ievirzes, vai patērētājsabiedrība ir savienojama ar zināšanu sabiedrību?

Analizējot uzticēšanās rādītāju kā zināšanu sabiedrības veidošanās nosacījumu, tika definēta un analizēta partikulārā un vispārējā, sociālā un politiskā uzticēšanās, analizēti *Eiobarometra* aptauju dati par 2007. gadu, lai novērtētu uzticēšanās līmeni Latvijā un Eiropā.

Analīzei jāizšķir sociālā un politiskā uzticēšanās. Sociālā ir uzticēšanās ir horizontālā uzticēšanās, tā pastāv starp cilvēkiem sabiedrībā. Sociālo uzticēšanos var raksturot šādi: indivīds, kurš uzticas, sagaida, ka tiks pildīti solījumi, ētiskās normas, morālais pienākums un apsoltais politiskais kurss. Savukārt politiskā uzticēšanās pastāv starp pilsoņiem un institūcijām, jeb vertikālā uzticēšanās.

Partikulārā uzticēšanās ir uzticēšanās tikai sev līdzīgiem cilvēkiem, identificētiem savas kontaktgrupas biedriem. Tā palīdz risināt problēmas relatīvi mazās grupās, palīdz paredzēt pazīstamu cilvēku rīcību noteiktās situācijās, tās ietvaros subjekti neuzticas svešiniekiem un jebkuru kontaktu ar svešiniekiem uztver kā riskantu situāciju.

Vispārējā uzticēšanās ir pārliecība, ka vairuma cilvēku rīcību nosaka vienas un tās pašas morāles, fundamentālo vērtību apsvērumi. Tā ir uzticēšanās nezināmajam, bet vienas un tās pašas morālās kopienas piederīgajiem ar dažādu izcelšanos, tautību, rasi.

Vispārējā uzticēšanās veicina toleranci un atvērtību pret citādiem, atbalsta atvērtu tirgu, sekmē augstāku ekonomisko izaugsmi, biznesa darījumu intensitāti, sekmē zemāku korupcijas līmeni, sekmē valstu atrašanos globalizācijas procesu un zināšanās balstītu ekonomiku priekšgalā.

Pētījuma gaitā izkristalizējās atziņa, ka augsts uzticēšanās līmenis korelējas ar:

- augstu labklājības līmeni (ASV, Nīderlande, Skandināvija);
- izlīdzinātāku ienākumu līmeni sabiedrībā;
- līdzdalību starptautiskajās organizācijās;
- Interneta lietošanas izplatību;
- tūrisma attīstību;
- atvērtāku tirdzniecību un atvērtību investīcijām;
- politiskā procesa stabilitāti;
- zemāku korupcijas līmeni;
- atvērtību zinātniskām un tehnoloģiskām inovācijām.

Izanalizējot *Eiobarometra* aptauju datus, tika iegūta atziņa, ka nepieciešams mainīt ienākumu polarizāciju sabiedrībā, indivīdu ticību spējai kontrolēt savu dzīvi, socializācijas procesu ģimenē, socializācijas procesu skolā un augstskolā, kā arī izglītības līmeni un kvalitāti.

Sociālā kapitāla novērtēšanas problēmas tika analizētas, par piemēru izmantojot Latvijas tūrisma nozari. Definējot, sociālais kapitāls ir mērķtiecīgs ieguldījums sociālajās attiecībās, kas sniedz iesaistītajām personām iespēju izmantot un aktivizēt resursus, kas savādāk nebūtu pieejami, vai prasītu lielākas laika un/vai materiālās izmaksas. Sociālā kapitāla teorijā izdala pilsonisko līdzdalību un sadarbības tīklus. Savukārt ekonomistu intereses skatu punktā ir atdeve, ko gūst uzņēmumi, iesaistoties savstarpējās sadarbības tīklos

Pastāv trīs metodoloģiskas pieejas sociālā kapitāla novērtēšanai:

- Pasaules Bankas un Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācijas (OECD) metodes;
- Mikro-pieeja uzsver uz sadarbību balstītas uzvedības raksturu un formas;
- Makro-pieeja koncentrējas uz sadarbības nosacījumiem (labvēlīgiem vai nelabvēlīgiem);
- Mezo-pieeja pēta struktūras, kas padara sadarbību par iespējamu.

Pētījumu mērķis bija novērtēt sociālā kapitāla līmeni Latvijā, izanalizējot sadarbības intensitāti, iemeslus, formas un ietekmi uz tūrisma uzņēmumu darbību. Lai sasniegtu mērķi, tika aptaujāti vairāk nekā 500 uzņēmumi, no tiem atbildes ir snieguši 70 (12%).

Tika noteikts, ka zināšanu sabiedrībā viens no svarīgākajiem uzņēmējdarbības resursiem ir attiecīgai situācijai un vajadzībām atbilstoša uzticama informācija, kuru ir visērtāk iegūt, izmantojot personīgos sociālo tīklu kontaktus. Tika izdalīts arī sociālā kapitāla dinamiskais aspekts: sociālā kapitāla rašanās, uzturēšanas priekšnoteikumi un aktivizēšanas iespējas konkrēto apstākļu kopā. Tāpat var runāt par kapitāla plūsmām, kur *ieguldījums* ir procesi, kas attiecas uz sociālā kapitāla krājumu radīšanu, bet *atdeve* ir procesi, kas attiecas uz šo krājumu izmantošanu. Kopumā sociālais kapitāls tiek radīts un apgrozīts sociālo kontaktu ietvaros.

Pētījuma gaitā autori ir spēruši pirmo soli sociālā kapitāla izpētē Latvijas apstākļos, analizējot sadarbības kā sociālā kapitāla indikatora esamību un tās saistību ar uzņēmumu attīstības rādītājiem tūrisma jomā.

Analizējot krīžu ietekmi uz zināšanu sabiedrības veidošanos, tika konstatēts, ka ekonomikas krīze ir vērtējama gan kā zināšanu ekonomikas veicinātājs, ja valsts atrodas noteiktā attīstības līmenī. Attīstītās valstīs joprojām ir spēkā zināšanu ekonomikas pamata nosacījumi: augstas tehnoloģijas un inovatīvas idejas produktu ražošanā, turklāt galvenais kapitāla atražošanas virziens ir pakalpojumu sfēra. Lai gan makroekonomikas teorijā nav plaši sastopamas tēzes par krīzes iespējām attīstītā valstī, ja valda labvēlīga makroekonomiskā vide, labi nodarbinātības rādītāji, zema inflācija un augsts ražīgums. Nesenie notikumi ASV nekustamā īpašuma tirgū ļauj pārliecināties par pretējo: arī attīstītās valstīs iespējamas krīzes, kas identiskas attīstības tirgiem.

Mūsdienu finanšu krīžu pamatā ir vispārēja finanšu plūsmu globalizācija. Finanšu resursu globalizācija ir radījusi kā pozitīvas, tā arī negatīvas tendences pasaules tirgos. Kā pozitīvu finanšu globalizācijas aspektu var minēt plašāku finanšu pieejamību gan attīstītās, gan attīstības valstīs. Turklāt, pieaugoša konkurence finanšu sektorā veicina pakalpojumu cenas samazināšanos. Savukārt no otras puses, pasaules finanšu globalizācijas rezultāts ir pieaugoša nacionālā finanšu tirgus atkarība no cita reģiona – krīze kādā reģionā, sevišķi finanšu centrā atsaucas arī citās pasaules valstīs. Bez tam, arvien samazinās reālā kapitāla nozīme pasaules izaugsmē. Sākotnēji šī parādība veidojās attīstītās valstīs, un šobrīd vērojot ārvalstu investīciju dinamiku attīstības valstīs jāsecina, ka ieguldījumu īpatsvars reālajā sektorā samazinās arī šeit. Var secināt, ka pasaulē ekonomiskā attīstība arvien vairāk atkarīga no finanšu aktīviem. Jāpiebilst, ka teiktais nenozīmē rūpnieciskās ražošanas stagnāciju pasaulē – gluži otrādi, kapitālieguldījumu apjoms rūpniecībā arvien pieaug, tiek meklēti jauni risinājumi produkcijas ražošanā. Taču paralēli arvien vairāk pieaug naudas kustība pasaules fondu tirgos un nekustamā īpašuma segmentos ar mērķi gūt peļņu lētā kapitāla pieejamības apstākļos. Tautsaimniecības globalizācijas rezultāts, kā tika minēts, ir finanšu krīžu globāla izplatība.

Meklējot atbildi uz jautājumu – vai zināšanu ekonomika ir zāles pret krīzi – jāsecina, ka viennozīmīgu atbildi gūt nav iespējams. No vienas puses, zināšanu ekonomika neatņemama sastāvdaļa ir augošas starptautiskās finanšu plūsmas, kas, reaģējot uz dažādiem makroekonomiskiem signāliem, var izraisīt šoku. No otras puses, krīze ir labs instruments, kas „atīrīta” tautsaimniecību burbuļa vienā vai citā nozarē. Turklāt, krīze veicina meklēt attīstības ceļus, izmantojot reālo sektoru. Šajā gadījumā inovācijas bija un paliek svarīgākais progress nosacījums pasaulē.

Analizējot zināšanu sabiedrības rādītājus, uzmanība tika pievērsta zināšanu sabiedrības jēdziena izpratnei un Latvijas Nacionālās attīstības plānam.

Jēdziens „zināšanu sabiedrība” ir ieviesies gan Eiropas Savienības (ES), gan Latvijas politikā un ekonomikā lietotajā valodā un tiek izmantots stratēģisko mērķu pamatojumos. Eiropas Savienības spēkā esošais ilgtermiņa plānošanas dokuments – Lisabonas programma ir cieši saistīta ar zināšanu sabiedrības jēdzienu. Lisabonas stratēģiskos mērķus pieņēma Eiropas Padome tās Lisabonas sanāksmē 2000. gada 23.–24. martā, kad tika formulēta tālejoša Eiropas Savienības reformu programma un kopienas attīstības virsmērķis desmit gadu periodam: kļūt par konkurētspējīgāko un dinamiskāko uz zināšanām balstīto ekonomiku pasaulē, kas nodrošinātu ilgtspējīgu ekonomisko attīstību, vairāk un labākas darba vietas un pilnīgāku sociālo atšķirību izlīdzināšanu.

Par zināšanu sabiedrības koncepta nozīmīgumu Lisabonas programmā liecina tas, ka programmas īstenošanai izveidots liels skaits institūciju, kuru nosaukumā ietilpst vārdkopas „zināšanu sabiedrība” vai „informācijas sabiedrība”. No Lisabonas stratēģijas attīstības teorētiskā diskursa analīzes var secināt, ka jēdzieni „zināšanu sabiedrība” vai „zināšanu sabiedrības”, „zināšanu ekonomika”, „informācija sabiedrība” tiek lietoti bez konkrētas satura izpratnes, kā jēdzieniskas kategorijas vai pēc inerces, tos lieto ideoloģiskā nozīmē kādu darbības virzienu vai uzdevumu nepieciešamības pamatošanai, bet konkrētu uzdevumu vai darbības plānu formulēšanas brīdī no tiem atsakās.

Šāda pieeja rada nesaderību starp stratēģisko mērķu un formulēto uzdevumu izpildes rezultātu. Ja nav zināms konkrēts mērķis, nav iespējams īstenot mērķtiecīgus pasākumus, un vēlamo stratēģiju nav iespējams īstenot. Tāpēc ir vērts padomāt, vai zināšanu sabiedrība patiešām ir tikai simbols, vai arī ir iespējams atrast tās saturisko jēgu un to identificēt tā, lai tā iegūtu ekonomiskās kategorijas kvalitāti un varētu kalpot par stratēģisko mērķu objektu.

Zināšanu sabiedrība nav jauna parādība, bet tai ir mūsdienu iezīmes: pateicoties mūsdienu tehnoloģijām, zināšanu sabiedrība nav ģeogrāfiski norobežota; mūsdienu tehnoloģijas paplašina zināšanu pārnesei un papildināšanas iespējas; un zināšanas kļūst par nozīmīgāko kapitālu, tāpēc katras sabiedrības attīstība ir atkarīga no zināšanu klātbūtnes.

Lai definētu zināšanu sabiedrību kā ekonomisku kategoriju, ir jānoskaidro, kas ietilpst „formālajā apvienībā” un kas ir „interesu sfēra”, kurā tā darbojas. Atbilstoši ES Lisabonas stratēģijā formulētajam virsmērķim, interešu sfēra ir konkurētspējīgākā un dinamiskākā zināšanās balstītā ekonomika, citiem vārdiem, konkurētspēja un augsme. Atjaunotā Lisabonas stratēģija interešu sfērai pievieno darba vietu radīšanu. Savukārt formālā apvienība ir sabiedrība vai tās daļa, tātad indivīdu kopa. Ja interešu sfēra ir šaura, tai atbilstošā formālā apvienība vai indivīdu kopa ir viegli norobežojama. Ne praksē, ne zinātniskajos pētījumos nav norādes, kas ietilpst formālajā apvienībā vai

indivīdu kopā, ja interešu sfēra ir visas sabiedrības attīstība. Ekonomiskā aspektā atbilde uz šo jautājumu ir nozīmīga, jo tā pasaka, cik plaši izvērstiem un kādā veidā strukturētiem jābūt zināšanu sabiedrību veicinošiem pasākumiem. Tas ir zināšanu sabiedrības veicināšanas efektivitātes jautājums.

Pētījumu gaitā izkristalizējās atziņa, ka zināšanu sabiedrība ir process, kuram ir vairākas dimensijas. Tās ir sociālā, ekonomiskā, kultūras (izglītības) un institucionālā dimensija. Zināšanu sabiedrības ieviešanu ietekmē šajās dimensijās notiekošo procesu mijiedarbība, un tās veidošanās nosacījums ir saskaņotība starp dimensijām. Veicinošu pasākumu ieviešana kādā no dimensijām var nedot gaidīto rezultātu, ja nav nodrošināti vajadzīgie apstākļi citā dimensijā. Piemēram, īslaicīgi intensīvi izglītības veicināšanas pasākumi var izrādīties neefektīvi vai radīt negatīvu efektu (veicināt izglītotu cilvēku emigrāciju), ja ekonomiskā sistēma nedod iespējas iegūtās zināšanas izmantot.

Zināšanu sabiedrība nozīmē zināšanu radīšanu, izplatīšanu, iegūšanu un pielietošanu. Zināšanu esamībai pašai par sevi nav nekāda nozīme, ja zināšanas nevar pielietot, tās kļūst nevērtīgas. Bez tam, zināšanu sabiedrības ietekme uz tautsaimniecību ir atkarīga no atgriezeniskās saites spēka starp zināšanu radīšanu un pielietošanu, jo šis process nozīmē jaunievedumu radīšanu.

Nacionālajā līmenī, Latvijas Ekonomikas ministrija sadarbībā ar nozaru ministrijām, Saeimu un sociālajiem partneriem gatavo Latvijas nacionālo Lisabonas programmu. 2005. gada oktobrī LR Ministru kabinets apstiprināja Latvijas Nacionālo Lisabonas programmu 2005. – 2008. gadiem.¹ Nacionālajā programmā noteikts, ka jāveicina pāreja no darbietilpīgas ekonomikas uz zināšanu ietilpīgu ekonomiku, un izvirzīti pieci galvenie ekonomiskās politikas pamatvirzieni Lisabonas mērķu sasniegšanai:

1. makroekonomiskās stabilitātes nodrošināšana;
2. zināšanu un inovāciju stimulēšana;
3. investīcijām un darbam labvēlīgas un piesaistošas vides veidošana;
4. nodarbinātības veicināšana;
5. izglītības un prasmju uzlabošana.

Nacionālās Lisabonas programmas iedibināto stratēģisko virzienu turpina Latvijas Nacionālais attīstības plāns (NAP), kas ir stratēģisks dokuments, kas pamato Eiropas Savienības struktūrfondu izlietošanu Latvijā. NAP anotācijā teikts, ka plāna mērķis ir sekmēt līdzsvarotu un ilgtspējīgu valsts attīstību un nodrošināt Latvijas konkurētspējas paaugstināšanu citu valstu vidū. NAP ir nosaukts par dokumentu, kas iezīmē pagrieziena punktu valsts attīstībā. Plānā zināšanu sabiedrības jēdziens ir pieminēts atrauti no galvenajiem plāna mērķu un ieviešanas nosacījumu formulējumiem, bet ir norādīts, ka plāns ir Latvijas ieguldījums ES dalībvalstu kopējā stratēģijā un Lisabonas programmas īstenošanā.

NAP pirmo reizi stratēģiskās plānošanas dokumentā par Latvijas valsts izaugsmes mērķi nosauc cilvēka dzīves kvalitātes pieaugumu. Lai to sasniegtu, NAP izteikta vēlme tuvāko septiņu gadu laikā radīt priekšnoteikumus pārejai no šodien ekonomikā valdošā modeļa, kuru raksturo mazkvalificēta darbaspēka izmantošana un produkcijas ar zemu pievienoto vērtību ražošana, uz inovatīvo (zināšanu) attīstības modeli.

Lai novērtētu zināšanu ekonomikas aspektus Latvijā, pētījuma ietvaros tika analizēta tautsaimniecības struktūra dinamikā. Analizējot Latvijas tautsaimniecības indikatorus, tika apkopotas šādas atziņas:

1. ir notikusi būtiska pārmaiņa no ražojošas ekonomikas uz pakalpojumu ekonomiku. Pakalpojumu struktūra liecina, ka zinātņietilpīgo pakalpojumu nozaru īpatsvars radītajā pievienotajā vērtībā ir nenozīmīgs.
2. rūpniecības analīze dod atbildi uz jautājumu – kāpēc rūpniecības attīstība nepakļaujas struktūrpolitikas dokumentu iecerēm par zinātņietilpīgo nozaru attīstību. Tāpēc, ka Latvijas rūpniecības attīstības politika ir orientēta uz zinātņietilpīgu nozaru attīstību, bet tai nav objekta. Pastāv nesaderība starp iedomāto un esošo ekonomisko politiku objektu, kas ir Lisabonas stratēģijas ieviešanas grūtību cēlonis.
3. pastāv nesaderība starp iespējamās zināšanu sabiedrības izglītības un ekonomikas dimensijām, kas nozīmē, ka NAP paredzētie izglītības veicināšanas pasākumi nebūs efektīvi, vēl vairāk, ar lielu varbūtību tie radīs negatīvu efektu – izglītota darbaspēka aizplūšanu.

Pētījumu gaitā tika secināts, ka arī jēdziens „zināšanu ekonomika” ir sarežģītāks, nekā to saprot mūsdienu ekonomiskās attīstības stratēģijās. Jēdziena būtības neizpratne ir sevišķi raksturīga valstīm, kuras nesen pārkārtojušas savas tautsaimniecības uz tirgus ekonomikas principiem. Tā noved pie nekonkrētu ekonomisko politiku ieviešanas mēģinājumiem un neefektīvas pieejamo ekonomisko politiku veicināšanas instrumentu izmantošanas.

Pētījumu rezultāti ļauj izdarīt šādus secinājumus.

1. Lai ieviestu „zināšanu ekonomiku”, esošo attīstības politiku objekts ir „zinātņietilpīgās nozares” nevis „zinātņietilpīgas ražotnes”. Nozares, kuras tiek tradicionāli uzskatītas par zinātņietilpīgām, ietver arī rūfīnas darba struktūrvienības un otrādi. Piemēram, piena rūpniecību vai poligrāfiju nav pieņemts uzskatīt par zinātņietilpīgām nozarēm, taču tās ietver zinātņietilpīgas ražotnes. Uz tām, nevis uz visu nozari ir jāvērs zināšanu ekonomikas veicināšanas politika. Citiem vārdiem, veicināšanas politikām jānodrošina vide zinātņietilpīgo ražotņu attīstībai jebkurā nozarē. Šāda pieeja ļautu mērķtiecīgāk izmantot resursus. Bez šādas pieejas, politikas ir izplūdušas, bez mērķa, neefektīvas.
2. Zinātņietilpīgām ražotnēm ir liela nākotne, bet prasīga tagadne. Lai attīstītu zinātņietilpīgās ražotnes visur, bet sevišķi rūpniecībā, nepieciešama zinātniskā bāze jauninājumiem (inovācijām). Zinātnes struktūrai vismaz

¹ Latvijas nacionālā Lisabonas programma. – LR Ministru kabineta 2005. gada 19. oktobra rīkojums Nr. 686

lietišķās zinātnes līmenī ir jāatbilst vēlamajai rūpniecības struktūrai. Zinātnes attīstība ir paredzēta Nacionālajā attīstības plānā, bet neatbilstība starp zinātnes prioritātēm un tautsaimniecības struktūru ir saglabājusies. Pat ja izdosies nonākt līdz inovāciju piedāvājumam, Latvijas rūpniecībā būs grūti atrast tam pieprasījumu.

3. Rūpniecības nostiprināšana ir konkrētu pasākumu un ietekmju kopums. Starp tām nozīmīga ir uzņēmējdarbības motivācija. Grūti iedomāties, ka kapitāla īpašnieki izvēlēties investīcijām rūpniecību, kamēr būs iespējas investēt ātrās kapitāla atdeves nozarēs, tāpēc investīciju veicināšanai ir nepieciešami stimuli. Bez tam, vāji attīstītā tautsaimniecībā arī jauninājumu ieviešana nav iespējama bez finansu stimuliem.

2007. gada publikācijas

1. Kas ir zināšanu sabiedrība? (Karnīte R. red.) – LZA Ekonomikas institūts. Rīga, 2007
2. Balodis A. Klasiskā atmiņas izpratne: *mneme un anamnesis*. – Filosofija, LU Raksti. 713. sēj. – Rīga: LU, 2007, 7.–18. lpp
3. Balodis A. Retrospective Consciousness of Every-day Life: Bergson's Theory. of Memory. – Dilemmas of Values and Contemporary Life-World. Rīga: FSI, 2007, 135–148. pp.
4. Berdņikovs, A. Dari to pats: panku subkultūras ietekme uz popkultūras attīstību. // Ceļojums ar citādo: subkultūras pilsētas vidē. Red. D.Hanovs. – Rīga, 2007, 68–73. lpp.
5. Berdņikovs, A. Dažādība, transnacionālās diasporas un protesti: divi nacionālās valsts reaģēšanas scenāriji. // Ceļojums ar citādo: subkultūras pilsētas vidē. Red. D.Hanovs. – Rīga, 2007, 128–138. lpp.
6. Berdņikovs, A. Transnacionālisms kā viens no lielākajiem 21.gadsimta izaicinājumiem: nepieciešamība pēc vispusīgas pētnieciskas pieejas un preventīvas politiskas rīcības. // Latvijas Zinātņu akadēmijas Ekonomikas institūta gadagrāmata 2007. – LZA EI, Rīga, 2007. – 7–24. lpp.
7. Berdņikovs, A. Valsts un diasporas mijiedarbība: Vācijas un Latvijas pieredzes salīdzinošs apskats. // Latvijas Zinātņu akadēmijas Ekonomikas institūta gadagrāmata 2007. – LZA EI, Rīga, 2007. – 25–32. lpp.
8. Berdņikovs, A. Virzoties uz zināšanu sabiedrību: jauno informācijas un komunikāciju tehnoloģiju ietekme uz cilvēku un sabiedriskajām kustībām”. // Kas ir zināšanu sabiedrība? – LZA EI, Rīga, 2007. – 20.–45. lpp.
9. Berdņikovs, A. Wechselwirkung von Staat und Diaspora. // Aktuelle Probleme postsozialistischer Länder. Das Beispiel Lettland. Red. A. Reetz. – Wittenbach/SG: Verlag Wilhelm Surbir, 2007. – 109.–111. lpp.
10. Karnīte R. Comments to the BTI 2008 Country report. Iesniegts publicēšanai, 2007. gads
11. Karnite R. Latvia – Belarus economic relations. Iesniegts publicēšanai, 2007. gads
12. Karnīte, R. Zināšanu sabiedrības jēdziens un saturs Eiropas Savienībā un Latvijā. // Kas ir zināšanu sabiedrība? – LZA EI, Rīga, 2007. – 46–61.lpp.
13. Karnīte, R., de Kastro Gonsalvess–Bērziņš, I., Popoviča S. Ārvalstu kapitāls Latvijas banku pamatkapitālā. – LZA EI, Rīga, 2007.
14. Kūle M. The Process of Becoming European: a Philosophical Perspektive. // Dilemmas of Values and Contemporary Life-World. – Rīga: FSI, 2007. – 13–25 pp.
15. Kūle M. Zināšanu fenomena izpratne zināšanu sabiedrības veidošanā. – Kas ir zināšanu sabiedrība? – LZA EI, Rīga, 2007. – 7.–19. lpp.
16. Ostrovska I. Democratic Regime and Popular Attitudes. Peculiarities in Latvia. // Problemy Wspolczesnego Ustrojzawstwa. Ksienga Jubileuszowa Profesora Bronislawa Jastrzebskiego. Wydawnictwo Uniwersytetu Warminko– Mazurskiego w Olsztynie, Olsztyn, 2007. – str. 117–127.
17. Ostrovska I. Latvijas parlamentāro politisko partiju profilēšanās zināšanu sabiedrības veidošanās kontekstā. Politisko partiju programmu analīze. // Kas ir zināšanu sabiedrība? – LZA EI, Rīga, 2007. – 78–95.lpp.
18. Rubene M. Zināšanu sabiedrība: ietvari, ekspozīcija, saskarne un pārnese. – Kas ir zināšanu sabiedrība? – LZA EI, Rīga, 2007. – 95.–120. lpp.
19. Sumilo E., Baumanē I. Social Capital As an Important Factor for Synergy Creation in Organizations. // Management Theory and Practice: Synergy in Organisations. Tartu University Press, 2007. – pp.70–82.
20. Šumilo Ē., Dovlabekova I., Baumanē I. Sociālā kapitāla koncepcija, īpatnības un ietekme uz ekonomisko izaugsmi. // Kas ir zināšanu sabiedrība? „Latvija Eiropas Savienībā”: ekonomikas un kultūras mijiedarbība zināšanu sabiedrības veidošanā” pētījumu rezultātu apkopojums. LZA EI, Rīga, 2007. – 150.–182. lpp.
21. Sumilo E., Baumanē I. Some Negative Aspects of Social Capital: The Case of Undeclared Work in Latvia // Humanities and Social Sciences: Latvia. Social and Human Capital Towards a Knowledge Economy in Latvia, 2(51)2007. Institute of Economics, Latvian Academy of Sciences, 2007. – pp. 5–17.
22. Sumilo E. (in co-authorship).Trends and priorities in the development of of the Latvian banking services in the context of emerging knowledge-based economy: case of e-banking. // TRAMES. Journal of the Humanities and Social Sciences. Vol. 11, No2, 2007. – pp.173–188.
23. Šumilo Ē. (ar līdzautoriem) Darbaspēka profesionālā mobilitāte. // Eiropas Savienības struktūrfondu nacionālās programmas „Darba tirgus pētījumi” projekts „Labklājības ministrijas pētījumi”. Latvijas Universitāte, Rīga, 2007 – XI + 219 lpp.
24. Šumilo Ē. (ar līdzautoriem) Neregistrētās nodarbinātības novērtējums. // Eiropas Savienības struktūrfondu nacionālās programmas „Darba tirgus pētījumi” projekts „Labklājības ministrijas pētījumi”. Latvijas Universitāte, Rīga, 2007 – XI + 213 lpp.
25. Vēvere V. To Dive Back in the Flux of Life: William Jame's Critique of Intellectualism. // Analecta Husserliana. – Dordrecht: Springer, 2007, pp. 419–434.

26. Vēvere V. Zināšanu sabiedrība un zināšanu kultūras. – Kas ir zināšanu sabiedrība? – LZA EI, Rīga, 2007. – 121.–133. lpp.
27. Vēvere V. On the Phenomenology of Everyday Life and its Manifestations: Alfred Schutz, Peter Berger and Thomas Luckmann. – Dilemmas of Values and Contemporary Life–World. – Rīga: FSI, 2007, 125– 134 pp.

Dalība konferencēs 2007. gadā:

1. Balodis A. Atmiņa un subjektivitāte: retrospektīvas interpretācijas problēma // Konference Rīgā, Latvijas Universitātē 2007. gada 7. februārī
2. Balodis A. Memory and Imagination: Sketch of Bergsonian and Phenomenological Psychology // Starptautisks seminārs „Mūsdienu filosofija un Eiropas vērtības”. Roma, Laterāna Pontifikālā universitāte, Filosofijas fakultāte 2007. gada 3. decembrī
3. Berdņikovs A. Latvia in year 2020: the Internet and the End of Modernity // Starptautiska konference “Baltic Futures”, 2007.gada 23.–24.novembris. Konferences rīkotājs: Latvijas Valsts prezidenta Stratēģiskās analīzes komisija un Latvijas Universitātes Sociālo un politisko pētījumu institūts.
4. Berdņikovs A. Interneta sociālā nozīme postmodernās sabiedrības tapšanā: Latvijas gadījums // LZA Ekonomikas institūta rīkots seminārs “Latvija Eiropas Savienībā: ekonomikas un kultūras mijiedarbība zināšanu sabiedrības veidošanā”, 2007. gada 18. decembris
5. Berdņikovs A. Jauno informācijas un komunikācijas tehnoloģiju ietekme uz valsti, sabiedrību un sabiedriskajām kustībām // Latvijas Universitātes 65.konference, 2007.gada 15.februārī
6. Berdņikovs A. Panku subkultūras ietekme uz sabiedriskajām kustībām // Konference “Ceļojums ar Citādo. Subkultūras pilsētas vidē”, 2007.gada 19.aprīlis. Konferences rīkotājs: Īpašu uzdevumu ministra sabiedrības integrācijas lietās sekretariāts un biedrība “Dialogi.lv”
7. Karnīte R. Dalība *International Association for Financial Participation* sanāksmē „40th Anniversary of „French Participation”” // Francija, Parīze, 2007. gada 12. septembris
8. Karnīte R. Birokratizācijas pieaugums // LPS rīkotā konference „Valsts pārvaldes reformas ietekme uz valdības un pašvaldību attiecībām un attīstības procesiem Latvijā”. – Rīga, 2007. gada 28. februārī
9. Karnīte R. Dalība diskusijā „Eiropas sociālais modelis Latvijā” // Eiropas Komisijas pārstāvniecība Latvijā. – Rīga, 2007. gada 3. decembris
10. Karnīte R. Dalība *European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions* rīkotā konferencē „*Musculoskeletal Disorders*” // Portugāle, Lisabona, 2007. gada 11–12. oktobris
11. Karnīte R. Dalība iksusijā „Eirodzīve – kāpēc?” // Eiropas Komisijas pārstāvniecība Latvijā. – Ventspils, 2007. gada 6. novembris
12. Karnīte R. Dalība paneldiskusijā „Korupcijas novēršana – tendences un nākotnes izaicinājumi” // Korupcijas Korupcijas novēršanas un apkarošanas biroja rīkotā konference „Korupcijas novēršana un apkarošana – tendences un nākotnes izaicinājumi”. – Rīga, 2007. gada 9–10. oktobris
13. Karnīte R. Priekšnoteikumi veiksmīgai darbinieku finanšu līdzdalības attīstībai Latvijā // LDDK rīkotā konference „Darbinieku finansiālā iesaiste un līdzdalība”, 2007. gada 15. novembris
14. Kūle M. Filozofija pret vardarbību medijos // Konference „Vardarbības izpausmes medijos: cēloņi un sekas”. Rīga, 2007. gada 30. novembris
15. Kūle M. Mūsdienu dzīves formas un dzīvesmāksla // Starptautiska konference „Dzīvesmāksla: Latvija, Baltija, Eiropa”. Rīga, 2007. gada 9. oktobris
16. Ostrovska I. Governance Crises in Latvia: Internal and External Conditionalities // International conference “EU: Governance and Entrepreneurship”. BIA. 2007, November 22.
17. Ostrovska I. Participation in EIN Summer University an European Ideas Network // EPP–ED Group Bureau meeting (European Parliament). Warsaw, Poland. 2007, September 20–22. Workshop “ European Governance”
18. Ostrovska I. Tautas nobalsošana kā multifunkcionāls politisks instruments // Tautas nobalsošana – vakars, šodien, rīt. CVK, Rīga, 2007.gada 4.oktobris
19. Ostrovska I. Uzticēšanās kā politiskās kultūras elements un tā ietekme uz zināšanu sabiedrības veidošanos // Programmas “Latvija Eiropas Savienībā: ekonomikas un kultūras mijiedarbība zināšanu sabiedrības veidošanā” seminārs, LZA Ekonomikas institūts, 2007.gada 18.decembris
20. Rubene M. Liquid(ation) images: Art on the Edge of Space and Time // XVII Internation Congress of Aesthetics „Aesthetics Bridging Cultures”. Ankara, 9–13 July, 2007
21. Sumilo E. Can Latvia Compete in the Global Market? // The Baltic Sea Area at the Crossroads: Political, Legal, Economic and Cultural Challenges. Interdisciplinary Transformation and Integration Network Conference in Umea, Sweden, 9–12 March, 2007
22. Sumilo E. Social Capital As an Important Factor for Synergy Creation in Organizations. // Management Theory and Practice: Synergy in Organisations. III International Conference, Tartu, 3–4 April, 2007
23. Vēvere V. Latvian Philosophy in Exile // Seminārā „Filosofija Latvijā – vēsture un pārvērtības”. Prāga, 2007. gada 22. maijs
24. Vēvere V. Vardarbība un patērētājkultūra // Konference „Vardarbības izpausmes medijos: cēloņi un sekas”. Rīga, 2007. gada 30. novembris

Latvia in the European Union: interaction of economy and culture in creation of knowledge society

The research project „Latvia in the European Union: interaction of economy and culture in creation of knowledge society” includes following subprojects:

- 1) The role of economic factors in creation of knowledge society (Dr.econ. Raita Karnite, Institute of Economics, Latvian Academy of Sciences)
- 2) The significance of culture aspects in forming the knowledge society (Dr.h.phil. Maija Kule, Dr.phil.cand. Velga Vevere, Institute of philosophy and Sociology of Latvian University)
- 3) Theoretical and practical aspects of social capital and its role in creation of knowledge society (Dr.econ. Erika Sumilo, Department of International Economics and Business of the Faculty of Economics and Management of the Latvian University).

Main goal of research in 2007 was identification of economic, social and cultural aspects which promote or hamper foundation of a knowledge society in Latvia.

- Dr.ekon., as.prof. **Staņislavs Keišs**
Ekonomikas un kultūras augstskola
Lomonosova iela 1, korp.1., Rīga, LV 1019
Tālr. 6117462, e-pasts: s.keiss@eka.edu.lv
- Dr.ekon. **Elga Tilta**
LZA Ekonomikas institūts
- Dr.ekon. **Vita Zariņa**
“Diplomātiskais serviss” finanšu direktore, LU doktorante
- Maģ.ekon. **Anna Medne**
Biznesa augstskola Turība, LU doktorante
- Andris Kazinovskis**
Balvu rajona Padomes izpilddirektors
- Gunta Balode**
SIA „Latvijas Lauku konsultāciju un izglītības centrs”
speciāliste
- Vita Smirnova**
Ekonomikas un kultūras augstskolas studente
- Līga Galane**
Ekonomikas un kultūras augstskolas studente

Reģionalizācija un tās loma līdzsvarotā administratīvi teritoriālā attīstībā Latvijā

Pētījumā veikta analīze par Latvijas reģionālās attīstības aktuālajiem jautājumiem saistībā ar pirmā līmeņa pašvaldību reformu, rajonu līmeņa likvidāciju un otrā līmeņa reģionālo pašvaldību izveides nepieciešamības pamatojumu. Reformas notiek apstākļos, kad Latvijā pastiprinās disproporcijas reģionālajā attīstībā. Uz pārējo reģionu bāzes krasi izceļas galvaspilsēta Rīga, kuras radītais IKP pēdējo gadu laikā ir pārsniedzis 50% līmeni. Izpētes gaitā ir analizēti un vērtēti konkrētie apstākļi, lai līdzsvarotu Latvijas reģionu attīstību. Rakstā ir doti priekšlikumi reģionalizācijas pasākumu stiprināšanai valstī.

Atslēgvārdi: reģionalizācija, pašvaldības, reģionālā reforma, struktūrfondu apguve.

Pētījuma mērķis un uzdevumi

The Goal and Tasks of the Research

2007. gadā tika turpināts pētīt reģionalizāciju kā **procesu** valstī un izstrādāt priekšlikumus sociāli ekonomisko reģionu veidošanai Latvijā.

Nospraustā mērķa sasniegšana bija saistīta ar sekojošu savstarpēji saistītu uzdevumu risināšanu:

1. pētīt Latvijas reģionu attīstības tendences un vērtēt reģionu un reģionalizācijas lomu Latvijā;
2. reģionalizācijas kontekstā analizēt ar novadu izveidi saistītos jautājumus;
3. saistībā ar iecerēto rajona līmeņa likvidāciju, pamatot apriņķu līmeņa nepieciešamību Latvijā;
4. analizēt Latvijas mazpilsētu attīstības iespējas reģionalizācijas kontekstā;
5. analizēt struktūrfondu apguves procesu Latvijas reģionos.

Mērķa sasniegšanas veids

The Way of Achievement of the Goal

Pētījums balstīts uz monogrāfiskās, vēsturiskās, sintēzes un analīzes, loģiski - konstruktīvās un statistisko datu analīzes metožu bāzes.

Mērķa realizācijai izmantoti Latvijas Republikas likumdošanas akti, apstiprinātās koncepcijas, politikas, vadlīnijas saistībā ar administratīvi teritoriālo reformu, statistisko datu krājumi, Latvijas zinātnieku publikācijas, konferenču un semināru materiāli, kā arī autoru patstāvīgi veikto pētījumu rezultāti.

Ievads

Introduction

Latvijā aizkavējusies reģionalizācija bremzē efektīvi izmantot tās priekšrocības, ko dod integrācija Eiropas Savienībā, bet perspektīvā tā var apdraudēt sekmīgi apgūt Latvijai paredzēto ES strukturālo fondu finansējumu. Reģionālā reforma ir ļoti svarīga gan valsts teritorijas nevienmērīgās attīstības dēļ, gan sakarā ar Latvijas iestāšanos ES, tāpēc Latvijai ir jāturpina padziļināti veikt pētījumus par tādiem jautājumiem, kā reģionalizācija un reģionu vieta Latvijas ekonomikā.

Lai valsts būtu konkurētspējīga lokālā un globālā mērogā, ir jārisina jautājumi, kā attīstīt Latvijas izaugsmi, bāzējoties uz novadu reformas pabeigšanu un otrā līmeņa pašvaldību izveidi.

Pašreizējā Latvijas situācijā reģionos ir vērojama nevienmērīga attīstības tendence. Turpina padziļināties disproporcija starp lielajiem ekonomisko aktivitāšu centriem un lauku novadiem, īpašu uzmanību pievēršot galvaspilsētai Rīgai, kur vērojams liels IKP devums valsts ekonomikā.

Jau vairāku gadu garumā Latvijā pastiprināti notiek iedzīvotāju migrācija no dzimtajām vietām uz ekonomisko aktivitāšu centriem un uz ārzemēm, kā rezultātā iedzīvotāju trūkuma dēļ lauku rajonos apsīkst uzņēmējdarbība. Tas būtiski atsaucas uz pārējiem nodokļu maksātājiem, jo tad valsts budžetā pieaug sociālo maksājumu, infrastruktūras uzturēšanas un citu izdevumu slogs.

Lai Latvija sasniegtu ekonomisko un sociālo stabilitāti un nodrošinātu iedzīvotāju dzīves līmeņa paaugstināšanos, ir nepieciešams ES, valsts un vietējo pašvaldību atbalsts. Ir nepieciešama arī atbilstoša un piemērota funkciju sadale starp valsti, vietējām un reģionālajām pašvaldībām. Ja Latvijas likumi būs sakārtoti un valdība strādās vienoti, tad tiks izplānots un realizēts reģionalizācijas attīstības process mērķtiecīgi un stratēģiski sabiedrības ilgtermiņa interesēs.

Rezultāti un diskusija

Results and Discussion

Reģionālās attīstības politika ir valsts kopējās attīstības politikas sastāvdaļa. Tā ir pasākumu un rīcību kopums, kuru mērķis ir samazināt sociālekonomiskās attīstības atšķirības starp vietām, reģioniem un teritorijām. Ar reģionālās attīstības politiku parasti cenšas risināt sociālekonomiskās problēmas - celt iedzīvotāju labklājību un veicināt resursu racionālu izmantošanu. Reģionālā attīstība ir vērsta uz teritorijas līdzsvarotu un ilgtspējīgu attīstību.

Reģionālās politikas īstenošanā galvenie subjekti ir valsts varas un pārvaldes institūcijas. Taču decentralizācijas procesā, kas notiek daudzās attīstītās valstīs, saskaņā ar subsidiaritātes principu arvien vairāk palielinās pašvaldību (vietējo un reģionālo) kā reģionālās politikas īstenošanu loma. Līdz ar to var apgalvot, ka, jo spēcīgākas pašvaldības, jo lielākas reģionālās attīstības iespējas.

Biežāk lietotie reģionālās attīstības atbalsta instrumenti (līdzekļi) ir - uz teritorijām orientētas valsts investīcijas, galvenokārt ekonomiskās, sociālās un ekoloģiskās infrastruktūras attīstībai, valsts dotācijas un aizdevumi pašvaldībām, starptautisku organizāciju, valsts un pašvaldību finansējums un aizdevumi privātiem uzņēmumiem, valsts un pašvaldību uzņēmumu privatizācija, atsevišķām teritorijām piemērota nodokļu politika, brīvo un speciālo ekonomisko zonu izveide, biznesa konsultāciju centru, inovācijas centru, tehnoloģisko parku u. c. attīstība.

Jau vairāk nekā desmit gadus Latvijas reģionālās attīstības politika ir veidošanas procesā. 1995.gadā Ministru kabinets akceptēja Latvijas reģionālās attīstības politikas vadlīnijas, kas bija pirmais šāda veida dokuments Latvijā. 1996.gadā tika apstiprināta Reģionālās attīstības politikas koncepcija. Šajā dokumentā bija definēti reģionālās attīstības politikas mērķi, kas vērsti uz labvēlīgu un līdzvērtīgu vides, dzīvošanas un darba apstākļu nodrošināšanu visos Latvijas reģionos, uz nelabvēlīgo atšķirību samazināšanu, uz ilgtspējīgas attīstības nodrošināšanu, uz integrāciju ES un tās reģionālās politikas procesos (E. Vanags., I. Vilka. „Pašvaldību darbība un attīstība”, Latvijas Universitātes Akadēmiskais apgāds/ Latvijas Pašvaldību savienība, Rīga, 2005. gads. ISBN 9984-770-88-5; 325-326 lpp.).

Koncepcijā bija noteikti arī Latvijas reģionālās attīstības politikas uzdevumi - nodrošināt reģionālo skatījumu visu līmeņu lēmumu pieņemšanā, koncepcijās, rīcības programmās un citos dokumentos, kas skar valsts vai nozares attīstību; veicināt pagastu, pilsētu, rajonu un pašvaldību reģionālo apvienību pašattīstības procesus; rosināt vietējās sabiedriskās un saimnieciskās darbības patstāvību; rosināt un atbalstīt pašvaldību, reģionu un valsts saskaņotu attīstības stratēģiju izveidi un tālāku nepārtrauktu stratēģiskās plānošanas procesu; sekmēt nepieciešamās infrastruktūras attīstību visā valsts teritorijā, rēķinoties ar reģionālām atšķirībām; veicināt tautsaimniecības struktūras maiņu, radot labvēlīgu vidi uzņēmējdarbības attīstībai visos valsts reģionos; palielināt tautsaimniecības struktūras daudzpusību; sekmēt apdzīvotības daudzveidības saglabāšanu un attīstību visā Latvijas teritorijā; sekmēt Baltijas jūras reģiona valstu sadarbību un Baltijas valstu integrāciju, maksimāli izmantojot Latvijas potenciālu saskaņā ar Eiropas politiskajiem un saimnieciskajiem procesiem un ES reģionālās attīstības politiku (Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija. „Latvijas reģionālās attīstības politikas koncepcija”. Rīga, 1996. gads, ISBN 9984-9249-2-0). Pirmos gadus pēc neatkarības atjaunošanas Latvijā bija izplatīts uzskats, ka reģionālā politika ir tikai atsevišķu reģionu vai mazāk attīstītu teritoriju attīstīšana.

Nozīmīgs ir Reģionālās attīstības likums, ko LR Saeima pieņēma 2002. gadā. Šobrīd spēkā esošā Reģionālās attīstības likuma mērķis ir veicināt un nodrošināt līdzsvarotu un ilgtspējīgu valsts attīstību, ievērojot visas valsts teritorijas un atsevišķu tās daļu īpatnības un iespējas, samazināt nelabvēlīgās atšķirības starp tām, kā arī saglabāt un attīstīt katras teritorijas dabai un kultūrvidei raksturīgās iezīmes un attīstības potenciālu.

Tikai pakāpeniski ir izveidojies priekšstats, ka reģionālās attīstības politika ir daļa no valsts attīstības politikas, taču tajā pat laikā attīstības stratēģiskie dokumenti, kas skar valsts reģionālo attīstību, lielākoties tiek veidoti bez starpsektoriālas pieejas, kā arī ir vāji koordinēti starp valsts institūcijām un pašvaldībām un tāpēc to īstenošanas mēģinājumi nav pietiekami sekmīgi reģionālās attīstības praksē (E. Vanags u.c., „Dažādā Latvija: pagasti, novadi, pilsētas, rajoni, reģioni”, Latvijas Statistikas institūts, 2005, ISBN 9984976106; 21-22lpp.).

Reģionālās attīstības principi Latvijā

Principles of Regional Development in Latvia

Reģionālās attīstības principus nosaka Reģionālās attīstības likums. Savukārt reģionālā politika balstās uz pamatprincipiem, kuri ir jāievēro, izstrādājot un īstenojot politikas plānošanas dokumentus, kas izriet no pamatnostādņēm vai skar reģionālās attīstības jomu.

Integrācijas princips –Latvijas reģionālā politika ir pārsektoriāla darbības sfēra, kas veidojama sadarbībā starp nozaru ministrijām, plānošanas reģioniem, rajona un vietējām pašvaldībām, sociālajiem partneriem un par reģionālo politiku atbildīgo iestādī.

Inovācijas princips – atbalsts inovatīvām idejām un aktivitātēm.

Pašiniciatīvas princips – vietējā līmeņa iniciatīvu rašanās veicināšana un šo iniciatīvu atbalsts.

Teritorijas savstarpējās atkarības princips – teritorijas attīstība, ievērojot tās centra un perifērijas savstarpējo atkarību.

Koncentrācijas princips – reģionālās attīstības atbalstam novirzīto finansējumu koncentrēšana noteiktu prioritāro mērķu sasniegšanai.

Decentralizācijas princips – kompetences nodošana no augstāka pārvaldes līmeņa uz zemāku pārvaldes līmeni (Reģionālās politikas pamatnostādnes, MK 2004).

Latvijas reģionālās politikas pamatnostādņēs definētie mērķi

Aims Defined in Basic Principles of Latvian Regional Policy

- Latvijas un tās reģionu attīstības līmeņa tuvināšana Eiropas valstu līmenim. Latvijas un tās reģionu konkurētspējas pieaugums pārējo ES reģionu vidū.
- Līdzvērtīgu dzīves, darba un vides apstākļu nodrošināšana valsts iedzīvotājiem visā Latvijā, lai sekmētu līdzsvarotu valsts teritorijas, reģionu un to daļu attīstību.
- Līdzvērtīgu uzņēmējdarbības priekšnoteikumu radīšana visā Latvijā, lai sekmētu līdzsvarotu valsts teritorijas, reģionu un to daļu attīstību.
- Rīgas, kā galvaspilsētas, starptautiskās konkurētspējas palielināšana (Reģionālās politikas pamatnostādnes, MK 2004).

Ja pasaulē respektē uzbanizācijas attīstības tendences nacionālo valstu attīstībā, tad Latvijā tiek ieturēts tieši pretējais kurss. Latvija šobrīd veidojas kā monocentriski attīstīta valsts, kur galvaspilsētai Rīgai tiek ierādīts Baltijas valstu, Ziemeļvalstu un globāla mēroga metropoles statuss. Šāda šābrīža politika un stratēģija nav attaisnojama attiecībā uz Latvijas iedzīvotājiem un mazpilsētām.

Jāatzīmē, ka atbalstu no struktūrfondiem var saņemt arī atsevišķas pilsētas, t.sk. mazpilsētas. Atbalstu teritorijām nosaka, vadoties pēc šādiem kritērijiem: (1) ilgtermiņa bezdarba rādītājs ir augstāks par ES vidējo rādītāju, (2) augsts nabadzības līmenis un nesakārtota dzīvokļu saimniecība, (3) īpaši slikti vidējie pilsētsaimniecības ekonomiskie rādītāji, (4) augsts noziedzības līmenis, (5) zems iedzīvotāju izglītības līmenis.

2006. gadā salīdzinājumā ar iepriekšējiem gadiem ievērojami sekmējusies visu četru struktūrfondu apguve. Visraitāk projekti īstenojušies lauksaimniecības un zivsaimniecības jomā. Līdz 31.12.2006. struktūrfondu projektiem bija piesaistīts turpat viss Latvijai 2004. – 2006. gada plānošanas perioda piešķirtais finansējums. Pavisam kopā vairāk nekā pieciem tūkstošiem struktūrfondu projektu tika piesaistīti 420 miljoni latu jeb 96% no kopējā Latvijai pieejamā struktūrfonda finansējuma. Dalījumā pa fondiem vislabākie piesaistītā finansējuma rādītāji ir Eiropas Lauksaimniecības virzības un garantiju fonda (ELVGF) projektiem – 99% no ELVGF finansējuma, kam seko Eiropas Sociālā fonda (ESF) projekti ar 97% piesaistītā ESF finansējuma un Eiropas Reģionālās attīstības fonda (ERAF) projekti ar 95% no pieejamā fonda finansējuma. Zivsaimniecības vadības finanšu instrumenta (ZVFI) ietvaros projektiem piesaistīti tikai 87% no ZVFI finansējuma (1. tabula).

1.tabula

Struktūrfondu (SF) projektiem piesaistītais finansējums
Funds Connected with the Projects of Structural Funds

SF	Kopējais SF finansējums (LVL)	LVL uz 31.12.2005	% no finansējuma uz 31.12.2005	LVL uz 31.12.2006	% no finansējuma uz 31.12.2006	Starpība (LVL)	Starpība (%)
ERAF	268 501 824	181 869 308	68,99	255 285 688	95,08	73 416 380	26,09
ESF	89 496 439	52 148 212	55,90	86 750 244	96,93	34 602 032	41,03
ELVGF	64 551 275	57 159 316	88,55	63 885 803	98,97	6 726 487	10,42
ZVFI	17 102 735	9 869 254	57,71	14 943 548	87,38	5 074 294	29,67
Kopā	439 652 273	301 046 090	68,64	420 865 283	95,73	80 875 261	27,09

Avots: ES struktūrfondu gada grāmata 2006

Lai maksimāli veicinātu visu struktūrfondu izmantošanu, 2006. gadā tika rasti risinājumi vairākiem struktūrfondu apguvi kavējošiem faktoriem, kurus varēja piemērot vēl 2004. – 2006. gada struktūrfondu projektos. Taču šis darbs

ir jāturpina, lai novērstu pamanītās nepilnības un neizveidotu jaunas barjeras projektu izvērtēšanai ES fondu plānošanas periodā 2007. – 2013. gadā.

2005. gada decembrī ES dalībvalstu valdību vadītāji Eiropadomē vienojās par finanšu perspektīvu 2007. – 2013. gadiem. Latvijai šajā budžeta periodā izdevās panākt ievērojamu finansējuma palielinājumu, kā rezultātā Latvija nākamajos septiņos gados saņems 4,53 miljardus eiro (aptuveni 3,18 miljardu latu). Papildus tam 2007. – 2013. gadā Latvijā būs pieejami ES fondi – Eiropas lauksaimniecības fonds lauku attīstībai – kopējais finansējuma apjoms ir 1363 miljoni eiro, Eiropas zivsaimniecības fonds, kura kopējais finansējuma apjoms ir 164 miljoni eiro, un Eiropas lauksaimniecības garantiju fonds tiešajiem maksājumiem, kam paredzēti 1012 miljoni eiro (Mēs Eiropā! Eiropas Savienības informācijas aģentūra, Rīga 2007, ISBN 978-9984-39-262-2, 55. lpp).

Tomēr jāatzīmē, ka līdz šim Latvijā ES strukturālo fondu līdzekļi nav sasnieguši savu mērķi. Tie nav mazinājuši atšķirību starp reģioniem un Rīgu. Tieši pretēji: ļoti strauja attīstība notiek Rīgā, bet Latvijas reģionu iedzīvotāju cerības uz dzīves līmeņa pieaugumu nav attaisnojušas. Tas, ka Latvijā naudas dalīšana pašvaldībām varēja notikt arī pēc politiskās piederības, liecina pēdējā laika notikumi attiecībā uz politisko partiju šķelšanos. Tas nozīmē, ka Latvijā ir arī citādi domājoši cilvēki ar ilgu stāžu politikā, kuri saprot, ka ilgāk hipertrofētā varas centralizācija Latvijas valsts attīstībai ir bezperspektīva. Arī sabiedrības inteliģence ir sapratusi šādus draudus Latvijas demokrātijas un sabiedrības attīstībai.

Vislielāko kopējā finansējuma apjomu 2005.gadā ir saņēmis ekonomiski spēcīgākais Rīgas reģions (39%), Kurzemes reģions (21%), Vidzemes reģions (17%), Zemgales reģions (13%). Savukārt Latgales reģions, kas ekonomiski ir visvājākais, bet nebūt ne mazākais pēc iedzīvotāju skaita un teritorijas lieluma, tomēr ir saņēmis vismazāko finansējuma apjomu (10%).

Strukturālo fondu atbalsts pamatā tiek sniegts, lai izlīdzinātu reģionālās atšķirības reģionu līmenī. Līdz ar to Latvija saņem finansējumu kā viena valsts, nevis kā tās atsevišķi reģioni, kā tas tiek praktizēts lielākajā daļā ES dalībvalstu. ES struktūrfondu palīdzība Latvijā būtu jāpiešķir, pamatojoties uz reģionālo dalījumu. Finansējums būtu jāparedz procentuāli atsevišķiem reģioniem pa gadiem, pamatojoties uz tādiem rādītājiem kā IKP uz vienu iedzīvotāju, iedzīvotāju skaits reģionā, nodarbinātības un bezdarba līmenis u.c. Savukārt, ja, kāds reģions attiecīgā gada beigās nav spējis pilnā apmērā apgūt tam paredzētos struktūrfondu līdzekļus, pārpalikums varētu tikt attiecīgi sadalīts nacionālās valsts pārējiem reģioniem, kuri aktīvāk izmantojuši līdzekļus.

Novadu jeb pirmā līmeņa pašvaldību reformas gaita

Reform Process of First Level Self-Governments or Provinces

Viens no aktuālākajiem publiskās pārvaldes uzdevumiem Latvijā ir pašvaldību reformas. Tās ir cieši saistītas ar reģionālo attīstību, kas šobrīd arī ir ļoti nozīmīga tēma, gan valsts teritoriju nevienmērīgās attīstības dēļ, gan sakarā ar Latvijas iestāšanos Eiropas Savienībā.

Šīs reformas mērķis ir izveidot ekonomiski attīstīties spējīgas administratīvās teritorijas ar vietējām un reģionālām pašvaldībām, kas spēj nodrošināt kvalitatīvus pakalpojumus iedzīvotājiem, kā arī uzņēmējdarbības attīstības un iedzīvotāju dzīves līmeņa paaugstināšanas veicināšanai.

Latvijā pašvaldību reformas tika uzsāktas jau divdesmitā gadsimta deviņdesmito gadu sākumā un turpinās joprojām. Lai nostiprinātu pašvaldību lomu, ir jāveic divas reformas, tas ir, jāpabeidz sāktā administratīvi teritoriālā (novadu izveides) reforma un jāīsteno reģionālā reforma jeb reģionālā pašvaldību (apriņķu) izveidošana. Administratīvi teritoriālā reforma Latvijā ir neattaisnojami kavējusies. Ir pietrūcis politiskās gribas, un pašvaldības nav bijušas pietiekami ieinteresētas reformu īstenošanai.

Reforma paredz, ka novads izveidojas, apvienojoties pagastiem, pilsētām vai pagastiem un pilsētām, novadā ir viena vietējā pašvaldība un novada pilsētas saglabā pirms apvienošanās esošo nosaukumu un teritoriju. Administratīvi teritoriālo reformu plānots pabeigt līdz nākošajam 2009. gada pašvaldību vēlēšanām.

Pirmā līmeņa pašvaldības ir jāveido kā policentrisks reģionu modelis, jo tā demokrātiskais raksturs paver izaugsmes iespējas valsts teritorijas attīstības nodrošināšanai. Policentriski veidota valsts dos iespējas radīt labvēlīgu vidi visu pašvaldību attīstībai (pilsētām, ekonomiski nodrošinātiem un kultūrvēsturiskiem pagastu centriem). Tas nozīmē, ka visas ar reģiona iedzīvotāju apkalpošanu un pakalpojumu sniegšanu saistītās iestādes ir izvietojamas tajās administratīvi teritoriālajās vietās, kuras nodrošinās iedzīvotājiem pēc iespējas mazāk tērēt laika un līdzekļu, lai nokļūtu līdz pakalpojuma saņemšanas vietai.

Izveidojot lielus novadus, Latvijas valsts ekonomika veiksmīgāk varēs attīstīties. Kā pozitīvo varam minēt, ka, apvienojoties pašvaldībām, radīsies iespēja reāli atdalīt lēmējvaru no izpildvaras. Pašvaldībā, kur iedzīvotāju skaits pārsniedz 5000, saskaņā ar likumu „Par pašvaldībām” domei jāieceļ izpilddirektors, un šo amatu nevar pildīt domes priekšsēdētājs. Šādas prasības sekmē lēmējvaras atdalīšanu no izpildvaras. Novadu izveidošana paaugstinās finanšu līdzekļu koncentrācijas iespējas. Tas nozīmē, ka lielākai pašvaldībai būs lielākas iespējas investīciju piesaistei, kā arī pieaugs pašvaldības kredītspēja. Lielākā pašvaldībā, koncentrējot budžeta līdzekļus, var piesaistīt kvalificētus speciālistus, paaugstināt darbinieku profesionalitāti. Tas savukārt nodrošinās labākas iespējas uzlabot vadības menedžmentu. Pašvaldībām apvienojoties, aug novada kā projektu izstrādātāja spēja, īpaši veidojot partnerattiecības arī ar citu valstu pašvaldībām.

Konkurētspējīgas administratīvi teritoriālās struktūras veidošanā Latvijā būtu jāatrisina nodokļu reformas un reģionālās budžeta izveides jautājums.

Pastāvošā nodokļu sistēma nestimulē ekonomiskās situācijas izlīdzināšanos Latvijas teritorijā, bet gan padziļina sociālekonomiskās atšķirības un nevienādību starp dažādu iedzīvotāju grupu dzīves līmeņiem. Tāpēc nodokļu reformai ir jāienes principiālas izmaiņas nodokļu sistēmas veidošanas un administrēšanas kārtības pamatos.

ES strukturālo fondu līdzekļus, kuri paredzēti reģionālo problēmu risināšanai, nekādā ziņā nevar pielīdzināt valsts līdzekļiem. Tie ir domāti reģioniem, tāpēc tie būtu jāapsaimnieko reģionālo institūciju administrācijai.

Viena no prasībām ES strukturālo fondu palīdzības saņemšanai ir tāda, lai reģionam (pašvaldību grupai) būtu attiecīgā lēmējinstiūcija, kas pieņem vienotu lēmumu un kontrolē līdzekļu izmantošanu. Tas nozīmē, ka reformas rezultātā valsts, reģionālo administrāciju un pašvaldību budžetiem ir jāiegūst neatkarība, darbības stabilitāte un efektīva administrēšana. Tātad jādeleģē attiecīgās pilnvaras reģionālo budžetu veidošanai, nodokļu iekasēšanai un budžetu izlietošanas kontrolei. Tas nozīmē, ka pilnvaras un tiesības reģioniem pašiem administrēt savus budžetus ir jāparedz likumdošanā.

Ja Latvijā pašlaik notiek plašas diskusijas par novadu izveides reformas pabeigšanu, tad politiķi ir aizmirsuši par otru līmeņa pašvaldībām, kaut arī likumos ir paredzēta apriņķu veidošana. Pēc 2009. gada pašvaldību vēlēšanām rajoni Latvijā vairs nepastāvēs, tāpēc visas funkcijas pārņems novadi. Jau šodien redzams, ka novadi nespēs pilnvērtīgi tikt ar tām galā, jo rajonu pašvaldības šobrīd izpilda pietiekami daudz funkciju, kas ir iestrādātas likumos un citos normatīvajos dokumentos. Novadi nespēs nodrošināt civilo aizsardzību, ceļu plānošanu, transporta organizāciju un izglītības sistēmu. Jāatzīmē, ka Latvijas pirmskara vēsturē ir bijis periods (30.07.1923.-25.03.1924.), kad LR Saeima un valdība mēģināja atteikties no apriņķiem, bet pietika nepilnu astoņu mēnešu, lai saprastu, ka "Likums par apriņķu pašvaldību likvidēšanu" ir pieņemts pārsteidzīgi, jo iemesls tam, ka tika apturēta apriņķu pašvaldību likvidācija, bija tas, ka pagasti, sevišķi Latgalē, nespēja veikt visus tiem uzliktos pienākumus. Lai visas funkcijas varētu sekmīgi izpildīt, kontrolēt un pārraudzīt, ir nepieciešams, lai otrā līmeņa pašvaldības saglabājas starp centrālo valdību un vietējām pašvaldībām. Arī nevienā citā ES dalībvalstī nav tādas administratīvi teritoriālās uzbūves, kurā nebūtu otrā līmeņa pašvaldības – starposma starp centrālo valdību un pirmā līmeņa pašvaldībām. Otrā līmeņa pašvaldības savā teritorijā varēs veikt izglītības pārvaldes darbu, sociālās palīdzības koordinēšanu starp novadiem, civilās aizsardzības un glābšanas darbu koordinēšanu, ceļu fondu apsaimniekošanu un ceļu tīkla apsaimniekošanas koordinēšanu, pasažieru pārvadājumu maršrutu organizēšanu iedzīvotājiem, reģiona un valsts nozīmes sporta, kultūras, tūrisma darba organizēšanu un nodrošināšanu, vietējo pašvaldību deleģēto funkciju izpildi, sadarbību ar partneriem ārzemēs. Izveidojot apriņķus, Latvijas valsts tikai iegūs, nevis zaudēs.

Secinājumi un priekšlikumi

Conclusions and Recommendations

1. Latvijas reģionu attīstība uzrāda arvien lielāku nevienmērību un nelabvēlīgas atšķirības, kas gadu gaitā tikai palielinās. Tas nozīmē tikai to, ka Latvijā reģionālās atšķirības pastāv, bet valstiskā mērogā reģionālā politika nedarbojas.
2. Reģionālās attīstības un ekonomikas jautājumi jārisina nevis īstermiņa, bet ilgtermiņa valsts un sabiedrības vajadzību apmierināšanai, tādējādi radot stabilitāti ekonomikas izaugsmei un līdzsvarotai attīstībai.
3. Veidojot novadu pašvaldības, Latvijas valdībai nevajadzētu aizmirst par apriņķu izveidi, jo, izveidojot novadus Latvijā, vairs nepastāvēs rajoni, tāpēc visas to funkcijas tiks nodotas novadiem. Novadi nespēs pilnvērtīgi tikt ar visām funkcijām galā, tāpēc neatliekami Latvijā ir jāveido apriņķi.
4. Latvijas reģioni nedrīkst būt pārāk mazi, jo citādi tie nespēs pilnvērtīgi sacensties ar ES reģioniem, kā arī neder tas, ka Latvija ir viens ES mēroga reģions, jo tas neveicina reģionālo iniciatīvu un godīgu konkurenci starp teritorijām.
5. ES struktūrfondu finansējuma sadalījums starp dažādiem Latvijas reģioniem nav vienmērīgs, vienīgi Kohēzijas fonda finansējums izlīdzina vājāk attīstītos Latvijas reģionus.
6. Lai sekmētu sabalansētu izaugsmi visā Latvijas teritorijā, svarīgas ir investīcijas un to prasmīga ieguldīšana. Būtisks stimuls reģionu attīstībai arī turpmākajos gados būs ES fondu līdzekļi.
7. Valsts atbalsts reģioniem līdz šim ir bijis nepietiekams, nekonsekvents un vāji koordinēts, tāpēc steidzami ir jārisina reģionālās attīstības problēmas. Ja nekas netiks mainīts šajā valstī stratēģiski svarīgajā virzienā, budžeta iespējas valsts attīstībai ātri vien var tikt izsmeltas, pat neskatoties uz vislabvēlīgākajiem IKP pieauguma tempiem. To panākt varēs ar nodokļu reformas īstenošanu, kas paredz jaunas valsts, reģionālās un pašvaldības nodokļu sistēmas izveidi.

Publikācijas 2007.g.

Publications in 2007

1. Keišs S., Tilta E., Kazinovskis A., Zariņa V., Medne A. Reģionalizācija un tās loma līdzsvarotā administratīvi teritoriālā attīstībā Latvijā.// LZP Ekonomikas un juridiskās zinātnes galvenie pētījumu virzieni 2006.gadā: Nr.12. – Rīga: LZP Ekonomikas un juridiskās zinātnes ekspertu komisija, 2007. – 68.-75.lpp.ISSN 1691-290X.
2. Sproģis A., Zelgalvis E., Kālis I., Āboliņa I., Čurkina I., Krievs M., Medne A., Rijkure A., Sproģis J., Šteins S., Liepiņa E., Sietiņšons J., Sproģe I., Striķis Dz., Kasjanovs I., Salmiņš J. Latvijas tautsaimniecības attīstības perspektīvas.// LZP Ekonomikas un juridiskās zinātnes galvenie pētījumu virzieni 2006.gadā: Nr.12. – Rīga: LZP Ekonomikas un juridiskās zinātnes ekspertu komisija, 2007. – 125.-132.lpp.ISSN 1691-290X.

3. Keišs S., Tilta E., Kazinovskis A., Zariņa V., Medne A., Balode G.. Reģionalizācija ES un Latvijā sociāli ekonomiskās attīstības kontekstā, LZA Ekonomikas institūta Gadagrāmata 2007, kopā ar autoru kolektīvu, Rīga, 2007. gads, 115. – 129.lpp.
4. Medne A., Tilta E.. Efektīva nodokļu politika kā tūrisma attīstību veicinošs faktors Latvijā // BA Turība, 2007.gada 1.jūnijs,VIII Starptautiskā zinātniskā konferences Jauni tūrisma produkti reģionu attīstībai, Rakstu krājums (diska formā) ISBN 978 – 9984 – 766 – 93 – 5
5. Medne A., Tilta E. Nodokļu politika un tūrisma attīstība Latvijā // LU, Tautsaimniecības attīstības institūts, 5. rakstu krājums ISBN 9984 – 19 – 924 – X “Tautsaimniecības attīstības problēmas Latvijā”, 2007.gads, 172-177 lpp.
6. Medne A., Tilta E. Nodokļi kā konkurenci veicinošs faktors Latvijā // LU, Tautsaimniecības attīstības institūts, 5. rakstu krājums ISBN 9984 – 19 – 924 – X “Tautsaimniecības attīstības problēmas Latvijā”, 2007.gads, 178-182 lpp
7. Medne A., Zariņa V. Лизинг его формы и обложение налогами в Латвии //Житомирський Державний технологічний університет, Україна, 18 –19 жовтня 2007 р., VI Міжнародна наукова конференція , Матеріали та тексти виступів, 223. – 232. ср.
8. Medne A., Tilta E. Nodokļu politika un tūrisma attīstība Latvijā. “Komersanta vēstnesis”, 2007.g. Nr.24 un Nr.25 (turpinājums).
9. Medne A. Pieradināti pie atlaidēm. “Komersanta vēstnesis”, 2007.g. Nr.50.

Ziņojumi konferencēs un semināros

Reports in Conferences and Seminars

- Medne A. Biznesa augstskola Turība, 2007.gada 1.jūnijs,VIII Starptautiskā zinātniskā konference Jauni tūrisma produkti reģionu attīstībai ar ziņojumu “Efektīva nodokļu politika kā tūrisma attīstību veicinošs faktors Latvijā”.
- Medne A. Maskavas Valsts Universitāte, 2007.gada 28.jūnijs, 35. starptautiskajā zinātniskajā konferencē Taturas lasījumi, ziņojums “Изменение стоимости долгосрочных активов, причины, решения, согласование с международными стандартами бухгалтерского учета и их отражение на налоговое законодательство Латвии”.
- Medne A. Житомирський Державний технологічний університет, Україна, 18. –19. 10. 2007., VI Міжнародна наукова конференція. Лизинг его формы и обложение налогами в Латвии.

Regionalisation and its role in balanced territorial development in Latvia

In the research, there is carried out analysis on urgent problems of regional development in Latvia in connection with the first level self-government reform and the liquidation of district level, as well as with argumentation of necessity to create regional self-governments of a second level. The reforms are carried out under circumstances, when disproportions in regional development become more visible in Latvia. On the basis of other regions, there stands out sharp the capital Riga, the GDP of which exceeds during the last years the 50% level. During the research process there are analysed and evaluated the concrete circumstances with the aim to balance the development of Latvian regions. The paper contains recommendations aimed to strengthening of regionalisation measures in the country.

Keywords: regionalisation, self-governments, regional reform, taking up of structural funds

Dr.hab.ekon., prof. **Anatolijs Magidenko**
Dr.ekon., as.prof. **Elīna Gaile-Sarkane**
Dr.ekon., prof. **Konstantīns Didenko**
Dr.ekon., prof. **Natālija Lāce**

Rīgas Tehniskā universitāte
Inženierekonomikas fakultāte
Kaļķu iela 1, Rīga, LV – 1658
Tālrunis: 7089324
ief@rtu.lv

Informācijas resursu ekonomiskā nozīme Latvijas uzņēmējdarbības attīstībā

Anotācija

Pētījuma mērķis – informācijas resursu analīze un ekonomiskā novērtēšana ar mērķi attīstīt uzņēmējdarbības vidi Latvijā, galvenais uzdevums ir piedāvāt jaunas metodes informācijas un zināšanu resursu novērtēšanai uzņēmējdarbībā un to ietekmes uz uzņēmējdarbības rezultātu noteikšanā. Autori pētījumā izmanto plaši pazīstamas kvalitatīvas un kvantitatīvas pētījumu metodes.

Pētījumā autori analizē informācijas ietekmi uz uzņēmējdarbības konkurētspēju. Autori sniedz situācijas aprakstu un piedāvā metodes informācijas un zināšanu resursu novērtēšanai uzņēmējdarbībā. Pētījums galvenokārt atspoguļo informācijas resursu, zināšanu, inovāciju un uzņēmējdarbības savstarpējo mijiedarbību un to korelācijas ietekmi uz uzņēmējdarbības attīstību.

Ievads

Tēmas īstenošanas **mērķis** – informācijas resursu analīze un ekonomiskā novērtēšana ar mērķi attīstīt uzņēmējdarbības vidi Latvijā. Galvenie **uzdevumi** 2004.-2008. gadam ir šādi:

1. izmantojot ārējās un iekšējās vides informāciju no uzņēmējdarbības viedokļa izstrādāt informācijas resursa definīciju, noteikt informācijas resursa īpašības un definēt prasības informācijas resursam;
2. veikt informācijas resursu klasifikāciju un sastādīt informācijas resursu klasifikatoru, kas balstīta uz noteiktu pazīmju kopumu. Strukturēt informācijas resursa veidus;
3. sniegt praktiskas rekomendācijas informācijas sastāvdaļas izdalīšanai produktu un pakalpojumu pašizmaksā;
4. izstrādāt metodi ar kuras palīdzību var objektīvi pareizi izmērīt informācijas resursu;
5. noteikt faktoros un kritērijus uzņēmējdarbībā, kas būtiski ietekmē informācijas resursa izmantošanu, lai izstrādātu konkurētspējīgus produktus un pakalpojumus;
6. izstrādāt ekonomiski pamatotas informācijas resursa novērtēšanas metodes un kritēriju sistēmu ar kuru palīdzību, izmantojot vairākvāriantu pieeju, novērtēt informācijas resursa efektivitāti uzņēmējdarbības attīstībā Latvijā. Īpaša nozīme tiks veltīta informācijas tehnoloģiju izmantošanai uzņēmējdarbībā.

Pētījumu metodes ir objektu modelēšanas teorija, struktūranalīze, finanšu analīze, objektu ekonomiskās pamatošanas metodes, faktoru analīze, ekonomiskās prognozēšanas metodes, ekspertu vērtējuma metodes, modelēšanas un segmentācijas funkcionālā analīze, kvalitātes teorija.

Pētījumu objekts ir informācijas resurss, kas tiek izmantot uzņēmējdarbībā preču, pakalpojumu un jaunu resursu radīšanā, kā arī pievienotās vērtības paaugstināšanā.

Pētījumu rezultāti un diskusija

Informācijas resursi veido vienu no svarīgākajiem tirgiem Latvijā – informācijas tirgu. Informācijas tirgus attīstības ziņā apsteidz Latvijas tautsaimniecības izaugsmi. Ekonomiskās aktivitātes, kas saistītas ar informācijas tehnoloģijām, preču un pakalpojumu ražošanu 2006. gadā sastādīja vairāk nekā 10% no IKP. Tagad Latvijas sabiedrība (līdz ar Latvijas iestāšanos ES) atrodas informācijas sabiedrības attīstības fāzē. Lai atbalstītu digitālās ekonomikas attīstību Eiropā līdz 2010. gadam, Latvija pievienojas ES stratēģijai „2010: Eiropas informācijas sabiedrība 2010”, kurs uzdevums ir stimulēt informācijas tehnoloģiju attīstību un to sniegto priekšrocību izmantošanu visur, t.sk. uzņēmējdarbībā [LR Ekonomikas ministrijas “Ziņojums par LR tautsaimniecības attīstību”, Rīga, 2006. g. jūlijs].

Pētot jautājumu, kas saistīts ar tehnoloģiju ieviešanu, autori uzskata, ka attīstība notiek pēc S-veida līknes un pašlaik Latvija atrodas uz robežas starp zemo un straujo attīstības diapazonu. Protams, ka ne tikai jaunās informācijas un telekomunikāciju tehnoloģijas var veicināt uzņēmējdarbības attīstību, bet arī derīgās informācijas apjoms, kas veido jaunas zināšanas un sekmē to iešanu uzņēmējdarbībā.

2005.- 2006. gadā autoru kolektīvs izpētīja uzņēmējdarbības resursa būtību, īpašības, pazīmes. 2007. gadā autoru kolektīvs turpināja pētīt šo problēmu.

Jāatzīmē, ka inovāciju izdevumi Latvijā ir par 20% augstāki nekā ES attīstītās valstīs (no kopējā apgrozījuma) un Latvijas uzņēmējdarbības efektivitāte tādējādi ir 5 reizes zemāka salīdzinot ar ES. Šādi rezultāti ir fiksēti statistikas rādītājos. Tomēr, neraugoties uz to izglītības līmenis ir viens no augstākajiem rādītājiem Eiropā – studentu skaits

Latvijā 2007. gadā uz 10 tūkstošiem iedzīvotāju bija 575. Jāatzīmē, ka arī izdevumi informāciju un telekomunikāciju attīstībai Latvijā ir augstāki nekā vidēji ES, attiecīgi Latvijā 10% no IKP, bet ES – 6.3%.

Autori pētīja informācijas nozīmi dažādās uzņēmējdarbības nozarēs – viesnīcu biznesā, tirdzniecībā, rūpniecībā, investīciju darbībā, profesionālajā sportā u.c.

Bez informācijas resursa un informācijas un telekomunikāciju tehnoloģijām (kopā ar IT infrastruktūru) nav vispār iespējams realizēt uzņēmējdarbību, tomēr to pašlaik ir grūti novērtēt. Līdz ar to var uzskatīt, ka informācijas resurss un IT tieši vai netieši nodrošina visu IKP iegūšanu.

Autori pieņem, ka var novērtēt precīzāk IT lomu un šim nolūkam piedāvā pieeju ar kuras palīdzību var kopumā novērtēt un izmērīt informācijas resursu un IT. Šādu vērtēšanu var veikt izmantojot infovienību metodi, ko autori izstrādāja agrāk.

Atzīmēsim IT priekšrocības. Vispirms IT veicina produktu, zīmolu, inovāciju radīšanu, jo ar to palīdzību var:

1. iegūt izsmeļošu informāciju,
2. nodrošināt ātrāk reklāmas darbību,
3. izmantot visas e-komercijas priekšrocības,
4. ātrāk realizēt projektēšanu (izmantojot datortehniku un programmnodrošinājumu),
5. organizēt vairākvariantu projektēšanu ar vislabāko variantu atlasī,
6. veikt pirkšanas-pārdošanas līgumu slēgšanu,
7. veikt citas darbības.

Izmantojot IT var labāk un efektīvāk pētīt tirgu, izvērtēt tirgus situāciju. Palielinās pieeja statistiskai informācijai, var efektīvi un ātri izstrādāt uzņēmumu stratēģiju, var labāk izmantot cenu elastīgumu, novērtēt preces dzīves ciklu, tirgus ietilpību utt.

Līdz ar to autori izmanto infovienību metodi dažādās jomās, izstrādājot arvien jaunas novērtēšanas skalas: banku jomā, uzņēmumos, tirdzniecībā u.c.

Pētot informācijas resursu no uzņēmējdarbības viedokļa, jāatzīmē, ka informācijas resurss ne tikai nodrošina informācijas pirkšanu un pārdošanu, bet arī realizē pieeju informācijai, tās aktīvu lietošanu un apmaiņu sabiedrībā, kas sekmē tās daudzpusīgu attīstību. Tāpēc Latvijas informācijas resursa pētīšanai no uzņēmējdarbības viedokļa ir liela nozīme uzņēmējdarbībā un tirgus ekonomikā kopumā.

Statistikas dati liecina, ka Latvijas ekonomika pēdējos gados attīstās augstos tempos, attiecīgi atbilstoša attīstība notiek arī uzņēmējdarbībā (pēc uzņēmumu skaita dinamikas 2007. gadā Latvijā funkcionēja vairāk nekā 58 tūkstoši uzņēmumu un uz 1000 iedzīvotājiem pēdējo 5 gadu laikā uzņēmumu skaits ir paaugstinājies no 17 līdz 25, t.i. 1,5 reizes (LR Ekonomikas ministrijas Ziņojums par tautsaimniecības attīstību, 2007. gada jūnijs). Tas norāda uz to, ka dinamiskas uzņēmējdarbības vide ir atkarīga no informācijas un datu iegūšanas apjoma un kvalitātes. Autori piedāvā informācijas resursa īpašības un tā novērtēšanas rādītāju sistēmu, kas, kopā ar efektivitātes rādītājiem (laika resurss, materiālie resursi utt.) var tikt izmērīta, izmantojot modeli:

$$IM = \sum_{i=1}^{20} \frac{\alpha_i I_i}{I_{ib}} \rightarrow \max R,$$

kur: IM – informācijas novērtēšanas modelis;

α_1 - α_{20} – informācijas resursa uzņēmējdarbībā īpašību svarīguma rādītāji, pie tam $\sum \alpha_i = 1$;

$I = I_1$ - I_{20} – attiecīgās informācijas resursa īpašības, t.sk.: I_1 - informācija tehnoloģiju izmantošanas līmenis; I_2

– informācijas objekti, kas tiek izmantoti dažādās informācijas sistēmās (ekonomiskās, organizatoriskās,

tehniskā uzskaites utt); I_3 – informācijas izmaiņu dinamika; I_4 – informācijas izmantošanas inerce; I_5 –

informācijas konfidencialitātes līmenis, t.i. tās nozīmīgums komercdarbībā, aizgājāmības pakāpe; I_6 –

informācijas likviditātes līmenis, t.i. spēja informāciju pārstrādāt par informācijas produktiem; I_7 –

informācijas resursa konkurētspēja; I_8 – informācijas resursa izmaksu rentabilitāte to iegādājoties; I_{10} –

informācijas derīgums, t.i. derīgās informācijas īpatsvars attiecībā pret visu informāciju; I_{11} – spēja radīt

jaunu informāciju; I_{12} – informācijas kvalitāte - ticamība un drošība; I_{13} – informācijas transformēšanās

pakāpe dažādās ražošanas stadijās; I_{14} – informācijas izmantošanas iespējas dažādām vajadzībām; I_{15} –

veiksmīgas atgriezeniskās saiknes nodrošināšanas funkcija; I_{16} – informācijas radīšanas laika maksimizācija

un informācijas produktu aprites cikls; I_{17} - informācijas mērāmība un iespēja to salīdzināt un analizēt; I_{18} -

universālums (ražotāju un lietotāju sapratne); I_{19} - aktualitāte un pieejamība koriģēšanai; I_{20} - minimālais

informācijas iegūšanas un apstrādes laiks;

I_{ib} – attiecīgie bāzes etaloni informācijas īpašību lielumiem;

R – maksimālais informācijas resursa iedarbības lielums uz uzņēmuma darbības rezultātiem.

Lielums R atspoguļo informācijas resursa ietekmes tendences uz uzņēmējdarbības attīstību. Ja $R > 1$, tad tas nozīmē, ka informācijas resurss uzņēmējdarbību ietekmē pozitīvi un otrādi, ja $R < 1$, tad tas norāda uz informācijas izmantošanas efektivitātes samazināšanos uzņēmumā vai organizācijā. Lai novērtētu rādītāju I, var izmantot naturālus lielumus, ballu sistēmu, infovienības u.tml. Doto informācijas resursa ekonomiskās novērtēšanas modeli ir lietderīgi izmantot informācijas procesu pilnveidošanā, jo informācija pateicoties tās kvalitatīvajām un kvantitatīvajām īpašībām nodrošina uzņēmējdarbības vajadzības.

Bez tam autori rekomendē uzņēmuma novērtēšanas modeli, kas tiek balstīts uz informācijas resursu. Uzņēmuma konkurētspējas modeli var izstrādāt pamatojoties uz faktoru kopumu, kas ietekmē uzņēmuma konkurētspēju.

Minētie faktori nosaka saturu un informācijas resursa modeļa nozīmi, savukārt to uzskaitījums ļauj precizēt uzņēmuma darbību un tā konkurētspējas izaugsmi. Modeļi var matemātiski aprakstīt šādi:

$$KS = \sum_{i=1}^{24} \alpha_i \frac{F_i}{F_{ib}} \rightarrow \max,$$

kur: KS – uzņēmuma konkurētspējas līmenis; α_i – faktoru kopums, pieņemot, ka $\sum \alpha_i = 1$, F_i – faktori, kas nosaka konkurētspēju, F_{ib} – faktoru bāzes lielumi (etaloni), kas tiek noteikti parēķinos un eksperimentos.

Autori piedāvā izvērtēt informācijas resursa ietekmi uz Latvijas uzņēmējdarbību, izmantojot kritēriju un rādītāju sistēmu, kurā ir jāiekļauj: laika resursa minimizācija, peļņas maksimizācija, produktu un pakalpojumu kvalitātes līmeņa maksimizāciju, izmaksu minimizāciju, nodrošinot vajadzīgo kvalitāti uzņēmējdarbībā, konkurētspējas maksimizācija, informācijas resursa pārveidošana produktos, ekonomikas efektivitātes (atdeves) no informācijas resursa maksimizācija, produkcijas konkurētspējas maksimāla palielināšana.

Bet, uzskaitot šādu kritēriju sistēmu svarīgi nodrošināt produkcijas konkurētspējas pieaugumu ātrāk par informācijas resursu izmaksu pieaugumu. Tas nodrošinātu Latvijas uzņēmējdarbības vides attīstību, vecinātu efektīvu zināšanu resursa izmantošanu, stimulētu e-vidi un inovatīvo darbību. Rezultātā tiktu veicināta uzņēmējdarbības attīstība un paaugstināts tās ieguldījums Latvijas IKP nepārtrauktā un stabilā paaugstināšanā, kas ātrāk samazinātu starpību starp dzīves līmeni Latvijā un attīstītajās ES valstīs.

Publikācijas

1. Magidenko A., Gaile-Sarkane E., Didenko K., Lāce N. Informācijas resursu ekonomiskā nozīme Latvijas uzņēmējdarbības attīstībā // LZP ekonomikas un juridiskās zinātnes galvenie pētījumi 2006. gadā. Nr. 12. LZP Ekonomikas un juridiskās zinātnes ekspertu komisija. – Rīga: LZP, 2007. – 76.–82. lpp.
2. Magidenko A., Lāce N. Development of innovation activity in Latvia // V International scientific conference „management and Engineering 07”, Scientific Proceedings, 18-22 June, 2007, Sozopol, Bulgaria – Bulgaria, 410-412 pp.
3. Draiska E. Magidenko A. Tirgzinības stratēģijas attīstība Latvijas profesionālajā sportā // Ekonomiskie pētījumi uzņēmējdarbībā. RTU Zinātnisko rakstu krājums, 5. sējums – Rīga, RTU izdevniecība, 2007., 15.-23. lpp.
4. Slica I., Magidenko A. Tirdzniecības uzņēmuma mārketinga stratēģijas izstrādāšana // Ekonomiskie pētījumi uzņēmējdarbībā. RTU Zinātnisko rakstu krājums, 5. sējums – Rīga, RTU izdevniecība, 2007., 113.-121. lpp.
5. Jurgeviča J., Lāce N. Mazo un vidējo uzņēmumu attīstības problēmas // Ekonomiskie pētījumi uzņēmējdarbībā. RTU Zinātnisko rakstu krājums, 5. sējums – Rīga, RTU izdevniecība, 2007., 138.-146. lpp.
6. Didenko K., Ketners K. Nodokļu politikas ekoloģiskie aspekti // Ekonomika un uzņēmējdarbība. RTU Zinātniskie raksti. 3. sērija, 15. sējums – Rīga: RTU izdevniecība, 2007., 39.-48 lpp.
7. Dubro N., Magidenko A., Didenko K. Bīstamo atkritumu apsaimniekošanas pamatprincipi Latvijā // Ekonomika un uzņēmējdarbība. RTU Zinātniskie raksti. 3. sērija, 15. sējums – Rīga: RTU izdevniecība, 2007., 47.-57 lpp.
8. Krūzs K., Didenko K., Magidenko A. Atkritumu apsaimniekošanas uzlabošanas iespējas // Ekonomika un uzņēmējdarbība. RTU Zinātniskie raksti. 3. sērija, 15. sējums – Rīga: RTU izdevniecība, 2007., 58.-67 lpp.
9. Magidenko A., Ketners K. Inovāciju aktivitāšu efektivitātes novērtēšana // Ekonomika un uzņēmējdarbība. RTU Zinātniskie raksti. 3. sērija, 15. sējums – Rīga: RTU izdevniecība, 2007., 68.-76 lpp.
10. Gaile-Sarkane E. Impact of E-Commerce on Marketing Development // Economics & Management, 2007, International Scientific Conference Proceeding, Kaunas University of Technology. - ISSN 1822-6515. – p356-362 (EBSCOhost AN 225963514)
11. Gaile-Sarkane E. Factors what influence development of E-Commerce in the Baltic States // // The 4th International Scientific Conference „Business and Management’2006”, the 14th International Scientific Conference „Enterprise Management: Diagnosis, Strategy, Efficiency”. Selected papers. – Vilnius: Lithuania, Vilnius Gediminas Technical University Press „Technica”, 2007. – 89-92 p. – ISI datu bāzē
12. Gaile-Sarkane E. Diversity of Marketing Research Reserch in the Area of Economics and Company Management, International Conference, 12.-14. September 2007, Brno, Czech Republic, conference Proceedings – CD ROM, 6pages, ISBN: 978-80-214-3482-0
13. Gaile-Sarkane E. Particularities of E-Comemrce Development in Latvia // Актуальные проблемы міжнародних відносин, Випуск 67, Частина 2- Київ, 2007, 107.-110 с.
14. Gaile-Sarkane E. Factors What Influence Development of E-commerce in the Baltic States // The 4th International Scientific Conference Business and Mangement’2006, The 14th International Scientific Conefence Enterprise management: Diagnosis, Strategy, Efficiency. October 5-6, 2006, Vilnius. Selected papers.- Vilnius, Leidykla Technika, 2007. – 335. – 338 pp. ISBN 978-9955-28-114-6
15. Breikša A., Magidenko A. Entrepreneurships Innovation in Latvia // «Київський національний університет ім.Т.Шевченко».Актуальні проблеми міжнародних відносин Київ, 2007. 100-102 с. Збірник наукових праць, випуск 67, част. II.
16. Magidenko A., Greitāne R. Role of Feed back in Production Quality Management System // International scientific dual conference “Towards knowledge Based economy. Enterprise management diagnostics”, conferences proceeding. Riga, RTU, 2007, CD-ROM, 6 p.

17. Breikša A., Magidenko A. Knowledge Based and its Potential // International scientific dual conference "Towards knowledge Based economy. Enterprise management diagnostics", conferences proceeding. Riga, RTU, 2007, CD-ROM, 6 p.
18. Magidenko A., Dehtjare J. Viesnīcu biznesam nepieciešamo zināšanu resursi kā tās veiksmīgas vadīšanas līdzeklis Latvijā // Starptautiskas zinātniskas konferences „Tautsaimniecības un uzņēmējdarbības attīstības problēmas” zinātniskie raksti. Rīga: RTU, 2007, 137-154 lpp.
19. Skorski M., Magidenko A. Elektroniska apmācība kā inovatīvas uzņēmējdarbības attīstības līdzeklis // Starptautiskas zinātniskas konferences „Tautsaimniecības un uzņēmējdarbības attīstības problēmas” zinātniskie raksti. Rīga: RTU, 2007, 184-191 lpp.
20. Draiska E., Magidenko A. Uz zināšanu balstīta projektu stimulēšana pārejas perioda ekonomikā // Starptautiskas zinātniskas konferences „Tautsaimniecības un uzņēmējdarbības attīstības problēmas” zinātniskie raksti. Rīga: RTU, 2007, 148-154 lpp.
21. Лаце Н. Современные проблемы развития банковского сектора Латвии // Актуальные проблемы развития банковского сектора в Литве, Латвии, Польше, России и Украине: Материалы международной конференции/ Под ред. Д-ра экон. наук, проф. А.Господоровича, д-ра экон. наук, проф. И.А. Максимцева, канд. экон. наук, доц. М.Е.Лебедевой. Душники, октябрь 2006. – Спб: Изд-во Санкт - Петербургского Государственного Университета Экономики и Финансов, 2007. - 80-86с.
22. Lace N. The Taxpayer-Focused Approach in Tax Administration / co-author N.Filipoviča// Scientific proceedings. International scientific dual-conference "TOWARDS KNOWLEDGE-BASED ECONOMY" & "ENTERPRISE MANAGEMENT: DIAGNOSTICS, STRATEGY, EFFECTIVENESS", Riga on 12-13 April 2007. – CD.-5p.
23. Laizans T., Lace N.Peculiarities of venture capital in Latvia // Economics&Management, 2007, International Scientific Conference Proceeding , Kaunas University of Technology. - ISSN 1822-6515. - p223-229 (EBSCOhost AN 25963498)
24. Lace N. Delegation of execution of business process to an outsource service provider // Management, Economics and Business Development in the new European Conditions. V International scientific conference. Scientific proceeding. Brno, 25-26 May 2007. – CD. -6 pages
25. Лаце Н. Передача выполнения бизнес-процессов сторонней организации // Мировая экономика и бизнес-администрирование. 5-я международная научно-практическая конференция, Минск, 31мая-2 июня 2007 г. -156 – 160 с.
26. Lace N. Key performance indicators for small business / co-author Z.Sundukova //The 4th International Scientific Conference „Business and Management’2006”, the 14th International Scientific Conference „Enterprise Management: Diagnosis, Strategy, Efficiency”. Selected papers. – Vilnius: Lithuania, Vilnius Gediminas Technical University Press „Technica”, 2007. – 41-46 p. – ISI datu bāzē
27. Lace N. X-inefficiency of the tax administration / co-author N.Filipovica // The 4th International Scientific Conference „Business and Management’2006”, the 14th International Scientific Conference „Enterprise Management: Diagnosis, Strategy, Efficiency”. Selected papers. – Vilnius: Lithuania, Vilnius Gediminas Technical University Press „Technica”, 2007. – 89-92 p. – ISI datu bāzē
28. N.Lāce Challenges of small business management in Latvia/ co-author Z.Sundukova// V International scientific conference „Management and Engineering’07”. Scientific proceedings. The scientific-technical union of mechanical engineering. Sozopol, June 18-22, 2007. - 407 -409 p.
29. Magidenko A. N.Lāce Development of innovative activity in Latvia. // V International scientific conference „Management and Engineering’07”. Scientific proceedings. The scientific-technical union of mechanical engineering. Sozopol, June 18-22, 2007. - 410 -412 p.
30. Ciemleja G., Lace N.Raising of SME Capabilities: the Case of Latvian Printing Companies //17th International Scientific Conference Modern Approaches to Corporate Management. Scientific proceeding.-Bratislava, Slovak Republic, Slovak University of Technology in Bratislava, 6.-7.september, 2007.-CD.-123-133 pp.-ISBN 978-80-227-2750-1
31. Lāce N., Sundukova Z.Regional development problems of small and mediun-sized enterprises in Latvia // TRENDS. Economics and management. Volume I, Number 01, 2007. – Brno: Brno University of Technology, 2007. – p 46-55. - ISSN 1802-525

Ziņojumi konferencēs un semināros

1. Gaile-Sarkane E. Dinamiskas uzņēmējdarbības vides analīzes metodes// Tautsaimniecības un uzņēmējdarbības attīstības problēmas. RTU 48. starptautiskā zinātniskā konference. Rīgā, 2007. gada 11.-13. oktobris. Referātu tēzes. – R.: RTU izdevniecība, 23. lpp. ISBN 978-9984-32-769-3
2. Magidenko A., Gaile-Sarkane E. Informācijas resursa īpašības un tā novērtēšanas rādītāju sistēma uzņēmējdarbībā // Tautsaimniecības un uzņēmējdarbības attīstības problēmas. RTU 48. starptautiskā zinātniskā konference. Rīgā, 2007. gada 11.-13. oktobris. Referātu tēzes. – R.: RTU izdevniecība, 39. lpp. ISBN 978-9984-32-769-3
3. Magidenko A., Gaile-Sarkane E. Glubokijs S. Uzņēmuma konkurētspējas novērtēšanas modelis, balstīts uz informācijas resursu izveidošanu un izmantošanu // Tautsaimniecības un uzņēmējdarbības attīstības problēmas.

- RTU 48. starptautiskā zinātniskā konference. Rīgā, 2007. gada 11.-13. oktobris. Referātu tēzes. – R.: RTU izdevniecība, 40. lpp. ISBN 978-9984-32-769-3
4. Starčenko O., Gaile-Sarkane E. Biznesa paplašināšanas problēmas mazajās valstīs // Tautsaimniecības un uzņēmējdarbības attīstības problēmas. RTU 48. starptautiskā zinātniskā konference. Rīgā, 2007. gada 11.-13. oktobris. Referātu tēzes. – R.: RTU izdevniecība, 57. lpp. ISBN 978-9984-32-769-3
  5. Ciemleja G., Lāce N. Biznesa vadības instrumenti MVU attīstībai // Tautsaimniecības un uzņēmējdarbības attīstības problēmas. RTU 48. starptautiskā zinātniskā konference. Rīgā, 2007. gada 11.-13. oktobris. Referātu tēzes. – R.: RTU izdevniecība, 16. lpp. ISBN 978-9984-32-769-3
  6. Cudečkis V., Didenko K., Magidenko A. Atkritumu utilizācijas efektivitātes palielināšana izmantojot dažādas atkritumu vākšanas un šķirošanas metodes Tautsaimniecības un uzņēmējdarbības attīstības problēmas. RTU 48. starptautiskā zinātniskā konference. Rīgā, 2007. gada 11.-13. oktobris. Referātu tēzes. – R.: RTU izdevniecība, 17. lpp. ISBN 978-9984-32-769-3
  7. Dubro N., Magidenko A., Didenko K. Bīstamo atkritumu apsaimniekošanas principi Latvijā Tautsaimniecības un uzņēmējdarbības attīstības problēmas. RTU 48. starptautiskā zinātniskā konference. Rīgā, 2007. gada 11.-13. oktobris. Referātu tēzes. – R.: RTU izdevniecība, 19. lpp. ISBN 978-9984-32-769-3
  8. Ketners K., Magidenko A. Atkritumu apsaimniekošanas finansēšanas modeļa pilnveidošana Tautsaimniecības un uzņēmējdarbības attīstības problēmas. RTU 48. starptautiskā zinātniskā konference. Rīgā, 2007. gada 11.-13. oktobris. Referātu tēzes. – R.: RTU izdevniecība, 32. lpp. ISBN 978-9984-32-769-3
  9. Kolomeičuka I., Didenko K., Magidenko A. Atkritumu pārstrādes krīzes pārvarēšana Latvijā Tautsaimniecības un uzņēmējdarbības attīstības problēmas. RTU 48. starptautiskā zinātniskā konference. Rīgā, 2007. gada 11.-13. oktobris. Referātu tēzes. – R.: RTU izdevniecība, 33. lpp. ISBN 978-9984-32-769-3
  10. Krūzs K., Magidenko A., Didenko K. Atkritumu pārstrādes uzlabošanas iespējas Tautsaimniecības un uzņēmējdarbības attīstības problēmas. RTU 48. starptautiskā zinātniskā konference. Rīgā, 2007. gada 11.-13. oktobris. Referātu tēzes. – R.: RTU izdevniecība, 36. lpp. ISBN 978-9984-32-769-3
  11. Belova A., Magidenko A., Uzņēmuma konkurētspējas politika // 48. RTU Studentu zinātniskās un tehniskās konferences materiāli, 2007. gada aprīlī, II sējums. – Rīga: RTU izdevniecība, 2007., 4. lpp. ISBN 978-9984-32-889-8
  12. Danelsona A., Didenko K. Farmacetisko produktu mārketinga modeļi Latvijā // 48. RTU Studentu zinātniskās un tehniskās konferences materiāli, 2007. gada aprīlī, II sējums. – Rīga: RTU izdevniecība, 2007., 6. lpp. ISBN 978-9984-32-889-8
  13. Dubčaka J., Magidenko A. Tekstilražošanas uzņēmumu produktu cenu veidošanas problēmas // 48. RTU Studentu zinātniskās un tehniskās konferences materiāli, 2007. gada aprīlī, II sējums. – Rīga: RTU izdevniecība, 2007., 8. lpp. ISBN 978-9984-32-889-8
  14. Dubro N., Magidenko A. Bīstamo atkritumu apsaimniekošanas ekonomiskie aspekti Latvijā // 48. RTU Studentu zinātniskās un tehniskās konferences materiāli, 2007. gada aprīlī, II sējums. – Rīga: RTU izdevniecība, 2007., 9. lpp. ISBN 978-9984-32-889-8
  15. Eglīte L., Gaile-Sarkane E. Interneta reklāmas attīstības problēmas Latvijā // 48. RTU Studentu zinātniskās un tehniskās konferences materiāli, 2007. gada aprīlī, II sējums. – Rīga: RTU izdevniecība, 2007., 9. lpp. ISBN 978-9984-32-889-8
  16. Gravričeva D., Gaile-Sarkane E. E-vides izmantošanas iespējas uzņēmumu konkurētspējas veidošanā // 48. RTU Studentu zinātniskās un tehniskās konferences materiāli, 2007. gada aprīlī, II sējums. – Rīga: RTU izdevniecība, 2007., 11. lpp. ISBN 978-9984-32-889-8
  17. Ilgaža E., Gaile-Sarkane E. Stratēģijas jaunu produktu virzīšanai tirgū // 48. RTU Studentu zinātniskās un tehniskās konferences materiāli, 2007. gada aprīlī, II sējums. – Rīga: RTU izdevniecība, 2007., 12. lpp. ISBN 978-9984-32-889-8
  18. Ivanova N., Gaile-Sarkane E. Stratēģijas jaunu produktu virzīšanai tirgū // 48. RTU Studentu zinātniskās un tehniskās konferences materiāli, 2007. gada aprīlī, II sējums. – Rīga: RTU izdevniecība, 2007., 13. lpp. ISBN 978-9984-32-889-8
  19. Ivušina A., Didenko K. Tūrisma nozares tirgus attīstības modelis // 48. RTU Studentu zinātniskās un tehniskās konferences materiāli, 2007. gada aprīlī, II sējums. – Rīga: RTU izdevniecība, 2007., 14. lpp. ISBN 978-9984-32-889-8
  20. Jevdokimova N., Lāce N. Uzņēmuma maksātspējas novērtēšanas problēma // 48. RTU Studentu zinātniskās un tehniskās konferences materiāli, 2007. gada aprīlī, II sējums. – Rīga: RTU izdevniecība, 2007., 16. lpp. ISBN 978-9984-32-889-8
  21. Magradze A., Magidenko A. Kādam jābūt labam uzņēmuma vadītājam // 48. RTU Studentu zinātniskās un tehniskās konferences materiāli, 2007. gada aprīlī, II sējums. – Rīga: RTU izdevniecība, 2007., 20. lpp. ISBN 978-9984-32-889-8
  22. Paršuta I., Magidenko A. Ūdensapgādes attīstības ekonomiskās problēmas reģionā // 48. RTU Studentu zinātniskās un tehniskās konferences materiāli, 2007. gada aprīlī, II sējums. – Rīga: RTU izdevniecība, 2007., 23. lpp. ISBN 978-9984-32-889-8
  23. Popova V., Magidenko A. Kvalitātes sistēmas ieviešanas problēmas ražošanas uzņēmumos Latvijā // 48. RTU Studentu zinātniskās un tehniskās konferences materiāli, 2007. gada aprīlī, II sējums. – Rīga: RTU izdevniecība, 2007., 24. lpp. ISBN 978-9984-32-889-8

24. Puzaka A., Magidenko A. Svītrkodēšana un tās ekonomiskā nozīme // 48. RTU Studentu zinātniskās un tehniskās konferences materiāli, 2007. gada aprīlī, II sējums. – Rīga: RTU izdevniecība, 2007., 27. lpp. ISBN 978-9984-32-889-8
25. Smirnova A., Didenko K. Informācijas tehnoloģiju uzņēmumu attīstības stratēģija Latvijā // 48. RTU Studentu zinātniskās un tehniskās konferences materiāli, 2007. gada aprīlī, II sējums. – Rīga: RTU izdevniecība, 2007., 29. lpp. ISBN 978-9984-32-889-8
26. Stefanovs A., Magidenko A. telekomunikāciju tirgus attīstības ekonomiskās problēmas Latvijā // 48. RTU Studentu zinātniskās un tehniskās konferences materiāli, 2007. gada aprīlī, II sējums. – Rīga: RTU izdevniecība, 2007., 30. lpp. ISBN 978-9984-32-889-8
27. Steļmačonoka J., Lāce N. Mazo uzņēmumu darbības rezultātu novērtēšanas modelis // 48. RTU Studentu zinātniskās un tehniskās konferences materiāli, 2007. gada aprīlī, II sējums. – Rīga: RTU izdevniecība, 2007., 31. lpp. ISBN 978-9984-32-889-8
28. Streļņikova M., Magidenko A. Uzņēmuma mārketinga stratēģijas izstrādāšanas problēmas Latvijā // 48. RTU Studentu zinātniskās un tehniskās konferences materiāli, 2007. gada aprīlī, II sējums. – Rīga: RTU izdevniecība, 2007., 33. lpp. ISBN 978-9984-32-889-8
29. Šlapkova V., Didenko K. Sadzīves atkritumu otrreizējās pārstrādes problēmas Latvijā // 48. RTU Studentu zinātniskās un tehniskās konferences materiāli, 2007. gada aprīlī, II sējums. – Rīga: RTU izdevniecība, 2007., 34. lpp. ISBN 978-9984-32-889-8
30. Tokmakova N., Magidenko A. uzņēmuma mārketinga politikas problēmas // 48. RTU Studentu zinātniskās un tehniskās konferences materiāli, 2007. gada aprīlī, II sējums. – Rīga: RTU izdevniecība, 2007., 35. lpp. ISBN 978-9984-32-889-8
31. Upīte D., Gaile-Sarkane E. Cenu veidošanas stratēģijas tirdzniecības uzņēmumos // 48. RTU Studentu zinātniskās un tehniskās konferences materiāli, 2007. gada aprīlī, II sējums. – Rīga: RTU izdevniecība, 2007., 36. lpp. ISBN 978-9984-32-889-8
32. Veretjanovs V., Lāce N. Finanšu investīciju stratēģija Latvijas Vērtspapīru tirgū // 48. RTU Studentu zinātniskās un tehniskās konferences materiāli, 2007. gada aprīlī, II sējums. – Rīga: RTU izdevniecība, 2007., 38. lpp. ISBN 978-9984-32-889-8

The Role of Information Resources in the Development of Entrepreneurship of Latvia

The goal of the present research is to analyze the information resource from an entrepreneur's standpoint. The task of this work is to find out new methods of information resource evaluation. Authors employ well-established quantitative and qualitative methods of research

In the research authors analyze the role of information resources in business competitiveness. Authors give analyses of regional situation and offer methods for information and knowledge evaluation in entrepreneurship. This research aims at investigations about the information, knowledge, innovations and entrepreneurship and their correlation.

Kvalitātes un vides vadības sistēmu ekonomisko faktoru ietekmes novērtējums lauksaimnieciskajā un pārtikas sfērā

Rakstā, balstoties uz pētījumu rezultātiem, analizēta ilgtspējīgas un konkurētspējīgas pārtikas ražošanas attīstība, īpašu vērību veltot bioloģiskās lauksaimniecības un pārstādes sektoram, kā arī sniegti priekšlikumi tā attīstībai. Bez tam sniegts novērtējums dažādo starptautiski standartizētu vadības (kvalitātes, pārtikas drošības un vides) sistēmu ieviešanas procesam Latvijas agro-rūpnieciskajā sektorā, kā arī detalizētāk aplūkoti kvalitātes izmaksu veidošanās faktori.

Atslēgvārdi: vadība, kvalitāte, pārtika, vide, bioloģiskā ražošana.

Ievads

Introduction

Lai paaugstinātu dažādu uzņēmumu darbības efektivitāti un konkurētspēju iekšējā un ārējā tirgū, nepieciešams veikt pētījumus un izstrādāt rekomendācijas un priekšlikumus kvalitātes un vides vadības sistēmu ieviešanas ekonomiskajiem, likumdošanas un institucionālajiem faktoriem lauksaimnieciskajā un pārtikas ražošanā, pamatojoties uz starptautisko, Eiropas Savienības un to dalībvalstu pieredzi un jaunākajām zinātnes atziņām par vadības nozīmi tautsaimniecības, jo īpaši ilgtspējīgas¹, attīstībā.

Ņemot vērā augstāk minētos apsvērumus, projektam tika izvirzīts mērķis izpētīt ilgtspējīgas kvalitatīvas pārtikas aprites attīstības vadības sistēmas instrumentus. 2007. gadā pētījuma **mērķis** bija izpētīt lauksaimniecības un pārtikas sektora attīstības nosacījumus, virzienus un iespējas Latvijā, kur viens no svarīgākajiem attīstību ietekmējošiem faktoriem ir ražošanas ilgtspējīga attīstība². Pētījuma **objekts** - ilgtspējīga lauksaimnieciskā un pārtikas (agro-rūpnieciskā – *agri-food*) sektora attīstība, tai skaitā pārtikas ražošana un aprīte.

Izvirzītais mērķis un piešķirtais finansējuma apjoms noteica pētījuma **uzdevumus** 2007. gadā:

- noskaidrot bioloģiskās lauksaimniecības un pārtikas ražošanas problēmas un attīstības iespējas;
- izpētīt vadības sistēmu ieviešanas tendences agro-rūpnieciskajā sektorā.

Pētījumā tika izmantotas pētījuma uzdevumiem atbilstošas kvalitatīvās un kvantitatīvās ekonomisko pētījumu **metodes**: analīzes un sintēzes, loģiski un abstrakti konstruktīvās, eksperta, veicot dažādu zinātnisko publikāciju, normatīvo aktu, dokumentu, statistikas datu un informācijas avotu analīzi.

Problēmas nostādne un rezultāti

Problem's description and results

Agro-rūpnieciskā sektora ilgtspējīga attīstība sastāv no dažādām komponentēm, no kurām īpaši nozīmīgas ir dabas resursu izmantošana un apkārtējās vides aizsardzība. Lai nodrošinātu turpmāku ilgtspējīgu pārtikas ražošanas attīstību, mūsdiā, pastāv divas iespējas vai virzieni. Pirmais virziens ir pārtikas ražošana vidējos un lielos uzņēmumos (industrializācija un efektīva ražošana) galvenokārt starptautiskajiem un reģionālajiem (ES, bijušās PSRS valstis u.c.) tirgiem. Lai nodrošinātu šāda veida ražošanu, uzņēmumiem nepieciešams īstenot sekojošus pasākumus: industrializācija; uzņēmumu apvienošana un modernizācija; konkurētspējas paaugstināšana un inovāciju ieviešana; orientācija uz reģionālo un pasaules tirgu; kvalitātes (ISO 9000; ISO 22000) un vides (ISO 14001) vadības sistēmu ieviešana; pārtikas kvalitātes zīmolu izmantošana.

Otrs virziens turpmākai pārtikas sektora attīstībai ir pārtikas ražošana saimniecībās, mazos un mikro-uzņēmumos, kas ievēro ilgtspējīgas un videi draudzīgas pārtikas aprites principus un ražo pārtikas produktus ar pievienoto vērtību galvenokārt vietējam tirgum. Galvenie nosacījumi šādai pārtikas ražošanai ir: vietējā un mājas apstākļos ražota pārtika; bioloģiskās pārtikas un tās tirgus attīstība; vietējais pārtikas tirgus un izplatīšana; kulinārais tūrisms; brīvprātīgās kvalitātes shēmas.

Tālāk aplūkoti ilgtspējīgas pārtikas ražošanas attīstības un ieviešanas nosacījumi katram iepriekšminētajam pārtikas ražošanas virzienam: 1) mazajiem ražotājiem – bioloģiskā lauksaimniecība; 2) rūpnieciskajiem pārtikas ražotājiem – kvalitātes un vadības sistēmas.

¹ ilgtspējīga attīstība ir vides, sociālā un ekonomiskā attīstība, kura apmierina šodienas vajadzības, neradot risku nākamo paaudžu vajadzību apmierināšanai; <http://www.politika.lv/index.php?id=5622>

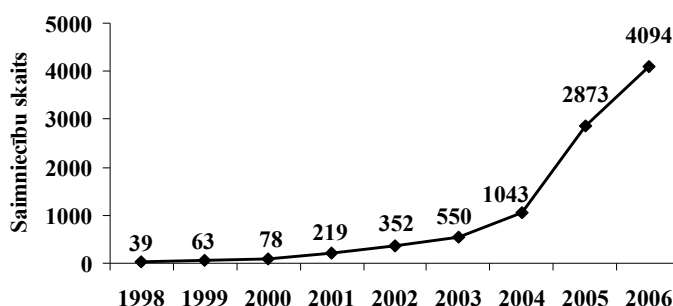
1. Bioloģiskās lauksaimniecības attīstība Latvijā

1. Development of organic farming in Latvia

Bioloģiskā lauksaimniecība atspoguļo alternatīvu viedokli par lauksaimniecību un pārtikas ražošanu. Mūsdienās bioloģiskā lauksaimniecība visā pasaulē tiek plaši atbalstīta, jo tās galvenais mērķis ir samazināt enerģijas patēriņu lauksaimnieciskajā un pārtikas ražošanā un izvairīties no ozona slāņa samazināšanas, kas rodas, izdaloties slāpekļa oksīdam stratosfērā, lietojot minerālo slāpekļa mēslojumu.

Pēdējos gados arī Latvijā arvien lielāku popularitāti ir ieguvis bioloģiskais ražošanas veids, kas ievērojami veicina lauksaimniecības daudzfunkcionalitāti, jo, kā norāda Eiropas Parlaments, bioloģiskā lauksaimniecība sniedz veselīgu un kvalitatīvu produkciju, vienlaikus nodrošinot samazinātu vides piesārņošanu, bioloģiskās daudzveidības saglabāšanu un ilglaicīgumu, aizsargājot apstrādātās zemes platības, kā arī uzturot nodarbinātību vai pat radot jaunas darba vietas.

Latvijā bioloģiskā lauksaimniecība tika uzsākta 1989. gadā, bet uzraudzības sistēma atbilstoši ES Regulai 2092/91¹ tika ieviesta 2001. gadā. Strauja bioloģiskās lauksaimniecības attīstība Latvijā notika pēc tam, kad 2001. gadā Latvijas Republikas "Lauksaimniecības likumā" tika definēta bioloģiskā lauksaimniecība un valsts piešķir dotācijas bioloģiskajai lauksaimniecībai tiešo maksājumu veidā. Savukārt kopš 2004. gada, kad Latvija iestājās ES, saimniecību skaits, kas nodarbojas ar bioloģisko lauksaimniecību vai ir uzsākušas pārejas periodu uz bioloģisko lauksaimniecību, palielinājies gandrīz četras reizes, sasniedzot 4094 saimniecības 2006. gadā (1. att.). Galvenais iemesls bioloģiskās lauksaimniecības popularitātei un straujam saimniecību skaita pieaugumam ir ES atbalsts.

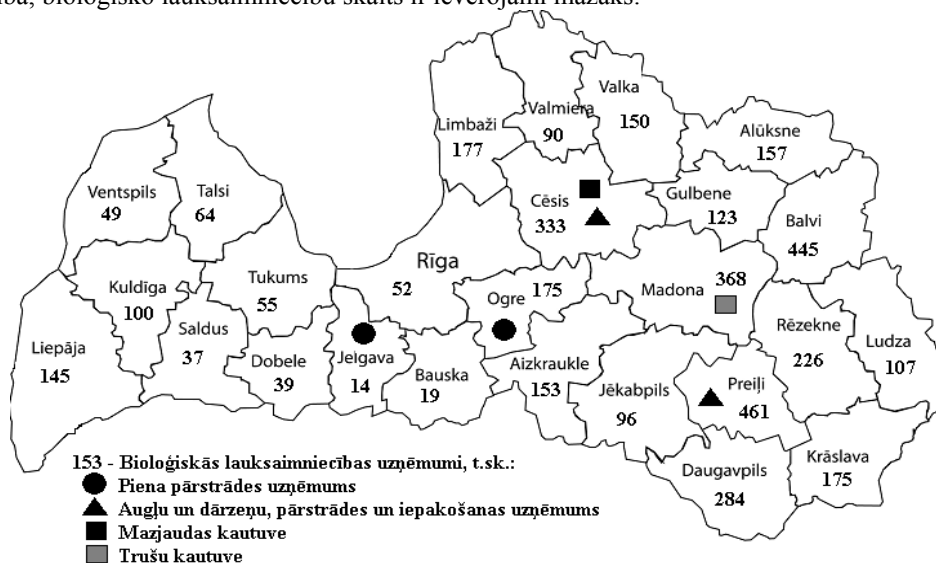

1. attēls. Bioloģisko saimniecību skaits Latvijā, 1998.-2006.

Figure 1. Number of organic farms in Latvia, 1998-2006

Avots: autoru aprēķini pēc Pārtikas un veterinārā dienesta datiem

Bioloģiskā lauksaimniecība visvairāk izplatīta Latgales reģionā (Preiļu, Balvu, Daugavpils, Krāslavas, Ludzas un Rēzeknes rajons), kur koncentrējas 40% no kopējā bioloģisko saimniecību skaita, kā arī Cēsu un Madonas rajonos, kas saistīts ar iedzīvotāju sociālo un ekonomisko stāvokli, kā arī ar lauksaimniecības attīstības iespējām (2. att.). Savukārt Jelgavas, Bauskas, Dobeles, Rīgas, Saldus un Tukuma rajonos, kur labi ir attīstīta tradicionālā vai intensīvā lauksaimniecība, bioloģisko lauksaimniecību skaits ir ievērojami mazāks.

2. attēls. Bioloģisko saimniecību skaits un pārstrādes uzņēmumi Latvijas rajonos, 2006.

Figure 2. Number of organic farms and processing enterprises in Latvia's districts, 2006

Avots: autoru aprēķini un konstrukcija pēc Pārtikas un veterinārā dienesta datiem

¹ Eiropas Padomes 1991. gada 24. jūnija Regula Nr. 2092/91/EEK par lauksaimniecības produktu bioloģisku ražošanu un norādēm par to uz lauksaimniecības produktiem un pārtikas produktiem

Tomēr, neņemot vērā straujo bioloģiskās lauksaimniecības attīstību, bioloģiskās lauksaimniecības produktu apjoms un sortiments ir nepietiekams. Pārsvārā šie produkti netiek realizēti kā bioloģiskās lauksaimniecības produkti, jo uz visām bioloģiskajām saimniecībām ar dažādu bioloģisko produktu pārstrādi nodarbojas tikai 8 saimniecības. Līdz ar to daudzām saimniecībām, kas ražo bioloģiskās lauksaimniecības produktus (pienu, gaļu, dārzeņus), nav iespēju tos nodot pārstrādei bioloģiskās lauksaimniecības uzņēmumam, tādējādi pārstrādāto produktu vairs neuzskata par bioloģisko produktu un tam nevar izmantot specifisko marķējumu.

Šobrīd bioloģiskās lauksaimniecības produktu pārstrādi ierobežo šādi faktori:

- uzņēmumiem raksturīga daudznozaru ražošana, līdz ar to bioloģisko produktu sortiments un apjomi ir nepietiekoši;
- augstas ražošanas izmaksas un zema dzīvnieku produktivitāte;
- ierobežota pārstrādes procesu un palīg līdzekļu pieejamība (pārtikas piedevas, ieraugi, fermenti u.c.);
- šaurs bioloģisko produktu tirgus;
- bioloģisko produktu kvalitātes izvērtējuma (fizikāli – ķīmisko, mikrobioloģisko u.c. rādītāju) trūkums.

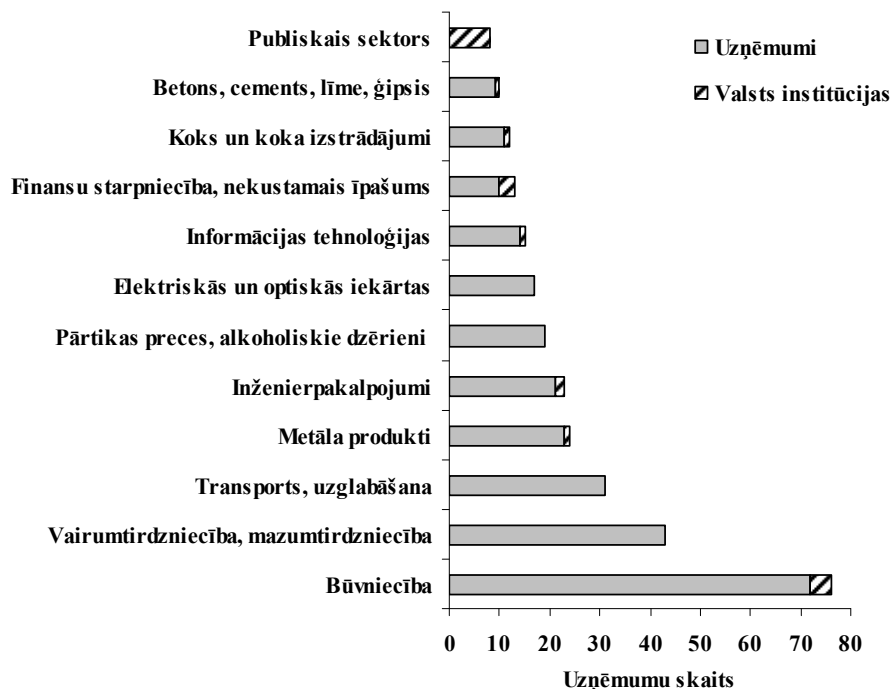
Lai nodrošinātu turpmāku bioloģiskās lauksaimniecības attīstību, svarīgi motivēt pārstrādes uzņēmumus iegūt bioloģiskās ražošanas sertifikātu, īpašu uzmanību veltot piena un gaļas produkcijai, jo to pārstrādei nepieciešamas specifiskas higiēnas prasības.

2. Vadības¹ sistēmas

2. Management systems

Vadības sistēmas nosacīti var iedalīt divās lielās grupās: obligātās, lai izpildītu likumdošanas aktu prasības, un brīvprātīgās – dažādas vadības un drošības sistēmas.

Kopumā 2007. gadā Latvijā bija sertificētas 678 organizācijas/uzņēmumi, no kuriem tikai 35 (5%) pārstāvēja valsts institūcijas jeb sabiedrisko sektoru, bet pārējie 641 bija biznesa uzņēmumi. Galvenās nozares, kuras pārstāv sertificētie uzņēmumi, ir būvniecība, vairumtirdzniecība un mazumtirdzniecība, transports, uzglabāšana un komunikācijas, metāla un sakausējumu produkti, pārtikas preces, alkoholiskie dzērieni un tabaka u.c. (3. att.).

3. attēls. Latvijas sertificēto organizāciju/uzņēmumu nozaru pārstāvniecība un sektora īpatsvars nozarēs, 2007.

Figure 3. Main branches in which enterprises are certified and share of sector: public and business in Latvia, 2007

Avots: autoru aprēķini pēc Latvijas Kvalitātes Asociācijas datiem

2.1 Kvalitātes vadības sistēmas

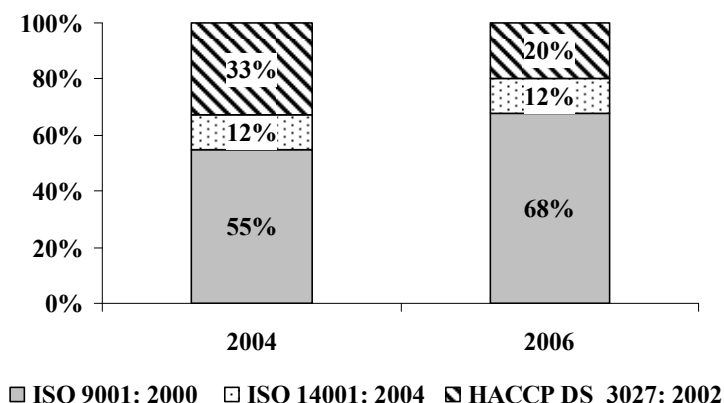
2.1. Quality management systems

Pārtikas aprites vadības sistēmas, tāpat kā citas vadības sistēmas, tiek iedalītas divās grupās:

1. obligātās vadības sistēmas, lai nodrošinātu obligātās prasības pārtikas drošībai un kvalitātei, t.i. paškontroles sistēmas, kas balstās uz HACCP principiem;
2. brīvprātīgās vadības sistēmas, no kurām visplašāk zināmā ir starptautisko standartu ISO 9000 sērija.

¹ vadības jeb pārvaldības

Pārtikas uzņēmumi veido tikai 2,8% no kopējā sertificēto uzņēmumu skaita, turklāt kopš 2004. gada sertificēto pārtikas uzņēmumu skaits ir samazinājies. Salīdzinot visus sertificētos Latvijas pārtikas uzņēmumus, varam konstatēt, ka visvairāk pārtikas uzņēmumu – 68% – ir sertificēti atbilstoši kvalitātes vadības ISO 9001:2000 standartam, 20% atbilstoši pārtikas nekaitīguma nodrošināšanas sistēmas Dānijas standartam HACCP DS 3027:2002, bet tikai 12% atbilstoši vides pārvaldības standartam ISO 14001:1996 (4. att.).

4. attēls. Sertificēto pārtikas uzņēmumu struktūra, 2004. (n=27) un 2006. (n=19)

Figure 4. Structure of standards on certified food enterprises in Latvia, 2004 (n=27) and 2006 (n=19)

Avots: autoru aprēķini pēc Latvijas kvalitātes asociācijas datiem¹

Lai palielinātu pārtikas produktu eksportu un konkurētspēju ne tikai Latvijas, bet arī ES tirgū, uzņēmumiem nepieciešams ieviest un sertificēt kvalitātes vadības sistēmas atbilstoši starptautiskiem standartiem (ISO 9001:2000, HACCP DS 3027:2002, ISO 14001:2004 u.c.). Tomēr, salīdzinot sertificēto uzņēmumu skaitu 2006. un 2004. gadā, varam novērot negatīvu tendenci, kas rāda, ka sertificēto pārtikas uzņēmumu skaits ir samazinājies par 26%. Mainījusies ir arī pārtikas uzņēmumos ieviesto un sertificēto standartu struktūra – kopš 2004. gada ir samazinājies to pārtikas uzņēmumu skaits, kuri veica sertifikāciju atbilstoši standartam HACCP DS 3027:2002, bet palielinās uzņēmumu skaits, kas sertificējās atbilstoši standartam ISO 9001:2000.

Lai nodrošinātu ilgtermiņa attīstību, liela nozīme ir optimālai darba videi. Aptuveni puse no Latvijas uzņēmumiem, tai skaitā pārtikas uzņēmumi, neatbilst pamata prasībām, kas noteiktas Darba aizsardzības likumā. Līdz ar to varam apgalvot, ka Latvijā pārāk maza uzmanība tiek pievērsta darbinieku drošībai.

2.2. Vides vadības sistēmas

2.2. Environment management systems

Līdzīgi kā kvalitātes vadības sistēmu gadījumā, arī vides vadības sistēmas iedalās obligātajās prasībās, kas izriet no likumdošanas, un brīvprātīgajās shēmās un standartos.

Pašlaik Latvijā ir izveidota tiesiskā bāze vides (augšnes, ūdens, gaisa) aizsardzībai un tā atbilst ES direktīvu prasībām un reglamentētām pieejām (Integrētā piesārņojuma novēršana un kontrole, Ūdens struktūrdirektīva u.c.). Saskaņā ar likumdošanu uzņēmumiem, kas veic piesārņojošas darbības, tai skaitā intensīvām lopkopības saimniecībām, jāsaņem piesārņojošās darbības atļaujas. Analizējot izsniegto piesārņojošo darbību atļauju skaitu un uzņēmumu struktūru, secinām, ka 2006. gadā A kategorijas piesārņojošās darbības veica 74² uzņēmumi, kas ir par diviem uzņēmumiem vairāk nekā 2005. gadā. 7% no sertificētajiem uzņēmumiem ir agro-rūpnieciskie uzņēmumi, galvenokārt dzīvnieku fermas, gaļas un piena pārstrādes uzņēmumi.

Savukārt no visiem uzņēmumiem, kas saņēmuši atļaujas B kategorijas piesārņojošo darbību veikšanai (n=842), 21% ir pārtikas uzņēmumi. Salīdzinot ar 2005. gadu, to pārtikas uzņēmumu skaits, kas saņēmuši atļaujas B kategorijas piesārņojošo darbību veikšanai, ir palielinājies par 13%.

Otrs instruments vides aizsardzības nodrošināšanai ir brīvprātīgās sertifikācijas shēmas. Visplašāk zināmās shēmas ir vides vadības standarts ISO 14001 un Vides pārvaldības un audita shēma (EMAS). Latvijas uzņēmumi un institūcijas vislabprātāk vides vadības sistēmas sertificē atbilstoši standartam ISO 14001. Pašlaik šim standartam ir sertificējušās 115 institūcijas un uzņēmumi, no kuriem 3 ir pārtikas uzņēmumi.

3. Kvalitātes izmaksas

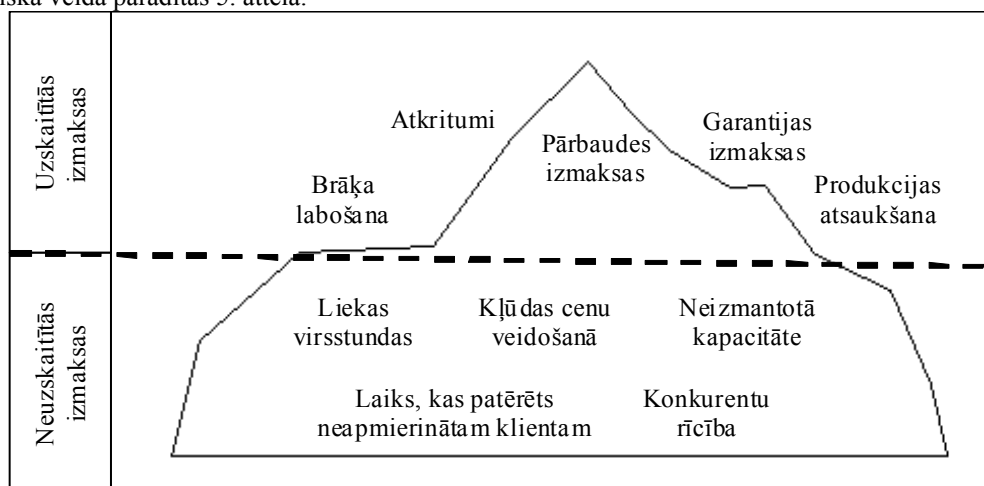
3. Cost of quality

Efektīva kvalitātes kontrole ir precīza un sistemātiska pieeja, kas saistās ar ievērojamām papildu izmaksām, ko sauc par kvalitātes izmaksām. Šīs izmaksas parasti ir saistītas ar nepilnīga darba novēršanu, atklāšanu un koriģēšanu, kas

¹ <http://www.lka.lv/modules.php?op=modload&name=News&file=sertif&parent=138&topic=139>

² http://www.vdm.gov.lv/ivnvb/ipcc/saraksts/LAkat_uzn.pdf

parasti sastāda 20 – 40% no realizācijas cenas. Nosacīti var izdalīt uzskaitītās un neuzskaitītās kvalitātes izmaksas, kas shematiskā veidā parādītas 5. attēlā.

5. attēls. Uzskaitīto un neuzskaitīto kvalitātes izmaksu shematisks attēlojums

Figure 5. Schematic reflection of listed and non-listed quality costs

Avots: autoru konstrukcija

Uzskaitītās kvalitātes izmaksas ir:

1. darbinieku algas;
2. aprīkojums;
3. izejmateriāli;
4. atbalsta sistēmas;
5. visas attiecināmās tiešās pieskaitāmās izmaksas;
6. brāža atklāšana (kontroles un pārbaudes, pārbaudes aprīkojuma apkope, stāvokļa mērīšana, analīze un ziņošana, kvalitātes audits);
7. brāža novērsšana (plānošana, references standartu uzturēšana, apmācība, produkta dizaina validācija, procesa kontrole un validācija).

Savukārt neuzskaitītās kvalitātes izmaksas sevī ietver:

1. rezerves jaudu (informācija, materiālu, darbarīku gaidīšana; neizmantotais aprīkojums un resursi; samazināta produktivitāte);
2. lieko darbu (dubults darbs);
3. kļūdu labošanu (nolaidības, kļūdu un brāža labošana; izniekots laiks, pūles, materiāls; garantijas remonts vai apkope);
4. sūdzību izskatīšanu;
5. produktivitātes zudumus, veicot lieko darbu;
6. liekās virsstundas.

Kvalitātes izmaksu vadība nozīmē iekšējo un ārējo kļūdu izmaksu līdzsvarošana ar novēršanas un novērtēšanas izmaksām ar mērķi sasniegt zemākās kopējās kvalitātes izmaksas.

Secinājumi

Conclusions

Kopumā var secināt, ka Latvijas pārtikas sektoram ir lielas attīstības iespējas, ko veicina arvien pieaugošais bioloģiskās lauksaimniecības saimniecību skaits un videi draudzīgu ražošanas sistēmu ieviešana. Tomēr, lai nodrošinātu turpmāku bioloģiskās lauksaimniecības attīstību, svarīgi ir motivēt pārstrādes uzņēmumus iegūt bioloģiskās ražošanas sertifikātu, īpašu uzmanību veltot piena un gaļas produkcijai, jo to pārstrādei nepieciešamas specifiskas higiēnas prasības.

Savukārt, lai veicinātu vadības sistēmu standartu ieviešanu, pārtikas uzņēmumiem nepieciešams atbalsts, jo vadības sistēmu ieviešanas tendences agro-rūpnieciskajā sektorā rāda, ka brīvprātīgo kvalitātes vadības un pārtikas nekaitīguma nodrošināšanas standartu ieviešana 2006. gadā, salīdzinot ar iepriekšējiem gadiem, ir samazinājusies.

Zinātniskās publikācijas 2007. gadā

Scientific publications in 2007

1. Melece L. The Role and Implementation Issues of International Management Systems in Latvia and its Agri-food Sector. International Scientific Conference "International Business Development: Globalization, Opportunities, Challenge"s (iespiešanās)
2. Melece L., Romanova D. Issues of Sustainable Food Production in Latvia. International Scientific Journal "Economics and Rural Development"(iespiešanās).

3. Melece L., Romanova D. (2007). International Management Systems and their Implementation in Latvia and its Food Sector. Economics and Management: Current Issues and Perspectives (Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos), Vol. 1 (8). pp. 173-181.
4. Gulbe I., Melece L., Hazners J., Csaba J. (2007). Impact of Accession to the EU on Latvia's Food Sector// Proceedings of International Conference "Changes in the Food Sector after Enlargement of the EU". Institute of Agricultural and Food Economics No. 57.1, Warsaw, 226-243.
5. Melece L., Golovčenko A. (2007). Food Consumption and its Regional Aspects in Latvia// Proceedings of the International Scientific Conference "Economic Science for Rural Development", 25-26 April, 2007, Latvian Academy of Agriculture and Forestry Sciences, Jelgava, pp. 152-159.
6. Melece L., Romanova D. (2007). The Factors Influencing Latvia's Cattle Carcasses Quality and Meat Yield// Proceedings of the International Scientific Conference "Economic Science for Rural Development", 25-26 April, 2007, Latvian Academy of Agriculture and Forestry Sciences, Jelgava, pp. 89-96.
7. Melece L., Romanova D., Šēna I. (2007). (Kvalitātes un vides vadības sistēmu ekonomisko faktoru ietekmes novērtējums lauksaimnieciskajā un pārtikas sfērā. LZP ekonomikas un juridiskās zinātnes galvenie pētījumu virzieni 2006.gadā, Nr.12, Rīga, 83.-89.

Referāti zinātniskajās konferencēs un semināros 2007. gadā
Reports in the scientific conferences and seminārs in 2007

1. Melece L., Romanova D. Referāts "Issues of Sustainable Food Production in Latvia", Starptautiskajā NJF seminārā "Effective Use of Rural resources", Jelgavā, 2007. gada 20. septembrī.
2. Melece L. Referāts "Impact of Accession to the EU on Latvia's Food Sector". Starptautiskā konference "New Member States Food Sector Experience in the Process of Accession to the EU", Wigry, Polijā, 2007. gada 14. jūnijā.
3. Melece L. Referāts "Food Consumption and its Regional Aspects in Latvia", Starptautiskā konferencē "8 th International Scientific Conference ECONOMIC SCIENCE FOR RURAL DEVELOPMENT 2007", Jelgavā, 25. aprīlī.
4. Romanova D. Referāts "The Factors Influencing Latvia's Cattle Carcasses Quality and Meat Yield", Starptautiskā konferencē "8 th International Scientific Conference ECONOMIC SCIENCE FOR RURAL DEVELOPMENT 2007", Jelgavā, 25. aprīlī.
5. Melece L. Referāts "Cattle Dressing Percentage and Meat Yield, it Prediction Model". Starptautiskā konferencē "Daudzfunkcionāla lauksaimniecība XXI gadsimta sākumā: izaicinājumi un riski" (Multifunctional Agriculture at the Outset of XXI Century: Challenges and Risks), Jelgavā, 2007. gada 23. martā.

Evaluation of Economical Factors of Quality and Environmental Management Systems in Field of Agriculture and Food

The paper presents main research results of Latvia's agri-food sector's sustainable development, particularly of sustainable food chain; where special attention has been paid to issues regarding development of organic farming and processing; as well some author's proposals for its further development. The issues of enforcement and implementation of several internationally standardized management systems (quality, food safety and environment) in the Latvia's agri-food sector have been assessed. The main factors of the quality cost have been reviewed.

Key words: management, quality, food, environment, organic production..

Dr.h.ekon., LU prof. **Grigorijs Oļevskis**
Dr.ekon., RTU prof. **Juris Saulītis**
Dr.ekon., LU asoc. prof. **Maija Dzelmīte**
Dr.ekon., RSEBAA asoc. prof. **Irina Kuzmina**
Doktorante, maģ.ekon **L.Freivalde**
Doktorante, maģ.ekon **D.Ļubimova**
Maģ.ekon., Banku augstskolas docente **I.Mavļutova**

Latvijas Universitāte
Ekonomikas un vadības fakultāte
Aspazijas bulv., 5 Rīga, LV – 1050, Latvija
grigol@lanet.lv

Latvijas uzņēmēju konkurētspējīgas priekšrocības Eiropas Savienības vienotajā tirgū

Anotācija

Darba tirgus – tā ir vieta (ar reālām robežām vai arī virtuālā pasaulē eksistējoša), kurā pircējs (darba devējs) un pārdevējs (darba ņēmējs) realizē darba spēju (darbaspēka) pirkšanas un pārdošanas darījumu. Pieprasījuma un piedāvājuma mijiedarbības rezultātā darba tirgū tiek noteikts nodarbinātības līmenis. Pēdējo gadu Latvijas ekonomikas attīstības augstie tempi nosaka zināmas darba tirgus konjunktūras pretrunas. No vienas puses bezdarbs valstī saglabājas relatīvi augstākā līmenī jau ilgu laiku. No otras puses, ir pietiekami liels skaits vakantu darba vietu Latvijas tautsaimniecībā. Pieprasījuma un piedāvājuma problēmu risināšanai Latvijas darba tirgū tiek piedāvāts izmantot „zviedru modeļa” galvenos elementus.

Informāciju tehnoloģiju izplatība, elastīgo automatizēto ražotņu attīstība un plaša telekomunikāciju tehnikas izmantošana kvalitatīvi izmaina cilvēka vietu ekonomikas sfērā. No vienas puses, principiāli mainījušajās prasības pret cilvēku kā darbaspēku, tā profesionālajām un pašizglītošanās spējām. No otras puses, pasaules sabiedrībai kļuvis acīmredzams fakts, ka darbaspēka kvalitāte lielā mērā nosaka sociāli ekonomiskā procesa gaitu un rezultātus. Tas ir saistīts ar to, ka darbinieku jaunajai paaudzei darba procesā akcents tiek likts nevis uz fizisko piepūli, bet sarežģītu augsti kvalificētu darbu, ko spēj pildīt labi izglītots cilvēks.

Vienlaikus eksistē cēloņi, kas kavē „cilvēka faktora” nozīmes pieaugumu ekonomikas attīstībā. Galvenie no tiem ir šādi:

- 1) tautsaimniecībā saglabājies liels skaits mazkvalificētu darba vietu;
- 2) darba potenciāla izmantošanas līmenis daudzās valstīs, tai skaitā arī rūpnieciski attīstītās, ir tālu no optimālā;
- 3) eksistē pretrunas darba attiecību sfērā.

Koncentrētā veidā šīs pretrunīgās tendences cilvēka spēju formēšanā un attīstībā izpaužas darba tirgū. Darba tirgus ir vieta (ar reālām robežām vai arī virtuālā pasaulē eksistējoša), kurā pircējs (darba devējs) un pārdevējs (darba ņēmējs) veic darījumu, pārdodot un pērkot darba spējas (darbaspēks). Darba tirgus ir viena no Eiropas Savienības (ES) vienotā iekšējā tirgus sastāvdaļām, un tā mērķis ir:

- ✓ radīt konkurenci uz darba vietām;
- ✓ veicināt darbinieku kvalifikācijas paaugstināšanos;
- ✓ samazināt darbaspēka mainību.

Vienlaikus darba tirgus rada iespēju darbiniekam realizēt tā darba spējas.

Darba tirgū darba pieprasījuma un piedāvājuma mijiedarbības rezultātā tiek noteikts nodarbinātības līmenis. Pieprasījums darba tirgū ataino konkrētās tautsaimniecības vajadzības (reģiona, valsts, ES) konkrētajā momentā. Piedāvājums darba tirgū veidojas kā atsevišķu darbaspējīgo iedzīvotāju grupu nepieciešamība strādāt algotu darbu. Pieprasījuma un piedāvājuma svārstību gaitā tiek noteikta darba cena vai darba alga.

Līdzsvars darba tirgū tiek sasniegts, ja tiek ievēroti trīs galvenie nosacījumi:

1. darbaspēka pārdevēji un pircēji brīvi stājas maiņas attiecībās. Tas nozīmē, ka ir iespēja brīvi strādāt un brīvi rīkoties ar savām darba spējām;
2. darba tirgus raksturojošie parametri ataino tā stāvokli konkrētajā laika momentā;
3. pārdevējs un pircējs racionāli motivē pieņemamos lēmumus. Uzņēmējs cenšas iegūt maksimālu peļņu (minimalizēt ražošanas izmaksas), bet algots darbinieks cenšas iegūt maksimālu izdevīgumu. Turklāt darbinieks pieņem lēmumu, ne tikai vadoties no naudas atlīdzības, ko piedāvā uzņēmējs, bet daudzām profesijām pieņemto lēmumu racionalitāti var ietekmēt karjeras iespējas, darba apstākļi (nosacījumi) un citi faktori.

Darba tirgū veidojas statistiskais pieprasījuma un piedāvājuma līdzsvars. Pilnīgas konkurences apstākļos novirzīšanās no līdzsvara stāvokļa nevar turpināties ilgstoši. Darba algas pieaugums, salīdzinot ar līdzsvara līmeni, izraisīs pieprasījuma samazināšanos no darba devēja puses un vienlaicīgi palielinās darba piedāvājumu no potenciālajiem darba ņēmējiem. Rezultātā veidosies darba piedāvājuma pārpalikums, t. i., bezdarbs, kas radīs spiedienu uz darba algu, to pazeminot līdz līdzsvara līmenim. Kad darba alga noslīdēs zem līdzsvara līmeņa, sāksies pretējs process.

Ilgtermiņā uzņēmēji reaģēs uz darba algas līmeņa izmaiņām, ne tikai pielāgojoties pielietotā darba apjomam, bet arī izmantojamā kapitāla lielumam. Tomēr arī ilgtermiņā tirgus pieprasījuma līkne, kā rāda zinātnieku pētījumi, saglabā negatīvu noslieci. Atšķirības īstermiņa un ilgtermiņa darba pieprasījuma līknēs nosaka to konfigurāciju, kas tiek raksturotas ar darba elastīguma rādītāju atkarībā no darba algas. Ilgtermiņa darba pieprasījuma līkne ir lēzenāka. Īstermiņa pieprasījuma līkne parasti ir neelastīga, tā ir stāvāka. Pie tam, pretēja sakarība starp darba pieprasījumu un darba algu saglabājas jebkura tirgus nosacījumos – kā pilnīgas, tā nepilnīgas konkurences apstākļos.

Darba piedāvājuma modelēšana notiek nevis tieši, bet ar individuālā brīvā laika pieprasījuma starpniecību. Darba piedāvājuma lieluma atkarību no darba algas līmeņa (ar nosacījumu, ka priekšrocību došana cilvēkam, cenas un pārējie ienākumi nemainās) ataino individuālā piedāvājuma līkne. Darba algai palielinoties, darba ņēmējam būs izdevīgi apmainīt brīvo laiku ar citiem labumiem kā relatīvi lētākiem derīguma avotiem (darba algas likme ataino „brīva laika cenu”). Tādā veidā darbojas „aizvietošanas efekts”. Rezultātā darba piedāvājums var palielināties. Vienlaicīgi ar darba algas palielināšanos darba ņēmējs kļūst bagātāks un var atļaut sev vairāk brīva laika. Pretējā virzienā sāk darboties „ienākuma efekts”. Balstoties tikai uz ekonomikas teorijas postulātiem, grūti paredzēt darba ņēmēja reakciju. Darba piedāvājuma līkne formējas (veidojas), summējot visu (kopējo) darba ņēmēju piedāvājumu apjomus pie katra darba algas līmeņa. Rezultātā darba piedāvājuma līknes forma iegūst klasisko konfigurāciju.

Darba tirgus kā tirgus attiecības vispār nav ideāls mehānisms. Kopumā, pakļaujoties pieprasījuma un piedāvājuma likumam, darba tirgus pēc daudziem funkcionēšanas principiem ir specifisks tirgus veids, kam piemīt virkne būtisku atšķirību no citiem preču tirgiem. Darba tirgus situāciju ietekmē ne tikai makro– un mikroekonomiskie cēloņi, bet arī daudzi sociālie un sociāli psiholoģiskie faktori, kas ne vienmēr ir saistīti ar darbinieka darba algas lielumu.

Darbspēka piedāvājumu nosaka, pirmkārt, demogrāfiskais faktors – dzimstība, iedzīvotāju skaita pieauguma tempi, darbspējīgo vīriešu un sieviešu vecuma struktūra. Otrs darba tirgus dinamikas svarīgs faktors ir dažādu demogrāfisko un etnisko darbspējīgo grupu ekonomiskā aktivitāte. Piemēram, sieviešu iekļaušanās darba tirgū, ko nosaka viņu sociālās lomas aktivizācija, palielina darba piedāvājumu. Darba tirgus pieprasījumu nosaka ekonomiskās konjunktūras stāvoklis, biznesa cikla fāze. Tāpat darbspēka pieprasījumu nopietni ietekmē arī tehnika un tehnoloģijas.

Ekonomikas teorijas postulāti ir vairāku desmitu gadu gaitā pārbaudīti rūpnieciski attīstīto valstu saimnieciskajā praksē. Latvijas pēdējo gadu straujie tautsaimniecības attīstības tempi būtiski nav ietekmējuši darba tirgus situāciju valstī. Katra valsts veido sev raksturīgu darba tirgu, ņemot vērā tās tautsaimniecības specifiku. Augstie ekonomikas attīstības tempi, kas pēdējos gados ir raksturīgi Latvijas tautsaimniecībai, nosaka tās darba tirgus konjunktūras pretrunas. No vienas puses, bezdarbs valstī saglabājas relatīvi augstā līmenī jau ilgu laiku. No otras puses, darba tirgū ir pietiekami daudz brīvu vietu. Pie tam, visvairāk pieprasīti ir augsti kvalificēti strādnieki un inženieri. Darba tirgus liberalizācija ES valstīs var vēl vairāk sarežģīt augsti kvalificētu strādnieku pieprasījuma problēmu. Paaugstināt darba algu līdz konkurētspējīgam līmenim, kāds ir rūpnieciski attīstītās ES valstīs, tuvākajos gados ir nereāli. Tāpēc izeja jāmeklē darba pieprasījuma un piedāvājuma nosacījumu pilnveidošanā Latvijas darba tirgū.

Par ieteicamu virzienu šī uzdevuma risināšanā varētu izmantot „zviedru modelim” raksturīgās pieejas. Galvenais virziens nodarbinātības politikā Zviedrijas darba tirgū ir bezdarba apsteigšana, veicot šādus pasākumus:

- solidaritātes politiku darba algas jomā. Zviedrijā dažādu nozaru uzņēmējiem rekomendē maksāt vienādu darba algu par vienādu darba daudzumu un kvalitāti neatkarīgi no uzņēmuma finansiālā stāvokļa. Rezultātā neefektīvi strādājošs uzņēmums spiests samazināt darbinieku skaitu, ražošanas apjomus vai arī mainīt savu darbības virzienu;
- stimulējot nodarbinātību tajos tautsaimniecības sektoros, kuros ir zema darbības ekonomiskā efektivitāte, bet kuras nodrošina svarīgu sabiedrības sociālo uzdevumu realizāciju;
- nodrošinot valsts atbalstu potenciālajiem darbiniekiem, kuri objektīvu iemeslu dēļ nespēj konkurēt darba tirgū. Lai to realizētu, uzņēmēji saņem ievērojamas subsīdijas;
- nodrošinot fiskālo politiku, kas virzīta uz to, lai atbalstītu uzņēmumus ar mazu ienesīgumu un augsti ienesīgiem uzņēmumiem ierobežotu peļņas lielumu. Tādējādi zviedru politiķi panāk inflatorās konkurences samazināšanos darba algas paaugstināšanā, kura varētu izveidoties uzņēmēju starpā.

Augstais zviedru dzīves līmenis un stabila tautsaimniecības attīstība ir nopietns arguments, lai Latvijā darba tirgus regulēšanā izmantotu ”zviedru modeļa” galvenos elementus. Tomēr būtu jāatceras, ka vispārējais un strukturālais līdzsvars starp darbspēka pieprasījumu un piedāvājumu praktiski nav sasniedzams. Mehānisms, kurš spēj līdzsvarot darba tirgus pieprasījumu un piedāvājumu, raksturīgs tikai pilnīgai konkurencei, bet tā pastāv tikai teorētiski. Reāli praksē „pieprasījuma pārpalikums” atsevišķos tautsaimniecības sektoros nav vienāds „piedāvājuma pārpalikumam” ne kvantitatīvi, un vēl vairāk, kvalitatīvi. Tāpēc darba tirgus, pildot dažādas funkcijas un, būdams daļa no saimniekošanas tirgus mehānisma, neparedz bezdarba likvidāciju.

Publikācijas

1. Olevsky G. Adaptation of business in sphere of use of knowledge. International scientific dual – conference „Toward knowledge – based economy”, 12 – 13 April 2007. Conference proceedings. – Rīga, RTU, 2007. – 46.–49.lpp.
2. Oļevskis G. Skill – biased labour in micro enterprises in the conditions of technological change. Tautsaimniecības un uzņēmējdarbības attīstības problēmas. – RTU 48 starptautiskā zinātniskā konference. – Rīga, RTU, 2007. – 43. lpp.

3. Olevisky G. Prospects of Business of Latvia in a Context of Globalization of the World Economy. Research papers. Management. Nr.1 (14). – Vilnius University, Lithuania, 2007. P.48 – 53.
4. Oļevskis G. Uzņēmējs un tirgus. Monogrāfija. Rīga, Jāņa Rozes apgāds, 2007. – 220.lpp.
5. Freivalde L. Segmentation and Characteristics of the Airport. International scientific dual – conference „Toward knowledge – based economy”, 12 – 13 April 2007. Conference proceedings. – Rīga, RTU, 2007. – 82.–84.lpp.
6. Mavļutova I. Restructuring of Entrepreneurships a Way to Increase Solvency. International scientific dual – conference „Toward knowledge – based economy”, 12 – 13 April 2007. Conference proceedings. – Rīga, RTU, 2007. – 161.–162.lpp.
7. Mavļutova I. The prognostication of eventual bankruptcy of enterprise. International conference „Enterprise in transition”. Conference proceedings. – Split, University of Split, Croatia, 2007. – P. 119–122.

Competitive advantages of Latvian entrepreneurs in the European Union single market.

The labour market is a place (having real borders or functioning in the virtual world) on which the buyer (employer) and the seller (worker) make the transaction on sale and purchase of ability to work (labour). On a labour market as a result of interaction of a supply and demand of work the occupation level is determined. High rates of economic growth, characteristic last years for a national economy of Latvia, have predetermined discrepancy of a conjuncture of its labour market. On the one hand, the labour demand obviously lags behind rates of economic development of the country, and enough plenty of vacancies on a labour market on the other hand takes place. Problems of regulation of a supply and demand on a labour market of Latvia are offered to be solved, using basic elements of “the Swedish model”

Latvijas īpaši aizsargājamās dabas teritorijas un to ilgtspējīga attīstība

Projekta ietvaros tika pētīta LEADER + finanšu mehānisma darbībā izdalītas īpaši aizsargājamās teritorijas, kas ir NATURA 2000 teritorijas. 2007. gadā pētījuma objekts bija šis finanšu mehānisms un pirmie rezultāti. Rīcību īstenošana balstās uz vietējās lauku attīstības stratēģiju, ko izstrādājusi vietējā rīcības grupa / VRG / Efektīvi izveidota VRG struktūra rada iespēju izmantot integrētāku un plašāku sadarbības modeli, apvienojot to ar dažādo partneru iespējām un nākotnes perspektīvām. Izšķiroša nozīme stratēģijas īstenošanā ir vietējām iniciatīvās grupām / VIG /. Lai varētu LEADER pasākumu finansēšanas instruments efektīvāk funkcionēt, lietderīgi būtu izdarīt dažus precizējumus un papildinājumus normatīvajos aktos.

Atslēgvārdi: LEADER programma, vietējā lauku attīstības stratēģija, partnerība, apvērsta pieceja, vietējā rīcības grupa, vietējā iniciatīvās grupa, ieteikumi, likumdošana.

2007. gadā turpinājās pētījums atbilstoši projektā izvirzītajiem mērķiem: izpētīt, novērtēt faktorus un izstrādāt priekšlikumus ekonomikas jomā, kas sekmētu īpaši aizsargājamo dabas teritoriju ilgtspējīgu attīstību. Piedalīties konferencēs un semināros un to darba grupās, lai ar priekšlikumiem sekmētu mehānismu un indikatoru pilnveidošanu, kas sekmētu ilgtspējīgu attīstību.

Ievads

Viena no Eiropas Kopienas iniciatīvām ir LEADER kā finanšu mehānisms kopš 1991.gada. Saīsinājums LEADER radies no franču valodas (Liaison Entre Actions pour le Développement de L'Economie Rurale) un nozīmē “mērķtiecīgas un koordinētas rīcības lauku ekonomikas attīstībai”. Programmai ir bijuši jau vairāki etapi- LEADER I, LEADER II un LEADER +. Instruments sekmējis jaunus lauku attīstības modeļus dažādās jomās. Starp tiem: dzīves kvalitātes uzlabošanu laukos, pievienotās vērtības palielināšanu vietējiem produktiem, dabas un kultūras resursu optimālā izmantošanā, jaunu pieeju un jaunu tehnoloģiju izmantošanu un sadarbību veicināšanā lauku attīstībā arī starp valstīm. LEADER+ tika nodibināta 2000.gadā. Pieredzes apguvi Baltijas valstīs uzsāka 2000.gadā, īstenojot trīs gadus ilgu projektu „Lauku partnerības programmā ilgtspējīgai lauku kopienu sociālajai un ekonomiskajai attīstībai”. Projektu, pateicoties Lielbritānijas valdības finansējumam, īstenoja Latvijā, Igaunijā un Lietuvā. Latvijā projekta darbības teritorija bija Latgale un ietvēra Balvu, Rēzeknes un Daugavpils rajonu.

Pētījuma objekts un rezultāti

LEADER finanšu mehānisma darbībā izdalītas īpaši aizsargājamās teritorijas, kas ir NATURA 2000 teritorijas. 2007. gadā pētījuma objekts bija šis finanšu mehānisms un pirmie rezultāti. Plānošanas periodam no 2007. - 2013.gadam pieaugs LEADER instrumenta nozīme lauku attīstības programmās.

LEADER+ ir decentralizēta programmas īstenošana. Latvijas Republikā LEADER + veida pasākumu īstenošanai ir stājušies spēkā Ministru kabineta noteikumi Nr. 601 ar 2006.gada 9. augustu. Noteikumi nosaka atklāta projektu iesniegumu konkursa vadlīnijas un projekta iesnieguma veidlapas paraugu plānošanas dokumenta pasākuma „Vietējo rīcību attīstība / LEADER + veida pasākums /” aktivitātei „Integrētās lauku attīstības izmēģinājuma stratēģijas”.

Shematisks atspoguļojums LEADER + veida pasākumam Latvijas Republikā ir sekojoši:

Konkursa vadība:

- ✓ Pirmā līmeņa starpniekinstitūcija - Zemkopības ministrija.
- ✓ Otrā līmeņa starpniekinstitūcija – Lauku atbalsta dienests.

Atklāts konkurss tiek organizēts:

- ✓ Teritorijā, kurā īsteno integrēto lauku attīstības izmēģinājuma stratēģiju.
- ✓ Attīstības stratēģiju un atklāta konkursa projektu īsteno līdz 2008.gada 30. jūnijam.

Šajā LEADER + veida pasākumā biedrība vai nodibinājums, kas īsteno stratēģiju tiek dēvēta par vietējo rīcību grupu. Attīstības stratēģijas izvēlētai tēmai jāatbilst vienam vai vairākiem noteiktajiem kritērijiem:

- ✓ Dzīves kvalitātes uzlabošana lauku apvidos, kas vērsti uz pakalpojumu sasniedzamības un kvalitātes uzlabošanu iedzīvotājiem.
- ✓ Vērtības pieviešana vietējiem produktiem - precēm vai pakalpojumiem.
- ✓ Jaunu profesionālo sasniegumu un tehnoloģiju izmantošana, lai paaugstinātu lauku apvidu piedāvāto produktu un pakalpojumu konkurētspēju.
- ✓ Iespējami labāka ilgtspējīga dabas vai kultūras resursu izmantošana.

Attīstības stratēģijai ir jābūt saskaņotai ar atbilstošiem reģionālās un nacionālās plānošanas dokumentiem. Biedrības vai nodibinājumi ir atbalstu saņēmēji attīstības stratēģijas īstenošanai. Šajā sakarā biedrība vai nodibinājums tiek

dēvēta par vietējo iniciatīvas grupu. 2006.gadā Lauku atbalsta dienestā reģistrētas 16 vietējās rīcības grupas, kurām ir apstiprinātas izstrādātās attīstības stratēģijas. Nākamajā programmēšanas periodā no 2007.-2013.gadam Latvijas lauku attīstība saņems līdzekļus no Eiropas Lauksaimniecības fonda lauku attīstībai (ELFLA). Kopumā no šī fonda Latvijas Lauku attīstībai plānoti aptuveni 0,9 miljardi eiro. Summai pieskaitot Latvijas līdzfinansējumu, kopējais sabiedriskais finansējums lauku attīstībai būs aptuveni vairāk nekā 1,1 miljards eiro visā 2007.-2013.gada programmēšanas periodā. 2.5% no lauku attīstībai pieejamā finansējuma tiks izlietots LEADER + pasākumam. Latvijas lauku attīstības stratēģija 2007.-2013.gadam paredz sniegt atbalstu vietējo rīcības grupu (partnerību) darbībai un to apmācībai, ka arī vietējām attīstības stratēģijām atbilstošu sadarbības projektu īstenošanai. LEADER+ pasākumu izmantos arī lauku tūrisma un citu nelauksaimnieciskās uzņēmējdarbības projektu atlasē, lai nodrošinātu projektu atbilstību vietējām lauku attīstības stratēģijām.

Kopsavilkums

LEADER ir finansu instruments dzīves kvalitātes uzlabošanai laukos, ietverot gan ekonomiskos, gan sociālos uzlabojumus gan arī labāku dabas un kultūras resursu izmantošanu, tostarp vietas vērtības palielināšanu. Sevišķi šajā programmā akcentējot īpaši aizsargājamās teritorijas, kas iekļautas NATURA 2000 tīklā. Rīcību īstenošana balstās uz vietējās lauku attīstības stratēģiju, ko izstrādājusi vietējā rīcības grupa / VRG / pēc LEADER programmas izvirzītajiem kritērijiem. VRG ir vietējo organizāciju un lauku iedzīvotāju apvienība, kas darbojas noteiktā lauku teritorijā ar iedzīvotāju skaitu robežās no 10 līdz 65 tūkstoši, pārstāv šīs teritorijas iedzīvotāju intereses un rūpējas par lauku attīstības jautājumiem vietējā līmenī. Stratēģijas izstrādē un īstenošanā izmantoto apvērsto pieeju, kas nosaka aktīvu vietējo iedzīvotāju iesaistīšanu gan stratēģijas izstrādē, gan apstiprināšanā un tās īstenošanā. Efektīvi izveidota VRG struktūra rada iespēju izmantot integrētāku un plašāku sadarbības modeli, apvienojot to ar dažādo partneru iespējām un nākotnes perspektīvām. Svarīga nozīme vietējās rīcības grupas darbībā ir līdzvērtīgas partnerības ieviešana organizācijas lēmumu pieņemšanas līmenī, kas nosaka, ka integrētās lauku attīstības stratēģijas izstrādē, apstiprināšanā un ieviešanā līdzvērtīgi jāpiedalās pārstāvjiem no vietējām pašvaldībām, uzņēmējiem, vietējās attīstības organizācijām un iedzīvotāju grupām. Vietējai rīcības grupai ir jābūt spējai ne tikai piesaistīt, bet arī veiksmīgi administrēt sabiedrisko finansējumu. Tai ir jābūt oficiāli reģistrētai kā biedrībai vai nodibinājumam un jābūt pozitīvi atpazīstamai un pieņemamai vietējā sabiedrībā. Attīstības stratēģiju īsteno projektu veidā, izmantojot programmas pieeju – veicamiem pasākumiem. Izšķiroša nozīme stratēģijas īstenošanā ir vietējām iniciatīvas grupām /VIG /, kuras atrodas ģeogrāfiski vienotā teritorijā un viņu kompetencei. Vietējā iniciatīvas grupa (VIG) ir formāla (biedrība, nodibinājums) vai neformāla lauku iedzīvotāju apvienība. Vienas pašvaldības teritorijā var būt vairākas iniciatīvas grupas. Kad integrētā lauku attīstības stratēģija ir saņēmusi ES līdzfinansējumu, vietējās iniciatīvas grupas izstrādā projektu pieteikumus un realizē atbalstītos projektus attīstības stratēģijas ietvaros. LEADER projektu īstenošanai periodā 2006. g.-2007. gadā un periodā 2008. g.-2013. gadā tiek paredzēts finansējums no Eiropas Lauksaimniecības virzības un garantiju fonda (ELVGF) un Latvijas Republikas valsts budžeta līdzekļiem.

Lai varētu LEADER pasākumu finansēšanas instruments efektīvāk funkcionēt, lietderīgi būtu izdarīt dažus precizējumus, papildinājumus normatīvajos aktos. Ministru kabineta noteikumi Nr. 601, kas spēkā ar 2006.gada 9.augustu ir izdoti saskaņā ar Eiropas Savienības struktūrfondu vadības likuma 16.panta pirmās daļas 11.un 12.punktu. Sadaļā „Attīstības stratēģijas iesnieguma vērtēšana” nav noteikts attīstības stratēģijas iesnieguma izvērtēšanas ilgums. Noteikts tikai laiks līdz kuram jāiesniedz papildus informācija, ja to pieprasa attiecīgā vērtēšanas komisija. Pie augstā inflācijas līmeņa valstī, ka arī, ja ieilgst stratēģijas izvērtēšana, tas LEADER + pasākuma īstenošanu var arī ietekmēt negatīvi. Starp šiem faktoriem gan tas, ka par attiecīgo naudas summu vairs nevar īstenot attiecīgo aktivitāti - rīcību vai tai nav piemērots vairs attiecīgais gadalaiks, piemēram, apkārtējās vides labiekārtošanas sakopšana utt. Pārāk garš ir periods, kas VIG sagatavotajam projekta iesniegumam pēc apstiprinātajiem normatīvajiem aktiem jāiziet līdz projekta īstenošanas uzsākšanas. Dokumenti plūsma pa vērtēšanas „labirintiem” ilgst vairāk nekā 8 mēnešus. LEADER pasākumu īstenošanai ir apvērsta pieeja, kas VRG dod tiesības izvērtēt gan VIG projekta iesniegumu atbilstību VRG izstrādātai attīstības stratēģijai, gan izvērtēt VIG projekta atbilstību administratīvajiem kritērijiem. Lietderīgi būtu paplašināt VRG tiesības, uzticot vēl citus vērtēšanas kritērijus. Tā atslogojot nākošās vērtēšanas komisijas un paverot iespēju samazināt vērtēšanas laiku. Lietderīgi būtu pārskatīt arī nepieciešamo dokumentu paketi, kas nepieciešama VIG iesniegtajiem projekta iesniegumiem, ka ar vienkāršot pieteikumu veidlapas.

Priekšlikumi un atziņas iegūtas, teoriju cieši sasaistot ar praksi, piedaloties semināros un tīkloties ar speciālistiem un saimnieciskās darbības veicējiem.

Jāatzīmē, ka Latvijā novērojams, ka zinātnieku atziņas, ieteikumi sevišķi ekonomikas jomā daudzos gadījumos praktiskā darbībā netiek izmantotas, lai veicinātu attīstību un iedzīvotāju labklājību.

Publikācijas

1. Oškalne R. Eiropas LVGF atbalsta maksājumi – izaicinājums aizsargājamām dabas teritorijām. Žurn. „Saimnieks” 2007. Nr. 2 (32), 92. -94. lpp
2. Oškalne R. Latvijas īpaši aizsargājamās dabas teritorijas un to ilgtspējīgā attīstība. Latvijas Zinātnes Padomes Ekonomikas un juridiskās zinātnes ekspertu komisija. LPZ Ekonomikas un juridiskās zinātnes galvenie pētījumu virzieni 2006. gadā. Nr.12. Rīga 2007., 104. -107. lpp.

3. Oškalne R. LEADER + - finansējuma iespējas vietējo rīcību attīstībai. Žurn. „Saimnieks”, 2007., Nr.9 (39), 2. – 3. lpp
4. Oškalne R. LEADER+ - finansējuma iespējas vietējo rīcību attīstībai. Žurn. „Saimnieks”, 2007., NR. 8 (38), 2. – 4. lpp
5. Oškalne R. Par instrumentiem dzīves kvalitātes uzlabošanai Latvijas lauku apvidos. Rīgas Tehniskā universitāte, Tautsaimniecības un uzņēmējdarbības attīstības problēmas. RTU, Rīga, 2007., 44. lpp.

Konferences un semināri

1. Oškalne R. Par instrumentiem dzīves kvalitātes uzlabošanai Latvijas lauku apvidos. RTU 48. starptautiskās zinātniskā konference. Rīgas Tehniskās universitātes 145. gadadienas pasākuma ietvaros. Sekcija: „Tautsaimniecības un uzņēmējdarbības attīstības problēmas” Rīgā, 2007. gada 12. oktobrī.
2. Oškalne R. Piedalīšanās Saeimas un NVO 1. forumā un Agrārās, vides un reģionālās politikas komisijas sēdē. Rīgā, 2007.gada 28. maijā. Sagatavoti un iesniegti priekšlikumi Agrārās , vides un reģionālās politikas komisijas priekšsēdētājam Annai Seilei 2007.gada 18. jūlijā.

Latvia ,s specially protected areas and its long-term development

Latvia 's specially protected areas and its long-term development.

LEADER is financial tool for the quality of live in country improvement, it includes economical and social improvements, and better nature and culture resource use, and it includes also the place value increase. Actions are based on local development strategy, what was developed by local action group /VRG /. Effective VRG structure allows using integrated and wider cooperation model, in conjunction with different partner capabilities and future perspectives. Development strategy is organized in several projects what are bundled in programs. Critical role in success of the strategy is Local incentive groups / VIG /. Financing of the LEADER action instruments could be improved by making few improvements in regulating legislation.

Key words: LEADER, financial tool, local development strategy, local action group, partner capabilities, local incentive groups, improvements, legislation.

Dr.ekon., LVAEI prof. **Visvaldis Pirksts**
Dr.ekon., LVAEI pētn. **Ligita Meleca**
Maģ.biol., doktorante **Dina Romanova**
Maģ.ekon. **Ilze Sproģe**
LVAEI pētn. **Aleksandrs Golovčenko**
Asistente **Ilze Šēna**

Latvijas Valsts agrārās ekonomikas institūts,
Strukturoru ielā 14, Rīga, LV – 1039
e-pasts: ligita@lvaei.lv

Galveno pārtikas produktu vajadzība un tās nodrošinājuma ekonomisko problēmu izpēte un risinājumi iedzīvotāju ģimenēs ar dažādu ienākumu līmeni

Publikācija atspoguļo pētījuma rezultātus par galveno pārtikas produktu nodrošinājuma un patēriņa tendencēm Latvijas mājsaimniecībās ar dažādu ienākumu līmeni. Pētījuma mērķis ir izstrādāt zinātniski pamatotus priekšlikumus galveno pārtikas produktu vajadzības noteikšanā un precizēšanā un detāli izpētīt galveno pārtikas produktu nodrošinājuma iespējas Latvijas iedzīvotāju ģimenēs (mājsaimniecībās) ar dažādu ienākumu līmeni. Lai sasniegtu izvirzīto mērķi, definēti vairāki uzdevumi:

- 1) novērtēt pārtikas produktu nodrošinājumu un tā galvenās problēmas Latvijā;
- 2) analizēt Latvijas mājsaimniecību galveno pārtikas produktu patēriņa, t.sk. tā uzturvērtības, galvenās tendences;
- 3) detalizēti izpētīt pārtikas produktu patēriņu Latvijas mājsaimniecībās ar dažādu ienākumu līmeni, t.sk. lauku un pilsētu mājsaimniecībās.

Pētījumā izmantoti Latvijas Centrālās statistikas pārvaldes publicētie un datu bāzes dati, t.sk. Mājsaimniecību budžeta pētījuma rezultāti laika periodam no 1990. līdz 2006. gadam. Konstatēts, ka pēdējo 10 gadu laikā notikušas ievērojamas izmaiņas dažādu pārtikas produktu grupu patēriņā, it īpaši pēc Latvijas iestāšanās Eiropas Savienībā. Izvērtējot galveno pārtikas grupu patēriņu Latvijā kopumā, secināts, ka palielinās gaļas un gaļas produktu, piena un piena produktu un augļu patēriņš, bet savukārt ar katru gadu samazinās maizes un graudaugu, kā arī taukvielu un kartupeļu patēriņš. Konstatēts, ka galvenais noteicošais faktors pārtikas produktu patēriņa izvēlē Latvijā joprojām ir ienākumu līmenis, kur pārtikas patēriņā starp mājsaimniecībām ar dažādiem ienākumiem konstatēta relatīvi augsta nevienlīdzība. Lai gan valstī kopumā pārtikas patēriņa tendences kvantitatīvā izteiksmē tuvojas attīstīto valstu līmenim, neapmierinoša situācija novērojama pārtikas patēriņā no kvalitatīvā, t.i., uzturvērtības, viedokļa.

Atslēgas vārdi: pārtikas patēriņš, mājsaimniecības, ienākums, uzturvērtība.

Ievads

Introduction

Pasaulē pārtikas patēriņa problēmas kļuvas aktuālākas 20. gadsimta otrajā pusē galvenokārt divu iemeslu dēļ: 1) saistībā ar straujo iedzīvotāju skaita pieaugumu un pārmērīgo dabas resursu izmantošanu; 2) saistībā ar mērķi nodrošināt sabiedrības veselību un labklājību, kur viens no galvenajiem faktoriem ir pilnvērtīga uztura nodrošināšana visiem sabiedrības locekļiem. Projekta **mērķis** ir izstrādāt zinātniski pamatotus priekšlikumus galveno pārtikas¹ produktu vajadzības noteikšanā un precizēšanā un detāli izpētīt galveno pārtikas produktu nodrošinājuma iespējas Latvijas iedzīvotāju ģimenēs (mājsaimniecībās) ar dažādu ienākumu līmeni.

Pētījuma **objekts** ir galveno pārtikas produktu patēriņš un tā struktūra, tendences un ekonomiskie aspekti Latvijā, ņemot vērā iedzīvotāju (mājsaimniecības) ienākumus, struktūru – pēc vecuma, dzimuma, dzīves vietas, nodarbinātības veida un tā intensitātes u.c. faktoriem.

Atbilstoši izvirzītajam mērķim projekta galvenie **uzdevumi** 2007. gadā bija:

- novērtēt pārtikas produktu nodrošinājumu un tā galvenās problēmas Latvijā;
- analizēt Latvijas mājsaimniecību galveno pārtikas produktu patēriņa, t.sk. tā uzturvērtības, galvenās tendences;
- detalizēti izpētīt pārtikas produktu patēriņu Latvijas mājsaimniecībās ar dažādu ienākumu līmeni, t.sk. lauku un pilsētu mājsaimniecībās.

Pētījumā izmantotas uzdevumiem piemērotākās kvalitatīvās un kvantitatīvās ekonomisko pētījumu **metodes**: korelācijas – regresijas un dinamisko rindu analīzes; analīzes un sintēzes; loģiski un abstrakti konstruktīvās; eksperta u.c. metodes.

Latvijas iedzīvotāju pārtikas produktu patēriņa un uzturvērtības analīzē izmantoti šādi **materiāli**: Latvijas Centrālās statistikas pārvaldes (turpmāk tekstā CSP) publicētie un npublicētie dati, kur kā bāzes datu nesējs izmantoti Mājsaimniecību budžeta pētījuma galvenie rezultāti laika periodam no 1996. līdz 2006. gadam, kā arī zinātniskās publikācijas, specializētā teorētiskā literatūra, Eiropas Savienības un starptautisko institūciju dokumenti un pārskati. Zemāk ir sniegts rakstā izmantoto vairāku specifisko terminu skaidrojums:

¹ Šeit un turpmāk termins “pārtika” ietver arī bezalkoholiskos dzērienus

Mājsaimniecība – persona vai personu kopa, ko saista radniecība vai citas personiskās attiecības, kam ir kopīgi izdevumi uzturam un kas mitinās vienā dzīvojamā vienībā (mājā, dzīvoklī u. tml.), kuras uzturēšanu sedz kopīgi;

Kvintile – viena piektā daļa no apsekoto mājsaimniecību skaita, kas sagrupētas pieaugošā kārtībā pēc to rīcībā esošā ienākuma uz vienu mājsaimniecības locekli;

Ienākums jeb rīcībā esošais ienākums – ieņēmumi naudā un natūrā iegūtās produkcijas un pakalpojumu vērtība, pārrēķināta naudā, kas saņemta darba samaksas, citu ienākumu par darbu (pēc nodokļu nomaksāšanas), transfertu, neto ienākuma (ienākumi, no kuriem atskaitītas izmaksas ražošanas vajadzībām) no uzņēmējdarbības (biznesa) un lauksaimnieciskās ražošanas, ienākumu no īpašuma, rentes u.tml. veidā.

1. Latvijas mājsaimniecību budžeta izdevumi pārtikas iegādei un to tendences

1. The food¹ expenditure of Latvia's household's budget and its trends

Līdz ar straujo ekonomisko izaugsmi un nodarbinātības pieaugumu pēdējā desmitgadu periodā Latvijas iedzīvotāju ienākumi uz vienu mājsaimniecības locekli mēnesī palielinājušies vairāk nekā divas reizes: no Ls 51.52 1996. gadā līdz Ls 110.30 2006. gadā, kas veicinājis arī izmaiņas mājsaimniecību budžeta izdevumu struktūrā. Kopš 1996. gada patēriņa izdevumi ir palielinājušies par 70%, rēķinot uz vienu mājsaimniecības locekli. Savukārt, salīdzinot ar 2004. gadu, kad Latvija pievienojās Eiropas Savienībai (ES), 2006. gadā patēriņa izdevumi vidēji valstī pieauguši par 35% jeb Ls 41. Kopumā, analizējot Latvijas mājsaimniecību budžeta izdevumu struktūru, konstatēts, ka, palielinoties mājsaimniecību ienākumu līmenim, līdzīgi kā citās pasaules attīstītajās un attīstošajās valstīs novērojamas divas galvenās tendences.

Pirmkārt, lai gan mājsaimniecību izdevumi pārtikai palielinājušies, to procentuālais īpatsvars no kopējiem patēriņa izdevumiem ar katru gadu samazinājies (1. tabula).

1. tabula

Mājsaimniecības patēriņa izdevumu struktūra Latvijā, %, 1996.-2006.
Household's consumption expenditure structure in Latvia (%), 1996-2006

	1996.	1997.	1998.	1999.	2000.	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.
Pārtika un bezalkoholiskie dzērieni	50.9	46.8	41.0	38.2	36.5	36.4	35.2	32.4	30.6	31.0	28.1
Mājoklis, ūdens, elektroenerģija, gāze un cits kurināmais	14.3	15.0	16.6	17.3	16.3	14.3	13.0	12.7	12.6	12.0	12.2
Restorāni, kafējnīcas, viesnīcas	2.4	2.6	2.4	2.2	2.4	4.9	5.6	4.9	5.3	5.6	5.9
Transports	6.0	7.0	6.7	7.4	7.5	9.4	9.7	10.7	11.9	11.6	13.1
Atpūta un kultūra	4.1	4.6	5.5	5.6	6.2	6.2	6.5	6.6	6.2	6.7	7.5
Alkoholiskie dzērieni un tabaka	5.1	5.0	5.4	4.8	5.5	3.1	3.4	3.6	3.5	3.3	3.3
Apģērbi un apavi	5.7	5.7	6.9	6.5	6.5	6.4	6.8	7.5	7.2	7.8	7.7
Pārējie izdevumi	11.5	13.3	15.5	18.0	19.1	19.3	19.8	21.6	22.6	22.1	22.2

Avots: autoru aprēķini pēc CSP, 2007.²

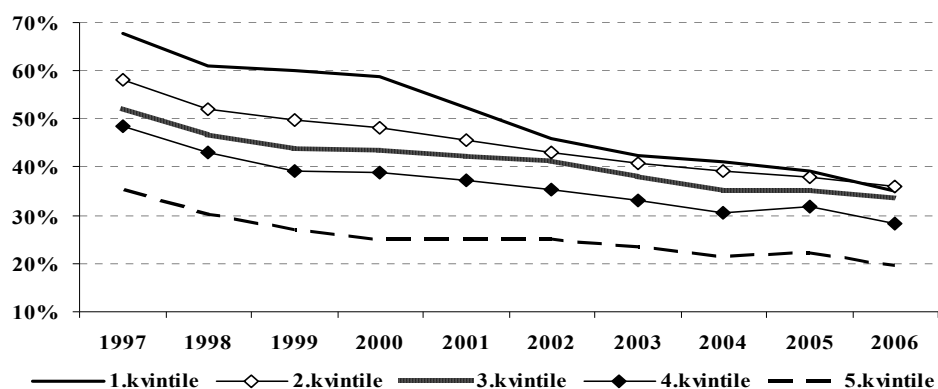
Jāatzīmē, ka patēriņa izdevumu īpatsvars uzturam ir viens no starptautiski salīdzināmiem materiālās labklājības rādītājiem, kur valstīs ar zemu ienākumu līmeni izdevumi pārtikai veido lielāko daļu no kopējiem patēriņa izdevumiem (līdz pat 55%), kamēr valstīs ar augstākiem ienākumiem izdevumi uzturam ir salīdzinoši nelieli (ap 15%), vairāk naudas atvēlot dažādu ilglietojamu preču iegādei, izglītībai, brīvā laika pavadīšanai u.tml. Neskatoties uz to, ka Latvijā izdevumu īpatsvaram pārtikai katru gadu vērojama tendence samazināties (ja pārtikai 1996. gadā iedzīvotāji tērēja 50.9% no saviem izdevumiem, tad 2006. gadā vairs tikai 28.1%), joprojām Latvijas mājsaimniecību izdevumu īpatsvars pārtikai ir viens no augstākajiem ES (augstāks ir vienīgi Rumānijā un Lietuvā). Saskaņā ar Eurostat datiem pārtikas īpatsvars kopējā mājsaimniecību izdevumu struktūrā 2006. gadā ES-27 dalībvalstīs bija vidēji 12.8%, savukārt vecajās ES-15 dalībvalstīs tikai 12.1%, kas ir 2.3 reizes mazāk nekā Latvijā.

Otrkārt, novērojama attīstīto valstu tendence, ka, palielinoties mājsaimniecību ienākumiem, palielinās to izdevumi sabiedriskās ēdināšanas pakalpojumu uzņēmumos, proti, iedzīvotāji mazāk laika velta ēdienu gatavošanai mājās, priekšroku dodot ēšanai ārpus mājas. Salīdzinot pēdējo gadu datus, konstatēts, ka kopš 2003. gada mājsaimniecību izdevumi sabiedriskās ēdināšanas sektorā ir palielinājušies par 3%, no 15% 2003. gadā līdz 18% 2005. gadā.

Lai gan kopējās valsts tendences attiecībā uz pārtikas patēriņa izdevumiem vērtējamas kā pozitīvas, tomēr atsevišķām iedzīvotāju grupām (kvintilēm) novērojama nevienlīdzība līdzekļu daudzumā, kas izmantots pārtikas iegādei. 2006. gadā pārtikai visvairāk tērējušas trūcīgās (2. kvintiles) mājsaimniecības – 35.9% no kopējiem patēriņa izdevumiem, nedaudz mazāk pārtikas iegādei tērējušas vistrūcīgākās mājsaimniecības (1. kvintile) – 35.2%, kas ir krietni virs valsts vidējā līmeņa. Savukārt ES attīstīto valstu līmenim tuvojās turīgākās (5. kvintile) mājsaimniecības, kas pārtikas iegādei tērējušas tikai 19.8% no kopējiem izdevumiem. Vērtējot dažādi nodrošināto mājsaimniecību izdevumu struktūru ilgākā laika periodā, secināts, ka pārtikas izdevumu procentuālajam īpatsvaram no kopējiem patēriņa izdevumiem katru gadu ir tendence samazināties (1. att.), liecinot, ka mājsaimniecību vidējais labklājības līmenis valstī paaugstinās.

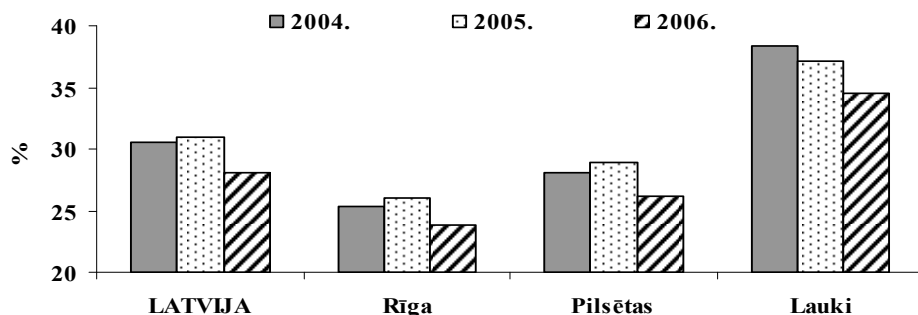
¹ Here and further “food” – food and non-alcoholic beverages

² CSP (2007) Latvijas statistikas gadagrāmata 2007. Rīga: CSP, 564 lpp.

1. attēls. Izdevumi pārtikas iegādei kvintīļu griezumā, % no kopējiem patēriņa izdevumiem, 1997.-2006.
Figure 1. Expenditure for food in quintile groups (% from total consumption expenditure), 1997-2006
Avots: autoru aprēķini pēc CSP datu bāzes

Būtiskas atšķirības novērotas, salīdzinot patēriņa izdevumu struktūru Latvijas pilsētu un lauku mājsaimniecībās. Saskaņā ar CSP datiem pilsētās mājsaimniecību izdevumi pārtikas iegādei 2006. gadā sastādīja 26.1%, bet mājsaimniecību izdevumi pārtikas iegādei laukos - 34.5% no kopējiem patēriņa izdevumiem. Savukārt, atsevišķi aplūkojot situāciju Rīgā, tika konstatēts, ka 2006. gadā mājsaimniecību izdevumi pārtikai veidojuši 23.9% no visiem izdevumiem (2. att.). Šie rādītāji liecina, ka turpinās teritoriālā noslāņošanās pēc materiālā stāvokļa, neraugoties uz valsts centieniem īstenot reģionālās attīstības politiku.

2. attēls. Izdevumi pārtikas iegādei vidēji Latvijā, Rīgā, pilsētās un laukos % no kopējiem patēriņa izdevumiem, 2004.-2006.
Figure 2. Expenditure for food in Latvia, Riga, rural and urban areas (% from total consumption expenditure), 2004-2006
Avots: autoru aprēķini pēc CSP, 2007¹; 2005².

2. Pārtikas produktu patēriņa tendences Latvijas mājsaimniecībās 2. The trends of Latvia's household's food consumption

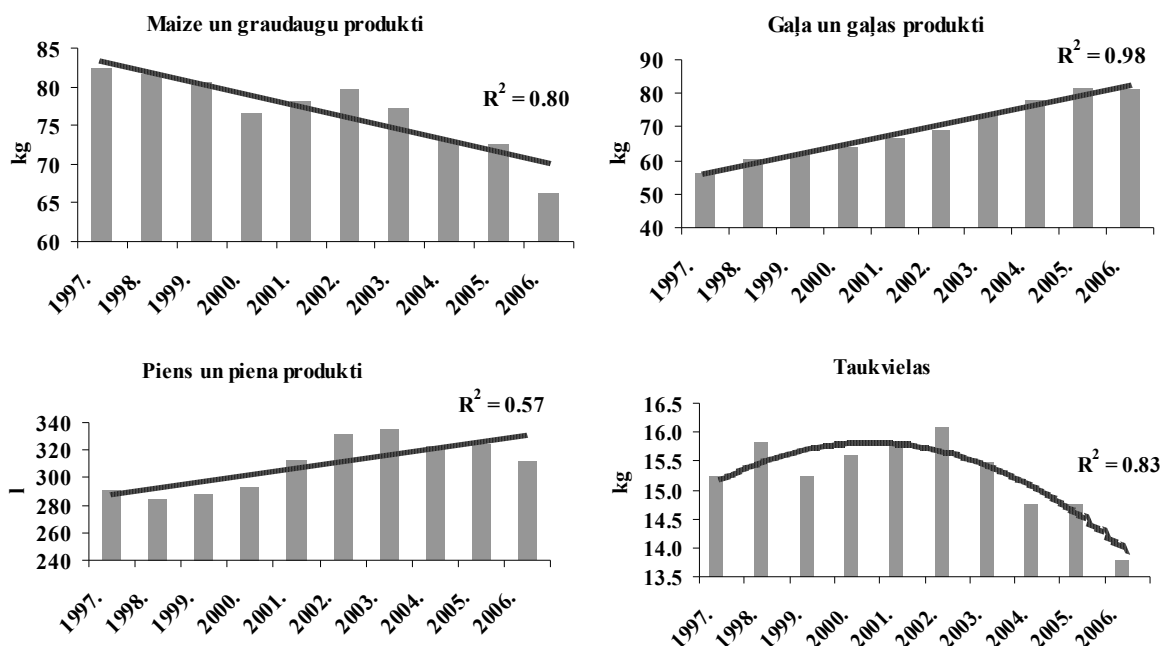
Novērtējot pārtikas produktu patēriņu kvantitatīvā izteiksmē, secināts, ka pēdējo 10 gadu laikā vērojamas būtiskas izmaiņas galveno pārtikas produktu grupu, t.i., maizes un graudaugu, gaļas un gaļas produktu, piena un piena produktu, taukvielu, patēriņā, it īpaši pēc Latvijas iestāšanās ES (3. att.).

Diezgan būtiski ir samazinājies (3. att.) **maizes un graudaugu produktu** kopējais patēriņš ($R^2=0.80$) – no 1997. līdz 2004. gadam no 82 kg līdz 73 kg, bet 2006. gadā līdz 66 kg uz vienu iedzīvotāju gadā, ko galvenokārt veicinājis mazāks kviešu un rudzu maizes patēriņš. Tajā pat laikā, samazinoties kviešu un rudzu maizes patēriņam, ir pieaudzis konditorejas izstrādājumu patēriņš, tāpat arī novērojama biskvītu, cepumu un krekeru patēriņa palielināšanās. Līdz ar to varam secināt, ka kopējā graudaugu patēriņa samazinājuma cēlonis ir arvien mazāks visu veidu maizes patēriņš, kuru nespēj kompensēt gatavo miltu izstrādājumu patēriņa pieaugums

Savukārt **gaļas un gaļas produktu** patēriņā pēdējo 10 gadu laikā vērojama stabila pieauguma tendence (3. att.) – ja 1997. gadā kopējais gaļas un gaļas produktu patēriņš bija 56.4 kg, 2004. gadā – 78.0 kg, tad 2006. gadā – jau 81.4 kg, rēķinot uz vienu iedzīvotāju gadā. Kopumā ir pieaudzis cūkgaļas, mājputnu gaļas, desu izstrādājumu un kūpinājumu, kā arī gaļas pusfabrikātu patēriņš. Vienīgi liellopu gaļas patēriņam ir tendence katru gadu samazināties (no 4.4 kg 1997. gadā līdz 2.7 kg 2006. gadā), kamēr citās Eiropas valstīs vēsturiski izveidojies pieprasījums pēc liellopu gaļas ir stabils un daudz augstāks nekā Latvijā, piemēram, Vācijā vidēji 13 kg, Dānijā – 18 kg, Austrijā – 6 kg gadā uz vienu iedzīvotāju.

¹ CSP (2007) Mājsaimniecības budžetu pētījuma galvenie rezultāti 2006. gadā. Rīga: CSP, 35 lpp.

² CSP (2005) Mājsaimniecības budžets 2004.gadā. Rīga: CSP, 107 lpp.

3.attēls. Mājsaimniecības pārtikas produktu patēriņš galvenajām produktu grupām, kg uz vienu mājsaimniecības locekli gadā, 1997.-2006.

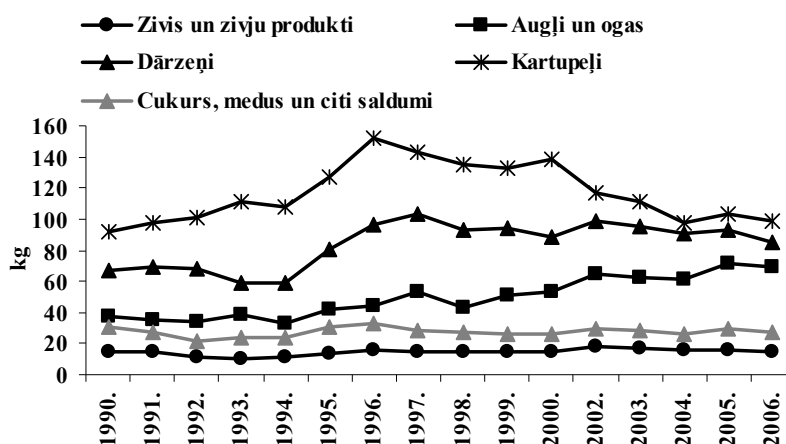
Figure 3. Household consumption of basic food groups (kg/per household member/per year), 1997-2006

Avots: autoru aprēķini pēc CSP datu bāzes

Attiecībā uz **pienu un piena produktiem** redzams – lai gan pēdējos trīs gados vērojams šīs produktu grupas patēriņa kritums, kopumā tendence ir pozitīva (3. att.). Salīdzinot kopējo piena un piena produktu patēriņu no 1997. līdz 2006. gadam, secinām, ka tas ir palielinājies attiecīgi no 290.61 līdz 311.61 gadā uz vienu iedzīvotāju ($R^2=0.57$). Šādu piena produktu patēriņa palielināšanos veicinājis pakāpenisks siera (no 3.2 kg 1997. gadā līdz 5.4 kg 2006. gadā) un jogurta (no 1.2 kg 1997. gadā līdz 6.6 kg 2006. gadā) patēriņa pieaugums Latvijā, jo pilnpiena patēriņš pēdējo 10 gadu laikā ir ievērojami samazinājies (no 72.3 l līdz 46.1 l).

Taukvielu patēriņš kopš 2002. gada nepārtraukti samazinājies no 16.1 kg 2002. gadā līdz 13.8 kg 2006. gadā, lai gan laika posmā no 1997. līdz 2001. gadam taukvielu patēriņam bija vērojama tendence pieaugt (3. att.). No taukvielu grupas produktiem būtiski samazinājies speķa un margarīna patēriņš, kamēr pieaudzis ir vienīgi olīveļļas patēriņš – 10 gadu laikā 17 reizes (kaut arī kopējais patērētais daudzums ir ļoti neliels – 0.34 l uz vienu iedzīvotāju 2006. gadā).

Izvērtējot pārējo svarīgāko produktu patēriņa tendences, secināts, ka līdztekus gaļas un gaļas produktu patēriņa pieaugumam, kaut nedaudz, tomēr palielinās augļu un ogu patēriņš (4. att.). Cukura, medus, džema, šokolādes un citu saldumu, kā arī zivju un to produktu patēriņš pēdējo 15 gadu periodā būtiski nav mainījies. Savukārt, analizējot dārzeņu patēriņu, nevar izdarīt viennozīmīgus secinājumus par patēriņa tendencēm, jo tajā vērojamas svārstības, ko, mūsprāt, varētu izskaidrot, veicot papildu pētījumu.

4. attēls. Pārtikas produktu patēriņš galvenajām produktu grupām mājsaimniecībā, kg uz vienu mājsaimniecības locekli gadā, 1997.-2006.

Figure 4. Household consumption of basic food groups (kg/per household member/per year), 1997-2006

Avots: autoru aprēķini pēc CSP datu bāzes

Kopumā, novērtējot galveno pārtikas produktu grupu patēriņa tendences, varam secināt, ka Latvijas iedzīvotāji savā uzturā arvien vairāk iekļauj gaļu un gaļas produktus, pienu un piena produktus, zivis un zivju produktus, augļus, kamēr maizes un graudaugu produktu, taukvielu un kartupeļu patēriņš ar katru gadu samazinās.

Tā kā pašlaik Latvijā ienākumu līmenis ir galvenais faktors, kas ietekmē pārtikas produktu patēriņu, tālāk ir analizēts pārtikas produktu patēriņš mājsaimniecībās ar dažādu labklājības līmeni, izmantojot kvintīļu grupas.

3. Pārtikas produktu patēriņš mājsaimniecībās ar dažādu ienākumu līmeni

3. Consumption of staple foodstuffs in households with different income level

Lai varētu detalizēti izpētīt galvenās pārtikas nodrošinājuma problēmas mājsaimniecībās ar dažādu ienākuma līmeni, aprēķiniem tika izmantota kvintīļu grupējuma pieeja, kur ar kvintīli tiek apzīmēta viena piektā daļa no apsekoto mājsaimniecību skaita, kas sagrupētas pieaugošā kārtībā pēc to rīcībā esošā ienākuma uz vienu mājsaimniecības locekli. Tādējādi pirmajā kvintīlī ir iekļauti 20% no vistrūcīgākajām, bet piektajā kvintīlī – 20% no visturīgākajām mājsaimniecībām.

Tā kā viens no galvenajiem faktoriem, kas ietekmē mājsaimniecību ekonomiskos resursus, t.i., ienākumus, ir nodarbināto un apgādājamo skaita attiecība mājsaimniecībās, tad, izvērtējot mājsaimniecības no to sociāli ekonomiskā un demogrāfiskā stāvokļa¹, tika iegūti šādi rezultāti:

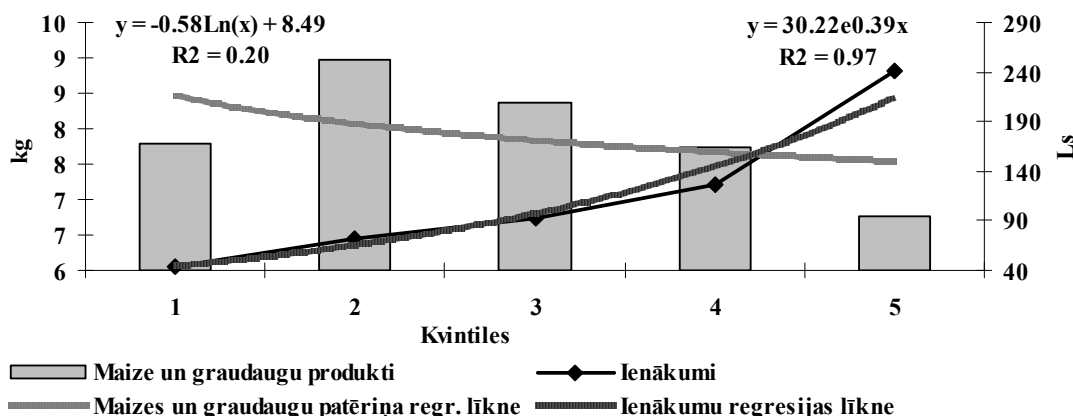
1. turīgāko mājsaimniecību grupā (5. kvintīle) visvairāk pārstāvētas mājsaimniecības bez bērniem, kopumā veidojot 80% no visām 5. kvintīles mājsaimniecībām;
2. mājsaimniecībās ar augstāku ienākumu līmeni (4. un 5. kvintīle) lielākā daļa mājsaimniecības locekļu ir nodarbināti (attiecīgi 54% un 67%);
3. trūcīgākajās mājsaimniecībās (1. un 2. kvintīle) lielu īpatsvaru veido nestrādājoši (attiecīgi 19% un 5%) un pensionēti (attiecīgi 24% un 42%) mājsaimniecības locekļi;
4. trūcīgāko mājsaimniecību grupai raksturīgs lielākais mājsaimniecību ar bērniem īpatsvars, kopumā sastādot 50.4% no visām 1. kvintīles mājsaimniecībām.

Šāda mājsaimniecības locekļu sociāli ekonomiskā un demogrāfiskā struktūra diezgan būtiski ietekmē ienākumus un likumsakarīgi arī izdevumus pārtikas iegādei.

Tālāk tekstā sniegti galveno pārtikas produktu patēriņa struktūras analīzes rezultāti mājsaimniecībās ar dažādu ienākumu līmeni.

Analizējot **maizes un graudaugu produktu** patēriņu Latvijas mājsaimniecībās ar dažādu ienākumu līmeni, tika konstatēta vispārzināma likumsakarība – maizes un graudaugu produktu patēriņš ir atgriezeniski proporcionāls iedzīvotāju ienākumiem (5. att.). Tādus produktus kā putraimus un kviešu miltus, kā arī makaronu izstrādājumus un rudzu maizi turīgāko mājsaimniecību locekļi (5. kvintīle) patērējuši uz pusi mazāk nekā trūcīgākajās mājsaimniecībās (1. kvintīle). Savukārt saldskābmaizes, biskvītu, cepumu, krekeru un sausiņu patēriņš turīgākajās mājsaimniecībās bijis par 30% lielāks nekā trūcīgākajās mājsaimniecībās. Lielākās atšķirības starp mājsaimniecībām ar dažādu ienākumu līmeni novērojamas graudaugu izstrādājumu (sausās brokastis, mušļi, u.c.) patēriņā, ko 5. kvintīles grupa 2006. gadā patērējusi par 40% vairāk nekā 1. kvintīle.

Savukārt no **gaļas un gaļas produktiem** turīgākajās mājsaimniecībās vairāk patērēta medījumu gaļa, liellopu gaļa, gaļas izstrādājumi un pusfabrikāti, kā arī mājputnu gaļa un cūkgaļa, kamēr trūcīgāko mājsaimniecību locekļi no gaļas produktiem savā uzturā vairāk lietojuši lētākus produktus – gaļas konservus un kaušanas blakusproduktus (2. tabula).

5. attēls. Maizes un graudaugu produktu patēriņa, kg uz vienu mājsaimniecības locekli mēnesī, atkarība no mājsaimniecību rīcībā esošā ienākuma, Ls uz vienu mājsaimniecības locekli mēnesī, kvintīļu griezumā, 2005.

Figure 5. Consumption of bread and cereal products (kg/per household member/per month) in comparison with households disposable income in quintile groups (LVL/per household member/per month), 2005

Avots: autoru aprēķini pēc CSP datu bāzes un CSP, 2007²

¹ CSP (2007) Ienākumi un dzīves apstākļi Latvijā. Rīga: CSP, 62 lpp.

² CSP (2007) Ienākumi un dzīves apstākļi Latvijā. Rīga: CSP, 62 lpp.

Gaļas un gaļas produktu patēriņa un cenas (Ls) attiecība starp 5. un 1. kvintiles mājsaimniecībām, 2006.
Proportion of meat and meat products consumption and price (LVL) between quintile 5 and quintile 1, 2006

Gaļa un gaļas produkti	5. kvintile/ 1. kvintile	
	patēriņš	cena (LVL)
Medījumu gaļa	3.0	1.1
Liellopu gaļa	2.7	0.8
Gaļas izstrādājumi un pusfabrikāti	1.7	0.9
Mājputnu gaļa	1.2	1.2
Cūkgaļa	1.2	1.1
Kaušanas blakusprodukti (subprodukti)	0.6	1.8
Gaļas konservi	0.5	2.0

Avots: autoru aprēķini pēc CSP datu bāzes

Novērtējot **piena un piena produktu** patēriņu, konstatēts, ka salīdzinājumā ar 1. kvintiles mājsaimniecību locekļiem 5. kvintiles mājsaimniecības par 20% mazāk patērējušas pilnpienu, bet tādus produktus kā jogurts, siers, piena konservi, piens ar pazeminātu tauku saturu un raudzēta piena produkcija - vidēji divas reizes vairāk nekā trūcīgākās mājsaimniecības.

No **taukvielu** grupas produktiem turīgākajās mājsaimniecībās lielāks bijis vienīgi sviesta un olīveļļas patēriņš, kamēr vairāk dzīvnieku izcelsmes tauku, margarīna, augu tauku un pārējo augu eļļu uzturā lietojuši trūcīgākie iedzīvotāji.

Novērtējot **zivju un zivju produktu** patēriņu, secināts, ka turīgākajās mājsaimniecībās kvantitatīvā izteiksmē ir bijis divas reizes lielāks kūpinātu, žāvētu un kaltētu zivju, zivju konservu patēriņš, bet svaigu atdzesētu un saldētu zivju patēriņš – 1.4 reizes lielāks. Vienīgi siļķes un citas sālītas zivis vairāk patērējuši 1. kvintiles mājsaimniecību locekļi. Būtiskākās atšķirības starp mājsaimniecībām ar dažādu ienākumu līmeni novērotas **augļu** patēriņā, kur turīgākajās mājsaimniecībās augļus patērē ievērojami vairāk nekā trūcīgākajās mājsaimniecībās. Kvantitatīvā izteiksmē vislielākās atšķirības novērojamas vīnogu, kauliņa augļu, žāvētu, kaltētu augļu un ogu, konservētu augļu un ogu, mandarīnu, banānu un bumbieru patēriņā (3. tabula).

Produktu grupā **cukurs, medus, džems, šokolāde un citi saldumi** turīgāko mājsaimniecību locekļi patērējuši 4 reizes vairāk medu, 3.4 reizes vairāk šokolādes konfekšu, 2.7 reizes vairāk šokolādes un 2.4 reizes vairāk saldējuma nekā trūcīgākajās mājsaimniecībās. Savukārt lielākais cukura patēriņš bija novērojams trūcīgākajās mājsaimniecībās. Līdzīgs patēriņš sadalījumā pa kvintiļu grupām bija ievērojams.

Kā pēdējā produktu grupa tika novērtēti **bezalkoholiskie dzērieni**. Šīs produktu grupas patēriņa analīze liecina, ka, saglabājot iepriekšējo gadu tendenci, arī 2006. gadā turīgāko mājsaimniecību locekļi savā uzturā ievērojami vairāk lietojuši minerālūdeni, avotu ūdeni, augļu sulas, pupiņu kafiju, dārzenu sulas un bezalkoholiskos dzērienus, kamēr trūcīgāko mājsaimniecību locekļi izteikti vairāk lieto salīdzinoši lēto šķīstošo kafiju.

Analizējot patēriņa struktūru, salīdzinātas cenas, ko dažādi nodrošināto mājsaimniecību locekļi maksājuši par viena un tā paša produkta iegādi. Likumsakarīgi, ka turīgākie iedzīvotāji iegādājušies dārgākus produktus (79% no visiem analizētajiem produktiem). Tomēr tajā pat laikā tika konstatēts, ka par atsevišķu produktu, piemēram, liellopu gaļas, gaļas pusfabrikātu, piena konservu, piena ar pazeminātu tauku saturu, mandarīnu, kartupeļu pusfabrikātu un kulinārijas izstrādājumu, iegādi trūcīgākās mājsaimniecības maksājušas vairāk nekā turīgākās mājsaimniecības. Mūsaprāt, tas ir izskaidrojams ar to, ka trūcīgāko mājsaimniecību locekļi mazāk apmeklē lielveikalus, kur attiecīgie produkti maksā lētāk nekā veikalos, kas atrodas tuvāk dzīves vietai.

Augļu patēriņa un cenas (Ls) attiecība starp 5. un 1. kvintiles mājsaimniecībām, 2006.
Proportion of fruit consumption and price (LVL) between quintile 5 and quintile 1, 2006

Augļi	5. kvintile/ 1. kvintile	
	patēriņš	cena LVL
Vīnogas svaigas	5.6	1.2
Kauliņa augļi: persiki, aprikozes, ķirši, plūmes	4.6	1.1
Žāvēti, kaltēti augļi un ogas	4.0	1.3
Konservēti augļi un ogas	4.0	1.5
Mandarīni	3.3	0.9
Banāni	3.1	1.0
Bumbieri	3.0	1.2
Rieksti	2.8	1.9
Citroni	2.3	1.0
Āboli	1.4	1.3

Avots: autoru aprēķini pēc CSP datu bāzes

No visiem 95 pārtikas produktiem, kas izmantoti atsevišķu pārtikas produktu patēriņa analīzē, 66 produktus turīgākās mājsaimniecības (5. kvintile) patērējušas vairāk nekā trūcīgākās mājsaimniecības (1. kvintile), 8 produktu patēriņš abām mājsaimniecību grupām bija vienāds, bet tikai 21 produktu vairāk patērējuši 1. kvintiles mājsaimniecību locekļi.

Kopumā, novērtējot galveno pārtikas produktu patēriņu mājsaimniecībās, varam secināt, ka galvenais pārtikas produktu patēriņu noteicošais faktors Latvijā ir ienākumi.

4. Pārtikas produktu patēriņš Latvijas laukos un pilsētās

4. Consumption of foodstuffs in Latvia's rural and urban areas

Līdzīgi kā mājsaimniecībās ar dažādu ienākumu līmeni arī starp Latvijas pilsētām un laukiem novērojamas atšķirības un noteiktas likumsakarības pārtikas produktu patēriņā, ko lielā mērā noteic lielā ienākumu diferenciacija pilsētās un laukos, lai gan ar katru gadu mājsaimniecību ienākumi palielinās. Piemēram, 2006. gadā lauku mājsaimniecību rīcībā esošais ienākums bija par 29% mazāks nekā ienākums pilsētas mājsaimniecībās, rēķinot vidēji uz vienu mājsaimniecības locekli mēnesī.

Lai gan lauku un pilsētu mājsaimniecību sastāvs no sociāli ekonomiskā un demogrāfiskā viedokļa līdzinās trūcīgāko un turīgāko mājsaimniecību sastāvam, patēriņa tendences atsevišķiem produktiem lauku un pilsētu mājsaimniecībās ir atšķirīgas, kur galvenais patēriņu ietekmējošais faktors ir tas, ka lauku mājsaimniecībās liela daļa nepieciešamo pārtikas produktu saņemti no piemājas saimniecībām.

No **maizes un graudaugu produktiem** lauku mājsaimniecībās vairāk patērēti rudzu un kviešu milti, putraimi, rudzu un kviešu maize un saldskābmaize, makaronu izstrādājumi, savukārt pilsētās lielāks ir pankūku, citu graudaugu izstrādājumu (sausās brokastis, muši u.tml.), mīklas, konditorejas izstrādājumu, cepumu un biskvītu patēriņš. No tā varam secināt, ka lauku iedzīvotāji daudz mazāk iegādājušies gatavos miltus saturošos produktus, piemēram, gatavu mīklu, konditorejas izstrādājumus un pankūkas, priekšroku dodot pašu gatavotai produkcijai.

Gaļu un gaļas produktus lauku iedzīvotāji kopumā patērējuši vairāk, tomēr atšķirība nav pārāk liela – 2006. gadā tā ir tikai 0.12 kg uz vienu mājsaimniecības locekli mēnesī. Laukos vairāk patērējuši cūkgaļu, aitu, kazu gaļu, medījumu un citu dzīvnieku gaļu, kas izskaidrojams ar to, ka šī gaļa ir pašražota vai pašu iegūta. Savukārt pilsētās vairāk uzturā lietota liellopu, teļa un mājputnu gaļu, gaļas konservi un gaļas kulinārijas izstrādājumi.

No **zivīm un zivju produktiem** laukos, tāpat kā trūcīgākajās mājsaimniecībās, vairāk tiek patērētas siļķes un citas sālītas zivis, savukārt pilsētu mājsaimniecībās nedaudz vairāk (par 10%) patērētas kūpinātas, žāvētas un kaltētas zivis, zivju konservi un kulinārijas izstrādājumi, svaigas, atdesētas, saldētas zivis un jūras produkti.

Piena un piena produktu patēriņa tendences pilsētās un laukos tāpat līdzinās trūcīgāko un turīgāko mājsaimniecību patēriņam. Savukārt no **augļu un ogu** produktu grupas lielāks ogu un zemeņu patēriņš bijis laukos, jo šī produkcija tiek saražota pašmāju saimniecībā.

Arī **dārzeņi**, kurus ir iespējams izaudzēt pašiem, lauku mājsaimniecībās patērēti vairāk, piemēram, 2006. gadā par 18% jeb 3 kg vairāk nekā pilsētās. Pilsētās, tāpat kā turīgākās mājsaimniecībās, ievērojami vairāk uzturā lietoti jūras kāposti, kartupeļu pusfabrikāti un kulinārijas izstrādājumi, dārzeņu pusfabrikāti, konservēti zirnīši, pupiņas, kukurūza un ķiploki.

Produktu grupā **cukurs, medus, džems, šokolāde un citi saldumi** lauku mājsaimniecībās bijis lielāks ievērojuma un džema, cukura, konfekšu, karameļu un īrisu patēriņš. Savukārt pilsētas mājsaimniecībās, tāpat kā turīgākajās mājsaimniecībās, priekšroka bijusi tādiem saldumiem, kā zefīrs, pastilas, šokolāde, medus, saldējums, šokolādes konfektes un citi saldumi.

Cenu, par kādu vienu un to pašu produktu iegādājušies iedzīvotāji lauku un pilsētu mājsaimniecībās, salīdzinājums liecina, ka 58% no visiem analizētajiem pārtikas produktiem pilsētu mājsaimniecības iegādājušās dārgāk nekā lauku mājsaimniecības, bet par 15% no visiem produktiem laukos maksāts vairāk nekā pilsētās.

5. Patērētās pārtikas uzturvērtība un tendences

5. Trends of consumed food nutritional value

Izvērtējot valsts iedzīvotāju nodrošinājumu ar uzturu vispār, konstatēts, ka 3% no iedzīvotāju kopskaita Latvijā saņem nepietiekamu uztura daudzumu jeb ir nepaēduši, kas ir viens no sliktākajiem rādītājiem Eiropas Savienībā un Baltijas valstīs (4. tabula).

4. tabula

Ar pārtiku nepietiekami nodrošināto iedzīvotāju īpatsvars dažādu valstu grupās, % no kopējā iedzīvotāju skaita, 1993.-2004.

Prevalence of undernourishment in total population by country groups (%), 1993-2004

Valstu grupas	1993.-1995.	2001.-2003.	2002.-2004.
Latvija	3	3	3
Baltijas valstis	5	<2.5	<2.5
Austrumeiropas valstis	<2.5	3	3
Industrializētās valstis	<2.5	<2.5	<2.5

Avots: autoru aprēķini pēc ANO Pārtikas un lauksaimniecības organizācijas (FAO), FAOSTAT datu bāzes 2006. gada datiem¹

¹ http://www.fao.org/faostat/foodsecurity/Files/PrevalenceUndernourishment_en.xls

Lai noskaidrotu Latvijas iedzīvotāju patērētās pārtikas uzturvērtību, tika noteikts kilokaloriju, ogļhidrātu un taukvielu faktiskais patēriņš uz iedzīvotāju dienā, kā arī šo rādītāju sadalījums augu un dzīvnieku valsts produktos (5. tabula).

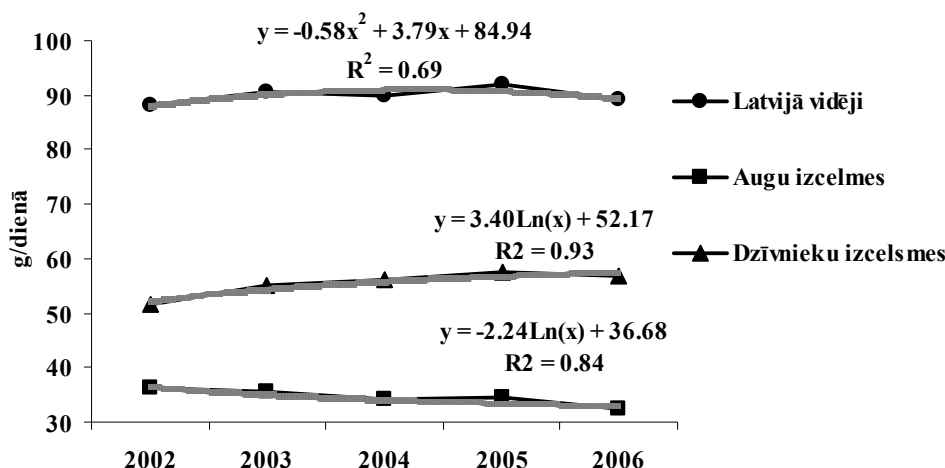
5. tabula

Patērētās pārtikas uzturvērtība Latvijā, Kcal/g uz vienu iedzīvotāju dienā, 2003.-2006.
Nutritional value of consumed food in Latvia (Kcal/g/per capita/per day), 2003-2006

	2002	2003	2004	2005	2006
Enerģija					
Kopā, Kcal/dienā	2663	2665	2611	2675	2570
Augu izcelsmes	66.4%	64.9%	63.8%	64.0%	62.7%
Dzīvnieku izcelsmes	33.6%	35.1%	36.2%	36.0%	37.3%
Ogļhidrāti, g					
Kopā, g/dienā	345.1	335.6	321.6	331.0	311.9
Augu izcelsmes	95.9%	95.8%	95.8%	95.9%	95.6%
Dzīvnieku izcelsmes	4.1%	4.2%	4.2%	4.1%	4.4%
Tauki, g					
Kopā, g/dienā	115.6	116.6	116.9	119.0	116.4
Augu izcelsmes	39.8%	37.7%	37.2%	37.1%	35.9%
Dzīvnieku izcelsmes	60.2%	62.3%	47.9%	62.9%	64.1%

Avots: autoru aprēķini pēc CSP datiem.

Salīdzinot ar iepriekšējo gadu, 2006. gadā patērētās pārtikas uzturvērtība, t.i., kilokaloriju skaits, nedaudz samazinājies, kas joprojām ir mazāk nekā vidējais ieteicamais kaloriju patēriņš (2827 Kcal dienā). Tai pašā laikā palielinājies dzīvnieku valsts produktu īpatsvars gan kopējā enerģijas patēriņā, gan ogļhidrātu, gan tauku patēriņā. Lai gan uzņemto olbaltumvielu daudzums 2006. gadā nedaudz samazinājies, kopumā ir novērojama pozitīva tendence – no 2002. gada uzturā palielinās dzīvnieku izcelsmes olbaltumvielu īpatsvars, bet samazinās un augu izcelsmes olbaltumvielu īpatsvars (6. att.).

6. attēls. Ar pārtiku uzņemto olbaltumvielu daudzums Latvijā, g uz vienu iedzīvotāju dienā, 2002.-2006.

Figure 6. Protein amount taken with food in Latvia (g/per inhabitant/per day), 2002-2006

Avots: autoru aprēķini pēc CSP datiem

Mūsuprāt, kilokaloriju un olbaltumvielu samazinājuma galvenie cēloņi pēdējo divu gadu laikā ir graudu pārstrādes produktu un piena produktu patēriņa samazināšanās par 5–7%, iespējams, cenu pieauguma ietekmē periodā pēc Latvijas iestāšanās ES. Turpretī taukvielu un gaļas pārstrādes produktu patēriņš nedaudz palielinājies, tādējādi uzņemto tauku apjoma samazinājums nav tik izteikts.

Saskaņā ar Pasaules Veselības organizācijas Baltijas valstu uztura pētījuma rezultātiem¹ pilnvērtīga un veselīga uztura jautājumiem Latvijā veltīts pārāk maz uzmanības, piemēram, tikai 60% no visiem Latvijas iedzīvotājiem ikdienā patērējuši ieteicamo augļu un dārzeņu daudzumu, bet uzturvielu enerģētiskais īpatsvars Latvijas iedzīvotāju uzturā bijis 45.4% ogļhidrātu, 13.9% olbaltumvielu, 40.7% tauku, kas neatbilst zinātniski atzītām un pieņemtām uzturvielu normām. Citu valstu ieteikumi attiecībā uz optimālu produktu uzturvērtību atšķiras, ņemot vērā individuālās vajadzības, tomēr pamatā tiek norādīts, ka 45% līdz 65% no dienas laikā uzņemtajām kilokalorijām

¹ World Health Organization (1999) Nutrition and lifestyle in the Baltic republics. - <http://www.euro.who.int/Document/E67884.pdf>

būtu jāuzņem ar ogļhidrātiem, 10% līdz 35% – ar olbaltumvielām un 20% līdz 35% – ar taukiem¹. Savukārt pēc FAO/WHO² ieteikuma, olbaltumvielu īpatsvars kopējā enerģijas jeb kaloritātes nodrošinājumā nedrīkstētu pārsniegt 15% un 12-13% būtu optimālais daudzums.

Novērtējot uzņemtās pārtikas uzturvērtību sadalījumā pa galvenajām produktu grupām, tika secināts, ka 2006. gadā visvairāk kaloriju un ogļhidrātu mūsu valsts iedzīvotāji saņēmuši ar maizi un graudaugu produktiem, kaut gan šīs produktu grupas īpatsvars kopējā uzturvērtību bilancē ar katru gadu samazinās. Ar gaļu un gaļas produktiem iedzīvotāji saņēmuši vairāk nekā 30% no kopējā olbaltumvielu un tauku daudzuma. Nozīmīgs ogļhidrātu avots bijis cukurs, medus, šokolāde un citi saldumi, kā arī kartupeļi, nodrošinot attiecīgi 27.6% un 10.2% no visiem uzņemtajiem ogļhidrātiem (6. tabula). Tomēr, lai uzturs būtu pilnvērtīgs, iedzīvotājiem nepieciešamā ogļhidrātu ikdienas deva būtu jāsaņem pamatā ar dārzeņiem un graudaugu produktiem, nevis saldumiem, bet taukvielu (līdz 30% no kopējā uzņemtās enerģijas daudzuma) un treknu produktu patēriņš jāsamazina.

6.tabula.

Latvijas iedzīvotāju uzņemtās pārtikas uzturvērtība sadalījumā pa galvenajām produktu grupām, % no kopējā daudzuma, 2006.

Nutritional value of consumed food in division by main food groups (% from total amount), 2006

Produktu grupas	Enerģija	Olbaltumvielas	Tauki	Ogļhidrāti
	% no kopēja daudzuma			
Maize un graudaugu produkti	22.6	22.0	3.1	47.7
Gaļa un gaļas produkti	19.7	36.4	36.0	-
Cukurs, medus, šokolāde un citi saldumi	16.6	4.1	6.3	27.6
Taukvielas	12.2	0.1	29.9	
Piens un piena produkti	11.4	16.3	16.9	4.3
Kartupeļi	5.9	4.9	0.2	10.2
Augļi un ogas	2.8	1.1	0.9	4.6
Zivis un zivju produkti	2.1	6.5	2.9	-
Olas	1.9	4.5	3.0	-
Dārzeņi	1.9	2.8	0.4	2.7
Alkoholiskie dzērieni	1.9	0.2	-	1.5
Pārējie produkti	1.0	1.0	0.5	1.3
Kopā	100	100	100	100

Avots: autoru aprēķini pēc Souci et.al., 1994³, balstoties uz CSP datiem

Kopumā, novērtējot Latvijas iedzīvotāju pārtikas patēriņu no kvalitatīvā viedokļa, novērotas gan pozitīvas, gan negatīvas tendences. Kā pozitīvi vērtējams tas, ka:

1. pēdējo gadu laikā ir palielinājusies uzņemto pārtikas produktu uzturvērtība (2006. gadā 2570 Kcal/dienā), tuvojoties vidējam ieteicamajam kaloriju patēriņam, kas ir 2827 Kcal dienā;
2. no dzīvnieku valsts produktiem saņemto olbaltumvielu īpatsvars, rēķinot procentos no kopējā uzņemtā olbaltumvielu daudzuma, katru gadu palielinās, bet no augu izcelsmes produktiem – samazinās.

Savukārt negatīvi vērtējams tas, ka:

- Latvijas iedzīvotāji no kopējās uzņemtās enerģijas kilokalorijās 45.4% uzņēmuši ar ogļhidrātiem, 40.7% – ar taukvielām, kas norāda, ka uzturā par daudz iekļautas taukvielas un trekni produkti, bet par maz ar ogļhidrātiem bagāti produkti, kas neatbilst zinātniski atzītām un pieņemtām uztura pamatnostādņēm⁴;
- Latvijas iedzīvotāju uzturā būtiskākais ogļhidrātu avots ir cukurs, medus, šokolāde un citi saldumi, nevis uzturzinātnieku rekomendētie graudaugu produkti un augļi.

Lai gan pārtikas patēriņa tendences, novērtējot atsevišķu pārtikas produktu patēriņu kvantitatīvā izteiksmē valstī kopumā un atsevišķi dažādi nodrošinātās mājāsaimniecību grupās, tuvojas attīstīto valstu līmenim, neapmierinoša situācija ir novērojama, vērtējot pārtikas patēriņu no kvalitatīvā, t.i., uzturvērtības, viedokļa.

Secinājumi

Conclusions

Latvijas mājāsaimniecībās galvenā patēriņa prioritāte 2006. gadā bijuši izdevumi uzturam – 28% no patēriņa izdevumu kopsummas. Lai gan kopš 1996. gada uztura izdevumu procentuālais īpatsvars no kopējiem patēriņa izdevumiem ir samazinājies par 22.8 procentu punktiem, Latvija joprojām atrodas to valstu vidū, kuru izdevumu īpatsvars pārtikai ir viens no augstākajiem ES (augstāks ir vienīgi Rumānijā un Lietuvā).

Novērtējot pārtikas produktu patēriņu kvantitatīvā izteiksmē, secināts, ka pēdējo 10 gadu laikā notikušas ievērojamas izmaiņas dažādu pārtikas produktu grupu patēriņā, it īpaši pēc Latvijas iestāšanās ES. Latvijas

¹ <http://www.healthydiningfinder.com/site/diners/getmore/healthylifestyles/calories.htm>

² FAO/WHO recommendation, http://www.healthknot.com/amino_acids.html

³ Souci, S.W., Fachmann, W., Kraut, H. (1994). Food Composition and Nutrition Tables. Stuttgart: Scientific Publishers, 608 p.

⁴ <http://www.healthydiningfinder.com/site/diners/getmore/healthylifestyles/calories.htm>,
http://www.euro.who.int/Document/NUT/action_plan_leaflet_final_ENG.pdf

iedzīvotāji savā uzturā arvien vairāk iekļauj gaļu un gaļas produktus, pienu un piena produktus un augļus, bet maizes un graudaugu produktu, taukvielu un kartupeļu patēriņš ar katru gadu samazinās, kas pilnībā atbilst klasiskajai pārtikas produktu patēriņa teorijai, kas noteic, ka, palielinoties iedzīvotāju ienākumiem, samazinās maizes un graudaugu produktu, kartupeļu un taukvielu, izņemot olīveļļu, patēriņš.

Galveno pārtikas produktu patēriņa izpēte starp mājsaimniecībām ar dažādu ienākumu līmeni ļauj secināt, ka starp Latvijas mājsaimniecībām pastāv relatīvi augsta nevienlīdzība, kuru būtiski ietekmē finansiālo līdzekļu nodrošinājums. Turīgāko mājsaimniecību (5. kvintile) locekļi savā uzturā iekļauj dārgākus pārtikas produktus un daudzveidīgāku to klāstu, jo 70% no visiem analizētajiem 95 produktiem šajās mājsaimniecībās patērē vairāk nekā trūcīgākajās mājsaimniecībās (1. kvintile).

Līdzīga situācija novērojama, novērtējot galveno produktu patēriņu lauku un pilsētu mājsaimniecībās, bet, atšķirībā no trūcīgākajām mājsaimniecībām, lauku mājsaimniecībās lielu daļu nepieciešamo pārtikas produktu iegūst no piemājas saimniecībām, līdz ar to atsevišķu produktu patēriņš, rēķinot uz mājsaimniecības locekli mēnesī, ir ievērojami lielāks nekā pilsētu mājsaimniecībās.

Lai gan valstī kopumā pārtikas patēriņa tendences kvantitatīvā izteiksmē tuvojas attīstīto valstu līmenim, tomēr neapmierinoša ir patērētās pārtikas kvalitatīvā vērtība jeb uzturvērtība. Latvijas iedzīvotāji, it īpaši trūcīgākajās mājsaimniecībās, ar uzņemto pārtiku nenodrošina pilnvērtīgu uzturu, jo salīdzinoši lielu daļu no uzņemtās enerģijas (40.7%) uzņem ar taukvielām, kā arī nepietiekams ir gan ogļhidrātu īpatsvars ikdienas uzturā (45.4% no kopējās uzņemtās enerģijas), gan ogļhidrātu avots (cukurs un citi saldumi, nevis graudaugi un augļi), kas neatbilst zinātniski pamatotām un starptautiski rekomendētām pilnvērtīga uztura pamatnostādņēm.

Zinātniskās publikācijas 2007. gadā **Scientific publications in 2007**

1. Melece L. The Role and Implementation Issues of International Management Systems in Latvia and its Agri-food Sector. International Scientific Conference "International Business Development: Globalization, Opportunities, Challenge's" (iespiešanās)
2. Melece L., Romanova D. Issues of Sustainable Food Production in Latvia. International Scientific Journal "Economics and Rural Development" (iespiešanās).
3. Melece L., Romanova D. International Management Systems and their Implementation in Latvia and its Food Sector. Economics and Management: Current Issues and Perspectives (Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos), Vol. 1 (8), Shaulai, 2007, pp. 173-181.
4. Gulbe I., Melece L., Hazners J., Csaba J. Impact of Accession to the EU on Latvia's Food Sector// Proceedings of International Conference "Changes in the Food Sector after Enlargement of the EU". Institute of Agricultural and Food Economics No. 57.1, Warsaw, 2007, pp. 226-243.
5. Melece L., Golovčenko A. Food Consumption and its Regional Aspects in Latvia// Proceedings of the International Scientific Conference "Economic Science for Rural Development", 25-26 April, 2007, Latvian Academy of Agriculture and Forestry Sciences, Jelgava, 2007, pp. 152-159.
6. Melece L., Romanova D. The Factors Influencing Latvia's Cattle Carcasses Quality and Meat Yield// Proceedings of the International Scientific Conference "Economic Science for Rural Development", 25-26 April, 2007, Latvian Academy of Agriculture and Forestry Sciences, Jelgava, 2007, pp. 89-96.
7. Melece L., Romanova D., Šēna I. Kvalitātes un vides vadības sistēmu ekonomisko faktoru ietekmes novērtējums lauksaimnieciskajā un pārtikas sfērā. LZP ekonomikas un juridiskās zinātnes galvenie pētījumu virzieni 2006.gadā, Nr.12, Rīga, 2007, 83.-89. lpp.
8. Pirksts V., Golovčenko A., Sproģe I. Galveno pārtikas produktu vajadzība un tās nodrošinājuma ekonomisko problēmu izpēte un risinājumi iedzīvotāju ģimenēs ar dažādu ienākumu līmeni. LZP Ekonomikas un juridiskās zinātnes galvenie pētījumu virzieni 2006. gadā, Nr.12, Rīga, 2007., 108.-116. lpp.
9. Sproģe I., Krievs M. Būvniecības nozares attīstība nekustamā īpašuma tirgus kontekstā // doktorantu izdevums 2007 (iespiešanās).
10. Sproģe I. Inflāciju raksturojošie rādītāji Latvijā un Eiropas Savienībā // Latvijas Universitātes zinātniskie raksti 2007 (iespiešanās)
11. Sproģe I., u.c. Latvijas ekonomika līdz 2006.gadam // Economic science for rural development 2007, No 12, Jelgava 2007, 20.-28. lpp.
12. Sproģe I. Latvijas nodokļu politika. Latvijas Statistikas Institūta zinātniskie raksti „Statistikas un pārvaldes problēmas 2007”, Rīga, 2007., 41.-52. lpp.
13. Sproģis A., Sproģis J., Sproģe I. Latvijas ekonomikas attīstība. Latvijas Statistikas Institūta zinātniskie raksti „Statistikas un pārvaldes problēmas 2007”, Rīga, 2007., 53.-75. lpp.
14. Sproģis A., Sproģis J., Sproģe I. Latvijas lauksaimniecība gadu gaitā. Tautsaimniecības attīstības problēmas Latvijā Nr.5, Rīga, 2007., 59.-117. lpp
15. Sproģe I. Latvijas nodokļu politikas attīstības iespējas. Tautsaimniecības attīstības problēmas Latvijā Nr.5, Rīga, 2007., 160.-171. lpp.
16. Sproģe I., Šulca O., Kuzmina I. Latvijas ārējo sakaru perspektīvas Eiropas Savienības vienotā tirgū. LZP Ekonomikas un juridiskās zinātnes galvenie pētījumu virzieni 2006. gadā, Nr.12, Rīga, 2007., 147.-148. lpp.
17. Sproģis A., Zelgalvis E., Kālis I., Sproģe I. u.c. Latvijas tautsaimniecības attīstības perspektīvas. LZP Ekonomikas un juridiskās zinātnes galvenie pētījumu virzieni 2006. gadā, Nr.12, Rīga, 2007., 125.-132. lpp.

Referāti zinātniskajās konferencēs un semināros 2007. gadā

Reports in the scientific conferences and seminars in 2007

1. Melece L., Romanova D. Referāts "Issues of Sustainable Food Production in Latvia", Starptautiskajā NJF seminārā "Effective Use of Rural resources", Jelgavā, 2007. gada 20. septembrī.
2. Melece L. Referāts "Impact of Accession to the EU on Latvia's Food Sector". Starptautiskā konference "New Member States Food Sector Experience in the Process of Accession to the EU", Wigry, Polijā, 2007. gada 14. jūnijā.
3. Melece L. Referāts "Food Consumption and its Regional Aspects in Latvia", Starptautiskā konferencē "8 th International Scientific Conference ECONOMIC SCIENCE FOR RURAL DEVELOPMENT 2007", Jelgavā, 25. aprīlī.
4. Melece L. Referāts "Cattle Dressing Percentage and Meat Yield, it Prediction Model". Starptautiskā konferencē "Daudzfunkcionāla lauksaimniecība XXI gadsimta sākumā: izaicinājumi un riski" (Multifunctional Agriculture at the Outset of XXI Century: Challenges and Risks), Jelgavā, 2007. gada 23. martā.
5. Romanova D. Referāts "The Factors Influencing Latvia's Cattle Carcasses Quality and Meat Yield", Starptautiskā konferencē "8 th International Scientific Conference ECONOMIC SCIENCE FOR RURAL DEVELOPMENT 2007", Jelgavā, 25. aprīlī.
6. Sproģe I. Pievienotās vērtības nodokļa atšķirības ES dalībvalstīs. Latvijas Universitātes 65. konference, Rīga, 2007. gada 8. februārī.
7. Sproģe I. Latvijas ekonomika līdz 2006.gadam. Starptautiskā zinātniskā konference "Ekonomikas zinātne – lauku attīstībai 2007", Jelgava, 2007. gada 24.-26. aprīlī.

Annotation

This paper presents main results of study on necessity of staple food and food security in Latvia's households with different income level. The aim of the study is to work out scientifically based proposals for determination of necessity of staple food and potentialities of its security in Latvia's households with different income level. For achieving the appointed aim following objectives have defined: 1) to estimate food security and its main problems in Latvia; 2) to analyze trends of Latvia's household's food's consumption and its nutritional value; 3) to asses consumption of staple food by households with different income level, int. al. urban and rural households. The data of Central Statistics Bureau of Latvia, int al the Household Budget Survey, from 1996 till 2006 has used in this study. The results of study show that in the last decade the structure of consumed food has changed, especially after Latvia's accession to the European Union. The analysis of total Latvia's tendencies of food consumption show increasing trend of consumption of meat and meat products, milk and dairy products and fruits, while consumption of bread and cereals, fats and potatoes yearly decreases. It was also concluded that there are remarkable differences in food's consumption between households with different income level, therefore income can be defined as the main factor influencing consumption. Although in respect of food consumption in quantitative terms Latvia is getting closer to developed country's level, qualitative changes in diet is still unsatisfactory.

Key words: food consumption, households, income, nutritional value.

Dr.h.ekon., prof. **Remigijs Počs**
Dr.h.mat. **Jevgenijs Čarkovs**
Dr.mat. **Māris Buikis**
Dr.mat. **Viktors Ajevskis**
Astra Auziņa
Velga Ozoliņa

Rīgas Tehniskā Universitāte,
Inženierekonomikas fakultāte,
Indriķa iela 8, LV – 1004, tālr. 7089655

Latvijas makroekonometriskā nepārtraukta laika modeļa izstrādāšana

Pētniecības projekts veltīts tautsaimniecības un tās apakšnozaru analīzes un prognozēšanas instrumentārija – Latvijas makroekonomiskā nepārtraukta laika modeļa izstrādāšanai. Izstrādātas jauna tipa sakarības Latvijas makroekonomiskajam un nozaru modelim. Izstrādātās sakarības ļauj būtiski papildināt pašreizējās iestrādes modeļu izveidē. Pētījumā analizētas arī tautsaimniecības makrorādītāju un tautsaimniecības nozaru attīstības izmaiņu tendences no 1995.gada un dotas prognozes līdz 2020. gadam. Pētījumā blakus nepārtraukta laika modeļiem izmantoti arī makroekonometriskie un multisektorālie modeļi. Detalizētāk ir aplūkoti ar energoresursu pieprasījuma prognozēšanu saistītie jautājumi.

Atslēgvārdi: makroekonomiskais nepārtraukta laika modelis, GARCH modelis, ekonometriskie modeļi

Projekta mērķis 2007.gadam bija izstrādāt jauna tipa sakarības Latvijas makroekonomiskajam un nozaru modelim, pilnveidot modeļus gan pēc aptveramo rādītāju loka, gan satura, gan izstrādes metodoloģijas. Bija paredzēts izstrādāt makroekonomisko un svarīgāko tautsaimniecības nozaru rādītāju modeļu vienādojumus, kurus varētu ieslēgt pašreizējos modeļos to tālākai pilnveidošanai un attīstībai, lai adekvātāk atspoguļotu dinamiskos nepārtrauktos tautsaimniecības makroekonomiskos un tās svarīgāko sfēru procesus.

Mērķa sasniegšanas veids

Mērķa sasniegšanai izmantotas galvenokārt ekonometriskās tautsaimniecības procesus analīzes un prognozēšanas metodes, kas ļauj novērtēt sakarības starp dažādiem makroekonomiskajiem rādītājiem, kā arī ļauj pārbaudīt izvirzītās hipotēzes. Veikta datu statistiskā un grafiskā analīze, papildinātas ekonomisko rādītāju datu bāzes. Izmantotas ekspertu novērtējuma metodes.

Mērķa realizācijas avoti

Pētījuma gaitā izmantota teorētiskā literatūra, citu autoru publikācijas par dažādiem modeļiem un to praktisko pielietojumu. Modeļa sakarību praktiskai veidošanai izmantota statistiskā informācija, kas iegūta no LR Centrālās statistikas pārvaldes, Eurostat un Latvijas Bankas.

Ievads

Pašlaik Latvijā analīzes un prognozēšanas vajadzībām ir izstrādāti un tiek praktiski pielietoti dažādi makroekonomiskie un nozaru attīstības modeļi, bet tajos nepilnīgi tiek uztverti un atspoguļoti rādītāji un sakarības ar izteiktu stohastisku un dinamisku raksturu (patēriņš, investīcijas, pamatfondi nodošana ekspluatācijā, inflācija, monetārie rādītāji utt.). Tāpēc šādu sakarību un rādītāju modeļu izveide ir aktuāla un paver būtiskas esošo modeļu un to sistēmu pilnveidošanas un attīstības iespējas.

Pašlaik maz ir izstrādāti un uz reālo datu pamata pēfīti nepārtraukta laika tipa makroekonomisko modeļu sakarības, it īpaši vairāk realitātei atbilstoši modeļi ar nelineārām sakarībām un faktoru ietekmes kavējumu nepārtrauktā (ne tikai diskrētā laikā), kuri nodrošina ciklisko un daudz sarežģītāku makroekonomisko procesu izpēti.

Regulāri ir nepieciešams izstrādāt un aktualizēt arī Latvijas tautsaimniecības un nozaru attīstības prognozes un dot kvantitatīvus vērtējumus dažādu ekonomiskās politikas instrumentu pielietojumam, ko adekvātāk un precīzāk ļauj veikt izstrādātais makroekonomiskās un nozaru modelēšanas instrumentārijs.

Pētījuma galvenie rezultāti

Atbilstoši pētījuma mērķim 2007.gadā tika atjaunota statistiskā informācija vairākiem modeļa segmentiem, pārbaudīta jau izstrādāto sakarību precizitāte īstermiņa prognozēm, kā arī veikta atsevišķu sakarību adaptācija, izmantojot jaunāko statistisko informāciju.

Pētījuma ietvaros veikta vairāku sakarību novērtēšana nepārtraukta laika modelim, izmantojot Latvijas datus pa ceturkšņiem. Sakarību veidošanai izmantoti sezonāli neizlīdzināti dati, bet nepieciešamības gadījumā papildus faktoriem izmantoti arī sezonas mainīgie.

Kā viens no nozīmīgākajiem rādītājiem novērtēts kopējais patēriņš. Novērtējot izvēlēto teorētisko modeli, radās problēmas ar vienādojuma novērtēšanu, tādēļ vispirms tika noteikta iespējamā patēriņa robežtieksmes vērtība. Novēršot netipisku vienādojuma koeficientu specifikāciju, pakāpeniski tika paaugstināta patēriņa robežtieksmes

specifiku (kredīta % likme nedrīkst būt negatīva) un uzstādītos nosacījumus (kļūdu h_t virknei jākonverģē; ticamības līmenim jābūt augstam), iegūtie rezultāti bija apmierinoši.

Savukārt Latvijas 6 mēnešu RIGIBOR indeksa nākamās vērtības prognozēšanai tika piedāvāts cits modelis - GARCH (2,1), jo tika ņemta vērā šīs laicrindas specifika (kredīta % likme nedrīkst būt negatīva) un uzstādītie nosacījumi (kļūdu h_t virknei jākonverģē; ticamības līmenim jābūt augstam).

Pētījuma ietvaros turpinājās darbs arī pie jaunu sakarību izstrādes Latvijas makroekonomiskajam multisektorālajam modelim. Šajā modelī apstrādes rūpniecība ir sadalīta 23 apakšnozarēs (pamatojoties uz NACE klasifikāciju). Visa Latvijas tautsaimniecība modelī ir sadalīta 55 apakšnozarēs saskaņā ar NACE klasifikācijas divu zīmju kodācijas pakāpi. Modelis prognozē rādītājus salīdzināmajās cenās (2000.g. vidējās cenās), kā arī modelī ir ietverts cenu bloks, ar kura palīdzību tiek iegūti rādītāji faktiskajās cenās. Rādītāju dinamikas noteikšanai tiek aprēķināti indeksi, balstoties uz reālajiem rādītāju līmeņiem.

Izmantojot modeli, apstrādes rūpniecības apakšnozaru būtiskākie rādītāji (izlaide, eksports, imports, mājsaimniecību gala patēriņš pa apakšnozarēm) prognozēti laika posmam līdz 2020.gadam. Ņemot vērā modeļa detalizētības pakāpi un statistikas datu ierobežotās laika rindas, modeļa eksogēno rādītāju vērtības prognozēšanas periodam ir noteiktas, analizējot esošās tendences un izmantojot ekspertu vērtējumu.

Saskaņā ar bāzes scenārija nosacījumiem laika posmam no 2006. līdz 2020.gadam kopējais apstrādes rūpniecības izlaides temps tiek prognozēts 5,9%, eksporta – 4,2%, mājsaimniecību patēriņa – 6%, importa – 6,7%. Apakšnozaru pieauguma tempi ir atšķirīgi. Ir vērojama kopējā tendence – ilgtermiņā ikgadējie pieauguma tempi palēninās un modeļa rezultātus ievērojami ietekmē eksogēno rādītāju līmenis. Ar mērķi analizēt dažādu eksogēno rādītāju vērtību un ekonomiskās politikas variantu ietekmi uz tautsaimniecības attīstību izstrādāti vairāki Latvijas tautsaimniecības alternatīvie attīstības scenāriji.

Tiek prognozēts, ka apstrādes rūpniecības izlaides apjoms (salīdzināmajās cenās), salīdzinot ar 2006. gada līmeni, palielināsies 2,4 reizes. Saskaņā ar modeļa prognozēm, apstrādes rūpniecības daļa kopējā izlaidē nedaudz palielinās. Pārtikas rūpniecība ir nozīmīga apstrādes rūpniecības apakšnozare, taču tiek prognozēts, ka šīs apakšnozares pieauguma temps ir zemāks, salīdzinot ar apstrādes rūpniecību kopā. Līdz ar to, ņemot vērā pārtikas rūpniecības atkarību no pieejamiem resursiem, nozares specifikas un citiem faktoriem, tiek prognozēts, ka pārtikas rūpniecība daļa prognozēšanas periodā samazināsies.

Kokapstrādes (jeb koksnes, koka un korķa izstrādājumu ražošana) izlaides apjoms tiek prognozēts, ka līdz 2020. gadam pieaugs 2,3 reizes. Kokapstrādes izlaides apjomu ietekmē eksporta prognozes šīs apakšnozares produkcijai, kā arī vietējā patēriņa izmaiņas (aizstājot importa produktus ar iekšzemē saražotajiem produktiem).

Metālu ražošanas izlaides apjoms tiek prognozēts, ka palielinās līdz 2020. gadam 2,5 reizes, salīdzinājumā ar 2006. gada līmeni. Nozares izaugsme prognozēšanas periodā ir cieši saistīta gan ar eksporta tirgus, gan izejvielu importa tirgus valstu attīstību, politikas izmaiņām u. c. faktoriem.

Metālu ražošanas apakšnozares ražošanas process atšķirībā no, piemēram, pārtikas rūpniecības, ir atkarīgs no importētajām izejvielām. Līdz ar to cenu izmaiņas importētajām izejvielām un materiāliem, piegādes izmaksu izmaiņas, kā arī kvalitātes izmaiņas būtiski ietekmē nozares attīstības perspektīvas.

Atšķirīgi apstrādes rūpniecības izaugsmes tempi saglabājas arī prognozēšanas periodā. Tas ir saistīts ar atšķirīgiem eksporta izaugsmes tempiem, kā arī iekšzemes gala patēriņa struktūras izmaiņām un tendencēm. Mājsaimniecību patēriņa prognožu struktūras analīze liecina, ka ilgtermiņā Latvijas mājsaimniecību gala patēriņa izdevumu struktūra tuvojas ES vidējai mājsaimniecības patēriņa izdevumu struktūrai.

Saskaņā ar izvirzītajiem nosacījumiem un pieņēmumiem, straujāka izaugsme ir prognozēta radio, TV un sakaru ražošanas (D32), izdevējdarbības, poligrāfijas (D22), tabakas izstrādājumu ražošanas (D16), citu transporta līdzekļu ražošanas (D35), iekārtu, mehānismu un darba mašīnu ražošanas (D29) apakšnozarēs.

Apstrādes rūpniecība ir nozīmīga ikvienas valsts tautsaimniecības sastāvdaļa un tuvākajā nākotnē tiek prognozēts, ka Latvijā apstrādes rūpniecības saglabās savu daļu Latvijas tautsaimniecībā.

Iespēja ar modeļa palīdzību iegūt detalizētas prognozes pa nozarēm ļauj detalizētāk veidot arī elektroenerģijas patēriņa prognozes. Tādēļ tika izvērtētas sakarības starp elektroenerģijas patēriņu un produkcijas izlaidi galvenajās rūpniecības apakšnozarēs.

Ņemot vērā ciešās sakarības starp elektroenerģijas patēriņu un izlaidi vai nodarbinātību lielākajā daļā rūpniecības apakšnozaru, elektroenerģijas patēriņa prognozēšanai tika izveidoti atbilstoši vienādojumi. Nozarēs, kurās šādas sakarības nebija izteiktas, tika izmantoti laika trendi. Savukārt elektroenerģijas patēriņš elektrostaciju vajadzībām modelēts atkarībā no saražotās elektroenerģijas daudzuma.

Summējot aprēķinātās prognozes rūpniecības apakšnozarēs, tiek iegūtas elektroenerģijas patēriņa prognozes rūpniecībā. Saskaņā ar šīm prognozēm, elektroenerģijas patēriņš rūpniecībā pieaugs no 2085 GWh 2005. gadā līdz aptuveni 3376 GWh 2020. gadā (aptuveni par 3,3% gadā).

Secinājumi un priekšlikumi

- 1) Tā kā makroekonomiskie nepārtraukta laika modeļi pēc aptuveni vienādiem principiem ir izstrādāti jau vairākām valstīm, būtu lietderīgi šāda veida modeļi turpināt veidot arī Latvijas tautsaimniecībai. Tādējādi iespējams izmantot citu ekonomistu pieredzi šādu modeļu veidošanā, kā arī salīdzināt iegūtos rezultātus.
- 2) Latvijā makroekonomiku raksturojošie statistikas dati pietiekamā apjomā ir pieejami tikai no 1995. gada. Salīdzinoši nelielais laika rindu garums ierobežo iespējas efektīvi novērtēt dinamisku sakarību parametrus.

- 3) Nepārtraukta laika modeļu kontekstā vienotu metodoloģiju ieteicams pielietot ne tikai attiecībā uz sakarību formu, bet arī attiecībā uz vairākiem specifiskiem rādītājiem kā sagaidāmais IKP, kopējais kapitāls, darba ražīgums.
- 4) Izmantojot GARCH modeļus, empīriskiem datiem parasti lieto modeli GARCH (1,1), jo tādā veidā pietiekami labi tiek aprakstīta nepastāvīgas finanšu laika rindas dinamika.
- 5) Ņemot vērā RIGIBID un RIGIBOR specifiku (kredīta % likme nedrīkst būt negatīva) un uzstādītos nosacījumus (kļūdu virknei jākonverģē, ticamības līmenim jābūt augstam), GARCH (1,1) modeli var izmantot RIGIBID prognozēšanai, bet GARCH (2,1) modeli var izmantot 6 mēnešu RIGIBOR prognozēšanai.
- 6) Analizējot eksogēno rādītāju tendences un izmantojot ekspertu vērtējumus, izstrādātas makroekonomiskā multisektorālā modeļa bāzes prognozes no 2006. – 2020. gadam. Tā apstrādes rūpniecības izlaidis temps tiek prognozēts 5,9%, eksporta – 4,2%, importa – 6,7%, bet mājsaimniecību patēriņa pieauguma temps prognozēts 6% gadā.
- 7) Analizējot ekonomiskās politikas ietekmi uz apstrādes rūpniecību iegūts, ka straujāka izaugsme ir gaidāma radio, TV un sakaru ražošanas (D32), izdevējdarbības, poligrāfijas (D22), tabakas izstrādājumu ražošanas (D16), citu transporta līdzekļu ražošanas (D35) un iekārtu, mehānismu un darba mašīnu ražošanas (D29) apakšnozarēs.
- 8) Iespēja ar modeļa palīdzību iegūt detalizētas prognozes pa nozarēm ļauj detalizētāk veidot arī elektroenerģijas patēriņa prognozes. Ņemot vērā statistikas datu analizē iegūtos rezultātus, izveidotas sakarības starp elektroenerģijas patēriņu un izlaidi vai nodarbinātību rūpniecības apakšnozarēs.
- 9) Modelējot elektroenerģijas patēriņu pa apakšnozarēm iegūts, ka rūpniecībā tas pieaugs no 2085 GWh 2005. gadā līdz aptuveni 3376 GWh 2020. gadā.
- 10) Daudzveidīgs modelēšanas instrumentārijs ļauj veikt daudzveidīgu analīzi un iegūt daudzveidīgus rezultātus, kas ļauj vai nu iegūt plašāku priekšstatu par konkrēto jautājumu vai arī ļauj saskatīt nepilnības vienā vai otrā modelī. Tādēļ turpmāk veicama gan esošo modeļu uzlabošana, gan arī jaunu modeļu izstrāde.

Publikācijas 2007. gadā

1. Ajevskis V. Inflācija un inflācijas nenoteiktība Latvijā. Pētījums 4.2007. Rīga: Latvijas Banka, 2007. – 12 lpp.
2. Auzina A. INFORUM model development in Latvia: problems and solutions. Recent Development in INFORUM-type Modelling. Lodz: Wydawnictwo Uniwersytetu Lodzkiego, 2007. – pp. 7-16.
3. Auziņa A. Apstrādes rūpniecības apakšnozaru attīstības prognozēšana, izmantojot Latvijas multisektorālo makroekonomisko modeli. RTU 48. Starptautiskās zinātniskās konferences "Tautsaimniecības un uzņēmējdarbības attīstības problēmas" referātu tēzes. Rīga, 2007.g. 11.-13.oktobris. – 9.lpp.
4. Auziņa A. Apstrādes rūpniecības apakšnozaru attīstības prognozēšana, izmantojot Latvijas multisektorālo makroekonomisko modeli. – RTU zinātniskie raksti, 3.sērija "Ekonomika un uzņēmējdarbība. Tautsaimniecība: teorija un prakse", 15.sējums. – Rīga: RTU, 2007. – 9 lpp.
5. Carkovs J., Šadurskis K. On delayed stochastic exponent. Proc. of 6th International Conference APLIMAT'2007 – Slovak University of Technology, Bratislava, Slovak Republic, 2007. – p.p. 463 – 469.
6. Ozoliņa V., Počs R. Short- and Longterm Forecasting of Population in Latvian Macro- and Multisectoral Models. Recent Developments in INFORUM-type Modeling. Lodz: Wydawnictwo Uniwersytetu Lodzkiego, 2007. – pp. 129–139.
7. Ozoliņa V., Počs R. Elektroenerģijas patēriņa prognozēšana Latvijā (lietojot ekonometriskos modeļus). RTU 48. Starptautiskās zinātniskās konferences "Tautsaimniecības un uzņēmējdarbības attīstības problēmas" referātu tēzes. Rīga, 2007.g. 11.-13.oktobris. – 45.lpp.
8. Ozoliņa V., Počs R. Elektroenerģijas patēriņa prognozēšana Latvijā (lietojot ekonometriskos modeļus). – RTU zinātniskie raksti, 3.sērija "Ekonomika un uzņēmējdarbība. Tautsaimniecība: teorija un prakse", 15.sējums – Rīga: RTU, 2007. – 14 lpp.
9. Ozoliņa V., Počs R. Forecasting of electricity demand in the industry sector using Latvian multisectoral model. Presentations of 15th INFORUM World Conference, Spain – p. 17.
10. Počs R., Auziņa A. Base-scenario forecasts by Latvian INFORUM model: results and problems. Proceedings of 15th INFORUM World Conference (CD), Spain – p. 8

Starptautiskās konferences, kurās ziņoti pētījuma rezultāti

1. A. Auziņa, V. Ozoliņa, R. Počs. Base-Scenario Forecasts by Latvian Inforum Model: Results and Problems. 15th INFORUM World Conference, Spain, September 2007 11-15.
2. A. Auziņa. Apstrādes rūpniecības apakšnozaru attīstības prognozēšana, izmantojot Latvijas multisektorālo makroekonomisko modeli. RTU 48. Starptautiskā zinātniskā konference. Rīga, 2007.g. 11.-13.oktobris.
3. V. Ozoliņa, R. Počs. Elektroenerģijas patēriņa prognozēšana Latvijā (lietojot ekonometriskos modeļus). RTU 48. Starptautiskā zinātniskā konference. Rīga, 2007.g. 11.-13.oktobris.
4. J. Carkovs, K. Šadurskis. On delayed stochastic exponent. 6th International Conference APLIMAT'2007 – Slovak University of Technology, Bratislava, Slovakia, 2007.

Development of Latvian Macroeconomic Continuous Time Model

Research project deals with the set of instruments for forecasting the economy and its sectors – Latvian macroeconomic continuous time model. Equations of new type have been estimated for Latvian macroeconomic and inter-industry model. Elaborated equations provide an opportunity to improve existing elaborations in model development. During the research, tendencies of development of macroeconomic and inter-industry variables from 1995 were analysed and forecasts till 2020 were prepared. In this research also macroeconometric and multisectorial models were used besides continuous time models. Issues related to forecasts of electricity demand are investigated in more detail.

Key words: macroeconomic continuous time model, GARCH model, econometric models

Dr.hek., prof. **Baiba Rivža**
Docente, emeritus **Maiga Krūzmētra**
Doktorante **E. Konstantīnova**

LLU Ekonomikas fakultāte
E-pasts: baiba.rivza@llu.lv

Mentoru kustības izveide Latvijas laukos saskaņā ar labas prakses pieredzi Ziemeļvalstīs **Teorijas pārnese uz praksi mentoringa kustībā** **Knowledge transfer on mentoring movement**

Atbilstoši projekta uzdevumiem 2007. gadā ir izstrādāta „Mentoringa kustības rokasgrāmata”, kas veidota kā palīgs mentoringa prakses nostiprināšanai Latvijā un gan vietējo, gan starptautisko labāko piemēru pārņemšanai, pārsvarā izmantojot Ziemeļvalstu mentoringa pieredzi. Rokasgrāmatā apskatīts mentoringa jēdziens, raksturīgākās iezīmes, mentoringa pieredze ārvalstīs un Latvijā, kā arī mentoringa attīstība nākotnē, mentoringa process un tā vadīšana, kā arī metodoloģiski ieteikumi mentoringa dalībniekiem.

Tāpat ir izstrādāti metodoloģiski ieteikumi, kā arī metodes uzņēmējdarbības attīstībai un paplašināšanai. Izstrādātas metodes var kalpot kā mērķu un uzdevumu noteikšanas instruments, kā arī rezultāts, pie kā kopīgi strādā mentors un pieredzes pārņēmējs. Metodes var izmantot ne tikai mentoringā iesaistītie – mentori un pieredzes pārņēmēji, bet arī uzņēmējdarbības studenti – topošie uzņēmēji un vadītāji, esošie uzņēmēji un citi, kas iesaistīti uzņēmējdarbībā vai mūžizglītībā. Zinātnisko metožu pārnese iespējas uz mentoringa kustību apskatītas sekojošā tekstā.

Atslēgas vārdi: zināšanu pārnese, zinātniskas analīzes metodes, uzņēmējdarbības konkurētspēja.

Keywords: knowledge transfer, scientific analyse methods, competitiveness in entrepreneurship

Ievads

Introduction

Informācija un zināšanas ir kļuvušas par vienu no nozīmīgākajiem ekonomiskās attīstības faktoriem 21.gadsimtā. Zināšanu/informācijas apmaiņas, saņemšanas un tālāk nodošanas/pārnese process ir ieguvis kvalitatīvi citu, iepriekš nebijušu nozīmi un vērtību. Tādēļ ir aktualizējusies nepieciešamība pēc aizvien ciešākas zinātnes un uzņēmējdarbības sfēru savstarpējās sadarbības pastiprināšanās, kas veicinātu zināšanu nonākšanu pie tiem zināšanu lietotājiem, kam tās visvairāk ir nepieciešamas. Pēc P. Drukera domām jēdziens „zināšanas” sevī ietver divus aspektus: pirmkārt, tās ir spējas pielietot informāciju konkrētā darbības sfērā un, otrkārt, tās ir zināšanas kā specializācijas avots, ar ko saistīta uzņēmējdarbības, biznesa izdzīvošana un izaugsme, kuras pieder konkrētai cilvēku grupai konkrētā biznesā. (Druker P.,2000) Apgūstot jaunas zināšanas ikkatra organizācija, uzņēmums var iegūt unikālas priekšrocības konkurences cīņā. (Wiig, K.M. etc.

www.cfin.ru/management/strategy/knowledge_asset.shtml)

Zināšanu pārnese ir iespējams realizēt ar dažādu kanālu, t.i. sociālās informācijas glabāšanas un izplatīšanas institucionalizētu, vai neinstitutionalizētu līdzekļu palīdzību. Par vienu no zināšanu pārnese kanāliem var izmantot izstrādātas Rokas grāmatas, ar kuru palīdzību sabiedrībā ikviens, kam tas nepieciešams, varētu saņemt pieejamu informāciju vai zināšanas.

Pētījuma mērķis bija 1) noskaidrot pieņemamākās zinātniskās analīzes metodes nelielā lauku uzņēmuma, kas iesaistīts mentoringa kustībā, uzņēmējdarbības konkurētspējas analīzei un 2) veikt viesu mājas „Saulīte” uzņēmējdarbības konkurētspējas analīzi, izmantojot iepriekš izvēlētas metodes.

Lai iegūto skatījumu varētu izmantot citos gadījumos, ko ietvert kā sastāvdaļu sagatavotajā „Mentoringa kustības Rokas grāmatā” (Jelgava, 2007)

Pētījuma objekts. Tūrisma atpūtas mītne "Saulītes", kas atrodas Liepājas rajonā, ceļa Rīga – Klaipēda 384. km, 350 metrus no jūras. Viesiem tiek piedāvāta pirts, māja ar baseinu, zāle viesībām vai semināriem un māja ar terasi un kamīntelpu draugu un ģimeņu atpūtai. Šī viesu māja pakalpojumus piedāvā jau aptuveni trīs gadus, tā sadarbojas ar apvienību "Lauku ceļotājs" un gadu gaitā šeit ir izveidojies pastāvīgo klientu loks.

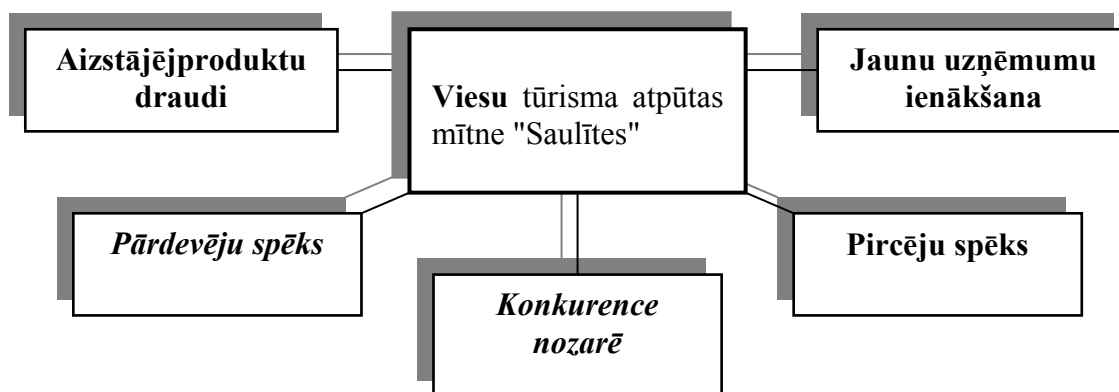
Mērķa realizācijai izmantotas sekojošas metodikas: SVID analīze (stipro un vājo pušu, iespēju un draudu analīze), PEST analīze (politisko, ekonomisko, sociālo un tehnoloģisko faktoru analīze), M.Portera piecu spēku modeļa izmantošana uzņēmējdarbības konkurētspējas noteikšanai, pāru salīdzinājuma metode, tīkla diagramma, portfolio analīze un patērētāju analīze.

Tā kā Latvijas laukos mentoringa kustība ienākusi tikai pēdējo trīs gadu laikā, tad izstrādātā Mentoringa kustības rokas grāmata, kas ietver ne tikai teorētiskas atziņas par mentoringa būtību, dalībnieku atlasīšanu un apmācības organizēšanu, bet arī zināšanu kopumu par zinātnisku metožu pielietošanu praktiskas uzņēmējdarbības analīzei, ir jaunums, jo līdzīgu publikāciju latviešu valodā pagaidām nav bijis.

Uzņēmuma „Saulītes” iekšējās un ārējās vides ietekmējošo faktoru izpēte **Inspection of internal and external factors affected enterprise „Saulītes”**

1. Portera 5 konkurences spēku izpētes modelis

Pirmkārt, uzņēmuma analizē tika izmantots M.Portera piecu konkurences spēku izpētes modelis, kura raksturošanai tika izmantoti divi no pieciem attēlā redzamajiem aspektiem – **pārdevēja spēks un konkurence nozarē**.

1.attēls M. Portera piecu spēku modelis uzņēmuma „Saulītes” analizē

Tūrisms ir viena no tām nozarēm, kuras attīstībai, pilnveidošanai un jaunu uzņēmumu veidošanai tiek veltīta īpaša vērība, kā arī pieejami ES struktūrfondu līdzekļi. Vienlaikus nemiēģīgi tiek paaugstinātas viesu māju un citu tūrisma mītņu prasības. Vēl joprojām šai nozarē pieaug konkurence, darbību sāk arvien jauni objekti. Tāpēc būtiski ir apzināt uzņēmuma stiprās un vājās puses, kā arī iespējas un draudus attīstībai. SVID analīze izmantojama gan uzņēmuma iekšējās, gan ārējās vides analīzei. Vispirms detalizētākai analīzei tika izvēlēts „pārdevēju spēks”.

2. Viesu mājas "Saulītes" pārdevēju spēka SVID analīze pielietojot pāru metodi un tīkla diagrammas

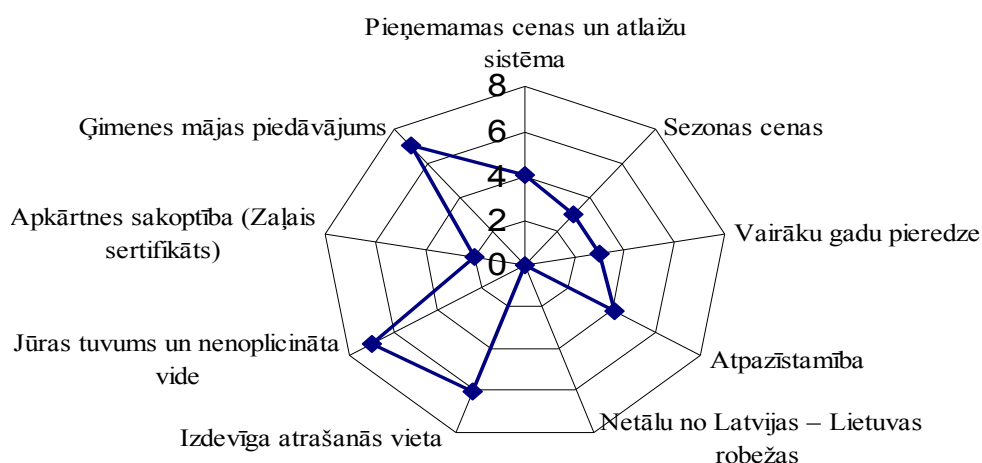
Stiprās puses	Vājās puses
Pieņemamas cenas un atlaižu sistēma Sezonas cenas Vairāku gadu pieredze Atpazīstamība Netālu no Latvijas – Lietuvas robežas Izdevīga atrašanās vieta Jūras tuvums un nenoplicināta vide Apkārtnes sakoptība (Zaļais sertifikāts) Ģimenes mājas piedāvājums	Ierobežotas iespējas teritorijas paplašināšanā Apkalpojošā personāla trūkums Netiek piedāvāti ēdināšanas pakalpojumi
Iespējas	Draudi
Vietu skaita palielināšana Pakalpojumu kvalitātes paaugstināšana Jaunu tūrisma pakalpojumu piedāvāšana Ēdināšanas pakalpojumu piedāvāšana Infrastruktūras attīstīšana (veikals, u.c.) Mārketinga un reklāmas jautājumu aktivizēšana Jaunu kvalificētu kadru piesaistīšana	Konkurences palielināšanās Inflācijas ietekme Darbaspēka no laukiem aizplūšana uz ārvalstīm Uzraugošo institūciju nepārtraukta prasību paaugstināšana Nodokļu palielināšanās draudi Būvniecības cenu kāpums

Tā tad, analizējot uzņēmumu, tika vērtēts katrs no faktoriem. Tālāk SVID analīzē minētos faktoros savstarpēji salīdzināja, tādējādi nosakot svarīgākās stiprās un vājās puses, svarīgākās iespējas un draudus, veidojot tīkla diagrammas, kas uzskatāmi parādīja tos galvenos faktoros, kas nosaka uzņēmējdarbības iekšējo un ārējo vidi.

Pāru salīdzinājuma metode un tīkla diagrammas tika izmantotas aspektam "pārdevēju spēks", dziļāk analizējot uzņēmuma stiprās puses un iespējamus draudus.

Stiprās puses (pārdevēju spēks)

Punktu skaits	Salīdzināmie rādītāji	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
4	1. Pieņemamas cenas un atlaižu sistēma	X	1	1	4	1	6	7	1	9
3	2. Sezonas cenas		X	3	2	2	6	7	2	9
3	3. Vairāku gadu pieredze			X	4	3	6	7	3	9
4	4. Atpazīstamība				X	4	6	7	4	9
0	5. Netālu no Latvijas – Lietuvas robežas					X	6	7	8	9
6	6. Izdevīga atrašanās vieta						X	8	7	7
7	7. Jūras tuvums un nenoplicināta vide							X	8	7
2	8. Apkārtnes sakoptība (Zaļais sertifikāts)								X	9
7	9. Ģimenes mājas piedāvājums									X

2. attēls. Tīklu diagramma (pārdevēju spēks – stiprās puses)

2.tabula

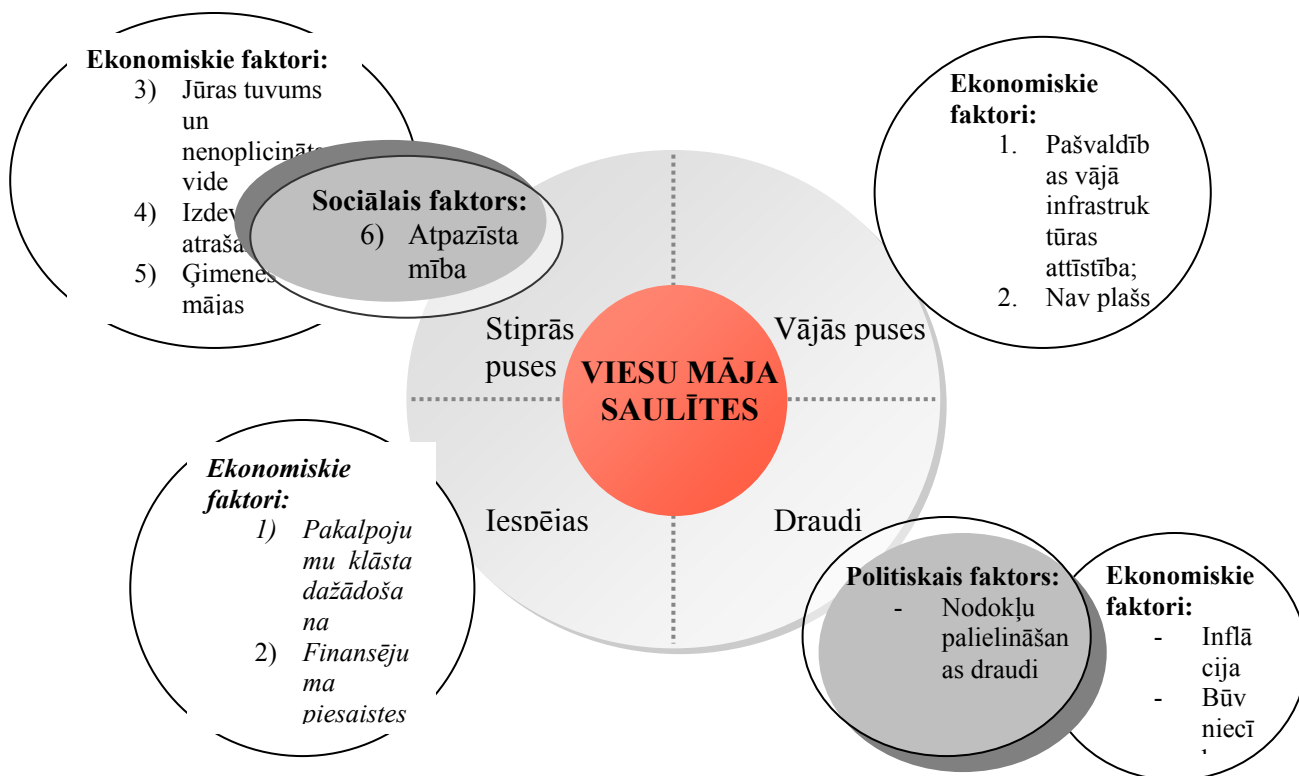
Draudi (pārdevēju spēks)

Punktu skaits		1.	2.	3.	4.	5.	6.
2	1. Konkurences palielināšanās	X	2	1	1	5	6
5	2. Inflācijas ietekme		X	2	2	2	2
2	3. Darbspēka aizplūšana no laukiem (trūkst darbaspējīgu un tūrisma strādāt gribošu cilvēku apkārtņē)			X	3	3	6
0	4. Nepārtraukta prasību paaugstināšana no uzraugošajām institūcijām				X	5	6
2	5. Nodokļu palielināšanas draudi					X	6
4	6. Būvniecības cenu kāpums						X

3. attēls. Tīklu diagramma (pārdevēju spēks – draudi)

3. SVID un PEST testu savienošanas lietderība

4.attēls SVID un PEST analīzes faktoru integrēts attēlojums

Figure 4. Description of integrated SWOT and PEST analyse factors

Galvenie SVID analīzes faktori tika analizēti, arī izmantojot PEST analīzi (politiskos, ekonomiskos, sociālos un tehnoloģiskos faktorus). PEST analīzes galvenais uzdevums ir uzņēmējiem palīdzēt identificēt būtiskos makrovides faktorus, likt aizdomāties, cik nozīmīgi tie ir šodien, kuru ietekme var mainīties tuvākā nākotnē un kā tas var ietekmēt konkrēto uzņēmējdarbību. PEST analīzi var papildināt arī ar citiem faktoriem, kas ietekmē uzņēmējdarbības vidi, kā, piemēram, kultūras faktori, vides faktori, ētiskie faktori, demogrāfiskie, juridiskie faktori. Kā atzīmēts raksta sākumā, darba gaitā viesu mājas „Saulītes” uzņēmējdarbības analīzei tika izmantotas vēl arī tādas metodes kā portfolio analīze un patērētāju analīze, kas deva iespēju sīkāk analizēt viesu mājas piedāvātos produktus, kā arī šo produktu patērētājus.

4. Secinājumi lauku tūrisma uzņēmuma “Saulītes” attīstībai

Pēc veiktās viesu mājas uzņēmējdarbības analīzes īpašnieku ģimenei veidojās vairāki nozīmīgi secinājumi.

1. Būtiskākais viesu mājas "Saulītes" klientu piesaistē (pārdevēja iekšējais spēks) ir jūras tuvums un nenoplicināta vide, kā arī izdevīga atrašanās vieta šosejas Liepāja – Klaipēda tuvumā;
2. Liela nozīme tūrisma objekta "Saulītes" tālākā attīstībā ir faktoram, ka tas ir ģimenes mājas piedāvājums, ko būtu vēlams tālāk attīstīt un pilnveidot;
3. Nozīmīga ir inflācijas ietekme uz tūristu struktūru. Vietējo tūristu plūsma inflācijas ietekmē ir strauji samazinājusies, pārsvarā klienti ir ārzemju tūristi.
4. Inflācijas ietekmē palielinājušās arī būvniecības izmaksas, kas ir otrs būtiskais faktors un nākotnē var sadārdzināt tūrisma pakalpojumus.
5. Konkurētspējas palielināšanai svarīga ir jaunu darbinieku piesaistīšana un motivēšana, kā arī ēdināšanas servisa ierīkošana.
6. Klientu piesaistīšanu kavē apkārtnē vāji attīstītā infrastruktūra - tuvākais veikals 8 km attālumā, nav fiksētā telefona sakari u.tml.

Secinājumi projekta dalībniekiem

Publicētā Mentoringa kustības rokas grāmata projekta noslēguma gadā aktīvi jāizmanto:

1. jaunu dalībnieku iesaistīšanai mentoringa kustībā, jo kļuvis plaši pieejams materiāls, kas izskaidro kustības būtību, tajā iesaistīšanās nosacījumus un arī iegūstamās priekšrocības apgūstot tās metodes, kas apskatītas prakses analīzei rokas grāmatā;
2. ar Latvijas Lauku sieviešu apvienības esošo Resursu centru un Informācijas punktu līdzdalību jāveicina projekta ietvaros sagatavotās grāmatas izplatīšanu lauku uzņēmēju – sieviešu vidū, viņu analītiskas un inovatīvas domāšanas attīstīšanai, lai celtu šo uzņēmēju konkurētspēju biznesā;

3. lai izglītotu studentus, maģistrantus un doktorantus mentoringa būtības izpratnē un izplatīšanas Latvijas laukos nozīmīgumā.

Darba grupas aktivitātes 2007.gadā:

1. Sadarbībā ar biedrību "Līdere" organizēšana un dalība pasākumā "Mentors 2006" (2007.gada februāris) (2 lauku reģionu mentori, kas iesaistīti projektā saņēma balvas kā vieni no labākajiem mentoriem – Astrīda Vītola, Ināra Vasiļevska)
2. Dalība starptautiskā seminārā Polijā, Lēba (2007.gada aprīlis). Seminārā piedalījās 10 personas no Latvijas, kas saistītas ar dalību mentoringa programmās vai to organizēšanu lauku reģionos.
3. Brošūras par mentoringu izdošana un izplatīšana (2007.gada janvāris)
4. Mentoringa rezultātu monitorings – intervijas ar mentoriem un pieredzes pārņēmējiem iesaistītiem projektā (2007.gada aprīlis – jūlijs). Kopumā tika veiktas 20 dziļās intervijas.
5. Mentoringa kustības rokasgrāmatas izstrāde un izdošana (2007.gada decembris). Rokasgrāmata veidota kā palīgs mentoringa prakses nostiprināšanā Latvijā un gan vietējo, gan starptautisko labāko piemēru pārņemšanā, pārsvarā izmantojot projekta pieredzi.
6. Informācijas izplatīšana par mentoringa kustību, rezultātiem un nākotnes iespējām:
  1. Starptautisks seminārs Latvijā 2007.gada 18.-20.janvāris. Piedalījās sievietes no Latvijas, Lietuvas, Igaunijas, Somijas, Zviedrijas un Polijas.
  2. tikšanās ar Latvijas valdības pārstāvjiem par sieviešu uzņēmējdarbību t.sk. mentoringu tās veicināšanai (2007.gada 3.februāris Saeima);
  3. Konference Nordic Conference on Women's Entrepreneurship and Regional Development" Stokholmā (2007.gada oktobrī) - informācijas par situāciju ar sieviešu uzņēmējdarbībā un veiksmīgi realizētām mentoringa programmām.
  4. ProCluster apmācības Somijā, Jyvāskylā - klasteru veidošana un galvenie principi, 2007.gada novembris. Apmācībās tika veidotas un analizētas iespējas sieviešu uzņēmējdarbības klasteriem Latvijas lauku reģionos un mentoringa loma to izveidē.
  5. Prezentācija "Mentoringa kustība sieviešu uzņēmējdarbības veicināšanai Kurzemes reģionā", seminārā 2007.gada janvārī Pūrē.

Piedalīšanās starptautiskās konferencēs:

1. Rivža.B., Bikse V., Konstantinova E. Mentoringa attīstības modeļi jaunu uzņēmumu veicināšanā Latvijas lauku reģionos. Starptautiskā zinātniskā konference IntEnt17 „Internationalizing Entrepreneurship Education and Training. 2007.gada 8.-11.jūlijs., Polija, Gdaņska.
2. Rivža. B., Konstantinova E. Mentoringa programmu attīstība lauku uzņēmējdarbības veicināšanā Latvijā. Starptautiskā zinātniskā konference "ICSB 2007 World", Mazā biznesa starptautiskā padome, 2007.gada 13.-15.jūnijs, Somija, Turku.
3. Rivza B., Kruzmetra M., Konstantinova E. Mentoringa programmu efektivitāte lauku uzņēmējdarbībā". Starptautiskā zinātniskā konference "Ekonomikas zinātne lauku attīstībai", 2007.gada 25.-26.aprīlis, Latvijas Lauksaimniecības universitāte, Jelgava.
4. Rivza B., Konstantinova E. Mentoringa resursu potenciāla paaugstināšanai Latvijas lauku reģionos", NJF seminārs "Lauku resursu efektīva izmantošana", 2007.gada 20.septembris, Latvijas Lauksaimniecības universitāte, Jelgava.

Sociāli ekonomiskās attīstības izvērtējums klasifikācijā noteiktajos atšķirīgo lauku tipu reģionos, ES atbalsta pasākumu ietekmes izvērtējums, klasifikācijas pilnveidošana lauku politikas īstenošanas vajadzībām

Tēma ietvaros uz iepriekšējā gadā definētās Latvijas lauku teritorijas reģionu bāzes tiek aprobēta ekonometriskā modelēšana ar CGE modeļa palīdzību. Tiek izveidota reģionālā SAM Latgalei, lai novērtētu reģiona tautsaimniecību, katra sektora ietekmi ekonomikā, dažādu politiku ietekmi. Metožu aprobācijas process ļauj izveidot dažādu teorētisko metožu pielietošanas kompleksu reģionālās attīstības politikas pilnveidošanai. Šī gada ietvaros ir izveidots reģionālā SAM un veiktas testa simulācijas dažādu politikas scenāriju ietekmes izvērtēšanai. Modelēšanas darbi tiek veikti sadarbībā ar Aberdīnas un Patras universitātes ekspertiem, kuri veic simulācijas ar mūsu sagatavoto informāciju.

Atslēgvārdi: ekonometriskā modelēšana, lauku politikas scenāriji, nozares

Pētījuma mērķis (Aim of investigation)

Projekta galvenais mērķis 2006.gadā bija izveidot lauku/reģionu attīstības modelēšanai un politikas pilnveidošanai piemērotu metožu pielietojamības secību un to aprobēt uz kāda reģiona bāzes, kas tika identificēts projekta 2005.gadā. Sadarbībā ar ārzemju ekspertiem no dažādām ES universitātēm šo gadu laikā esam apkopojusi un izveidojuši metodoloģiju attīstības politikas ietekmes prognozēšanai ar ekonometrisko modelēšanu. Esam definējuši reģionus un ar salīdzinošo analīzi esam noteikuši katra reģiona stiprās un vājās puses, potenciālu, ekonomisko/sociālo/kultūrvēsturisko nozīmi valsts attīstībā, izveidojuši starpsektoriālās ietekmes izvērtēšanas mehānismu uz reģionalizētas SAM matricas, veikuši dažādu politikas ietekmes šoku izvērtēšanu un izveidojuši sistēmu reālas lauku attīstības politikas īstenošanas ietekmes izvērtēšanai.

Pētījuma metodes (Methods used in investigation)

Pētījuma laikā ir pielietotas un nākotnē tiks pielietotas faktoru un klāsteru analīze, aptauja, ekspertu metode, savstarpējās salīdzināšanas metode, SAM.

Mērķa realizācijai izmantots (Materials used in investigation)

Pētījumā iesaistījās Aberdīnas un Patras universitāšu eksperti, kuri ES Komisijas ietvaros finansētā 6.starptautiskā projekta „Uzņēmumu attīstības teritoriālie aspekti attālos valsts novados”(TERA) projekta ietvaros veica ekonometrisko modelēšanas procesu, izmantojot mūsu sagatavoto informācijas bāzi.

Ievads (Introduction)

2006.gada laikā tika veiktas Latgales reģiona mājsaimniecību un uzņēmumu aptaujas, lai iegūtu datus papildus tiem, kuri pieejami LR Centrālajā Statistikas Pārvaldē. Reģiona mājsaimniecību aptaujā tika aptaujātas reģiona 400 mājsaimniecības. Tā kā ap 99 % no reģiona teritorijas aizņem lauku teritorija, tad lauku un pilsētu mājsaimniecību respondentu skaita sadalījums (200:200) tika noteikts vienāds, neskatoties uz to, ka kopējais skaits ir ļoti atšķirīgs. Aptauju veikšanas teritorijas tika izvēlētas, pamatojoties uz dažādiem kritērijiem- atrašanās attiecībā pret lielpilsētām un rajonu centriem, transporta koridoriem un valsts robežu. Galvenās problēmas, kas aprūtināja aptaujas veikšanu ir saistītas ar to, ka iedzīvotāji nerēķina mājsaimniecības izdevumus vai nevēlas nosaukt savus ienākumus. Reģiona uzņēmumu aptaujā tika aptaujāti 150 uzņēmumi, kas atrodas gan laukos, gan pilsētās. Anketēšanas rezultātā iegūtā un apstrādātā informācija ļāva izveidot reģiona SAM tabulu, kura kalpoja par ievades tabulu CGE modelī reģiona tautsaimniecības nozaru savstarpējo saikņu izvērtēšanai un politikas ietekmes simulāciju veikšanai. Modelēšana ar CGE sniedza priekšstatu par katras tautsaimniecības nozares vietu un ietekmi reģiona ekonomikā, savstarpējo saistību un ietekmi uz reģiona attīstību un dažāda ienākuma līmeņa mājsaimniecību situāciju, un, pats svarīgākais, ļāva izvērtēt katras politikas lēmuma ietekmi uz reģiona ekonomiku, mājsaimniecību ienākumiem, pilsētas/lauku nozarēm.

Rezultāti (Results)

Vispirms tika veiktas testa simulācijas, lai konstatētu kļūdas un nepieciešamos labojumus. Tad ar multiplikatora analīzi tika noteiktas galvenās nozares reģiona lauku un pilsētu teritoriju ekonomikā. Multiplikatora analīzi veica Aberdīnas eksperti. Pilsētas ekonomikā dominē pārsvarā pārstrādes rūpniecība, tirdzniecība un pakalpojumu, transporta, glabāšanas un sakaru nozares, bet nodarbinātība- izglītības nozare. Lauku ekonomikā dominē pārtikas rūpniecības, lauksaimniecības un mežsaimniecības, sakaru, transporta un glabāšanas nozare, bet nodarbinātības

jomā- izglītība, valsts pārvalde/aizsardzības/obligātās sociālās apdrošināšanas, tirdzniecības un remonta pakalpojumu nozares.

1.tabula / Table 1

Latgales pilsētu un lauku tautsaimniecības nozaru ekonomiskā ieguldījuma ranžējums
Ranking of economic sectors of Latgale by importance in rural and urban economy

Nozares	Pilsētas			Lauki		
	preču izlaides vērtības rangs	kopējās pievienotās vērtības rangs	nodarbinātības rangs	preču izlaides vērtības rangs	kopējās pievienotās vērtības rangs	nodarbinātības rangs
A lauksaimniecība, medniecība un mežsaimniecība	15	15	15	4	3	6
B zvejniecība				17	17	17
C ieguves rūpniecība un karjeru izstrāde	16	16	16	16	16	16
D- apstrādājošā rūpniecība- pārtikas rūpniecība	3	3	4	2	6	7
D- apstrādājošā rūpniecība- kokrūpniecība	9	13	8	11	14	9
D- apstrādājošā rūpniecība pārējā rūpniecība	4	4	6	5	8	8
E elektroenerģijas, gāzes un ūdens apgāde	7	7	12	8	7	11
F būvniecība	5	6	9	10	11	12
G tirdzniecība, remonta pakalpojumi	2	1	1	3	2	3
H viesnīcas un restorāni	14	14	14	15	15	15
I transports, glabāšana, sakari	1	2	3	1	1	5
J finanšu starpniecība	10	10	13	13	13	14
K komercpakalpojumi	8	9	11	12	12	13
L valsts pārvalde un aizsardzība, obligātā sociālā apdrošināšana	6	5	5	6	4	2
M izglītība	11	8	2	7	5	1
N veselības un sociālā aprūpe	12	11	7	9	9	4
O sabiedriskie, sociālie un individuālie pakalpojumi	13	12	10	14	10	10

Avots: D.Roberts pēc D.Sakīņas, LR CSP datiem, 2007 TERAs projekta ietvaros

2.tabulā ir skatāma reģiona mājsaimniecību ieņēmumu avotu analīze. Procentuālais sadalījums rāda katra ieņēmumu avota īpatsvaru atšķirīgas grupas mājsaimniecības budžeta veidošanā. Pilsētas mājsaimniecībās vislielāko daļu sastāda darba alga un ienākums no kapitāla. Lauku mājsaimniecībās ir raksturīgs darba algas un jauktais ienākums, izņemot lauksaimniecības mājsaimniecības, kur ir uzkrājumi un ieņēmumi no valsts budžeta- subsīdijām un sociāliem maksājumiem.

2.tabula/ Table 2

Mājsaimniecību grupu ienākums sadalījumā pa avotiem
Incomes of households dividend by income sources, %

Mājsaimniecības grupa	Kopējais ieņēmums (tūkst.Ls)	Ieņēmuma avots (%)						Kopā
		darba-spēka ienākums	kapitāla ienākums	uzkrājumi	jauktais ienākums	ienākums no citām mājsaimn.	ienākums no valsts budžeta	
Pilsētas ar ieņēmumiem pilsētā	156664	39	14	23	5	6	14	100
Pilsētas ar ieņēmumiem laukos	26418	57	22	5	13	3	0.4	100
Pilsētas ar ieņēmumiem ārpus reģiona	15952	51	31	8	7	2	0.2	100
Lauku ar ieņēmumiem laukos (pamatieņēmumi- lauksaimniecība)	97637	34	9	29	6	5	18	100
Lauku ar ieņēmumiem laukos (pamatieņēmumi- nelauksaimniecība)	40621	40	10	30	6	3	11	100
Lauku ar ieņēmumiem pilsētās	45325	59	22	5	12	1	1	100
Lauku ar ieņēmumiem ārpus reģiona	19700	50	21	13	14	1	1	100

Avots: D.Roberts pēc D.Sakīņas, LR CSP datiem un mājsaimniecību aptaujas rezultātiem, 2007, TERAs projekta ietvaros

Novērtējot reģiona ekonomiku, tika veiktas testa simulācijas dažādu politiku īstenošanas ietekmes izvērtēšanai. Testa rezultātus veica Aberdīnas universitātes eksperti – *Dr. Euan Phimister, Dr. Deborah Roberts, Dr. Kostas Pouliakas un Patras universitātes eksperte – Dr. Eudokia Balamou*. Tika izvērtēta arī tādu faktoru ietekme kā transporta attīstība un darbaspēka pieejamības izmaiņas reģionā. Reģiona tautsaimniecības nozaru saikņu un attīstības izvērtēšanas testa simulācijas definēja Aberdīnas eksperti un tās bija ir šādas:

- a) *Lauksaimniecības politikas īstenošanas izmaiņas;*
- a) *Lauksaimniecības atbalsta maksājumu pārtraukšana jeb 100 % samazinājums un bezatbalsta politika;*
- b) *Lauksaimniecības maksājumu samazinājums līdz 30 %;*

- c) *Pilnīga no ražošanas atdalīto maksājumu sistēmas ieviešana lauksaimniecības atbalstam un tā izmaksa lauksaimniecības mājsaimniecībām;*
- d) *100 % lauksaimniecības subsīdiju samazinājums, novirzot finansējumu Pīlāra II investīciju pasākumiem (pamatā celtniecībai);*
- e) *Modulācija jeb lauksaimniecības maksājumu samazinājums, novirzot 20 % Pīlāra II pasākumiem un 80 % lauksaimniecības mājsaimniecību grupas budžetam kā maksājumu, kas atdalīts no lauksaimniecības ražošanas.*

Izmaiņas lauksaimniecības politikā tiek vērtētas, lai atspoguļotu reģiona, īpaši lauku teritorijas un lauksaimniecības nozares attīstības nozīmi, iespējas un ietekmi uz citām nozarēm un mājsaimniecības budžetiem dažādos politikas īstenošanas scenārijos. Politikas īstenošanas scenāriju izvēle pamatojas uz notiekošajiem procesiem ES Lauku un Lauksaimniecības atbalsta politikā un līdz ar to iespējamām izmaiņām Latvijā.

- b) *Darbspēka samazinājums vai palielinājums reģionā:*
  - a) *-20% darbspēka samazinājums;*
  - b) *-10% darbspēka samazinājums;*
  - c) *+10% darbspēka pieaugums;*
  - d) *+20% darbspēka pieaugums.*

Faktora ietekme uz reģiona un valsts ekonomiku tiek vērtēta, pamatojoties uz reģionā pieejamā kopējā darbspēka skaita palielināšanu vai samazināšanu noteiktu procentu ietvaros. Faktora ietekmes vērtēšana palīdz atspoguļot labāk darbspēka migrācijas iespējamās sekas un galvenās ietekmes jomas reģiona tautsaimniecībā.

- c) *Atšķirīgas kvalifikācijas darbspēka samazinājums vai palielinājums reģiona darbspēka tirgū:*
  - a) *-20% samazinās kvalificēta darbspēka pieejamība;*
  - b) *+20% pieaug kvalificēta darbspēka pieejamība;*
  - c) *+20% pieaug nekvalificēta darbspēka pieejamība.*

Faktora ietekme uz reģiona un valsts ekonomiku tiek vērtēta, pamatojoties uz reģiona atšķirīgas kvalifikācijas darbspēka pieejamības palielināšanos vai samazināšanos noteiktu procentu ietvaros. Faktora ietekmes vērtēšana palīdz atspoguļot profesionālās attīstības nozīmi un ietekmes jomas reģiona tautsaimniecībā.

- d) *Tūrisma attīstības ietekme un izmaiņas eksporta un importa cenās:*
  - *1% pieaug eksporta preču cenas;*
  - *1% pieaug importa preču cenas;*
  - *10% pieaug viesnīcu/restorānu pakalpojumu eksporta cenas;*
  - *10% pieaug lauksaimniecības preču eksporta cenas;*
  - *10% pieaug rūpniecības preču eksporta cenas;*
  - *10% pieaug eksporta cenas un 10% pieaug lauksaimniecības preču importa cenas;*
  - *10% pieaug eksporta cenas un 10% pieaug rūpniecības preču importa cenas.*

Tiek novērtētas eksporta un importa cenu izmaiņas kopumā un atsevišķām nozaru precēm un pakalpojumiem, kas visciešāk ir saistīti ar tūrisma nozares attīstību reģionā. Tas ļauj arī papildus novērtēt pasaules tirgus cenu ietekmi uz reģiona ekonomiku un konkrētām nozarēm neatkarīgi no galvenā cenu izmaiņu iemesla.

- e) *Transporta infrastruktūras attīstība reģionā:*
  - *+20% produktivitātes pieaugums transporta sektorā (efektivitātes parametri);*
  - *-20% samazinājums.*

Reģions ģeogrāfiski ir attāls un šis nosacījums palielina transporta izmaksas un atstāj ietekmi uz visu ekonomiku reģionā. Reģions ir transporta koridors uz Krieviju un Baltkrieviju, un tā ekonomikā transporta sektors ir viena no galvenajām nozarēm un attīstības prioritātēm finansu līdzekļu ieguldīšanā. Faktora- izmaiņas transporta sektora produktivitātē - ļauj novērtēt transporta nozares ekonomisko ietekmi uz kopējo reģiona tautsaimniecību un uz katru nozari un mājsaimniecību grupu atsevišķi.

Tā kā reģiona ekonomika ir pakļauta atšķirīgu faktoru vienlaicīgai ietekmei un situācijai globālajā ekonomikā, tad tiek veikta dažādu faktoru kombinācijas **simulācija**, kas ietver šādus nosacījumus:

1. *-10% darbspēka samazinājums reģionā;*
2. *+10% tūrisma preču/pakalpojumu pieaugums reģionā jeb viesnīcu/restorānu pakalpojumu eksporta cenu pieaugums;*
3. *Modulācija jeb lauksaimniecības maksājumu samazinājums, novirzot 20 % Pīlāra II pasākumiem un 80 % lauksaimniecības mājsaimniecību grupas budžetam kā maksājumu, kas atdalīts no lauksaimniecības ražošanas, lauksaimniecības maksājumu politikas izmaiņas, novirzot 20% investīcijām LAP ietvaros un atlikušo 80 % nesaistot ar ražošanas;*
4. *+5% transporta sektora produktivitātes paaugstināšana.*

Izvēlēto faktoru kombinācijas pamatojums ir reālā situācija reģiona ekonomikā, kurā novērojams darbspēka trūkums; tūrisma attīstības potenciāls reģionā; no ražošanas atdalīto maksājumu shēmas ieviešana vismaz daļēji vai pilnībā visā Latvijā; ES Komisijas aicinājums 20 % no KLP maksājumiem novirzīt Lauku attīstības pasākumiem; transporta infrastruktūra nodrošinājums šī reģiona pamatfunkcijai jeb pakalpojums valsts un ES ekonomikai, jo reģions ir transporta koridors uz Krieviju, kurā pašlaik un nākotnē tiks investēti apjomīgi līdzekļi.

Iegūstot priekšstatu par reģiona ekonomikas reakciju uz dažādiem politiskiem lēmumiem vai faktoriem, mēs izveidojām reālus atbalsta politikas scenārijus, kuru pamatā bija Lauku attīstības programmas 2007-2013 ietvaros

pieejamais finansējums un ES un valsts platībmaksājumiem atvēlētais finansējums līdz 2013.gadam. Simulāciju veikšanai un politikas ietekmes izvērtēšanai mēs konstruējam šādus finansējuma scenārijus Latgales reģionā.

1) līdzšinējā, kad eksistē nodalīti finansiālie avoti (nozaru pasākumu programmas un atbalsta shēmas,) un atbalsta apgušana notiek saskaņā ar līdzšinējo mehānismu, neievērojot mērķtiecību un efektivitāti un katra reģiona salīdzinošās priekšrocības pieejamos dabas un ekonomiskajos resursos;

2) lauku un lauksaimniecības attīstības atbalsta finansējuma avoti tiek apvienoti un tiek noteiktas reģionālās aploksnes. Šis scenārijs varētu ietvert vairākus apakšscenārijus:

1. platībmaksājumu (VPM un tiešmaksājumu) finansējuma novirzīšana dažādiem investīciju pasākumiem uzņēmējdarbības attīstībai LAP ietvaros;

2. platībmaksājumu un lauksaimniecības investīciju (1.ass) pasākumu finansējuma novirzīšana nelauksaimniecības pasākumiem un sociālās un ekonomiskās infrastruktūras attīstībai – ciematu attīstībai un pakalpojumu pieejamībai (3.ass);

3. platībmaksājumu un LAP finansējums tiek novirzīts sociālās un ekonomiskās infrastruktūras attīstībai – 3. ass ietvaros - ciematu attīstībai un pakalpojumu pieejamībai.

3) Lauku un Lauksaimniecības attīstības un pārējo fondu (Reģionālā, Sociālā u.c.) investīciju pasākumu finansējums tiek apvienots un tiek noteiktas kopējās reģionālās aploksnes, kuras tiek izmantotas atbilstoši reģiona konkurētspējīgāko nozaru attīstības prioritātēm un teritorijas telpiskajai perspektīvai.

Simulācijas tika veiktas ar CGE modeļa palīdzību, un ir iegūti pirmie atbalsta politikas ietekmes rezultāti, kuri tiks 2008.gada laikā izanalizēti un izmantoti konkrētu politikas rekomendāciju izstrādei.

Secinājumi, priekšlikumi (Conclusions and Recommendations)

Līdz šim Latvijā nav un netiek veikts līdzvērtīgs pētījums, neskatoties uz pieaugošo pētījumu skaitu reģionālās un nozaru attīstības jomā. Pētījums ir nozīmīgs ar to, ka tā ietvaros tiek apkopotas un aprobētas dažādas pētnieciskās metodes, lai izveidotu sistēmu reģionālās/teritorijas attīstības iespēju un atbalsta modelēšanai Latvijā. Daudzās ES dalībvalstīs politikas pilnveidošanai atsevišķas metodes tiek izmantotas politikas pilnveidošanai un situācijas novērtēšanai, taču vēl līdz šim tās nav pielietotas uz dažādu tipu reģioniem, ko paredz šis projekts.

Publikācijas 2007

1. Saktiņa D., Meyers W.H. Latvia: Targeting Development Policies for Lagging Rural Areas In Agricultural Sciences (2007 nr 14.), The Lithuanian Academy of Sciences, Vilnius, Lithuania, 113.pp-119.p

Ppiedalīšanās konferencēs 2007.gadā

1. Saktiņa D., Meyers W.H. Societal costs for implementation of agricultural land management policy and some scenarios for more targeted land policy: case study of Latvia. In Proceedings of the international scientific conference „Economic science for rural development 2007” Jelgava, 2007

2. Saktiņa D., Meyers W.H. Method and Approach for Achieving Rural Development Objectives through more Targeted and Appropriate Support Policy: Case Study of a Polarized and Centralized Country Latvia. In Proceedings of the international scientific conference „Economic science for rural development 2007” Jelgava, 2007

The assessment of socio- economic development process in differently developed Latvian rural regions, the impact of implementation of EU support measures on their development and improvement of classification methodology for national rural policy

Using the results of preliminary study on identification of rural area of Latvia the econometric modeling with CGE as tool has been approbated on one region Latgale, which can be characterized as remote region and lagging behind. The regional SAM was constructed for Latgale, in order to assess economic, importance of each sector and inter-linkages between different sectors in different areas- Latgale rural and Latgale urban, and the evaluation of different policy impact on the region development. The process of approbation of methods let us to establish the complex of methods for improvement of regional development policy and monitoring and evaluation of development trends. During year 2007 the SAM was created for region and the test simulations were performed to investigate impact of different policy scenarios in region lagging behind level. On basis of prepared information the modeling work was done by experts from Aberdeen and Patras universities.

Key word: modelling, rural policy scenario, sectors

Dr.h.ekon., emer. zinātnieks **Andris Sprogis**
e-pasts: asprogis@latnet.lv; mob. 29538850

Dr.h.ekon., prof.	Elmārs Zelgalvis
Dr.ekon., as.prof.	Ilmārs Kālis
Dr.ekon.	Sandra Eglīte
Dr.ekon.	Jānis Strazdiņš
Dr.ekon.	Olga Šulca
Dr.ekon.	Elga Tilta
Maģ. ekon., doktorante	Ilze Āboliņa
Maģ. ekon., doktorante	Irina Čurkina
Maģ. ekon., doktorante	Eva Liepiņa
Maģ. ekon., doktorants	Māris Krievs
Maģ. ekon., doktorante	Anna Medne
Maģ. ekon., doktorante	Astrīda Rijkure
Maģ. ekon., doktorants	Jānis Sprogis
Maģ. ekon., doktorante	Linda Romele
Maģ. ekon., doktorants	Sandis Šteins
Maģ. ekon.	Jānis Sietiņsons
Maģ. ekon.	Irina Skribāne
Maģ. ekon.	Ilze Sproģe
Maģ. ekon.	Dzintars Striks
Maģ. ekon.	Inese Vītola
Maģ.ekon.	Ilze Melnalksne
Ekon.	Igors Kasjanovs
Ekon.	Armands Vēveris

Latvijas tautsaimniecības attīstības perspektīvas

Latvijas tautsaimniecība pakāpeniski atdzimst pēc katastrofālās krīzes 1990.gadā. Tomēr ražošanas līmenis ir gandrīz 2 reiz mazāks kā tas bijā 1990. gadā. 1990. gada līmeni ir pārsnieguši pakalpojumi, īpaši finansu pakalpojumi un darbības ar nekustāmajiem īpašumiem. No pakalpojumiem atpaliek izglītības un veselības pakalpojumi. Tautsaimniecības attīstībai nepieciešams radikāli palielināt rūpniecības un lauksaimniecības īpatsvaru iekšzemes kopproduktā. Latvijas tautsaimniecības nestabilitāti var radīt augstā inflācija un negatīvā tirdzniecības bilance.

Atslēgvārdi: ekonomika, tautsaimniecība, inflācija, iedzīvotāju ienākumi.

Pētījuma mērķis parādīt Latvijas tautsaimniecības faktisko stāvokli, iedzīvotāju ienākumu līmeni un norādīt iespējas kā uzlabot stāvokli Latvijas tautsaimniecībā.

Mērķa sasniegšanai analizēts Latvijas tautsaimniecības stāvoklis tās dinamikā un nozaru struktūrā. Izvērtēti finansu līdzekļu iegūšanas avoti un izlietošana. Noteiktas strukturālās izmaiņas un ietekme uz tautsaimniecību.

Latvijas tautsaimniecība pēc katastrofālā sabrukuma 1990. gadā lēni atdzimst. Diemžēl atdzimšanas process notiek lēni un saistīts ar daudzām negatīvām pazīmēm. Kaut arī iekšzemes kopprodukts Latvijā pēc Latvijas Centrālās statistikas pārvaldes datiem 1990. gada līmeni sasniedza 2004/5. gadā, tomēr tā sastāvs ir krasi atšķirīgs. Ja 1990. gadā iekšzemes kopproduktā 69,2% bija ražojošā sfēra un 30,8% bija pakalpojumi, tad 21. gadsimtā attiecībā ir izmainījusies diametrāli pretēji, un jau 2006. gadā pakalpojumi sastādīja 76,3%. Tas nozīmē, ka Latvijā ražošana ir turpat divas reizes mazāka kā 1990. gadā, bet pakalpojumi vairāk kā divas reizes vairāk kā 1990. gadā. Dabiski, tas nozīmē ka mazāk ražojam preces un mazāk būvējam, bet vairāk apkalpojamies, it īpaši ar finansu pakalpojumiem un darbībām ar nekustāmajiem īpašumiem (1. tabula). 2006. gadā finanšu pakalpojumi jau Latvijā sastādīja 4,3% un darbības ar nekustāmajiem īpašumiem 13,9%, tas ir, darbības, kas nerada reālu paliekošu vērtību sastādīja jau 18,2%. Turpretī lauksaimniecība un rūpniecība atdzimst ļoti lēni un pieaugums atpaliek no pakalpojumu pieauguma. Lauksaimniecībā pat pazūd Latvijā atsevišķas nozares, kā cukurbiešu audzēšana cukura ieguvei. Arī rūpniecībā vāji atdzimst mašīnbūve, un pārsvarā rūpniecība balstās uz lauksaimniecības produktu pārstrādi. Liels īpatsvars rūpniecības ražojumu balstās uz importētām izejvielām. Lielie rūpniecības giganti Latvijā ir panīkuši un tikai daži lēni atdzimst. Zaudēta Latvijai ir autorūpnīca, radiatorūpnīca, autoelektro piederumu rūpnīca, lauksaimniecības mašīnu rūpnīca un citas.

Ar katru gadu Latvijā palielinās negatīvā tirdzniecības bilance. Ja līdz 1993. gadam Latvijai bija pozitīva ārējās tirdzniecības bilance, tad ar dārgā lata ieviešanu, tā katru gadu pasliktinājās, un 2007 gadā jau tuvojās 4 miljardu latu negatīvai tirdzniecības bilancei. Izsakot šo negatīvo ārējās tirdzniecības bilanci uz katru Latvijas iedzīvotāju,

iznāk, ka uz katru Latvijas iedzīvotāju 2007. gadā ievada vairāk preču kā izveda gada laikā 1,7 tūkstoši latu apmērā. Salīdzinājumam var minēt, ka tas ir pat vairāk kā vidējais mājsaimniecības ienākums Latvijā. Kopējais preču imports Latvijā 2006. gadā bija gandrīz 7 miljardi, jeb attiecinot uz 1 iedzīvotāju, tas ir vairāk kā 3 tūkstoši latu gadā. No kopējā importa vairāk kā pusi veidoja starppatēriņa preces un nedaudz vairāk par ceturto daļu patēriņa preces, un tikai nepilnu ceturto daļu sastāda kapitālpreces [Tautsaimniecības attīstības problēmas Latvijā Nr. 5, 2007. 28. lpp.]. Lielais importa pārsvars par eksportu rada draudus Latvijas maksājumu bilancei un samazina vajadzību pēc vietējā patēriņa precēm. Importa milzīgais pārsvars padara Latvijas iedzīvotājus nabagākus, kā viņi varēja būt pie normālas eksporta – importa bilances. Pašreizējā importa pārsvara stāvoklī no gandrīz 4 miljardu preču importa pārsvara ārzemēs paliek vairāk kā 1,3 miljoni latu jaunradītās vērtības (ap 0,5 miljardi Ls peļņa un vairāk kā 0,8 miljardi darba algas, algas ienākuma nodoklis un sociālais nodoklis). Tātad no importa pārsvarā tikai tiešie zaudējumi valstī pārsniedz vismaz 1 miljardu latu, jeb citādi izsakot zaudējumi sastāda vismaz 20% no ievestās preču vērtības. Diemžēl šos zaudējumus neredz tieši, jo it kā pārdodot preces Latvijā tiek vēl iekasēts pievienotās vērtības nodoklis, bet to jau iekasē arī no Latvijā ražotām precēm, tātad pievienotās vērtības nodoklis neatšķirsies no tā, kur ir preces izcelsme. Vai vairāk par miljardu latu ir daudz vai maz? Tas sastāda ap 500 latu uz vienu Latvijas iedzīvotāju, vai rēķinot uz pensionāriem iznāk ap 2 tūkstoši latu uz katru pensionāru gadā. Tātad sakārtojot ārējo tirdzniecību iespējams viegli risināt pensiju problēmu.

Ļoti bīstama tautsaimniecības problēma jau 2006. un 2007. gadā parādījās sakarā ar inflācijas augsto līmeni. 2007. gadā inflācija pārsniedza jau divu ciparu līmeni un 2008. gada sākumā vēl palielinājās. Inflācijas palielināšanās cēloņi ir vairāki. Ir cēloņi, kas nav atkarīgi no Latvijas, kā naftas cenu kāpums pasaulē, bet galvenie jau Latvijas inflācijas līmeņa augstie līmeņi ir pašu Latvijas darboņu rezultāts. Valdība pacēla akcīzes nodokli naftas produktiem. Tika palielināta nekustamo īpašumu kadastrālā vērtība, kā rezultātā palielinājās nekustamā īpašuma nodoklis. Dārgāki kļuvuši valsts un pašvaldību pakalpojumi. Latvijas banka sadārdzināja lata cenu ar refinansēšanas procenta un komercbanku rezervju palielināšanu. Šie valdības pasākumi vienlaicīgi izsauca saistīto izdevumu lavīnveida pieaugumu – sadārdzinājās kredīti, pieauga maksa par telpām, palielinājās transporta izmaksas, kas ģeometriskā progresijā cēla visas cenas Latvijā. Vai Latvijas valdībai vajadzēja pacelt akcīzes nodokli degvielai, vai vajadzēja celt valsts iestāžu pakalpojumu cenas. Kāpēc pirms iestāšanās Eiropas Savienībā valdība atlika nodokļu un citu maksājumu cenu pacēlumu. Cenu iesaldēšana līdz iestāšanās Eiropas Savienībā nekādu negatīvu iespaidu tautsaimniecībā neatstāja. Kāpēc šajā augstās inflācijas (kas jau tuvojas superinflācijai ar iespējamo lata sabrukumu) apstākļos nevarēja atlikt cenu pacēlumu? Varēja, bet tad samazinātos inflācija un reizē nodokļu ieņēmumi. Par iedzīvotāju naudas ietaupījumiem un pensionāru pensijām jautājums tika pieklusināts, solot, ka pensijas jau paaugstinās.

Latvijā ar katru gadu, tāpat kā vidēji visā pasaulē, palielinās iedzīvotāju vidējie ienākumi un dzīves līmenis. Dažiem procentiem pasaules iedzīvotāju gada ienākumu līmeni mēra simtos tūkstošu vai miljonos dolāru, bet citiem tikai ap vienu dolāru dienā, kaut vidējais ienākums uz vienu iedzīvotāju pasaulē vidēji pārsniedz 20 dolārus dienā. Latvijā vidējais ienākumu līmenis uz vienu iedzīvotāju ir tuvs vidējam pasaules līmenim. Vidēji Latvijā uz vienu mājsaimniecības locekli ienākumi 2007. gadā pārsniedza 140 Ls mēnesī, tas ir, tikai nedaudz ienākumi vidēji bija lielāki kā iztikas minimums. Diemžēl ienākumu sadalījums pa iedzīvotāju grupām bija krasi atšķirīgs. Pensionāru vidējās pensijas bija tikai nedaudz lielākas par 110 latiem mēnesī, tai skaitā gandrīz pusei pensionāru tās nerasniedza 100 latu mēnesī, tas ir tikai 2/3 no iztikas minimuma. Arī kopumā Latvijā vairāk kā pusei no Latvijas iedzīvotājiem ienākumi bija mazāki kā iztikas minimums, un tai skaitā turpat trešdaļai tikai krīzes iztikas minimuma līmenī. Jā, bija arī Latvijā daži tūkstoši iedzīvotāju, kuru ienākumus varēja mērīt jau miljonos latu. Patīkami, ka Latvijā ir daudzi miljonāru, bet vēl nepatīkamāk, ka Latvijā ir tik daudz nabago, kas dzīvo pusbadā. Vai Latvijā ir veikti pasākumi nabago ienākumu palielināšanai. Jā ir, bet tie ir maz iespaidojoši esošo situāciju. Latvijā ir savākti daudzi miljoni sociālā nodokļa (valsts sociālās apdrošināšanas iemaksas), kurš pensijām netiek izmantots. Ievāktā sociālo nodokli atstāj rezervē. Ja savāktā sociālā nodokļa atlikumu izmaksātu pensijās, pensijas jau 2008. gadā var vidēji dubultot. Tātad nevajag nekādu speciālu pasākumu pensiju palielināšanai, tikai vajag sadalīt jau savāktā un netērēt pensiju fondu valsts pārvaldei. Valsts pārvalde jau Latvija tagad ir dārgāka kā padomju sistēmas birokrātija. Reizē ar iedzīvotāju skaita izmaiņām Latvijā, izmainījies arī strādājošo skaits. Ja 1980. gadā strādājošo skaits Latvijā bija 1,364 miljoni, 1990. gadā 1,409 miljoni, tad 2000. gadā tikai 0,939 un 2006. gadā 1,088 miljoni strādājošo. No kopējā iedzīvotāju skaita oficiāli strādāja 47,4%. Bez tam 2006. gadā bija gandrīz 80 tūkstoši darba meklētāju, kas no ekonomiski aktīvo iedzīvotāju skaita sastādīja 6,8%. Salīdzinot ar 1990. gadu, kopējais strādājošo skaits ir samazinājies par 321 tūkstošiem, tai skaitā lauksaimniecībā par 103 tūkstošiem, jeb par 54% un rūpniecībā par 195 tūkstošiem, jeb par 50%. Turpretī pakalpojumu sfērā nodarbināto skaits būtiski nav mainījies. Pēc neoficiāliem datiem vairāk kā 100 tūkstoši Latvijas iedzīvotāju strādā ārzemēs. Ja oficiāli strādājošo skaits Latvijā sastāda 47% no iedzīvotāju skaita, tad pieskaitot ārzemēs strādājošos, Latvijas nodarbināto procents būs jau 52% no kopējā iedzīvotāju skaita. Cerēt uz īpašu strādājošo skaita pieaugumu Latvijā nav pamata. Tas nozīmē, ka ražošanas paplašināšanas gadījumā Latvijā trūks darba spēka un būs jāmeklē iespējas papildināt esošos darba resursus, piesaistot ārzemniekus. Nelielas darba spēka rezerves gan saista ar algu palielinājumu, tas ir – ja maksās vairāk, tad iesaistīsies vēl papildus nestrādājošie un strādājošie strādās intensīvāk. Tomēr jāņem vērā, ka nestrādājošie pārsvarā aizņemti ar bērnu kopšanu vai arī ir tiktāl degradējušies, ka regulāru darbu nav spējīgi strādāt.

Latvijas tautsaimniecības izmaiņas gadu gājumā*
Changes in Latvian economy from 1990 - 2006

Rādītāji	Mēra vienība	1990.g.	1993.g.	2003.g.	2004.g.	2005.g.	2006.g.
Iedzīvotāju skaits gada sākumā	milj.	2,668	2,586	2,331	2,319	2,306	2,295
t.sk. nodarbināti	milj.	1,409	1,245	1,007	1,018	1,036	1,088
no tiem lauksaimniecībā un medniecībā	milj.	0,191	0,197	0,104	0,097	0,088	0,088
mežsaimniecībā	milj.	0,030	0,030	0,031	0,035	0,035	0,029
zvejniecībā	milj.	0,012	0,008	0,003	0,002	0,003	0,002
rūpniecībā	milj.	0,391	0,287	0,198	0,193	0,181	0,196
būvniecībā	milj.	0,136	0,068	0,074	0,087	0,091	0,104
pakalpojumos	milj.	0,649	0,655	0,597	0,606	0,639	0,647
Darba meklētāji: -no 15 – 74 g. veci	tūkst.	...	...	119	119	99	80
-no 15 – 74 g. veci	procentos	...	...	10,6	10,4	8,7	7,4
IKP -faktiskās cenās	miljardos Ls	8,73*	1,467	6,393	7,434	9,059	11,265
-salīdzināmās 2000 g. cenās	miljardos Ls	6,319	3,321	5,858	6,367	7,041	7,881
t.sk. lauksaimniecība, medniecība, mežsaimniecība un zvejniecība	procentos	20,3	10,6	4,0	4,3	4,0	3,0
no tās lauksaimniecība	procentos	18,0	8,6	2,0	2,2	2,0	1,6
rūpniecība	procentos	33,2	21,0	13,6	13,5	12,8	11,6
būvniecība	procentos	9,4	3,9	5,6	5,8	6,3	6,6
pakalpojumi	procentos	30,8	48,3	73,5	73,3	73,9	76,5
Neto apgrozījums	miljardos Ls	...	...	13,764	16,973	22,080	28,0 ¹
Peļņa pēc nodokļiem	miljardos Ls	...	...	0,346	0,683	0,724	0,90 ¹
Komersantu (sabiedrību) aktīvi	miljardos Ls	...	...	11,196	13,493	17,324	20,0 ¹
t. sk. l/s., medniecība, mežsaimn.	procentos	...	...	2,2	2,6	2,6	2,6 ¹
rūpniecība	procentos	...	...	16,6	16,2	15,2	15,0 ¹
tirdzniecība	procentos	...	...	22,2	23,5	23,0	23,0 ¹
Komersantu - pamatlīdzekļi	miljardos Ls	...	...	5,002	5,835	7,216	8,6 ¹
-apgrozāmie līdzekļi	miljardos Ls	...	...	4,506	5,666	7,676	9,8 ¹
Komersantu pasīvi -pašu kapitāls	miljardos Ls	...	...	4,850	5,524	6,009	7,0 ¹
-kredīti	miljardos Ls	..	..	6,208	7,778	11,099	15,0 ¹
Valsts konsolidētais kopbudžets	miljardos Ls	>3,0	0,413	2,139	2,589	3,233	4,210
t.sk. nodokļi kopā	miljardos Ls	>2,5*	0,468	1,832	2,119	2,619	3,38
Nodokļi uz 1 iedzīvotāju	Ls	~1000	181	788	916	1138	1472
Nodokļi attiecībā pret iedzīvotāju ienākumiem	attiecība	0,8	1,44	0,75	0,81	0,86	0,91
Strādājošo mēneša vidējā neto alga	Ls	>150	60	138	150	176	216
Vidējā vecuma pensija	Ls	>90	25	64	71	81	96
Mājsaimniecības rīcības ienākums	Ls	~100	27	87	94	110	140
Iztikas minimums mēnesī	Ls	<70	52	94	99	105	117
Minimālā neto alga mēnesī	Ls	...	15	50	60	70	70
Neto alga pret iztikas minimumu	procentos	>200	115	148	152	168	185
Pensija pret iztikas minimumu	procentos	>100	48	68	72	77	82
Mājsaimniecību rīcībā esošais ienākums pret iztikas minimumu	procentos	>100	52	93	95	105	120
Elektroenerģijas patēriņš valstī	milj. kWh	9044	5280	5201	5404	5729	6128
Eksporta bilance	milj. Ls	>0	0,036	-1339	-1655	-1979	-3047
no eksporta koksne un tās izstrādājumi	milj. Ls	>0	59	582	655	718	795
Zivju nozveja	tūkst. t.	480*	150	115	126	151	138
Mežaudžu kopējā krāja	milj. m3	<500	540	578	573	569	662
Gada koksnes nocirtums	milj. m3	3,8	4,8	11,6	10,7	11,3	9,8
Lauksaimniecībā izmantojamā zeme	milj. ha	2,567*	2,540	1,582	1,642	1,734	1,740
no tās sējumi	milj. ha	1,627	1,426	0,851	0,899	1,000	1,123
Slaucamo govju skaits	tūkst.	535*	351	186	186	185	182

1.tabulas nobeigums

Rādītāji	Mēra vienība	1990.g.	1993.g.	2003.g.	2004.g.	2005.g.	2006. g.
Produkcijas ražošana uz 1 iedzīvotāju: piens	kg	711	451	338	340	352	356
gaļa kautsvārā	kg	116	75	31	32	33	35
t. sk. cūkgaļa	kg	52	27	16	16	17	17
olas	skaits	307	152	219	228	237	242
graudi	kg	600	480	401	458	571	506
kartupeļi	kg	382	496	318	272	286	241
dārzeņi	kg	64	111	94	71	75	76
cukurbietes	kg	165	77	229	219	226	207
augļi un ogas	kg	9	39	20	8	24	~25

*Latvijas CSP dati

** 1990. g. iekšzemes kopprodukts izteikts rubļos

1990.g. nodokļi izteikti rubļos

1980.g. zivju nozveja bija 526 tūkst. t

1938. g. lauksaimniecības izmantojamā zeme bija 3,714 milj. ha

1938. g. slaucamās govīs bija 856 tūkst.

X¹ - 2005. gada dati

Diezgan ievērojamas naudas summas Latvija saņem no Eiropas Savienības, diemžēl Latvijas kopējā budžetā tās gan labi saskatīt nevar, Eiropas Savienības devums tiek sadalīts paralēli Latvijas budžetam. It kā no Eiropas Savienības tiek saņemtas diezgan ievērojamas summas, bet kur viņas aizplūst Latvijas budžetā neparādās. Tās tiek sadalītas atsevišķi, stingri ievērojot Eiropas Savienības direktīvas cik un kam tās var dot, un kad un kā tērēt. Vai noteiktie tērēšanas virzieni Latvijai ir visracionālākie, tas jau ir cits jautājums. Vai vispirms par Eiropas Savienības doto finansējumu vajadzīgs pilnveidot ministriju tehniku un apmācīt darbiniekus, vai svarīgāk būtu piešķirtos līdzekļus ieguldīt ražošanas attīstībā, tas naudas piešķiršanā un sadalē Eiropas Savienību maz interesē. Eiropas Savienība līdzekļu sadali nosaka pēc savas ierastās kārtības. Eiropas Savienībai interesē vide, valsts institūciju labiekārtošana un sakārtošana, bet ne ražošanas paplašināšana.

Vai Eiropas Savienības finansējums ir liels un būtisks vai pieticīgs, kas nevar būtiski iespaidot Latvijas attīstību. Kopumā Eiropas Savienības maksājumi 2007. gadā bija 120,347 miljardi eiro. No šīs summas, rēķinot uz 1 iedzīvotāju Latvija saņem 175 eiro, Lietuva - 235 eiro, Igaunija - 223 eiro, Beļģija - 535 eiro, Īrija - 585 eiro un Luksemburga - 2600 eiro. Savukārt saņemot jāmaksā arī Eiropas Savienības fondā Latvijai - 83 eiro, Lietuvai - 80 eiro un Igaunijai - 103 eiro. Cik jāmaksā Luksemburgai, Īrijai un Beļģijai konkrētā publikācijā netiek uzrādīts. Atņemot no saņemtās summas maksājamo summu varam konstatēt ka 2007. gadā uz 1 iedzīvotāju saņems vairāk kā iemaksās Latvija - 92 eiro, Lietuva - 155 eiro un Igaunija - 120 eiro. Pat Grieķija saņems vairāk kā iemaksās 426 eiro uz katru iedzīvotāju. Kopumā Latvijai 2007. gadā no Eiropas Savienības saņems 403 miljonus eiro un iemaksās 188 miljonus eiro. Atskaitot cik Latvijai jāmaksā, neto ieguvums Latvijai būs 215 miljoni eiro, tas ir ap 120 milj. latu. [I. Tomsons Eiropas izdevumi – konkurētspējai un laukiem // Latvijas avīze 2007. g. 15. dec. 1. un 12. lpp.]. Tāpat vairāk saņems Īrija. Kāpēc tāda nostāja pret Latviju? Vai 92 eiro uz 1 iedzīvotāju ir daudz vai maz? Negatīvā tirdzniecības bilance ar Eiropas Savienību uz katru Latvijas iedzīvotāju ir vairāk par tūkstotus latu. Tātad ko nozīmē 92 eiro uz 1 iedzīvotāju (ap 64 latu), ja negatīvā tirdzniecības bilance ir turpat 20 reiz lielāka (virs 3 miljardi latu). Piedevām pat šos nieka 64 latus jāizlieto pēc Eiropas Savienības noteikumiem. Budžeta pārpalikums Latvijai būs pat lielāks kā Eiropas Savienības dāvana. Tātad par Eiropas Savienības dāsno palīdzību vairāk aģitē, kā faktiski ir tās labums. Iztērējot budžeta pārpalikumu ieguvums būtu lielāks kā Eiropas Savienības palīdzība. Tikpat Eiropas Savienības nauda var veidot inflāciju, tāpat kā Latvijas budžeta pārpalikums laižot to apgrozījumā. Eiropas Savienības maksājumi vēl jūtāmāk var iespaidot inflāciju, jo mazā mērā sekmēs ražošanu, bet pārsvarā novirzīs citās sfērās, radot inflācijas draudus. Ja vēl šo Eiropas Savienības naudu tērētu elektroenerģijas jaudas palielināšanai, celulozes rūpnīcas celtniecībai, Latvijas ceļu būvei, tad vismaz, kaut maz, būtu jūtams efekts Latvijas tautsaimniecībā. Pašlaik gan vairāk ir „runāšana”, kā efekts. Piedevām, šo Eiropas Savienības fondu sadalei Latvijā tiek nelietderīgi patērēti liels strādājošo skaits, kurus algo no Latvijas budžeta līdzekļiem. Reizē ar to tiek nelietderīgi tērēti Latvijas līdzekļi un jūsmots par Eiropas Savienības naudu. Kopējais Eiropas Savienības budžets veidojas no dalībvalstu iemaksām 0,96 procentu apmērā no dalībvalstu nacionālā kopienākuma. Diskutējams paliek jautājums vai nepilns procents ienākuma spēj būtiski izmainīt situāciju. Piedevām daļa no šīs summas tiek piešķirta valstīm ārpus Eiropas Savienības. Minētais ļauj saprast, ka Eiropas Savienības finansējums nekādus „kalnus”, īpaši Latvijā, nevar gāzt. Citādi tas var būt Luksemburgā, Grieķijā vai Īrijā, bet ne Latvijā.

Tomēr Eiropas Savienībā ir arī piemērs, kā no atpalikušas valsts var kļūt par attīstītu valsti kā tas veicies Īrijai. Tomēr šeit apstākļi bija pilnīgi savādāki. Kad Īrija kļuva par Eiropas Savienības valsti tā iekšzemes kopprodukts sastādīja 56% no Eiropas savienības vidējā līmeņa. Latvijai iestājoties Eiropas Savienībā starta pozīcijā iekšzemes

kopprodukts sastādīja tikai 27% no Eiropas Savienības līmeņa. Īrijai būtiski pārveidot tautsaimniecību palīdzēja vairāk kā 35 miljardi eiro Eiropas Savienības devums (toreiz arī viens eiro bija vērtīgāks). Latvijai Eiropas Savienības devums rēķināms tikai pagaidām ap 1 miljardu eiro. Īrija lielāko daļu Eiropas Savienības devuma ieguldīja ražošanā (Tāda bija Īrijas valdības nostāja). „Vai Latvija ir skaidri definējusi un valstiski balstījusi savas attīstības prioritātes? Deklarācijas līmenī, protams, mums ir... .Bet kamēr valsts asinājumi zinātnei un valsts izglītībai Latvijā balansēs starp priekšpēdējo un pēdējo vietu ES... grūti cerēt uz brīnumiem,...” [V. Hermanis Kā panākt ķeltu tīģeri // Biznesa laiks – komentāri. Neatkarīgā 2006. 23.10]. Latvija pēc Eiropas Savienības direktīvām lielāko daļu novirza neražojošā sfērā (valsts ieņēmuma dienesta modernizācijā, notekūdeņu sistēmas pilnveidošanā un citās, kas nav saistītas ar tiešo ražošanu. Nav jau arī īstas skaidrības kādā ražošanā būtu prioritāri jāiegulda – ražošanas attīstības skaitļi jau valdība nav nosaukusi un ražošanas nākotne ir miglā tīta. Īri izmantoja angļu teicienu - „palīdzī pats sev” un no atpalicības nonāca Eiropas Savienības attīstītāko valstu priekšgalā. Vai Latvijai tas iespējams ar niecīgam investīcijām un panīkušu rūpniecību un lauksaimniecību.

Laikam ne bez pamata pasaules banka un citi izsaka bažas, ka Latvija tik ātri Eiropas Savienības līmeni nesasnies. Eiropas Savienības līmeni Latvija varētu sasniegt tikai pēc 58 gadiem, Rumānija pēc 80 gadiem, bet Lietuva pēc 53 gadiem, Igaunija pēc 31 gada un Kipra pēc 21 gada. ”Līdz ar to rodas jautājums par paplašinātās Eiropas Savienības dzīvotspēju” [S. Knipše Dalība ES strauji kāpumu negarantē. Dienas bizness 2003. gada 18. jūnijā pēc „Economist Intelligence Unit” informācijas]. Jā, prognozes nav iepriecinošas, bet laikam pamatotākas, nekā dažu politiku solījumi, „ja” mēs iestāsimies Eiropas Savienībā tās līmeni sasniegsim pēc 10 gadiem. ”Diemžēl brīnumu ar tik izteiktām labvēlīgām brīnumu pazīmēm notiek tikai pasakās.

Latvijā visā tautsaimniecībā notikušas būtiskas izmaiņas visos pārmaiņu laikos. Latvijas tautsaimniecība jau būtiski izmainījās starpkaru periodā pagājušā gadsimta 30. gados, 2. pasaules kara laikā, komunisma okupācijas laikā un arī pēc brīvības atgūšanas. Būtiski mainījies ir iedzīvotāju skaits un tagad piedzīvojam tā būtisku samazināšanos. Katastrofālus zaudējumus piedzīvojusi Latvijas tautsaimniecība. Zaudējumu sekas tautsaimniecībā vēl saglabāsies vismaz 25 gadus, ja ne visus 50 gadus. Iedzīvotāju dzīves līmenis paliks vēl ilgstoši viens no zemākajiem Eiropas Savienībā. Kaut arī IKP pēdējos gados procentos strauji kāpj, tas ir, rēķinot uz 1 iedzīvotāju, salīdzinot ar vecajām Eiropas Savienības valstīm, ir zems. Pagaidām Latvijā salīdzinājumā ar Eiropas Savienības vecajām valstīm ir viszemākās algas un pensijas. Arī dzīves ilgums ir visīsākais. Ārējās tirdzniecības bilance ar katru gadu pasliktinās. Turpretī pakalpojumu apjoms ir audzis, it īpaši darbībās ar nekustāmo īpašumu, finanšu darbības u.c. Samazinājusies arī zivju nozveja. Reizē ar lauksaimniecības katastrofālo kritumu samazinājusies arī lauksaimniecībā izmantojamās zemes platības un reizē arī lopu skaits. Vienīgo pieaugumu var atzīmēt meža platības un koksnes krāja (1.tabula).

Kaut arī pašreizējā situācija Latvijas tautsaimniecības attīstība ir daudzsološa, tomēr reizē arī nestabila, daudzo ārējo faktoru ietekmē. Ražošanas sfēras pagrimums un vājā attīstība, var padziļināt Latvijas tautsaimniecības attīstības problēmas un pastiprināt Latvijas atkarību no ārējiem faktoriem. Ienākumu polarizācija var vēl vairāk pasliktināt situāciju. Ja Latvijas valdība neuzlabos labumu sadales kārtību, neieviešot visā pasaule atzīto progresīvo nodokļu sistēmu, neattīstot ražošanu un pat likvidējot atsevišķas tautsaimniecības nozares, Latvijas tautsaimniecībā var iestāties stagnācija ar nelielu bagāto iedzīvotāju skaitu un lielo nabadzīgo iedzīvotāju skaitu. Šīs polarizācijas iezīmes Latvijas tautsaimniecībā sāk izpausties ar vien krasāk.

Latvijas tautsaimniecība pēc katastrofālā sabrukuma 2. Pasaules karā un atkārtoti pēc 1990. gada, atrodas atdzimšanas posmā. Tomēr tās atdzimšana ir saistīta ar daudzām problēmām. Attīstīto valstu līmenis Latvijai vēl ir kā tāls sapnis. Tā piepildīšanās būs atkarīga no valdošo partiju saprātīgas rīcības un pareizu attīstības ceļu izvēles. Tomēr jācer, ka arī Latvijā valdība sāks rīkoties saprātīgāk un Latvija, kaut ar nokavēšanos tuvosies Eiropas Savienības veco valstu attīstības līmenim.

Publikācijas 2007. gadā

Publications in 2007

Rakstu krājumi:

- 1.LZP Ekonomikas un juridiskās zinātnes galvenie pētījuma virzieni 2006. gadā // Latvijas Zinātnes padomes Ekonomikas un Juridiskās zinātnes ekspertu komisija R., 2007. 193. lpp.
2. Tautsaimniecības attīstības problēmas Latvijā Nr.5 Tautsaimniecības attīstības institūts R., 2007, 228. lpp.

Raksti:

1. Āboliņa I. Mākslinieka intelektuālā īpašuma tiesības regulējums un tā ietekme uz uzskaiti Latvijā/ - LU raksti Ekonomika, 2007. 17. – 25. lpp.
2. Āboliņa I. Mākslinieku saimnieciskās darbības uzskaites īpatnības. – Latvijas Universitāte, iesniegts 2007.gadā.
3. Āboliņa I. Pievienotās vērtības nodoklis fizisko personu saimnieciskai darbībai. – Latvijas Universitāte, doktorantūra, iesniegts 2007.gadā.
4. Čurkina I. Spekulatīvās krīzes: pasaules valstu pieredze // Latvijas Zinātņu akadēmijas Ekonomikas institūta Gadagrāmata, Latvijas Zinātņu akadēmijas Ekonomikas institūts R., 2007. 41. – 56. lpp.
5. Kasjanovs I. Fizisko personu ieguldīšanas kultūra vērtspapīru tirgū Latvijā // Tautsaimniecības attīstības institūts, 5. rakstu krājums ISBN 9984 – 19 – 924 – X “Tautsaimniecības attīstības problēmas Latvijā”, 2007.gads **Error! Bookmark not defined.** – 207 lpp

6. Kasjanovs I. Latvijas brīvo ekonomisko zonu ietekme reģionos // Tautsaimniecības attīstības institūts, 5. rakstu krājums ISBN 9984 – 19 – 924 – X “Tautsaimniecības attīstības problēmas Latvijā”, 2007.gads **Error! Bookmark not defined.** – 159 lpp
7. Keišs S., Tilta E., Kazinovskis A., Zariņa V., Medne A. Reģionalizācija un tās loma līdzsvarotā administratīvi teritoriālā attīstībā Latvijā.// LZA Ekonomikas un juridiskās zinātnes galvenie pētījumu virzieni 2006.gadā: Nr.12. – Rīga: LZA Ekonomikas un juridiskās zinātnes ekspertu komisija, 2007. – 68.-75.lpp.ISSN 1691-290X.
8. Keišs S., Tilta E., Kazinovskis A., Zariņa V., Medne A., Balode G. Reģionalizācija ES un Latvijā sociāli ekonomiskās attīstības kontekstā, LZA Ekonomikas institūta Gadagrāmata 2007, kopā ar autoru kolektīvu, Rīga, 2007. gads, 115. – 129.lpp.
9. Keišs St., Tilta E., Kazinovskis u.c. Reģionalizācija ES un Latvijā sociāli ekonomiskās attīstības kontekstā // Latvijas Zinātņu akadēmijas Ekonomikas institūta Gadagrāmata, Latvijas Zinātņu akadēmijas Ekonomikas institūts R., 115. – 129. lpp.
10. Liepiņa E., Survilo T. Farmaceutisko produktu cenu veidošanās politika // Tautsaimniecības attīstības institūts, 5. rakstu krājums ISBN 9984 – 19 – 924 – X “Tautsaimniecības attīstības problēmas Latvijā”, 2007.gads **Error! Bookmark not defined.** – 215 lpp
11. Medne A. ar autoru kolektīvu Reģionalizācija ES un Latvijā sociāli ekonomiskās attīstības kontekstā, LZA Ekonomikas institūta Gadagrāmata 2007, Rīga, 2007. gads, 115. – 129.lpp.
12. Medne A. Efektīva nodokļu politika kā tūrisma attīstību veicinošs faktors Latvijā // Jauni tūrisma produkti tūrisma attīstībā R., BA Turība 2007 5.lpp.
13. Medne A. Efektīva nodokļu politika kā tūrisma attīstību veicinošs faktors Latvijā // BA Turība, 2007.gada 1.jūnijs,VIII Starptautiskā zinātniskā konferences Jauni tūrisma produkti reģionu attīstībai, Rakstu krājums (diska formā) ISBN 978 – 9984 – 766 – 93 – 5
14. Medne A. Nodokļu politika un tūrisma attīstība Latvijā // Komersanta vēstnesis, 2007. g. Nr.24 un 25
15. Medne A. Nodokļu politika un tūrisma attīstība Latvijā // Tautsaimniecības attīstības institūts, 5. rakstu krājums ISBN 9984 – 19 – 924 – X “Tautsaimniecības attīstības problēmas Latvijā”, 2007.gads, 228 lpp.
16. Medne A. Nodokļu politika un tūrisma attīstība Latvijā. “Komersanta vēstnesis”, 2007.g. Nr.24 un Nr.25 (turpinājums)
17. Medne A. Pieradināti pie atļaidēm // Komersanta vēstnesis, 2007. g. Nr. 50.
18. Medne A. Pieradināti pie atļaidēm “Komersanta vēstnesis”, 2007.g. Nr.50.
19. Medne A. Reģionalizācija un tās loma līdzsvarotā administratīvi teritoriālā attīstībā Latvijā, 68. - 75.lpp
20. Medne A. u.c. Reģionalizācija ES un Latvijā sociāli ekonomiskās attīstības kontekstā LZA Ekonomikas institūts Gadagrāmata 2007, R., 2007. 115 – 129. lpp.
21. Medne A., Tilta E. Nodokļi kā konkurenci veicinošs faktors Latvijā // Tautsaimniecības attīstības problēmas Latvijā R, Tautsaimniecības attīstības institūts 2007 178. – 182. lpp.
22. Medne A., Tilta E. Nodokļu politika un tūrisma attīstība Latvijā. “Komersanta vēstnesis”, 2007.g. Nr.24 un Nr.25 (turpinājums).
23. Pirksts V., Rozenberga V., Golovčenko A., Sproģe I. Galveno pārtikas produktu vajadzība un tās nodrošinājuma ekonomisko problēmu izpēte un risinājumi iedzīvotāju ģimenēs ar dažādu ienākumu līmeni tirgū // LZA Ekonomikas un Juridiskās zinātnes galvenie pētījumu virzieni 2006. gadā. R., Latvijas Zinātnes Padomes Ekonomikas un juridiskās zinātnes ekspertu komisija 2007. 108, - 114. lpp.
24. Sproģe I Latvijas nodokļu politikas attīstības iespējas // Tautsaimniecības attīstības institūts, 5. rakstu krājums ISBN 9984 – 19 – 924 – X “Tautsaimniecības attīstības problēmas Latvijā”, 2007.gads **Error! Bookmark not defined.** – 171 lpp
25. Sproģe I. Latvijas nodokļu politika // Statistikas un pārvaldes problēmas, R., „Drukātava” 2007. 41. - -52. lpp.
26. Sproģis A. Problēmas Latvijas tautsaimniecībā un to novēršanas iespējas // Tautsaimniecības attīstības institūts, 5. rakstu krājums ISBN 9984 – 19 – 924 – X “Tautsaimniecības attīstības problēmas Latvijā”, 2007.gads **Error! Bookmark not defined.** – 58 lpp
27. Sproģis A., Sproģe I. un Sproģis J. Latvijas ekonomikas attīstība // Statistikas un pārvaldes problēmas, R., „Drukātava” 2007. 53. – 75. lpp.
28. Sproģis A., Sproģis J., Sproģe I. Latvijas lauksaimniecība gadu gaitā // Tautsaimniecības attīstības institūts, 5. rakstu krājums ISBN 9984 – 19 – 924 – X “Tautsaimniecības attīstības problēmas Latvijā”, 2007.gads **Error! Bookmark not defined.** – 117 lpp
29. Sproģis A., Zelgalvis E., Kālis I. u.c. Latvijas tautsaimniecības attīstības perspektīvas // LZA Ekonomikas un juridiskās zinātnes galvenie pētījumu virzieni 2006. gadā. R., Latvijas Zinātnes Padomes Ekonomikas un Juridiskās zinātnes ekspertu komisija 2007. 125. – 132. lpp.
30. Sproģis A., Zelgalvis E., Kālis I., Āboliņa I., Čurkina I., Krievs M., Medne A., Rijkure A., Sproģis J., Šteins S., Liepiņa E., Sietiņšons J., Sproģe I., Striks Dz., Kasjanovs I., Salmiņš J. Latvijas tautsaimniecības attīstības perspektīvas.// LZA Ekonomikas un juridiskās zinātnes galvenie pētījumu virzieni 2006.gadā: Nr.12. – Rīga: LZA Ekonomikas un juridiskās zinātnes ekspertu komisija, 2007. – 125.-132.lpp.ISSN 1691-290X.
31. Sproģis J. Latvija meža produkcija // Tautsaimniecības attīstības institūts, 5. rakstu krājums ISBN 9984 – 19 – 924 – X “Tautsaimniecības attīstības problēmas Latvijā”, 2007.gads **Error! Bookmark not defined.** – 140 lpp
32. Sproģis J. Latvijas meža produkcija // Statistikas un pārvaldes problēmas, R., „Drukātava” 2007. 76. – 98. lpp.

33. Sproģis J. Latvijas tautsaimniecība līdz 2006. gadam // *Ekonomika un vadības zinātne*, LU raksti R., 2007. 164. – 178. lpp.
34. Sproģis J., Sproģe L., Sproģis A. Latvijas ekonomika līdz 2006. gadam // *Economic science for Rural Development, Development: Rural and Regional*, Latvia University of Agriculture Nr.12 Jelgava 2007, 20. – 28. lpp.
35. Striķis Dz. Ēnu ekonomika Latvijā // *Tautsaimniecības attīstības institūts*, 5. rakstu krājums ISBN 9984 – 19 – 924 – X “Tautsaimniecības attīstības problēmas Latvijā”, 2007.gads **Error! Bookmark not defined.** – 148 lpp
36. Šulca O., Kuzmina I., Sproģe I. Latvijas ārējo sakaru perspektīvas Eiropas Savienības vienotajā tirgū // *LZP Ekonomikas un Juridiskās zinātnes galvenie pētījumu virzieni* 2006. gadā. R., Latvijas Zinātnes Padomes Ekonomikas un Juridiskās zinātnes ekspertu komisija 2007. 147. – 149. Lpp.
37. Tīla E., Medne A. Nodokļu politika un tūrisma attīstība Latvijā// *Tautsaimniecības attīstības problēmas Latvijā* R, *Tautsaimniecības attīstības institūts* 2007 172. – 177. lpp.
38. Vītola I. Latvijas banku sistēma ES paplašināšanās kontekstā // *Tautsaimniecības attīstības institūts*, 5. rakstu krājums ISBN 9984 – 19 – 924 – X “Tautsaimniecības attīstības problēmas Latvijā”, 2007.gads **Error! Bookmark not defined.** – 195 lpp
39. Медне А. Лизинг его формы и обложение налогами в Латвии //Житомирський Державний технологічний університет, Україна, 18 –19 жовтня 2007 р., VI Міжнародна наукова конференція , Матеріали та тексти виступів, 223. – 232. ср.
40. Медне А. Лизинг его формы и обложение налогами в Латвии \ Житомирский Державний технологічний університет,Украина,18 – 19 жовтня 2007 р., VI Міжнародна наукова конференція 223 -232. ср.

Piedalīšanās konferencēs 2007. gadā

Reports conferences in 2007

1. Medne A. “Efektīva nodokļu politika kā tūrisma attīstību veicinošs faktors Latvijā” BA Turība, 2007.gada 1.jūnijs,VIII Starptautiskā zinātniskā konference Jauni tūrisma produkti reģionu attīstībai ar ziņojumu
2. Medne A. “Изменение стоимости долгосрочных активов, причины, решения, согласование с международными стандартами бухгалтерского учета и их отражение на налоговое законодательство Латвии” Maskavas Valsts Universitāte, 2007.gada 28.jūnijs, 35. starptautiskajā zinātniskajā konferencē Taturas lasījumi, ziņojums
3. Medne A. Biznesa augstskola Turība, 2007.gada 1.jūnijs,VIII Starptautiskā zinātniskā konference Jauni tūrisma produkti reģionu attīstībai ar ziņojumu “Efektīva nodokļu politika kā tūrisma attīstību veicinošs faktors Latvijā”.
4. Medne A. Efektīva nodokļu politika kā tūrisma attīstību veicinošs faktors Latvijā // BA Turība konferencē Jauni tūrisma produkti tūrisma attīstībai 2007. g. 1. jūn.
5. Medne A. Maskavas Valsts Universitāte, 2007.gada 28.jūnijs, 35. starptautiskajā zinātniskajā konferencē Taturas lasījumi, ziņojums “Изменение стоимости долгосрочных активов, причины, решения, согласование с международными стандартами бухгалтерского учета и их отражение на налоговое законодательство Латвии”.
6. Медне А. Житомирський Державний технологічний університет, Україна, 18. –19. 10. 2007., VI Міжнародна наукова конференція. Лизинг его формы и обложение налогами в Латвии.
7. Rijkure A. Autoceļu attīstības iespējas Latvijā// LU starptautiskā konferencē 2007. g. janvārī
8. Rijkure A. Latvijas Universitātes 65 konference (2007.gada janvāris - marts) referāts „Autoceļu attīstības iespējas Latvijā”.
9. Rijkure A. Šauļu Universitātes starptautiskā konference „Economics and Management: current Issues and Perspectives” (2007.gada 22. novembris) referāts: „The influence of traffic organization on the development of Latvian roads”.
10. Rijkure A. The influence of traffic organization on the development of Latvian roads// konferencē „Economics and Management current Issues and Perspectives”Šauļu universitāte 2007. g. 22. nov.
11. Sproģis J., Sproģe I un Sproģis A. Latvijas ekonomika līdz 2006. gadam. 8. Starptautiskā zinātniskā konference – ekonomikas zinātne, Jelgava 2007. gada 25. un 26. aprīlī
12. Striķis Dz. Maksājumu pakalpojumu tirgū Latvijā // R., LU 65. Konferencē Ekonomikas attīstības problēmas zināšanu sabiedrībā, 2007. gada februārī
13. Медне А. Лизинг его формы и обложение налогами в Латвии / Житомирський Державний технологічний університет, Україна, 18. –19. 10. 2007., VI Міжнародна наукова конференція

Perspectives of Latvian national economics’ developments

The paper points out that the economy of Latvia encompasses all that is located inhabitants, animals and other movable and immovable things, their position and changes, as a result of developments of the world and human activities. The paper contains an analysis, showing how the impact of development of economy causes changes in the welfare of population and their aims of life, creating the desire to live long, healthy and secured.

Key words: Economy of Latvia, development of economy, welfare of population.

LZA Dr.h.c., Dr.agr., prof. **Voldemārs Strīkis**
Dr.ekon., profesore **Irina Pilvere**
Dr.ekon. **Modrīte Pelše**
Mg.ekon. **Edīte Igaune**
Mg.ped. **Dace Vīksne**
Mg.aed. **Anda Vītiņa**
Bc.soc. **Jānis Leikučs**

Latvijas Lauksaimniecības universitāte,
Ekonomikas fakultāte,
Svētes 18, Jelgava, LV-3001
tel. 29286497
e-pasts: Voldemars.Strikis@llu.lv

Cilvēkkapitāls: sociālā kapitāla uzkrāšanas procesa izziņāšana lauku reģionu attīstības līmeņu izlīdzināšanai

Ievads

Iepriekšējos gados tika veikta vispusīga sociālā kapitāla analīze zinātnieku darbos. Tika noskaidroti un izstrādāti jēdzieni, pētījumu metodika. Rezultātā secināts:

- jēdziena „sociālais kapitāls” definīcijas ir vairākas;
- līdzdalība sociālajos tīklos stiprina attiecības starp indivīdiem un dažādām sabiedrības grupām, saliedē indivīdus ar līdzīgiem uzskatiem, attieksmēm konkrēta mērķa sasniegšanai, veicina uzticēšanos, kā arī cilvēku iesaistīšanos sabiedriskajos procesos un vēlēšanos brīvprātīgi darboties kopīgu mērķu labā;
- svarīgs ir atzinums, ka cilvēku prasmes veidot tīklus un tos izmantot ir atšķirīgas, un tas nozīmē, ka arī sociālā kapitāla līmenī ir iespējama polarizācija. Sociālais kapitāls, kuru rada cilvēku iesaistīšanās sabiedriskajos tīklos, var polarizēt sabiedrību tāpat kā atšķirīgi ienākumi. Cilvēki ar augstāko izglītību, lielākiem ienākumiem un prasmēm spēj vieglāk sasniegt savus mērķus, jo viņi zina kā savā labā izmantot tīklošanas priekšrocības;
- sociālā kapitāla izmantošana dažreiz var būt ar negatīvu ievirzi.

Veiktā sociālā kapitāla zinātnieku darbu analīze, kā arī temata izpēte ļāva izstrādāt mūsu sociālā kapitāla interpretējumu. Sociālais kapitāls ir visi tie labumi no savstarpējām attiecībām, kas veidojas sociālo struktūru tīklojumā un kas ietekmē indivīda rīcību (Pelše M.).

Atslēgvārdi: sociālais kapitāls, uzņēmējdarbības veiksmē, uzņēmējdarbības attīstība

Pētījuma mērķis, uzdevumi

Mērķis, - izziņāt sociālā kapitāla, cilvēkkapitāla ietvaros, uzkrāšanas procesu panākot lauku reģionu straujāku ekonomikas izaugsmi, it sevišķi reģionu attīstības līmeņu izlīdzināšanu. Pētījumu izvēršanai tika izstrādāti detalizēti **uzdevumi 2006.-2008. gadam**.

1. Aprobēt sociālā kapitāla izmantošanas iespējas ekonomikā un ieteikt sociālā kapitāla uzkrāšanas pazīmes, indikatorus.
2. Izanalizēt lauku reģionu veidošanos.
3. Noteikt sociālā kapitāla lomu lauku uzņēmējdarbībā.
4. Izanalizēt sociālo tīklu uzticēšanās iespējas.
5. Noskaidrot formālos un neformālos kontaktu tīklus, to normas.
6. Izvērtēt zemnieku saimniecību vadītāju aptaujas rezultātus un noteikt sociālā kapitāla klātbūtnes pazīmju un saimnieciskās veiksmes rādītāju sakarības.
7. Pamatojoties uz ekspertu viedokli, noteikt piemērotāko scenāriju zemnieku sociālā kapitāla palielināšanai.
8. Noteikt optimālo sociālā kapitāla attīstības scenāriju Zemgalē.
9. Izziņāt sociālā kapitāla ietekmi uz uzņēmumu attīstību Pierīgas reģionā.
10. Ieteikt sociālā kapitāla izmantošanas pilnveides iespējas.

Ņemot vērā piešķirto finansējuma apjomu, līdz ar to iespējas, 2005. gadā, galvenokārt, tika veikta teorētiskā izpēte, 2006. gadā pētījumi lielā mērā aprobežojās ar Zemgales zemnieku saimniecībām, savukārt 2007. gadā noslēdzot pētījumus Zemgalē, tie uzsākti arī Pierīgā. 2008. gadā paredzēts pētījumus noslēgt Pierīgā un apkopot 1. etapa pētījumus kopsavilkumā, lai tos varētu turpināt 2. etapā.

Rezultāti un diskusija

Padziļināti teorētiskie pētījumi parādīja, ka sociālā kapitāla izmantošanas pētījumiem daudzu valstu zinātnieki pievērš pastiprinātu uzmanību.

Latvijā pētījumu par sociālo kapitālu joprojām ir maz, tie ir ierobežoti. Šī pētījuma autoru 15 publikācijas no virknes starptautisko rakstu krājumiem apkopotas izdevumā „Sociālā kapitāla pētījumi Latvijas laukos” oriģinālā latviešu valodā (2007, Jelgavā, 93 lpp.).

1. Sociālais kapitāls ekonomikā

Sociālais kapitāls, kas ietver sevī uzticēšanās elementus un kas veicina sadarbību starp indivīdiem vai to grupām ir būtisks ekonomisko procesu virzītājspēks mūsdienās.

No pētījumiem secināts:

1. Sociālais kapitāls ir sabiedrībā eksistējošu sociālo attiecību kopums. Šis termins ir gan socioloģisks, gan ekonomisks. Ekonomikā tas ir papildus instruments produkcijas palielināšanā un peļņas iegūšanā saimnieciskajā darbībā.
2. Viena no sociālā kapitāla pazīmēm ir "uzticēšanās" gan atsevišķu indivīdu, gan plašākas sabiedrības daļas, dažādu grupu, organizāciju, kolektīvu utt. starpā. Mūsdienu sabiedrībā izveidojies paradokss: iedzīvotāji no vienas puses vēlas, lai pie varas esošie politiķi meklētu risinājumus sabiedrības problēmām, bet no otras puses sabiedrība arvien mazāk uzticas saviem politiskajiem līderiem un varas institūcijām vai pat neuzticas vispār. Šis fakts liecina par lielu plaisu starp sabiedrību un valsts vadību, par iedzīvotāju viedokļa neņemšanu vērā likumdošanā un valsts pārvaldē.
3. Lai aktivizētu saimniecisko un sabiedrisko darbību Latvijas laukos, nepieciešams iesaistīt sociālo kapitālu, kas kalpotu kā ekonomikas virzītājspēks šajās teritorijās.
4. Ekonomikas institūciju kvalitāte ietekmē ekonomikas izaugsmi, uzņēmējdarbības veiksmi un otrādi: tās ietekmē svarīgākos tirgus elementus, informācijas plūsmu, īpašumtiesības un transakcijas. Sociālais kapitāls tiek saistīts ar neformālo institūciju pastāvēšanu ekonomikā. Šīs institūcijas jeb „struktūras” var būt atšķirīgas, atkarībā no grupas un sociālajiem slāņiem.
5. Sociālā kapitāla iekļaušanu ekonomikas parādību analīzē nozīmē to, ka vismaz dažas sociālās aktivitātes un attiecības, procesi un pārmaiņas sabiedrībā kļūst endogenas ekonomikai.
6. Ekonomisko sadarbību veicina valsts izveidotās formālās institūcijas, kas iet paralēli un pārklājas ar neformālajām, - dažādām sabiedriskajām un politiskajām institūcijām, un nevar pētīt vienu jomu aizmirst par otru.
7. Izvērtējot līdzšinējos zinātnieku pētījumus, izvēlēti sociālā kapitāla indikatori, kas iekļaujami tā pētījumos ekonomikā, izzinot veiksmes cēloņus uzņēmējdarbībā – piedalīšanās nevalstiskajās organizācijās, biedrībās, kooperācijā, arodkustībā, vēlēšanās, kā arī rādītāji, kas raksturo komunikabilitāti un personiskās īpašības.
8. Ekonomikā, uzņēmējdarbībā laukos sociālā kapitāla klātbūtni nosaka neformālie sociālie tīkli un formālās organizācijas, kurās piedalās indivīdi un lauku saimniecības, ražojot preces un sniedzot pakalpojumus savām vajadzībām, patēriņam, apmaiņai vai pārdošanai.
9. Sociālā kapitāla ekonomikā, daļēji uzņēmējdarbības vidē laukos, pētījumos konstruktīvākus, tveramākus rezultātus var iegūt tos veicot vienveidīgā vidē, proti, aptaujājot lauku uzņēmējus.

2. Pētījumi par reģionu veidošanos Latvijā

Tie parāda:

1. Reģionālā identitāte ir fenomens, kad cilvēks sevi identificē ar konkrēta reģiona sociālo sistēmu. Būtisks faktors dzīvesvietas izvēlē ir dzimtas tradīcijām, proti, dzīvot kādā noteiktā reģionā.
2. Reģionālo identitāti šaurākā nozīmē var uztvert arī kā atsevišķas pašvaldības identitāti.
3. Ilgāk dzīvojot vienā vietā, liela daļa iedzīvotāju kļūst par šīs vietas patriotiem, kas dod pozitīvu impulsu teritorijas attīstībai.
4. Reģionālā apziņa un cilvēku kopības izjūta ir papildus impulss institūciju darbībai, ekonomikas un katra indivīda attīstībai.
5. Sociālais kapitāls ietekmē politiskās varas veidošanos vietējās pašvaldībās. Vairāku dažādu interešu sociālo grupu esamība nosaka aktīvāku politisko dzīvi.
6. Sociālā kapitāla pētījumos, galvenokārt, izmantots Latvijas dalījums plānošanas reģionos.
7. Īpaši tika pētīti Zemgales un Rīgas reģioni. Secināts, ka lauku reģionalizācijā piemērotāks ir Pierīgas reģions.

3. Lauku uzņēmēju saimnieciskā veiksmē

Lauku uzņēmēju saimniecisko veiksmi, izmantojot sociālo kapitālu nosaka:

1. Būtiska nozīme ir uzņēmēju dalībai profesionālajās biedrībās, apvienībās, asociācijās un dažādās lauksaimnieciskā rakstura sabiedriskajās organizācijās. Šeit tiek iegūta pieeja informācijai, sniegts sociālais atbalsts un veidoti sociālie tīklojumi, kas veiksmīgi varētu tikt izmantoti saimniecības attīstībā.
2. Uzņēmējiem svarīgi, lai viņi spētu uzticēties, jo īpaši institūcijām, kuras ietekmē saimniecisko attīstību. Šāda veida institūcijas Latvijā ir valdība, banku sistēma, dažādas sabiedriskās organizācijas, izglītības iestādes un daļēji arī masu mediji, kā arī Eiropas Savienības institūcijas.
3. Pastāv savstarpēja sakarība starp zemnieku saimniecību īpašnieku dalību lauksaimnieciskā rakstura kooperatīvos un visiem izvēlētajiem saimnieciskās veiksmes raksturojošiem rādītājiem: apsaimniekojamās zemes platības un to izmaiņām pēdējos 10 gados, SAPARD līdzekļu izmantošanu, saimniecības pašreizējo materiālo stāvokli un saimniecības nākotnes perspektīvām.

4. Zemnieku saimniecību attīstības un sociālā kapitāla savstarpējo sakarību pētījumi reģionālajā kontekstā

Pētījumi parādīja:

1. Pastāv vairāki zemnieku saimniecību sociālā kapitāla specifiskie ietekmējošie faktori, kas pamatā saistīti ar zemnieku un viņu ģimeņu zemo mobilitātes līmeni.
2. Zemnieku saimniecību ekonomiskās attīstības rādītāji ir saistīti ar sociālā kapitāla telpiskās struktūras veidiem, kur izdala četru veidu sociālo kapitālu: šauras kopienas, vietēja rakstura, reģionāla un starpreģionāla rakstura. Zemnieku saimniecības, kurās pārsvarā ir šauras kopienas vai vietēja rakstura sociālais kapitāls ir mazāk attīstītas, nekā tās, kuru rīcībā ir reģionāla vai starpreģionāla rakstura sociālais kapitāls.
3. Atkarībā no rīcībā esošā sociālā kapitāla veida, notiek investīciju process attiecīgajā reģionālajā telpā. Nozīmīgāku ieguldījumu reģionālajā attīstībā sniedz zemnieku saimniecības, kuru sociālais kapitāls, kontaktu tīkli un neformālā darbība, notiek gan vietējo pašvaldību, gan reģionu līmenī, tādejādi zemnieku saimniecību attīstībā un katra reģiona attīstībā ir svarīgi visu četru veidu sociālā kapitāla esamība.
4. Plašs sociālais kapitāls ir būtisks nosacījums iespējai investēt reģionālajā attīstībā.

5. Zemnieku sociālā kapitāla attīstības iespējamo scenāriju izvērtējums

Tika izvērtēti, iesaistot ekspertus un veicot izmaksu aprēķinus, trīs sociālā kapitāla kapacitātes paaugstināšanas scenāriji Zemgalē: vienota informācijas centra izveide, mūžizglītības sistēmas ieviešana, kooperācijas attīstība. Tie parādīja:

1. Kā pieņemamāko scenāriju zemnieku sociālā kapitāla palielināšanā eksperti novērtējuši Vienotā informācijas centra izveidi, globālās prioritātes vektors ir 0.35, pēc tam augstāko vērtējumu ieguvusi Kooperācijas sistēmas izveide, globālā prioritāte 0.30, kam seko Mūžizglītības sistēmas izveide zemniekiem, prioritātes vektors 0.27. Visiem šiem scenārijiem vērtējums ir diezgan tuvs, kas neizslēdz visu šo scenāriju vienlaikus attīstību. Pašreizējā situācija kā neapmierinoša tiek vērtēta sociālā kapitāla palielināšanā.
2. Vērtējot paredzamos scenāriju rezultātus, pieaugošā sociālā kapitāla visvienmērīgāko teritoriālo pārklājumu var iegūt, īstenojot Vienota informācijas centra izveidi Zemgalē. To iespējams panākt desmit gadu laikā.
3. Izvērtējot sociālā kapitāla attīstības scenārijus pēc paredzamajām izmaksām piecu gadu periodā, vislielākās izmaksas nepieciešamas Kooperācijas sistēmas izveidei un uzturēšanai. Seko Vienotā informācijas centra izveidei un darbības nodrošināšanai nepieciešamo līdzekļu apjoms, bet Mūžizglītības sistēmas zemniekiem ieviešanai Zemgalē nepieciešams vismazāk līdzekļu.
4. Sociālā kapitāla attīstībai Zemgalē vispirms būtu nepieciešams veidot Vienoto informācijas centru, tas ļautu plašāk iesaistīt lauku iedzīvotāju rīcībā esošo sociālo kapitālu, turklāt šā scenārija īstenošana nodrošinātu visvienmērīgāko sociālā kapitāla tīkla pārklājumu reģionā, izmantojot relatīvi zemākas realizācijas izmaksas. Kā nākamo varētu uzsākt Mūžizglītības sistēmas izveidi zemniekiem, kurai nav nepieciešami lieli ieguldījumi, vienlaikus strādājot arī pie Kooperācijas sistēmas pilnveidošanas Zemgalē.
5. Sociālā kapitāla attīstības scenāriji un to īstenošana faktiski pārsniedz viena reģiona robežas, tāpēc tie ir aprobežjami daudz plašākā teritorijā, proti, visas Latvijas ietvaros.

Secinājumi

1. Ekonomiskajās aktivitātēs pašreiz arvien svarīgāk ir apzināt jaunus ekonomiskos resursus, viens no šādiem resursiem ir sociālais kapitāls. Sociālais kapitāls ir visi tie ieguvumi no savstarpējām attiecībām, kas veidojas sociālo struktūru tīklojumā un kas ietekmē indivīda rīcību.
2. Kā priekšrocības Zemgales zemnieku sociālā kapitāla veidošanās procesā var nosaukt reģiona izdevīgo atrašanās vietu, kas saistīts ar skaitliski lielo laukos dzīvojošo iedzīvotāju īpatsvaru, galvenā lauksaimniecības resursa – zemes kvalitāti, samērā augsto izglītības līmeni un izglītības pieejamību reģionā, plašo lauksaimniecības menedžmenta un pakalpojumu tīklu, vēsturiski veidojušās tradīcijas nozares attīstībā.
3. Sociālā kapitāla attīstības izpēte Pierīgas un citos Latvijas reģionos jāturpina, lai izstrādātu visaptverošus ieteikumus.
4. Kā optimālāko scenāriju zemnieku sociālā kapitāla palielināšanā eksperti novērtējuši vienotā informācijas centra izveidi (prioritātes vektora koordināte 0.35), aiz tā augstāko vērtējumu ieguvusi kooperācijas sistēmas izveide (koordināte 0.30), kam seko mūžizglītības sistēmas izveide zemniekiem (prioritātes vektora koordināte 0.27). Pie tam visiem šiem scenārijiem vērtējums ir visai tuvs, kas neizslēdz visu šo scenāriju vienlaicīgu attīstību.

Disertācijas

1. Pelše M. Sociālā kapitāla attīstības iespējas Zemgalē. Aizstāvēts ekonomikas zinātņu doktora grāda ieguvei 2007. gada 28. septembrī.
2. Igaune E. Sociālā kapitāla izpēte Rīgas aglomerācijā. Sagatavots 1. lasījums.

Līdzdalība konferencēs 2007. gadā

1. Strīķis V., Pelše M., Leikučs J. Social Capital in Farm of Latvia. Internacional Scientific Conference „Influence of the EU support on structural changes in the agricultural and food sector”. Vilnius, Lithuanian Institute of Agrarian Economics. 27.-28. 03. 2007.
2. Pelše M. Informācija, kooperācija, mūžizglītība: sociālā kapitāla attīstībai Zemgalē. International Scientific Conference „Economic Science for Rural Development”. Jelgava, 25.-26. April 2007.
3. Igaune E. Sociālais kapitāls Pierīgas reģionā. Starptautiska zinātniska konference „Zinātne lauku attīstībai 2007”. Jelgava, 2007. gada 16.-18. maijā.

Publikācijas

1. Igaune E. Sociālais kapitāls Pierīgas reģionā. Research for Rural Development 2007. Jelgava, 2007, p.285-292.
2. Pelše M. Zemnieku sociālā kapitāla attīstības iespējamo scenāriju izvērtējums. Latvijas Lauksaimniecības universitātes raksti: zinātnisko rakstu krājums, 2007, Nr.19, 89.-98. lpp.
3. Pelše M. Informācija, kooperācija, mūžizglītība: sociālā kapitāla attīstībai Zemgalē. Proceedings of the Internacional Scientific Conference „Economic Science for Rural Development”. Jelgava, 25-26 April, 2007. Nr.12: Development: Rural and Regional, p.225-231.
4. Strīķis V., Pelše M., Igaune E., Pilvere I., Vīksne D., Vītiņa A., Leikučs J.. Sociālā kapitāla pētījumi Latvijas laukos. Starptautisko zinātnisko rakstu oriģinālu izdevums latviešu valodā. LLU, 2007, 99. lpp.
5. Strīķis V., Pelše M., Leikučs J.. Social capital in farms of Latvia. Lithuanian Academy of Sciences. Agricultural Sciences. Nr.14, 2007, p. 86-90.

Dr.ekon., prof. **Roberts Škapars**
Dr.ekon., prof. **Ērika Šumilo**
Dr.ekon., as.prof. **Kaspars Kroders**
Maģ.ekon. **Kārlis Pūrmalis**

Latvijas Universitāte
Ekonomikas un vadības fakultāte
Aspazijas bulv. 5, tālr. 7034762

Latvijas darba tirgus Eiropas Savienības integrācijas procesā

Tēma ir veltīta Latvijas darba tirgus izpētei. Galvenā uzmanība ir pievērsta nodarbinātības jautājumiem un bezdarbam, tā cēloņiem, ģeogrāfijai. Darbā ir izvirzīti arī virkne priekšlikumu, kuru realizēšana varētu bezdarbu samazināt, it sevišķi Latvijas laukos.

Atslēgvārdi: nodarbinātība, bezdarba līmenis, darba tirgus, kvalifikācijas celšana

Pētījuma mērķis: izstrādāt bezdarba samazināšanas un nodarbinātības stimulēšanas koncepciju Latvijas darba tirgū. Zinātnisko pētījumu gaitā jādod zinātnisks, komplekss darba tirgus vērtējums, kas veicinās tautsaimniecības ilgspejīgu attīstību.

Pētījumā izmantotas analītiskās pētniecības, statistiskās informācijas grupēšanas un analīzes metodes.

Mērķa realizācijai izmantoti statistiskās uzskaites materiāli, zinātniskās publikācijas.

Bezdarbs un nodarbinātības jautājumi ir viena no svarīgākajām ekonomikas problēmām. Arī Baltijas valstīs šī problēma ir ļoti aktuāla. Bezdarbu uzskata par ekonomisku un sociālu problēmu jebkurā sabiedrībā un tam ir vairāki iemesli. Bezdarba esamība uzrāda resursu zaudējumu ekonomikā kopumā. Ja bezdarbnieki būtu nodarbināti, tad saražotais produkcijas apjoms ekonomikā būtu lielāks. Valdības izdevumi bezdarbnieku pabalstiem būtu mazāki un nodokļu likmes būtu zemākas.

Darba tirgus atspoguļo galvenās tendences nodarbinātības jomā, nodarbināto sastāvu, kā arī bezdarba līmeni, tā izmaiņas. Darba tirgus ir īpašs tirgus, jo te darījumos tiek iesaistīta īpaša prece – cilvēks.

Bezdarba viens no galvenajiem cēloņiem kopumā ir darba meklētāju nespēja piedāvāt darba tirgum pieprasītā veida un atbilstošas kvalitātes darba spējas. Ir arī citi cēloņi, piemēram, ekonomiskās aktivitātes samazināšanās, tautsaimniecības pārstrukturizēšanās, sezonāla rakstura tirgus izmaiņas, eksporta grūtības u.c.

Bezdarba problēmas ir cieši saistītas ar efektīvu valsts nodarbinātības politiku. Galvenie nodarbinātības rādītāji ir pa gadiem izmainās (1.tabula):

1. tabula

Nodarbinātības galvenie rādītāji Latvijā 2000-2006.g., tūkst. cilvēki.¹
Main indices of employment in Latvia 2006-2007, thous.

Gads	Ekonomiski aktīvie iedzīvotāji	Nodarbinātie iedzīvotāji	Nodarbinātības līmenis (% no darbaspējas vecuma iedzīvotājiem)
2000	1100	941	57,5
2001	1107	962	58,6
2002	1123	989	60,4
2003	1126	1007	61,8
2004	1129	1018	62,3
2005	1101	1003	63,4
2006	1186	1075	64,1

Laika posmā no 2000. gada līdz 2006. gadam nodarbināto skaits Latvijā ir palielinājies par 157,5 tūkstošiem. Vislielākās izmaiņas notikušas būvniecības nozarē, kur laika posmā no 2000. gada līdz 2006. gadam nodarbināto skaits palielinājies par 12 tūkstošiem, transporta, glabāšanas un sakaru nozarē – par 18 tūkstošiem, valsts pārvaldes un aizsardzības un obligātās sociālās apdrošināšanas nozarē – par 12 tūkstošiem. Tas noticis uz lauksaimniecības un apstrādes rūpniecības nozaru rēķina, kurās nodarbināto skaits samazinājies attiecīgi par 21,9 un 8,9 tūkstošiem. 2005. gadā nodarbināto skaits ievērojami samazinājies arī elektroenerģijas, gāzes un ūdensapgādes (par 2,5 tūkstošiem) un pārējo komunālo, sociālo un individuālo pakalpojumu (par 2 tūkstošiem) nozarēs².

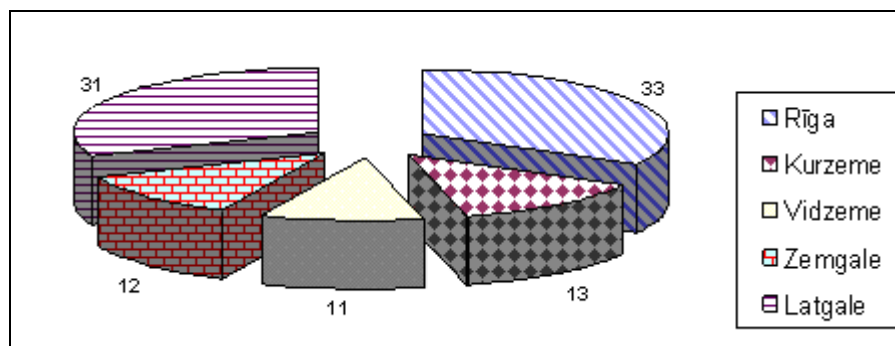
¹ Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību./LR Ekonomikas ministrija – Rīga, 2005. gada decembris – 75.lpp.

² LR Centrālās Statistikas pārvaldes mājas lapa - <http://www.csb.gov.lv>

Pēc CSP datiem 2006. gadā, salīdzinot ar 2005. gadu, nodarbinātības līmenis Rīgā ir pieaudzis par 2,8 procentpunktiem, sasniedzot 72,0%, Pierīgā – par 4,9 procentpunktiem, sasniedzot 70,2%, Vidzemes un Kurzemes reģionos nodarbinātības līmenis palielinājās attiecīgi par 0,5 un 1,6 procentpunktiem, sasniedzot 63,0% un 63,6%. Zemgales un Latgales reģionos nodarbinātības līmenis palielinājās attiecīgi par 4,5 un 3,7 procentpunktiem, sasniedzot 65,5% un 56,8%.¹

Bezdarba sadalījums pa reģioniem 2006. gadā parādīts 1. attēlā.

1.att. Bezdarbnieku sadalījums pa reģioniem 2006. gadā², %
Figure 1. Unemployment separation by regions during 2006, %

Aplūkojot 1. attēla datus, jāsecina, ka vislielākais bezdarbnieku īpatsvars ir Latgalē. Šī atšķirība nodarbinātības līmenī ir strauji palielinājusies pēdējo gadu laikā, jo nodarbinātības līmenis Rīgā un tās tuvākajā apkārtnē ir bijis salīdzinoši stabils. Zemākais bezdarba līmenis 2006. gadā bija Rīgā, Ogres, Rīgas, Tukuma un Saldus rajonos – 4,5%, 5,5%, 5,7%, 6,2% un 6,5%³.

Nodarbinātības līmeņu reģionālo atšķirību pamatā ir vājās ekonomiskās aktivitātes no Rīgas attālākajos reģionos. Rīgā un lielākajos reģionu centros vēl ir iespējas atrast apmierinošas kvalitātes speciālistus, bet lauku rajonos tas ir ļoti apgrūtināts. Zema darbaspēka ģeogrāfiskā mobilitāte, ko ekonomiski vājāk attīstītos reģionos negatīvi ietekmē nepietiekoši attīstīta transporta infrastruktūra un relatīvi dārgie mājokļi arī ietekmē darba tirgu. Ņemot vērā tautsaimniecības nozaru struktūras izmaiņas, kad straujāk attīstās nozares, kurās tradicionāli ir augstāks sieviešu nodarbinātības īpatsvars, vērojama sieviešu nodarbinātības līmeņa palielināšanās. Sieviešu nodarbinātības līmenis Latvijā ir augstāks nekā ES, turklāt šai atšķirībai ir tendence palielināties – 2003. gadā sieviešu nodarbinātības līmenis bija par 2,9 procentpunktiem augstāks nekā ES, bet 2006. gadā – par 5,1 procentpunktu⁴.

Tirgus apstākļos nelielam bezdarbam var būt attaisnojoša loma, jo vienmēr kāds sev meklēs piemērotāku darbu. Frikcionālā bezdarba rezultātā cilvēki atradīs savai kvalifikācijai un vēlmēm atbilstošas darba vietas. Bezdarbs Latvijā vairāk raksturojams kā strukturālais bezdarbs, ko radīja ievērojamie pārkārtojumi sociālekonomiskajā sistēmā, pārveidojot tautsaimniecības struktūru valstī, kā rezultātā tika likvidēts liels skaits uzņēmumu, tādējādi sarūkot darbaspēka pieprasījumam.

2.tabula

Bezdarba rādītāji Latvijā, 2000.-2006.g.⁵
Unemployment indices in Latvia 2000-2006

Rādītājs	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Darba meklētāji, tūkst.	158,3	144,6	134,5	119,2	118,6	99,1	84,2
Bezdarba līmenis, %	14,4	13,1	12,0	10,6	10,4	8,7	7,5
Reģistrētie bezdarbnieki gada beigās, tūkst.	93,3	91,6	89,7	90,6	90,8	78,5	68,9
Reģistrētā bezdarba līmenis gada beigās, %	7,8	7,7	8,5	8,6	8,5	7,4	6,9

2.tabulā parādītais rādītāju izmaiņas laika posmā no 2000. gada līdz 2006. gadam. Reģistrētais bezdarba līmenis pēdējo sešu gadu laikā ir samazinājies. Bezdarba līmeņa rādītājs atšķiras no reģistrētā bezdarba līmeņa. Kopējais bezdarba līmenis Latvijā pārskata perioda laikā ir nedaudz samazinājies no 7,8% līdz 6,9%. Tomēr, sākot ar 2002. gadā statistikas pārvalde ir mainījusi bezdarba uzskaites sistēmu un līdz ar to korektāk būtu salīdzināt datus pēc 2002. gada. Laika posmā no 2002. gada līdz 2004. gadam bezdarba līmenis Latvijā bija stabils.

¹ Nodarbinātības Valsts aģentūras mājas lapa - http://www.nva.lv/docs/11_473bec35c3b0d4.7553537.doc

² Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību./ LR Ekonomikas ministrija – Rīga, 2006. gada decembris – 86. lpp.

³ LR Centrālās Statistikas pārvaldes mājas lapa - <http://www.csb.gov.lv>

⁴ Nodarbinātības Valsts aģentūras mājas lapa - http://www.nva.lv/docs/11_473bec35c3b0d4.7553537.doc

⁵ Eiropas Savienības informācijas aģentūras mājas lapa - <http://www.esia.gov.lv/lv/daliba/Lisabona>

Reģistrētā bezdarba līmenis ir aptuveni 1,3 reizes zemāks nekā darba meklētāju īpatsvars. Tam ir vairāki iemesli:

1. ne visiem ir iespējas iegūt bezdarbnieka pabalstu, jo nav veiktas sociālās apdrošināšanas iemaksas,
2. daudzi nav ieinteresēti vai nav spējīgi apgūt pārkvalifikācijas programmas, it īpaši pirmspensijas vecuma cilvēki,
3. nereti ir apgrūtināti izpildīt visus reģistrētā bezdarbnieka pienākumus.

Bez tam, bezdarbnieka statuss netiek piešķirts personām ārpus likumdošanā noteiktā darba spējas vecuma.

Valstī joprojām pastāv slēptais bezdarbs, pārsvarā daļēji darbojošos uzņēmumos, kuros darbinieki strādā saīsinātu darba laiku, dodas bezalgas atvaļinājumā, kad rodas nepieciešamība apturēt ražošanas procesu vai sezonālā rakstura dēļ. Tāda situācija vērojama lauksaimniecības un mežsaimniecības nozarēs. Daļa strādājošo ir nodarbināti nepilnu laiku dažādu personisku vai ģimenes apstākļu dēļ, kā arī nespējot atrast darbu ar pilnu darba laiku.

Latvijā nodarbinātības problēmas risina trīs institūcijas:

- Labklājības ministrija, kuras pārziņā ir bezdarbnieki,
- Ekonomikas ministrija, kam jāveicina jaunu darba vietu veidošana,
- Izglītības un zinātnes ministrija, kas atbild par nākamo darbinieku izglītošanu.

Lai uzlabotu ES valstu nodarbinātību un iedzīvotāju labklājības līmeni Lisabonā ir izstrādāta attīstības stratēģija līdz 2025. gadam.

Latvijai izvirzītie nodarbinātības mērķi 2010. gadam ir nedaudz zemāki par ES noteikto līmeni, jo vairākas problēmas darba tirgū liedz noteikt augstākus mērķus. Galvenās problēmas ir:

1. izteiktās nodarbinātības un bezdarba reģionālās atšķirības – augsts bezdarba līmenis no Rīgas attālākos rajonos, tajā pat laikā pastāvot noteiktas kvalifikācijas darbaspēka trūcumam Rīgā,
2. relatīvi augsts nedeklarētās nodarbinātības līmenis atsevišķās tautsaimniecības nozarēs (būvniecība, apstrādes rūpniecība, lauksaimniecība un transporta pakalpojumi), kas samazina sociālās nodrošināšanas pabalstus un liedz samazināt darba nodokļu slogu, kas īpaši negatīvi ietekmē zema atalgojuma strādājošos,
3. paaugstināts bezdarba risks jauniešiem, personām pēc bērna kopšanas atvaļinājuma, iedzīvotājiem ar vājām latviešu valodas zināšanām u.c. sociālās atstumtības riska grupām,
4. darbaspēka kvalifikācijas neatbilstība daba tirgus prasībām.

Tādēļ Latvijas nodarbinātības politikas prioritātes ir šādas:

- darba tirgus veicināšana, paplašinot aktīvo nodarbinātības pasākumu klāstu, lai uzlabotu bezdarbnieku, īpaši sociālās atstumtības riska grupu, tai skaitā iedzīvotājiem ar vājām latviešu valodas zināšanām konkurētspēju darba tirgū, uzlabojot Nacionālās nodarbinātības aģentūras un darba devēju sadarbību,
- ekonomisko aktivitāšu vāji attīstītos reģionos veicināšana, pilnveidojot uzņēmējdarbības vidi, veicinot komercdarbības un pašnodarbinātības attīstību, sniedzot valsts atbalstu, lai mazinātu reģionālās atšķirības,
- nedeklarētā darba problēmu intensīvāka risināšana un iedzīvotājus darboties formālajā ekonomikā stimulēšana, palielinot neto darba algu zema atalgojuma strādājošiem, paaugstinot minimālo algu un palielinot neapliekamā minimuma apmēru, nostiprinot kā valsts kontroles institūcijas, tā sociālo partneru apvienības (arodbiedrības, uzņēmēju apvienības u.c.),
- izglītības un apmācību iespējas, īpaši personām ar zemu kvalifikāciju paplašināšana, kā arī mūžizglītības, vienlaicīgi uzlabojot izglītības kvalitāti un attīstīt profesionālās orientācijas pasākumus, attīstību.

Secinājumi

- Bezdarbs Latvijā vairāk raksturojams kā strukturālais bezdarbs, ko radījuši būtiskie pārkārtojumi tautsaimniecības struktūrā, kuru rezultātā tika likvidēts liels skaits uzņēmumu, tādējādi sarūkot pieprasījumam pēc darbaspēka.
- Nodarbinātību veicinošie pasākumi un citas sociālekonomiskās aktivitātes pieaugums reģionālā aspektā pagaidām nenes uzlabojumus cerētā līmenī nodarbinātības problēmu risinājumā daudzos lauku reģionos. Joprojām saglabājas ievērojamas nodarbinātības un bezdarba līmeņa atšķirības starp Latvijas pilsētām un rajoniem. Augstākais bezdarba līmenis joprojām saglabājas Latgales reģionā. 2005. gada beigās trīs Latgales rajonos tas pārsniedza 25% līmeni: Ludzas – 27,2%, Rēzeknes – 26,2%, Balvu – 25,9%. Augsto bezdarba līmeni nosaka vāji attīstītā uzņēmējdarbība, mazais pašnodarbināto skaits, sliktā satiksmes infrastruktūra, kā arī darbaspēka prasmju un iemaņu neatbilstība tirgus ekonomikas apstākļiem.
- ES bezdarba līmenis ir samazinājies no 9,1% 2004. gadā līdz 8,8% 2005. gadā, un nodarbinātība 2005. gadā ir palielinājusies par 0,8%. Tas ir saistīts ar to, ka tiek veikti lieli ieguldījumi bezdarbnieku izglītošanā un kvalifikācijas paaugstināšanā.

Priekšlikumi

1. Lai samazinātu bezdarba līmeni Labklājības ministrijai nepieciešams sekmēt bezdarbnieku ātrāku iekļaušanos darba tirgū, uzlabojot tiem sniegto pakalpojumu kvalitāti, pilnveidojot esošos un attīstot jaunus aktīvos nodarbinātības pasākumus, tai skaitā pašnodarbinātības veicināšanu un uzņēmējdarbības uzsākšanu, problēmgrupu bezdarbnieku un darba meklētāju konkurētspējas stiprināšanu, t. sk. ilgstošajiem bezdarbniekiem, personām ar zemu izglītības līmeni, personām pēc bērna kopšanas atvaļinājuma, invalīdiem ar dažādiem funkcionālo traucējumu veidiem un citām problēmgrupām, ņemot vērā reģionu bezdarba dažādo situāciju.
2. Reģionālās un pašvaldību lietu ministrijai un Ekonomikas ministrijai īpašu uzmanību jāpievērš mazāk attīstītu reģionu attīstības stimulēšanai, nozaru attīstības prioritātes jāsaskaņo ar reģionu attīstības prioritātēm, kā arī jāpaplašina valsts atbalsta līdzekļu loks uzņēmējdarbības veicināšanai. Lai mazinātu bezdarbu lauku rajonos, galvenokārt, nepieciešamas investīcijas infrastruktūras attīstībā, kas sekmētu uzņēmējdarbības attīstību un jaunu darba vietu radīšanu.
3. Izglītības ministrijai palielināt valsts budžeta finansēto studiju vietu skaitu Latvijas attīstībai svarīgajās jomās – dabas zinātnēs, inženierzinātnēs un vides zinātnēs, kur potenciālais studentu skaits samazinās. Ievērojot darba tirgus ilgtermiņa prognozēšanas rezultātus, sabalansēt audzēkņu skaitu vispārējās un profesionālās izglītības programmās, modernizēt profesionālās izglītības iestāžu materiāli tehnisko nodrošinājumu, izveidojot normatīvo pasākumu kopumu profesionālās izglītības iestāžu audzēkņu prakses nodrošināšanai ar valsts līdzekļu un ES fondu kopējo finansējumu. Izglītības ministrijai jāplāno izglītības programmu piedāvājums vidējās un augstākās izglītības iestādēs, kā arī nodrošināt atbilstošas pārkvalificēšanās iespējas mūžizglītības ietvaros. Līdz ar to šobrīd vērojamā darbaspēka piedāvājuma struktūras neatbilstība darbaspēka pieprasījuma struktūrai būtu novēršama.

Publikācijas

1. Purnmalis K. u.c. līdzautori Detalizēts darbaspēka un darba tirgus pētījums tautsaimniecības sektoros – R.:LU,2007.-223 lpp.
2. Škapars R. (līdzautors) Problems Related to Human Resources and Development Opportunities in the Baltic States // Humanities and Social Sciences Latvia: Social and human capital towards knowledge economy in Latvia. -Nr.2(50)/2007.26.-41.p.
3. Škapars R. (līdzautors)The Role of Tax Policy in Funding the Development of the Labour Force // Humanities and Social Sciences Latvia: Social and human capital towards knowledge economy in Latvia.- Nr.2(50)/2007.63.-72.p
4. Škapars. R. Mikroekonomika. Loģiskās shēmas. –R.: Ekonomikas pētījumu un biznesa izglītības institūts, 2007. – 370 lpp.
5. Šumilo Ē. (līdzautore) Some Negative Aspects of Social Capital: the Case of Undeclared work in Latvia. // Humanities and Social Sciences Latvia: Social and human capital towards knowledge economy in Latvia.- Nr.2(50)/2007.6.-14.p.
6. Šumilo Ē., Škapars R. (līdzautori) Trends and priorities in the development of the Latvian banking services in the context of emerging knowledge - based economy: case of e-banking // Journal of Humanities and Social Sciences.Estonian Academy of Sciences and University of Tartu - Vol 11, No 2 / 2007. 173. – 188.p
7. Šumilo Ē., Škapars R. u.c. Darbaspēka profesionālā mobilitāte - R.:LU,2007.-219 lpp.
8. Šumilo Ē., Škapars R. u.c. Neregistrētās nodarbinātības novērtējums - R.:LU,2007.-212 lpp.

Latvian labour market during integration into European Union

Publication is devoted to research of Latvian labour market. Main attention is paid to employment problems and unemployment, its causes, geography. There is a range of suggestions in the publication that would decrease unemployment, especially in Latvian countryside.

Key words: employment, unemployment level, labour market, training

Dr.h.agr., profesors **Kazimirs. Špogis**
Maģ.ekon., doktorante **Agnese Radžele-Šulce**
Maģ.ekon., doktorante **Linda Siliņa**
Maģ.ekon., doktorante **Anna Liscova**
Bak.ekon., maģistrante **Dana Švēdere**

Latvijas Lauksaimniecības universitāte
Ekonomikas fakultātes
Uzņēmējdarbības un vadības katedra
Svētes iela 18, Jelgava, LV 3001
Tāl. 63023773, e-mail: efdok@llu.lv

Latvijas lauku diversifikācijas jaunās iespējas un problēmu risinājumi ES nosacījumos

Tēmā risinot pārskata gadam plānotos projekta uzdevumus, veiktie pētījumi atklāja jaunas iespējas vai apstiprināja, koriģēja jeb papildināja iepriekšējās publikācijās ietvertās atziņas par specializācijas, koncentrācijas, diversifikācijas un intensifikācijas attīstības ekonomisko lietderību lauku saimniecību veidu, formu, ekonomisko lielumu plašajā daudzveidībā.

Atslēgvārdi: agrārā ekonomika, diversifikācija, reģioni

Ievads

Introduction

Pārskata gadā pētījumi turpinājās, jo šī tēma Latvijā kļūst arvien aktuālāka un lauksaimniecības problēmas saasinās. Joprojām liela ietekme ir savdabīgajai agrārājam reformai, kas reanimēja Latvijas lauksaimniecības struktūru iepriekšējā gadsimta trīsdesmito gadu variantā.

Komeriālās lauksaimniecības attīstību, protams, pozitīvi neietekmē arī pēdējo gadu lauku atbalsta politika, jo liela daļa finansiālā atbalsta izlietojas patēriņam, sociāliem mērķiem naturālajās sīksaimniecībās.

Lielu negatīvu ietekmi joprojām saglabā savā laikā fiksētie zemie references rādītāji, kas Latvijai noteica viszemākos kontrolskaitļus.

Pēc statistikas datiem uz vienu iedzīvotāju Latvijā tiek ražots gaļas divreiz mazāk un piena pusotras reizes mazāk nekā katrā kaimiņvalstī.

Latvijas lauksaimniecībā ir ļoti zems darba ražīgums, ražošana kopumā vēl ļoti darbietilpīga.

Līdz ar to aktualizējas ražošanas specializācijas, koncentrācijas un diversifikācijas mērķu un līdzekļu saskaņošanas problēma.

Projekta izpildītāju darbs 2007. gadā tika virzīts uz tā kopējo **mērķi** – pētīt lauku daudzfunkcionalitātes un lauksaimniecības diversifikācijas jaunās iespējas darbojoties ES nosacījumos. Meklējot jauno problēmu risinājumus šim mērķim 2007. gadā bija pakārtoti sekojoši **projekta uzdevumi**:

- jaunu iespēju pētījumi lauksaimniecības nozaru dažādošanai Kurzemes pussalā un Zemgalē ES Regulu, Direktīvu un citu normatīvo dokumentu nosacījumos;
- jaunu iespēju pētījumi nereglamentētajos virzienos un īpaši neierobežotajos nosacījumos, lai noskaidrotu primārās ražošanas makroekonomiskās struktūras stabilitāti Kurzemes un Zemgales reģionos;
- ievērojot īpaši aktuālās pretrunas starp primārās ražošanas sadrumstalotību un citu sfēru modernizēšanas, tika pētītas loģistikas sistēmu ieviešanas iespējas un lietderību.

Šo uzdevumu ietvaros tika veikti apjomīgi pētījumi, kuru rezultāti saīsinājumos izklāstīti šī raksta sadaļās.

Rezultāti un Diskusija

Results and Discussion

Ražošanas koncentrācijas, specializācijas un diversifikācijas ietekme uz darba ražīgumu Kurzemes un Zemgales lauksaimniecības uzņēmumos

1. Production concentration, specialization and diversification influence on labour productivity in agricultural enterprises of Kurzeme and Zemgale

Pētījuma mērķis – noskaidrot darba ieguldījumu, ietilpību un ražīgumu dažāda ekonomiskā lieluma lauksaimniecības uzņēmumos saistībā ar ražošanas intensifikāciju, diversifikāciju, specializāciju un koncentrāciju.

Virzībai uz tādu mērķi **risināti** četri **uzdevumi**:

1. izanalizēt darbaspēka ieguldījumu un ietilpību lauksaimniecības uzņēmumu dažāda ekonomiskā lieluma grupās;
2. noskaidrot nozaru struktūru ražošanas diversifikācijas, koncentrācijas un specializācijas kontekstā;
3. izpētīt intensifikācijas procesus augkopībā un lopkopībā dažāda ekonomiskā lieluma lauksaimniecības uzņēmumos;
4. novērtēt diversifikācijas, koncentrācijas, intensifikācijas un darba ražīguma savstarpējās saistības.

Pētījumam izmantoti LR ZM pasūtītie un LVAEI izpildītās Lauku saimniecību darba ekonomiskās analīzes (SUDAT) un lauku saimniecību struktūras apsekojuma statistikas dati.

Darba ražīguma analīzei izmantoti vairāki indikatori: darbaspēka ieguldījums, ieguldītā darba (darbaspēka) segums ar saimniecības ekonomiskā lieluma summu, darbaspēka ieguldījums izmantotās zemes hektārā, kas salīdzināti dažāda ekonomiskā lieluma diversificētās un specializētās saimniecībās.

Indikatoru analīzei izmantotas struktūras analīzes metode un dinamisko laicrindu analīzes metode, atsevišķiem indikatoriem arī aprēķinot bāzes pieauguma un samazinājuma tempu un ķēdes pieauguma tempu, lai varētu salīdzināt kā tie mainās, mainoties saimniecību ekonomiskajam lielumam.

Analizēti augkopības, kviešu graudu un rapšu sēkļu ražošanas, lopkopības, piena ražošanas dati.

No autoru pētījumu rezultātiem izrietošie secinājumi ir pamats dažiem ekonomiskiem vispārinājumiem.

Vispārinājumi

Generalizations

- Izmantojot ekonomiskos un dokumentāros instrumentus maksimāli jāveicina ražošanas koncentrācija kā augsta darba ražīguma galvenais nosacījums.
- Koncentrācijas efekta iegūšanai nepieciešams atbalstīt lielu, spēcīgu lauksaimniecības uzņēmumu veidošanos un attīstību.
- Darba ražīguma kāpināšanas spēcīgs nosacījums ir ražošanas intensifikācija augstākas kultūraugu ražības un govju produktivitātes sasniegšanai.
- Diversificēta ražošana turpinās mazajās pusnaturālajās, kā arī mazajās komerciālajās saimniecībās.
- Vidējā ekonomiskā lieluma uzņēmumos absolūti dominē augkopības nozares.
- Vislielāko uzņēmumu grupa kopumā diversificēta, bet atsevišķos uzņēmumos koncentrējas cūkkopība un putnkopība.
- Apstiprinājās, ka visefektīvākā lauksaimnieciskā ražošana un subsīdiju atdeve ir Zemgalē, kur jāatbalsta tās intensifikācija līdz ES Regulās atļautajam līmenim.
- Visas ražotās produkcijas vērtība uz visu subsīdiju vienu latu visspēcīgāko uzņēmumu grupā ir 4 – 5 reizes augstāka nekā mazajās un sīkajās saimniecībās.

Baltijas jūras ietekmētā reģiona daudzfunkcionālās ekonomiskās darbības institucionālā sistēma un dokumentārā bāze

2. Institutional system and documentary basis of multifunctional economical operations in region affected by Baltic Sea

Baltijas jūras visvairāk ietekmētais reģions Latvijā ir Kurzemes pussala. Šā reģiona ģeogrāfiskās, maritīmās, topogrāfiskās, edafiskās, klimatiskās un citas īpatnības ir ietekmējušas tā mikroekonomiku – nozaru sastāvu, infrastruktūru, sociālo dzīvi. Savukārt, sfēru un nozaru sastāvs un struktūra lielā mērā vai pilnīgi nosaka reģionālo institūciju sistēmu.

Situācijas analīze noveda pie vairākiem secinājumiem:

1. Kurzemes ekonomiskā daudzfunkcionalitāte iniciējusi sazarotu adekvātu reģiona institucionālo sistēmu, kurā ietilpst:
  - ar izglītību saistītās reģiona iestādes;
  - ar primāro ražošanu (lauksaimniecību, mežsaimniecību) saistītās reģionālās institūcijas;
  - ar konsultāciju, ārpakalpojumu un servisa jomu saistītās institūcijas;
  - ar monitoringu, kadastru un auditu saistītās institūcijas.
2. Reģionālā dokumentārā bāze ir cieši saistīta ar reģionālo sistēmu.
3. Reģiona pašvaldībās darbojušos lauku konsultantu (speciālistu) informētība par pašvaldībās esošām saimniecībām ir samērā zema, bieži nepietiekoša, tāpēc jāizveido datu bāze, lai korekti koncentrētu informāciju varētu iegūt tieši pašvaldībās.

Partnerības un iniciatīvu grupu loma ražošanas faktoru daudzveidīgā izmantošanā Zemgales laukos

3. Partnership and role of initiative groups in production factors multifarious usage in Zemgale countryside

Šajā sadaļā anotētā pētījuma rezultāti ir pamats vairākiem secinājumiem:

1. Centrālajā lauksaimniecības reģionā Latvijā darbojas 3 partnerības – Bauskas, Dobeles un Jelgavas – kas aktivizē vietējo iedzīvotāju iesaistīšanos svarīgu jautājumu risināšanā.
2. Dzīves kvalitātes uzlabošanai laukos ļoti svarīga ir darba vietu daudzveidības un plašākas izvēles iespēju palielināšanās pagastā/ciemā, kā arī izglītošanās iespējas pagastā uz vietas.
3. infrastruktūras jomā iedzīvotājiem vissvarīgākie šķiet kvalitatīvi ceļi, kā arī sakārtota ūdensapgādes sistēma un atkritumu saimniecība.
4. vietējo rīcības grupu un vidējo iniciatīvas grupu sadarbība viena otru papildina, apvieno resursus, paaugstina organizāciju kapacitāti, kas veicina inovatīvu pasākumu ieviešanu.
5. sadarbības tīklu izveide nodrošina ne tikai pieredzes apmaiņu un nodošanu, bet palīdz atvieglot darbību, nodrošināt informāciju un izdarīt secinājumus par sadarbības instrumentu izmantošanu.
6. partnerību jeb vietējo rīcības grupu darbība dod ne tikai kvalitatīvu, bet arī kvantitatīvu ieguldījumu Latvijas lauku daudzpusīgai ekonomiskai augšupejai – apzinot vietējās vajadzības tiek veicināta to risināšana, vietējā, valstiskā un starptautiskā līmenī.

Loģistikas metožu un instrumentu izmantošana daudzveidīgas nozaru struktūras efektīvai darbībai

4. Usage of logistics methods and instruments for effective operation of multifarious branches structure

Lai lauksaimniecības uzņēmumi varētu būt spēcīgi starptautiskā tirgus konkurencē – tiem ir jāpiedāvā arvien lielākus, vienveidīgākus kvalitātes produktu apjomus par konkurētspējīgu cenu īsā noteiktā laikā. Veiksmīgu partnerattiecību veidošana loģistikas sistēmu vadīšanā var būt veids, kā noturēties tirgū, jo nākotnē konkurēs loģistikas ķēdes, nevis atsevišķi lauksaimniecības uzņēmumi.

Hipotētiski varam pieņemt, ka lauksaimniecības nozares uzņēmumi spēs attīstīties tikai tad, ka veiksmīgi tiks iepļānots ceļš no preču ražošanas līdz gala patērētājam. Kvalitatīvās un vizuālās atšķirības starp līdzīgiem produktiem mūsdienās var nebūt izšķirošas, tādēļ uzvarētāji būs tie, kuriem būs veiksmīgāka produktu loģistika un mārketingš. Tādēļ arvien lielāka nozīme lauksaimniecības uzņēmumos tiks piešķirta loģistikai, kuras galvenais uzdevums ir ar visefektīvākajām metodēm panākt, lai vajadzīgās preces un pakalpojumi tiktu nogādāti vajadzīgajā vietā un laikā, nezaudējot kvalitāti.

Apkopojot daudzveidīgo informāciju loģistikas procesu izpētē un lietošanā lauksaimniecības uzņēmējdarbībā, noskaidrojās, ka tā ir ļoti aktuāla sekojošu iemeslu dēļ:

- lauksaimniecības uzņēmumi ir ieinteresēti paaugstināt darbības efektivitāti un paaugstināt produkcijas kvalitāti, lai iegūtu lielāku peļņu;
- arvien pieaugoša konkurences cīņa par patērētāju ar lielajiem (gigantiskajiem) ārvalstu lauksaimniecības uzņēmumiem;
- pieaugoša produktu modifikāciju diversifikācija;
- pieaugošas pircēju prasības.

Absolūti dominējot naturālajai saimniecībai, nebija nekādu problēmu, kuras būtu risināmas ar loģistikas metodēm. Arī tagad naturālās sīksaimniecības Latvijas laukos ir skaitliski lielā pārsvarā.

Loģistikas nepieciešamību šobrīd Latvijā neizjūt arī daļa sīko jeb mikrouzņēmumu citās tautsaimniecības nozarēs. Tādi pārsvarā ir satelītu uzņēmumi, meitas uzņēmumi vai citādi integrēti uzņēmumi, par kuriem rūpējas citi un iekļauj tos savās loģistikas sistēmās.

Taču ļoti nepieciešamo loģistikas principu metožu vai sistēmu izmantošana ir otrā līmeņa lauku saimniecībās – pusnaturālajās jeb daļējo komerciālajās saimniecībās un sīkajos sekundārās sfēras – lauksaimniecības ražojumu un arī meža produktu pārstrādes patstāvīgajos mikrouzņēmumos, kuri darbojas individuālā komersanta vai ierobežotas atbildības uzņēmējdarbības (SIA) formā, kurās pārdošanai paliek, vai tādām mērķim tiek ražots, neliels daudzums kāda produkta vai izejvielas.

Vēl aktuālāka loģistikas problēma ir tām lauku saimniecībām, kuras nosacīti veido šo saimniecību vidusslāni. Tas ir mazās un nelielās piena, dārzeņu vai citu produktu ražotājas, kuras mērķtiecīgi ražo tirgus produkciju un to īpatsvars var būt par diezgan augsts, bet apjoms ir pavisam neliels un nepietiekošs, lai veidotu patstāvīgu loģistikas sistēmu. Tie ir arī mazie pārstrādātāji, kuri nespēj iekļauties modernajos tirdzniecības tīklos un vēl eksporta sistēmās.

Projekta izpildītāju zinātniskās publikācijas 2007. gadā

Scientific publications of Project executers in year 2007

1. Radzele-Šulce A. Application of Logistic Methods and Instruments in Primary and Secondary Production Spheres in Latvia // Dynamic Development of Production Factors: – Humanities and Social Sciences. Latvia. Nr. 1 (50), 2007. – 89 – 104 p.p.
2. Siliņa L. The Institutional System and Regulatory Basis for Economic Activities in the Region Proximate to the Baltic Sea // Dynamic Development of Production Factors: Humanities and Social Sciences. Latvia. Nr. 1 (50) 2007. – 121-134 p.p.
3. Liscova A. The Role of Partnerships and Initiative Groups in the Use of Production Factors in the Rural Areas in the Zemgale Region//Dynamic Development of Production Factors: Humanities and Social Sciences. Latvia Nr. 1 (50) 2007. – 170-182 p.p.
4. Špoģis K., Radzele A. Ražošanas koncentrācijas, specializācijas un intensifikācijas ietekme uz darba ražīgumu lauksaimniecības uzņēmumos // LLU raksti Nr. 19 (314), 2007. – 16.-28. lpp.
5. Špoģis K., Radzele A. Subsidēšanas un darba ražīguma sakarības lauksaimniecības uzņēmumos Latvijā // Economic Science for Rural Development Nr. 14. 2007. – 13.-18. lpp.

Pētījumu izpildītāju ziņojumi zinātniskās konferencēs 2007. gadā

Project executers' participation in scientific conferences in year 2007

1. Špoģis K., Radzele – Šulce A. International Scientific Conference. Economic Science for Rural Development 2007. gada 16. aprīlī. Tēma: Subsidization and Labour Productivity Interconnection in Latvia Agricultural Enterprises.

New possibilities and problems solutions of Latvia countryside diversification in conditions of ES

Solving project planning tasks for year of account, researches showed new possibilities or verify, adjust or perfect in previous publications found verities about intensification development economical efficiency of specialization, concentration, diversification in agricultural farms models, forms, and economical size multiplicity.

Key words: agrarian economics, diversification, regions

Dr.ekon. **Olga Šulca**
LLU
e-pasts: olga_shulca@inbox.lv

Dr.ekon., doc **Irina Kuzmina**
RSEBA
kira@rseba.lv

Maģ.ekon. **Ilze Sproģe**
LU
e-pasts: ilze.sproge@lu.lv

Maģ.ped. **Anda Vītiņa**
LLU

Latvijas ārējo sakaru perspektīvas Eiropas Savienības vienotā tirgū

Šodienas globalizācijas apstākļos viens no svarīgākiem mērķiem ir pozitīva ārējās tirdzniecības bilance. Diemžēl lielākā daļa pasaules valstu to nespēj nodrošināt un reizē ar negatīvo tirdzniecības bilanci, negatīva kļūst arī maksājumu bilance un bremzējas iedzīvotāju dzīves līmeņa pieaugums. Latvijas ārējā tirdzniecības bilance no 1995. gada ar katru gadu pasliktinās. Lai eksporta pieauguma tempi turpmākajos gados palielinātos vai vismaz saglabātos pašreizējā līmenī, Latvijā ir jāturpina aktīva rūpniecības restrukturizācija un modernizācija. Latvijas ārējās tirdzniecības nesabalansētības mazināšanā izšķiroši svarīga loma būs pasākumu plānam inflācijas ierobežošanai.

Atslēgvārdi: ārējā tirdzniecība, bilance, preču apgrozījums

Raksta mērķis: parādīt Latvijas ārējās tirdzniecības stāvokli 21. gadsimta un dot priekšlikumus ārējās tirdzniecības bilances uzlabošanai.

Pētījuma uzdevumi:

- noskaidrot Latvijas ārējās tirdzniecības attīstību Latvijā;
- raksturot ārējās tirdzniecības preču sortimentu un faktoros kas iespaido ārējo tirdzniecību;
- veiktās analīzes pamatā izstrādāt priekšlikumus Latvijas ārējās tirdzniecības bilances stāvokļa uzlabošanai.

Ārējā tirdzniecība ir jebkuras valsts viens no svarīgākiem ekonomiskās pastāvības un attīstības rādītājiem. Jebkuras valsts uzdevums ir izveidot konkurētspējīgu ārējo tirdzniecību ar pozitīvu bilanci, kas vienlaicīgi sekmē arī kopējās valsts valūtas pozitīvo bilanci. Diemžēl ne visām valstīm tas sekmīgi izdodas. Pārsvārā valstīm ir negatīva ārējās tirdzniecības bilance. Pozitīva ārējās tirdzniecības bilance, uz dabas resursu rēķina, ir Krievijai. Pozitīva bilance ir arī Japānai, Kanādai, kā arī Norvēģijai un Šveicei, kopumā Eiropas Savienībai un tai skaitā Īrijai, Vācijai, Austrijai un Beļģijai, bet negatīva ārējā tirdzniecības bilance ir Turcijai un pat ASV, bet Eiropas Savienībā Kīprai, Grieķijai, Bulgārijai, Rumānijai un Latvijai. Latvijas ārējās tirdzniecības bilance no 1993. gada katru gadu pasliktinās. Ārējās tirdzniecības bilanci papildina vēl ārējie pakalpojumi, kas Luksemburgai, Kīprai un Igaunijai ir izteikti pozitīvi. Arī Latvijai pakalpojumu bilance ir pozitīva. Diemžēl pakalpojumi pēc vērtības tālu atpaliek no Latvijas negatīvās ārējās tirdzniecības bilances. Ir svarīgi noskaidrot Latvijas ārējās tirdzniecības negatīvās bilances cēloņus un ieteikt priekšlikumus Latvijas ārējās tirdzniecības bilances pilnveidošanai. (Eurostat)

Tautsaimniecībai attīstoties, iekšzemes kopprodukts pārsvārā valstu lēnāk vai straujāk pieaug. Tomēr ir arī valstis, kurās iekšzemes kopprodukts ilgstoši nepieaug vai augšme ir niecīga. Laika gaitā pasaulē ir izveidojušās daudzas valstis ar augstu iekšzemes kopproduktu, rēķinot uz katru iedzīvotāju, bet ir arī tādas, kur iekšzemes kopprodukts uz vienu iedzīvotāju ir 5 un vairāk reižu mazāks kā attīstītām valstīm. Arī Latvijā iekšzemes kopprodukts uz 1 iedzīvotāju ir krasi mainījies brīvvalsts laikā un okupācijas režīmā. Rezultātā vēl 2006. gadā Latvijā iekšzemes kopprodukts uz 1 iedzīvotāju bija zemāks ES ar izteiktu negatīvo ārējās tirdzniecības bilanci.

Lai attīstītu ražošanu, nepieciešami noteikta veida resursi. Piedevām resursiem jābūt savstarpēji sabalansētiem. Resursu daudzums dažādos darba veidos ir mainīgs. Vienas preces ražošanai vai pakalpojumu veikšanai nepieciešams lielāks īpatsvars darbaspēka, citā darba procesā ir iesaistīts vairāk mašīnu, citos vajag vairāk zemes platības. Ar civilizācijas attīstību ražošanas procesā arvien lielākā īpatsvarā nepieciešami pamatlīdzekļi (mašīnas, ēkas, ceļi u.c.), kas nodrošina arī darba ražīguma paaugstināšanu. 21. gadsimta sākumā Latvijas galvenais attīstību bremzējošais resurss ir līdzekļu trūkums pamatlīdzekļu nodrošināšanai atbilstoši jaunajām tehnoloģijām. Pamatlīdzekļu apjomu nepieciešams būtiski palielināt.

Tautsaimniecības sekmīgai nodrošināšanai nepieciešams ne tikai ražot, bet arī izdevīgi saražoto produkciju realizēt. Realizācijas funkcijas pārsvārā veic tirdzniecība, gan vietējā, gan ārējā. Ārējā tirdzniecība veic gan eksportu, gan importu. No importa un eksporta attiecības un apjoma būs atkarīgs preču pieprasījums. Latvijā pēdējos 13 gados ārējās tirdzniecības bilance nepārtraukti pasliktinās un imports arvien vairāk pārsniedz eksportu, rezultātā samazinās vietējo ražojumu pieprasījums un palielinās maksājumi ārvalstu preču piegādātājiem un vienlaicīgi tiek bremzēts iekšzemes kopprodukta pieaugums. Latvijas tautsaimniecības sekmīgai attīstībai ir nepieciešams veikt radikālus pasākumus ārējās tirdzniecības uzlabošanai.

Ārējā tirdzniecība ir būtisks faktors, kas ietekmē valsts iekšzemes kopproduktu (IKP) un tā patēriņu. Ārējā tirdzniecība ir nozīmīga jebkurai valstij, gan kā valstī trūkstošo preču iegādei, gan kā saražoto un vietējā tirgu lieko preču realizācijai ārvalstīs. Ārējo tirdzniecību attīsta visas valstis. Diemžēl ne visām valstīm tas izdodas sekmīgi. Un tieši šis neveiksmes rādītājs valstij kopumā ir negatīvā tirdzniecības bilance, tas ir - imports pārsniedz eksportu. Atskatoties vēsturē, Latvijai līdz 1937. gadam arī bija negatīva ārējās tirdzniecības bilance, līdz K. Ulmaņa valdībai izdevās to novest pozitīvā gultnē. Arī pēc 1990. gada Latvijā bija pozitīva ārējās tirdzniecības bilance līdz dārgais lats un citi pasākumi to noveda līdz negatīvai. 2006. gadā (1. un 2. tabula) un vēl vairāk 2007. gadā Latvijas ārējās tirdzniecības bilance ir vēl pasliktinājusies. Arī 2008. gadā Latvijas ārējās tirdzniecības bilance vēl pasliktināsies vājās Latvijas rūpniecības rezultātā un „dārgā” lata rezultātā. Jau 2005.gadā ārējās tirdzniecības imports pārsniedza eksportu par 1978.7 miljoniem latu, jeb par 0.9 tūkstoši latu uz katru Latvijas iedzīvotāju, kas sastāda vairāk kā 70% no Latvijas iedzīvotāju iztikas minimuma. Vēl katastrofālāka situācija ar ārējo tirdzniecību Latvijā, salīdzinot ar iepriekšējiem gadiem, bija 2006. gadā, kad eksports sastādīja 3.2932 miljardi Ls, bet imports 6.3785 miljardi Ls, tas ir imports pārsniedza eksportu par 3.0853 miljardiem Ls, tas ir dubultīgi, jeb par 1.3 tūkstošiem latu uz katru Latvijas iedzīvotāju (3. tabula no Latvijas statistikas gadagrāmatas 2007.).

Preces eksportējot, valstī paliek visa preces jaunradītā (pievienotā) vērtība: darba algas, peļņas un nodokļu veidā. Reizē ar to, ja eksportētai precei ir lielāka daļa (procents) jaunradītās vērtības jebkurā veidā – nodokļos, algā vai peļņā, jo izdevīgāks ir šīs preces eksports. Teorētiski rokdarbu produkcija var būt vis izdevīgākā eksportam, jo pārsvarā visas produkcijas vērtību sastāda jaunradītā vērtība un mazu īpatsvaru materiāli un amortizācija. Tomēr viens cilvēks adot nevar saražot produkciju lielā apjomā un pievienotās vērtības masa, rēķinot uz vienu strādājošo, var nebūt liela, kaut gan attiecībā pret patērētiem materializētiem līdzekļiem (dzija, adatas, darba telpas, apgaismojums u.c.), pievienotā vērtība būs salīdzinoši lielā īpatsvarā, bet kopapjomā maza. Tādēļ jācenšas eksportam ražot tādu produkciju, kur viens strādājošais varētu kopumā iegūt lielāku pievienotās vērtības masu. To adītājs var panākt izmantojot adāmo mašīnu, ja tā nav dārga, salīdzinājumā ar darba ražīguma pieaugumu. Zinātniski tehniskais progress ir devis daudzas iespējas celt darba ražību, dodot iespēju cilvēkam vienā laika vienībā saražot preces, kuru kopējā pievienotā (jaunradītā) vērtība ir daudz lielāka kā iepriekšējā tehnoloģijā ar roku darbu vai vienkāršāku tehnoloģiju. Lai vēl vairāk produkcijas saražotu vienā laika vienībā cilvēks veido mašīnas, kuras ir arvien ražīgākas un jau spēj ražot bez cilvēka tiešas līdzdalības. Tas devis iespēju uz vienu cilvēku saražot vairāk produkcijas ar lielāku pievienotās vērtības masu un pārdodot tās kopumā iegūt lielāku paliekošo vērtību. Tomēr arī pārmērīgai automatizācijai ir savi ierobežojumi. Automatizācijas process var radīt gan lielāku pievienoto vērtību, bet vienlaicīgi patērēt daudz vietējās dabas bagātības, tas ir padarīt valsti par dabas resursiem nabadzīgāku. Reizē ar to eksports ir racionāls tikai tad, ja tas nav materiālietilpīgs, īpaši dabas resursu patēriņā. Tā, piemēram, pagaidām pasaulē ir ļoti izdevīgi eksportēt naftu – maz darba, iegūšanas izmaksas nelielas, bet pievienotā vērtība salīdzinoši liela. Bez šaubām, kamēr vēl resursi ir pietiekoši tuvākai nākotnei, tas ir pieļaujams. Sekmīgi naftu eksportē Krievija, Irāka un citas valstis, bet cik ilgi. Valstīm, kurām nav lieli dabas bagātību krājumi, eksportam avoti jāmeklē produkcijas ražošanā ar augstāzīgu tehnoloģiju.

Arī Latvijai ir viens ekonomiski izdevīgs dabiski atjaunojošs dabas resurss – mežs. Mežs Latvijai ir devis pēdējos gados pat līdz trešdaļai no eksporta apjoma. Koksnes eksports ieskaitot mēbeles 2007. gadā deva vairāk kā 26% no visa Latvijas eksporta. Nelielu daļu vēl eksportam deva tādas dabas veltes kā zivju produkcija, cements un stikla izstrādājumi, ogas un sēnes, meža zvēri un arī vīna gliemeži. Diemžēl kopējie dabiski atjaunojamie dabas resursi Latvijai vairāk kā ir, tikpat kā nebūs. No meža Latvijā gan varēs ar labāku apsaimniekošanu iegūt par 20 līdz pat 50% un vairāk meža produkcijas kā pašlaik, kas eksporta apjomu no dabiski atjaunojamiem produktiem varētu palielināt no nepilna miljarda Ls līdz 1.5 vai pat 2 miljardiem Ls, bet pārējā eksporta produkcija jāiegūst no cilvēka sekmīga darba. Lielu potenciālu glabā Daugava kā enerģijas avotu. Iespējas izmantot ir arī vēja enerģiju. Nezināmu apjomu slēpj arī Kurzemes nafta un varbūt citu rajonu iegulās. Vēl jau Latvijai ir arī tādi dabas resursi kā smiltis, grants, dolomīts, akmeņi, kaļķis, ģipsis un citi. Var jau būt, ka nākotnē vēl atklāsies citi Latvijas dārgumi, blakus dzintaram un vēl kaut kam nezināmam. Tomēr kopumā Latvijas resursi nav neizsmeļami un nākotnē vairāk kā 60 – 80% jaunradītās vērtības būs jāiegūst ar cilvēka garīgās un fiziskās enerģijas potenciālu bez īpašas dabas veltes materiāliem, tikai piepalīdzot saules enerģijai.

Ievērojot esošos dabas resursus un cilvēka darba rezultātā radītos ražošanas līdzekļus, ēkas un materiālus un paša cilvēka garīgās un fiziskās spējas, izmantojot tehnoloģijas sasniegumus, Latvijā jāattīsta tautsaimniecība ar attīstītu eksportu. Eksports jāveido izmantojot augstu tehnoloģiju, bet imports uz dabas resursu piesaisti. Par cik lauksaimniecības ražošanas paplašināšana ar Eiropas Savienības noteikumiem ir ierobežota, tad praktiski galvenā attīstība var būt virzīta uz apstrādājošās rūpniecības attīstību gan vietējam patēriņam, gan eksportam. Iespējams attīstīt mašīnbūvi (neizslēdzot kādreiz pārtraukto auto būvi), elektronisko preču ražošanu, ķīmisko rūpniecību, tekstilrūpniecību, iekārtu un aparatūras ražošanu un citas. Latvijā jāattīsta mēbeļu ražošanu un kādreiz pārtrauktā celulozes un papīra ražošanas nozares uz vietējo resursu izmantošanas bāzes. Celulozes un papīra ražošanas atjaunošana Latvijā var papildināt produkcijas gala ieguvu vairāk kā par 1 miljarda latu apjomā. Lielas iespējas ir arī paplašināt lauksaimniecības produkcijas ražošanu un eksportu uz Āziju, Āfriku un Dienvidameriku. Šie tirgi no Latvijas puses ir neapgūti un pat neizpētīti. Lauksaimniecības produkcija trūkst daudzās pasaules valstīs. Jāapgūst tikai produkcijas maiņas iespējas, jo pirktspēja naudas veidā nabadzīgajām valstīm ir ierobežota.

Ja kopējais eksporta apjoms Latvijā 2006. gadā bija 3.2932 miljardi latu, tai skaitā pārtikas un lauksaimniecības preces tika realizētas 428.1 miljoni latu apmērā, tas ir ap 0.2 tūkstoši latu uz katru Latvijas iedzīvotāju, jeb vairāk kā

0.25 tūkstoši latu uz katru lauksaimniecībā izmantojamās zemes hektāru. Tomēr attiecībā pret importu lauksaimniecības virziena eksports sastādīja tikai 1:1.6 (426.1 miljoni eksports un 673.4 miljoni imports). No visa Latvijas eksporta pārtikas un lauksaimniecības preču eksports 2006. gadā sastādīja 13.0%. Lielāko eksporta daļu veidoja pārtikas rūpniecības ražojumi (7.4%), dzīvnieku izcelsmes produkcija (3.5%) un augu valsts produkcija (2.8%). No lopkopības produkcijas eksporta piens un krējums tika realizēts 2006. gada par 38.7 miljoniem latu, sviests par 5.1 miljonu latu un siers un biezpiens par 24.2 miljoniem latu. Arī zivju produkcija tika realizēta 2007.gada par 21.5 miljoniem latu. Realizētie graudi 2007. gadā eksporta bilanci deva 0.5%, jeb 17.2 miljoni latu. Ja padomju sistēmā no Amerikas kontinenta un Eiropas Savienības ievada graudus lopbarībai, tad no 2003.gada Latvija jau kļuvusi par graudu eksportētāju. 2005 .gadā Latvija pat eksportēja graudus par 29 miljoniem latu. Šai graudu apjomā lielu daļu veido rapša sēklas, kuras ziemzēl vēl līdz šim lielu daļu sūtīja pārstrādei uz ārvalstīm. Pēdējā gadā Latvijā jau izveidoti vairāki rapša sēklu pārstrādes uzņēmumi un sagaidāms, ka pārsvarā rapsi pārstrādās uz vietas Latvijā. Ar rapšu sekas pārstrādi atrisinās arī spēkbarības- rapša raušu izmantošanas iespējas lopbarībai. Tiešās lauksaimniecības produkcijas eksportu papildināja mežsaimniecība, ieskaitot meža zvēru produkciju (1. un 2. tabula).

1. tabula / Table 1

Eksporta un importa bilance 2006.gadā Latvijā

Produkcijas veids	Eksports		Imports		Balance	
	milj. Ls	procentos	milj. Ls	Procentos	milj. Ls	procentos
I Dzīvnieku produkti	115.3	3.5	140.8	2.2	-35.5	-1.1
Ia zivis	21.5	0.7	28.3	0.4	-6.8	-0.2
Ib piena produkti	68.0	2.1	33.8	0.5	34.2	1.1
t. sk. piens, krējums	38.7	1.2	...	...	38.7	1.3
Sviests	5.1	0.2	...	...	5.1	0.2
siers un biezpiens	24.2	0.7	...	...	24.2	0.8
Ic gaļa	...	...	50.1	0.8	-50.1	-1.6
t. sk. liellopu gaļa	...	...	2.8	0.0	2.8	0.1
Cūkgaļa	...	...	30.1	0.5	30.1	0.9
putnu gaļa	...	...	17.2	0.3	17.2	0.6
II Augu produkti	67.6	2.1	153.4	2.4	-85.8	-2.8
Ila graudi	17.2	0.5	...	...	17.2	0.6
III Eļļa	...	...	33.1	0.5	-33.1	-1.1
IV Pārtikas rūpniecība	245.2	7.4	379.2	5.9	-134.0	-4.3
V Minerālprodukti	182.2	5.5	854.8	13.4	-672.6	-21.8
VI Ķīmiskās rūpniecības produkti	222.6	6.8	530.4	8.3	-307.8	-10.0
VII Plastmasas	...	...	322.6	5.1	-322.6	-10.5
IX Koks un koka Izstrādājumi	739.5	22.5	161.0	2.5	578.5	18.8
X Papīra masa un papīrs	56.4	1.7	164.5	2.6	-98.1	-3.2
XI Tekstilizstrādājumi	269.3	8.2	297.0	4.7	-27.7	-0.9
XII Apavi, cepures	...	...	50.9	0.8	-50.9	-1.6
XIII Cementa, stikla izstrādājumi	67.8	2.1	...	...	67.8	2.2
XV Metāli un to izstrādājumi	488.1	14.8	606.7	9.5	-118.6	-3.8
XVI Mehānismi, elektroiekārtas	324.0	9.8	1257.0	19.7	-933.0	-30.2
XVII Satiksmes līdzekļi	...	...	868.3	13.6	-868.3	-28.1
XVIII Ierīces un aparatūra	...	...	114.6	1.8	-114.6	-3.7
XX Dažādi izstrādājumi	149.3	4.5	213.8	3.4	-64.5	-2.1

Latvijas statistikas gadagrāmata 2007, 422 - 438. lpp. .* Tabulā tikai gadagrāmatā uzrādītās preču grupas

No nelauksaimnieciskās produkcijas lielāko eksportu 2006. gada deva apstrādes rūpniecība, kura kopumā 2006. gada atvēlēja eksportam 2.950 miljardu latu produkcijas. Apstrādes rūpniecības sastāvā 0.2 miljoni sastādīja ķīmisko šķiedru ražošanas produkcija un 0.3 miljardus produkcijas eksportēja metāla ražošanas nozare. Kā jau minēts lielu īpatsvaru eksportā sastādīja koksnes produkcija gan mazāk, gan vairāk apstrādāta. No kopējās koksnes produkcijas apjoma 2006. gadā tika eksportēti apaļkoki 84.6 miljonu latu apjomā, zāģmateriāli par 307.7 miljoniem latu, finieris un saplākšņi par 84.6 miljoniem latu, kā arī koka izstrādājumi par 103.3 miljoniem latu. Kaut arī celulozi Latvijā neražo, tomēr no Latvijas eksportēja 41.2 miljoni latu apmērā papīru un kartona izstrādājumus. Tāpat, kā arī citai produkcijai (izņemot pārtiku, kuru eksportē vairāk austrumu virzienā), lielāko koksnes eksportu veica uz Eiropas Savienību, tai skaitā uz Skandināvijas valstīm (Latvijas statistikas gadagrāmata 2007).

Kaut arī Latvijas eksports ar katru gadu aug, un pat ātrākā tempā kā imports, tas arvien vairāk pēc apjoma atpaliek no importa, pasliktinot Latvijas maksājumu bilanci un radot bažas par lata vērtības noturīgumu. Neveicot radikālus pasākumus Latvijas eksporta veicināšanai ir apdraudēta Latvijas maksājumu bilance un Latvijas lata stabilitāte. Latvijas importa pārsniegums par eksportu jau sāk tuvojies Latvijas valsts budžeta apjomam.

Eksports un imports Latvijā, miljonos latu

Produkcijas veids	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	% no summas 2006.gadā
Kopējā eksporta – importa - bilance	-802.6	-945.2	-1088.6	-1328.6	-1655.3	-1978.7	-3085.3	-100.0
Eksports	1131.3	1256.4	1408.8	1650.6	2150.0	2888.2	3293.2	100.0
Imports	1933.9	2201.6	2497.4	2989.2	3805.3	4866.9	6378.5	100.0
Dzīvi dzīvnieki, dzīvnieku izcelsmes produkti - bilance	-16.6	-29.6	-41.0	-41.0	-35.9	-41.8	-25.5	-0.8
Eksports	19.4*	24.3*	23.7*	28.0	46.8	71.0	115.3	3.5
Imports	36.0	53.9	64.7	69.0	82.7	112.8	140.8	2.2
t. sk. - piens un piena produkti - bilance	...	...	...	1.9	11.9	22.2	34.2	1.1
Eksports	11.5	12.7	11.7	15.0	26.8	43.6	68.0	2.1
Imports	...	...	...	13.1	14.9	21.4	33.8	0.5
- zivis - bilance	-4.1	-3.6	-21.1	-1.6	-1.0	-7.2	-6.8	-0.2
Eksports	5.9	9.5	9.9	10.8	12.2	16.1	21.5	0.7
Imports	10.0	13.1	31.0	12.4	13.2	23.3	28.3	0.4
-gaļa - bilance	...	...	...	-0.4	11.7	...	...	...
Eksports	...	...	...	28.0	46.8	...	...	...
Imports	6.4	10.5	13.4	28.4	35.1	47.5	50.1	0.8
Augu valsts produkti - bilance	-77.1	-73.4	-82.2	-62.2	-78.6	-54.6	-85.8	-2.8
Eksports	...	...	...	25.3	27.2	76.6	67.6	2.1
Imports	77.1	73.4	82.2	87.5	105.8	131.2	153.4	2.4
t. sk. - kvieši un rudzi - bilance	...	...	...	...	...	...	...	...
Eksports	...	...	...	11.8	5.9	29.0	17.2	0.5
Imports	0.3	0.0	0.0	...	...	...	...	...
-tauki un eļļa - bilance	...	...	...	...	...	...	...	...
Eksports	...	...	...	...	...	...	...	...
Imports	...	...	...	11.0	11.3	28.8	33.1	0.5
Pārtikas rūpniecības ražojumi - bilance	-75.1	-63.2	-64.5	-86.6	-96.6	-93.7	-134.0	-4.3
Eksports	40.1	72.4	100.8	94.1	132.4	200.1	245.2	7.4
Imports	115.2	135.6	165.3	180.7	229.0	293.8	379.2	5.9
t. sk. zivju produkcija - bilance	...	...	...	...	...	...	...	...
Eksports	11.4	30.3	34.5	30.8	36.4	55.1	62.0	1.9
Imports	...	...	...	...	...	...	...	...
Kopā pārtikas un lauksaimniecības preces - bilance	-168.8	-166.2	-187.7	-189.8	-211.1	-190.1	-245.3	-8.0
Eksports	59.5	96.7	124.5	147.4	206.4	347.7	428.1	13.0
Imports	228.3	262.9	312.2	337.2	417.5	537.8	673.4	10.6
Koksnes un koka izstrādājumi - bilance	403.6	425.3	440.7	511.6	540.5	615.9	596.6	19.3
Eksports	423.3	427.3	472.8	581.8	655.3	717.6	739.5	22.5
Imports	19.7	22.0	32.1	70.2	114.8	101.7	142.9	2.2
Mēbeļu ražošana - bilance	27.7	31.2	46.8	64.0	73.0	-11.6	-12.0	-0.4
Eksports	50.3	59.0	67.6	77.2	86.4	117.2	120.0	3.6
Imports	22.6	27.8	20.8	13.2	13.4	128.8	134.0	2.1
Pārējās preces – bilance	-1063.1	-1214.5	-1388.4	-1724.4	-2057.7	-2393.3	-3422.6	-110.9
Eksports	598.2	674.4	743.9	844.2	1201.9	1705.3	2005.6	60.9
Imports	1661.3	1888.9	2132.3	2568.6	3259.6	4098.6	5428.2	85.1
No ārējās tirdzniecības Kapitālpreces - bilance	-236.4	-304.6	-380.3	-447.2	-504.4	-631.1	-890.0	-28.8
Eksports	59.3	68.3	74.7	93.6	125.4	202.0	270.0	8.2
Imports	315.7	372.9	455.0	540.8	629.8	833.1	1160.0	18.2
Starppatēriņa preces - bilance	-151.5	-2098.7	-229.7	-384.2	-514.5	-520.2	-1148.5	-37.2
Eksports	771.0	830.7	928.3	1100.0	1383.0	1832.9	2230.0	67.7
Imports	922.5	1039.5	1218.0	1484.2	1897.5	2353.1	3378.5	53.1
Patēriņa preces - bilance	-218.3	-223.4	-287.6	-339.2	-381.2	-424.8	-1046.8	-34.0
Eksports	281.4	351.5	399.3	449.5	550.2	686.8	793.2	24.1

Imports	499.7	574.9	686.9	788.7	931.4	1153.6	1840.0	28.8
L/s, medniecība un mežsaimniecība - bilance	18.2	14.0	6.5	14.5	9.5	31.6	30.0	1.2
Eksports	79.3	79.7	93.9	105.7	127.4	181.3	200.0	6.1
Imports	61.1	65.7	87.4	91.2	117.9	149.7	170.0	3.0
t.sk. l/s. un medniecība -bilance	-52.5	-48.6	-60.4	-52.8	-69.4	-40.4	-40.0	-1.7
Eksports	4.7	11.2	16.4	23.4	21.1	70.4	80.0	2.4
Imports	57.2	59.8	76.8	76.2	90.5	110.8	120	2.1
Mežsaimniecība -bilance	70.7	62.7	66.9	67.2	8.9	72.1	70.0	2.9
Eksports	74.6	68.6	77.5	82.2	106.3	111.0	115	3.5
Imports	3.9	5.9	10.6	15.0	27.4	38.9	45	0.8
Zvejniecība -bilance	0.7	0	-1.7	-2.2	-3.2	-4.8	-5.0	-0.2
Eksports	1.6	2.2	1.6	2.1	1.9	3.9	4.0	0.1
Imports	0.9	2.2	3.3	4.3	5.1	8.7	9.0	0.2
Ieguves rūpniecība -bilance	-58.2	-66.4	-56.3	-71.5	-59.4	-80.0	-90.0	-1.6
Eksports	9.6	13.6	16.2	21.7	26.8	31.3	35.0	1.1
Imports	67.8	70.0	72.5	93.3	86.2	112.3	125.0	2.2
Apstrādes rūpniecība - bilance	-656.4	-883.8	-1003.1	-1238.8	-1534.8	-1836.1	-2300.0	-95.8
Eksports	1035.7	1150.3	1286.6	1514.8	1919.0	2559.7	2950.0	89.4
Imports	1692.1	1934.1	2289.7	2753.6	3453.8	4395.8	5250.0	45.6
Pārtikas produkti un dzērieni -bilance	-106.6	-97.8	-110.8	-141.8	-140.8	-140.6	-140.0	-5.8
Eksports	65.9	99.6	135.7	131.6	177.6	265.0	280.0	8.5
Imports	172.5	197.4	246.5	273.4	318.4	405.6	420.0	7.4
Ķīmisko šķiedru un vielu ražojumi - bilance	-145.3	-163.7	-203.2	-234.6	-264.7	-286.9	-300	-12.5
Eksports	70.7	79.4	87.0	104.5	132.2	172.4	200.0	6.0
Imports	216.0	243.1	290.2	339.1	396.9	459.3	500.0	8.9
Nafta - bilance	-127.1	-134.2	-131.5	-163.7	-273.8	-365.2	-400.0	-16.7
Eksports	18.3	0.4	0.4	1.3	76.1	217.1	300.0	9.0
Imports	145.4	134.6	131.9	165.0	349.9	582.3	700.0	12.2
Elektroenerģija, gāze -bilance	-22.5	4.9	-29.5	-33.2	-29.7	-35.2	-36.0	-1.5
Eksports	0.9	4.9	4.9	0.4	5.8	6.7	7.0	0.2
Imports	23.4		34.4	33.6	35.5	41.9	43.0	0.8

* - Tabulā iekļautas tikai raksturīgākās eksporta un importa preču produkcijas grupas pēc statistikas institūciju grupējuma

2000.g. - Latvijas statistikas gadagrāmata 2001, 192 – 204. lpp.

2001. un 2002.g. - Latvijas statistikas gadagrāmata 2003, 194 – 206. lpp.

2003. un 2004.g. - Latvijas statistikas gadagrāmata 2005, 216 – 227. lpp.

2005. un 2006. g. - Latvijas statistikas gadagrāmata 2007, 425. – 438. lpp.

Papildus grupējumam :

2000. un 2001. g. - Latvijas makroekonomiskie rādītāji...86.-108. lpp. un Latvijas statistikas gadagrāmata 2002, 192. – 204. lpp.

2002.-2005. g. – Latvijas makroekonomiskie rādītāji...62.-84. lpp.

2006. g. papildus grupējumam – novērtējums.

Visvairāk 2006. gadā imports eksportu pārsniedza apstrādes rūpniecības produkcijai (par 2.3 miljardiem latu) un tai skaitā naftas produkti (0.4 miljardi latu), automobiļi (0.4 miljardi latu), ķīmiskās šķiedras (par 0.3 miljardiem latu) un lauksaimniecība, pārtikas produkti un dzērieni (par 0.25 miljardiem latu). Savukārt importu pārsniedz galvenokārt tikai kokmateriālu eksports (par 0.6 miljardiem latu), kā arī mežsaimniecības pakalpojumi. Kā vienīgās pozitīvas ārējās tirdzniecības nozares ir mežsaimniecība (eksports pārsniedz importu par 70 miljoniem latu) un koksnes sagatavošana (eksports pārsniedz importu par 500 miljoniem latu) (Latvijas statistikas gadagrāmata 2007). Bez koksnes vēl pozitīva tirdzniecības bilance Latvijā ir akmens, ģipša, cementa, stikla un keramikas izstrādājumu nozarei 67.8 miljonu latu apjomā. Kopumā imports pārsniedz eksportu gandrīz 2 reizes un starpība starp eksportu un importu Latvijā ar katru gadu pieaug.

No lauksaimniecības produkcijas liels importa apjoms ir gaļai, gan liellopu 2.8 miljonu latu apjomā, cūkgaļai 30.1 miljoni latu apjomā un arī putnu gaļai 17.2 miljoni latu apmērā, tas ir kopā 2006. gadā importēja gaļu par 50.1 miljoniem latu, kas sastāda uz katru Latvijas iedzīvotāju ap 20 kg gaļas gadā, jeb aptuveni trešdaļu no gaļas patēriņa. Šeit var pieminēt, ka pagājušā gadsimtā 80. gados Latvijā sarāžoja gaļu tik daudz, ka varēja patērēt vairāk kā tagad un vēl importēt uz austrumiem 80 miljonu kg gaļas, jeb trešo daļu no sarāžotās. Vienlaicīgi piena produkcijas eksportam, Latvija arī piena produktus importēja 2006. gadā 33.8 miljoni latu apmērā, kas salīdzinot ar eksportu,

bija 2 reiz mazāk un sastādīja pusi no eksporta apjoma. Vienlaicīgi ar zivju eksportu Latvija importēja arī zivis 2006. gadā par 28.3 miljoniem latu, kas pārsniedz zivju eksportu. Zivju imports 2006. gadā sastādīja vairāk kā 10 latu uz katru iedzīvotāju, pret vairāk kā 33 latiem, ko katrs Latvijas iedzīvotājs gadā izdeva importa piena produkcijas pirksanai. Importēja arī eļļu vairāk kā 12 latu apjomā uz katra Latvijas iedzīvotāja. Savukārt no pārtikas rūpniecības produkcijas Latvija 2006. gadā importēja produkciju par 379.2 miljoniem latu, jeb par aptuveni 172 latu uz katru Latvijas iedzīvotāju. Pārtikas rūpniecības eksports ir par trešdaļu mazāks kā imports (Latvijas statistikas gadagrāmata 2007).

Pēdējos 5 gados visbūtiskāk ir pieaudzis apstrādes rūpniecības produkcijas imports (no 2000. gada līdz 2005. gadam par 3.5 miljardiem latu) un arī šīs produkcijas eksports (par 1.9 miljardiem latu). Pieaudzis ir arī lauksaimniecības un pārtikas produkcijas eksports, bet diemžēl eksportu ievērojami apsteidzis šīs produkcijas imports. Lauksaimniecības un medniecības produkcija 2006. gadā ir palielinājusies un arī eksports gada laikā palielinājies par 80.4 miljoniem latu un attiecīgi pārtikas un lauksaimniecības preču imports par 135.6 miljoniem latu. Kopumā Latvijas pārtikas un lauksaimniecības produkcijas eksports 2006. gadā sastādīja 13% no visa Latvijas eksporta un 10.6% no importa. (Latvijas statistikas gadagrāmata 2007)

Ja kopumā 2006. gadā Latvijā importēta pārtika un lauksaimniecības preces par 673.4 miljoniem latu, tad uz katru Latvijas iedzīvotāju iznāk 294 latu gadā, jeb 56% attiecinot uz patērēto pārtiku (3. tabula). Šis apjoms ir ļoti liels un tas atstāj nospiedošu iespaidu uz Latvijas lauksaimniecību. 2006. gadā arī pieaudzis koksnes imports un sastādīja jau visu veidu koksnes izcelsmes materiāliem 320.8 miljoni latu. No visa apjomā 158 miljoni latu sastādīja koks un koka izstrādājumi no Baltkrievijas un Krievijas un papīrs un kartons 135 miljoni latu apjomā pārsvarā no Eiropas Savienības. Koksnes izcelsmes eksports no austrumu puses arvien pieaug un var sagaidīt, ka tas pieaugs arī nākotnē kā reeksports un arī pārstrādei Latvijā.

3. tabula / Table 3

Pārtikas patēriņš Latvijā								
Rādītāji	Mēra vienība	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Vidējais iedzīvotāju skaits	miljonos	2.373	2.355	2.338	2.325	2.313	2.300	2.288
Eksports	milj. Ls	1131.3	1256.4	1408.8	1650.6	2150.0	2888.2	3293.2
Imports	milj. Ls	1933.9	2201.6	2497.4	2989.2	3805.3	4866.9	6378.5
Eksporta balance	milj. Ls	-802.6	-945.2	1088.6	1328.6	1655.3	1978.7	3085.3
Eksports uz 1 iedzīvotāju	Ls	477	534	603	710	930	1256	1439
Imports uz 1 iedzīvotāju	Ls	815	935	1068	1286	1645	2116	2788
Pārtikas eksports kopā	milj. Ls	59.5	96.7	124.5	147.4	206.4	347.7	428.1
t. sk. uz 1 iedzīvotāju	Ls	25	41	53	63	89	151	187
Pārtikas imports kopā	milj. Ls	228.3	262.9	312.2	337.2	417.5	537.8	673.4
t. sk. uz 1 iedzīvotāju	Ls	96	112	1335	145	181	234	294
Pārtikas patēriņš uz 1 iedzīvotāju mēnesī	Ls	27.80	28.16	32.16	32.49	34.90	39.65	43.69
Importēta pārtiku uz 1 iedzīvotāju	Ls	8.00	9.33	11.12	12.08	15.08	19.50	24.50
Importētā pārtika pret patērēto pārtiku	%	30	33	35	37	43	49	56

Pārtikas patēriņš uz 1 iedzīvotāju Latvijā – Latvijas statistikas gadagrāmata 2007, 249. lpp.; Latvijas statistikas gadagrāmata 2002 67- 77. lpp.

Iedzīvotāju skaits Latvijā – Latvijas statistikas gadagrāmata 117. lpp.

Pie eksporta un importa apjomiem svarīgi analizēt to struktūru no to tālākas izmantošanas rakstura – vai tās ir kapitālpreces, starppatēriņa vai patēriņa preces. 2006. gadā no eksporta un importa pārsvarā bija starppatēriņa preces un vismazāk kapitālpreces. Eksportā nepilna 1/10 bija kapitālpreces, nepilnas 2/3 starppatēriņa preces un 1/3 patēriņa preces. No visām importētajām precēm 2006. gadā kapitālpreces bija nepilna 1/5 no importa, puse bija starppatēriņa preces un ¼ patēriņa preces. Savukārt starp šīm preču grupām vislielāko starpību starp importu un eksportu veido starppatēriņa preces, kuras ievadam vairāk kā izvedam. Patēriņa precēm šis apjoms ir mazāks.

Pēc eksporta preču virziena vislielāko apjomu realizēja uz Eiropas Savienību. 2006. gadā uz Eiropas Savienību realizēja preces par 2.468 miljardiem latu, kas sastāda 75% no visa preču realizācijas apjoma. Uz NVS valstīm realizēja preces par 0.461 miljardiem, jeb 14% un pārējām valstīm realizēja 11% preču. No eksporta vislielākais Latvijas partneris 2006. gadā bija Lietuva, kas saņēma no Latvijas eksporta 14.7% preču, Igaunija (12.7%) un Vācija (10.1). Savukārt no importa 4.889 miljonu latu jeb 67% realizēja uz Eiropas Savienību, 903 miljoni uz NVS valstīm (14%) un 586 miljoni, jeb 10% realizēja uz citām valstīm. Vislielākais imports 2006. gadā bija no Vācijas (15.5%), no Lietuvas (13%), no Krievijas (7.8%) un no Igaunijas (7.7%) (Latvijas Statistikas gadagrāmata 2007).

Kopumā raksturojot ārējo tirdzniecību var atzīmēt, ka tai no valdības puses nav pievērsta pienācīga uzmanība un tā palikusi nekontrolēta no struktūras un eksporta un importa attiecības viedokļa. Rezultātā radies liels tirdzniecības deficīts un samazinās pieprasījums pēc vietējā ražojuma produkcijas. Šis negatīvās ārējās tirdzniecības bilances sākums sākās ar dārgā lata ieviešanu un turpināsies vēl ilgstoši, ja vien valdība neveiks radikālus pasākumus ārējās tirdzniecības uzlabošanai. Negatīva tirdzniecības bilance var radīt Latvijas atkarību no citu valstu būtiskās ietekmes,

radot pat draudus valsts brīvai funkcionēšanai. Kaut ir skaidri zināma ārējās tirdzniecības negatīvā ietekme uz valsti, no Eiropas Savienības nav saņemti ieteikumi vai pat vēlējumi likvidēt vai samazināt Latvijas negatīvo tirdzniecības bilanci. Vecajām Eiropas Savienības valstīm ir izdevīgi pārdot preces Latvijai, neņemot vērā kādu negatīvu ietekmi šī tirdzniecība atstāj uz Latviju.

Diemžēl negatīvā tirdzniecības bilance nav tikai Latvijai vien. Pasaulē lielākai daļai valstu ir negatīva ārējās tirdzniecības bilance, pat ASV. Raksturīgi, ka Eiropas Savienībā visām jaunajām ES valstīm ir negatīva ārējās tirdzniecības bilance. Tas raksturoto, ka jaunas Eiropas Savienības valstis nespēj saražot to, ko citi vēlas patērēt. Tomēr varbūt šeit izpaužas arī attīstīto valstu ieinteresētība savas produkcijas noietā, neskatoties uz to, kā šī tirdzniecība ietekmēs jauno Eiropas Savienības valstu ekonomiku. Lai negatīvo attīstīto Eiropas Savienības valstu ietekmi it kā slāpētu, nabadzīgākajām valstīm tiek solīts vairāk maksāt dažādus atbalsta fondus. Tomēr pagaidām to ietekme uz tirdzniecību nav labvēlīgi ietekmējusi jaunās Eiropas Savienības valstis un negatīvā tirdzniecības bilance nabadzīgajām Eiropas Savienības jaunajām valstīm pieaug. Īpaši negatīvā tirdzniecības bilance Latvijai pieauga pēc iestāšanās Eiropas Savienībā. Diemžēl, ne Latvijas vadošās institūcijas, ne arī Eiropas Savienības vadība tam nepievērš vajadzīgo uzmanību. Tas bremzē Latvijas tautsaimniecības attīstību un reizē iedzīvotāju labklājības pieaugumu. Šāda negatīvās tirdzniecības bilance var novest pie Latvijas vēl lielākas atkarības no ārvalstīm un lata stabilitātes krišanas. Ir pienācis laiks Latvijas valdībai veikt radikālus pasākumus ārējās tirdzniecības bilances uzlabošanai. Valdībai ir jāiesaistās ražošanas attīstības pasākumos. Latvija nevar pastāvēt ar divkārt mazāku ražošanu, kā tas bija 1990. gadā. Ir pēdējais laiks pēc brīvības atgūšanas, no kuras jau pagājuši 17 gadi, attīstīt arī ražošanu un uzlabot ārējās tirdzniecības bilanci.

Par cik Latvijā pēdējos gados nepamatoti cēlušās monopolorganizāciju cenas gāzes un elektrības piegādei un arī naftas produktiem, valdībai steidzamā kārtā jāpārbauda šo cenu kāpuma pamatotība. Pārspīlēto cenu kāpumu rezultātā monopolorganizācijām veidojas lieka peļņa, kuru viņas dāsnī dāvā dažādiem fondiem, lai pēc tam daļēji to neoficiāli varētu atgriezt pašiem dāvatājiem. Valdībai būtu jāapsver iespēja samazināt nodokļus enerģijas avotiem, kas ļautu samazināt cenas un inflāciju. Inflācijas un arī importa samazināšanai Latvijā jāsamazina pievienotās vērtības nodoklis pārtikai, kā tas ir vecajās Eiropas Savienības valstīs. Latvijai nepieciešams sekot Īrijas piemēram, kur ir ievērojami mazāks nodokļu slogs, attīstīts eksports, kas ievērojami pārsniedz importu un racionālāka Eiropas Savienības subsīdiju izmantošana ražošanā. Eksporta un importa sabalansētībā kā piemērs var būt Somija un Zviedrija ar pozitīvo ārējo tirdzniecību.

Secinājumi un priekšlikumi

1. Valsts tautsaimniecības raksturošanai nozīmīgi ir tādi rādītāji kā iekšzemes kopprodukts, maksājumu bilance un ārējās tirdzniecības bilance.
2. Lielākai pasaules valstu ārējās tirdzniecības bilance ir negatīva. Pozitīva ārējās tirdzniecības bilance ir Norvēģijai, Kanādai, Šveicei, Japānai un arī Krievijai.
3. Ārējās tirdzniecības bilance ar dārgā lata ieviešanu no 1993. gada ar katru gadu ir pasliktinājusies un 2007. gadā jau tuvojās 4 miljardu latu negatīvai bilances robežai.
4. Vērtības izteiksmē kopā eksports 2004. gadā sastādīja 2.150 miljardi latu, bet 2006. gadā 3.293 miljoni latu. Vislielāko eksportu sastādīja koks un koka izstrādājumi, kas 2004. gada bija 655 miljoni latu un 2006. gadā 739.5 miljoni latu. Pārtiku un lauksaimniecības preces 2004. gadā eksportēja 206.4 miljoni latu apmērā un 2006. gadā 428.1 miljoni latu apjomā.
5. Vērtības izteiksmē imports 2004. gada bija 3.805 miljardi latu, tai skaitā mašīnas un mehānismi un elektriskā iekārtas 755.7 miljoni un pārtikas un lauksaimniecības preces 417.5 miljoni latu, bet 2006. gadā kopumā importēja preces par 6378.2 miljoniem latu, tai skaitā pārtikas un lauksaimniecības preces par 673.4 miljoniem latu.
6. Kopējā ārējās tirdzniecības bilance bija negatīvā 2004. gadā 1,655 miljardi latu apmērā un 2006. gadā 3085,3 miljoni latu apmērā, tai skaitā pārtikas un lauksaimniecības preces 211 miljoni latu apmērā. 2006. gadā pārtikas un lauksaimniecības preču bilance Latvijai bija negatīva 245 miljonu latu apmērā.
7. No importa 2004. gadā vislielāko daļu sastādīja starppatēriņa preces (uz 1 Latvijas iedzīvotāju 1.4 tūkstoši latu), tad patēriņa preces (0.7 tūkstoši latu uz 1 iedzīvotāju) un vismazāk kapitālpreces (0.5 tūkstoši latu uz 1 Latvijas iedzīvotāju).
8. Lielāko daļu preču Latvija eksportēja un arī importēja uz Eiropas Savienības valstīm. No valstīm vislielākais eksports 2006. gadā tika realizēts uz Lietuvu un Igauniju. Lielākās importa valstis Latvijai 2006. gadā bija Vācija un Lietuva.
9. No preču grupām Latvijai pozitīva eksporta bilance bija tikai kokmateriāliem un akmens, ģipša stikla un keramikas izstrādājumiem, kuru produkcijai noiets būs arī nākotnē. Lai paplašinātu eksportu valdības uzdevums ir veicināt rūpniecības attīstību, ražojot vairāk mehānismus, mehāniskās ierīces un elektroiekārtas, kā arī tekstilpreces.
10. Importa bremzēšanai Latvijai jāplašina gaļas produkcijas ražošana, vismaz lai spētu nodrošināt valsts pašpatēriņu. Lai samazinātu pārtikas importu Latvijā jāsamazina pievienotās vērtības nodoklis pārtikai.
11. Lai palielinātu Latvijas produkcijas konkurētspēju ārzemēs, jāaptur cenu kāpums enerģijas avotiem (elektrībai, gāzei un naftas produktiem) ar administratīviem pasākumiem un samazinot šiem enerģijas veidiem nodokļus.
12. Latvijas ārējās tirdzniecības nesabalansētības mazināšanā, izšķiroši svarīga loma būs pasākumu plānam inflācijas ierobežošanai. Plāns, palēninot iekšzemes patēriņa kāpumu un mazinot inflācijas gaidas, varētu

bremsēt arī ārējās tirdzniecības bilances deficīta palielināšanos. Tādēļ svarīga ir šī plāna precīza un koordinēta īstenošana, demonstrējot gan makroekonomisko procesu izpratni, gan prasmi tos kontrolēt.

13. Lai sabalansētu Latvijas ārējās tirdzniecības bilanci, ir nepieciešams stiprināt eksporta nozares un piebremzēt patēriņa pieaugumu. Viens no svarīgākajiem soļiem šajā virzienā būtu efektīvāka nekustamā īpašuma tirgus nodokļu politika – gan mazinot patēriņa „bumu”, t.i., mazinot importa pieaugumu, gan mazinot uzņēmēju vēlmi iesaistīties nekustamā īpašuma biznesā augstās peļņas un zemā nodokļa dēļ, tādējādi pārorientējoties uz citām nozarēm, īpaši eksportējošām.

Publikācijas 2007.g

1. Kuzmina I. Latvian Accounting System and IFRS // *Information Society and Modern Business*/ Ventspils University College. ISBN 9984-648-50-8. Ventspils, 2007, 119-127 p.
2. Kuzmina I. Latvian Accounting System in the Context of European Integration // *Latvijas ekonomikas līdzvarota attīstība: problēmas, riski, perspektīvas*. Proceeding / The Baltic Forum, 12 International conference. ISBN 978-9984-9884-8-1. Rīga, 2007, 159-166 p.
3. Kuzmina I. Measurement of Intellectual Capital: Problems and Perspectives // *New venture creation and the Creative Trajectory: Entrepreneurship, Innovation and Creativity in Business*. International conference. Proceeding. ISBN 9984-705-21-8. Rīga, 2007.
4. Kuzmina I. "Cilvēka kapitāla loma Latvijas uzņēmumu tirgus vērtības veidošanā" iesniegts publicēšanai
5. Sproģe I., Krievs M. Būvniecības nozares attīstība nekustamā īpašuma tirgus kontekstā / *Ekonomika un vadības zinātne* Nr.711 / Rīga 2007., 144-152
6. Sproģe I., u.c. Latvijas ekonomika līdz 2006.gadam / *Economic science for rural development – Proceeding of the international science conference* Nr12 / Jelgava 2007 20-28.lpp
7. Sproģe I. Inflāciju raksturojošie rādītāji Latvijā un Eiropas Savienībā / *Latvijas Universitātes zinātniskie raksti* 2007
8. Sproģe I. Latvijas nodokļu politika / *Statistikas un pārvaldes problēmas 2007 – zinātniskie raksti – Rīga 2007* 41-52lpp
9. A.Sproģis, J.Sproģis, I.Sproģe Latvijas ekonomikas attīstība / *Statistikas un pārvaldes problēmas 2007 – zinātniskie raksti – Rīga 2007* 53-75lpp
10. A.Sproģis, J.Sproģis, I.Sproģe Latvijas lauksaimniecība gadu gaitā Tautsaimniecības attīstības problēmas Latvijā Nr.5, Rīga, 2007., 59-117.lpp
11. Sproģe I. Latvijas nodokļu politikas attīstības iespējas Tautsaimniecības attīstības problēmas Latvijā Nr.5, Rīga, 2007., 160-171.lpp
12. Pirksts V., Golovčenko A., Sproģe I. Galveno pārtikas produktu vajadzība un tās nodrošinājuma ekonomisko problēmu izpēte un risinājumi iedzīvotāju ģimenēs ar dažādu ienākumu līmeni LZP Ekonomikas un juridiskās zinātnes galvenie pētījumu virzieni 2006. gadā. Nr.12, Rīga, 2007.g., 108-116.lpp.
13. Šulca O., Kuzmina I., Sproģe I. Latvijas ārējo sakaru perspektīvas Eiropas Savienības vienotā tirgū. LZP Ekonomikas un juridiskās zinātnes galvenie pētījumu virzieni 2006. gadā. Nr.12, Rīga, 2007.g., 147-148.lpp.
14. Sproģis A., Zelgalvis E., Kālis I., Sproģe I. u.c. Latvijas tautsaimniecības attīstības perspektīvas. LZP Ekonomikas un juridiskās zinātnes galvenie pētījumu virzieni 2006. gadā. Nr.12, Rīga, 2007.g., 125-132.lpp.

Abstract

In today's globalization more and more topical problem become upkeep of foreign equilibrium. Growth of Latvia's open economics increases also risk of vulnerability.

Foreign trade balance plays important role in the analyses of all balance of payments and in the analyses of any state's economic development. Latvian foreign trade balance from 1995 is negative. To enlarge the growth of export in common years in Latvia must continue modernization of industry. To minimize Latvia's foreign trade deficit important role will play the plan of inflation control.

Key words: Foreign trade, commodity turnover, balance

Dr.h.ekon., LZA akadēmiķis	Edvīns Vanags
Dr.h.ekon., LZA akadēmiķis, vadošais pētnieks	Oļģerts Krastiņš
Dr.h.ekon., vadošais pētnieks	Ilmārs Vanags
Dr.ekon., vadošā pētniece	Tatjana Pļevako
Dr.tehn., vadošais pētnieks	Jānis Linde
Pētniece	Olga Beliha
Pētniece	Daina Buševica
Pētnieks	Aleksandrs Davidovs
Pētniece	Inese Katkovska
Pētniece	Svetlana Jakovļeva
Pētniece	Valentīna Locāne
Pētniece	Inta Mūkina
Pētniece	Irēna Sprōģe
Pētnieks	Eno Valodiņš
LU doktorante	Agate Zaķe

CSP Konjunktūras un teritoriālās statistikas daļa
 Kr.Barona 30, Rīga, LV-1011
 Tālr. 7286876
 e-pasts: lsi@lsi.lv

Latvijas statistikas specifiskās problēmas ES statistikas ietvaros

Veikti konjunktūras pētījumi rūpniecībā, būvniecībā, mazumtirdzniecībā, pakalpojumu sektorā, kā arī investīciju jomā. Īstenota teritoriālās statistikas rādītāju analīze. Veikts otrais (pirmais 2005.gadā) vietējo pašvaldību vadītāju pašvērtējums, īpašu lomu pievēršot kultūras izpētei (šaurā un plašā nozīmē). Sagatavots un publicēts zinātnisko rakstu krājums „Statistikas un pārvaldes problēmas 2007”, kā arī grāmata „Valsts pārvaldes reformas ārvalstīs un Latvijā” (autors Edvīns Vanags).

Atslēgvārdi: konjunktūras pētījumi, teritoriālā statistika, pašvaldības, attīstības indeksi, vadītāju pašvērtējums, kultūra, sievietes.

Tēmas izstrādes mērķis un sadarbība ar citām organizācijām

Projekta virsuzdevums ir sekmēt Latvijas tautsaimniecības un sociālo attīstību, tās stāvokļa un attīstības tendenču analīzi un prognozes, veicot konjunktūras pētījumus; īstenot citus zinātniskos pētījumus ar statistikas metodēm.

Pētījumu mērķis visam projekta periodam (2005.-2008.g.) ir izstrādāt ieteikumus Latvijas statistikas pilnveidošanai, lai tā nodrošinātu ES noteikto datu minimumu, kas nepieciešami Eiropas Savienības Statistikas birojam (*Eurostat*) u.c. starptautiskām organizācijām un detalizētāk atspoguļotu Latvijas specifiskās īpatnības, ņemot vērā valsts ģeogrāfisko stāvokli, etnisko sastāvu, ekonomisko un sociālo attīstību valstī.

Pētījumi veikti, sadarbojoties ar Eiropas Komisijas Ekonomikas un finanšu lietu ģenerāldirektorātu un LR Centrālās statistikas pārvaldi. Pētījumi cieši saistīti ar Ekonomikas ministriju, Reģionālās attīstības un pašvaldību lietu ministriju un LU Ekonomikas un vadības fakultāti.

1. Teritoriālās statistikas pētījumi

Pētījumi veikti trijos pamatvirzienos:

1. Izvērtēti un analizēti Latvijas administratīvo teritoriju attīstības indeksi un tos veidojošie pamatkomponenti.
2. Izstrādāti alternatīvi teritoriju attīstības indeksi, kas ļaus vērtēt teritoriju attīstību ne vien salīdzinošā skatījumā, bet arī laikā.
3. Veikta otrā pašvaldību vadītāju pašvērtējuma aptauja un izvērtēti tās rezultāti.

1.1.Faktoloģiskie pētījumi

Aprēķināti visu Latvijas administratīvo teritoriju (vairāk nekā 500) attīstības indeksi, tos veidojošo pamatfaktoru (komponentu) loma, kā arī izvērtēti iegūtie rezultāti. Lai vērtējamās teritorijas būtu labāk salīdzināmas, indeksi aprēķināti un izvērtēti piecās pārvaldes līmeņu grupās katrā atsevišķi: 1) pagasti un lauku novadi, kuros nav pilsētu; 2) pilsētas un pilsētnovadi; 3) rajoni; 4) plānošanas reģioni; 5) statistikas reģioni.

Faktoloģiskie pētījuma rezultāti ir tik plaši, ka tos nav iespējams ietvert viena pārskata raksta ietvaros. Tie ir atrodami autoru grupas 2007.gadā sagatavotajā monogrāfijā „Mainoties saglabājies, dažādā Latvijā”, kura šī raksta sagatavošanas laikā tika nodota tipogrāfijā, un nāks klajā 2008.gada 1.ceturksnī.

Zināmas zinātniska rakstura problēmas radīja tas, ka attīstības indeksa skaitliskais lielums nav atkarīgs tikai no pašas vērtējamās teritorijas attīstības līmeņa, bet arī no fona, uz kura teritorijas attīstību vērtē. Attīstības indeksi nav absolūti, bet visai specifisks relatīvais lielums.

Piemēram, Rīgu var vērtēt uz visu citu Latvijas pilsētu fona. Tad tās attīstības indekss ir samērā neliels (0,427). Indeksu pazemina samērā strauja iedzīvotāju skaita samazināšanās. Bet Rīga veido arī atsevišķu statistikas reģionu. Uz pārējo statistikas reģionu fona Rīgas attīstības indekss ir augsts (1,76). To paceļ ļoti lielais iedzīvotāju blīvums

Rīgā, kuram līdzīga nav citos statistikas reģionos, jo tajos visos ir plašas lauku teritorijas. Rīgu var vērtēt arī uz plānošanas reģionu fona, tai pieskaitot citus rajonus. Tad Rīgas plānošanas reģiona attīstības indekss ir 1,00. Kaut arī visi šie indeksi ir formāli pareizi, par objektīvāko atzinām pēdējo. Rīgas plānošanas reģions ar citiem plānošanas reģioniem ir samērā salīdzināms, taču Rīga uz citu Latvijas pilsētu fona ir unikāla un nesalīdzināma. Turpmākos pētījumus šajā virzienā nopietni apgrūtinās tālāka administratīvo teritoriju apvienošana, ja tāda notiks. Statistika pagaidām nav nodrošinājusi iespēju iegūt atsevišķi kaut vai pamatdatus par pilsētnovadu pilsētu(-ām) un lauku daļu.

1.2. Teorētiski metodoloģiskie pētījumi

Līdz šim plaši lietotās teritoriju attīstības indeksa aprēķināšanas metodiskais mezgla punkts bija ekspertu noteikto attīstības pamatrādītāju standartizācija. Standartizācija ļauj apvienot (saskaitīt) vienā koprādītājā (attīstības indeksā) dažādu nosaukumu pamatfaktoros (cilvēki, lati, procenti).

Lai izdarītu kāda pamatrādītāja standartizāciju, ir jāzina šī rādītāja aritmētiskais vidējais izmantojamā datkopā un standartnovirze. Rēķinot līdz šim lietotos teritoriju attīstības indeksus, izmantoja tā paša kārtējā (pārskata, analizējamā) gada vidējos un standartnovirzes, kuram rēķina attīstības indeksus.

Izdarot šāda veida standartizāciju, iegūto teritoriju attīstības indeksu galvenā īpašība ir tā, ka viņu vidējā vērtība katrā teritoriju grupā un arī katru gadu (ja indeksi tiek uzkrāti) ir nulle. Tāpat nulles vērtību iegūst katra attīstības pamatrādītāja aritmētiskais vidējais.

Ja attīstības indeksu izmanto tādu statistikas un pārvaldes uzdevumu risināšanai, kur pietiek ar salīdzinājumiem teritorijā, viena gada datiem, šī īpašība nekādas grūtības nerada. Plašāk līdz šim lietotā teritoriju attīstības indeksu aprēķināšanas metodika un praktiskie uzdevumi, kuru risināšanā šie indeksi ir lietoti, ir detalizēti aprakstīta kolektīvajā monogrāfijā (Dažādā Latvija, 2004., pap.izd.2005.).

Taču, saskaroties ar uzdevumiem, kur jāņem vērā ne tikai teritoriju salīdzinošais attīstības līmenis vienā periodā, bet arī izaugsme laikā, izrādījās, ka šādi aprēķināti attīstības indeksi ir maz piemēroti.

Par to var pārliecināties, ja vienkārši sakārto laikrindās (dinamikas rindās) vairāku gadu attīstības indeksus. Tūlīt pārsteidz, ka vidējais attīstības indekss gadu no gada paliek nemainīgs – nulles līmenī. Tas ir pretrunā pat ar samērā pesimistiskiem uzskatiem. Kaut kādu attīstību atzīst pat viņi, bet optimisti vērtē, ka attīstība pēdējos gados ir bijusi pat strauja. Parasto teritoriju attīstības indeksu laikrindas vispārējo teritoriju grupas attīstības tempu neparāda. Vērtējot šādu attīstības indeksu laikrindas pa atsevišķām teritorijām, no laikrindām – redzams vienīgi tas, kuras teritorijas attīstās apsteidzošos un kuras atpaliekošos tempos no visas teritoriju grupas vidējā attīstības tempa, kurš ir izslēgts.

Lai vērtētu ne vien teritoriju attīstības līmeni salīdzinājumā, bet arī izaugsmi laikā, ir nepieciešami citi, alternatīvi teritoriju attīstības indeksi. Lai būtu skaidrs, par kādu indeksu katrā vietā ir rakstīts, līdz šim lietotajam teritoriju attīstības indeksam pievienosim apzīmētāju „gada”, tātad tas būs gada attīstības indekss.

Alternatīvus teritoriju attīstības indeksus visvieglāk un šķietami arī vispamatotāk veidot, mainot salīdzinājuma bāzi, konkrētāk - attīstības pamatrādītāju vidējās vērtības, vajadzības gadījumā – arī standartnovirzes standartizācijas formulā.

Lai iegūtu ķēdes attīstības indeksus, standartizācijas formulā kārtējā gada aritmētisko vidējo aizstāj ar iepriekšējā gada aritmētisko vidējo. To pašu ieteicams darīt ar standartnovirzi, taču, kā rāda pirmie aprēķini, rezultāti no tā izmainās daudz mazāk.

Šādi pamatrādītājus centrējot nevis uz kārtējā, bet iepriekšējā gada vidējiem, standartizē visus ekspertu izvērtētos attīstības pamatrādītājus. To standartizētās vērtības sver ar nozīmības svāriem. Pēdējo summa būs teritoriju attīstības ķēdes indekss.

Attīstības ķēdes indeksi vienlaikus atspoguļo teritoriju attīstības divus aspektus:

1. konkrētās teritorijas salīdzinošo attīstības līmeni, salīdzinot ar citām (pārējām) attiecīgās grupas teritorijām;
2. teritoriju grupas vispārējo attīstību, vadoties no izvēlētajiem attīstības pamatrādītājiem pēdējā gada laikā.

Aprēķinot 77 Latvijas pilsētu gada un ķēdes attīstības indeksus pēc 2005.gada datiem, ieguvām gada vidējo indeksu 0, kā tam ir jābūt, bet vidējo ķēdes indeksu 0,403. Pēdējais raksturo visu pilsētu vidējo attīstību gada laikā. Pirmajā tuvinājumā var teikt, ka pilsētu attīstība ir pieaugusi par 40%. Taču, uzkrājoties pieredzei, šāds formulējums var izrādīties pārsteidzīgs. Pirmo iebildumu rada tas, ka visu vērtības rādītāju pieaugumu, t.sk. ienākuma nodokļa summu, nosaka ne vien reālā izaugsme, bet arī inflācija.

Salīdzinot atsevišķu pilsētu gada un ķēdes attīstības indeksus, lielās līnijās ķēdes attīstības indeksi ir par 0,4 lielāki nekā gada indeksi, taču ne vienmēr un visur. Tādēļ kādreiz izmēģinātais vienkāršotais paņēmieni pāriet no gada uz ķēdes indeksiem, vienkārši pieskaitot gada indeksiem konstantu lielumu, kas raksturo visas teritoriju grupas vidējo attīstību laikā, ir diezgan rupjš tuvinājums.

Pilsētu sadalījums ar pozitīviem un negatīviem attīstības indeksiem būtiski atšķiras atkarībā no tā, vai to aprēķina pēc gada, vai pēc ķēdes indeksiem. Piemēram, 2005.gadā Latvijā bija 18 pilsētas ar pozitīvu un 59 pilsētas ar negatīvu gada attīstības indeksu. Bet pozitīvu ķēdes attīstības indeksu ieguva jau 25 pilsētas, negatīvu 52. Negatīvo indeksu skaita pārsvars izskaidrojams ar lielo Rīgas īpatsvaru Latvijas pilsētu kopā. Rīgas attīstības indekss ir pozitīvs. To var kompensēt tikai daudzu mazāku pilsētu negatīvi indeksi, jo visu pamatrādītāju vidējās vērtības aprēķina kā svērtās.

Vēl tika izstrādāta metodika, kā aprēķināt teritoriju bāzes attīstības indeksus, par salīdzinājuma bāzi izvēloties ne iepriekšējo, bet kādu senāku gadu. Lietošanai tuvākajā laikā to nerekomendējam, tādēļ ka samērā grūti profesionāli

pamatot, kuru gadu ņemt par bāzes gadu. Bez tam, kā rāda tradicionālie statistikas aprēķini, bāzes gadu vajag laiku pa laikam mainīt, atjaunot. Ja to var izdarīt elementārās dinamikas rindās, tad šādi pārreķināt samērā sarežģītās un daudzām teritorijām aprēķinātās attīstības indeksu laikrindas būs pat datortehnikai nepamatoti darbietilpīgs process. Tādēļ kā attīstības gada indeksu papildinājumu var ieteikt attīstības ķēdes indeksus.

Var minēt šādas attīstības ķēdes indeksu galvenās priekšrocības, salīdzinot ar gada indeksiem.

1. Tie bez teritoriju attīstības salīdzinošā vērtējuma atspoguļo arī attīstību laikā, konkrēti pēdējā gada laikā.
2. Iespējams veidot pēc patikas garas attīstības indeksu laikrindas (dinamikas rindas), kas „nenoveco”, jo katra gada attīstības līmenis tiek salīdzināts nevis ar kāda tāla un maz pamatota gada līmeni, bet ar iepriekšējā gada līmeni.
3. Iegūtie indeksi izskatās arī vizuāli un psiholoģiski ticamāki, jo atspoguļo arī izmaiņas visā teritoriju grupā (attīstības gada indeksiem tur vienmēr nulle). Arī attīstības ķēdes indeksu salīdzinājums pa teritorijām vizuāli pievilcīgāks, jo vairāk teritoriju iegūst pozitīvus, bet mazāk – negatīvus indeksus.

Attīstības ķēdes indeksiem piemīt šādi trūkumi.

- Tie sajauc divus atšķirīgus vērtējumus: attīstības līmeņa salīdzināšanu līdzīgu administratīvo vienību grupā ar attīstību laikā (ķēdes indeksu gadījumā – vienā gadā). Līdz ar to viņu statistiskās īpašības kļūst sarežģītākas un artefaktu gadījumā grūtāk izskaidrojamas.
- Grūtāk salīdzināt attīstības indeksus lauku novadu un pilsētu un pilsētnovadu grupās, kas jau, lietojot attīstības gada indeksus, ir grūts uzdevums un nereti dod maz pārliecinošus rezultātus.

Kamēr nav uzkrāts plašāks faktoloģiskais materiāls un tā analīze, var ieteikt šādus risinājumus (autoru ekspertvērtējums, ko, iespējams, vajadzēs korigēt).

1. To uzdevumu risināšanai, kur līdz šim sekmīgi lietoja attīstības gada indeksus, tos lietot arī turpmāk, kaut gan ir pamats domāt, ka šim nolūkam var noderēt arī attīstības ķēdes indeksi. Teritoriju ieņemamās vietas abu indeksu sistēmās pilsētu grupā neatšķīrās vairāk kā par 4 vietām.
2. Attīstības ķēdes indeksus aprēķināt atsevišķi, kas nav sarežģīti, uzkrāšanai dinamikas rindās attīstības vērtēšanai laika gaitā.
3. Veikt pētījumus, vai ir iespējams nodalīt attīstības ķēdes indeksā divus aspektus: salīdzinošo teritorijā un izmaiņu laikā. To varētu izdarīt, vai nu šo indeksu sadalot divos subindeksos (labāk), vai veidojot katram aspektam atsevišķu indeksu (sliktāk, jo aug sagatavojamās un glabājamās informācijas apjoms).

Plašāk šo pētījumu rezultāti atspoguļoti pirmpublicācijā (Krastiņš, Vanags, Locāne, 2007).

2. Konjunktūras pētījumi

CSP Konjunktūras un teritoriālās statistikas daļa pārskata gadā turpināja Latvijas Statistikas institūta uzsāktos konjunktūras pētījumus rūpniecībā, būvniecībā, mazumtirdzniecībā, pakalpojumu sektorā un investīciju sfērā. Pirmajos četros minētajos tautsaimniecības sektoros ik mēnesi savākti un apstrādāti dati no vairāk nekā 2500 respondentiem. Divas reizes gadā īstenoti investīciju konjunktūras apsekojumi rūpniecībā un būvniecībā. Apsekojumos ar mēneša periodiskumu sasniegts augsts atbildētības līmenis – tas svārstījās no 75% līdz 92%.

Apsekojot uzņēmumu vadītāju atbildes uz kvalitatīviem jautājumiem, tika iegūti rādītāji saldo izteiksmē par uzņēmuma saimnieciskās darbības stāvokli, tā izmaiņām, tagadnes un nākotnes tendencēm, kā arī ražošanu (apgrozību, investīcijas) ierobežojošiem faktoriem. Jau 2006.gadā kā izplatītākais ierobežojošais faktors atsevišķos tautsaimniecības sektoros izvirzījās darbaspēka trūkums. 2007.gadā visos tautsaimniecības sektoros šī faktora izplatība ir pieaugusi. Tikai mazumtirdzniecībā joprojām ir viens vēl nozīmīgāks ierobežojošais faktors – konkurence šajā tirdzniecības sektorā.

Katrā apsekotajā sektorā aprēķināts konjunktūras apsekojuma apkopojošais rādītājs – konfidences rādītājs.

Kopumā 2007.gadā Latvijas konfidences rādītājs nevienā sektorā nav augstākais Baltijas valstīs. Mazumtirdzniecībā un patērētāju sfērā tas ir viszemākais, rūpniecībā gandrīz līdzīgs ar Lietuvu, atpaliekot no Igaunijas, būvniecībā – augstāks par Lietuvu, pakalpojumu sektorā – augstāks par Igauniju.

Lai atspoguļotu izmaiņas tautsaimniecībā kopumā, tiek lietots ekonomikas sentimenta indekss. To aprēķina kā vidējo svērto lielumu no atbilstošā perioda apstrādes rūpniecības, pakalpojumu sektora, būvniecības un mazumtirdzniecības konfidences rādītājiem, kā arī patērētāju konfidences indikatora.

Ekonomikas sentimenta indekss Latvijā maksimumu sasniedza 2007.gada martā, pēc kura katru mēnesi vērojams kritums. Lietuvā šis rādītājs sāka regulāri samazināties vienu mēnesi vēlāk, Igaunijā – divus mēnešus vēlāk. Ir jāatzīmē ekonomikas sentimenta rādītāja sevišķi straujais kritums 2007.gada oktobrī visās trijās Baltijas valstīs.

Ekonomikas sentimenta rādītājs 2007.gada pirmajā pusē visaugstākais no Baltijas valstīm bija Igaunijā, otrajā pusē – Lietuvā. Kopumā 2007.gadā zemākais tas bija Latvijā, taču augustā un oktobrī tas nedaudz pārsniedza Igaunijas rādītāju.

Pārskata gadā katru ceturksni izdots statistikas biļetens „Konjunktūras un patērētāju apsekojumu rezultāti”. Konjunktūras pētījumos iegūta informācija regulāri nosūtīta Eiropas Komisijas Ekonomikas un finanšu lietu ģenerāldirekcijai (48 mēnešu un 2 pusgada periodiskuma datu masīvi).

3. Investīciju un būvniecības statistikas informācijas pilnveidošana

2007.gadā veikts pētījums par investīciju apjomu un būvniecības darbu statistikas informācijas papildināšanu un precizēšanu. Statistikas praksē investīcijas pēc būtības tiek uztvertas dažādi. Statistiskos materiālos novēro trīs pamatdefinīcijas par investīcijām. Bez tam pēdējos gados novēro arī nozīmīgu atšķirību starp investīciju apjomiem

pēc gada un ceturkšņa datiem nozaru līmenī un dažādas metodoloģiskās pieejas investīciju apjomu aprēķināšanai nozaru un makroekonomiskā līmeņos.

2007.gadā šo problēmu risināšanai veikts pētījums par eksistējošo investīciju rādītāju (bruto kapitālieguldījumi, nefinanšu investīcijas, kopējā pamatkapitāla veidošana) ekonomisko būtību un aprēķināšanas metodoloģiskām atšķirībām. Izmantojot reālos ceturkšņa datus par investīcijām un salīdzinot nefinanšu investīciju aprēķināšanas metodes pētījumā, ir secināts, ka Latvijas apstākļos pielietot metodi, kas atbilst NKS (Nacionālo kontu sistēmai), nav ieteicams.

Izpētīta arī nefinanšu investīciju gada un ceturkšņa datu starpība un sniegti priekšlikumi šo datu vākšanas un apkopošanas uzlabošanai.

4. Pašvaldību vadītāju otrais pašvērtējums

Pirmais pašvaldību vadītāju pašvērtējuma pētījums Latvijā notika 2005.gada vasarā (Vanags E., Vanags I., Krastiņš O., 2006). Otro pašvaldību vadītāju aptauju šī projekta izpildītāji organizēja 2007.gada janvārī. Gada laikā tika veikta anketu apstrāde, rezultātu analīze un sagatavošana publicēšanai. Analīzes procesā veikta abu aptauju datu salīdzināšana. Aptaujas rezultāti sniegti kopā pa Latviju un pa pieciem plānošanas un sešiem statistikas reģioniem.

Anketā ieslēgtie jautājumi grupēti pa šādām iedaļām:

1. nodarbinātība;
2. finanses un ekonomika;
3. pašvaldības darbības kvalitāte;
4. iedzīvotāju aktivitāte;
5. pašvaldību reforma;
6. kultūra;
7. atklātie jautājumi.

Jautājumi par nodarbinātību, finansēm un ekonomiku, pašvaldību darbību kvalitāti tika attiecināti ne tikai uz pašvaldību kopumā, bet arī uz astoņām galvenajām pašvaldību darbības jomām – skolām, pirmsskolas iestādēm, komunālo saimniecību un citām.

Aptaujas saturu nosacīti var iedalīt divās daļās. Pirmajai daļai var pieskaitīt nosacīti jau tradicionālos jautājumus, kas bija ietverti arī pirmās aptaujas anketā. Mērķis: iegūt informāciju, kā ir mainījušies pašvaldību vadītāju uzskati pēdējo divu gadu laikā gan par pašvaldību darbu kopumā, gan astoņām galvenajām pašvaldību darbības jomām: skolām, pirmsskolas iestādēm, komunālo saimniecību un citām.

Otrajā daļā var izdalīt sfēru, kurai veltāma pašvaldību prioritāra uzmanība. 2007.gadā aptaujas organizētāji par tādu izvirzīja kultūru. Tādēļ bez konteksta jautājumiem par kultūru, kas bija ietverti trijos anketas blokos, bija izdalīts atsevišķi 16 jautājumu bloks par kultūras objektu un pasākumu līmeni (piecu variantu skalā) un to attīstības prognozēm (triju variantu skalā).

Kultūra ir pēc satura nenorobežota. Visplašākā nozīmē var runāt par kultūrvidi, līdzīgi kā pēdējā laikā daudz runā par ekoloģisko. Taču pēdējo veido daba; cilvēki, ar retiem izņēmumiem, to tikai posta. Kultūrvidi rada cilvēki un atsevišķos skatījumos to arī posta (antikultūra: alkoholisms, narkomānija, noziedzības pieaugums).

Var runāt par kultūras vides radītājiem un tās izmantotājiem, par vietējo, rajona un republikas mēroga kultūras līmeni un pasākumiem. Pēdējā laikā liela nozīme ir starptautiskās kultūras vērtību un arī negāciju straujai ieplūšanai Latvijā.

Kaut gan aptaujas anketā šādi norobežojumi netika formulēti, bija domāts, ka atbildētāji vērtēs galvenokārt kultūras līmeni savā pašvaldībā, tajās sfērās, ko tie var paši veidot, pārvaldīt un novērtēt. Tomēr bija izdalīti jautājumi arī par kultūru plašā skatījumā. Tās līmeni lielā mērā ietekmē visas valsts kultūrvidē un pašas pašvaldības rosināto iedzīvotāju darbība kultūras sfērā.

14 jautājumi no 16 bija vēlti kultūras pozitīvajiem aspektiem. Divi pēdējie – negatīvajiem: cik izplatīts pašvaldības teritorijā ir alkoholisms, narkomānija un kā kultūru grauj antisociāla un destruktīva rīcība.

Pavisam īsi apkopojot nodaļā izvērstās analīzes rezultātus, var teikt, ka vairums pašvaldību vadītāju kultūras līmeni savā teritorijā vērtē kā viduvēju. Viens no cēloņiem varētu būt, ka tika izmantots nevis absolūts, bet salīdzinošs vērtējums. „Mūsu pašvaldības teritorijā kultūras līmenis ir tāds pats kā pie kaimiņiem, tāpat viduvējs.” No tiem, kuri deva krasāku vērtējumu, vairāk izteicās, ka kultūras līmenis ir augsts, mazāk – ka tas ir zems.

Optimistiskāk pašvaldību vadītāji skatījās uz gaidāmajām prognozēm tuvākajos divos gados. Kaut gan arī šeit dominē neitrālais „paliks tāds pats”, tomēr starp tiem, kuri vērtēja citādi, gandrīz visi gaidīja, ka kultūras līmenis varētu paaugstināties. Tā pazemināšanos prognozēja pavisam nedaudzi. Savādāk sadalījās prognozes par negatīvajām parādībām. Arī šeit visbiežāk tika dotas neitrālās atbildes, otrajā vietā – ka šo parādību līmenis varētu pazemināties (šoreiz tas nozīmē optimismu), taču jau vēra ņemams respondentu īpatsvars (6-7%) bija nobažījušies, ka negatīvās parādības izplatīsies.

Anketas jautājumi aprobežojās ar esošā kultūras līmeņa vērtējumiem un prognozēm. Tie neskāra sakarības: kā atsevišķi kultūras objekti un parādības ietekmē kultūrvidi, kāda nozīme ir vietējai, valsts mēroga un starptautiskai kultūrplūsmi. Tas varētu būt kāda turpmāka specializēta pētījuma uzdevums.

Pētījumā skarti arī ar kultūru cieši saistītie izglītības objekti un parādības. Izglītība varētu būt viena no iespējamajām nākotnes pašvaldību vadītāju aptaujas prioritārajām sfērām. Kā otra prioritāra sfēra varētu būt antikultūra: kas to rada, veicina, izplata, kādas tās sekas, kā mazināt negatīvās parādības pilsētās un laukos.

Veicot vietējo pašvaldību vadītāju aptauju, likās ļoti interesanti izpētīt, vai ir lielas atšķirības pašvaldību darbības vērtējumā no sieviešu un vīriešu puses. Analīze veikta pēc datiem kopā pa valsti, atsevišķi neizdalot plānošanas un statistikas reģionus.

Atsevišķās aptaujas daļās sieviešu un vīriešu atbilžu īpatsvari vairāk vai mazāk atšķirās. Piemēram, daļā „Nodarbinātība” atšķirības starp sieviešu un vīriešu atbilžu īpatsvaram bija ļoti mazas. Arī daļā „Finanses un ekonomika” vairums atbilžu sieviešu un vīriešu skatījumā atšķirās nebūtiski tikai vienā jautājumā, proti, „Vai pēc Jūsu domām, nepieciešams mainīt (grozīt) pašvaldību finanšu izlīdzināšanas sistēmu?” atšķirība ir visai liela – par 7,6 procentu punktiem: negatīvu atbildi deva 14,3% sieviešu un 21,9% vīriešu.

Visai jūtama ir atšķirība atbildēs uz jautājumu „Kāda ir iedzīvotāju līdzdalība pašvaldības darbībā 2006.gadā, salīdzinot ar 2005.gadu. Atbildi „palielinājās” izvēlējušās 26,5% sievietes un 18,6% vīriešu, atbildi „palika tāda pati” izvēlējās attiecīgi 69,8% sievietes un 79,0% vīriešu.

Daļā „Kultūra” manāmas būtiskas atšķirības vīriešu un sieviešu vadītāju viedokļos (skat. 1.tabulu).

1.tabula / Table 1

Vietējo pašvaldību vadītāju atbildes uz jautājumiem par kultūru sadalījumā pa dzimumu grupām (%)
The answers of local government leaders to the questions on culture by groups of sex (%)

Jautājums	Tuvākajos divos gados kultūras līmenis varētu						Saldo (procentu punktos)	
	paaugstināties		palikt apmēram tāds pats		pazemināties			
	Siev.	Vīr.	Siev.	Vīr.	Siev.	Vīr.	Siev.	Vīr.
1. Pārvaldes kultūra	53,4	46,2	44,4	52,6	-	-	+53,4	+46,2
2. Vides kultūra	53,4	49,8	40,2	48,3	1,6	0,6	+51,8	+49,2
3. Pilsoniskā, sociālā aktivitāte	40,7	35,1	54,0	61,3	1,6	1,2	+39,2	+33,9
4. Sabiedrības integrācija	34,9	27,9	61,9	67,0	-	1,5	+34,9	+26,4
5. Mākslinieciskā pašdarbība	40,2	28,8	51,9	66,4	4,2	2,7	+36,0	+26,1
6. Kultūras tradīciju saglabāšana	35,4	25,8	59,3	69,4	2,6	2,1	+32,8	+23,7
7. Ģimeņu stiprība, rūpes par bērnu audzināšanu	40,7	31,8	51,9	61,9	3,2	3,3	+37,5	+28,5
Vidēji visā kultūras jomā	37,1	32,6	55,1	60,5	4,2	4,1	+32,9	+28,5

Kā redzams 1.tabulā, sievietes biežāk izvēlas pozitīvo atbildi, proti, ka viņu vadītajā pašvaldībā kultūras līmenis paaugstināsies tuvākajos divos gados: abu dzimumu pārstāvji reti izvēlējušies atbildi „pazemināsies”. Vīrieši biežāk nekā sievietes uzskata, ka viņu vadītajās pašvaldībās jau sasniegtais kultūras aktivitāšu līmenis tuvākajos gados paliks apmēram tāds pats. Vislielākā atšķirība novērojama jautājumā par māksliniecisko pašdarbību (11,4 procentu punkti).

Sievietes - vadītājas ir vairāk noskaņotas pozitīvi tieši jautājumos, kas saistīti ar kultūru, mākslu, pašdarbību; jautājumā par pašvaldību reformu sievietes noskaņotas vairāk negatīvi (skat.2.tabulu).

2.tabula / Table 2

Vietējo pašvaldību vadītāju atbildes uz jautājumiem par pašvaldību reformu pa dzimumu grupām (%)
The answers of local government leaders to the questions on local government reform by group of sex (%)

Jautājums	„Jā”, un citas pozitīvas atbildes		„Nē”, un citas negatīvas atbildes		Grūti pateikt, citas atbildes		Saldo (procentu punktos)	
	Siev.	Vīr.	Siev.	Vīr.	Siev.	Vīr.	Siev.	Vīr.
1. Vai pašvaldību apvienošanās ir nepieciešama?	34,9	42,9	60,3	53,5	4,8	3,6	-25,4	-10,6
2. Vai Jūsu pašvaldība plāno apvienoties?	55,6	54,0	40,7	42,0	3,7	4,0	+14,9	+12
3. Vai pašvaldību sadarbība spēj aizvietot pašvaldību apvienošanu?	55,0	45,6	18,5	26,7	25,4	27,0	+29,6	+18,6
4. Vai Jūsu pašvaldība ir sadarbojusies ar blakus esošajām pašvaldībām?	92,6	95,2	7,4	4,8	-	-	+85,2	+90,4
5. Ja “Jā”, tad kā tas ir ietekmējis pašvaldības darbu (funkciju izpildi)	54,0	50,0	37,0	41,4	1,1	2,4	+52,9	+47,6
6. Vai Jūs apmierina (un cik lielā mērā) Jūsu plānošanas reģiona attīstības plāns	0,5	0,3	54,4	52,0	46,1	47,7	-52,9	-51,7
7. Cik lielā mērā šajā plānā ir atspoguļotas Jūsu vietējās pašvaldības prioritātes?	0,5	-	54,5	58,3	45,0	41,7	-54,0	-58,3
8. Vai šo plānu Jūs izmantojat?	39,7	35,4	57,7	63,1	2,6	1,5	-18,0	-27,7
9. Vai reģionālās pašvaldības ir nepieciešamas?	53,4	65,4	39,2	32,1	7,4	2,5	+14,2	+33,3

Kā redzams 2.tabulā, jautājumā par pašvaldību apvienošanās nepieciešamību gan sievietes, gan vīrieši pārsvarā ir izvēlējušies negatīvu atbildi, taču sievietes biežāk (60%) nekā vīrieši (54%). Par reģionālo pašvaldību izveidošanu iestājas daudz vairāk (par 12 procentu punktiem) vīriešu nekā sieviešu.

Secinājumi un priekšlikumi

1. Apkopojot uzņēmumu vadītāju atbildes uz kvalitatīviem konjunktūras jautājumiem, var secināt, ka jau 2006.gadā kā izplatītākais ierobežojošais faktors izvirzījās kvalificēta darbaspēka trūkums. 2007.gadā visos tautsaimniecības sektoros šī faktora nozīmība ir pieaugusi. Tikai mazumtirdzniecībā joprojām ir viens vēl nozīmīgāks ierobežojošais faktors – starpvalstu konkurence šajā tirdzniecības sektorā.
2. Kopumā 2007.gadā Latvijā konfidences rādītājs (konjunktūras apsekojuma apkopojošais rādītājs) nevienā sektorā nav augstākais Baltijas valstīs. Ekonomikas sentimentu indekss (tas atspoguļo izmaiņas tautsaimniecībā kopumā) Latvijā maksimumu sasniedza 2007.gada martā, pēc kura katru mēnesi vērojams kritums. Sevišķi straujš tas bija 2007.gada oktobrī (arī Lietuvā un Igaunijā).
3. Teritorijas attīstības indekss ir efektīvs orientieris īpaši atbalstāmo teritoriju noteikšanai, ES struktūrfondu līdzfinansējuma sadalei starp valsts un pašvaldību budžetu, padziļinātai pagastu, pilsētu, novadu, rajonu, plānošanas un statistikas reģionu attīstības analīzei un prognozēšanai. Teritoriālās statistikas praksē zināmas grūtības ienes lēnā administratīvā teritoriālā reforma. Pilsētnovadus, kuru sastāvā ir pilsēta (pilsētas) un lauku teritorija, ir grūti salīdzināt gan ar pilsētām bez lauku teritorijām, gan ar lauku teritorijām bez pilsētām.
4. Otrās vietējo pašvaldību vadītāju aptaujas rezultātu analīze liecina, ka vairums gadījumos vērojamas pozitīvas galveno pašvaldību darbības jomu attīstības tendences. Īpaša uzmanība apsekojama programmā tika veltīta kultūrai (gan šaurā, gan plašā nozīmē). Vairums vietējo pašvaldību vadītāju kultūras līmeni savā teritorijā vērtē kā viduvēju. Optimistiskāk viņi skatās uz gaidāmajām prognozēm tuvākajos divos gados. Nākotnē viena no iespējamām pašvaldību vadītāju aptaujas prioritārām sfērām varētu būt izglītība.
5. Pirmo reizi tika pētīts, vai ir lielas atšķirības pašvaldību darbības vērtējumā pēc dzimuma. Apsekojuma daļā „Nodarbinātība” atšķirības starp sievietes un vīriešu atbilžu īpatsvaram bija ļoti mazas, daļā „Finanses un ekonomika” jau nedaudz lielākas. Daļā „Pašvaldību reforma” atšķirības jau bija visai jūtamas, bet vislielākās tās bija daļā „Kultūra”.
6. Kopumā var secināt, ka respondentu viedoklis atsevišķos jautājumos ir atkarīgs no vadītāja dzimuma piederības. Tāpēc ieteicams socioloģisko aptauju rezultātus nākotnē plašāk atspoguļot abu dzimumu dalījumā. Perspektīvs varētu būt arī pētījums, kā pašvaldību vadītāju uzskatus ietekmē viņu vecums (dzīves pieredze) un darba stāžs pašvaldībās.

Publikācijas 2007.gadā

1. Buševica D. Pakalpojumu konjunktūras datu analīze statistiskajos reģionos //Statistikas un pārvaldes problēmas 2007. – Rīga: Latvijas Statistikas institūts, 2007. – 7.-14.lpp.
2. Krastiņš O., Vanags E., Locāne V. Par teritorijas attīstības gada, bāzes un ķēdes indeksiem //Statistikas un pārvaldes problēmas 2007. – Rīga: Latvijas Statistikas institūts, 2007. – 142.-159.lpp.
3. Pļevako T., Katkovska I. Investīciju veidi, to noteikšanas un aprēķināšanas problēmas //Statistikas un pārvaldes problēmas 2007. – Rīga: Latvijas Statistikas institūts, 2007. – 99.-109.lpp.
4. Rozenvalds J., Vanags E., Vilka I. u.c. Cik demokrātiska ir Latvija. Demokrātijas monitorings. 2005.- 2007. – Rīga, 2007.
5. Vanags E. An Introduction of Conjuncture Survey of local Governments in Latvia //REGIS seminar –meeting, Rīga, 8 May 2007.
6. Vanags E. Demokrātija un efektivitāte uz svaru kausiem //Foruma „Reģioni – Latvijas attīstība. Vīzijas. Iespējas. Risinājumi materiāli, Rīgā, 2007.gada 10.-11.maijā.
7. Vanags E. No vietējām pašvaldībām uz vietējo pārvaldību” LU 65.konferences materiāli, Rīgā, 2007.gada 5.februārī.
8. Vanags E., Krastiņš O. u.c. Latvijas statistikas specifiskās problēmas ES statistikas ietvaros () - “LZP Ekonomikas un juridiskās zinātnes galvenie pētījumu virzieni 2005.gadā”. R.: Latvijas Zinātnes Padomes ekspertu komisija, 2007. – 150. – 1159.lpp.
9. Vanags E. Pilsētas Latvijā administratīvi teritoriālajai reformai noslēdzoties //LLPA organizētā starptautiskā konferences „Pilsētu politika un pilsētas Latvijā” materiāli, Rīgā, 2007.gada 9.novembrī. 11-12.lpp
10. Vanags E. Valsts pārvaldes reformas ārvalstīs un Latvijā. – Rīga: LSI, 2007
11. Vanags E., Vanags I., Krastiņš O. Culture in the Estimation of Latvian Local Governments //Abstracts of the Conference “Culture as Innovation”, Turku, Finland, 6-8 June 2007. 30-31.p
12. Vanags E., Vanags I., Vilka I. From National and Subnational Governments to Collaborative public Management //abstracts of EGPA 2007 Conference, Madrid, Spain, 19-22 September 2007.
13. Vanags E., Vanags I., Vilka I. No vietējām pašvaldībām uz vietējo pārvaldību //Statistikas un pārvaldes problēmas 2007. – Rīga: Latvijas Statistikas institūts, 2007. – 189.-194.lpp.
14. Vanags I., Dubra E. Darba tirgus pētījuma informatīvais nodrošinājums un tā pilnveidošana //LU 65.konferences materiāli, Rīgā, 2007.gada 9.februārī.

15. Vanags I., Mūkina I. un citi. Konjunktūras apsekojumu rezultāti 2007.gada II ceturksnī. -Rīga: Latvijas Statistikas institūts, 2007.g.maijs - 72 lpp.
16. Vanags I., Mūkina I. un citi. Konjunktūras apsekojumu rezultāti 2006.gada III ceturksnī. -Rīga: Latvijas Statistikas institūts, 2007.g.augusts - 72 lpp.
17. Vanags I., Mūkina I. un citi. Konjunktūras apsekojumu rezultāti 2006.gada IV ceturksnī. -Rīga: Latvijas Statistikas institūts, 2007.g. novembris - 68 lpp.
18. Vanags I., Mūkina I., Katkovska I. un citi. Konjunktūras apsekojumu rezultāti 2006.gada I ceturksnī. -Rīga: Latvijas Statistikas institūts, 2007.g.februāris - 63 lpp.

Nolasīti referāti konferencēs

1. International Conference „Culture as Innovation”, Turku, Finland, 6-8 June 2007 //Vanags E., Vanags I., Krastins O. Culture in the Estimation of Latvian local Governments.
2. International annual EGPA 2007 Conference, Madrid, Spain, 19-22 September 2007 //Vanags E., Vanags I., Vilka I. From National and Subnational Governments to Collaborative Public management
3. LU 65.konference Rīgā 2007.gada 5.februārī //Vanags E. No vietējām pašvaldībām uz vietējo pārvaldību
4. Konference „Valsts pārvaldes reformas ietekme uz valdības un pašvaldību attiecībām un attīstības procesiem Latvijā, Rīgā, 2007.gada 8.februārī //Vanags E. Publiskās pārvaldes reformu vērtējums un tālāka attīstība
5. Konference „Eiropas vietējo pašvaldību harta un vietējo un reģionālo pašvaldību turpmākās attīstības iespējas, Rīgā, 2007.gada 12.aprīlī //Vanags E. Reģionālās attīstības instrumenti ārvalstīs un to dažādošanas iespējas Latvijā
6. Forums „Reģioni – Latvijas attīstība. Vīzijas. Iespējas. Risinājumi, Rīgā, 2007.gada 10.-11.maijā //Vanags E. Demokrātija un efektivitāte uz svaru kausiem
7. REGIS seminar – meeting, Riga, 2 May, 2007 //Vanags E. An Introduction of Conjuncture Survey of Local Governments in Latvia
8. LU 65.konference Rīgā 2007.gada 9.februārī //Vanags I., Dubra E. Darba tirgus pētījumu informatīvais nodrošinājums un to pilnveidošana.
9. Latvijas Lielo pilsētu asociācijas organizētā starptautiskā konference „Pilsētu politika un pilsētas Latvijā”, 2007.gada 9.novembrī, Rīgā //Vanags E. Pilsētas Latvijā administratīvi teritoriālajai reformai noslēdzoties.
10. Tiesībsarga ikgadējā konference Rīgā, 2007.gada 10.un 11.decembrī //Vanags E. Valsts aģentūru veiksmes un problēmas.

The Specific problems of Latvia's Statistics with the Framework of EU Statistics

Business tendency surveys were conducted in industry, construction, retail trade, service sector, as well as in sphere of investments. The second (the first in 2005) self-evaluations of local governments leaders were realized, devoting special attention to investigation of culture (in narrow and wide sense). Scientific papers “Problems of Statistics and Management 2007”, as well as book “State Administration Reforms in Foreign Countries and Latvia” (author Edvins Vanags) were prepared and published.

Key words: conjuncture research, territorial statistics, local governments, development indexes, self-evaluation of leaders, culture, women

Dr.ekon., prof. **Īrija Vītola**
 Dr.h.lauks., Dr.ekon., prof. **Arturs Boruks**
 Dr.ekon., prof. **Ingrīda Jakušonoka**
 Maģ.ekon. **Dzintra Bergmane**
 Doktorante **Inguna Leibus**

LLU Ekonomikas fakultāte
 Svētes iela 18, Jelgava, LV-3001
 tālr. 30 24214 e-pasts: svetes@cs.llu.lv ; efgram@cs.llu.lv

Latvijas nodokļu sistēmas pilnveidošana tautsaimniecības attīstības un sociālā taisnīguma nodrošināšanai

Tēmas mērķis ir izstrādāt priekšlikumus nodokļu pilnveidošanai, lai nodrošinātu ekonomikas uzplaukumu un sociālo taisnīgumu. Darbs pamatojas uz pētījumiem, kas veikti pēdējos gados par nodokļu sistēmas pilnveidošanu Latvijā. Zinātniskajā 2007. pārskata gadā darba mērķis bija izpētīt un izanalizēt iedzīvotāju ienākuma nodokļa (IIN) būtību un vietu Latvijas tautas saimniecībā, pielietoto nodokļa ievākšanas un sadales mehānismu, kā arī dot priekšlikumus IIN uzlabošanai.

Atslēgvārdi: nodoklis, nodokļu sistēma, valsts budžets

Projekta mērķis ir izstrādāt priekšlikumus nodokļu pilnveidošanai, lai nodrošinātu ekonomikas uzplaukumu un sociālo taisnīgumu. Darbs pamatojas uz pētījumiem, kas veikti pēdējos gados par nodokļu sistēmas pilnveidošanu Latvijā. Zinātniskajā 2007. pārskata gadā darba mērķis bija izpētīt un izanalizēt iedzīvotāju ienākuma nodokļa būtību un vietu Latvijas tautas saimniecībā, pielietoto nodokļa ievākšanas un sadales mehānismu, kā arī dot priekšlikumus uzlabošanai. Šī mērķa sasniegšanai bija nepieciešams risināt šādus uzdevumus:

1. iedzīvotāju ienākuma nodokļa mērķa un uzdevumu noskaidrošana un analīze;
2. apliekamā iedzīvotāju ienākuma nodokļa noteikšana un analīze;
3. priekšlikumu izstrāde nodokļa pilnveidošanai.

Nodokļu avots vienmēr ir bijis nacionālais kopprodukts – ieņēmums, kas pieder valsts pastāvīgiem iedzīvotājiem un uzņēmumiem, pieskaitot arī ieņēmumus no ieguldījumiem ārvalstīs un atskaitot procentus un maksājumus par ārzemnieku investīcijām pašu zemē.

Nodokļi 2005. gadā deva 2545,7 milj. Ls jeb 79,6% no visiem valsts budžeta ieņēmumiem, bet nenodokļu un citi ieņēmumi 654,1 milj. Ls jeb 20,4%. Pēc Centrālās Statistikas pārvaldes datiem prognozē, ka 2006. gadā nodokļu ieņēmumi varētu būt 3335,1 milj. Ls. No tiem trīs analizē iekļautie nodokļi: iedzīvotāju ienākuma nodoklis (IIN), uzņēmuma ienākuma nodoklis (UIN) un nekustamā īpašuma nodoklis (NĪN) kopā 2006. gadā pēc prognozēm deva 977,0 milj. Ls jeb 29,3% no visiem ienākumiem. Tai skaitā IIN deva 657,2 milj. Ls jeb 19,7%, UIN – 253,8 milj. Ls jeb 7,6% un NĪN 66,0 milj. Ls jeb 2,0% no nodokļu ieņēmumiem. Varam apgalvot, ka minētie trīs nodokļi kopumā sedz budžeta ieņēmumu lielu daļu. Bez tam viņi savā starpā ir cieši saistīti, tamdēļ būtu aprēķināmi pēc vienotiem principiem un metodikas.

1.tabula

Valsts konsolidētā kopbudžeta ieņēmumi Latvijā 2004. – 2006. gadā, milj. Ls
 General government consolidated budget revenue during 2004-2006, mil. LVL

Nodokļu ieņēmumi	2004		2005		Prognoze 2006	
	Ieņēmumi	%	Ieņēmumi	%	Ieņēmumi	%
Nodokļu ieņēmumi kopā	2025,4	100,0	2545,7	100,0	3335,1	100,0
Tai skaitā:						
Iedzīvotāju ienākuma nodoklis - IIN	435,5	21,5	509,1	20,0	657,2	19,7
Uzņēmuma ienākuma nodoklis UIN	127,8	6,3	180,7	7,1	253,8	7,6
Nekustamā īpašuma nodoklis (ietverot zemes un īpašuma nodokļa atlikumus) – NĪN	56,8	2,8	61,6	2,4	66,0	2,0
Kopā IIN, UIN, NĪN	620,1	30,6	751,4	29,5	977,0	29,3
Sociālās apdrošināšanas iemaksas VSAOI	641,2	31,7	751,0	29,5	1000,2	30,0
Pievienotās vērtības nodoklis - PVN	486,7	24,0	677,1	26,6	930,0	27,9

Avots: Sastādīts pēc Centrālās statistikas datu bāzes

<http://www.test.csb.gov.lv:8080/Dialog/Saveshow.apsk>. 01.11.2006.

Galvenais esošās nodokļu sistēmas trūkums Latvijā ir tas, ka visiem trijiem nodokļu veidiem ir noteiktas t.s. proporcionālās nodokļu likmes, kas pa atsevišķiem nodokļiem ir vienādas. Tas noved pie pastiprinātas un paaugstinātas Latvijas iedzīvotāju noslāņošanās pēc mantiskā stāvokļa un pie augstas spriedzes sociālā ziņā. Šī iemesla dēļ gandrīz

visas ES dalībvalstis ir atteikušās no proporcionālās nodokļa likmes, un noteikušas progresīvo likmi, pie kuras nodokļu slogs ir jāmaksā galvenokārt tiem, kas to spēj un var.

Nodokļi saistās ar noteikta neapliekamā minimuma noteikšanu. Un savukārt neapliekamais ienākuma lielums ir cieši saistīts ar eksistences minimumu – ar to summu, kas nepieciešama, lai persona varētu eksistēt sakarā ar dzīves dārdzību, dzīves iztikas minimuma izmaksām un nepieciešamību nodrošināt tautas attīstību.

Latvijā noteiktais ar nodokli neapliekamais minimuma lielums tiek paaugstināts, bet tas joprojām ir stipri zems. Neapliekamais algas minimums pēdējos gados audzis sekojoši: 2005. gadā tas bija Ls 26, 2006. gadā – Ls 32, bet sākot ar 2007. gada 1. janvāri Ls 50 mēnesī. Tas nedaudz pārsniedz 42% no iztikas minimuma, kas 2006. gadā sastādīja Ls 118,27.

Kā trūkums uzskatāms arī tas, ka ar IIN pašreiz netiek aplikti visi ienākumi – galvenokārt tie, kurus iegūst turīgu iedzīvotāju slāņi: ienākuma no kapitāla, akcijām, vērtspapīriem, tāpat arī no spekulatīvajiem darījumiem ar nekustamo īpašumu, mantojumiem, dāvinājumiem, no azartspēļu ienākumiem. Visi šie ienākumi ir apliekami ar IIN, tāpat ieviešams nodoklis par darījumiem ar dārgmetāliem, luksusa precēm, ļoti dārgiem vīniem, konjakiem un citiem prestižiem alkohola dzērieniem, luksusa automašīnām un līdzīgi.

Ilgu laiku Latvijā ir spēkā proporcionālā ienākuma nodokļa likme, kad visas nodokļu apliekamās vienības tiek apliktas ar vienu un to pašu likmi 25%. Proporcionālo likmju pozitīvā puse ir tā, ka nodoklis viegli ievācams, jo visi ienākumi, neatkarīgi no to avota, apliekas ar vienotu nodokļa likmi, un atkrīt grūtības pēc dažādiem ienākuma avotiem iegūto ienākuma summēšana un nodokļu likmes lieluma atrašana. Negatīvā puse, kā jau iepriekš aprakstīts, ir sociālais netaisnīgums, kas pamatojas tai apstākļi, ka mazturīgiem iedzīvotājiem šo vienoto nodokļa likmi ir nesalīdzināmi grūtāk samaksāt nekā iedzīvotājiem ar lieliem ienākumiem.

2. tabula

Ieteikumi iedzīvotāju ienākuma aplikšanai ar IIN progresīvo likmi
Proposal for calculation of personal income tax (PIT)

Apliekamais ienākums ar intervālu 200 Ls	IIN likme ar 5% pieauguma intervālu	Minimālais nodokļa ieņēmums Ls/mēnesī	Maksimālais nodokļa ieņēmums Ls/mēnesī
0 – 94,99	0%	-	-
95 – 299,99	10% no summas, kas pārsniedz Ls 95	0	20,50
300 – 499,99	Ls 20,50 + 15%, kas pārsniedz Ls 300	20,50	50,49
500 – 699,99	Ls 50,50 + 20%, kas pārsniedz Ls 500	50,49	90,48
700 – 899,99	Ls 90,48 + 25%, kas pārsniedz Ls 700	90,48	140,47
900 – 1099,99	Ls 140,47 + 30%, kas pārsniedz Ls 900	140,47	200,44
1100 – 1299,99	Ls 200,44 + 35%, kas pārsniedz Ls 1100	200,44	270,43
1300 – 1499,99	Ls 270,43 + 40%, kas pārsniedz Ls 1300	270,43	350,42
1500 – 1699,99	Ls 350,42 + 45%, kas pārsniedz Ls 1500	350,42	440,41
1700 – 1899,99	Ls 440,41 + 45%, kas pārsniedz Ls 1700	440,41	530,40
1900 -	Ls 530,40 + 50%, kas pārsniedz Ls 1900	530,40	630,39 utt.

Nosakot IIN likmes ir jāvadās:

- lai likmes būtu sociāli taisnīgas, tas ir, lai IIN maksātu tie, kas to spēj;
- lai iedzīvotāji nezaudētu interesi palielināt savus ienākumus, t.i., lai nodrošinātu, ka iedzīvotāju ienākumi palielinās straujāk nekā pieaug maksājamās iedzīvotāju ienākuma likmes.

Vadoties no šiem apsvērumiem autori ir izstrādājuši Latvijā reāli ieviešamā progresīvā IIN likmes, kuras parādītas 2. tabulā un kuras ir noteiktas:

- lai ar IIN tiktu aplikti visi iedzīvotāju ienākuma veidi: algām pieskaitītas prēmijas, ienākumi no akcijām, vērtspapīriem, noguldījumiem fondos, tāpat arī no ienākumiem no ieguldījumiem depozītos tā summa, kas pārsniedz valsts statistikas pārvaldes aprēķināto iepriekšējā gada minimālās algas lielumu, tāpat ienākumi no dāvinājumiem un ziedojumiem, izņemot ar likumu kā neapliekamus ar IIN atļautos veidus;
- noteikt, ka IIN aprēķināms pēc autoru izstrādātām progresīvām likmēm, ar minimālo likmi 10% un maksimālo likmi 50% no ar nodokli apliekamā ienākuma apmēra, tas ir, no ienākuma, no kura atskaitītas sociālās apdrošināšanas iemaksas un ar IIN neapliekamais minimums (ieskaitot apgādājamām personām paredzētos atvieglojumus). No ienākuma, kas pārsniedz Ls 1900 mēnesī, IIN rēķināms pēc proporcionālās nodokļa likmes 50% apmērā (2. tabula);
- ar iedzīvotāju ienākuma nodokli neapliekamajā minimumā ietilpst neapliekamais algas minimums (kas sākot ar 2007. gada 1. janvāri ir noteikts Ls 50 mēnesī) plus atvieglojumi par apgādājamiem (par 1 personu Ls 35 mēnesī, reizinātu ar dzimstības koeficientu Latvijā 1,25. Skatīt Latvijas Statistikas gadagrāmatā 2005., kopā ar IIN neapliekamais minimums no 2007. gada 1. janvāra ir Ls 94 mēnesī. Ar nodokli neapliekamais dzīves minimuma lielums ir mainīgs lielums, kas var izmainīties pa gadiem, augot iedzīvotāju dzīves līmenim;
- lai stiprinātu tautas morāli un likumīgi reģistrētu ģimeni noteikt, ka nodokļu likme ir samazināma par katru apgādājamo bērnu visu viņa mācību laiku par 1% ar nosacījumu, ka bērni sekmīgi veic mācību procesu;

- nestrādājošie pensionāri saglabā pensionāra statusu, ja viņu ienākumi gada laikā no depozītnoguldījumiem, kopā ar honorāriem par rakstiem, gleznām un cita veida saimniecisko darbību nepārsniedz pusi no gada laikā aprēķinātās pensijas.

Ļoti būtiski ir paplašināt ar IIN apliekamo bāzi un novirzot nodokļa slogu no darba algas aplikšanas uz nodokļa maksāšanu arī par citu augstākminēto veidu ienākumiem. Ieviešot progresīvo IIN likmi un paplašinot tā maksāšanas bāzi, iespējams panākt nodokļa slodzes vienmērīgāku sadali iedzīvotāju starpā, novēršot bagāto iedzīvotāju iespēju uzkrāt lielus kapitālus un novirzot nodokļa slodzi iedzīvotājiem ar maziem ienākumiem.

Latvijas Republikas 7. Saeima apspriežot IIN noraidīja nepieciešamību ieviest valstī progresīvo šī nodokļa likmi. Tieši šī iemesla dēļ ir jāturpina cīņa par progresīvās likmes ieviešanu, jo pretējā gadījumā turpināsies iedzīvotāju diferenciācija pēc mantiskā stāvokļa un var novest pie pastiprinātas sociālās spriedzes, kas ir drauds demokrātijai.

Publikācijas 2007. gadā

1. Jakušonoka I. Research of Capital Structure in Agricultural Companies in Latvia. Economic Science for Rural Development (Proceeding of the International Scientific Conference). No 14 Jelgava, 2007., 27. – 36. pp.
2. Leibus I. Gaidāmās izmaiņas mazajiem uzņēmējiem var radīt problēmas. *Bilance* Nr.19 (175), 10.2007., 7. – 10. lpp.
3. Leibus I. Mainīsies individuālo uzņēmēju tiesiskais regulējums. *Bilance* Nr.20 (176), 10. 2007, 6. – 10. lpp.
4. Leibus I., Vītola I. Social and economic aspects of self-employment in Latvia. The Third international scientific conference. Rural Development 2007. Lithuanian University of Agriculture Akadēmija, Kaunas region Lithuania 2007., 96 -102 pp.
5. Vītola Ī. Izmaksu uzskaitē un kontrole Vācijas saimniecībās. // *Saimnieks* 2007. februāris, 6. – 7. lpp., 0,3 a.l.
6. Vītola Ī., Boruks A. Nekustamā īpašuma nodoklis Latvijā un tā pilnveidošanas iespējas. // *Ekonomika un uzņēmējdarbība*. Rīgas Tehniskās universitātes zinātniskie raksti, 3. sērija, 13. sējums. RTU, Rīga – 2007., 130. – 137. lpp.
7. Vītola Ī., Boruks A. Nekustamais īpašums un pasaules saimniecības attīstība. // *Latvijas Vēstnesis*, pielikumā Privatizācija. Zeme. Nekustamais īpašums Nr. 17 (432) 27.04.2007. un elektroniski portālā LV.LV. http://www.lv.lv/index.php?menu_body=DOC&id=156458&menu_left=LAIDIENS.
8. Vītola Ī., Boruks A. Uzņēmuma ienākuma nodoklis Latvijā (UIN) un tā pilnveidošanas iespējas. // *Tautsaimniecības un uzņēmējdarbības attīstības problēmas*. RTU, Rīga, 2007., 64. lpp.
9. Vītola Ī., Boruks A., Bergmane Dz. Latvijas nodokļu sistēmas pilnveidošana tautsaimniecības attīstības un sociālā taisnīguma nodrošināšanai. // *LZP Ekonomikas un juridiskās zinātnes galvenie pētījumu virzieni 2006. gadā*, Nr.12, Rīga, 2007.g., 160. – 161. lpp.
10. Vītola Ī., Boruks A., Jakušonoka I. Problematic Aspects of Personal Income Tax in Latvia. Economic Science for Rural Development (Proceeding of the International Scientific Conference). No.14 Jelgava, 2007., 36.-42.pp.
11. Vītola Ī., Kaktiņš J. Lauku evolūcijas prognoze. // *Latvijas Avīze - Saimniecība*, 24.02.2007., 0,3 a.l.

Referāti starptautiskās konferencēs un semināros 2007. gadā

1. Jakušonoka I. Research of Capital Structure in Agricultural Companies in Latvia. Economic Science for Rural Development (Proceeding of the 8th International Scientific Conference). Jelgava, 26.04.2007.
2. Leibus I., Vītola I. Social and economic aspects of self-employment in Latvia. The Third international scientific conference. Rural Development 2007. Lithuanian University of Agriculture Akadēmija, Kaunas region Lithuania 8 – 10th of November, 2007.
3. Vītola Ī. Uzņēmuma ienākuma nodoklis un tā pilnveidošanas iespējas. RTU 48. starptautiskā zinātniskā konference, Rīga, 12.10.2007.
4. Vītola Ī., Boruks A., Jakušonoka I. Iedzīvotāju ienākuma nodokļa problemātiskie aspekti 8. starptautiskā zinātniskā konference. Jelgava, 26.04.2007.

Development of Latvia taxing system to ensure national economy and social justice

The tax system is to be based on the principle that the material interests of all the sections of population are taken into consideration and taxes are to be paid by everybody who can do it. It does not mean that incomes of all the population are level economically but the incomes are distributed correctly, ensuring the growth of the incomes of population for the entrepreneurs giving the contribution to rational economy and at the same time, thinking about the population or decrease of social stress as well as about the economical protection of all section, particularly the less protected economical section too. It demonstrates the economical and social importance of the tax system.

Key words: Tax, taxing system, Latvia

Dr.phil., Dr.sc.soc., as.prof. **Viktors Voronovs**
Dr.ekon., as.prof. **A. Grišins**
Dr.hab.inž., prof. **I. Kabaškins**
Dr.ekon., as.prof. **G. Gončarovs**
Maģ.ekon. **E. Račko**

Daugavpils universitāte

Latvijas ražotāji mūsdienīgos globalizācijas un pasaules saimniecības reģionalizācijas apstākļos: problēmas, risinājumi, perspektīvas

Tēmas ietvaros ir konstatēts, ka par Latvijas ekonomikas ražošanas sfēras efektivitātes paaugstināšanas stratēģiskiem pamatvirzieniem mūsdienu atvērtu integrācijas procesu apstākļos var uzskatīt šādus: pirmkārt, ekonomikas ražošanas sektora produktivitātes palielināšana, pamatojoties uz klasterizāciju; otrkārt, pastāvošās darbietilpīgo un energoietilpīgo ekonomikas ražošanas tehnoloģiju pārorientācija kapitālietilpīgajās un zinātniski ietilpīgajās; treškārt, teritoriālā mārketinga instrumentu un formu izmantošana ražošanas efektivitātes paaugstināšanai un rūpniecisko uzņēmumu un pakalpojumu sfēras iestāžu konkurētspējas uzlabošanai.

Atslēgvārdi: klasteri, ražošanas tehnoloģijas, teritoriālais mārketinga, konkurētspēja

Pētījuma mērķis – noskaidrot apstākļus, kuri nodrošinātu efektīvu reģionālās ekonomikas attīstības stratēģiju un galveno faktoru pieaugumu tās konkurētspējā mūsdienu atklāto integrācijas procesu apstākļos.

Pētījuma mērķa sasniegšanai tika izmantoti zinātniskas literatūras analīze, statistisko datu analīze; aptaujas veikšana. Mērķa realizācijai tika publicēta monogrāfija V. Voronovs, A. Grišins, I. Petrova Reģionālā ekonomika globalizācijas apstākļos: problēmas, risinājumi, perspektīvas. Rīga – Daugavpils: DU-TSI, 143. lpp., 2006 (krievu valodā).

Visām Eiropas Savienības valstīm (t.sk. Latvijai) ir aktuāla jaunu reģionālās ekonomikas organizācijas un attīstības formu meklēšana, jo nepieciešams radīt darbības veidus, kas atbilst reģionālās ekonomikas konkurētspējas paaugstināšanas prasībām Eiropas atklātās integrācijas procesos mūsdienu apstākļos. Par šādiem faktoriem var tikt uzskatīti: reģionālās ekonomikas produktivitātes paaugstināšana uz klasteru pamata, ekonomikas sektoru tehnoloģiju līmeņa paaugstināšanai to konkurētspējas uzlabošanai, teritoriālā mārketinga metožu un instrumentu izmantošana ekonomikas efektivitātes paaugstināšanai.

1. Teritoriālās ekonomikas produktivitātes paaugstināšana uz klasteru pamata

Klasteru pieeja teritoriju ekonomiskajā attīstībā (reģionu, valstu) ir pietiekoši attīstīta arī ekonomiskajā teorijā (M.Porters) un ekonomiskajā praksē, piemēram, daudzās Eiropas Savienības valstīs (Lielbritānija, Dānija, Somija .c.). Klusters – uzņēmumu, valstisku institūtu, izglītības un zinātnes iestāžu savstarpējā tīklu sistēmā saistīta teritoriāla apvienība konkurētspējīgas produkcijas ražošanai ārējā tirgū, izmantojot vienas nozares produkciju citu nozaru darbībā. Klusters ir galvenais mūsdienu ekonomiskais instruments inovācijās, jaunu tehnoloģiju izmantošana menedžmentā, teritoriālās ekonomikas salīdzinošo priekšrocību veidošanā. Līdz ar to, ir nepieciešams ņemt vērā klasteru pieejas realizēšanas apstākļus reģionālajā ekonomikā. Kā nosacījums klasteru attīstībai reģiona ekonomikā ir attīstītu tehnoloģiju un zinātnes infrastruktūras klātbūtne. Klasteru attīstības bremsēšanas nosacījumi reģiona ekonomikā ir: zema psiholoģiskā gatavība biznesa kooperatīvajai darbībai; reģiona pašvaldību īslaicīgs teritorijas attīstības plānošanas horizonts; zems tīkla un asociatīvo struktūru līmenis (rūpniecības-tirdzniecības palātu, biznesa asociāciju u.t.t.);

Reģionālās ekonomikas klasterizācijai ir savas stiprās un vājās puses, kuras ir nepieciešams ņemt vērā.

Pie *stiprajām* pusēm ir pieskaitāmas:

- darba ražīguma pieaugums un biznesa transakciju patēriņa pazemināšanās vērtības veidošanas inovāciju iekļaušanas kopīgā ķēdītē;
- klastera firmas- dalībnieces saņem pieeju kvalificētiem kadriem, jauniem lietišķiem partneriem, mūsdienīgām biznesa tehnoloģijām, zinātnes atbalstam;
- pašvaldībām, varas centrālajiem orgāniem klasterizācija dod iespēju plānot reģionālo politiku, izmantojot prioritāros investīciju projektus;
- klasteru atbalsts, ne nozares, dod iespēju reģionālās attīstības kompleksajai augšupejai;
- teritoriju attīstības klasteru politika paaugstina vietējās varas lomu un darba efektivitāti, jo klasteriem ir nepieciešams tās atbalsts sociāli ekonomisko jautājumu risināšanā (teritoriju attīstīšana, resursu nodrošināšana u.c.).

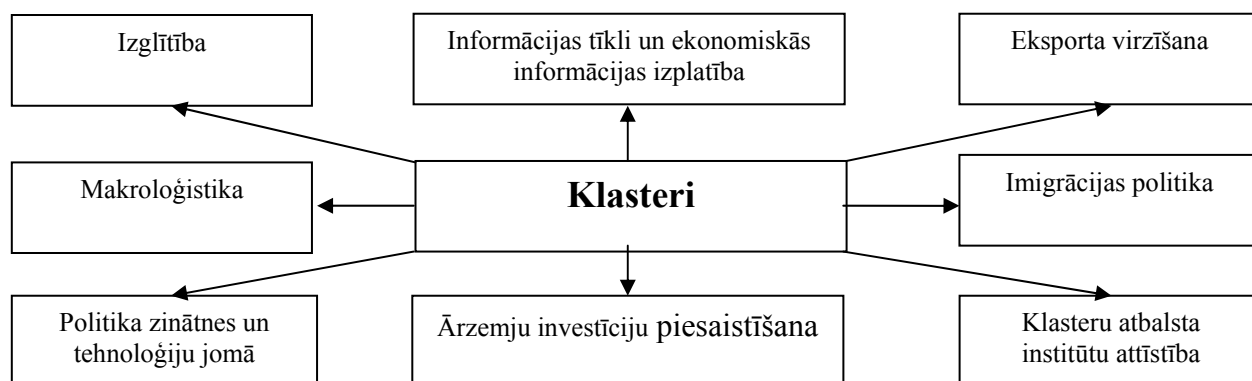
Vājās puses ir :

1. bīstami ir attīstīt klasterus, izmantojot ražošanas zemās tehnoloģijas (darbietilpīgas), jo tas dod zemu atalgotas darba vietas, tādējādi, vāju līdzekļu pieplūdi vietējo pašvaldību budžeta ieņēmumu daļā;
2. bīstami ir reģiona ekonomikā atbalstīt patstāvīgi attīstošos tirdzniecības klasteri, jo tas novājina teritoriju rūpniecisko klasteri.

ES valstīs ražošanas klasteri ir svarīgs inovāciju un uzņēmumu konkurētspējas attīstības elements. Klasteri attīsta abpusēju atbalstu un dažādu sabiedrisko institūtu koordināciju uz „sociālā kapitāla” un „uzticības” pamata, kas būtiski samazina biznesa transakcionālās izmaksas.

Neskatoties uz to, ka reālā klasteru izveidošanās darbība sākās agrāk, negaidot valsts institūciju atbalstu un atzinību (kā piemēru var minēt informācijas sistēmu klastera izveidošanu, kā arī kontroles tehnoloģiju un automatizācijas klastera izveidošanu), šis process joprojām sastop nopietnus teorētiska rakstura šķēršļus savā ceļā – klasteru izveidošanās un darbošanās principu nezināšana, kā arī praktiskā rakstura – nespēja tikt galā ar kārtējām organizatoriskām, tehniskām un citām problēmām. Tāpēc klasterizācijas procesam Latvijā nav vienotas, zinātniski pamatotas bāzes.

Sākot ar 1990-jiem gadiem, Eiropas Savienības valstis arvien vairāk pievērš uzmanību ekonomikas klasterizācijas fenomenam. Līdzīga pieeja kļūst par daudzu valstu ekonomiskās politikas pamatu. Tāpēc valstu un reģionu līmenī tiek veidoti speciālie klasteru departamenti (padomes, aģentūras), kas, galvenokārt, veic informatīvi analītisku darbu, kā arī koordinē visu līmeņu izglītības programmas ar atbilstošu klasteru vajadzībām. Savukārt, ekonomikas klasteru strukturizācija būtiski ietekmē kopīgu valsts ekonomisku politiku. Pirmkārt, tas ir saistīts ar zinātnes atbalstīšanu, riska inovācijām, eksporta darbības atbalstu, nepieciešamās infrastruktūras izveidošanu un izglītību (skat. 1. zīm.).

1. zīm. Klasteru ietekme uz kopīgu ekonomisku politiku

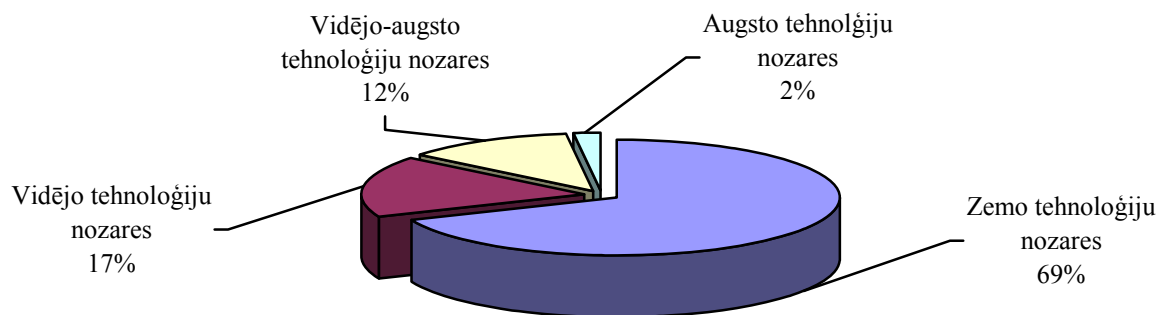
1. fig. Influence of clusters on common economic policy.

Politika, kas balstās uz klasteru attīstību, noved pie valsts konkurētspējas paaugstināšanās. Raksturīgs piemērs – Somijas ekonomiskā politika, kura balstās uz klasterizāciju. Pateicoties klasteriem ar augstu ražotspēju, ko atbalsta inovāciju struktūras, mazā Somija, kuras rīcībā ir tikai 0,5% pasaules meža resursu, nodrošina 10% pasaules kokapstrādes produkcijas un 25% - papīra eksporta. Telekomunikāciju tirgū tā nodrošina 30% mobilo sakaru iekārtu un 40% – mobilo telefonu eksportu.

Klastera pieeja apgalvo, ka konkrētas saimnieciskās teritorijas (pilsēta, reģions) ražošanas struktūrai jāattīstās tā, lai vienas ekonomikas nozares produkciju varētu izmantot citu nozaru darbībā, kā arī, lai dažādu uzņēmumu mijiedarbība būtu orientēta uz vienota galīga konkurētspējīga produkta izlaidi ārējā tirgū. Tādas attīstības mērķis ir: reģionālās ražošanas racionāla organizēšana un uzņēmumu klastera rentabilitātes paaugstināšana, kam pamatā ir dažādu nozaru stabilās ražošanas saites. Dažādi klasteri var būt iekļauti viens otra sastāvā pēc atsevišķām pozīcijām.

2. Ražošanas tehnoloģijas un reģionālās ekonomikas konkurētspējas paaugstināšana

Aplūkojot reģionālo uzņēmumu produktivitāti ir nepieciešams ņemt vērā reģiona ekonomikas nozaru tehnoloģisko līmeni. Kopumā Latvijas ekonomika ir zemu tehnoloģiskā – 2003. gadā ap 67% no kopējās pievienotās vērtības, saražotās rūpniecībā, veidoja zemu tehnoloģiskās nozares: pārtikas produktu un dzērienu ražošana, tabakas izstrādājumu ražošana, tekstilizstrādājumu ražošana, ādas, koka izstrādājumu, tai skaitā mēbeļu, papīra un celulozes ražošana. Augstu un vidējie tehnoloģiskie uzņēmumi veido tikai 1,9% un 12,2% no kopējā ražošanas apjoma, kur augstu tehnoloģiskās nozares ir farmācija un medicīna, datori un informācijas tehnoloģijas, radio, televīzija un sakari u.c. (skat. 2. zīm.)

2.zīm. Latvijas rūpniecības nozaru struktūra pēc pievienotās vērtības sadalījumā pa zemo, vidējo un augsto tehnoloģiju nozarēm

2. fig. Structure of Latvia's production sectors divided into low, normal and high technology sectors depending on added value

Konkurētspējas paaugstināšanai nepieciešama pastāvošās darbietilpīgās un energoietilpīgās reģionu ekonomikas pārorientācija kapitālietilpīgā un zinātniski ietilpīgā zināšanu ekonomikā. Tam ir paredzēts stratēģiskais mērķis vidējo un augsto tehnoloģiju nozaru īpatsvara sasniegšanai Latgales un Latvijas rūpniecības struktūrā no esošajiem 28% līdz 50% 2000.gadā, bet tālākajā perspektīvā (2015-2030.g.)- līdz vidējam ES līmenim- 70% (sk. 1. tab.)

1. tabula

Konkurētspējīgas rūpniecības nozaru struktūra (pēc pievienotās vērtības) un to līmeņa salīdzinošs novērtējums dinamikā

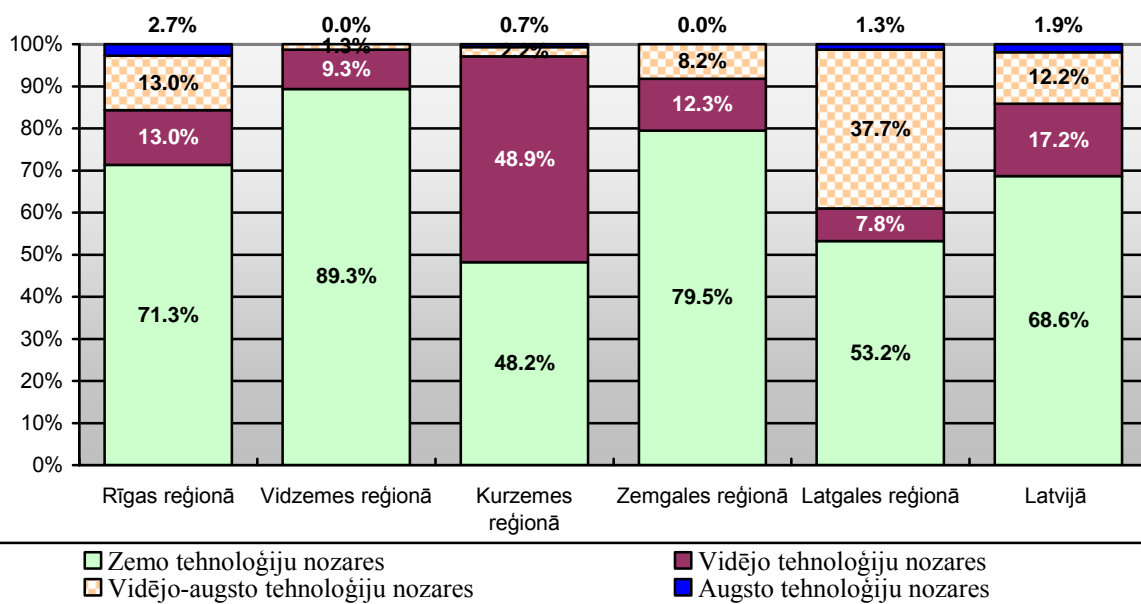
Competitive production sectors structure (depending on added value) and the evaluation of that level

Rādītāji	2003.g. līmenis		Prognoze	
	Latvijā	ES-15 vidējais	Vidējā termiņa (līdz 2013. g.)	Ilgtermiņa (līdz 2025. g.)
	rādītājs	rādītājs		
Zemo tehnoloģiju nozares (%)	68,4	30	50	Tuvu ES vidējai struktūrai
Vidējo tehnoloģiju nozares (%)	28,2	51	40	
Augsto tehnoloģiju nozares (%)	3,4	19	10	

Apskatīsim ražošanas rūpniecības reģionālo struktūru atkarībā no pielietojamo tehnoloģiju līmeņa:

- zemo tehnoloģiju nozares:** pārtikas produktu un dzērienu ražošana, tabakas izstrādājumu ražošana, tekstilizstrādājumu ražošana, apģērbu ražošana, ādas micēšana un apstrāde, apavu ražošana, koksnes, koka un korķa izstrādājumu ražošana, celulozes, paīra un papīra izstrādājumu ražošana, izdevējdarbība, poligrāfija un ierakstu reproducēšana u.c.;
- vidējo tehnoloģiju nozares:** naftas pārstrādes produktu, gumijas un plastmasas izstrādājumu ražošana, metālu ražošana, gatavo metālizstrādājumu ražošana, izņemot mašīnas un iekārtas u.c.;
- vidēji augsto tehnoloģiju nozares:** ķīmisko vielu ražošana, krāsu, pernicu u.tml. pārklājumu, tipogrāfijas krāsu un mastikas ražošana, mazgāšanas, tīrīšanas un spodrināšanas līdzekļu, smaržu un kosmētisko līdzekļu ražošana, sintētisko šķiedru ražošana, iekārtu, mehānisku un darba mašīnu ražošana, elektrisko mašīnu un aparātu ražošana, automobiļu, sliežu transporta līdzekļu ražošana, motociklu un velosipēdu ražošana u.c.;
- augsto tehnoloģiju nozares:** farmaceitisko, medicīnisko un fitoķīmisko preparātu ražošana, biroja tehnikas un datoru ražošana, radio, tehnikas un sakaru iekārtu un aparatūras ražošana, medicīnisko un optisko instrumentu, pulksteņu ražošana, lidaparātu ražošana u.c.;

Pievienotās vērtības struktūra ievērojami atšķiras pa reģioniem (skat. 3. zīm.). Tā, Vidzemes reģionā praktiski uz 100% rūpniecība ir zemu tehnoloģiskā, tāda pati situācija ir Kurzemē – 97% saražotas rūpniecībā pievienotās vērtības veido zemās un vidēji zemās nozares. Savukārt, Latgales reģionā zemo un vidēji zemo tehnoloģiju produkcija veido tikai 61% pievienotās vērtības, bet 39% veido augstās un vidēji augstās tehnoloģijas.

3. zīm. Latvijas reģionu rūpniecības nozaru struktūra pēc pievienotās vērtības sadalījumā pa zemo, vidējo un augsto tehnoloģiju nozarēm

3. fig. Structure of Latvia's region production sectors divided into low, normal and high technology sectors depending on added value

Latvijas ekonomikai ir atvērts raksturs: preču eksporta un pakalpojumu apjoms 2006. gadā sastādīja 34.1 % no ārējā tirdzniecības apgrozījuma, bet imports 65.9%. Tas nozīmē, ka Latvijas ekonomika zināmā mērā ir atkarīga no citām valstīm un no ekonomiskā stāvokļa citās valstīs. Tāpēc nedaudzie satricinājumi globālajā vai reģionālajā noieta tirgū var ievērojami ietekmēt ne tikai konkrētas nozares darbību, bet arī valsts ekonomikas attīstību kopumā.

Pašlaik Latvija ārējā tirgū sevi pozicionē kā zemo un vidējo tehnoloģiju produkcijas eksportētājs ar nelielu pievienoto vērtību, jo Latvijas ekonomikas eksporta konkurētspēja pamatā ir saistīta ar tās pārorientāciju no industriālās uz servisa un pastarpinātiem darbības veidiem, kā arī ar relatīvi zemo reģionālā darbaspēka cenu. Dotais Latvijas ekonomiskais tēls ārējos tirgos izjūt vajadzību pēc ievērojamas korekcijas, un valstī esošie sekmīgas konkurētspējas faktori to sekmēs.

3. Teritoriālais mārketinga kā svarīgs reģionālās ekonomikas efektivitātes paaugstināšanas līdzeklis

Mūsdienu ekonomists Filips Kotlers un viņa kolēģi piedāvā izmantot mārketinga pieeju, kā svarīgo virzienu teritoriālās ekonomikas attīstības vadībā.

Mūsdienās reģions ir interesants kā teritorija, kur ir izdevīgi ieguldīt investīcijas, kur ir perspektīvi atbraukt, dzīvot un nodarboties ar biznesu. Bez tam reģions tiek salīdzināts ar citiem pasaules reģioniem. Šīs konkurences sekmes ir atkarīgas gan no viena reģiona unikālajām priekšrocībām pār otru (piemēram, ģeogrāfiskais stāvoklis, klimats, teritorijas platība, dabas izrakteņi), gan arī no citiem faktoriem, kurus veido pats reģions: imidžs, investīciju klimats, politiskais kurss, iedzīvotāju izglītība u.c. Mārketinga pieeja ļauj paskatīties uz reģiona attīstību no jauna skatupunkta, aplūkojot reģionu, municipālo vienību, teritoriju kopumā kā subjektu, kurš piešķir patērētāja lomu ne tikai pašam reģionam, bet arī citiem subjektiem (iekšējiem un ārējiem attiecībā pret teritoriju).

Nepieciešams izmantot teritoriālā mārketinga instrumentus un formas reģionā atrodošos ražošanas uzņēmumu un pakalpojumu sniedzošo uzņēmumu konkurētspējas saglabāšanai un paaugstināšanai: pilsoņu identifikācijas ar savu apdzīvojamo teritoriju pakāpes uzlabošana; jaunu uzņēmumu piesaistīšana reģionā, pozicionējot un realizējot reģiona priekšrocības; reģiona pozitīvā imidža veidošana un virzīšana, iekšējo un ārējo investoru piesaistīšanai.

Tomēr, ir jāapzinās, ka reģiona imidžs un tas, kādā virzienā tas attīstās un attīstīsies, vispirms ir atkarīgs no cilvēkiem, kas dzīvo šajā reģionā. Iedzīvotāju personības uztveres analīze reģiona perspektīvu jomā ļaus novērtēt reģiona attīstības perspektīvas un reģiona potenciālu.

Par empīriskajiem datiem izmantosim Latvijas iedzīvotāju aptaujas rezultātus, kuru veica SKDS pētījumu centrs ANO attīstības programmas ietvaros. Aptauja tika veikta 2005. gada augustā, respondentu skaits – 1020 cilvēki.

Kopumā Latgales reģiona iedzīvotājiem, kā arī pārējo Latvijas reģionu iedzīvotājiem patīk dzīvot savā reģionā (skat. 2. tabulu).

2. tabula

Atbilžu sadalījums uz jautājumu: „Vai Jums patīk dzīvot Jūsu dzīvesvietā?” atkarībā no respondenta dzīvesvietas reģiona, %

Distribution of answers on the question: “Do You like to live in the place You live?” depending on respondent living place in region, %

Reģions	Patīk (iesk. atbildes „ļoti patīk” un „drīzāk patīk”)	Nepatīk(iesk. atbildes „ļoti nepatīk” un „drīzāk nepatīk”)	Grūti pateikt / Nav atbildes
Rīga	90,1	6,4	3,5
Vidzeme	92,1	5,8	2,1
Kurzeme	91,5	7,0	1,4
Zemgale	79,1	13,5	7,4
Latgale	84,3	10,6	5,0
Pavisam	88,0	8,3	3,7

Tomēr, kā liecina aptaujas dati, vienādi ciešu teritoriālu piederību iedzīvotāji izjūt attiecībā pret Latvijas valsts un savu dzimto ciemu/ pagastu/ pilsētu – aptuveni 70%. Piederību rajonam/reģionam izjūt apmēram 40-45% aptaujāto, apmēram tik pat lielā mērā izjūt piederību Baltijas valstīm. Savukārt, piederību jaunajam, lielākajam teritoriālajam veidojumam - Eiropas Savienībai - izjūt tikai piektā daļa Latvijas iedzīvotāju.

Nobeigumā respondenti atbildēja uz jautājumu: «Kuras nozares Jūsu dzīvesvietā, Jūsaprāt, būtu iespējams attīstīt?». Atbilžu sadalījums uz šo jautājumu atkarībā no tā, kurā reģionā ir respondenta dzīvesvieta, ļaus mums atklāt nozares, kurus nākotnē centīsies attīstīt reģioni (skat. 3. tabulu).

3. tabula

Atbilžu sadalījums uz jautājumu: „Kuras nozares, Jūsaprāt, būtu iespējams attīstīt Jūsu dzīvesvietā?” atkarībā no respondenta dzīvesvietas reģiona (atzīmēja visas piemērotās atbildes) %

Distribution of answers on the question: “What sectors of economy to Your mind have potential to be developed in Your region?” depending on respondent living place in region (all appropriate answers are registered), %

reģioni nozares	Rīgas		Vidzemes		Kurzemes		Zemgales		Latgales		Vidēji	
	%	rangs	%	rangs	%	rangs	%	rangs	%	rangs	%	rangs
Tūrisms un izklaide	55,6	1	62,0	1	56,3	1	55,2	1	55,0	1	57,1	1
Veselības aprūpe, rehabilitācija	43,8	3	54,5	2	46,5	3-4	37,4	4	36,3	6	44,5	2
Kultūra	47,9	2	45,0	3	16,9	10	30,7	5-6	30,0	9	37,4	3
Kokapstrāde	12,8	10	44,2	4	46,5	3-4	38,7	3	45,0	3-4	34,1	4
Lauksaimniecība	4,2	13	42,1	5	53,5	2	40,5	2	53,8	2	33,6	5
Būvniecība	33,5	5	35,5	6-7	29,6	6	26,4	7	38,1	5	33,0	6
Izglītība	38,7	4	35,5	6-7	21,8	9	24,5	8-9	35,6	7	32,8	7
Amatniecība	23,6	9	32,2	9	28,9	7	30,7	5-6	45,0	3-4	30,9	8
Pārtikas pārstrāde	19,5	10	33,9	8	42,3	5	24,5	8-9	35,0	8	29,3	9
Tirdzniecība	31,3	6	30,2	10	22,5	8	20,9	10	23,8	10	27,0	10
Informācijas tehnoloģijas	27,8	7-8	14,9	12	14,8	11	8,6	14	14,4	12	17,7	11
Finanšu pakalpojumi	27,8	7-8	16,5	11	7,7	13	9,8	13	8,1	13	16,4	12
Transporta un noliktavu saimniecība	17,9	11	14,0	13	13,4	12	10,4	11-12	19,4	11	15,4	13
Derīgo izrakteņu ieguve	1,9	14	2,5	14	2,1	14	10,4	11-12	1,3	14	3,3	14

Imidža mārketingis. Viena no visbiežāk sastopamajām reģiona stratēģiskajām izvēlēm. Imidža mārketinga vadošais instruments ir komunikāciju pasākumi, kas demonstrē reģiona atvērtību kontaktiem un ļauj ārējiem patērētājiem labāk iepazīt reģionu, pārliecināties par esošo reģiona priekšrocību būtību.

Pievilcības mārketingis (ievērojamas vietas, izklaides). Izšķir dabiskās ievērojamās vietas: krastmalas, upes, ezerus, kalnus, jūras; vēsturiskais mantojums ir: muzeji, arhitektūras pieminekļi, dievnami; šeit minamas arī izcilas personības, kultūras un atpūtas objekti (stadioni, parki, tirdzniecības centri).

Infrastrukturā mārketingis. Faktori, kas ļauj pārvaldīt reģiona ilgtermiņa interesi no patērētāju puses, dalās divās lielās grupās: funkcionēšanas faktori un attīstības faktori. Teritorijas funkcionēšanas galvenie faktori: personiskās

drošības nodrošinājums un sabiedriskās kārtības sargāšana; dzīvojamā fonda (t.sk. viesnīcas) stāvoklis un ekspluatācija; ceļu stāvoklis, transporta apkalpošana; ūdens apgāde, gāzes apgāde, siltumapgāde, elektroapgāde; atkritumu sakopšana; parku esamība; skolu esamība un attīstība, pirmsskolas iestāžu esamība. Biznesam tas ir: nodokļu stimuli, zemes un infrastruktūras komponentu iegādāšanās vai nomas iespējas un tml. Reģionu attīstības perspektīvu faktori: jauno ražotņu atklāšana un veco ražotņu attīstība; ražošanas un tirgus infrastruktūras, komunikāciju dinamika; nodarbinātības līmenis un tās struktūra, labklājības līmenis; investīciju dinamika; augstākās un tālākizglītības iespēju attīstība.

*Personāla mārketing*s. Labklājības pakāpenisks uzlabojums un apmierinātības ar dzīvi reģionā paaugstināšana ir svarīga tālākās attīstības un reģiona konkurētspējas garantija.

Var **secināt**, ka par Latvijas ekonomikas ražošanas sfēras efektivitātes paaugstināšanas stratēģiskiem pamatvirzieniem mūsdienu atvērtu integrācijas procesu apstākļos var uzskatīt šādus:

pirmkārt, ekonomikas ražošanas sektora produktivitātes palielināšana, pamatojoties uz klasterizāciju;

otrkārt, pastāvošās darbietilpīgo un energoietilpīgo ekonomikas ražošanas tehnoloģiju pārorientācija kapitālietilpīgajās un zinātniski ietilpīgajās;

treškārt, teritoriālā mārketinga instrumentu un formu izmantošana ražošanas efektivitātes paaugstināšanai un rūpniecisko uzņēmumu un pakalpojumu sfēras iestāžu konkurētspējas uzlabošanai iedzīvotāju identifikācijas pakāpes uzlabošanai savā dzīves teritorijā; jaunu uzņēmēju piesaistei reģionā pozicionēšanas un tās iespēju pārdošanas veidā; reģiona pozitīvā imidža veidošanai un vairošanai, lai piesaistītu potenciālos iekšējos un ārējos investorus.

Publikācijas 2007. gadā

1. Voronov V., Veselov J. Factors raising competitiveness of economy in Latgale in the frameworks of European integration // Sociālo Zinātņu Vēstnesis SZF Daugavpils Universitāte, 2007. №1. 61.-82.lpp.
2. Voronovs V. Latvijas reģionālās ekonomikas finansēšanas no ES fondiem salīdzinošā analīze (2000.-2004.g.). Starptautiska zinātniska konference "Centrālās un Austrumeiropas ekonomiskā attīstība Eiropas integrācijas kontekstā". 2006. gada 29. novembrī. Rakstu krājums. Daugavpils: Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds „Saule”, 2007. 32.-40.lpp.
3. Воронов В.В. Виртуализация современной экономики: причины и следствия.// Новая экономика, 2007. № 9-10. С.34-39. (Минск).
4. Račko E. Latvijas ekonomikas integrācijas Eiropas Ekonomiskajā un monetārajā savienībā efektivitātes paaugstināšana Starptautiska zinātniska konference "Centrālās un Austrumeiropas ekonomiskā attīstība Eiropas integrācijas kontekstā". 2006. gada 29. novembrī. Rakstu krājums. Daugavpils: Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds „Saule”, 2007. 32.-40.lpp.
5. Воронов В.В. Развитие региональной экономики: современные факторы роста в Латвии./ Тезисы докладов III Всероссийской научной конференции «Сорокинские чтения: Социальные процессы в современной России: традиции и инновации», 4-5.12.2007 г. Т.4.- Москва: КДУ, 2007. С.70-73. (Т.4).
6. Воронов В.В. Стратегические факторы развития региональной экономики в условиях глобализации./ Материалы междунаrod. науч.-теорет. конф."Коммуникативные стратегии информационного общества", 9-11 окт. 2007 г. Гуманитар.ф-т СПбГПУ, Санкт-Петербург (Россия). Санкт-Петербург: СПбГПУ, 2007. С.3-14.
7. Voronovs V. Reģionālās ekonomikas konkurētspēja: attīstības faktori globalizācijas apstākļos / VIII Starptautiskā zinātniska konference "Современность-постмодерн-гражданское общество в Центральной и Восточной Европе" 2007.g. 14.-16. maijā . Rakstu krājums. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2007. P.479-483.

Konferences 2007. gadā

1. Воронов В.В. Развитие региональной экономики: современные факторы роста в Латвии./ III Всероссийской научной конференции «Сорокинские чтения: Социальные процессы в современной России: традиции и инновации», 4-5.12.2007
2. Воронов В.В. Стратегические факторы развития региональной экономики в условиях глобализации./ Материалы междунаrod. науч.-теорет. конф."Коммуникативные стратегии информационного общества", 9-11 окт. 2007 г. Гуманитар.ф-т СПбГПУ, Санкт-Петербург (Россия).
3. Voronovs V. Starptautiskā zinātniska konference "Социальные коммуникации и эволюция обществ" 2007.g. 23. -24. novembrī, Novosibirsk. Valsts Tehn. Un-te, Novosibirsk, Krievija.
4. Voronovs V. Reģionālās ekonomikas konkurētspēja: attīstības faktori globalizācijas apstākļos / VIII Starptautiskā zinātniska konference "Современность-постмодерн-гражданское общество в Центральной и Восточной Европе" 2007.g. 14.-16. maijā.
5. Voronovs V. Starptautiskā zinātniskā konference doktorantiem „Reģionālās ekonomikas konkurētspēja: attīstības faktori globalizācijas apstākļos” 2007.g. 7. decembrī, Daugavpils Universitāte, Daugavpils, Latvija.
6. Račko E. Starptautiskā zinātniskā konference doktorantiem „Reģionālās ekonomikas konkurētspēja: attīstības faktori globalizācijas apstākļos”. 2007.g. 7. decembrī, Daugavpils Universitāte, Daugavpils, Latvija.

**The Latvian manufactures in modern conditions of globalization and regionalization in the world economy:
problems, decisions, prospects**

Among the basic strategic trends of Latvia's economy production sector efficiency increase under condition of modern open integration processes one should mention the following ones: first, the increase of economic productivity on the basis of clustering; second, reorientation of the existing labour-, material- and power-consuming economic technologies into capital- and science- consuming; third, the active usage of tools and forms of territorial marketing for the increase production efficiency and for the growth of competitiveness of industrial and service business.

Key words: cluster, production technologies, territorial marketing, competitiveness

Dr.mat., prof. **Jānis Vucāns**
Dr.h.ekon., prof. **Vulfs Kozlinskis**
Maģ.ekon. **Aija Vucāne**

Ventspils Augstskola, Inženieru iela 101,
Ventspils, LV – 3600
Tālr. 3628303, 29557890;
e-pasts: janis.vucans@venta.lv

Uzņēmējdarbības vides attīstības monitorings Latvijas reģionos un tā metodoloģiskās bāzes pilnveidošana

Pētījuma mērķis ir veikt uzņēmējdarbības vides attīstības izvērtēšanu (monitoringu) Latvijā reģionu griezumā, vienlaikus pilnveidojot šāda pētījuma veikšanas metodoloģisko bāzi un uzlabojot tā rezultātu ticamības rādītājus, lai sniegtu korektu informāciju lēmumu pieņemšanai sabalansētas ilgtermiņīgas valsts attīstības veicināšanai.

2007.gadā galvenais uzsvars pētījumā tika likts uz detalizētāku *uzņēmējdarbības makrovides (UMV)* tiesiskās komponentes izpēti Latvijā, vienlaikus veicot arī informācijas vākšanu metodikas izstrādei *UMV* tehnoloģiskās

Atslēgvārdi: uzņēmējdarbības vide, dekompozīcija, tiesiskā komponente, starptautiski salīdzinājumi.

Pētījuma mērķis ir veikt uzņēmējdarbības vides attīstības izvērtēšanu (monitoringu) Latvijā reģionālā griezumā, vienlaikus pilnveidojot šāda pētījuma veikšanas metodoloģisko bāzi un uzlabojot tā rezultātu ticamības rādītājus, lai sniegtu korektu informāciju lēmumu pieņemšanai sabalansētas ilgtermiņīgas valsts attīstības veicināšanai.

Mērķa sasniegšanai autori veica metodiska rakstura literatūras izpēti, kā arī vāca atbilstošus makroekonomiskos statistiskos datus un starptautisku, valsts, reģionu un rajonu mēroga aptauju rezultātā iegūtos datus.

Mērķa realizācijai autori izmantoja iegūtos datus aprēķiniem, valstu un reģionu ranžēšanai, kā arī publicēja iegūtos pētījumu rezultātus, ziņoja par tiem starptautiskās zinātniskas konferencēs un izplatīja šo informāciju studentiem četrās Latvijas augstskolās - Ventspils Augstskolā, Latvijas Lauksaimniecības universitātē, Rīgas Starptautiskajā ekonomikas un biznesa administrācijas augstskolā un Banku Augstskolā – gan nodrošinot saturisko bāzi atbilstošiem studiju kursiem, tai skaitā - vadībzinātnes doktora studiju programmā, gan arī iniciējot studentu un doktorantu pētniecisko darbu pētījumam atbilstošajā tematikā tā galveno izpildītāju zinātniskā vadībā.

Pētījumā paveiktais 2007. gadā un galvenie iegūtie rezultāti

Pētījuma veikšanas otrajā – 2007.gadā, studējot tā tēmai atbilstošo zinātnisko literatūru, kā arī dažādu institūciju darba materiālus, tika papildināta pētījuma pirmajā veikšanas gadā savāktā informācija par pasaulē un Latvijā veiktajiem uzņēmējdarbības vides pētījumiem, tādējādi papildinot veicamā pētījuma informatīvo un metodoloģisko bāzi. Jau pētījuma pirmajā gadā, balstoties uz secinājumiem, kas izrietēja no apkopotās un izanalizētās informācijas, par piemērotāko metodi tāda kompleksa jēdziena kā *uzņēmējdarbības makrovide (UMV) Latvijā* izpētei un tās salīdzināšanas veikšanai reģionālā griezumā tika izvēlēta *PESTIL (political, economic, social, technological, international, legal)* analīzes metode, kas paredz *UMV* nosacītu dekompozīciju politiskajā, ekonomiskajā, sociālajā, tehnoloģiskajā, starptautiskajā un tiesiskajā komponentēs un attīstības procesu izpēti šo komponentšu ietvaros. Ja pētījuma pirmajā gadā galvenokārt tika pētīta *UMV* ekonomiskās un sociālās komponentes attīstība Latvijā, tad 2007.gadā galvenais uzsvars pētījumā tika likts uz detalizētāku *UMV* tiesiskās komponentes izpēti, vienlaikus veicot arī informācijas vākšanu metodikas izstrādei *UMV* tehnoloģiskās komponentes analīzei.

Balstoties uz pieejamo statistisko un aptaujas datu informāciju, jau iepriekš bija secināts, ka tiesiskā kopā ar ekonomisko un sociālo komponentēm ir tās trīs *UMV* sastāvdaļas (atbilstoši *PESTIL* analīzei), kurās izmaiņas divdesmitā gadsimta beigās un divdesmit pirmā gadsimta sākumā Latvijā ir bijušas visbūtiskākās, turklāt tās pastarpinātā veidā iekļāvušas informāciju arī par izmaiņām citās *UMV* komponentēs.

Vadošo pasaules ekonomisko un uzņēmējdarbības pētījumu centru un to konsorciiju publicētie materiāli rāda, ka tieši 21.gadsimta sākumā, globalizācijas procesu kontekstā ir uzsākti detalizēti, starptautiski *UMV* tiesiskās komponentes pētījumi, pakāpeniski no gada gadā „noslīpējot” to veikšanas metodiku un iekļaujot tajos arvien jaunus tiesiskai komponentei atbilstošus indikatorus.

Viens no šādiem regulāriem pētījumiem, kurā tiek analizēti uzņēmējdarbības vides tiesiskie un arī organizatoriskie aspekti ir Pasaules Bankas koordinētais pētījums „*DoingBusiness*”, kurā salīdzinājumā ar vairāk kā 150 citām valstīm ir tikusi analizēta arī Latvijas *UMV*. Principā, „*DoingBusiness*” pētījuma veikšanas metodika ir pielietojama arī Latvijā reģionālā griezumā, kaut gan tie vērtējumi, kas skar dažādus uzņēmējdarbību attiecošos likumdošanas aspektus, automātiski dos vienādu rezultātu visiem valsts reģioniem. Atšķirības varētu parādīties vērtējot šīs likumdošanas organizatoriskā ietvara jautājumus – jo, piemēram, tīri fiziskas nokļūšanas iespējas oficiālajās iestādēs, lai kārtotu ar uzņēmējdarbību saistītus jautājumus, dažādos Latvijas reģionos ir atšķirīgas; tās ir atkarīgas no tā, cik attīstīta ir infrastruktūra (ceļu tīkls, sabiedriskais transports, pieeja internetam, utt.). Tas viss kopā nozīmē, ka attiecībā uz tiesiskās komponentes vērtēšanu ir ieteicams adaptēt lietošanai Latvijas reģionu līmenī starptautiski

aprobētas un atzītas metodikas, kas, pakāpeniski tās pilnveidojot, guvušas ievēriību arī atbilstošās jomas speciālistu vērtējumā.

Runājot par *UMV* tiesiskās komponentes attīstību, jāatzīmē, ka Pasaules Banka, pamatojoties uz minēto pētījumu rezultātiem¹, 2004.gadā bija ierindojusi Latviju starp tām 12 valstīm, kurās ir veikts visvairāk uzlabojumu uzņēmējdarbību regulējošo tiesisko normu jomā. Kā būtiskākās jomas, kurās ir konstatēti uzlabojumi, ir atzīmētas sekojošas:

- uzņēmējdarbības uzsākšana;
- īpašumu (aktīvu) reģistrēšana;
- nodokļu maksājumi (saistībā ar uzņēmumu ienākuma nodokļa samazināšana līdz 15% līmenim);
- komerciālu līgumu izpildes nodrošināšanas uzlabošana (galvenokārt, paātrinot konfliktsituāciju izskatīšanu ar ieviestās administratīvo tiesu sistēmas palīdzību).

Vērtējot Latvijas un pārējo Baltijas valstu uzņēmējdarbības vidi starptautiskā skatījumā, lai raksturotu, cik viegli normatīvo aktu un organizatorisko faktoru skatījumā atbilstošajā valstī realizēt uzņēmējdarbību, šo un dažu citu uzņēmējdarbībai vislabvēlīgāko valstu ranžējums atbilstoši pētījuma „*DoingBusiness*” 2006.gada rezultātiem sniegts 1.tabulā.

1.tabula / Table 1

Baltijas valstu vietas Pasaules Bankas 2006.gada pētījumā „*DoingBusiness*” uz citu uzņēmējdarbības veikšanai kompleksā vērtējumā vislabvēlīgāko valstu fona²

Range of Baltic States in comparison with other to business development oriented countries in the scope of World Bank „*DoingBusiness*” research complex assessment

1. Singapūra	6. Lielbritānija	11. Japāna	16. Lietuva
2. Jaunzēlande	7. Dānija	12. Īslande	17. Igaunija
3. ASV	8. Austrālija	13. Zviedrija	-----
4. Kanāda	9. Norvēģija	14. Somija	24. Latvija
5. Honkonga	10. Īrija	15. Šveice	

Uz *UMV* tiesiskās komponentes izpēti attiecas arī ik gadus veiktais starptautiskās organizācijas *Transparency International* veiktais korupcijas uztveres pētījums, kura rezultāts - *korupcijas uztveres indekss* Baltijas reģiona valstu salīdzinošā griezumā attēlots 2.tabulā.

2.tabula / Table 2

Korupcijas uztveres indekss Latvijā salīdzinājumā ar citām Baltijas reģiona valstīm 1998.-2005.gados organizācijas *Transparency International* koordinētā pētījuma vērtējumā

Transparency International estimated *Corruption Perception Index* in Latvia comparing to some Baltic Sea Region States in years 1998-2005

Valstis	Gadi / Rādītāji	1998.	1999.	2000.	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.
Latvija	Punkti	2.7	3.4	3.4	3.4	3.7	3.8	4.0	4.2
	Vieta	69.	56.	57.	59.	52.	57.	57.	51.
Igaunija	Punkti	5.7	5.7	5.7	5.6	5.6	5.5	6.0	6.4
	Vieta	26.	27.	27.	28.	29.	33.	31.	27.
Lietuva	Punkti	--	3.8	4.3	4.8	4.8	4.7	4.6	4.8
	Vieta	--	49.	41.	38.	36.	41.	44.	44.
Somija	Punkti	9.6	9.8	10	9.9	9.7	9.7	9.7	9.6
	Vieta	2.	2.	1.	1.	1.	1.	1.	2.
Zviedrija	Punkti	9.5	9.4	9.4	9.0	9.3	9.3	9.2	9.2
	Vieta	3.	3.	3.	6.	5.	6.	6.	6.
Dānija	Punkti	10	10	9.8	9.5	9.5	9.5	9.5	9.5
	Vieta	1.	1.	2.	2.	2.	3.	3.	4.
Vērtēto valstu skaits		85	99	90	91	102	133	145	159

Informācijas avots: *Transparency International* datu bāze³.

Organizācija *Transparency International* regulāri skalā no 0 līdz 10, kur 10 ir augstākā iespējamā vērtība, *korupcijas uztveres indeksu* aprēķina kopš 1995.gada. Kopš 1998.gada šī pētījuma aptaujas tiek veiktas arī Latvijā and Igaunijā, bet kopš 1999.gada – arī Lietuvā. Pasaules attīstīto valstu saimē Latvija pēc šī rādītāja visbiežāk ir ieņēmusi vietas sestajā desmitā, ievērojami zemāk par Lietuvu un Igauniju, nemaz nerunājot par Somiju, Zviedriju

¹ *DoingBusiness in 2006, Creating Jobs*. - The World Bank, the International Finance Corporation, and Oxford University Press, 2005

² *DoingBusiness in 2007, How to Reform*. - The World Bank, the International Finance Corporation, and Oxford University Press, 2006.

³ Minētā datu bāze atrodama sekojošā tiešsaistes vietnē <http://www.transparency.org>.

un Dāniju. Tas norāda uz daudz lielāku iespēju Latvijā veikt koruptīvas darbības, izmantojot “caurumus” likumu un citu normatīvo aktu sistēmā kā minētajās kaimiņvalstīs. Tomēr jāatzīmē arī zināms šajā jomā novērotais progress, uz ko norāda paša *korupcijas uztveres indeksa* vērtību regulāra palielināšanās Latvijā no 2.7 punktiem 1998.gadā līdz 4.2 punktiem 2005.gadā. Citas valstis, kurās pēdējos gados *korupcijas uztveres indeksa* vērtības bijušas tuvas Latvijas līmenim ir Čehija, Slovākija, Bulgārija un Brazīlija.

Secinājumi un priekšlikumi

Šeit aprakstītā Latvijas Zinātnes padomes finansētā pētījuma ietvaros dažādos aspektos veiktais Latvijas *UMV* tiesiskās komponentes starptautiskais salīdzinājums ar citām ES valstīm un pasaules ekonomiski attīstītākajām valstīm, kā arī veikta šīs komponentes fragmentārā izpēte atsevišķu valsts rajonu līmenī ļāva izdarīt secinājumus par to, kurās ar *UMV* tiesisko komponenti saistītās jomās Latvijā jau 2005. un 2006.gados situācija no uzņēmējdarbības veicināšanas viedokļa bija pievilcīgāka kā vairumā pārējo minēto grupu valstu. Šīs jomas ir:

- maksātspējas likumdošana;
- zema kopējo uzņēmēju maksājamo nodokļu likme;
- augsts aizdevēju un aizņēmēju tiesību līmenis;
- relatīvi zemas ar normatīvajiem aktiem noteiktās personāla atbrīvošanas izmaksas.

Vienlaikus šis starptautiskais salīdzinājums arī skaidri parādīja ar tiesisko komponenti saistītās jomas, kurās, no uzņēmējdarbības veicināšanas aspekta raugoties, Latvijā vēl veicami būtiski uzlabojumi:

1. darba likumdošanas elastības paaugstināšana attiecībā uz iespēju pēc darba devēja un darba ņēmēja savstarpējas vienošanās slēgt iespējami daudzveidīgus darba līgumus, kam būtu jāveicina plašāku iedzīvotāju legālo nodarbinātību, pieļaujot arī iespēju jau slēdzot darba līgumu vienoties par elastīgākiem tā vienpusējas laušanas nosacījumiem;
2. nodokļu maksāšanas procedūras relatīvās sarežģītības un laikietilpības mazināšana;
3. kredītinformācijas reģistru straujāka tālāka attīstīšana;
4. investīciju atklātuma līmeņa palielināšana.

Pētījumā autori atzīmē, ka vairākās no augstākminētajām jomām Latvijas lielākie trūkumi un lielākās priekšrocības ir savstarpēji samērā cieši saistīti faktori un ka mazinot trūkumus, acīmredzot, samazināsies arī ar tiem saistītās priekšrocības: piemēram:

- padarot elastīgākas darba līgumu slēgšanu nosakošās normas, būtu sagaidāms, ka pieaugs ar darba līgumu noteiktais vidējais līmenis izmaksām darbiniekam sakarā ar atļaišanu pēc darba devēja iniciatīvas;
- vienkāršojot nodokļu maksāšanas procedūru (mazāk maksājumu gada laikā, mazāk darbietilpīga maksājamo nodokļu aprēķināšana) iespējams, ka vismaz sākuma posmā mazinātos nodokļu maksāšanas disciplīna, kā rezultātā, lai sabalansētu valsts budžetu, varētu nākties atkal palielināt nodokļu slogu uzņēmējiem.

Tāpēc jebkuru likumu vai normatīvo aktu izmaiņas, kas skar uzņēmējdarbību, ir jāvērtē, caurskatot visu no tām izrietošo fizikālo (ātrums, laiks), ekonomisko (nauda, pieeja resursiem, konkurētspēja), sociāli-psiholoģisko (labklājības līmenis, motivācija), utt. faktoru cēloņsakarību virkni.

Balstoties uz pētījuma gaitā veikto analīzi, tā autori nonāca pie secinājumiem, kas saskan arī ar Latvijas Tirdzniecības un rūpniecības kameras publiski pausto viedokli¹ par prioritārajiem politiski – tiesiskās darbības virzieniem uzņēmējdarbības vides pilnveidošanai Latvijā, lai uzņēmēji sadarbībā ar valsts institūcijām sekmētu valsts uzņēmējdarbības sektora virzību uz *ES* Lisabonas stratēģijā nosprausto mērķi – *ES* un visu tās valstu (tātad arī Latvijas) konkurētspējas palielināšanu globālajā telpā. Šie darbības virzieni ir:

- pastiprinātas uzmanības pievēršana infrastruktūras attīstībai, it sevišķi - attīstot visa veida komunikācijas: ceļus, dzelzceļu, jūras un gaisa transportu;
- uzņēmējdarbības veicināšana:

1. radot tam efektīvus fiskālos pamudinājumus;
2. samazinot uzņēmējdarbību apgrūtinājošo administratīvo un regulējošo slogu;
3. veidojot pozitīvu attieksmi pret uzņēmējiem kā nacionālās ekonomikas mugurkaulu;
4. mazinot dominējošo negatīvo attieksmi pret uzņēmējdarbības neveiksmēm – mācot sabiedrību domāt par uzņēmējiem pozitīvi;
5. ieviešot izglītības iestādēs apmācības moduļus biznesa pamatos (no pamatskolas līdz pat augstākā līmeņa studiju programmām augstskolās);
  - praktisku soļu veikšana uz inovācijām un zināšanām balstītas ekonomikas virzienā:
    - a) iedrošinot valsts (pašvaldību) un privātās institūcijas uz partnerību lietišķajās zinātnēs un pētniecībā;
    - b) ieviešot fiskālus pamudinājumus investīciju veikšanai pētniecībā un attīstībā;
    - c) pārveidojot izglītības sistēmu atbilstoši zināšanu piesātināto tautsaimniecības nozaru augošajām vajadzībām.

¹ Latvijas Tirdzniecības un rūpniecības kameras atklātā vēstule LR Ministru Prezidentam Indulim Emsim *par Lisabonas Procesa mērķiem*, 2004.

Balstoties uz *UMV* tiesiskās komponentes izpētes rezultātiem, tās uzlabošanai kā vistuvākajā laikā īstenojami tika izteikti trīs sekojoši priekšlikumi:

- Lai veicinātu uzņēmējiem “caurspīdīgāku” un no likumdošanas normu viedokļa mazāk administratīvi regulētu pieeju darbaspēka resursiem, risināt darba likumdošanas problēmas, pārskatot Latvijas likumos noteiktās pārlietu neelasīgās darba līgumu slēgšanas normas ar mērķi padarīt tās elastīgākas attiecībā uz iespēju pēc darba devēja un darbinieka savstarpējas vienošanās slēgt iespējami daudzveidīgus darba līgumus, pieļaujot arī iespēju, jau slēdzot darba līgumu, vienoties par elastīgākiem tā vienpusējas laušanas nosacījumiem (taču šis jautājums jārisina ļoti uzmanīgi, veicot situācijas attīstības iespējami kompleksu izvērtēšanu un ņemot vērā, no uzņēmēja viedokļa skatoties, iespējamās negatīvās blakus efektus, piemēram, ar darbinieku atlaišanu saistīto vidējo izmaksu palielināšanos). Atbilstošajam pasākumu kompleksam vienlaikus būtu jāveicina plašāku iedzīvotāju legālo nodarbinātību, tā vismaz daļēji mazinot ēnu ekonomikas īpatsvaru Latvijas tautsaimniecībā, kā arī darbaspēka piedāvājuma palielināšanos, atgriežot darba tirgū iepriekš no tā likumu un normatīvo aktu specifisko normu dēļ izstājušās iedzīvotāju kategorijas (pensionārus, valsts budžeta stipendijas saņemošos studentus, u.tml).
- Lai mazinātu laika, darba u.c. resursu patēriņus, kas saistīti ar nodokļu aprēķināšanas un atbilstošo maksājumu veikšanas procedūram, padarīt uzņēmējiem vienkāršākas un mazāk laikietilpīgas ar uzņēmējdarbību saistīto nodokļu un nodevu maksāšanas procedūras (piemēram, noteikt mazāku nodokļu maksājumu skaitu gada laikā, vienkāršot uzņēmuma ienākuma nodokļa avansa maksājumu aprēķināšanas kārtību, Valsts ieņēmumu dienesta interneta mājas lapā ievietot elektroniskus palīgīdzekļus nodokļu aprēķināšanai, u.tml.).
- Lai gan valsts, gan uzņēmēju interesēs mazinātu ar uzņēmējdarbību saistīto finanšu risku un nodrošinātu uzņēmējiem labvēlīgākas *UMV* tiesiskās komponentes attīstību (it sevišķi, raugoties no tās organizatoriskā ietvara aspekta), mērķtiecīgi tālāk attīstīt kredītreģistrus - gan uz valstiskās, gan privātās iniciatīvas bāzes.

Tālākajā pētījuma gaitā turpmākojos gados paredzēta metodikas izstrāde un aprobācija arī citu *UMV* komponentu, vispirmām kārtām - tehnoloģiskās komponentes, analīzei un salīdzināšanai Latvijā reģionālā līmenī.

Galvenās publikācijas 2007.gadā

Entrepreneurship training and entrepreneurial learning. ENTLEARN Best Practice Guide for Educators and Policy-makers. (Editors: Jarna Heinonen and Elisa Akola; Project partner: Ventspils University College (Prof. Dr. Janis Vucans, etc.)). Turku School of Economics. Finland. Kirpajino Esa Print Oy, Tampere, 2007. 26 p. ISBN 978-951-564-4-410-0.

Ar pētījuma tēmu saistīts arī 2004.-2007.gados realizētais Eiropas Komisijas Leonardo da Vinči programmas projekts *ENTLEARN* – Eiropas Savienības (ES) starpvalstu pētījums, kas ietver informācijas vākšanu un analīzi par uzņēmēju apmācību un sertifikāciju ES valstīs, aptauju rezultātu salīdzināšanu par uzņēmēju formālo un neformālo apmācību, kā arī modeļa programmas izstrādi Eiropas uzņēmēju profesionālajam pārbaudījumam. Šajā projektā bija iesaistītas septiņu Eiropas valstu pētniecības institūcijas no Somijas, Vācijas, Itālijas, Spānijas, Lielbritānijas, Norvēģijas un Latvijas. Ventspils Augstskola šajā projektā pārstāvēja Latviju.

Monitoring of Development of Business Environment in Regions of Latvia and Improvement of its Methodological Basis

The aim of the research project „Monitoring of development of business environment in regions of Latvia and improvement of its methodological basis” is to realize the assessment (monitoring) of the development of business macro environment in Latvia in regional perspective, by simultaneous improvement of the methodological basis of such research and improvement of its credibility to supply the correct information for decision making institutions to promote the balanced sustainable development of the country.

In research, made during the year 2007, the more detailed analysis of the *legal component* of the *Business Macro Environment (BME)* in Latvia was made, simultaneously starting the elaboration of the methodological basis for analysis of *BME technological component*.

Key words: business environment, decomposition, legal component, international comparisons.

Dr.h.ekon., prof. **Elmārs Zelgalvis**
Dr.ekon., prof. **Elvīra Zelgalve**
Maģ.ekon. **Irina Solovjova**
Maģ.ekon. **Inna Romānova**
Maģ.ekon. **Aleksandrs Makijenko**

Naudas un kredīta politikas ietekme uz Latvijas ekonomikas attīstību

Atslēgvārdi banka, kredīti, ieguldījumi, depozīti.

Pētījuma mērķis analizēt komercbanku stabilitāti ietekmējošos faktorus, kredītriska novērtēšanas metodes, ieguldījumu attīstības tendences un iestrādāt priekšlikumus komercbanku sistēmas stabilitātes un banku drošības veicināšanai.

Projekta ietvaros 2007. gadā tika **risināti vairāki uzdevumi**:

- a) pētīta depozītu apdrošināšana kā banku sistēmas stabilitātes faktors,
- b) analizēts komercbanku korporatīvo klientu kredītrisks,
- c) analizēts ieguldījumu pakalpojumu tirgus.

1. Depozītu apdrošināšana kā banku sistēmas stabilitātes faktors

Banku sistēmas stabilitāti var definēt kā spēju pretoties ārējiem un iekšējiem šokiem, saglabājot stabilu līdzsvaru ilgā laika periodā. Ņemot vērā, ka komercbankas funkcionē kā ārējā tā iekšējā vidē, banku sistēmas stabilitāti var pētīt kompleksi: gan makrolīmenī – kā sistēmas spēju saglabāt stabilu līdzsvaru, gan mikrolīmenī – kā katra sistēmas elementa uzticamību. Banku sistēmas attīstība pasaulē liecina par to, ka stabilitāti var nodrošināt tikai tad, ja sistēmas pārvaldībā un regulēšanā piedalās valsts. Pētījuma dalībnieki uzskata, ka nepieciešams ieviest terminu „stabilitātes pārvaldība”. Ar to saprotot pasākumu un metožu kopumu, kuru īsteno centrālā banka vai speciāla regulēšanas institūcija, lai radītu nosacījumus stabilai sistēmas attīstībai. Banku stabilitātes pārvaldības pamatā ir:

1. efektīva banku darbības kontroles un regulēšanas sistēma,
2. noguldījumu apdrošināšanas sistēma.

Stabilitātes pārvaldības metodes, savukārt, paredz stabilitātes stāvokļa novērtējumu, kas ļauj mazināt riskus un bankrotus. Pēdējos desmit gados pasaulē ir sasniegts liels progress stabilitātes novērtēšanas metožu pilnveidošanā. Izveidotas jaunas metodes: stresa testēšana, makro analīze, pilnveidotas agrāk lietotās metodes, kā reitinga sistēma.

2. Korporatīvo klientu kredītriska novērtēšana

Pēdējos gados kredītriska novērtēšanas problēma tiek pacelta jaunā līmenī un no atsevišķas bankas iekšējās problēmas kļuvusi par vienu no visvairāk diskutējamām tēmām pasaules banku sabiedrībā. Kredītriska vērtēšanas pilnveidošanai ir veltītas arī Bāzeles II rekomendācijas. Tās paredz kredītbankām nepieciešamo pašu kapitālu rēķināt, ņemot vērā aizņēmēju kredītrisku. Savukārt aizņēmēju kredītrisku noteikt atbilstoši aizņēmēju iekšējā un ārējā reitinga vērtēšanas rezultātiem. Banku darbības risku efektīva pārvaldīšana ir sarežģīts process, kas ietver pastāvošo risku noteikšanu, novērtēšanu, ierobežošanu un limitu noteikšanu, risku vadības procedūras regulāru uzraudzību, kā arī politikas un procedūru pārskatīšanu atbilstoši izmaiņām tirgū. Lai veiktu kredītriska efektīvu pārvaldīšanu atbilstoši FKTK prasībām, komercbankām jānodrošina:

- a) kredītriska vadībai atbilstošu vidi,
- b) saprātīga kredīta izsniegšanas kritēriju lietošana,
- c) kredītu novērtēšanu, uzraudzību, nepārtrauktu administrēšanu,
- d) kredītrisku atbilstošu kontroli.

Kredītriska efektīvas pārvaldīšanas pamatā jāliek iekšējo kredītreitingu sistēma. Tā ir ne tikai metodoloģisks pamats aizņēmēju kredītriska noteikšanai un novērtēšanai. Uz kredītreitinga pamata var izstrādāt limitu sistēmu un kredītu monitoringu.

Iekšējo kredītreitingu sistēma var būt pamatā individuālo kredītu kvalitātes uzraudzībai un kavēto maksājumu savlaicīgai idenfikācijai. Tādējādi banka var kontrolēt kredītu kvalitātes pasliktināšanos.

Bankas iekšējo kredītreitingu sistēmas pamatā ir kredītu klasifikācija atbilstoši riskam, lai katra klasifikācijas pakāpe atbilstu noteiktam iespējamo zaudējumu līmenim. Saskaņā ar pastāvošajiem aktīvu un ārpusbilances saistību vērtēšanas noteikumiem kredītu klasifikācijā izdala tikai dažas grupas: standarta, uzraugāmie, nestandarta, šaubīgi un bezcerīgi kredīti. Minētā klasifikācija ir izstrādāta, lai noteiktu speciālo uzkrājumu nepieciešamo apjomu. Tā neatbilst aizņēmēja iekšējā kredītreitinga sistēmas izveidošanai. Jauno kredīta klasifikāciju nepieciešams noteikt atbilstoši esošai klasifikācijai, lai būtu iespējams automātiski noteikt kādai klasifikācijas grupai atbilst noteiktais iekšējais kredītreitings. Piedāvātā klasifikācijas sistēma nodrošinātu informācijas vienlaicīgu lietošanu dažādiem mērķiem.

Projekta ietvaros veiktā pasaules banku prakses analīze parādīja, ka aizņēmēja kredīspējas noteikšanai lieto kredītreitingu, kuru veido pamatojoties galvenokārt uz aizņēmēja finansiālo stāvokli raksturojošo kvantitatīvo rādītāju analīzi. Kvantitatīvo faktoru

vērtējumu lieto reitingu koriģēšanai pēc kvantitatīvo rādītāju izvērtēšanas. Aizņēmēju kredītreitinga korekciju veic pamatojoties uz tādu rādītāju analīzes pamata, kas varētu liecināt par aizņēmēja kredīspējas, t.i. kredītu kvalitātes izmaiņām, piemēram, saimniekošanas plāna radikālas izmaiņas, uzņēmuma vadības maiņa, būtiskas izmaiņas tirgu, kurā darbojas uzņēmējs, aizņēmēja finansu rādītāju būtiskas izmaiņas un tamlīdzīgi.

Iekšējo kredītreitinga sistēmas izveidošanas galvenā problēma ir vispusīgas informācijas trūkums. Lai veiktu aizņēmēju pilnīgu kvantitatīvo un kvalitatīvo analīzi, kvalitatīvi novērtētu aizņēmēja ārējo un iekšējo darbības vidi, nepieciešama plaša, kompleksa informācija. Tādēļ, pēc autoru domām, bankām jāizveido vienota informācijas bāze, kurā būtu vispusīga informācija par katru aizņēmēju. Arī Bazeles II rekomendācijas ietver reprezentatīvas statistikas datu bāzes izveidošanas nepieciešamību par aizņēmēju kredītriskiem un defolta gadījumiem. Šāda datu bāze nepieciešama ne tikai reitingu sistēmas veidošanai, bet arī tās testēšanai. Ārzemju banku pieredze rāda, ka pārejot uz jauniem regulēšanas standartiem, nepieciešama statistika par ilgāku periodu (ne mazāk kā 5 – 10 gadi).

Projekta ietvaros tika izstrādātas galvenās prasības banku datu bāzes izveidošanai, kurai jāaptver šāda informācija.

1. Vispārēja informācija par aizņēmēju (nosaukums, reģistrācijas numurs, dibināšanas gads, klienta kods bankā, nozare, kurā darbojas uzņēmējs, vadības kvalitāte, kredītvēsture.
2. Kredīta darījuma raksturojums,
3. Finansiālā informācija (gada pārskatu dati, ceturkšņa bilances dati, peļņas un zaudējumu aprēķini, naudas plūsmas pārskati, aprēķinātie finanšu koeficienti),
4. Nozares raksturojums un aizņēmēja vieta tajā, konkurētspēja,
5. Papildus informācija (kredīta nodrošinājums u.c.)

Datu bāzes izveidošana un mērķtiecīga izmantošana ļaus bankām:

- a) izveidot aizņēmēju iekšējo reitingu sistēmu;
- b) sistematizēt aizņēmēju finansiālā stāvokļa analīzes rezultātus,
- c) izveidot objektīvu pamatu dažādu aizņēmēju salīdzināšanai dinamikā,
- d) vienkāršot analīzes procesu un ietaupīt laiku.

3. Ieguldījumu pakalpojumu tirgus un tā attīstības tendences Latvijā

Ieguldījumu fondi ir viens no plašāk izmantojamiem investīciju instrumentiem Latvijas apstākļos. Fondi dod iespēju nelieliem investoriem apvienot savus ieguldījumus, īstenojot vienotu investīciju politiku. Pēc savas būtības ieguldījumu fondi ir masveida produkts, kas dod iespējas plašam investoru lokam saņemt augļus no investīcijām dažādos finanšu tirgus segmentos, ar pietiekamu diversifikāciju un riska vadību. Fondi ir domāti investoriem, kuriem nav lielas pieredzes finanšu tirgos vai trūkst laika rūpīgi sekot līdzi savām investīcijām. Latvijā investīciju fondus veidot un pārvaldīt var tikai speciālas akciju sabiedrības – ieguldījumu pārvaldes sabiedrības, kuras licencē un uzrauga Finanšu un kapitāla tirgus komisija.

No 2001. gada beigām līdz 2006. gada beigām ieguldījumu fondu aktīvi auga vidēji par 74% gadā. Visstraujākais gada pieaugums bija novērots 2003. gadā, kad aktīvi pieauga par 120%. Iespaidīgu aktīvu pieaugumu var skaidrot ar iedzīvotāju ienākumu pieaugumu un viņu interesi par ieguldījumu fondiem, kā arī ieguldījumu fondu veiksmīgiem darbības rezultātiem. 2006. gada 2. ceturksnī ieguldījumu fondu aktīvu apjoms samazinājās, salīdzinot ar iepriekšējo ceturksni, kas ir neraksturīga tendence. Aktīva apjoma kritumu var skaidrot ar nelabvēlīgām tendencēm pasaules finanšu tirgū 2006. gada 2. ceturksnī, kad strauji samazinājās vairuma finanšu instrumentu cenas. Tas negatīvi iespaidoja ieguldījumu fondu darbību un to aktīvi samazinājās. Tomēr 2006. gada pēdējos divos ceturkšņos situācija finanšu tirgos uzlabojās, un ieguldījumu fondu aktīvi turpināja pieaugt, pārsniedzot 2006. gada 1. ceturkšņa līmeni. 2006. gada 4. ceturksnī ieguldījumu fondu aktīvi turpināja pieaugt, pārsniedzot 2006. gada 1. ceturkšņa līmeni. 2006. gada 4. ceturksnī ieguldījumu fondu aktīvi pirmo reizi vēsturē pārsniedza 100 miljonus latu.

Kaut arī dati dod pamatu apgalvot, ka ieguldījumu fondu nozare strauji attīstās, reālos pieauguma tempus gandrīz nav iespējams aprēķināt, jo ne visi klienti iegulda Latvijā reģistrētos ieguldījumu fondos. Dažas lielākās Latvijas finanšu grupas (piemēram, Hansabanka, SEB Unibanka, Nordea, Sampo) piedāvā saviem klientiem ieguldīt līdzekļus ieguldījumu fondos, kuri ir reģistrēti citās ES valstīs un kurus pārvalda šo grupu radniecīgie uzņēmumi. Latvijai iestājoties ES, finanšu pakalpojumu sniegšanas brīvība paredz, ka citā ES dalībvalstī reģistrētos ieguldījumu fondus var piedāvāt Latvijā, pieprasot attiecīgu FKTK atļauju un pierēģistrējot FKTK ieguldījumu fondu prospekta versiju latviešu valodā. Minētās finanšu grupas izmanto šo iespēju, lai nerādītu to pašu produktu klāstu, kas jau ir izveidots plašākas grupas ietvaros. Reāli Latvijā notiek tikai līdzekļu piesaiste par komisijas naudu, bet pārvaldīšana notiek citā valstī. Respektīvi, Latvijā piesaistītie līdzekļi netiek uzskaitīti Latvijas ieguldījumu fondu aktīvos, kaut arī tie tiek ieguldīti finanšu tirgos ar ieguldījumu fondu starpniecību.

Aktīvu apjoms, kas uzkrāts otrā pensiju līmeņa ietvaros, 2006. gada beigās bija 127 miljonu latu. Atskaitījumus otrajam pensiju līmenim veido noteiktais procents no katra dalībnieka bruto darba algas. Atskaitījumu apjoms, kas noteikts ar likumu „Valsts fondēto pensiju likums”, pakāpeniski pieaug no 2% no bruto algas 2001. gadā līdz 10% no bruto algas 2010. gadā. Analīzes periodā aktīvi auga vidēji par 81% gadā. Otrā pensiju līmeņa aktīva pieauguma temps pārsniedza attiecīgo ieguldījumu fondu aktīva augšanas tempu, jo pieauga vidējā alga valstī un shēmas dalībnieku skaits. Var prognozēt, ka otrā pensiju līmeņa aktīvu apjoms turpinās pieaugt kopā ar vidējās algas pieaugumu valstī, ēnu ekonomikas sektora samazinājumu un atskaitījumu likmes pieaugumu.

Analīzes periodā trešā pensiju līmeņa aktīvi pieauga vidēji par 48% gadā, bet dalībnieku skaits pieauga vidēji par 29% gadā. Kopumā 2006. gada beigās trešā pensiju līmeņa dalībnieku skaits bija 99 tūkstoši un aktīvi bija 55 miljoni latu. Kaut ar uzkrātais līdzekļu skaits un aktīvu kopsūma ir ievērojamas, tomēr otram pensiju līmenim ir vairāk dalībnieku un uzkrāts vairāk līdzekļu, ko pamato obligātais pievienošanas process otram pensiju līmenim. Salīdzinot otro un trešo pensiju līmeņa dalībnieku skaitu, var secināt, ka vairums iedzīvotāju darbaspējīgā vecumā brīvprātīgi neuzkrāj līdzekļus vecumdienām, jo tas saistās ar papildus izdevumiem šodien.

Kāda ir mājsaimniecību attieksme pret uzkrājumu veidošanu? Kā liecina 2007. gada sākumā veiktais Latvijas krājbankas pētījums, 40% no iedzīvotājiem uzskata uzkrājumu veidošanu par nesaprātīgu rīcību. Tikai 5% iedzīvotāji spējusi apstiprināt, ka uzkrājumu veidošana ir viennozīmīgi izdevīga un nepieciešama.

2006. gada augustā veiktais Inmind pētījums norāda, ka galvenie iemesli, kāpēc cilvēki neveido uzkrājumus, ir zems ienākumu līmenis, kādēļ uzkrāt nav iespējams (25% respondentu, galvenokārt respondenti ar ienākumu līdz Ls 100 mēnesī) vai uzkrāšana tiek uzskatīta par bezjēdzīgu augstās inflācijas, neuzticēšanās finanšu institūcijām un citu iemeslu dēļ (26% respondentu, galvenokārt respondenti ar ienākumiem virs Ls 251).

Divi minētie pētījumi norāda, ka Latvijas mājsaimniecību vidū uzkrājumu veidošanas nepieciešamība tiek vērtēta diezgan skeptiski, turklāt tiek minēti svarīgi faktori, kas var kavēt uzkrājumu veidošanu un ieguldījumu pakalpojumu attīstību Latvijā.

Viens no aspektiem, kāpēc netiek veikti uzkrājumi – neuzticība finanšu institūcijām. Latvijas sabiedrības izglītības līmenis personīgo finanšu vadības jautājumos un uzkrājumu jautājumos ir visai zems. Galvenokārt, izglītības pasākumus veic privātās finanšu iestādes, reklamējot savus produktus, bet valdības iestādes paliek malā. Ir nepieciešams izglītēt iedzīvotājus par uzkrājumu veidošanu, jo tas nav tikai privāto iestāžu peļņas, bet visas sabiedrības labklājības jautājums. Valdībai kopā ar privātām institūcijām jāveido izglītības pasākumus finanšu jomā, un, ja skaidrojumi par uzkrājumu būtību nāks no valdības iestādēm, tas automātiski paaugstinās uzticību šiem produktiem no mājsaimniecību puses, kā arī dos pozitīvo signālu, ka valdība un finanšu iestādes strādā ar vienotu mērķi šajā jomā – dot mājsaimniecībām iespēju efektīvāk uzkrāt un labāk izmantot savus aktīvus. Šeit ir apsveicama ASV iniciatīva, kur kursu par personīgo finanšu vadību grib iekļaut pat vidusskolu programmās.

Iedzīvotāji apgalvo, ka neveido uzkrājumus, jo ir augsts inflācija līmenis. Pēc CSB datiem inflācija bija 6,2% 2004. gadā, 6,7% 2005. gadā, 6,5% 2006. gadā un 7,3% 2007. gada februārī. No otras puses, ilgtermiņa vidējās svērtās procentu likmes latos piesaistītajiem noguldījumiem bija 4,8% 2004. gadā, 4,0% 2005. gadā, 4,3% 2006. gadā un 5% 2007. gada februārī. Var secināt, ka pēdējo trīs gadu laikā depozīti nespēj segt inflāciju.

Pašlaik vienīgā metode, ar kuru valsts veicina iedzīvotājus veidot uzkrājumus – nodokļu atvieglojumi. Atvieglojumi attiecas uz pensiju fondiem (3. pensiju līmenis) un ilgtermiņa dzīvības apdrošināšanu (kontrakti virs 5 gadiem). Saskaņā ar tekošām normām, ja iemaksas šo uzkrājumu ietvaros nepārsniedz 10% no bruto ienākumiem gada laikā, tad no valsts var saņemt pārmaksāto iedzīvotāju ienākuma nodokli, respektīvi var atgūt 25% no ieguldījuma summas. Pēc FKTK datiem, 2006. gada beigās 3. pensiju līmeņa dalībnieku skaits bija ap 100 tūkstošiem cilvēku, bet 2. pensiju līmeņa (obligātā dalība) ap 900 tūkstošiem. Tātad, iedzīvotāji neredz lielu motivāciju uzkrāt brīvprātīgi, pat saņemot nodokļu atlaides. Par iemeslu var būt zems ienākumu līmenis, slihta informētība par nodokļu atgūšanas iespējām, ka arī fakts, ka pensiju un dzīvības apdrošināšanas produkti, no kuriem var atgūt nodokļus, ir ar ilgtermiņa ievirzi un līdz ar to nelikvidi īsā un vidējā termiņā.

Lai uzlabotu situāciju, pēc autoru domām, no vienas puses jāatvieglo nodokļu atgūšanas procedūra, piemēram, datus par iedzīvotāju uzkrājumiem 3. pensiju līmeņa vai dzīvības apdrošināšanas jomā var sniegt finanšu starpnieki, un pamatojoties uz viņu ziņojumiem iedzīvotājiem tiktu atmaksāti nodokļi. Var paaugstināt maksimālo summu, no kuras var atgūt nodokļus līdz 15 – 20% no bruto ienākumiem, kas dos motivāciju uzkrāt vairāk. Pašlaik motivācija, acīmredzami, ierobežota ar 10% ienākumiem. Svarīgs lēmums, ko var pieņemt – pielīdzināt uzkrājumus ar ieguldījumu fondu starpniecību 3. pensiju līmeņa uzkrājumiem un dzīvības apdrošināšanas uzkrājumiem. Pat nosakot par minimālo dalības laiku ieguldījumu fondā 6 mēnešus vai 1 gadu (var arī ilgāku periodu) iedzīvotājiem šāda iespēja varētu likties diezgan pievilcīga, jo tik un tā parasti investīcijas ieguldījumu fondos tiek veiktas ne uz īsāku laiku. Turklāt, finanšu iestādēs pašlaik ir plaši attīstītas kredītēšanas iespējas pret ieguldījumu fondu apliecību ķīlu, kas saglabā šāda instrumenta nosacīto likviditāti arī laika posmā, kad ieguldījums nevar tikt izņemts.

Ziņojumi konferencēs

1. Makienko A. Analysis of investment services market in Latvia, 9th international scientific conference Managemet Horizons: Visions and challenges., Kaunas, Lithuania, 27-28 September, 2007
2. Романова И. К вопросу об оценке кредитного риска корпоративных клиентов коммерческих банков Латвии. 5th International Conference Public Administration in the 21st century: Tradicions and innovations, Lomonosov Moscow State University, May 31 – June 2, 2007
3. Соловьева И Система страхования депозитов как фактор стабильности банковской системы, 5th International Conference Public Administration in the 21st century: Tradicions and innovations, Lomonosov Moscow State University, May 31 – June 2, 2007

Publikācijas

Bibliography

1. Makijenko A. Ieguldījumu pakalpojumu tirgus un tā attīstības tendences Latvijā. LU Raksti, Ekonomika VI, 718.sējums, 2007, 260-268.lpp.,

2. Sproģis A., Zelgalvis E. u. c. Latvijas tautsaimniecības attīstības perspektīvas // LŽP Ekonomikas un juridiskās zinātnes galvenie pētījuma virzieni 2006. gadā Nr.12, R., Latvijas Zinātnes padomes Ekonomikas un juridiskās zinātnes ekspertu komisija, 125. - 132. lpp.
3. Zelgalvis E., Zelgalve E. u.c. Naudas un kredīta politikas ietekme uz Latvijas ekonomikas attīstību // LŽP Ekonomikas un juridiskās zinātnes galvenie pētījuma virzieni 2006. gadā Nr.12, R., Latvijas Zinātnes padomes Ekonomikas un juridiskās zinātnes ekspertu komisija, 167. – 170. lpp.
4. Zelgalvis E. Komerčbanku stabilitāte // Tautsaimniecības attīstības problēmas Latvijā R., Nr.5, 2007, 196. – 199. lpp.

Annotation

Latvian economy experience rapid development in the recent years converging with EU Household income rise at a rapid pace and more people start to demand different investment services and products, including mutual funds, pension funds and life insurance. Despite improving economic situation large number of Latvian inhabitants do not make savings. Savings should be one of the main long term capital sources for investments in economy, that is why it is important to encourage saving. The main goal of the paper is to examine investment services market and investment products in Latvia and find possible measures to encourage saving process.

Key words: bank, credit, investment, deposit.

Dr.h.ekon. LZA akadēmiķis	Pēteris Zvidriņš
Dr.h.ekon.	Juris Krūmiņš
Dr.ekon.	Atis Bērziņš
Dr.ekon.	Zigrīda Goša
Demogrāfs	Uldis Ušackis
Socioloģe	Inese Straume
Ekonomists	Edvīns Vītolīņš
Ekonomiste	Anita Jankovska

Latvijas Universitātes Demogrāfijas centrs
Aspazijas bulv.5, LV-1586, Rīga
Tālr.: 7034787, 7034786
e-pasts: zvidrins@lanet.lv

Demogrāfiskā attīstība Latvijas reģionos

Anotācija

Latvija atrodas dziļas demogrāfiskās krīzes situācijā. Jau 18 gadus nepārtraukti samazinās iedzīvotāju skaits valstī. Ilgstoši pastāv ļoti zema dzimstība, kura nenodrošina vienkāršo iedzīvotāju paaudžu nomaiņu. Latvija kļuvusi par statistiski neuzvertas aktīvas emigrācijas zemi. Demogrāfisko procesu raksturojumos pastāv reģionālās atšķirības. Īpaši kritiska demogrāfiskā situācija ir Latgalē un dažos citos attālos no Rīgas rajonos. Situācijas uzlabošanai valstī nepieciešams realizēt aktīvu demogrāfisko politiku.

Atslēgvārdi – demogrāfiskā krīze, dzimstība, migrācija, mirstība, reģions.

Pētījuma mērķis – izpētīt demogrāfisko situāciju, tās īpatnības Latvijas normatīvajos reģionos un izstrādāt reģionu demogrāfiskās attīstības prognozes.

Mērķa sasniegšanas veids – visu būtiskāko demogrāfisko rādītāju aprēķins un to analīze par valsts sešiem reģioniem, demogrāfisko prognožu izstrāde reģionālajā griezumā.

Mērķa realizācijai izmantoti – dažādu institūciju un pētnieku publicētie un nepublicētie statistiskie un analītiskie materiāli par demogrāfisko attīstību Latvijas reģionos, LR Saeimas un ministriju normatīvie dokumenti par valsts reģioniem.

Ievads

Demogrāfiskā situācija Latvijā ir kritiska. Kopš 1990. gada sistemātiski samazinās iedzīvotāju skaits valstī. Galvenā sociāli demogrāfiskā problēma ir ļoti zemā dzimstība, kura nenodrošina vienkāršo iedzīvotāju paaudžu nomaiņu. Galvenokārt zemā dzimstība ir izraisījusi arī pārāk strauju iedzīvotāju novecošanos. Aktuāls jautājums ir paaugstinātā iedzīvotāju mirstība salīdzinājumā ar ES vidējiem rādītājiem, īpaši starp vīriešiem darbspējas vecumā un arī starp bērniem. Kopš iestāšanās ES Latvijā ir kļuvusi par izteiktu emigrācijas zemi, kas gan statistiski tiek uztverta tikai daļēji. Demogrāfisko procesu intensitātes raksturojumos pastāv reģionālās atšķirības. Šo atšķirību izpētišanai LU Demogrāfijas centrs 2007. gadā pievērsa pastiprinātu uzmanību.

Jau 40 gadus – kopš 1967. gada Latvijas administratīvi teritoriālā iedalījuma pamatvienību sastāvā (7 republikas pilsētas un 26 rajoni) nav notikušas būtiskas izmaiņas. Minētajā laikā tikai nedaudz ir mainītas atsevišķu rajonu un lielo pilsētu robežas. Toties šai laikā ir eksistējuši daudzi apsvērumi par to, kā vislabāk dažādām vajadzībām apvienot minētās 33 teritoriālās vienības. Parasti tas ir bijis arī kārtējais mēģinājums iedalīt valsti reģionos, kuri tomēr nekļuva par administratīvajām teritorijām.

Pašlaik valsts reģionālajā iedalījumā pastāv liela dažādība. Saskaņā ar Saeimas vēlēšanu likumu valsts ir iedalīta 5 vēlēšanu apgabalos, kuru robežas ir pietuvinātas pirmskara kultūrvēsturisko novadu un vēlēšanu apgabalu robežām. Ministru kabinets ir noteicis 5 plānošanas reģionus, kuru robežas nesakrīt ar vēlēšanu apgabalu robežām, lai gan šo reģionu ģeogrāfiskie nosaukumi ir tādi paši kā vēlēšanu apgabaliem. Bez tam Ministru kabinets ir apstiprinājis arī valsts 6 statistiskos reģionus, sadalot Rīgas plānošanas reģionu 2 statistiskajos reģionos – Rīgas (ietilpst Rīgas pilsēta) un Pierīgas (ietilpst Jūrmalas pilsēta, Limbažu, Ogres, Rīgas un Tukuma rajons). Savs viedoklis par valsts reģionālo iedalījumu ir zinātniekiem. Piemēram, ģeogrāfi ir noteikuši 6 valsts migrācijas reģionus: Rīgu, Pierīgu, Lielrīgu, Kurzemi, Viduslatviju, Latgali. Pavisam atšķirīgu reģionālo iedalījumu izmanto valodnieki. Tāpat savus specifiskos reģionālā iedalījuma variantus ir izveidojuši dažādu nozaru saimnieciskie darbinieki. Demogrāfisko procesu intensitātes reģionālo atšķirību pētīšanai tika izmantoti statistiskie reģioni, jo tādējādi vislabāk ir iespējams raksturot demogrāfisko procesu norisi valsts reģionos.

Pēc neatkarības atjaunošanas valsts demogrāfisko procesu norisē raksturīga iezīme ir iedzīvotāju depopulācija. Saskaņā ar oficiālās statistikas datiem 1991. gada sākumā Latvijā bija 2658 tūkst. iedzīvotāju, 1996. gadā – 2470 tūkst. iedzīvotāju, 2001. gadā – 2364 tūkst. iedzīvotāju, bet 2008. gada sākumā – vairs tikai 2270 tūkst. iedzīvotāju. Tātad 12 gadu laikā (1996.-2008.) iedzīvotāju skaits valstī ir samazinājies par 200 tūkst. cilvēku, jeb par 7%, bet pēdējo 7 gadu laikā – par 4%. Tomēr jāņem vērā, ka faktiskais Latvijā dzīvojošo iedzīvotāju skaita samazinājums pēdējos gados ir lielāks – visticamāk vēl par 2-3 procenta punktiem. Kopš pievienošanās Eiropas Savienībai 2004. gadā un darba tirgus

atvēršanas katru gadu no Latvijas aizceļo desmiti tūkstošu cilvēku, turklāt prāva daļa aizbraukušo nezina, cik ilgi viņi dzīvos ārzemēs vai arī perspektīvā pat neplāno atgriezties Latvijā. Taču daudzos gadījumos Iedzīvotāju reģistrā attiecīgās atzīmes netiek izdarītas un līdz ar to arī valsts iedzīvotāju migrācijas statistikā informācija par emigrāciju ir nepilnīga.

Saskaņā ar ES regulām Zemkopības ministrijas Lauksaimniecības datu bāzē tiek atspoguļotas ziņas par katru māsaimniecībās esošu mājdzīvnieku (liellopu, zirgu, cūku, aitu, kazu) kustību no piedzimšanas vai ieviešanas līdz realizācijai vai transportēšanai pāri valsts robežai. Diemžēl iespējas iegūt tikpat pilnīgus datus par cilvēku kustību ir ierobežotākas. Arī citās ES valstīs ir nopietnas grūtības noteikt precīzu iedzīvotāju skaitu valstī kopumā un izvietojumu reģionos nepilnīgās iedzīvotāju migrācijas uzskaites dēļ.

1. tabula

Iedzīvotāju skaita dinamika statistiskajos reģionos, gada sākumā, tūkstošos
Population Dynamics in Statistical Regions, at the beginning of the year, thousand

Reģioni	1996	2001	2007	2007 % pret 1996	2007 % pret 2001
Kopā Latvijā	2469,5	2364,3	2281,3	92,4	96,5
Rīgas	810,2	756,6	722,5	89,2	95,5
Pierīgas	359,7	359,2	373,2	103,8	103,9
Vidzemes	262,5	254,4	240,3	91,5	94,5
Kurzemes	334,5	319,4	306,1	91,5	95,8
Zemgales	301,5	292,5	284,7	94,4	97,3
Latgales	401,1	382,2	354,6	88,4	92,8

Iedzīvotāju kopskaita izmaiņās Latvijas reģionos ir vērojamas atšķirības. Pagājušā gadsimta 90. gados iedzīvotāju depopulācija notika visos valsts rajonos un lielākajās pilsētās. Minētā perioda pirmajā pusē iedzīvotāju skaits galvenokārt samazinājās pateicoties tam, ka pārsvarā slāvu tautību iedzīvotāji aizceļoja no Latvijas, turpretim perioda otrajā pusē samazinājumā prevalēja negatīvie iedzīvotāju dabiskās kustības raksturojumi. Pateicoties ievērojamiem pozitīviem migrācijas saldo lielumiem Rīgas rajons bija pirmais starp 33 galvenajām administratīvi teritoriālajām vienībām, kurā 90. gadu beigās depopulācija tika pārvarēta un iedzīvotāju skaits pat nedaudz pieauga. Šai laikā iedzīvotāju skaits stabilizējās Ogres rajonā. Lai gan Limbažu un Tukuma rajonā turpinājās iedzīvotāju skaita kritums, tomēr minētajā laikposmā Pierīgas reģions bija vienīgais, kurā kopskaita samazinājums bija niecīgs. Pārējos Latvijas reģionos, rajonos un lielākajās pilsētās iedzīvotāju skaita zudumi bija ievērojami – relatīvi lielākie Rīgas pilsētā, kā arī Latgales un Kurzemes reģionā.

Kā redzams no 1. tabulas datiem, 2001.-2007. gadā iedzīvotāju skaits pieaudzis vienīgi Pierīgas reģionā. To sekmēja lielais pieaugums Rīgas rajonā (par 8,2%). Sešos šī gadsimta sākuma gados iedzīvotāju skaits ir pieaudzis arī Jelgavā (par 2,4%), Tukuma rajonā (par 0,8%) un Ogres rajonā (par 0,7%). Šai laikposmā pavisam nedaudz ir izmainījies iedzīvotāju skaits Jūrmalā un Ventspilī. Pārējos reģionos, rajonos un lielākajās pilsētās noticis iedzīvotāju skaita samazinājums.

Laikposmā no 2001. g. līdz 2007. gadam relatīvi visvairāk iedzīvotāju ir pazaudējusi Latgale (-7,2%). Ludzas, Balvu un Krāslavas rajoni izcēlušies ar relatīvi vislielākajiem iedzīvotāju skaita zudumiem. Iedzīvotāju skaits ievērojami krities arī Rīgā (par 4,5%), Vidzemē (par 5,5%) un Kurzemē (par 4,2%).

Pirmie gadi pēc neatkarības atjaunošanas pārtrauca ilgstošo iedzīvotāju virzību uz centrālo daļu, kura īpaši bija raksturīga padomju varas gados. Daļa Latvijas pilsoņu atgriezās dzimtajās vai senču dzīvesvietās, kur bija atguvuši zaudētos īpašumus, ar nodomu tos apsaimniekot. Pēdējo gadu iedzīvotāju skaita dinamika un prevalējošās migrācijas plūsmas uz Pierīgas reģionu rāda, ka minētās dekoncentrācijas tendences ir bijušas īslaicīgas. Valstī notiekošie teritoriāli nevienmērīgie sociāli ekonomiskās attīstības procesi no jauna sekmē iedzīvotāju koncentrēšanos valsts centrālajā zonā.

Latvijas nopietnākā sociāli demogrāfiskā problēma ir ļoti zemā dzimstība un tās izraisītā depopulācija un iedzīvotāju novecošanās. Ļoti zemās dzimstības dēļ pēdējos gados netiek nodrošināta vienkāršā iedzīvotāju paaudžu nomaīņa gandrīz visās Eiropas Savienības valstīs, un tas liecina par tādu prioritāro sabiedrības vērtību orientācijas attīstību, kas neveicina dzimstību.

Straujš dzimstības kritums pagājušā gadsimta 90. gadu pirmajā pusē un tās stabilizācija uz ļoti zema līmeņa ir raksturīga visiem Latvijas reģioniem, rajoniem un pilsētām, tomēr valstī pastāv zināma diferenciācija (sk. 2. tabulu). Rēķinot uz 1000 iedzīvotājiem, pirmajos gados pēc neatkarības atjaunošanas visaugstākā dzimstība bija Vidzemes un Zemgales reģionā, bet zemākā – Rīgā un Latgalē. 15 gadu laikā situācija ir mainījies un 2006. gadā relatīvi labākie rādītāji bija Pierīgā un Rīgā. Latgalē saglabājušies viszemākie dzimstības koeficienti. Rīgā tieši pēdējos gados situācija ir nedaudz uzlabojusies. Pateicoties dzimstības pieaugumam Rīgā un Pierīgā, notikusi neliela dzimstības situācijas uzlabošanās Latvijā kopumā. Starp 33 teritoriālajām vienībām augstākais dzimstības koeficients uz 1000 iedzīvotājiem 2006. gadā bija Rīgas (11,6), Ogres (11,1), Tukuma (10,7) un Liepājas rajonā (10,6), bet starp republikas pilsētām – Rīgā (10,3). Zemākie rādītāji ir atzīmēti Latgalē – Ludzas rajonā (7,2), Krāslavas un Preiļu rajonā (abos 7,5), bet starp pilsētām – Daugavpilī (8,1). Dzimstības koeficienti mēdz variēt, jo, piemēram, 2004. gadā labākie tie bija Jelgavas rajonā (10,9), Tukuma rajonā (10,4) un Liepājas pilsētā (10,0), bet zemākie – Balvu rajonā (7,1) un Daugavpils pilsētā (7,2).

Dzimumstība statistiskajos reģionos uz 1000 iedzīvotājiem
Crude Birth Rate in Statistical Regions per 1000 inhabitants

Reģioni	1990	1995	2000	2006
Kopā Latvijā	14,2	8,7	8,5	9,7
Rīgas	11,9	7,1	7,1	10,3
Pierīgas	15,0	9,3	9,2	10,8
Vidzemes	17,0	10,0	9,1	8,8
Kurzemes	15,4	10,1	9,8	9,9
Zemgales	16,5	10,0	9,6	9,7
Latgales	13,9	8,4	8,5	8,0

Dzimumstības koeficientus būtiski ietekmē iedzīvotāju dzimumvecuma struktūra, tādēļ precīzāk dzimumstības intensitāti raksturo summārais dzimumstības koeficients. Tas tiek rēķināts kā vidējais bērnu skaits, kas piedzimtu vienai sievietei viņas dzīves laikā, ja dzimumstība katrā vecumā saglabātos aprēķina gada līmenī. 2005.-2006. gadā summārais dzimumstības koeficients augstākais bija Kurzemes (1,43) un Pierīgas (1,42) reģionā, bet zemākais Latgalē (1,16). Pārējos trijos reģionos atšķirības bija nelielas – no 1,29 līdz 1,34. Kā redzams, neviens no reģioniem ne tuvo nenodrošina vienkāršai paaudžu nomainībai nepieciešamo dzimumstības līmeni (2,1), bet šajos gados valsts vidējais summārais dzimumstības koeficients (1,33) nodrošināja paaudžu nomainītu tikai par apmēram 60-65%. Starp teritoriālajām vienībām 2005.-2006. gadā šis koeficients augstākais bija Liepājas (1,61), Ventspils (1,51), Jelgavas (1,47) rajonā un Liepājas pilsētā (1,46), bet izteikti zemākais Daugavpilī (1,01). Ļoti zemi rādītāji bija arī Ludzas rajonā (1,12) un Ventspilī (1,23).

Pagājušā gadsimta 90. gados viszemākā dzimumstība bija Rīgā. Vēl 2000. gadā galvaspilsētas summārais dzimumstības koeficients (1,00) bija viszemākais valstī. Taču pēdējos gados tas ir jūtami palielinājies (2005.- 2006. g. - 1,32) un pietuvojies valsts vidējam rādītājam.

Rēķinot uz 1000 iedzīvotājiem, mirstības rādītāji reģionos atšķiras vairāk par dzimumstības rādītājiem. Mirstības vispārējo līmeni būtiski ietekmē iedzīvotāju vecuma sastāvs, kā arī medicīniskās aprūpes pieejamība (sk. 3. tabulu).

Mirstība statistiskajos reģionos uz 1000 iedzīvotājiem
Crude Mortality Rate in Statistical Regions per 1000 inhabitants

Reģioni	1990	1995	2000	2006
Kopā Latvijā	14,2	15,7	13,6	14,5
Rīgas	11,9	15,5	13,2	14,0
Pierīgas	15,0	14,0	12,1	12,8
Vidzemes	17,3	15,9	13,4	14,3
Kurzemes	15,4	14,8	13,3	13,8
Zemgales	16,5	15,3	13,5	14,3
Latgales	13,9	18,2	16,0	18,0

2006. gadā augstākā mirstība tika atzīmēta Latgalē – 18,0, kas ir ievērojami vairāk nekā vidēji valstī (14,5). Zemākā mirstība bija Pierīgas reģionā (12,8). Tajā iedzīvotāji ir caurmērā jaunākie valstī. Arī Rīgā (14,0) mirstība, rēķinot uz 1000 iedzīvotājiem, bija zemāka nekā caurmērā valstī, lai gan Rīgas iedzīvotāju vidējais vecums jau ir kļuvis visaugstākais. Izskaidrojumam te varētu būt vairāki iemesli – Rīgā medicīniskā palīdzība ir pieejamāka nekā citur valstī un rīdnieki caurmērā ietur veselīgāku dzīves veidu, tai skaitā mazāk lieto alkoholiskos dzērienus. Starp rajoniem un lielākajām pilsētām 2006. gadā viszemākā mirstība uz 1000 iedzīvotājiem bija Rīgas rajonā (11,5), Ogres rajonā (12,3) un Jelgavas pilsētā (12,7). Ar augstākajiem mirstības rādītājiem izcēlās Latgales rajoni – Krāslavas, (21,7), Ludzas(21,5) un Rēzeknes (21,3). Šo rajonu laukos relatīvie mirstības rādītāji ir vēl nedaudz augstāki.

Precīzāk iedzīvotāju dzīvotspēju raksturo vidējā paredzamā mūža ilguma rādītāji, kuri Latvijā ir vieni no zemākajiem Eiropā, it īpaši vīriešiem. Latvijā sievietes vidēji nodzīvo par 10-11 gadiem vairāk nekā vīrieši, bet pilsētnieki - par 2-3 gadiem vairāk nekā laucinieki. Vidējā mūža ilguma rādītāji reģionālajā vai rajonu griezumā pēdējos gados nav aprēķināti. Saskaņā ar J.Krūmiņa un U.Ušacka aprēķiniem 1998.-2001. gadā augstākie vidējā mūža ilguma rādītāji bija Ziemeļkurzemes un dažos Pierīgas un Vidzemes rajonos, bet izteikti zemākie – Latgales rajonos.

Mirstības jautājumu pētīšanā viens no svarīgākajiem jautājumiem ir nāves cēloņu analīze. Asinsrites slimības Latvijā, tāpat kā citur ekonomiski attīstītājās valstīs, ir skaitliski lielākā mirstības cēloņu grupa. Saskaņā ar statistikas datiem 2005.-2006. gadā valstī šo cēloņu dēļ nomira 54,4% no visiem mirušajiem, kas galvenokārt bija gados vecie iedzīvotāji. Reģionālās novirzes ir bijušas samērā nelielas – no 52,6% Zemgalē līdz 55,8% Kurzemē.

Otra lielākā nāves cēloņu grupa ir audzēji, kas 2005.-2006. gadā bija galvenais nāves cēlonis 18,2% mirušo. Šo nāves cēloņu īpatsvari minētajos gados ir variējuši no 15,7% Latgalē līdz 20,0% Rīgā, kas norāda uz to, ka galvaspilsētas iedzīvotājiem ir paaugstināts risks saslimt un nomirt audzēju dēļ salīdzinājumā ar latgaliešiem.

Lai gan pēdējos gados ir vērojama tendence samazināties mirstībai ārēju nāves cēloņu dēļ, tomēr joprojām Latvijā nedabiskā nāvē aiziet bojā ļoti daudz cilvēku. Tieši ārējie nāves cēloņi visbūtiskāk negatīvi ietekmē Latvijas iedzīvotāju vidējā mūža ilguma rādītājus, jo nelaimes gadījumos pārsvarā dzīvību zaudē gados jauni cilvēki, kuri potenciāli varētu nodzīvot daudz ilgāk. Starp reģioniem 2004.-2006. gadā mirstība ārēju nāves cēloņu dēļ viszemākā ir bijusi Kurzemē, bet izteikti visaugstākā – Latgalē (1,8 reizes augstāka nekā Kurzemē un 1,3 reizes augstāka nekā caurmērā valstī). Šajos gados relatīvi viszemākā mirstība ārēju cēloņu dēļ ir bijusi Kuldīgas un Dobeles rajonā. Visliktākā situācija ir Ludzas, Rēzeknes, Preiļu un Jēkabpils rajonā un Rēzeknes pilsētā.

Starp ES valstīm Latvija izceļas ar ļoti augstiem relatīvajiem transporta negadījumu bojā gājušo rādītājiem. 2004.-2005. gadā samērā maz transporta negadījumu ar letālu iznākumu ir bijis Krāslavas un Kuldīgas rajonā, kā arī Daugavpils pilsētā. Transporta negadījumos relatīvi visvairāk bojā gājušo ir bijis Rīgas, Talsu, Rēzeknes, Bauskas rajonā un Rēzeknes pilsētā. Acīmredzot minētajos rajonos un Rēzeknē nepieciešams īpaši krasi uzlabot transporta negadījumu mazināšanas profilaktisko darbu.

Salīdzinājumā ar ārvalstīm Latvijā ļoti augsts ir pašnāvību (tīša paškaitējuma ar letālu iznākumu) relatīvais skaits. Problēma ir aktuāla visos valsts reģionos. 2004.-2005. gadā mazākais pašnāvību skaits ir bijis Rīgas reģionā (pilsētā), kā arī Talsu, Krāslavas, Kuldīgas un Cēsu rajonā. Relatīvi visaugstākais pašnāvību gadījumu skaits ir bijis Ludzas rajonā (2,3 reizes vairāk nekā caurmērā valstī). Daudz tīšā paškaitējuma gadījumu ir Preiļu, Gulbenes un Rēzeknes rajonā, kā arī Rēzeknes un Ventspils pilsētā.

Latvijas iedzīvotāju mirstība ievērojami pārsniedz dzimstību. Tādēļ katru gadu iedzīvotāju kopskaits vidēji samazinās apmēram par 0,5%. Kopš 1994. gada visos valsts reģionos un rajonos iedzīvotāju dabiskās kustības summārie lielumi ir negatīvi. Pēdējos gados relatīvi lielākais samazinājums ir Latgalē, bet mazākais – Pierīgā (sk. 4.tabulu).

4. tabula

Iedzīvotāju dabiskais pieaugums statistiskajos reģionos uz 1000 iedzīvotājiem
Population Natural Increase in Statistical Regions per 1000 inhabitants

Reģioni	1990	1995	2000	2006
Kopā Latvijā	1,1	-7,0	-5,1	-4,8
Rīgas	-0,3	-8,4	-6,1	-3,7
Pierīgas	2,8	-4,7	-2,9	-2,0
Vidzemes	2,8	-5,9	-4,3	-5,5
Kurzemes	2,7	-4,7	-3,5	-3,9
Zemgales	3,0	-5,3	-4,0	-4,6
Latgales	-0,9	-9,6	-7,5	-10,0

2006. gadā gandrīz visos valsts rajonos un republikas pilsētās mirstība pārsniedza dzimstību. Izņēmums bija Rīgas rajons, kurā dzimušo skaits bija nedaudz lielāks par mirušo skaitu. 2006. gadā nelabvēlīgākie iedzīvotāju dabiskās kustības rādītāji atzīmēti visos Latgales rajonos.

Šī gadsimta sākuma gados Latvijā ir noticis ievērojams zīdaiņu mirstības samazinājums - 2005.-2006. gadā 7,7 mirušie uz 1000 jaundzimušajiem. Vēl pagājušā gadsimta 90. gados zīdaiņu mirstība bija ievērojami augstāka un svārstījās no 11 līdz 19 mirušajiem uz 1000 dzīvi dzimušajiem. Daudzu ES valstu prakse gan rāda, ka pastāv reālas iespējas vēl tālākam samazinājumam. 2005.-2006. gadā viszemākā zīdaiņu mirstība bija Rīgā, Rīgas, Talsu, Cēsu Alūksnes rajonā. Starp reģioniem visaugstākā tā bija Latgalē, bet starp rajoniem – Balvu, Daugavpils, Gulbenes un Ventspils rajonā.

Galvenokārt ļoti zemā dzimstība ir izraisījusi strauju Latvijas iedzīvotāju novecošanos. Tās pakāpe un tempi ir izteikti nelabvēlīgi salīdzinājumā ar vidējiem ES valstīs. Pašlaik visaugstākais iedzīvotāju novecojums ir Rīgas pilsētā un Latgales reģionā, bet vidējā vecuma pieauguma tempi 2000.-2007. gadā augstākie bija Vidzemē.

Otrais pasaules karš un PSRS okupācijas realizētā represiju un migrācijas politika ievērojami ietekmēja Latvijas iedzīvotāju etnisko sastāvu. Pamattautības iedzīvotāju īpatsvars neatkarības atjaunošanas laikā tikai nedaudz pārsniedza pusi. Pēc statistiskās uzskaites datiem latviešu īpatsvars 2007. gadā ir pieaudzis līdz 59%. Šajos vērtējumos gan nav ņemta vērā asimilācijas radītā ietekme. Pēc iedzīvotāju pašapziņas saskaņā ar LU Demogrāfijas centra pētījumiem latviešu īpatsvars ir par 1,5-2,0 procentpunktiem augstāks.

Iedzīvotāju izvietojums valstī pēc etniskās piederības ir nevienmērīgs (5. tabula). Kopš 1989. gada visos valsts reģionos ievērojami ir samazināties krievu īpatsvars un mazākā mērā arī citu tautību iedzīvotāju īpatsvars. Tomēr vēl joprojām Rīgā un Latgalē latvieši sastāda mazāk par pusi no iedzīvotāju kopskaita. Pēc statistiskās uzskaites datiem 2007. gadā augstākais latviešu īpatsvars bija Talsu un Kuldīgas rajonos (abos 82%), bet zemākais – Daugavpilī (18%), Daugavpils rajonā (40%), Rīgā (42%) un Rēzeknē (44%).

Iedzīvotāju etniskā sastāva izmaiņas gada sākumā, %
Changes of Population Composition by Ethnicity at the beginning of the year, %

Reģioni	Latvieši			Krievi			Citas tautības		
	1989	2000	2007	1989	2000	2007	1989	2000	2007
Kopā Latvija	52,0	57,7	59,0	34,0	29,6	28,3	14,0	12,7	12,7
Rīgas	36,5	41,0	42,3	47,3	43,9	42,1	16,2	15,1	15,6
Pierīgas	64,3	69,5	70,3	24,8	20,6	20,1	10,9	9,9	9,6
Vidzemes	79,0	83,8	84,9	14,6	11,0	10,2	6,4	5,2	4,9
Kurzemes	64,0	72,7	73,7	23,0	16,5	15,7	13,0	10,8	10,6
Zemgales	61,9	66,5	67,9	23,3	19,7	18,9	14,8	13,8	13,2
Latgales	39,4	43,1	43,9	43,4	40,4	39,6	17,2	16,5	16,5

2006.-2007. gadā LU Demogrāfijas centrs veica iedzīvotāju prognožu aprēķinus valsts reģioniem (6. tabula).

Prognozētais iedzīvotāju skaits statistiskajos reģionos, tūkstošos
Projected of Population in Statistical Regions, thousand

Reģioni	2005	2010	2015	2020	2025	2030
Kopā Latvija	2306	2240	2174	2115	2068	2022
Rīgas	732	711	692	679	667	651
Pierīgas	366	376	377	383	383	381
Vidzemes	245	236	225	220	213	207
Kurzemes	311	300	287	274	265	258
Zemgales	288	279	266	257	254	250
Latgales	364	338	327	302	286	275

Sašaurinātās iedzīvotāju paaudžu nomaiņas un daļēji emigrācijas dēļ iedzīvotāju kopskaits valstī turpinās samazināties. Skaita samazinājums gaidāms piecos no sešiem reģioniem. Vienīgi Pierīgā, pateicoties prāviem pozitīviem migrācijas saldo lielumiem, gaidāms iedzīvotāju skaita pieaugums, kas raksturo labākas saimniecisko aktivitāšu iespējas un reģiona relatīvi augstu prestižu dzīvesvietas izvēlē. Sagaidāms, ka turpmākajos 25 gados iedzīvotāju skaits visstraujāk samazināsies Latgalē un Kurzemē. Arī Rīgā turpināsies depopulācija, gan mazliet lēnākā tempā nekā vidēji valstī. Latvijas centrālā daļa un it īpaši Rīgas rajons turpinās piesaistīt starpreģionālo migrantu plūsmas.

Par tēmas izpildes rezultātiem ziņots LU 65. akadēmiskajā konferencē 2007.g. 9.februārī, kā arī starptautiskajā konferencē „Baltic Futures” 2007.g. 24. novembrī. Sagatavoti ziņojumi arī LU 66. konferencē 2008.g. 30.janvārī.

Pētījumu rezultāti izmantoti scenāriju izstrādē iedzīvotāju prognožu aprēķiniem, ziņojuma sagatavošanā par novecošanos Labklājības ministrijai un starptautiskai konferencē Leonā (Spānija) 2007.gada oktobrī, vecuma pensijas izmaksu laikposmu noteikšanas pilnveidošanā, mācību procesā demogrāfijas, „Iedzīvotāji un attīstība” un dažādu statistikas kursu pasniegšanā LU, kā arī bakalauru, maģistrantu un doktorantu darbos.

Secinājumi

Latvija, tāpat kā daļa citu ES valstu, atrodas ļoti dziļas demogrāfiskās krīzes situācijā. Ilgstoši ļoti zemā dzimstība un nepietiekami augstā iedzīvotāju dzīvotspēja saistībā ar iedzīvotāju emigrāciju (galvenokārt statistiski neuzvertu) ir radījusi virkni nelabvēlīgu sociālu un ekonomisku seku valstī kopumā un katrā no reģioniem. Visos reģionos mirušo skaits pārsniedz dzimušo skaitu. Arī migrācijas saldo visos reģionos, izņemot Pierīgas reģionu, ir negatīvs. Depopulācijas situācija saglabāsies arī tuvākajā un vidēji tālā perspektīvā. Tuvākajos gadu desmitos strauji saruks darbības vecuma iedzīvotāju skaits, kas izraisīs nepieciešamību tālāk paaugstināt minimālo pensijas vecumu un visticamāk uzaicināt ārvalstu darbaspēku, papildus radot ieceļojošo integrācijas problēmas. Īpaši smagā situācijā atrodas attāli no centrālās zonas rajoni Latgalē. Iedzīvotājiem novecojot, pieaugs nepieciešamie izdevumi veselības aprūpei un sociālajai apdrošināšanai. Lai pārvarētu demogrāfiskās krīzes nelabvēlīgās sekas, valstī nepieciešams realizēt aktīvu demogrāfisko politiku, arī reģionālu un lokālu politiku. Starp svarīgākajiem uzdevumiem būtu jāmin nepieciešamību panākt manāmu dzimstības pieaugumu, mirstības samazināšanu, it īpaši darbības vecumā, un kaut vai daļēju Latvijas izcelsmes darbaspēka atgriešanos. Jāstimulē ekonomiskā izaugsme Latgalē un citos valsts depresīvajos rajonos.

Publikācijas

1. Bērziņš A. Iedzīvotāju skaita un vecuma sastāva prognozes Latvijas reģionos // Stratēģijas analīzes komisija. Zinātniski pētnieciskie raksti. Rīga: Zinātne. 2007. Nr. 4(15). 197.-208. lpp.
2. Goša Z., Senkāne E. Mirstība Latvijas reģionos: intensitāte un faktori. // Stratēģijas analīzes komisija. Zinātniski pētnieciskie raksti. Rīga: Zinātne. 2007. Nr. 4(15). 84.-103. lpp.

3. Krūmiņš J., Ušackis U. Mūža ilguma un mirstības reģionālās atšķirības Latvijā // Stratēģijas analīzes komisija. Zinātniski pētnieciskie raksti. Rīga: Zinātne. 2007. Nr. 4(15). 66.-83. lpp.
4. Krūmiņš J. Regional identity and demography: case of Latvia. In: Proceedings of the 2nd International Conference “Human resources – the main factor of regional development” (edited by Ligita Šimanskiene, Gabriele Burbulyte, Kalev Katus), 5-6 October, 2006, Klaipeda University. Klaipeda, 2007. Pp. 145-154.
5. Vītoliņš E. Iedzīvotāju novecošanās tendences Latvijā un tās reģionos. // Stratēģijas analīzes komisija. Zinātniski pētnieciskie raksti. Rīga: Zinātne, 2007. Nr. 4(15). 29.- 41. lpp.
6. Zvidriņš P. Demogrāfiskā situācija Latvijā 21. gadsimta sākumā // Stratēģijas analīzes komisija. Zinātniski pētnieciskie raksti. Rīga: Zinātne. 2007. Nr. 4(15). 9.-28. lpp.
7. Zvidriņš P., Krūmiņš J., Bērziņš A. Goša Z. Ulnicāns E., Vītoliņš E., Jankovska A. Latvijas demogrāfiskās attīstības prognozes // LZP Ekonomikas un juridiskās zinātnes galvenie pētījumu virzieni 2006. gadā. Rīga: LZP Ekonomikas un juridiskās zinātnes ekspertu komisija. 2007. – 171.-175. lpp.
8. Zvidriņš P. Demographic development in Latvia in the early 21st century. Yearbook of Politics Latvia 2006. Riga: Zinātne, 2007, pp. -114-130.

Demographic development of Latvian regions

Latvia nowadays finds itself in a deep demographic crisis. The number of inhabitants in the country has been continually decreasing for the last eighteen years. The existing low fertility level does not ensure the simple generation replacement. Latvia has turned into a statistically unestimated active emigration country. There exists differences in the indicators of regional demographic processes. Latgale and other farther districts from Riga meet extremely critical demographical situation. To improve the situation in the country it is necessary to realize an active demographic policy.

Key words – population crisis, fertility, migration, mortality, regions.

Dr.h.ekon., LZA akadēmiķis **Pēteris Zvidriņš**
Dr.h.ekon. **Juris Krūmiņš**
Dr.ekon. **Atis Bērziņš**
Dr.ekon. **Zigrīda Goša**
Dr.ekon. **Inta Krūmiņa**
Socioloģe **Inese Straume**
Ekonomists **Edvīns Vītolis**

Latvijas Universitātes Demogrāfijas centrs
Aspazijas bulv. 5, LV-1586, Rīga
Tālr.: 7034787, 7034786

Iedzīvotāju novecošanās sociāli demogrāfisko likumsakarību izpēte, novecošanās sociālās sekas

Anotācija

Dotais pārskats atspoguļo galvenos rezultātus par 2007. gadā veiktajiem pētījumiem Latvijas iedzīvotāju novecošanās sociāli demogrāfisko likumsakarību izpētē. Darbs tiek izstrādāts LZP sadarbības projekta “Iedzīvotāju novecošanās medicīnisko un sociāli demogrāfisko likumsakarību izpēte” ietvaros.

Atslēgvārdi – iedzīvotāju novecošanās, vecumstruktūra, dzimstība, mūža ilgums

Pētījuma mērķis – noteikt Latvijas iedzīvotāju novecošanās līmeni, tā diferenciāciju dažādās administratīvi teritoriālajās vienībās un iedzīvotāju grupās, sociāli demogrāfiskos faktoros un izpētīt gadus veco cilvēku sastāvu.

Mērķa sasniegšanas veids – iedzīvotāju novecošanās procesi un likumsakarības tiek analizēti, izmantojot pēdējo divu tautas skaitīšanu, dabiskās kustības un migrācijas kārtējās uzskaites datus, veicot dažādus aprēķinus un prognozes, kā arī izpildot attiecīgus salīdzinājumus ar ES un citu valstu analogiskajiem rādītājiem.

Mērķa realizācijai izmantoti – publicētie un nepublicētie statistiskie materiāli par iedzīvotāju skaitu, sastāvu un kustību Latvijā, tās reģionos un administratīvi teritoriālajās vienībās.

Ievads

Pētījums par doto tēmu uzsākts 2006.gadā. Novecošanās jautājumiem aizvien lielāku vērību veltī dažādas starptautiskās organizācijas Eiropā un visā pasaulē. Kopš 2002.gada šiem jautājumiem pastiprināti pievērsusies ANO, kad Berlīnē tika pieņemta īpaša politiskā deklarācija, bet Madridē – Starptautiskais rīcības (Madrides) plāns novecošanās jautājumos. Šī plāna monitorings reģionālajā līmenī tiek veikts ik pēc 5 gadiem, un 2007.gada oktobrī Leonā (Spānijā) tika organizēta augsta līmeņa konference. Konferences sagatavošanās aktivitāšu vidū bija ziņojuma sagatavošana par iedzīvotāju novecošanās situāciju Latvijā, kurā piedalījās arī dotā projekta autori. Turpinājās pētījumi par Latvijas iedzīvotāju novecošanās īpatnībām Baltijas jūras baseina valstu vidū un novecošanās diferenciāciju.

Kopš neatkarības atjaunošanas Latvijā notikušas būtiskas pārmaiņas iedzīvotāju vecuma struktūrā. Dzimstības samazināšanās rezultātā krasi ir samazinājies bērnu skaits. No 1989. gada līdz 2007. gadam bērnu skaits vecumā līdz 14 gadiem samazinājās no 571 tūkst. līdz 318 tūkst. jeb par 253 tūkstošiem. Pirmsskolas vecuma bērnu samazinājums ir vēl straujāks. Bērnu skaits vecumā līdz 5 gadiem saruka vairāk nekā divas reizes. Tāpat novecošanās norisa arī bērnu sastāvā. Laikposmā no 1989. gada līdz 2007. gadam darbspējas vecuma iedzīvotāju salīdzināmā vecumā ir kļuvis mazāk par apmēram 200 tūkst. cilvēku. Šis samazinājums galvenokārt attiecas uz 90. gadu pirmo pusi, kad Latviju atstāja ievērojams skaits austrumslāvu un arī citu tautību iedzīvotāju. Darbspējas vecuma iedzīvotāju skaita dinamiku ietekmē ne tikai starptautiskās migrācijas procesi, bet arī starpības starp darbspējas vecumu sasniegušo un pārsniegušo skaitu un nelielā mērā arī mirstības izmaiņas. Visu šo faktoru ietekmē 21. gadsimta sākumā darbspējas vecuma iedzīvotāju skaits, ņemot vērā likumdošanā noteiktās darbspējas vecuma robežas, vairs nesamazinās, bet palielinās. Pensijas minimālajam vecumam paaugstinoties, darbspējas vecuma iedzīvotāju skaits kopš 1998.gada pieaudzis gandrīz par 100 tūkstošiem. Pētījuma rezultātā noskaidrots, ka šī kontingenta sastāvs tāpat ir novecojies. Jaunākās darbspējas vecuma daļas īpatsvaram ir tendence uz samazināšanos, bet vecāka gadagājuma darbspējīgo daļa ir palielinājusies. Prognozes rāda, ka pēc dažiem gadiem šīs pārmaiņas būs vēl izteiktākas. Ar šādu situāciju ir jārēķinās valsts tautsaimniecībai, jo jaunākā darbspējas vecuma cilvēku skaita kritums ietekmēs Latvijas iedzīvotāju kopējo mobilitāti un darba ražīgumu.

Neraugoties uz iedzīvotāju kopskaita sistemātisku samazinājumu, nepārtraukti palielinās to iedzīvotāju skaits, kuri pārsnieguši 60 vai 65 gadu vecumu. No 1989. gada līdz 2007. gadam sešdesmitgadīgo un vecāku personu (60+) pieaugums ir bijis apmēram 50 tūkst. cilvēku, bet 65+ iedzīvotāju skaits pieaudzis vēl vairāk. Vecumā virs 80 gadiem gan noticis neliels samazinājums, jo šīs vecuma grupas jaunāko personu kohortas ir dzimušas Pirmā pasaules kara vai pēckara grūtību gados, kad dzimstība bija ievērojami zemāka nekā parasti. Šī iemesla dēļ pagājušā gadsimta 90. gados un šī gadsimta sākumā Latvijā ir samazinājies arī ilggadības koeficients, kas rēķināts kā 80 gadu vecumu pārsniegušo skaita attiecība pret 60 gadu vecumu pārsniegušo skaitu. 1989. gadā tas bija – 15,5%, bet 2007.

gadā – 14 %. Straujš ir gados veco cilvēku īpatsvara pieaugums. Ja 1989. gadā 60 un vairāk gadu bija 17,4% no Latvijas iedzīvotājiem, tad 2007. gadā šis īpatsvars jau bija pārsniedzis 22 %. Tomēr pensijas vecuma iedzīvotāju skaits, ņemot vērā likumdošanā noteiktās pensijas vecuma robežu izmaiņas, sistemātiski samazinājās. Ja 2000.gada sākumā valstī virs darbības vecuma iedzīvotāju bija 551 tūkstošis, tad 2007.gada sākumā tikai 473 tūkstoši. Viens no svarīgākajiem vecuma struktūras un novecošanās raksturojošiem rādītājiem ir iedzīvotāju vidējais vecums. 21. gadsimta sākumā Latvijas iedzīvotāju vidējais vecums turpina pieaugt: no 38,7 gadiem 2000.gadā līdz 40,4 gadiem 2007. gadā jeb par 1,7 gadiem (skat.1.tabulu). Salīdzinājumā ar 1989.gadu pieaugums ir par 4,1 gadu.

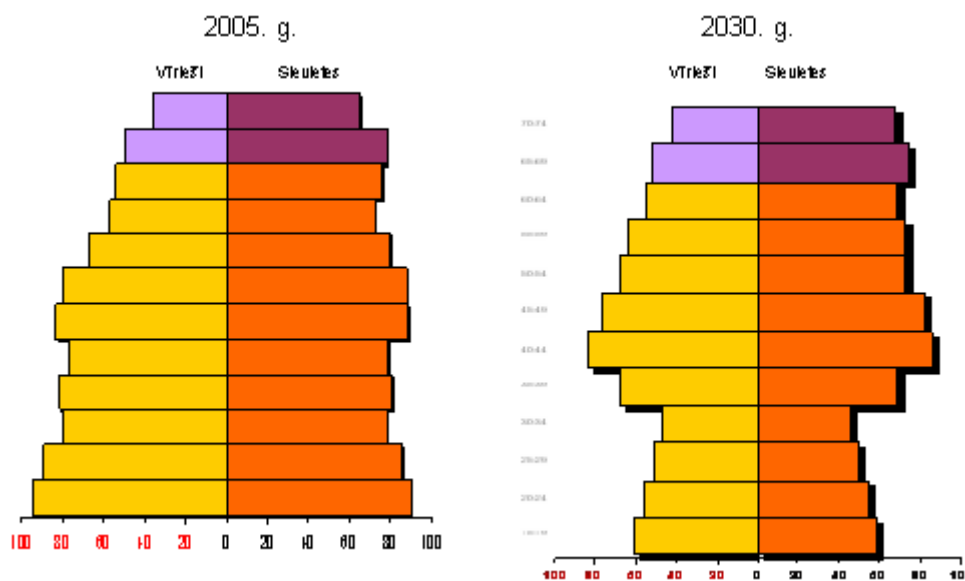
1.tabula

Latvijas iedzīvotāju vidējais vecums (gados)
Mean Age of Population in Latvia (years)

	1989	2000	2004	2007	Pieaugums 2007.g. salīdzinājumā ar	
					1989.g.	2000.g.
Visi iedzīvotāji	36,3	38,7	39,8	40,4	4,1	1,7
vīrieši	33,5	35,8	36,9	37,4	3,9	1,6
sievietes	38,8	41,2	42,3	42,9	4,1	1,7

Vidējā vecuma rādītāji ir kļuvuši vieni no augstākajiem Eiropā un pieauguma tempi gadsimtu mijā bija vieni no visaugstākajiem pasaulē. Pētījums liecina, ka krasā vidējā vecuma pieauguma galvenais cēlonis bija dzimstības samazināšanās 90. gados un tās stabilizēšanās uz visai zema līmeņa vai neliels pieaugums pēdējos gados. Tiesa, šis dzimstības pieaugums sekmēja vidējā vecuma pieauguma tempu samazināšanos. Šajā pat virzienā darbojās zīdaiņu mirstības samazināšanās. Toties starptautiskās migrācijas procesu attīstība sekmēja tālāku vidēja vecuma pieaugumu.

No dzimuma un vecuma struktūras dziļākas analīzes izriet, ka šobrīd visumā labvēlīgs stāvoklis izveidojies jaunākajās darbības vecuma grupās. Tā, 15-24 gadu vecumā katrā 5 gadu grupā iedzīvotāju ir vairāk nekā 25-39 gadu vecumā. Tomēr pakāpeniski tuvākajos gados stāvoklis manāmi pasliktināsies, jo darbības vecumu sasniegs skaitliski nelielas iedzīvotāju grupas, kuras dzimušas gadsimtu mijā.

1. att. Latvijas darbaspēka vecumsastāva izmaiņas 2005.-2030. g.
Changes of Age Structure of Labour Force in 2005-2030.

Pētījums parādīja, ka latviešiem novecošanās ir mazāk izteikta nekā krievu un citu Latvijas skaitliski lielāko tautību iedzīvotājiem. Latvijas iedzīvotāju vecumsastāvu padomju varas gados būtiski ietekmēja apjomīgās imigrācijas plūsmas, bet pēc valstiskās neatkarības atgūšanas krasi samazinājās imigrācijas apjomi un palielinājās emigrācija, kā rezultātā migrācijas saldo ir izteikti negatīvs, it īpaši cittautiešiem. Tas arī sekmēja novecošanās pakāpes paaugstināšanos krieviem, baltkrieviem un citām minoritātēm, kuru sastāvu agrāk sistemātiski atjaunināja imigrācija.

Statistiskā analīze rāda, ka veco iedzīvotāju vidū lielā pārsvarā ir sievietes. Pašreiz 2/3 no visām 60 gadu un vecākām personām ir sievietes. Starp 65+ iedzīvotājiem sievietes ir gandrīz 70% un 80+ vidū – pat 79%. Šo dzimumu strukturālo atšķirību galvenais cēlonis ir vīriešu paaugstināta mirstība darbības vecumā, bet dziļā vecumā (virs 75-80 gadiem) zināma ietekme ir arī Otrā pasaules kara sekām. Dzimumu disproporcijas dēļ jau

pusmūžā daudzām sievietēm zūd iespējas dzīvot laulībā, kas gadiem ritot aizvien pieaug. Vecuma pensijas saņēmēju vidū sieviešu (vairāk nekā 2/3 no kopskaita) ir ievērojami vairāk nekā vīriešu. Latvijas sieviešu novecošanās rādītāji ir vieni no visaugstākajiem ne vien Eiropā, bet arī pasaulē.

Iedzīvotāju novecošanās procesi raksturīgi visiem valsts reģioniem. Padomju perioda pēdējos gados lielākais iedzīvotāju vidējais vecums bija Latgales (Ludzas, Balvu un Krāslavas) un citos no Rīgas attālos rajonos. Pēc valstiskās neatkarības atjaunošanas migrācijai valsts iekšienē vairs nebija noteicošās lomas iedzīvotāju skaita pārmaiņās. Par galveno izmaiņu faktoru kļuva atšķirīgais dzimstības līmenis un ārējās (starptautiskās) migrācijas plūsmas. Tagad visjaunākie iedzīvotāji dzīvo Saldus, Rīgas, Bauskas, Ventspils, Jelgavas un Tukuma rajonā (vidējais vecums svārstās no 38 līdz 39 gadiem), bet visvecākie iedzīvotāji ir Ludzas un Krāslavas rajonā un Rīgā (gandrīz 42 gadi). Saskaņā ar prognozēm, galvaspilsētas iedzīvotāji būs visvecākie arī tuvākajā laikā, jo šeit ir zema dzimstība un turpinās gados jauno cilvēku izceļošana, galvenokārt uz ārzemēm un Pierīgas reģiona apdzīvotām vietām.

Iedzīvotāju novecošanos veicina priekšlaicīga mirstība. Pēdējos gados gandrīz puse no mirušo vīriešu skaita nenasniedza 65 gadu vecumu, turpretim sievietēm situācija ir ievērojami labvēlīgāka. Vidējais turpmākās dzīves ilgums 60 gadu veciem vīriešiem ir 15 gadi, bet sievietēm - 22 gadi. Visās vecuma grupās lauku iedzīvotāju mirstība ir augstāka par pilsētnieku mirstību. Pilsētnieku augstāko dzīvotspēju apstiprina lielāks jaundzimušo vidējais paredzamais mūža ilgums. Tomēr vidējais pilsētnieku vecums ir lielāks nekā lauciniekiem. Izšķiroša nozīme šeit ir dzimstības līmeņu atšķirībām pilsētās un laukos.

2007. gadā īpaša vērība tika veltīta vīriešu un sieviešu mirstības intensitātēs atšķirībām valstī un reģionos. Mirstības vispārējais koeficients parāda, ka Pierīgas reģionā ir zemākais vīriešu un sieviešu mirstības līmenis, turpretim Latgales reģionā ir augstākais mirstības līmenis (tas ir 1,4 reizes augstāks nekā Pierīgas reģionā). Ja iedzīvotāju skaits atsevišķās vecuma grupās visos reģionos būtu vienāds, tad mirstības līmeņa atšķirības pa reģioniem būtu vēl lielākas nekā to parāda mirstības vispārējais koeficients. Standartizētais koeficients parāda, ka zemākais mirstības līmenis ir nevis Pierīgas reģionā, bet Rīgā un augstākais Latvijas reģionā (skat.2.tabulu).

2.tabula

Mirstības vispārējais un standartizētais koeficients Latvijas reģionos 2006. gadā
(mirušo skaits uz 1000 attiecīgā dzimuma iedzīvotājiem)

Crude and Standardized Mortality Coefficients in Regions of Latvia in 2006 (number of deaths per 1000 population, males and females)

Reģioni	Mirstības vispārējais koeficients		Standartizētais koeficients		Standartizētais koeficients % pret mirstības vispārējo koeficientu	
	vīrieši	sievietes	vīrieši	sievietes	vīrieši	sievietes
Rīgas	15,4	12,8	14,5	12,3	94,2	96,1
Pierīgas	13,9	11,9	14,8	13,2	106,5	110,9
Vidzemes	15,2	13,4	15,7	13,1	103,3	97,8
Kurzemes	15,2	12,6	15,4	13,2	101,3	104,8
Zemgales	15,2	13,5	16,2	14,2	106,6	105,2
Latgales	19,7	16,6	19,3	15,4	98,0	92,8

Statistiskie dati liecina, ka dzimstības intensitāte laukos ir apmēram pusotras reizes augstāka nekā pilsētās. Tomēr arī lauku apvidos dzimstības līmenis ir apmēram 30% zemāks nekā nepieciešams vienkāršai paaudžu nomaiņai. Tāpēc arī laukos dzimušo skaits regulāri ir mazāks par mirušo skaitu un noris lauku iedzīvotāju novecošanās.

LU Demogrāfijas centra prognožu aprēķini rāda, ka perspektīvā Latvijā visai strauji turpināsies iedzīvotāju novecošanās, pieaugs to vidējais vecums. Saskaņā ar prognožu galveno variantu, tas pieaugs no 40 gadiem pašlaik līdz 45-46 gadiem gadsimta vidū. Neraugoties uz prognozējamā Latvijas iedzīvotāju kopskaita samazināšanos, turpmākajos gados nenovēršami pieaugs gados veco iedzīvotāju skaits. Sagaidāms, ka 60 gadus un vecāku iedzīvotāju īpatsvars pieaugs no 22% 2007. gadā līdz 27% 2031. gadā un 34% 2050. gadā.

Perspektīvā nedaudz samazināsies bērnu skaits, tomēr to īpatsvars būtiski nemainīsies un līdz 2050. gadam tas svārstīsies 14-16% robežās. Turpretim sagaidāms, ka ievērojami samazināsies darbspējīgo iedzīvotāju skaits. Tādējādi sistemātiski pieaugs demogrāfiskā slodze, it īpaši uz gados veco iedzīvotāju rēķina. Tas radīs papildu grūtības valsts sociālās apdrošināšanas sistēmai un visticamāk izraisīs nepieciešamību tālāk paaugstināt vecuma pensijas minimālo vecumu. Lai mazinātu šī procesa negatīvās sekas, valstī nepieciešams izstrādāt kompleksu demogrāfiskās atveseļošanās programmu un mērķtiecīgi to realizēt.

Ņemot vērā iedzīvotāju novecošanās problēmas aktualitāti, tuvākajā perspektīvā paredzēts detalizētāk pētīt Latvijas iedzīvotāju novecošanās īpatnības Baltijas jūras baseina valstu vidū un Eiropā kopumā, kā arī noteikt dzimstības, mirstības un migrācijas procesu ietekmi uz novecošanās līmeni.

Par tēmas izpildes rezultātiem ziņots sekojošās konferencēs: LU 65. konferencē demogrāfijas sekcijā 2007. g. 9. februārī:

A.Bērziņš Iedzīvotāju novecošanās un demogrāfiskā slodze reģionos.

Z.Goša. Iedzīvotāju invaliditāte un tās cēloņi.

I.Straume. Bērnu aprūpes stāvoklis valstī.
P.Zvidriņš. Demogrāfisko prognožu scenāriji Latvijai.

Latvijas Valsts prezidentes pārziņā izveidotās Stratēģiskās analīzes komisijas (SAK) un LU Sociālo zinātņu fakultātes organizētā starptautiskā konferencē „Batic Futures” 2007. g. 24. novembrī:

Z.Goša. Regional Differences in Population Mortality in Latvia.

J.Krūmiņš. Geographical Differentials in Health and Mortality in Latvia and Neighbouring Countries –Past, Present and Future.

I.Straume. Dynamics of Children and their Care in Latvia.

P.Zvidriņš. Current Demographic Trends in the Baltic States.

RTU zinātniskajā konferencē “Latvijas tautsaimniecības un cilvēkresursu attīstības problēmas un stratēģija”. Rīga. 2007.g.4.aprīlī:

P.Zvidriņš, E.Vītoliņš. Latvijas iedzīvotāju kopskaita un darbaspēka vecuma iedzīvotāju prognozes.

Pētījumu rezultāti izmantoti scenāriju izstrādē iedzīvotāju prognožu aprēķiniem, ziņojuma sagatavošanā par novecošanos Labklājības ministrijai un starptautiskai konferencē Leonā (Spānija) 2007.gada oktobrī, vecuma pensijas izmaksu laikposmu noteikšanas pilnveidošanā, kā arī mācību procesā demogrāfijas, „Iedzīvotāji un attīstība” un dažādu statistikas kursu pasniegšanā LU un bakalauru, maģistrantu un doktorantu darbos.

Secinājumi un priekšlikumi

1. Pēc dažādiem novecošanās rādītājiem Latvija pasaules valstu vidū ieņem vietas pirmajā desmitā vai otrā desmita sākumā.
2. Iedzīvotāju novecošanās ir nenovēršama un objektīva parādība, kura atspoguļo sabiedrības attīstības likumsakarības, pārejot uz racionālu iedzīvotāju atražošanās režīmu ar relatīvi zemu mirstību un dzimstību. Tajā pat laikā pārāk strauja novecošanās, kā tas pašreiz noris Latvijā, var izsaukt nopietnas sociālekonomiskas problēmas ar tālejošām nevēlamām sekām.
3. Vēsturiskā skatījumā galvenais iedzīvotāju novecošanās cēlonis ir dzimstības samazināšanās. Pēdējos gados Latvijas iedzīvotāju novecošanos jūtami ietekmē pārsvarā jaunāko darbaspējas vecuma iedzīvotāju emigrācija.
4. Pilsētu iedzīvotāju novecošanās pakāpe ir nedaudz augstāka nekā lauku iedzīvotāju novecošanās. Reģionālajā skatījumā relatīvi visvairāk novecojušies ir Rīgas reģiona (pilsētas) iedzīvotāji, vismazāk Zemgales un Pierīgas reģiona iedzīvotāji. Latvieši caurmērā ir jaunāki nekā cittautieši.
5. Latvija citu valstu vidū izceļas ar ļoti augstiem sieviešu novecojuma rādītājiem. Sieviešu vidējais vecums ir par 5,5 gadiem augstāks nekā vīriešu vidējais vecums. Viens no galvenajiem šo atšķirību cēloņiem ir paaugstinātā vīriešu mirstība darbaspējas vecumā. Šo atšķirību detalizēta izpēte ir viens no projekta uzdevumiem tuvākajā perspektīvā.
6. Prognozes liecina, ka iedzīvotāju novecošanās Latvijā turpināsies. Dzimstības pieaugums pēdējos gados sekmē novecošanās tempu samazināšanos, tomēr dzimumvecuma struktūras dabiskās pārmaiņas nenovēršami izraisīs sistemātisku novecošanās pakāpes pieaugumu.
7. Pētījums parādīja, ka noris darbaspēka novecošanās. Jaunākā darbaspējas vecuma iedzīvotāju īpatsvars samazinās, bet pirmspensijas vecuma kontingents jau tagad ir prāvs un tuvākajā perspektīvā vēl pieaugs.

Publikācijas

1. Bērziņš A., Zvidriņš P. Latvijas iedzīvotāju demogrāfiskās prognozes. Grām: Detalizēts darbaspēka un darba tirgus pētījums tautsaimniecības sektoros. Rīga: LU, 2007, 113. - 118.lpp.
2. Goša. Z. Augstāko un profesionālo mācību iestāžu absolventu profesionālā darbība pēc mācību beigšanas. Rīga, LU, 2007., 20 lpp.
3. Krūmiņa I. Darbaspēka paaudžu nomaina Latvijā. Grām: Paaudžu nomaina un migrācija Latvijā. Stratēģiskās analīzes komisija. Zinātniski pētnieciskie raksti. Nr. 4 (15). Rīga: Zinātne, 2007. 104.-117.lpp.
4. Krūmiņš J. Augstāko un profesionālo mācību iestāžu absolventu profesionālā darbība pēc mācību beigšanas. LU: Rīga, 2007, XIV + 241 lpp.
5. Straume I. Bērnu skaita un sastāva izmaiņas Grām: Paaudžu nomaina un migrācija Latvijā. Stratēģiskās analīzes komisija. Zinātniski pētnieciskie raksti. Nr. 4 (15). Rīga: Zinātne, 2007. 56.-65.lpp.
6. Zvidriņš Pēteris, Krūmiņš Juris, Bērziņš Atis, Goša Zigrīda, Kristapsone Silvija, Krūmiņa Inta, Straume Inese, Vītoliņš Edvīns. Iedzīvotāju novecošanās sociāli demogrāfisko likumsakarību izpēte, novecošanās sociālās sekas. // LZP Ekonomikas un juridiskās zinātnes galvenie pētījumu virzieni 2006. gadā. – Rīga: LZP Ekonomikas un juridiskās zinātnes ekspertu komisija. 2007. – 176. - 178. lpp.
7. Zvidriņš P. Demogrāfiskā attīstība Latvijā 21.gs.sākumā. Grām.: Politikas grāmata. Latvija 2006. Rīga: Zinātne. 2007. - 107. - 122.lpp.
8. Zvidriņš Pēteris, Vītoliņš Edvīns. Latvijas iedzīvotāju kopskaita un darbaspēka vecuma iedzīvotāju prognozes. Rīga, RTU (iespiešanā).

9. Zvidriņš P. Medicīniskā demogrāfija. Migrācija. Mirstība. Mūža ilgums. Reemigrācija. // Latvijas Enciklopēdija. 4. sēj. Rīga: SIA Valērija Belokoņa izdevn. 2007. – 370., 439.- 440., 459., 505., 910.lpp

Research of socio-demographic regularities of population ageing

The purpose of the cooperation project "Research of socio-demographic regularities of population ageing, social consequences of ageing" is to investigate the level of Latvian population ageing, dynamics and differentiation in different socio-demographic groups and regions as well as determine the social consequences of ageing. Since the restoration of independence in Latvia the ageing of population is a big problem. The average age of population has increased rapidly and ageing rates are among the highest in the Europe. Latvia is characterized by a high level of women ageing and the biggest gap between women and men ageing indicators. Special attention was devoted to the analysis of population ageing in different regions as well as ageing trends of working population. On average the oldest population live in Latgale region and major cities (especially in Riga). Urban population ageing process is more rapid due to low fertility rate and emigration of working population. On the whole urban population is older than rural population, but ethnic non-Latvians (minorities) are older than ethnic Latvians. The findings of the research have been used for population projections, for working out guidelines of actions on ageing in the Ministry of Welfare and in teaching process at the University of Latvia.

Key words – population ageing, age structure, fertility, life expectancy

Juridiskās zinātnes

Dr.jur., prof. **Ilma Čepāne**
Pētniece, maģ.jur. **Silvija Meiere**
Dr.jur. **Līga Meņģele - Stillere**
Asistents, maģ.jur. **Sandijs Statkus**

Latvijas Universitāte Juridiskās fakultāte
Raiņa bulv. 19, Rīga, LV 1586,
Tālr. 67034527

Dabas resursu īpašuma lietošanas tiesību aprobežojumi

Projekta ietvaros apskatīti divi galvenie pētījumu virzieni, kuros tika strādāts pārskata periodā. Raksts iepazīstina ar galvenajiem izpētes rezultātiem, vērtējot Latvijas teritorijas plānošanas sistēmas efektivitāti, kā arī meža kā dabas resursa un vienlaikus arī īpašuma objekta izmantošanas tiesiskā regulējuma efektivitāti un tās pilnveidošanu.

Atslēgvārdi: ilgtspējīga attīstība, teritorijas plānošana, vietējās pašvaldības teritorijas plānojums, vides aizsardzības līdzekļi (instrumenti)

Pētījuma mērķis - izstrādāt priekšlikumus dabas resursu lietošanu, kā arī teritorijas plānošanu regulējošo normatīvo aktu, pilnveidošanai, kā arī analizēt juridisko, arī tiesu praksi saistībā ar minēto likumu piemērošanu.

Mērķa sasniegšanas veids

Mērķa sasniegšanai izmantota Latvijas normatīvo aktu un to piemērošanas prakses, tas ir, juridiskās prakses analīze. Secinājumi izdarīti, balstoties uz Latvijas un ārvalstu tiesību doktrīnā gūtajām atziņām, kā arī veicot salīdzinājumu ar citu valstu likumiem un tiesu spriedumiem līdzīgos jautājumos.

Ievads

Dabas resursi, no vienas puses, ir dabas vides sastāvdaļas, taču, no otras puses, tie noteiktos gadījumos var būt arī īpašuma objekti. Lai vides aizsardzības un saprātīgas dabas resursu izmantošanas prasības sabalansētu ar īpašnieka tiesībām savu īpašumu izmantot un gūt no tā labumu, valsts rīcībā ir vairāki instrumenti, no kuriem īpaši nozīmīgs ir teritorijas plānošana. Teritorijas izmantošanas plānošanas galvenais mērķis ir veicināt ilgtspējīgu un līdzsvarotu valsts attīstību. Atšķirībā no padomju laika centralizētās plānošanas tirgus ekonomikas valstīs teritorijas plānojumos jāsaņem valsts, reģionu, pašvaldību un privātās intereses. Apstākļi, ka zeme vai cits dabas resurss atrodas privātā īpašumā, nenozīmē, ka īpašnieks to var izmantot pēc savas vēlēšanās.

Viens no pārskata periodā veiktās izpētes pamatvirzieniem, ievērojot teritorijas plānošanas nozīmi ilgtspējīgas attīstības sekmēšanā, bija plānošanas tiesiskā ietvara analīze. Proti, noskaidrojot teritorijas plānošanas un teritoriju izmantošanas prakses tendences, tika vērtēta teritorijas plānošanas normatīvo aktu efektivitāte.

Savukārt otrs pētniecības pamatvirziens bija meža kā dabas resursa un vienlaikus arī īpašuma objekta izmantošanas tiesiskais regulējums un tā pilnveidošana.

I. Galvenie rezultāti, kas gūti, izvērtējot teritorijas plānošanas tiesiskā ietvara efektivitāti.

1. Būvniecības likums par svarīgu teritorijas attīstīšanas priekšnoteikumu izvirza teritorijas plānojumu. Savukārt likumā jau 1995.gadā pārejas noteikumi pieļāva būvniecību arī bez teritorijas plānojuma. Termins, līdz kuram pašvaldībām teritorijas plānojumi bija jāizstrādā, ar likumu tika vairākkārt atlikts. Pašlaik spēkā esošās Teritorijas plānošanas likums šo termiņu "pagarinājis" līdz 2007.gada 31.decembrim. Diemžēl vairāk nekā 100 pašvaldībām vēl joprojām nav likumā noteiktā kārtībā apstiprinātu teritorijas plānojumu, kas paredzētu skaidrus "spēles noteikumus" to attīstībai. Vienlaikus arī valsts institūcijas nav bijušas pietiekami prasīgas, lai pašvaldības pildītu likuma prasības. Situāciju vēl vairāk sarežģī arī administratīvi teritoriālā reforma. Tāpēc to, ka līdz pat šim laikam vietējās pašvaldības lēmumi par teritorijas attīstību var tikt pieņemti saskaņā ar minētajiem pārejas perioda noteikumiem tagad – pēc 12 gadiem - jau ir atzīstams par "hronisku" tiesiskās noteiktības trūkumu. Tas liek secināt, ka valstī kopumā trūkst politiskās gribas, lai šajā jomā ieviestu kārtību. Ir piepildījušās jau pirms vairākiem gadiem speciālistu izteiktās prognozes un brīdinājumi par haotiskas attīstības, arī būvniecības iespējām, kas bez pienācīgas teritorijas plānošanas var radīt negatīvas sekas valsts attīstībā. Tā kā nav pietiekamas valsts uzraudzības, nekontrolēti ir tikusi apbūvēta pilsētu dabas pamatne, lielāko pilsētu, īpaši Rīgas un Jūrmalas, apkārtnē transformēta lauksaimniecības un mežu zeme, kas sadrumstalota sīkos zemesgabalos. Nereti bez attiecīgas infrastruktūras labības laukos, ūdens objektu aizsargjoslās mežos un par purvos ir parādījušies ciemi un ciematīņi un tikai pēc tam izstrādātie teritorijas plānojumi jau tiek izmantoti kā līdzeklis sākotnēji nelikumīgas būvniecības legalizācijai.

Pētījumā secināts, ka valstī nav efektīva mehānisma rīcībai gadījumos, ja pašvaldības dome vai padome atkārtoti pārkāpj likumu prasības. Kaut arī atsevišķos gadījumos pašvaldības vairākkārt pārkāpušas plānojumu izstrādes

noteikumus un neievēro Satversmes tiesas spriedumus, Saeima nav izmantojusi likumā "Par pašvaldībām" paredzētās tiesības atlaist pašvaldības lēmēj institūciju.

2. Teritorijas plānošanas likums paredz, ka ar detālplānojumu vietējās pašvaldības teritorijas plānojumu var detalizēt un precizēt, bet ne grozīt. Turpretī izpēte liecina, ka vairākas pašvaldības turpina teritorijas plānošanā rīkoties prettiesiski un ar detālplānojuma palīdzību turpina grozīt teritorijas plānojumus. Lai šādu praksi šķietami leģitimizētu, vietējos apbūves noteikumos mēdz ietvert normu, ka ar detālplānojumu var noteikt citādi, vai arī tiek pievienota atruna, ka attiecīgā rīcība "nav teritorijas plānojuma grozījumi". Tomēr šādas manipulācijas nevar mainīt attiecīgo pašvaldības noteikumu iespējamo neatbilstību likumam.

3. Pēdējie grozījumi teritorijas plānošanas normatīvajos aktos liecina, ka Latvija, salīdzinot ar kaimiņu valstīm, ir spējusi soli atpakaļ, jo ir sašaurināts, kā arī kļuvis vēl neskaidrāks un vēl grūtāk piemērojams tiesiskais regulējums par detālplānojuma izstrādes nepieciešamību. Arī jaunais Zemes ierīcības likums pieļauj iespēju ar zemes ierīcības projektiem aizstāt detālplānojumus. Šāds regulējums neveicina atklātību pašvaldību lēmumu pieņemšanā un ierobežo sabiedrības tiesības piedalīties savas teritorijas veidošanā.

4. Lai Baltijas jūras un Rīgas jūras līča piekrastes aizsargjoslā nepieļautu nesamērīgu antropogēno slodzi, tostarp apbūvi un tās pieaugumu, Aizsargjoslu likums šajās teritorijās noteic būtiskus aprobežojumus rīcībai ar nekustamo īpašumu un tā izmantošanai. Proti, minētajās vietās ārpus pilsētām un ciemiem jaunveidojamā zemes īpašuma platība nevar būt mazāka par trim hektāriem. Turklāt krasta kāpu aizsargjoslā jaunu ēku būvniecība pieļaujama tikai izņēmuma gadījumos. Likumā ietverti priekšnosacījumi, atbilstoši kuriem nosakāms, vai būvniecība pieļaujama. Viens no minētajiem priekšnosacījumiem noteic, ka jaunu objektu būvniecību var iekļaut vienīgi vietās, kurās ir koncentrēta apbūve – pilsētās un ciemos.

Ja sākotnēji likums "Par Latvijas Republikas administratīvo teritoriju izveidošanu un apdzīvoto vietu statusa noteikšanu" paredzēja, ka ciemu kategorijā var ieskaitīt lauku apdzīvotās vietas, kurās ir vēsturiski radusies koncentrēta apbūve, tad ar likumā 2006.gadā izdarītajiem papildinājumiem, par ciemu var atzīt arī tādu vietu, kurā koncentrēta apbūve vēl tikai tiek plānota. Saskaņā ar šo likumu pašvaldībai teritorijas plānojumā jāpamato gan nepieciešamība lauku apdzīvoto vietu ieskaitīšanai ciemu kategorijā, gan arī ciema nosaukums. Ciemu robežu noteikšanai piekrastes pašvaldībās Aizsargjoslu likums izvirza papildu prasības. Proti, noteikumu, ka ciemu robežas apstiprina Reģionālās attīstības un pašvaldību lietu ministrija pēc saskaņošanas ar Vides ministriju. Neraugoties uz minētajiem ierobežojumiem, piekrastes pašvaldībās saglabājas tiesiski apšaubāma plānošanas prakse, kad, pakļaujoties zemes īpašnieku un attīstītāju spiedienam, plānotās ciemu robežas tiek nepamatoti paplašinātas. Ievērojama daļa pašvaldību, neievērojot vai neizprotot Aizsargjoslu likumā paredzēto ierobežojumu jēgu un nepieciešamību, gar jūras un līča piekrasti veido tā sauktos lineāros ciemus. Reģionālās attīstības un pašvaldību lietu ministrs 2007.gadā apturējis vairākus Kolkas pagasta detālplānojumus. Vietējā likuma apturēšanas galvenais pamatojums - ciemu robežas noteiktas neatbilstoši likumu prasībām. Kolkas pašvaldība attiecīgos ministra rīkojumus ir apstrīdējusi Satversmes tiesā. Spriedums šajā lietā vēl nav pasludināts.

Pētījumā secināts, ka viens no iemesliem, kas sarežģīt ciemu robežu noteikšanu, ir likuma "Par Latvijas Republikas administratīvo teritoriju izveidošanu un apdzīvoto vietu statusa noteikšanu" nepilnība. Tajā nav ietverti kritēriji, saskaņā ar kuriem pašvaldības var noteikt "plānotās koncentrētas apbūves" vietas vai ciemus. Nepilnīgais neregulējums likumā tiek izmantots. Pašvaldības nereti neapdomīgi mēģina paplašināt ciemu teritorijas bez nepieciešamās infrastruktūras – ceļiem, kanalizācijas, atkritumu savākšanas sistēmas, utml.

Arī ārpus ciema robežām pašvaldības, īpatnējā veidā plānojot attīstību, mēģina apiet Aizsargjoslu likuma prasības. Piemēram, Sakas novadā, lai nodrošinātu zemes īpašniekiem tiešu pieeju jūrai, meža zemes tikušas sadalītas šaurās (80 m) "strēmēlēs", kas kopumā formāli nepārkāpj likumā noteikto jaunveidojamo triju hektāru ierobežojumu, taču pēc būtības var radīt draudus piekrastes aizsardzībai.

5. Plānošanas sistēmas efektivitāte lielā mērā ir atkarīga no tā, vai teritorijas plānojums nodrošina plānotās attīstības virzienu un teritorijas atļautās izmantošanas paredzamību. Viens no faktoriem, kas var ietekmēt teritorijas attīstības paredzamību un ar to saistīto tiesisko stabilitāti, ir valstī izveidotais teritorijas plānojumu tiesiskuma kontroles mehānisms. Sistēmas stabilitāti nesekmē fakts, ka ar juridisko spēku apveltītā teritorijas plānojuma tiesiskumu iespējams apšaubīt jebkurā laikā un neraudoties uz to, ka attīstība jau norisinās pilnā sparā. Šobrīd Latvijas normatīvie akti nenoteic termiņu, kādā ministram ir tiesības apturēt kādu no pašvaldības teritorijas plānojumiem kopumā vai daļā. Pētījums atbalsta viedokli, ka likumdevējam ir jānosaka termiņš, kurā plānojums ir apturams vai apstrīdams.

6. Izpētes laikā ir ticis iekļauts arī zemes transformācijas institūts. Pētījumā aplūkots jautājums, vai zemes transformācijas atļaujas drīkst izsniegt gadījumos, ja pašvaldībā nav teritorijas plānojuma. Meža zemju un lauksaimniecībā izmantojamo zemju transformācija galvenokārt tiek prasīta saistībā ar plānoto būvniecību. Svarīgākais priekšnoteikums zemes iespējamai transformācijai (atļaujas saņemšanai) šādos gadījumos ir teritorijas plānojums (MK 20.07.2004. noteikumi Nr. 619). Turklāt šie noteikumi paredz, ka atsevišķos gadījumos lauksaimniecības zemju transformācija vispār ir aizliegta, piemēram, ja attiecīgā teritorija atrodas valsts nozīmes lauksaimniecības teritorijās. 2007.gadā no nacionālas nozīmes lauksaimniecības teritoriju skaita tika izslēgti trīs

Rīgas rajona Babītes pagasta lauksaimniecības polderi, kuri, domājams, ar pašvaldības teritorijas plānojuma grozījumiem tiks pārvērsti par apbūvējamām teritorijām. Pētījumā uzsvērts, ka, pārvēršot polderus par apbūvējamām zemēm, būtu jāveic inventarizācija, kurā tiktu identificēts esošais polderu novietojums, jo katram no tiem ir savs darbības režīms, kas noteikts, tos projektējot. Izmantojot polderus lauksaimniecības vajadzībām nav nepieciešami tik jaudīgi sūkņi, kā gadījumā, ja tās tiktu apbūvētas. Šo teritoriju apbūvei izstrādājot detālplānojumus, būtu jāņem vērā, ka sakarā ar globālo sasilšanu, šo polderu applūšanas risks pieaug. Tāpēc savlaicīgi jāneregulē, kam iedzīvotāju drošības nolūkos ir pienākums segt nepieciešamo ieguldījumu izmaksas. Pētījumā pausts viedoklis, ka atbildības nastas sadalē, jāņem vērā, kā interesēs un pēc kā ierosinājuma attīstība tika plānota. Ja tas noticis pēc privātpersonu ierosinājuma, tad iespējamo plūdu radītie zaudējumi nebūtu jāsedz vietējai pašvaldībai vai arī visas valsts nodokļu maksātājiem.

Izpētes gaitā noskaidrots, ka praksē noteikums par transformācijas atļauju izsniegšanu tiek tulkots un piemērots atšķirīgi. Piemēram, Valsts meža dienesta amatpersonas, atsaucoties uz MK noteikumu Nr. 806 23. punktu, uzskata, ka transformācijas atļaujas ir izsniedzamas jau pirms likumā noteiktā kārtībā apstiprināta teritorijas plānojuma. Pētījumā norādīts, ka minētais punkts regulē tikai vienu no transformācijas atļaujas izsniegšanas saskaņošanas procesuālajiem etapiem un nekādā ziņā nav vērtējams kā iespēja transformācijas atļauju izsniegt pirms teritorijas plānojuma spēkā stāšanās.

7. Būtisks plānošanas sistēmas elements ir teritorijas plānojuma izstrādes procesa atklātums, kas ietver arī sabiedrības tiesības piedalīties šajā procesā. Izpētes gaitā secināts, ka mūsdienās teritorijas plānošana ir viens no vides politikas mērķu sasniegšanas līdzekļiem un līdz ar to arī ar vidi saistīta joma, kurā Latvijas Republikas Satversmes 115.pants sabiedrībai piešķir plašas tiesības. Minētais Satversmes pants saturiski ietver ne vien sabiedrības tiesības uz labvēlīgu vidi, bet arī valsts pienākumu rūpēties par vides saglabāšanu un uzlabošanu. Attiecībā uz teritorijas plānošanu minētais valsts pienākums ir konkretizēts Teritorijas plānošanas likumā, kas paredz, ka valstij ir pienākums veicināt ilgtspējīgu un līdzsvarotu attīstību.

8. Analizējot Satversmes tiesas spriedumus lietās, kurās tika vērtēts, vai dzīvojamās apbūves iekārtošana ūdensobjekta aizsargjoslā un tam piegulošajās applūstošajās teritorijās atbilst Satversmes 115.pantam, pētījumā izdarīti vairāki secinājumi. Viens no ilgtspējīgas attīstības principa aspektiem paredz, ka konkrētās teritorijas ekonomiskā attīstība vienmēr jāvērtē ciešā kopsakarā ar vides, kultūras un sociālajiem faktoriem. Iespējama situācija, kad, izvērtējot konkrētās lietas faktiskos un tiesiskos apstākļus, ekonomiskajiem apsvērumiem ir jāpiekāpjas citu - vides, kultūras vai sociālo apsvērumu priekšā. Aizsargjoslu likuma 37.panta pirmās daļas 4.punktā likumdevējs vispilnīgāk ir noteicis applūstošo teritoriju aizsardzības apjomu. Izdarot grozījumus vides normatīvajos aktos, likumdevējam jāievēro, ja iepriekšējā regulējumā ietvertais vides aizsardzības (saglabāšanas) standarts nav pazemināms. Pretējā gadījumā Satversmes 115.panta mērķis var netikt sasniegts.

II. Galvenie rezultāti, kas gūti, izvērtējot, kādi tiesiskie līdzekļi sekmētu saprātīga līdzsvara iedibināšanu starp sabiedrības tiesībām uz labvēlīgu vidi, no vienas puses, un personas tiesībām uz mežu kā īpašuma objektu, no otras puses.

1. Pētījumā secināts, ka īpašuma tiesību institūta traktējumam, ievērojot vides aizsardzības nozīmīguma pieaugumu, ir jāmainās. Ja personas īpašumā var atrasties dabas resursi, tostarp mežs, valstij ir pienākums radīt tādu mehānismu, kas nodrošinātu racionālu līdzsvaru starp īpašuma tiesību aprobežojumiem un īpašuma tiesību aizsardzību. Pētījumā kritiski vērtēta šobrīd meža nozarē pastāvošā pieeja vides aizsardzības un īpašuma tiesību aizsardzības līdzsvarošanā. Tiek pamatots viedoklis, ka racionāla līdzsvara nodrošināšanai neefektīvi ir tādi vides aizsardzības instrumenti, kas orientēti galvenokārt uz meža īpašnieka piespiešanu pildīt valsts noteiktās prasības. Šim nolūkam daudz efektīvāk var tikt izmantoti tādi līdzekļi, kuri sekmē valsts (sabiedrības) un atsevišķās personas (meža īpašnieka) iesaistīšanu kopīgā risinājuma meklēšanā un abpusēji izdevīga risinājuma atrašanā un arī īstenošanā. Viens no šādiem pašlaik vēl neapgūtiem līdzekļiem meža nozarē ir Vides līgumi.

2. Pētījumā analizēti dažādi vides tiesību (vides aizsardzības) instrumenti un to pielietojums Latvijā un vērtēta pielietošanas efektivitāte meža nozarē. Rezultātā secināts, ka līdz šim likumdevējs orientējies galvenokārt uz tradicionālo tiešās regulācijas jeb komandas un kontroles instrumentiem. Lai instrumentu sistēmu pilnveidotu, likumdevējam tiešā regulācija ir jākombinē gan ar brīvprātīgās vienošanās instrumentiem, gan ar ekonomikas izpētes laukā ietvertiem instrumentiem.

3. Administratīvie līgumi Latvijas tiesību praksē ir jauns institūts, tādēļ tā sniegtās priekšrocības vēl netiek pietiekami izmantotas. Latvijā normatīvais regulējums par šiem līgumiem ir vispārīgs. Minētais apstāklis neveicina administratīvo līgumu slēgšanu un to izmantošanu vides aizsardzības mērķu sasniegšanai. Pētījumā aizstāvēts viedoklis, ka situācijas uzlabošanai valstij ir jāizstrādā vidi skarošu administratīvo līgumu (tas ir, vides līgumu) tiesiskais regulējums, kas ietverams Vides aizsardzības likumā. Minētajā likumā ir skaidri jānoteic ar vides līgumiem sasniedzamie vides aizsardzības mērķi, kā arī kompetentā institūcija, kura tiesīga izvērtēt vides līguma piemērotību konkrētās situācijas risināšanai un noslēgt attiecīgu līgumu. Bez tam ar valdības noteikumiem būtu

jānoteic arī vides līgumu saturs, tas ir, līguma priekšmets, pušu tiesības un pienākumi, izpildes termiņi, tiesiskās atbildības jautājumi, kā arī monitoringa veikšana.

4. Nozīmīgs instruments, ar kura palīdzību valsts var sekmēt vides aizsardzību, ir arī fiskālā politika. Pētījumā konstatēts, ka šobrīd meža nozarē nekustamā īpašuma nodokļa atlaide ir paredzēta par īpašumā esošām mežaudzēm līdz noteiktam to vecumam un noteikta neatkarīgi no tā, kādu ieguldījumu meža īpašnieks šās mežaudzes uzturēšanā ir izdarījis. Izpētes gaitā aizstāvēts viedoklis, ka nodokļa atlaide ir diferencējama atkarībā no tā, vai meža īpašnieks (valdītājs) ir veicis vienīgi meža atjaunošanu, vai arī kopšanu. Bet ja mežaudze pēc tās atzīšanas par atjaunotu ir iznīkusī, nodokļa atlaide ir atceļama.

5. Pētījumā par 2000. gadā veiktās meža likumdošanas reformas kļūdu ir atzīta atteikšanās no depozītu – atmaksas sistēmas. Darbā tiek samatos, ka minētā sistēma ir jāatjauno, pielietojot Administratīvā procesa likumā reglamentēto aizvietotājizpildi kā mehānismu meža atjaunošanas nodrošināšanai.

6. Vides aizsardzības instrumentu vidū nozīmīga loma ir arī plānošanas instrumentiem. Meža nozarē šāds plānošanas dokuments ir meža apsaimniekošanas plāns. Pētījumā konstatēts, kas pastāvošais regulējums par minēto plānu pieņemšanas procesuālo kārtību ir acīmredzami nepilnīgs. Tiesiskajā regulējumā ir jāuzsver, ka meža apsaimniekošana neietver vienīgi koku ciršanu. Ar meža apsaimniekošanu jāsaprot vides aizsardzības prasībām atbilstošus meža izmantošanas veidus. Stingrākas prasības jāizvirza šā plānošanas dokumenta pieņemšanai, kā arī īstenošanas monitoringam. Proti, normatīvajā aktā Valsts meža dienestam ir jānoteic pienākums (tiesības) pārbaudīt tā atbilstību situācijai dabā, pieņemt lēmumu par šā dokumenta spēkā stāšanos vai nepieciešamību to uzlabot.

7. Latvijā mežu var izmantot meža īpašnieks, meža tiesiskais valdītājs un meža turētājs (faktiskais valdītājs). Ievērojot to, ka meža turētājs nav Meža likuma subjekts, rodas neskaidrības par meža turētāja tiesību un pienākumu apjomu meža apsaimniekošanā un izmantošanā. Pētījumā secināts, ka Meža likumā ietvertais regulējums ir nepilnīgs, jo tajā nav noteikts, kādas tiesības un pienākumi meža izmantošanā ir meža nomniekiem, tas ir, personām, kuras nav ne īpašnieks, ne tiesiskais valdītājs, bet kurām tomēr ir tiesības mežu izmantot.

8. Valsts meža īpašumu apsaimnieko valstij piederoša akciju sabiedrība "Latvijas valsts meži". Saskaņā ar likumu tās valdījumā ir nodota valstij piederošā un piekrītošā meža zeme. Pētījumā konstatēts, ka likumā ir palicis neregulēts jautājums par rīcību ar nemeža zemi, kas kopš 2000. gada arī nonāca VAS "Latvijas valsts meži" valdījumā kā valsts meža fondā ietilpusī zeme. Darbā aizstāvēts viedoklis, ka likumdevējam arī šai zemei ir jānoteic tāds pats tiesiskais regulējums kāds tas ir meža zemei.

9. Izpētes gaitā secināts, ka vides aizsardzības mērķu sasniegšanu meža nozarē apgrūtina arī nepietiekami efektīvi organizētā valsts pārvalde. Proti, Valsts meža dienesta un Valsts vides dienesta kompetence vairākos jautājumos nav strikti nodalīta.

Priekšlikumi

1. Pēc 2008. gada 1. janvāra, ja pašvaldībā nav likumā noteiktajā kārtībā pieņemta pašvaldības teritorijas plānojuma, lai sekmētu tiesiskās noteiktības principa ievērošanu, pašvaldībās būvatļaujas nav izsniedzamas. Atsevišķos gadījumos, jautājumu saskaņojot ar Reģionālās attīstības un pašvaldību lietu ministriju, Ekonomikas ministriju un vides ministriju, varētu tikt atļauta valsts vai pašvaldības vajadzībām nepieciešamu būvju un ēku būvniecība.
2. Kritēriji, lai lauku apdzīvotās vietas ieskaitītu ciema kategorijā, ir neprecīzi. Līdz ar to pastāv draudi, ka pretēji Aizsargjoslu likuma 6. panta mērķim visa Baltijas jūras un Rīgas jūras līča piekraste var tikt pārvērsta par t.s., lineāriem ciemiem.
3. Tiesiskās stabilitātes un labas pārvaldības princips prasa, lai normatīvajos aktos tiktu paredzēti konkrēti termiņi un noteikumi, kad valsts institūcijas vairs nav tiesīgas apturēt likumīgā spēkā stājušos vietējās pašvaldības teritorijas plānojumus. Izdarot grozījumus Satversmes tiesas likumā, jānoteic pašvaldības teritorijas plānojumu apstrīdēšanas termiņi, bet Teritorijas plānošanas likumā – termiņš, kādā vietējās pašvaldības teritorijas plānojumu var apturēt reģionālās attīstības un pašvaldības lietu ministrs.
4. Lai novērstu neskaidrības sakarā ar transformācijas atļauju izsniegšanu, Būvniecības likumā jānoteic, ka zemesgabalu drīkst apbūvēt, ja tā apbūve nav pretrunā ar teritorijas plānojumu un detālplānojumu (ja detālplānojumu paredz normatīvie akti), kā arī ja normatīvajos aktos noteiktajos gadījumos ir saņemta meža zemes transformācijas un/vai lauksaimniecības zemes transformācijas atļauja.
5. Meža likums ir jāpapildina ar atsevišķu sadaļu, kas reglamentētu meža nomnieka tiesības un pienākumus meža apsaimniekošanā un izmantošanā tādā pat apmērā kā meža īpašniekam vai tiesiskajam valdītājam.
6. Vides aizsardzības likumā jāiekļauj speciāls regulējums par vides līgumiem, savukārt ar ministru kabineta noteikumiem jānoteic vides līgumu saturs.
7. Likumā "Par nekustamā īpašuma nodokli" izdarāms grozījums, paredzot, ka, veicot meža atjaunošanu, nekustamā īpašuma nodokļa atlaide piemērojama 50% apmērā, ja pēc tam ir veikta arī mežaudzes kopšana –

nodokļa atlaide palielināma līdz 100% apmēram, bet, ja mežaudze pēc tās atzīšanas par atjaunotu iznīkusi, nodokļa atlaide atceļama.

8. Ministru kabineta 2003.gada 15.aprīļa noteikumi Nr.169 "Meža valsts reģistra informācijas aprites noteikumi" jāpapildina ar atsevišķu nodaļu, tajā paredzot kritērijus un kārtību meža apsaimniekošanas plāna izstrādāšanai.

Publikācijas 2007.gadā

1. Čepāne I. Teritorijas plānošanas aktuālās tiesiskās problēmas. Latvijas Vēstnesis Jurista Vārds, 04.12.2007., Nr. 49 (502), 3.-7.lpp.
2. Mengele-Stillere L. Doktora disertācija "Pretrunas starp īpašuma tiesībām uz mežu un tiesībām dzīvot labvēlīgā vidē", Latvijas Universitātes Juridiskā fakultāte sadarbībā ar Kopenhāgenas Biznesa Augstskolu, Dānija, 2007.
3. Čepāne I., Meiere S., Statkus S. Dabas resursu īpašuma lietošanas tiesību aprobežojumi. LZP Ekonomikas un juridiskās zinātnes ekspertu komisija. LZP Ekonomikas un juridiskās zinātnes galvenie pētījumu virzieni 2006.gadā Nr. 12., R, 2007., 179.-181.lpp.

Piedalīšanās konferencēs 2007.gadā

1. Čepāne I. Cilvēka tiesības uz labvēlīgu vidi. Jaunā Ignalina – ieguvumi un draudi. Starptautiska konference. Rīga, 26.01.2007.
2. Čepāne I. Eiropas nozīmes aizsargājamo dabas teritoriju izmantošanas tiesiskās problēmas. Tiesību harmonizācija Baltijas jūras reģionā pēc ES paplašināšanās. Starptautiskā zinātniskā konference. Rīga, 26.01.2007.
3. Čepāne I. Īpašuma lietošanas tiesību aprobežojumi Baltijas jūras un Rīgas jūras līča kāpu aizsargjoslā. Cilvēka iniciatīva – Ziemeļvidzemes biosfēras rezervāta nākotnei. Ziemeļvidzemes biosfēras rezervāta administrācija un ES INTERREG projekts "Piekrastes ilgtspējīga attīstība kā izaicinājums (Coustsust). 23.11.2007.
4. Čepāne I. Teritorijas plānošanas tiesiskā regulējuma aktuālās problēmas. Latvijas Vēstnesis Jurista Vārds, jubilejas konference: veltīta 500.numura iznākšanai. 16.11.2007.
5. Čepāne I. Vai likums aizsargā alejas?. "Alejas no Kuldīgas ielas līdz Latvijas pagastiem". Starptautiska konference. Rīga, 14.09.2007.
6. Meiere S. Personas subjektīvo vides tiesību aizsardzība Latvijas tiesu praksē. Tiesību harmonizācija Baltijas jūras reģionā pēc ES paplašināšanās. Starptautiskā zinātniskā konference. Rīga, 26.01.2007.

The Restrictions on Ownership of Natural Resources

During the statement period leading directions of the research were to assess the efficiency of the territorial planning system in Latvia, as well as to analyze, how to improve the legal protection of forests, taking into consideration the specific features of the forest as property. Within the scope of the article, the author looks at the main results of the research.

Key words: sustainable development, territorial planning, local territorial plan, legal instruments of environmental law

Starptautiskā un nacionālā drošība: politikas un tiesību mijiedarbība

Projektā analizēta ES juridiskā būtība un attiecības ar dalībvalstīm. Analizējot Lisabonas līguma normas par ES iestāžu reformu, secināts, ka ES pārvaldes sistēma kļūs ne tikai vienotāka un efektīvāka, bet arī vēl vairāk līdzināsies nacionālas valsts pārvaldes sistēmai. Īpašu lomu ES darbībā arī turpmāk ieņems kopējā ārpolitika un drošības politika, kuras tiesiskā regulējuma analīzei veltīta uzmanība rakstā.

Atslēgvārdi: Eiropas Savienība, Eiropas tiesības, Lisabonas līgums, Eiropas Savienības statuss, Eiropas Savienības konstitucionālie pamati, Eiropas Savienības institūcijas, Eiropas Savienības pilsonība, Eiropas Savienības kopējā ārpolitika un drošības politika.

Pētījuma mērķis: analizēt Lisabonas līgumu (2007.g.) nostādnes, tajā skaitā kopējās ārpolitikas un drošības jomā.

Mērķa sasniegšanas veids: izmantota analītiskā, salīdzinošā metode un vēsturiskā pieeja, kā arī socioloģiskas metodes (ekspertu aptauja, intervijas)

Mērķa realizācijai izmantoti: tiesību akti un literatūra, periodiskie izdevumi, kā arī ekspertu aptauju un interviju rezultāti

Eiropas apvienošanās straujie tempi noveduši pie Eiropas Savienības kvantitatīvām un kvalitatīvām izmaiņām. Papildinājies ne tikai kopīgi risināmo jautājumu loks, bet arī ES dalībvalstu skaits no 15 šā gadsimta sākumā palielinājies līdz 27. Mainījies arī starptautiskā sistēma, kurā globalizācijas procesi nāk ar jauniem un jauniem izaicinājumiem. Jaunajos apstākļos acīmredzama kļuva nepieciešamība veikt izmaiņas Eiropas Savienības institūcijās un lēmumu pieņemšanā, kā arī veikt virkni citu pārkārtojumu gan Eiropas Savienības iekšienē, gan tās politiskās un ekonomiskās lomas nostiprināšanai starptautiskajā sistēmā.

Līdz šim jēdziens „Eiropas Savienība” tika lietots vismaz divās dažādās nozīmēs un katra no tām nebija īsi un precīzi definējama. Lai izprastu ES būtību atbilstoši 1992. gada Māstrihtas līgumam nācās operēt ar jēdzieniem „Eiropas Kopiena”, „Eiropas Kopienas” un iedomāties modeli ar trīs pīlāriem: 1) ekonomika; 2) ārpolitika un drošības politika; 3) tieslietas un iekšlietas (policijas un tiesu iestāžu sadarbība krimināllietās). Lisabonas līgums šajā ziņā vienkāršo Eiropas Savienības jēdzienu un tā izpratni, atskatoties no termina „Eiropas Kopiena(s)” un trīs pīlāru struktūras. Eiropas Savienība tiek definēta vienkārši kā Savienība, „kurai dalībvalstis nodod savu kompetenci savu kopīgo mērķu sasniegšanai.” Noteikts arī, ka Savienība aizstāj Eiropas Kopieni un ir tās pēctece.

Eiropas Savienības politisko un juridisko būtību nosaka tās attiecības ar dalībvalstīm. Lisabonas līgums šajā ziņā konsekventi definē Savienības īstenojamo jautājumu loka piešķiršanas principus. Savienība darbojas tikai to kompetenču robežās, ko tai pamatlīgumos piešķirušas dalībvalstis, lai sasniegtu tajos paredzētos mērķus. Kompetence, kas līgumos nav piešķirta Savienībai, paliek dalībvalstīm. Tādejādi atšķirībā no jebkuras suverēnas valsts ES nebūs savas neatkarīgas un neierobežotas kompetences. Tai varēs būt tikai no dalībvalstu publiskās varas atvasināta kompetence, kuru dalībvalstis pašu noteiktā kārtībā varēs gan paplašināt, gan sašaurināt.

Patī par sevi ES pilsonība vairs nav jaunums. Jau Māstrihtas 1992. gada līgums ieviesa šo jēdzienu, piepildot to ar zināmu saturu. Joprojām ir spēkā norma, ka katrs dalībvalsts pilsonis ir arī ES pilsonis. Lisabonas līgums ES pilsonības institūtu piepilda ar daudz plašāku saturu un padara to daudz ietekmīgāku ES institucionālajā sistēmā.

Lisabonas līgumā uzsvērts, ka ES nosaka un īsteno kopējo politiku un darbības, kā arī tiecas sasniegt augstu sadarbības līmeni visās starptautisko attiecību jomās, vadoties no tādiem principiem un vērtībām kā demokrātija, tiesiskums, cilvēktiesības, vienlīdzība un solidaritāte, ANO Statūtu un starptautisko tiesību ievērošana. Ārpolitikas un drošības politikas uzdevums ir darīt visu, lai saglabātu mieru, novērstu konfliktus un stiprinātu starptautisko drošību.

Atbilstīgi ES ārējās darbības principiem un mērķiem savienība veic, nosaka un īsteno kopējo ārpolitiku un drošības politiku (KĀDP), pamatojoties uz savstarpēju politisku solidaritāti, vispārējo interešu noteikšanu un arvien lielāku darbības konverģenci. Lisabonas līgums saglabā visas svarīgākās nostādnes KĀDP jautājumos, kas jau bija novatoriski iekļautas Līgumā par Konstitūciju Eiropai. Dažviet tās ir precizētas vai minimāli papildinātas, ņemot vērā papildus uzkrāto pieredzi vai dalībvalstu viedokļus. Lisabonas līgums diemžēl saglabā arī iepriekšējo līgumu neskaidrības un izplūdušos, neprecīzos formulējumus, par kuriem valstis precīzākā redakcijā bieži vien vienkārši nav bijušas spējīgas vienoties daudzu KĀDP jautājumu politiskā jūtīguma dēļ.

Secinājumi un priekšlikumi

Lisabonas līgums vērtējams kā kopumā pozitīvs ieguldījums ES konstitucionālo pamatu tiesiskā nostiprināšanā. Līgums ir apliecinājums dalībvalstu spējai rast politiskus kompromisus arī sarežģītos jautājumos, saskaņot intereses un veidot kopēju politiku, tādejādi apliecinot ES vienotību un palielinot tās ietekmi starptautiskajā sistēmā.

Lisabonas līgumā svarīgākā ir nostādne par jauna juridiska statusa piešķiršanu Eiropas Savienībai, pasludināt to par tiesību subjektu un atsakoties no jēdziena „ Eiropas Kopiena” Eiropas Savienībai tas atļaus īstenot plašākas pilnvaras starptautiskajā jomā un sekmīgi pārstāvēt savu dalībvalstu kopējās intereses tai nodotās kompetences ietvaros.

Eiropas Savienības politisko un juridisko būtību nosaka tās attiecības ar dalībvalstīm. Savienība arī turpmāk darbojusies tikai to kompetenču robežās, ko tai pamatlīgumos piešķirušas dalībvalstis, lai sasniegtu kopīgos mērķus. Lisabonas līgums paredz ES politiskās lomas ievērojamu pieaugumu piešķirt tai daudzas jaunas kompetences un 68 jomās pārejot no līdzšinējās vienbalsīgas lēmumu pieņemšanas procedūras uz vairākuma principu balsošanā.

ES pilsonība iegūs jaunu nozīmīgāku statusu. Lisabonas līgums ne tikai uzskaita virkni ļoti svarīgu ES pilsoņu tiesību, bet pirmoreiz atzīt Eiropas pamattiesību hartu, kas uzskatāma par jaunāko un modernāko cilvēktiesību katalogu, par juridiski saistošu ES iestādēm un dalībvalstīm, kad tās īsteno Eiropas tiesību aktus. Svarīga ir arī norma Līgumā, kas nosaka, ka ES pilsoņus (ne dalībvalstis) tieši pārstāv Eiropas Parlaments un tā locekļi.

Iecerētās ES iestāžu reformas padarīs vienotāku un efektīvāku ES pārvaldes sistēmu. Tā kļūs nedaudz vienkāršāka, bet vairāk centralizēta. Pārvaldes sistēma paplašināsies, iekļaujot tajā Eiropadomi un Eiropas Centrālo banku, nostiprinot ES ārpolitikas sektora institucionalizāciju. ES pārvaldes sistēma kļūs demokrātiskāka un pieejamāka tās pilsoņiem.

Kopēju ārpolitiku un drošības politiku, kuras sastāvdaļa ir drošības un aizsardzības politika, Lisabonas līgums paceļ prioritārā līmenī, taču turpina to balstīt uz starptautisko tiesību principiem un vienbalsīgu lēmumu pieņemšanu šajā jomā. Kopējā aizsardzības politika varētu novest pie ES kopējas aizsardzības tālākā nākotnē. Līgumā ietvertās normas par savstarpēju palīdzību bruņotas agresijas gadījumā, pastāvīgu strukturētu sadarbību, solidaritātes klauzula un Eiropas Aizsardzības aģentūras izveidošana tam ir apliecinājums.

Lisabonas līgums ir izdevīgs kopumā Latvijai, jo tās interesēs ir būt par dalībvalsti spēcīgā un ietekmīgā starptautiskā organizācijā. Līguma ratifikācijas un piemērošanas procesā Latvijai vajadzētu pievērst uzmanību tam, lai pilsonības, nacionālās un kultūras jautājumos Līguma neviena norma nedrīkstētu tikt interpretēta pretēji LR konstitucionālajām normām un nacionālajām interesēm.

Sabiedrības informētība par Lisabonas līguma saturu un izpratne par tajā iekļautajām normām ir viens no būtiskiem priekšnosacījumiem, lai ES darbotos efektīvi un uz tiesiskiem pamatiem, nodrošinot arī cilvēktiesību ievērošanu. Lisabonas līguma normu skaidrošanai jāpievērš īpaša uzmanība un jāparedz pietiekams finansējums, jo joprojām nav pieejama šī līguma konsolidētā versija un pats līgums ir tik sarežģīts, ka bez priekšzināšanām Eiropas tiesībās tas nav saprotams. Iedzīvotāju vājās zināšanas un izpratnes trūkums par šo svarīgo konstitucionāla rakstura līgumu var vairojot neticību ES un tās īstenojamajai politikai.

Publikācijas 2007.g.

1. Jundzis T. (kopā ar līdzautoriem) Eiropas tiesības. Otrais papildinātais izdevums. Rīga, Juridiskā koledža, 2007, 627 lpp.
2. Jundzis T. Legal Aspects of European Security and Defence Policy. - The Third Year within the European Union: Topical Problems in Management of Economics and Law. Proceedings of the International Conference on 27 – 28 April 2007. Rīga, College of Law, 2007, pp. 206 – 220
3. Jundzis T. Starptautiskā un nacionālā drošība: politikas un tiesību mijiedarbība. - LZP Ekonomikas un juridiskās zinātnes galvenie pētījumu virzieni 2006.gadā. Rīga, LZP Ekonomikas un juridiskās zinātnes ekspertu komisija, 2007, 182. – 184. lpp.

Konferences un semināri 2007. gadā

1. Jundzis T. „Legal Aspects of European Security and Defence Policy”. Ziņojums starptautiskajā konferencē „Third Year within the European Union”. Rīgā, 2007. gada 27. aprīlī
2. Jundzis T. „Policijas loma ekstremālās situācijās 1990. – 1991. gadā”. Konferencē 2007. gada 18. augustā, ko rīkoja Neatkarīgā Policistu arodbiedrība, Latvijas Juristu apvienība un 1991. gada barikāžu dalībnieku biedrība
3. Jundzis T. „Sociālo zinātņu attīstības problēmas”. Ziņojums Latvijas Universitātes starptautiskajā zinātniskajā konferencē „Tiesību harmonizācija Baltijas jūras reģionā pēc ES paplašināšanās”, 2007. gada 27. janvārī

International and National Security: Correlation of Politics and Law

This paper examines the revised legal basis for function of the EU, including its relations with the member states. Based on an analysis of the Treaty of Lisbon provisions on reform of the institutions, it is concluded that the EU system of governance shall in addition to becoming more coherent and effective, come to resemble more closely a national (state) system of governance. It is also that treaty provisions shall empower the EU to act more vigorously in realising a common foreign and security policy.

Key words: European Union, European law, Treaty of Lisbon, legal personality of the EU, constitutional aspects of the European Union, EU institutions, citizenship of the European Union, European Union Common Foreign and Security Policy (EU CFSP).

Dr.h.jur., prof., LZA akadēmiķis **Kalvis Torgāns**
Dr.jur., prof. **Jānis Rozenfelds**
Dr.jur. **Jānis Kārklīšs**
Dr.jur. **Lauris Leja**
Maģ.jur. **Agris Bitāns**
Maģ.jur. **Baiba Broka**

Latvijas Universitāte, Juridiskā fakultāte
 Raiņa bulv. 19, Rīga, LV 1586,
 tālr. 7034527 e-pasts: Kalvis.Torgans@lu.lv

Latvijas privāttiesību piemērošana un pilnveidošana Eiropas Savienības ietvaros

Pētījumā pamatoti neatliekami grozījumi Civillikumā, lai to tuvinātu ES līgumu tiesībās atzītam regulējumam attiecībā uz cēlonību atbildībā, līgumu noslēgšanu, modificēšanu, atbildību par zaudējumiem un personiskiem aizskārumiem. Formulēti Civillikumā iekļaujami panti.

Atslēgvārdi: zaudējumi, cēloniskā sakarība, līguma noslēgšana un grozīšana, līguma izpilde, līgumsods, delikts, nemantisks kaitējums.

Pētījuma mērķis: Izstrādāt priekšlikumus Latvijas privāttiesības regulējošo likumu, it sevišķi Civillikuma, Komerclikuma un Civilprocesa likuma normu pilnveidošanai atbilstoši Eiropas Savienībā atzītiem principiem, tiesību aktiem un tiesību unifikācijas projektiem, attīstīt privāttiesību teorētiskos pamatus.

Mērķa sasniegšanas veids: Latvijas likumu un to piemērošanas prakses salīdzinoša izpēte kopsakarā ar ES tiesību aktiem, tiesību doktrīnu un Latvijas tiesību sistēmai atbilstošu ierosinājumu izstrāde un pamatošana.

Mērķa realizācijai izmantoti: Latvijas un ES valstu likumi, Eiropas līgumu tiesību principi I-III daļa, Eiropas deliktu tiesību principi, ES civiltiesību Kopējā modeļa (CFR) projekts, liela apjoma ārvalstu zinātniskā literatūra, konferenču un interneta materiāli, Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūra.

Ievads. Privāttiesību attīstīšanas un pilnveidošanas jautājumu pētījumi notiek gan ES institūciju un komisiju līmenī, strādājot pie ilglaicīgiem tiesību unifikācijas projektiem, kā arī jaunu Direktīvu un Regulu sagatavošanas, gan dalībvalstu nacionālo likumu pilnveidošanas līmenī, ievērojot katrai valstij aktuālākos jautājumus atbilstoši tirdzniecisko attiecību īpatnībām, nozīmīgākajiem līgumu veidiem, fizisko un juridisko personu tiesību un interešu aizsardzības vajadzībām. Latvijai pētījums ir svarīgs gan tirgus ekonomikas problēmu risinājumu aspektā, gan tiesiskuma un personu mantisko un nemantisko tiesību aizsardzības pastiprināšanas aspektā. Pētījuma veikšanas gaitā ir pastiprinājušies Latvijas zinātnieku sakari ar ārvalstu zinātniekiem un pētniecības institūcijām, kā arī ar Latvijas Tieslietu ministriju kā likumu projektu sagatavošanu koordinējošu iestādi.

Pētījuma virzieni un rezultāti Tirdzniecisko un citu ekonomiskas sadarbības sakaru attīstība starp Latviju un citām ES dalībvalstīm objektīvi rosina noskaidrot un censties mazināt atšķirības līgumattiecību tiesiskajā regulējumā, kas atvieglotu komersantu kā arī privātpersonu savstarpēju darījumu slēgšanu, izpildi, strīdu izšķiršanu un attiecīgos gadījumos atbildības noteikšanu par tiesību pārkāpumiem. Tas ir ļoti plašs pētījumu lauks, kurā nozīmīga vieta ir arī jaunām tendencēm, kas ES vai atsevišķās valstīs pakāpeniski gūst izpausmes attiecībā uz līgumu noslēgšanas procedūrām, ekonomisko apstākļu izmaiņām, atbildības priekšnoteikumiem u.c.

Viens no jautājumiem, kurā, Austrijas Zinātņu akadēmijas koordinēti, iesaistījušies visu ES tiesību zinātnieki, ir jautājums par deliktu (ārpuslīgumisko tiesību aizskārumu) tiesisko seku un atbildības noteikšanu. Ilgtermiņa programmas ietvaros 2007.gadā tika pabeigta tiesu prakses analīze jautājumā par cēlonisko sakaru kā atbildības pamatu. Prof. K.Torgāna analīze par tiesu praksi un tajās atspoguļoto doktrīnu Latvijā tika publicēts jurisprudencē ļoti autoritatīvā Springer izdevumā (sk. publikāciju sarakstu). Sadarbība ar ārvalstu juristiem pamudināja darbu turpināt, pievērsties Civillikuma normu analīzei. To, ka zaudējumu vai kaitējuma atlīdzināšanas prasībās tiesai ir jānoskaidro cēloniskais sakars starp prettiesisko rīcību un negatīvajām sekām, Civillikums (turpmāk CL) tieši nenorāda, kaut gan tas secināms no 1779.panta. Taču CL nedod nekādas norādes, kā tiesām rīkoties, ja zaudējumus izraisījuši vairāki vienlaicīgas iedarbības vai cits citam sekojoši cēloņi, kā pārvarēt nenoteiktību, ko rada dažādu faktoru mijiedarbība, attālinātība laikā starp kaitējuma nodarīšanu un zaudējumiem. Šādi jautājumi jārisina gan vides piesārņojumu, gan neveiksmīgas ārstēšanas un citos gadījumos. Ar mērķi veidot priekšlikumu banku Civillikuma grozīšanai vai jauna Civillikuma izstrādei (šāda jautājuma izlemšana ir ietverta Tieslietu ministrijas darbības stratēģijā līdz 2009.gadam), tika formulēti šādi priekšlikumi:

Papildinājums par zaudējumu (kaitējuma) attālinātību iekļaujams Civillikumā jau Tieslietu ministrijas sagatavoto grozījumu ietvaros, bet formulējumā, kas attiecināms gan uz līgumu, gan uz deliktu attiecībām. Nav atlīdzināmi zaudējumi, kas no cēloniskā sakara viedokļa ir pārāk attālināti no prettiesiskās rīcības.

Nākotnē gatavojamo plašāko grozījumu ietvaros jālemj par šādu normu par cēlonību iekļaušana Civillikuma nodaļā "Saistības un prasījumi no neatļautas darbības":

- d) Ja vairākas vienlaicīgas prettiesiskas darbības (bezdarbības) katra atsevišķi attiecīgajā situācijā varēja radīt daļu no negatīvajām sekām un nav iespējams konstatēt proporciju, tad katra no tām atzīstama par kaitējuma cēloni vienādās daļās. Ja norādītajā situācijā ir nosakāmas proporcijas, atbildība nosakāma atbilstoši tai.
- e) Ja vairākas darbības varēja vienlaikus radīt konkrētu kaitējumu, bet nav iespējams noskaidrot, tieši kura darbība to radīja, atbildība uzliekama visu prettiesisko darbību veicējiem solidāri.
- f) Ilgstošas izpausmes kaitējuma gadījumos, ja pēc vienas personas nodarīta kaitējuma cita persona nodara kaitējumu, kas pēc rakstura atbilst pirmajam, bet apmēra ziņā to palielina, tad tas neatbrīvo no atbildības pirmo, bet var būt par pamatu atbildības proporciju mainīšanai.

Rakstā, kas publicēts žurnālā „Jurista Vārds” attīstīti vairāki cēlonības teorētiskie postulāti.

Veicot Civillikuma Saistību tiesību vispārīgas daļas modernizēšanas nepieciešamības analīzi, temata izstrādātāji iezīmēja vairākus jautājumus, kuros ir iespējams veikt likuma grozījumus un papildinājumus pirms pilnas un vispusīgas vajadzīgo uzlabojumu inventarizācijas. Apkopojot izteiktos ierosinājumus (J.Kārklīšs, B.Broka) un pamatojot, tos ar Eiropas Savienības valstu pieredzi, kā arī ANO 1980.gada Vīnes konvencijas normām, prof. K.Torgāns sagatavoja priekšlikumu par septiņu CL pantu izteikšanu jaunā redakcijā. Tie ir šādi:

1. Izteikt 1537. pantu šādā redakcijā:

„1537. Ja līgumu slēdz starp klātneesošiem līdzējiem, tad tas uzskatāms par noslēgtu no tā brīža, kad priekšlikuma saņēmēja beznosacījuma piekrišana sasniegusi priekšlikuma devēju.”

2. Izteikt 1587. pantu šādā redakcijā:

„1587. Tiesiski noslēgts līgums uzliek līdzējam pienākumu izpildīt apsolīto un nedod vienai pusei tiesību atkāpties no līguma, kaut arī atlīdzinot otrai zaudējumus. Saistība jāizpilda pat tad, ja tā kļuvusi apgrūtinātāka vai nu tāpēc, ka pieauguši izpildīšanas izdevumi, vai arī tāpēc, ka samazinājies ieguvums no izpildīšanas.

Ja saistību izpilde kļuvusi pārmērīgi apgrūtinātāka sakarā ar objektīvām apstākļu izmaiņām, līdzējiem ir pienākums veikt pārrunas, lai grozītu līgumu vai to izbeigtu. Līdzējs var atsaukties uz apstākļu izmaiņām, ja:

- 1) apstākļu izmaiņas notikušas pēc līguma noslēgšanas;
- 2) līdzējs līguma slēgšanas brīdī nevarēja paredzēt apstākļu izmaiņas;
- 3) līdzējs nav uzņēmis apstākļu izmaiņas risku.

Ja līdzēji saprātīgā laikā nespēj panākt vienošanos par līguma grozījumiem vai tā izbeigšanu, jebkurš no līdzējiem ir tiesīgs prasīt tiesai:

- 1) izbeigt līgumu, nosakot izbeigšanas datumu;
- 2) grozīt līgumu, nosakot apstākļu izmaiņu radīto zaudējumu un ieguvumu taisnīgu sadalījumu.

Papildus tiesa var uzlikt par pienākumu atlīdzināt pusei zaudējumus, ko tā cietusi, ja otra puse atteikusies no sarunām vai arī pārtraukusi tās pretēji labai ticībai.”

3. Papildināt likumu ar 1592.¹ pantu šādā redakcijā:

„1592.¹ Līdzējam ir tiesības vienpusēji atkāpties no līguma, ja līguma neizpildīšana ir būtiska.

Līguma neizpildīšana ir būtiska, ja:

- 1) saistības precīzai izpildei ir svarīga nozīme vai
- 2) neizpildīšanas dēļ kreditors lielā mērā zaudē to, ar ko viņam bija tiesības rēķināties saskaņā ar līgumu, izņemot gadījumus, kad parādnieks rīkojās ar tādu rūpību un čaklību, kādu var sagaidīt no krietna un rūpīga saimnieka, vai
- 3) neizpildīšana ir ļaunprātīga un dod kreditoram pamatu uzskatīt, ka viņš nevar paļauties uz saistības izpildīšanu nākotnē.”

4. Izteikt 1668. pantu šādā redakcijā:

„1668. Ja līdzējs bez iebildumiem pieņem nokavētu izpildījumu, tad tas neatņem tiesības izvairīties vēlāk citus ar nokavējumu saistītus prasījumus, ja vien viņš ar vārdiem, mutiski vai rakstiski, vai ar zīmēm, kam ir vārdu nozīme nav no šādiem blakus prasījumiem noteikti atteicies.”

5. Papildināt likumu ar 1724.¹ pantu šādā redakcijā:

„1724.¹ Tiesa var samazināt līgumsodu līdz saprātīgam apmēram pēc līdzēja lūguma, ja līgumsoda apmērs par saistības neizpildīšanu vai nepienācīgu izpildīšanu ir pārmērīgs, salīdzinot ar neizpildīšanas vai nepienācīgas izpildīšanas radīto zaudējumu vai ņemot vērā citus apstākļus, kuriem ir nozīme līgumsoda samazināšanai, bet samazinātais līgumsods nedrīkst būt mazāks par nodarītajiem zaudējumiem”.

6. Izteikt 1776. pantu šādā redakcijā:

„1776. Cietušajam, kura tiesības ir aizskartas, zaudējumu samazināšanai jāveic tādi pasākumi, kas attiecīgajos apstākļos ir saprātīgi.

Tiesību aizskārējs var prasīt zaudējumu atlīdzības samazinājumu par summu, par kādu cietušais tos varēja samazināt.

Cietušajam ir tiesības prasīt zaudējumu atlīdzību, kas radušies, ievērojot pienācīgu rūpību, cenšoties samazināt zaudējumus.

Tiesa var samazināt zaudējumu apmēru par summu, par kādu cietušais tos varēja samazināt ievērojot pienācīgu rūpību.”

7. Papildināt 1785. pantu ar otro daļu šādā redakcijā:

„1785. Tiesisko darījumu neizpildītusī puse atlīdzina otrai pusei zaudējumus tādā apmērā, kādu tā paredzēja vai varēja saprātīgi paredzēt darījuma noslēgšanas laikā kā neizpildīšanas sagaidāmās sekas, ja vien neizpildīšana nav notikusi ļauna nolūka vai rupjas neuzmanības dēļ.”

Priekšlikumi tika iesniegti Tieslietu ministrijā, guva tur atbalstu un tika virzīti tālāk caur Ministru kabinetu un Saeimu. Tas uzskatāms par visai nozīmīgu zinātniskā darba pienesumu likumu pilnveidošanai praksē (izskatīšana Saeimā turpināsies 2008.g.)

Granta ietvaros ir izstrādāti citi priekšlikumi par LR Civillikuma atsevišķu tiesību institūtu regulējuma uzlabošanu (J. Kārklīšs). Galvenie no tiem ir šādi:

3. Civillikumā nav atrodams regulējums attiecībā uz konfidencialitātes pienākuma ievērošanu. Nepieciešams ietvert CL regulējumu par pārkāpumiem pirmslīgumiskajās attiecībās, nosakot, ka:
  - 1) pusēm ir pienākums pirmslīgumisko sarunu vešanu veikt labā ticībā, kā arī
  - 2) ievērot informācijas konfidencialitāti neatkarīgi no tā, vai līgums vēlāk tiek noslēgts, vai nē.
4. Pilnas zaudējumu atlīdzības principa bezatrunu esamība (ar CL 1776.p. izņēmumu) CL neatbilst taisnīguma un proporcionalitātes kritērijiem, tādēļ nepieciešams CL noteikt regulējumu, saskaņā ar kuru atlīdzināmi ir tikai tie zaudējumi, kurus tiesību pārkāpējs kā saprātīga persona paredzēja vai tai vajadzēja paredzēt.
5. Nepieciešams ietvert CL regulējumu, kas paredzētu cietušanai pusei tiesības aizturēt savu izpildījumu, līdz netiek veikts otras puses izpildījums.
6. ELTP un UNIDROIT līgumtiesību principi paredz apstākļu izmaiņu klauzulu, kas rada pusēm pienākumu veikt pārrunas par līguma izmaiņām, ja līguma izpilde kādai no pusēm ir kļuvusi pārlietu apgrūtinoša.
7. Analizējot šo jautājumu Latvijas tiesībās, jāsecina, ka, tā kā CL stingri pieturas pie līguma saistošā spēka principa (CL 1587.pants), tad līdzīgu regulējumu kā ELTP 6:111.pantā Latvijas tiesības neparedz. Ņemot vērā jaunākās tiesību teorijas atziņas, kā arī citu valstu praksi, CL ir jānosaka izņēmumi, par pamatu ņemot citu valstu un ELTP regulējumus.

Ciešā sakarā ar Latvijas komercdarbības pilnveidošanas mērķi temata izstrādātāji snieguši arī ieguldījumu ilgstoši bez kustības bijušā Komerclikuma D daļas „Komercdarījumi” projekta sagatavošanā iesniegšanai Ministru kabinetā. Tas izpaudās gan līdzdalībā Komercdarījumu daļas izstrādē (L.Leja), gan kritiskās piezīmēs un ierosinājumos par projektu (K.Torgāns, B.Broka). Projekta gandrīz 100 pantos ir daudz nozīmīgi risinājumi, taču par dažiem nācās izteikt arī kritiskas piezīmes. To teorētiskajos pamatojumos uzsvērts, ka nav vēlama komersantu rīcības brīvības nepamatota ierobežošana, piemēram, sašaurināt iespējas pielietot neekspromisorisku galvojumu, aizliegt izvīzīt jautājumu par pārmērīgiem zaudējumiem noteiktās situācijās. Latvijas komercdarbībā, kas atrodas attīstības sākuma posmā, nav mehāniski pārņemams Vācijas likumā esošais noteikums, ka tiesai nav tiesību samazināt pārmērīgi lielu līgumsodu. Tika izteikti arī priekšlikumi franšīzes, līzinga un komerciālā pirkuma labākam regulējumam. Darba grupā tie daļēji pieņemti.

Turpinot pētījumus par personisko (nemantisko) tiesību civiltiesiskās aizsardzības uzlabošanu un tuvināšanu Eiropas deliktu tiesību principu standartiem, veikts apkopojums par terminoloģiskajām neatbilstībām nemantiskā aizskāruma (kaitējuma) apzīmējumos un sistēmā, par ko tika nolasīts referāts „Problemātiskie aspekti nemantiskā kaitējuma civiltiesiskajā aizsardzībā” konferencē „Latvijas tiesību sistēma šodien” 16.11.2007. Lai nodrošinātu atbilstošu personisko tiesību aizsardzību pēc personas nāves, sagatavots priekšlikums CL 705.p. redakcijas uzlabošanai sekojošā redakcijā:

„705. Ar mantojuma iegūšanu uz mantinieku pāriet, līdz ar mantojuma atstājēja tiesībām (702. un turpm.p.), arī visas viņa saistības, t.sk., arī, personiskās tiesības, izņemot, ja tas būtu pretēji reliģijai, likumiem vai labiem tikumiem, vai tas būtu pret sabiedrības kārtību. Uz mantinieku nepāriet tīri personiskās, t.i., tādas personiskās tiesības, kas piekritušas tikai mantojuma atstājēja personai, izņemot, ja likums paredz citādi.” (A.Bitāns).

Jānis Kārklīšs pabeidza doktora disertāciju “Latvijas līgumtiesību modernizācijas galvenie virzieni” un sekmīgi to aizstāvēja, bet Lauris Leja - doktora disertāciju “Līzinga līgumu kvalifikācija un saturs Latvijas privāttiesībās”, ko sekmīgi aizstāvēja promocijas padomē Latvijas Universitātē.

Publikācijas 2007.gadā

1. Torgāns K. Latvian Report on Tort Law. Digest of European Tort Law. Volume 1: Essential Cases on Natural Causation. Springer Wien New York. Wien, 2007, 66 - 69 p., 148 – 149 p
2. Torgāns K. Fault and Remedies in the European Civil Law. – Trends and Perspectives in the Development of Contemporary Civil Law. Justitia, Vilnius, 2007, 210- 216. p.
3. Torgāns, K. Vairāki zaudējumus (kaitējumu) izraisīti cēloņi. Jurista Vārds, 10.07.2007., Nr.28 (481), 3.-7.lpp.
4. Torgāns K. Eiropas Jurisprudences vērtības civiltiesībās: pārņemt vai nogaidīt. Latvijas Vēstnesis Jurista Vārds, 20.11.2007., Nr. 47.(500), 17.-19.lpp.
5. Torgāns K. Komerclikumā jāiestrādā Eiropas līgumu tiesību principu normas. Latvijas Vēstnesis Jurista Vārds, 20.02.2007., Nr. 8(461), 1.-4.lpp.
6. Torgāns K. Kuri komersanti priecāsies - “labie” vai “sliktie”? Dienas bizness, 23.02.07., Nr. 38(3050), 26.02.07., Nr. 39(3051).

7. Torgāns K. Šķīrējtiesas sprieduma apstrīdēšanai der sevišķās tiesāšanās kārtība. Latvijas Vēstnesis Jurista Vārds, 18.12.2007., Nr. 51/52(504/505), 10.-12.lpp.
8. Torgāns K., Rozenfelds J., Bitāns A., Leja L., Kārklīšs J. Latvijas privāttiesību piemērošana un pilnveidošana Eiropas Savienības ietvaros. LZP Ekonomikas un juridiskās zinātnes ekspertu komisija. LZP Ekonomikas un juridiskās zinātnes galvenie pētījumu virzieni 2006.gadā Nr. 12., R, 2007., 185.-187.lpp.
9. Bitāns A. Legal liability for non-pecuniary loss in civil laws of different countries. Latvijas Universitātes Raksti. Juridiskā zinātne. 719.sēj., 2007., 110-121.lpp.
10. Bitāns A. Report on developments in Latvian tort law. Tort and Insurance Law Yearbook, European Tort Law 2006. SpringerWienNew York, 2007, p. 311 - 321.
11. Broka B. Juridiskā analīze un tekstu rakstīšana. Līdzautorība. 2.papildinātais izdevums. R., TNA, 2007., 153 lpp.
12. Broka B. Šķīrējtiesu reglamentācija jaunajā likumprojektā. Latvijas Vēstnesis Jurista Vārds, 18.12.2007., Nr. 51/52 (504/505).
13. Kārklīšs J. Latvijas līgumtiesību modernizācijas galvenie virzieni, Promocijas darba kopsavilkums. Latvijas Universitātes Juridiskā fakultāte., 2007.
14. Karklins J. Main Modernization Directions of the Latvian Contract Law. Summary of PhD thesis. University of Latvia, Law faculty, 2007
15. Leja L. Līzinga līgumu kvalifikācija un saturs Latvijas privāttiesībās. Promocijas darba kopsavilkums. Latvijas Universitātes Juridiskā fakultāte., 2007.
16. Leja L. The Qualification and Substance of Leasing Agreements in Latvian Private Law. Summary of Doctorate Thesis, 2007.
17. Rozenfelds J. The concept and content of property rights in Latvian law. Latvijas Universitātes Raksti. Juridiskā zinātne. 719.sēj., 2007., 19.-36.lpp.

Piedalīšanās konferencēs 2007.gadā

1. Torgāns K. Cēloniskais sakars kā kaitējuma atlīdzības priekšnoteikums. Tiesību harmonizācija Baltijas jūras reģionā pēc ES paplašināšanās. Starptautiskā zinātniskā konference. Rīga, 25.01.2007.
2. Torgāns K. Šķīrējtiesas nolēmumu apstrīdēšanas pamati. - Starptautiska zinātniska konference: "Šķīrējtiesas Baltijā: mūsdienu aktualitātes" (Arbitration in the Baltics: Contemporary Issues). Rīgas Juridiskā augstskola, Rīga, 01.06.2007.
3. Torgāns K. Eiropas iniciatīvu ietekme uz Latvijas civiltiesību attīstību. Starptautiska konference „European Development of Law”. Tartu, Igaunija., 14.-17.novembris, 2007.
4. Torgāns K. Banku līgumi Latvijas civiltiesībās un Eiropas Līgumu kodeksa projekts. Starptautiska konference. Eiropas privāttiesību juristu akadēmija, Itālija, Milāna, 23.-25.11.2007.
5. Torgāns K. Cēloniskais sakars kā kaitējuma atlīdzības priekšnoteikums. Tiesību harmonizācija Baltijas jūras reģionā pēc ES paplašināšanās. Starptautiskā zinātniskā konference. Rīga, 25.01.2007.
6. Torgāns K. Eiropas iniciatīvu ietekme uz Latvijas civiltiesību attīstību. European Development of Law. Tartu, Igaunija. 14.-17.novembris, 2007.
7. Torgāns K. Starptautiska zinātniska konference: "Šķīrējtiesas Baltijā: mūsdienu aktualitātes", (Arbitration in the Baltics: Contemporary Issues). Organizators: Rīgas Juridiskā augstskola, Rīgā, 01.06.2007.
8. Bitāns A. Personiska tiesību mantošanas iespēja Romiešu tiesībās un Latvijas civillikumā. Valdemāra Kalniņa simtgadei veltīta starptautiska zinātniska piemiņas konference. Latvijas Universitāte Juridiskā fakultāte., Rīga, 22.-23. novembris, 2007.
9. Bitāns A. Personisko tiesību vieta civiltiesiskajā regulējumā. Tiesību harmonizācija Baltijas jūras reģionā pēc ES paplašināšanās. Starptautiskā zinātniskā konference. Rīga, 25.01.2007.
10. Bitāns A. Problemātiskie aspekti nemantiskā kaitējuma civiltiesiskajā aizsardzībā. Latvijas tiesību sistēma šodien. Rīga, 16.11.2007.
11. Bitāns A. Senāta loma civilprocesā, izskatot prasības par nemantisko kaitējumu. Tieslietu ministrijas zinātniskā konference. Rīga, 19.09.2007.
12. Broka B. Līgumu slēgšanas brīvība un diskriminācijas aizliegums – tiesību normās un praksē. Tiesībsarga konference. Rīga, 11.12.2007.
13. Kārklīšs J. Atsevišķi līgumtiesību modernizācijas aspekti LR Civillikumā. Tiesību harmonizācija Baltijas jūras reģionā pēc ES paplašināšanās. Starptautiskā zinātniskā konference. Rīga, 26.01.2007.
14. Leja L. Līzinga līgumu kvalifikācija Latvijas privāttiesībās. Tiesību harmonizācija Baltijas jūras reģionā pēc ES paplašināšanās. Starptautiskā zinātniskā konference. Rīga, 26.01.2007.
15. Rozenfelds J. Romiešu civiltiesību pamatu kursa pasniegšanas metodika LU un tās ietekme uz Latvijas tiesībām. Valdemāra Kalniņa simtgadei veltīta starptautiska zinātniska piemiņas konference. Latvijas Universitāte Juridiskā fakultāte. Rīga, 22.-23. novembris, 2007.
16. Rozenfelds J. Teaching of IP rights in the University of Latvia. Disseminating IP knowledge in universities. European Patent Academy. Helsinki, 9-10.10.2007.
17. Rozenfelds J. Latvijas privāttiesību attīstības tendences pēc neatkarības atjaunošanas de facto. Tiesību harmonizācija Baltijas jūras reģionā pēc ES paplašināšanās. Starptautiskā zinātniskā konference. Rīga, 25.01.2007.

Application and Further Approximation of Latvia's Private Law in the Framework of the EU

Theoretical reasoning for the most urgent amendments to the Civil Law of Latvia and draft articles concerning conclusion and modification of contracts, causality, liability for damage and non-pecuniary loss are worked out to develop Latvian law more coherent with the regulation in other EU countries.

Key words: damage, causality, conclusion and modification of a contract, performance of contract, contractual penalty, tort, non-pecuniary loss.

Vēstures zinātnes

Dr.h.vēst. **Jānis Bērziņš**
Dr.vēst. **Ē. Jēkabsons**
Dr.vēst. **U. Krēslis**
Dr.vēst. **L. Lapa**
Dr.vēst. **A. Lerhis**
Mg.vēst. **I. Lipša**
Krājumu glabātāja **D. Millere**

Latvijas Universitāte, Latvijas vēstures institūts
e-pasts: lvi@lza.lv

Sabiedriski politiskās un ekonomiskās vēstures problēmas Latvijā 1900.–1934. g. **Socialy Political and Economical Problems of history in Latvia 1900 -1934**

Anotācija

Projekts aptver zinātniski aktuālu Latvijas vēstures problēmu kompleksu. Hronoloģiski projekta pirmajā daļā (1900. – 1914. g.) iekļautas iekšpolitiskās, rūpniecības strādnieku un 1905. gada demokrātiskās revolūcijas vēstures problēmu izpēte. Projekta otrajā daļā risināti Latvijas Republikas politisko, militāro, ekonomisko un kultūras attiecību aspekti ar kaimiņu valstīm. Analizēta latviešu pilsonisko organizāciju attīstība parlamentārās demokrātijas apstākļos. Pētītas Latvijas Republikas ārējā tirdzniecības un 20. – 30. gadu sabiedriski tikumiskās problēmas. Projekta vispārējā izpēte prasa vairāku gadu periodu.

Rūpniecības strādnieku vēsture

1905. gada vēsture

Militārā vēsture

Sadarbība ar Poliju un Lietuvu

Latviešu politiskās organizācijas

Ārējā tirdzniecība

Sabiedriskā tikumība

Pētījuma mērķis. Pētniecībai izvirzīti Latvijas 20. gs. pirmās puses vēstures zinātniski aktuālākās un līdz šim nepētītās, vai nepilnīgi pētītās problēmas bez kuru dziļas pamatotas zinātniskās atklāsmes nav iespējams sniegt kompleksu izpratni par Latvijas vēsturi.

2007. gadā projektā strādājošie zinātnieki turpināja 2006. gadā pieteikto projekta problēmu pētniecību. Šī projekta izstrāde ir darbietilpīgs process, jo lai sasniegtu izvirzīto mērķi jābalstās uz plašu pirmavotu bāzi. Pozitīvi, ka dažiem projekta dalībniekiem daļa vēstures avotu ir uzkrāta jau no iepriekšējiem darba gadiem. Pētniecības darbs vispirms balstās uz vēstures arhīvu fondu materiāliem: Latvijas Valsts vēstures arhīva, Krievijas Federācijas Valsts arhīva, Krievijas Valsts kara vēstures arhīva, Krievijas Valsts jūras kara flotes arhīva, Baltkrievijas Republikas Nacionālā arhīva, Igaunijas Valsts vēstures arhīva, Polijas Centrālā kara arhīva un Lielbritānijas valsts arhīva. Plaši jāizmanto atiecīgo gadu statistikas un vietējie preses izdevumi latviešu, krievu un vācu valodās. Jāiepazīstas ar nelielo memuāru un vēstures literatūras klāstu.

2007. gadā pabeigts un LU Latvijas vēstures institūta Apgādā iesniegts monogrāfisks pētījums „Latvijas rūpniecības strādnieku sociālais portrets 1900. – 1914. g.” (J. Bērziņš), kurā pirmo reizi kompleksi ir pētīti rūpniecības strādnieku izglītības un kultūras aktivitātes, ģimenes, darba līgumattiecības un noteikumi, strādnieku un rūpnieku sadzīvīskās attiecības un bezdarba problēma. Atsegti ražošanas apstākļi, darbaspēka saglabāšanas faktori, strādnieku apdrošināšana un strādnieku darbība legālās organizācijās.

Turpināts pētīt 1905. gada demokrātiskās revolūcijas cīņas vēstures jautājumi, sevišķu vērību pievēršot līdz šim nepētītajai mežabrāļu kustībai. (L. Lapa). Gada laikā šai sakarā veikts rūpīgs izpētes darbs Latvijas valsts vēstures arhīva Rīgas apgabala tiesas prokurora plašajā materiālu fonda apzināšanā. (117. f.). Balstoties uz izpētītajiem vēstures avotiem, pētniece nonākusi pie secinājuma, ka ir nepieciešams LSDSP lomas pārvērtējums Piektā gada demokrātiskajā revolūcijā: daudzi no šiem cīnītājiem (kaujinieki, mežabrāļi) savā būtībā neatšķīrās no kriminālajiem elementiem. Pētniecība pamatoti parāda pretrunu pieaugumu latviešu tautas vidū.

Sevišķa vērība pievērsta Latvijas Republikas demokrātiskā perioda vēstures līdz šim pavirši skatītiem jautājumiem: par valsts ārējās aizsardzības un ar to saistītās militārās vēstures problēmām. Turpināta Latvijas Republikas politisko un ekonomisko attiecību izpēte ar Lietuvu un Poliju. Par šī darba viena posma veiksmīgu noslēgumu liecina 2007. gadā izdots monogrāfiskais pētījums „Piesardzīgā draudzība: Latvijas un Polijas attiecības 1919. un 1920. gadā” (Ē. Jēkabsons), monogrāfija aptver jaunās izveidojošās Latvijas Republikas attiecības ar Poliju militārajā,

politiskajās, saimnieciskajās un kultūras jomās. Darbs, kas balstās uz plašu vēstures avotu izmantošanu un autora pamatotiem secinājumiem jau ir paspējis saņemt vēsturnieku pozitīvu vērtējumu. Pētnieks uzsācis izpēti darbu par latviešu bēgļiem un karagūstekņiem 1919. – 1921. g. Polijā. Šis pētījuma virziens atsedz pilnīgi līdz šim nezināmu Latvijas vēstures aspektu.

Turpināta latviešu politisko organizāciju attīstības un to sabiedriski politiskās lomas izpēte (U. Krēsliņš). Skaidrota pilsonisko partiju organizatoriskā attīstība. Salīdzinātas partiju nostādes par Latvijas valsts un sabiedriskajām prioritātēm. Noskaidrots politisko partiju spektrs un izvērtēta partiju loma Latvijas demokrātiskajā attīstībā. Izteikti svarīgi secinājumi, kas padziļina izpratni par iespēju demokrātisko iekārtu nomainīt ar autoritāro režīmu.

Turpināta Latvijas ārējās tirdzniecības pamatvirzienu analīze un parādīta ārējās tirdzniecības rādītāju izmaiņas cēloņi (A. Lerhis). Salīdzināta Latvijas Republikas ārējās tirdzniecības dinamika 20. gadsimta 30. gadu pirmajā pusē un izvērtētas tirdznieciskās attiecības ar Angliju, Vāciju, Franciju un Beļģiju.

Uzsākta jauna līdz šim nepētīta zinātniski aktuāla problēma par sabiedrisko tikumību Latvijā projekta hronoloģiskajos ietvaros (I. Lipša). Kā rāda gada laikā sasniegtais zinātniskais devums, šis pētījums izsauks interesi ne tikai zinātniekos, bet arī plašās lasītāju masās.

2007. gada laikā projekta pētnieki ir nopublicējuši sekojošus svarīgākos zinātniskos darbus:

Monogrāfija

Jēkabsons Ē. Piesardzīgā draudzība: Latvijas un Polijas attiecības 1919. un 1920.gadā. – Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2007. – 244. lpp.

Zinātniskie raksti

1. Берзиньш Я. Характеристика источников отражающих экономическое положение промышленных рабочих Латвии в 1900 – 1914 гг. // Проблемы методологии, историографии, источниковедения истории рабочих России в XX веке. – Ч. 1. – Федеральное Агентство по образованию – Кострома, 2007. – 47 – 58 с.
2. Jēkabsons Ē. Latvijas armijas virsnieka Jāņa Rubeņa liecība par Latvijas Neatkarības kara cīņām 1919. – 1920. gadā // „Latvijas Arhīvi”. – 2007. – Nr. 1. – 43. – 72. lpp.
3. Jēkabsons Ē. Zarys współpracy lotewskiego i polskiego wojskowego wywiadu 1919 – 1939 // Studia i materiały do historii wojskowości. Tom XLIV Jubileuszowy. – Białystok, 2007. – p. 279 – 302.
4. Jēkabsons Ē. Lietuviai Latvių Šaulių daliniuose. Latvijos karariumenėje ir Latvių daliniuose, veikusiuose vokiečių kariuomenėje (1915 – 1945 m.) // Karo Archyvas, Vilnius, 2007. – p. 111 – 130.
5. Lerhis A. Latvijas Republikas ārējā tirdzniecība (1922– 1925) // „Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls”. – 2007. – Nr. 2. – 73. – 100. lpp.
6. Lapa L. 1905. gada 13. janvāra demonstrācijā ievainotie // „Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls”. – 2007. – Nr. 1. – 87. – 109. lpp.
7. Lapa L. Avotu publikācijas sagatavošana un komentāri. (Eduards Bīriņš. Manas atmiņas. 2. daļa) // „Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls”. – 2007. – Nr. 2. – 137. – 151. lpp.
8. Lipša I. Sabiedriskā tikumība Latvijā 20. gadsimta 20. – 30. gados: kokaīnisma aspekts. // „Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls”- 2007. – Nr. 1. – 107. – 136. lpp.
9. Lipša I. Frauen in der parlamentswahlen in Lettland, 1920 – 1934. // Forschungen zur baltischen Geschichte. – 2007. – Nr. 2. – S. 127. – 148.
10. Latvijas valsts politikas izstrāde prostitūcijas jautājumā, 1919 – 1921.: Latvijas Armijas ietekme // Latvijas Kara muzeja gadagrāmata. – VIII. – Rīga: SIA Apgāds mantojums. – 2007. – 75. – 89. lpp.
11. Lipša I. Sabiedriskā tikumība Latvijā, 1918. – 1940.: priekšstati un vērtības. Jaunas idejas un pieejas vēstures izpētē // Latvijas vēstures studentu otrās konferences raksti. Sast. J. Keruss, I. Misāns. – Daugavpils, Daugavpils universitātes akadēmiskais apgāds „Saule”. – 2007. – 52. – 82. lpp.

Projektā strādājošie pētnieki ar zinātniskiem ziņojumiem ir piedalījušies gan vietējās, gan arī ārzemju starptautiskajās konferencēs. Svarīgākās no tām sekojošas:

1. Bērziņš J. «Характеристика источников отражающих экономическое положение промышленных рабочих Латвии в 1900 – 1914 гг.» - 4 –я Международная научная конференция. – Россия, Кострома, 20 – 21 сентября 2007 года.
2. Jēkabsons Ē. „Latviešu un poļu attiecības Latvijā 20. gadsimtā”. – LU Vēstures un filozofijas fakultātes zinātniskā konference „Tautību attiecības Latvijā 19. – 20. gadsimtā.” – Rīga, 2007.g. 22. nov.
3. Jēkabsons Ē. ‘Kobiety lotewskiej w wojsku podczas Pierwszej wojnie światowej’- Bjalistokas Kara muzeja starptautiska zinātniska konference „Kobiety w konfliktach wojennych XX wieku”, Bjalistoka, 2007. g. 17. dec.
4. Krēsliņš U. „Active nationalism in Latvia between two World Wars: differences and similarities in context of Europe” – 7. Baltijas studiju konference Eiropā, Lineburga, 2007. g. 8. – 10. jūn.
5. Lipša I. „Sabiedriskā tikumība Latvijā 20. gs. 20. – 30. gados: kokaīnisma aspekts.” – Starptautiska zinātniska konference „XVII zinātniskie lasījumi”, Daugavpils, 2007. g. 25. – 26. janv.
6. Lipša I. Sieviete 20. gs. 20. – 30. gadu Rīgas nakts restorānā”- Starptautiska zinātniska konference „Krogs Eiropas telpā”. Daugavpils, 2007. g. 12. – 13. apr.

7. Lipša I. „Verein der akademisch ausgebildeten Frauen Lettlands (1928 – 1940)”. Geschichte und Einfluss. 19. Baltische Seminar „Die Korporationen als prägende gesellschaftliche Organisationen im Baltikum”. Lüneburg, 2007. g. 9. – 11. nov.

Projekta zinātniskais kolektīvs ir piedalījies pedagoģiskajā darbā, publicējis desmitiem populārizinātniskus rakstus un ar jaunākajām zinātniskajām atziņām uzstājies valsts radiofonā.

Izvirzītie 2007. gada pētniecības uzdevumi ir sasniegti. Analizējot gada zinātnisko devumu jāatzīst, ka projekta finansējums neliels un tas ievērojami kavēja zinātnieku vēl plašāku piedalīšanos ārzemēs notiekošajās zinātniskajās konferencēs.

Igauni, latvieši un lībieši Ziemeļkurzemē un Ziemeļvidzemē 19. gs. – 20. gs. sākumā: iedzīvotāju etniskais sastāvs un tā dinamika, saimnieciskā darbība un kultūra

Pētījumā paredzēts noskaidrot Ziemeļkurzemes un Ziemeļvidzemes iedzīvotāju etnisko sastāvu un tā dinamiku, kā arī atklāt minēto apvidu kultūras tradīciju (svētku svinēšana, valoda u.c.) īpatnības, aprakstīt draudžu, izglītības iestāžu un biedrību darbību, skaidrojot vai un kāda nozīme tajā bija etniskajai pierībai. Projektā paredzēts sagatavot rakstu sēriju.

Atslēgvārdi: Latvijas etniskā un kultūras vēsture, lībieši

Ievads

Pēdējā desmitgadē Latvijā pastiprināta uzmanība tiek pievērsta dažādām šeit dzīvojošām tautām, integrācijas un asimilācijas procesiem, tāpat arī to vēsturiskajiem un kultūras sakariem ar Latviju un latviešiem. Bez ievērtības nav palikuši arī igauņi un lībieši – etnosi, kas Latvijas teritorijā dzīvo jau kopš seniem laikiem un kas mūsdienās gandrīz pilnībā jau saplūduši ar latviešiem. Latvijā dzīvojušo baltu un Baltijas jūras somu cilšu etniskās vēstures jautājumi tiek risināti arheologu un antropologu pētījumos. Dažu igauņu un lībiešu etniskās un kultūras vēstures jautājumu risināšanai pievērsušies arī etnogrāfi. Tomēr joprojām nav sistemātiska un apkopojoša pētījuma par igauņu, latviešu un lībiešu etniskajiem, kultūras un saimnieciskajiem kontaktiem un savstarpējo ietekmi.

Pētījuma mērķis ir izziņāt Ziemeļkurzemes un Ziemeļvidzemes iedzīvotāju etnisko sastāvu un tā dinamiku, iespējami plaši atsedzot asimilācijas procesus, skaidrot atsevišķu etnosu iespējamās atšķirības saimnieciskajā darbībā un to iespējamo savstarpējo ietekmi, atklāt minēto reģionu kultūras tradīciju (svētku svinēšana, valoda u.c.) īpatnības, kā arī aprakstīt draudžu, izglītības iestāžu un biedrību darbību.

Lai sasniegtu pētījuma mērķus, ir nepieciešams izveidot plašu avotu bāzi. Tas savukārt prasa laikietilpīgas studijas Latvijas un Igaunijas avotu krātuvēs.

Rezultāti

2007. gadā bija paredzēts turpināt pētījumam nepieciešamo materiālu vākšanu Latvijas Valsts vēstures arhīvā, kā arī tos apstrādāt. Tas pārskata gadā arī ticis izpildīts. Turklāt avotu bāze papildināta arī Igaunijas Valsts arhīvā, Igaunijas Nacionālajā muzejā un Igaunijas Literatūras muzejā. Lai gan šajā gadā bija paredzēts sagatavot divus zinātniskus rakstus par pētījuma tēmu un iesniegt tos publicēšanai, ir sagatavoti un publicēšanai iesniegti trīs R. Blumbergas raksti (A. J. Sjögrens's Study of the Livs, 1846–1852; Lībiešu pirmās lasāmgrāmatas – ieskats tapšanas vēsturē; Garīgās literatūras izdevumi lībiešu valodā). Tā kā šī pētniecības projekta finansu un cilvēku resursi izrādījās ļoti ierobežoti, tad sākotnēji izvirzītos pētījuma mērķus nācās ierobežot, galveno uzmanību pievēršot lībiešu kultūras vēstures jautājumiem. Tie, ņemot vērā sabiedrības interesi par vienu no Latvijas pamattautām un daudzām līdz šim neizpētītām vai vāji izpētītām tēmām, tika uzskatīti par būtiskākiem. Pētījumi pārskata gadā tika veltīti lībiešu grāmatniecībai un izglītībai laika periodā līdz II pasaules karam.

Sastādīts kopsavilkums pētījuma daļai par lībiešu valodas mācīšanu 1920. un 1930. gados. 1923. gada rudenī pēc lībiešu sabiedriskās organizācijas Līvu savienības ierosinājuma Ziemeļkurzemes lībiešu ciemu (tradicionāli par lībiešu ciemiem uzskata Melnsilu, Kolku, Vaidi, Saunagu, Pitragu, Košragu, Mazirbi, Sīkragu, Jaunciemu, Lielirbi, Miķeļtorni un Lūžņu) skolās sāka fakultatīvi mācīt lībiešu valodu. 1920.–30. gados dažādos laikos šajos ciemos darbojās septiņas skolas – Melnsilā (šajā skolā lībiešu valoda necīgā lībiešu skaita dēļ netika mācīta), Kolkā, Saunagā (līdz 1935./36. mācību gadam šī skola atradās Vaidē), Mazirbē, Sīkragā, Lielirbē un Miķeļtornī. 1920. un 30. gados lībiešu valodu kā fakultatīvo priekšmetu caurmērā ik gadu mācījās virs simts skolēniem. Par lībiešu valodas skolotājiem dažādos laikos kopumā strādāja pieci lībieši – Kārlis Bernšteins, Pēteris Dambergs, Mārtiņš Lepste, Kārlis Stalte un Margarete Stalte, no kuriem pedagoģiska izglītība bija tikai diviem pirmajiem. Lai sagatavotu lībiešu valodas skolotājus un mācību līdzekļus, tika izmantota Igaunijas un Somijas radu tautu organizāciju palīdzība. Ar somu finansiālu atbalstu 1930. gados izglītību Jelgavas skolotāju seminārā ieguva lībieši P. Dambergs, Hilda Cerbaha un Alise Gūtmane. Par Somijā savāktajiem līdzekļiem tika izdota arī P. Damberga sastādītā lībiešu valodas mācību grāmata „Dzimtās valodas lasāmgrāmata skolai un mājai“.

Kopsavilkums pētījuma daļai par grāmatām lībiešu valodā un to tapšanas apstākļiem. Mateja evaņģēlijs, kā pagaidām zināms, laika ziņā ir gan pirmais garīgās literatūras izdevums, gan arī pirmā grāmata lībiešu valodā vispār (tas atsevišķos sējumos austrumlībiešu un rietumlībiešu izloksnē iznāca Londonā 1863. gadā). 1880. gadā Pēterburgā uz šo izdevumu pamata valodnieka F. J. Vīdemaņa redakcijā iznāca Mateja evaņģēlija trešais izdevums. Līdz nākamajām garīga satura grāmatām lībiešu valodā pagāja vairāk nekā pusgadsimts, un tās visas iespiestas Somijā. Somijas kristīgā biedrība Modinātājibiedrība (*Herättäjähdistys*) darbu pie Jaunās derības tulkošanas lībiešu valodā sāka 1930. gadā. Tulkojumu veica lībietis K. Stalte, un tas tika pabeigts 1934. gadā, kad sākās tā rediģēšana. Rediģēšanu galvenokārt veica somu filologs V. Kirele, uzklaušot arī mācītāja H. K. Ervies, Helsinku universitātes

teoloģijas studenta lībieša E. Volganska un somu valodnieka L. Ketunena ieteikumus. 1937. gadā iznāca lībiešu Jaunās derības pirmā daļu – evaņģēliji un apustuļu darbi (metiens bija 1500 eksemplāru, no kuriem iesēja 500). Pilns Jaunās derības izdevums iznāca tikai 1942. gadā. Garīgo dziesmu grāmatu lībiešu valodā (vēl viena Modinātāj biedrības iecere) tāpat tulkoja K. Stalte, un darbs pie tulkojuma sākās 1930. gadā. Garīgo dziesmu krājums ar Turku universitātes studentu apvienības organizētu finansējumu iznāca 1939. gadā. Tajā bija iekļautas 106 dziesmas, no kurām lielākā daļa bija K. Staltes tulkojumi un oriģināldarbi, kā arī deviņi citu lībiešu dzejnieku (D. Vālgamā, U. Kīnkamega, A. Bertholda, P. Damberga) atdzejojumi. Pirms Otrā pasaules kara iznāca vēl viena garīga satura grāmata lībiešu valodā, proti, 1936. gadā tika izdots Mārtiņa Lutera “Mazais katķisms”, ko lībiešu valodā tulkoja E. Volganskis. Pirmās piecas lasāmgrāmatas lībiešu valodā tika izdotas no 1920. līdz 1926. gadam Igaunijas pilsētā Tartu. Grāmatu izdošanu finansēja Igaunijas Akadēmiskā dzimtas valodas biedrība. Vislielākais ieguldījums to tapšanā ir folkloristam Oskaram Loritsam, kurš rediģēja visas lasāmgrāmatas, bet četras no tām sastādīja. Vienu lasāmgrāmatu (izdota 1923. gadā), kura veltīta pretalkoholisma tēmai, sastādījis lībietis Augusts Skadiņš. Lasāmgrāmatās publicēti dzejoļi, lībiešu folklorā un raksti par lībiešu vēsturi. Visi pētījumā aplūkoti izdevumi ir nozīmīgi ne tikai lībiešu un Latvijas kultūras vēstures kontekstā, bet arī plašākā mērogā, jo mūsdienās tie jau ir kļuvuši par lībiešu valodas rakstu pieminējamiem. Tie ir daļa no lībiešu valodas korpusa un neatsverams pirmavots valodniekiem visā pasaulē.

Secinājumi

Lai gan ierobežotie resursi nav ļāvuši sasniegt visus pētniecības projektā sākotnēji izvirzītos mērķus, tomēr jau paveiktais pie avotu bāzes izveidošanas (darbs tiks turpināts arī 2008. gadā) ļauj sagatavot zinātniskus rakstus par tēmām, kas līdz šim praktiski nav pētītas. Pētījumā līdz šim paveiktais vērtējams kā būtiskas iestrādes tālākajiem pētījumiem Latvijas etniskajā un kultūras vēsturē arī pēc šī projekta beigām.

Publikācijas

1. Blumberga R. Lībiešu valodas mācīšana Ziemeļkurzemes lībiešu ciemu skolās 20. gadsimta 20. un 30. gados. // LU Rakstu 708. sēj. „Valodniecība. Somugristika“ / Atb. red. A. Kalnača. – 37.–46. lpp.
2. Blumberga R. Lībieši. // Mazākumtautības Latvijā: Vēsture un tagadne / Sast. L. Dribins. – Rīga: Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts; Īpašu uzdevumu ministra sabiedrības integrācijas lietās sekretariāts, 2007. – 26.–41. lpp.
3. Blumberga R. Pēteris Dambergs – lībiešu skolotājs un kultūras darbinieks. // Lībiešu dzīve. = Līvōd jelāmi. = The Life of Livs. – Rīga: Līvō kultūr sidām; Neputns, 2007. – 7.–12. lpp. (Raksts publicēts latviešu, lībiešu un angļu valodā.)
4. Blumberga R. Lībiešu dzīve. Attēli. // Lībiešu dzīve. = Līvōd jelāmi. = The Life of Livs. – Rīga: Līvō kultūr sidām; Neputns, 2007. – 13.–28. lpp. (Attēlu anotācijas publicētas latviešu, lībiešu un angļu valodā.)
5. Lībiešu valodas un kultūras portālā www.livones.lv 2007. gadā publicēti 14 R. Blumbergas populārzinātniski raksti par lībiešu kultūru un vēsturi.

Konferences

1. Blumberga R. Pirmās lībiešu lasāmgrāmatas. – LU 65. konference, Somugristikas un baltistikas sekcija, Rīga, 2007. gada 16. februāris.
2. Blumberga R. Pētōr Damberg – osettaja ja kulttuurivaikuttaja (Pēteris Dambergs – skolotājs un kultūras darbinieks). – Lībiešu valodas un kultūras seminārs, Tartu universitāte, 2007. gada 4. maijs.
3. Blumberga R. Garīgās literatūras izdevumi lībiešu valodā. – Starptautiska konference „Tulkojums kā kultūrvēsturisks notikums. Bībeles tulkojumi: teorija, vēsture, mūsdienu prakse“, Rīga, 2007. gada 7. decembris.

Estonians, Latvians and Livs in North Kurzeme and North Vidzeme: Ethnic Structure of the Population, Traditional Occupations and Culture from the 19th to the Beginning of the 20th Century

The proposed tasks in the project are: to determine the ethnic structure of the population of North Kurzeme and North Vidzeme and the dynamics of this structure; to determine the characteristic features of the cultural traditions of these areas (festivities, language etc.), and to describe the activity of church parishes, educational institutions and societies, establishing what role, if any, was played by ethnic affiliation. The project envisages the preparation of a series of articles.

Keywords: ethnic and culture history of Latvia, the Liv people

Dr.vēst. **Guntis Gerhards**
Dr.vēst. **Rīta Grāvere**
Natālija Smotrova
Irēna Šmerliņa

Latvijas Universitāte, Latvijas vēstures institūts
Akadēmijas laukums 1, LV -1050, Rīga
e-pasts: guntis.gerhards@inbox.lv

Latvijas iedzīvotāju bioarheoloģiskā izpēte

Pēdējo gadu desmitos visā pasaulē plaši attīstījusies jauna, perspektīva vēstures nozare – bioarheoloģija, kuras izpētes objekts ir arheoloģiskajos izrakumos iegūtais antropoloģiskais materiāls un tās mērķis ir kopsakarības atrašana starp cilvēka bioloģiju un tā dzīvesveidu, skaidrojot dažādu vides faktoru ietekmi uz iedzīvotāju dzīves kvalitāti. Latvijas pētnieki tikai pēdējos gados pievērsušies šāda veida pētījumiem. Projektā atbilstoši mūsdienu zinātniskajām nostādnēm un tehnoloģiskajiem risinājumiem veikta arheoloģiskajos izrakumos iegūtā antropoloģiskā materiāla analīze. Pētījumā analizēta cilvēka un vides (ekoloģiskās, saimnieciskās, sociālās u.c.) mijiedarbība un tās sekas dažādos Latvijas aizvēstures un vēstures periodos. Izvērtēta bioarheoloģisko datu objektivitāte attiecībā uz vēsturiskajiem avotiem, veikta 19.gs. beigās un 20. gs. sākumā iegūto Latvijas iedzīvotāju fiziskās attīstības datu analīze saistībā ar gadsimta pārmaiņu procesiem.

Atslēgvārdi: bioarheoloģija, iedzīvotāji, gadsimta pārmaiņas, Latvija

Pētījuma mērķis ir rekonstruēt Latvijas seno iedzīvotāju dzīvesveidu un raksturot tā kvalitāti. Pētījuma uzdevums 2007. gadā bija Daugavas krastu 7. -18. gs. iedzīvotāju bioarheoloģiskā izpēte.

Mērķa sasniegšanas veids ir arheoloģiskajos izrakumos iegūtā antropoloģiskā materiāla bioarheoloģiskā analīze, vides ekoloģisko, saimnieciski ekonomisko, kulturālo un sociālo faktoru ietekmes noteikšana uz iedzīvotāju dzīves kvalitāti, atsedzot atsevišķu vēsturisko laikmetu tendences; bioarheoloģisko pētījumu datu salīdzināšana ar vēstures avotiem.

Mērķa realizācijai izmantoti LU aģentūras LU Latvijas vēstures institūta Bioarheoloģisko materiālu krātuvē esošo antropoloģisko kolekciju materiāli.

Ievads

Bioarheoloģija ir jauna vēstures nozare, kas pasaulē strauji attīstījusies 20. gs. beigās. Līdz šim paleoantropoloģiskie pētījumi aptvēra dažādus virzienus, piemēram, osteoloģiju, osteoarheoloģiju, kranioloģiju, odontoloģiju, paleodemogrāfiju utt. Ar bioarheoloģiju saprot arheoloģiskajos izrakumos iegūto cilvēka skeleta kaulu vispusīgu analīzi, pēc kuras iespējams rekonstruēt seno iedzīvotāju dzīvesveidu un raksturot tā kvalitāti. Līdz ar to izvērtējot antropoloģisko materiālu no bioarheoloģiskā viedokļa var saprast tādus notikumus agrāk dzīvojošo cilvēku dzīvē kā stress, slimības, ievainojumi, vardarbīga nāve, fiziskā aktivitāte, diēta, demogrāfiskie procesi u.c. Bioarheoloģija kļuvusi par vienu no galvenajiem pētniecības virzieniem antropoloģijā. Cilvēka un vides mijiedarbības tēma tiek pētīta daudzās pasaules valstīs. Uzkrāts milzīgs fakto materiāls par dažādu vēsturisko laikmetu iedzīvotājiem un viņu dzīves apstākļiem. Bioarheoloģija ir integrēta zinātne, kas plaši izmanto citu humanitāro, tehnisko un dabas zinātņu sasniegumus.

Pateicoties veiktajiem plašajiem arheoloģiskajiem izrakumiem Antropoloģisko pētījumu laboratorijas krātuves fondos savākts unikāls antropoloģiskais materiāls, kas pārstāv Latvijas iedzīvotājus laikposmā no vidējā mezolīta (7.g.t. pr.Kr.) līdz 18. gadsimtam ieskaitot. Līdz šim antropoloģisko pētījumu uzmanības centrā bija galvenokārt Latvijas iedzīvotāju etnoģenēzes un etniskās vēstures izpēte. Jaunu pētniecības koncepciju un metožu lietošana antropoloģiskā materiāla analīzē ļauj būtiski paplašināt informācijas apjomu par Latvijas senajiem iedzīvotājiem.

Uzsākot šī projekta realizāciju 2004. gadā bija nepieciešams izvērtēt Latvijas paleoantropoloģisko materiālu izmantošanas iespējas bioarheoloģisko pētījumu veikšanā. Iegūtie rezultāti parādīja šāda veida pētījumu zinātnisko nozīmīgumu, kā arī nepieciešamību uzsākt Latvijas iedzīvotāju bioarheoloģisko izpēti turpināt. Lai turpinātu līdzšinējās iestrādes un gūtu jaunas atziņas, 2007. gadā projekta ietvaros tika veikta Daugavas lejteces 7. -17. gs. iedzīvotāju paleopatoloģiskā izpēte. Izvērtējot Daugavas krastu viduslaiku iedzīvotāju (Mārtiņsalas, Ikšķiles, Sēlpils) un dzelzs laikmeta (Lejasbitēni) iedzīvotāju fiziskās attīstības, paleopatoloģiskos un demogrāfiskos datus risināts jautājums par viņu dzīves apstākļiem. Iegūti jauni dati par Rīgas 13. -14. gs. iedzīvotājiem. Turpinājās darbs pie Latvijas iedzīvotāju bioarheoloģisko datu reģistra izveides un tika pētītas gadsimta pārmaiņas

Galvenie rezultāti: Daugavas krastu 13. -17. gs. iedzīvotāju traumatiski kaulu bojājumi konstatēti tikai pieaugušajiem indivīdiem; traumu un ievainojumu raksturs liecina galvenokārt par militāriem konfliktiem, mazāk par iedzīvotāju ikdienas dzīvi. Lejasbitēnu 7. -10. gs. iedzīvotāju izpēte sniedza jaunus faktus par apbedīšanas tradīcijām saistībā ar indivīda sociālo statusu. Savukārt Jaunielas kapsētā apbedīto iedzīvotāju paleopatoloģiskās izpētes rezultāti papildina mūsu līdzšinējo priekšstatu par Rīgas 13. -14. gadsimta iedzīvotājiem. Traumas un

ievainojumi liecina, ka daļa apbedīto vīriešu, iespējams, ir Rīgas pilsētas un Livonijas ordeņa karā (1297. –1330.) kritušie un ievainotie. Kapsētas pērtajā daļā apbedītie pilsētas iedzīvotāji bijuši pakļauti pastiprinātai stresa ietekmei, kas saistāms ar viduslaiku vienkāršo sociālo slāņu rīdzinieku nelabvēlīgajiem dzīves apstākļiem (bieži kari, pārtikas trūkums un bads, slimības u.c.). Lai precīzāk izvērtētu šos procesus nepieciešams Jaunielas un citu Rīgas viduslaiku kapsētās iegūtā antropoloģiskā materiāla salīdzinošs paleopatoloģiskais raksturojums. Pētījumu šajā virzienā paredzēts turpināt, jo neskatoties uz vēsturiskajiem avotiem par biežajiem viduslaiku kariem, sērgām un badu, līdz šim maz zināmas un pētītas šādas apbedījumu vietas. Iegūti bioarheoloģiskie dati ir ļoti nozīmīgi turpmākajiem Latvijas dzelzs laikmeta, viduslaiku un jauno laiku iedzīvotāju dzīves apstākļu un kvalitātes pētījumos. Pētītās tēmas ietvaros analizēti 19. gs. otrās puses un 20. gs. pirmās puses iedzīvotāju fiziskās attīstības dati, apkopojot historiogrāfiskos datus un tendences. Šīs problēmas aspektā izvērtēti un salīdzināti 19. gs. beigās un 20. gs. pirmajā pusē iegūtie antropoloģiskie dati, raksturojot gadsimta pārmaiņu tendences Latvijā. Īpaša nozīme pievērsta bērnu un pusaudžu fiziskās attīstības tendencēm. Turpināts pētījums par Latvijas antropoloģijas vēsturi, kas varētu būt nozīmīga ne tikai speciālistiem: arheologiem, vēsturniekiem, antropologiem, bet arī studentiem, muzeju un izglītības darbiniekiem.

2007. gadā tika turpināta Latvijas iedzīvotāju bioarheoloģiskās datu bāzes veidošana atbilstoši pieņemtajiem starptautiskajiem standartiem (*Standards for Data Collection from Human Skeletal Remains*), kas ir viens no galvenajiem priekšnoteikumiem, lai Latvijas pētījumu dati tiktu iekļauti starptautiskajās datu bāzes un būtu iespējams pretendēt uz starptautiskiem sadarbības projektiem un pētījumu grantiem. Tāpēc tika turpināta krātuves fondos esošo osteoloģisko kolekciju sistematizācija un vienota bioarheoloģisko datu elektroniska reģistra izveide. Ievadīti dati par Daugavas krastu viduslaiku iedzīvotājiem. Darbs pie bioarheoloģisko datu reģistra tiks turpināts. Pamatojoties uz 2004. –2007. gadā projektā iegūtajiem datiem, sagatavots studiju kurss „Bioarheoloģija” (G. Gerhards), kas apstiprināts LU Vēstures un filozofijas fakultātē, kā izvēles kurss vēstures bakalaura studiju programmā (Vēst 2099).

Sadarbība ar citiem projektiem un programmām: 1) LZP grants Nr. 05.1371. „Arheoloģisko, antropoloģisko, etnogrāfisko un dendrochronoloģisko kolekciju zinātniskā apstrāde un saglabāšana Latvijas kultūrvēsturei” . Sadarbība norisinājās saistībā ar antropoloģiskās krātuves kolekciju (Sv. Ģertrūdes kapsētas, Veselavas u.c.) bioarheoloģisko izpēti, datu reģistra veidošanu, iegūto rezultātu publicēšanu. 2) Valsts pētījumu programma „Letonika: pētījumi par vēsturi, valodu un kultūru”. Sadarbības rezultātā publicēts pētījums par seno iedzīvotāju diētas rekonstrukcijas iespējām; nolasīti referāti Letonikas II kongresā.3) LU zinātniski pētnieciskā projekta Nr. 2007/ZP -36 „Baltu izcelsme, tālākā diferenciacija un attīstība” ietvaros piedalīšanās zinātniskās ekspedīcijās Latvijā; nolasīts referāts starptautiskā zinātniskā konferencē.4) LZP starpnozaru projekts „Latvijas kultūrtelpa Eiropas kontekstā” Nr. 06.0043 sadarbībā veikts pētījums par Rīgas 13. -14. gs. iedzīvotājiem. 5) daļība starptautiskā projektā “A history of health in Europe from the late Paleolithic era to the present” (projekta vad. prof. R. Steckel, Ohaijo Universitāte, ASV), darba grupas seminārā nolasīts referāts.

Sadarbība ar citām zinātniskajām un kultūras institūcijām:1) starptautiska sadarbība ar Viļņas Universitātes Medicīnas fakultāti (prof. R.Jankausks). Zinātniskās kvalifikācijas celšana, jaunu pētniecības metožu apguve. Uzsākta Baltijas iedzīvotāju bioarheoloģisko datu ieguve un apstrāde. 2) sadarbība ar Latvijas Valsts Pieminekļu Inspekciju, Latvijas Nacionālo Vēstures muzeju, Rīgas Vēstures un Kuģniecības muzeju, Arhitektoniskās izpētes grupu 2007. gada arheoloģiskajos izrakumos iegūtā antropoloģiskā materiāla bioarheoloģiskajā izvērtēšanā. Iesniegti pārskata ziņojumi par Veselavā, Rīgā Brīvības ielā, Vīlandes bun Kr. Valdemāra ielā iegūto antropoloģisko materiālu.

Lai turpinātu Latvijas iedzīvotāju bioarheoloģisko izpēti, atbilstoši mūsdienu metodiskajam līmenim, nepieciešamas dažādas kaulu bioķīmiskās analīzes (radiokarbons datējumi, izotopu noteikšana, mikroelementu, DNS analīzes u.c.). Diemžēl granta finansiālās iespējas jau gadiem ilgi neļauj veikt šāda veida pētījumus (gadā nepieciešams papildus finansu līdzekļi 3000 – 5000 Ls apjomā).

Jaunu pētniecības koncepciju un metožu lietošana antropoloģiskā materiāla analīzē ļāvusi būtiski paplašināt informācijas apjomu par Latvijas senajiem iedzīvotājiem.

Publikācijas

1. Gerhards G. Traumatic lesions in human osteological remains from Daugava area (7th -17th c. AD) // *Archaeologia Baltica (Weapons, Weaponry and Man in memoriam Vytautas Kazakevičius, ed. by A. Bliujienė)*. –Klaipeda, 2007, -Vol. 8. –P. 360 –367.
2. Grāvere R. Latviešu fiziskā tipa izmaiņas 19. gs. otrā pusē un 20. gs. pirmajā pusē (historiogrāfija un tendences)// *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*. 2007. –Nr. 4. –34. –49.lpp.
3. Grāvere R. LU Anatomijas institūta un Latvijas Kultūras fonda sadarbības projekti 20. gs. divdesmitajos un trīsdesmitajos gados // *Acta Medico-Historica Rigensis*. 2007. –Volumen VIII (XXVII). –264. –271.lpp.
4. Grāvere R. 1931. gada Bauskas latviešu antropoloģiskie pētījumi un „krieviņu” problēma antropoloģijā // *Latvijas Universitātes raksti. Zinātņu vēsture un muzejniecība*. –Rīga, 2007. -704. sējums. -53. -61. lpp.
5. Grāvere R. Dažas Kurzemes etniskās vēstures problēmas un kursenieki antropoloģiskā skatījumā // *Kursenieki mainīgajā pasaulē*. –Rīga: LU apgāds. -2007. -14. -20. lpp.
6. Grāvere R. No etnosa uz tautu un nāciju // *Es skrēju pār dzīvi un kļuvi par dzeju...: Aspazija un Rainis šodienas skatījumā*. –Rīga, 2007. -7. –29. lpp.

7. Gerhards G., Jankauskas R., Palubeckaite Z., Zariņa G. Paleopathology of Mesolithic-Neolithic Zvejnieki (Latvia) Population //Baltic morphology 4th Scientific Conference, 19 -20 November, 2007: abstract book. –Rīga: RSU, 2007. –P. 13.
8. Gerhards G. Ko liecina antropoloģiskais materiāls par seno iedzīvotāju uzturu //Latviešu tradicionālā virtuve. Latvijas Nacionālā Vēstures Muzeja raksti, 13: Antropoloģija, etnogrāfija, folkloristik, vēsture. – Rīga, 2007. – 11. –22. lpp.

Nolasītie referāti

1. Gerhards G. Medieval anthropological collections from Latvia // Starptautisks darba grupas seminārs. –Vilņa, 3-6. aprīlis.
2. Gerhards G., **Jankauskas R., Palubeckaite Z., Zariņa G.** Paleopathology of Mesolithic-Neolithic Zvejnieki (Latvia) Population // Baltijas 4. morfologu zinātniskā konference, Rīga 19. -20. novembris.
3. Gerhards G. Ventspils un tās apkārtnes iedzīvotāju veselība Kurzemes un Zemgales hercogistes laikā // Kurzemes un Zemgales hercogiste: lokālais, reģionālais un globālais, Ventspils 9. -10. novembris.
4. Grāvere R. Sibīrijas latvieši antropoloģiskā skatījumā //Balti un slāvi: vēsturiskā perspektīva un mūsdienas ”.- Rīga, 29. oktobris.
5. Grāvere R. Vācbaltu devums Latvijas antropoloģijā // LU 65. zinātniskā konference. –Rīga, 27. -29. janvāris.

Bioarchaeological investigations of the Inhabitants of Latvia

Bioarchaeology is a new branch of history, which saw rapid development around the world at the end of the 20th century. Bioarchaeology refers to comprehensive analysis of human skeletal remains recovered in the course of archaeological excavation, permitting the reconstruction of the way of life of people in the past and assessment of the quality of life. The assessment of anthropological evidence from a bioarchaeological perspective permits an understanding of such events among people of the past as stress, disease, injury, violent death, physical activity, diet, demographic processes, etc.

The aim of the project is to characterise the 13th–17th century inhabitants of the Daugava River area from a bioarchaeological perspective and assess the traumatic lesions data for these people, in order to give a more objective picture of their living conditions. The study makes use of the material kept in the Repository of Bioarchaeological Material of the Institute of Latvian History.

Keywords: bioarchaeology, inhabitants, secular changes, Latvia

Latviešu tekstiliju attīstības vēsture Eiropas kultūrvēstures kontekstā **The developmental history of Latvian textiles in the context of European cultural history**

Atslēgvārdi: tekstilijas, aušana, tradicionālais tautas tērps, ornamenti.

Ievads

Pētījuma „Latviešu tekstiliju attīstības vēsture Eiropas kultūrvēstures kontekstā” **mērķis** ir veikt darbu pie vispusīgas tekstiliju attīstības vēstures pilnveidošanas, akcentu liekot uz pirmavotu studijām un salīdzinošiem pētījumiem Latvijā un ārvalstīs par laika posmu 19.gs.beigām – 20.gs.

Pētījuma objekts, rezultāti

Salīdzinot Latvijas materiālu ar Vidus – un Austrumeiropas tautu tekstilijām, ir iespēja noteikt to vietu Eiropas tautu tradicionālajā kultūrā.

Pētījuma izpildītājas Dr. hist. Aija Jansone un Dr. hist. Anete Karlsonē par mērķi ir izvirzījušas noskaidrot minēto kultūru mijiedarbību un tās intensitāti Latvijā, kā arī precizēt hronoloģiju (kad ?) un apstākļus (kā, cik lielā mērā ?), kādos Latvija iekļāvās Austrum un Vidus Eiropas kultūras apritē. Izzināt, kas to veicināja vai kavēja, kā arī, ko latvieši aizguva, un kādu ieguldījumu gūtā pieredze deva lokālo savdabību veidošanā.

Tiek pētītas sekojošas tēmas:

1. apģērba vēsture, tā darināšana un rotāšana, pārejas periodā no tradicionālā tautas tērpa uz pilsētas tipa apģērbu;
2. tradicionālo aušanas paņēmienu izmantošana apģērba darināšanā Latvijā;
3. pētījumi ornamenta vēsturē: rotājošie raksti tekstilijās.

Latviešu tekstiliju attīstības vēsture ir ļoti plaša tēma, un lai veiktu pētījumus nepieciešamas plašs un daudzpusīgs salīdzinošais etnogrāfiskais materiāls. Tāpēc arī 2007. gadā turpinājās materiālu vākšana zinātniskajās ekspedīcijās, muzeju krātuvēs un bibliotēkās. A.Jansone vāca materiālus: Latvijas Nacionālā vēstures muzejā, Latvijas etnogrāfiskajā brīvdabas muzejā, LU Latvijas vēstures institūta Etnogrāfisko materiālu krātuvē, kā arī etnogrāfu zinātniskajās ekspedīcijās Vidzemē - Madonas raj. Ļaudonas un Mētrienas pagastos (09.-15. jūlijam) un Kurzemē - Liepājas raj. Rucavas un Dunikas pagastos (06.-08. 06. un 21.-23.09.). Paralēli minētajai tēmai, A.Jansone ir aizsākusi jaunu tēmu par daiļamatniecības attīstības gaitu Latvijā 20. gadsimtā, ir izstrādāta aptaujas anketa „Tradicionālais un laikmetīgais mūsdienu latviešu tautas lietišķajā mākslā” un iegūti jau pirmie aptaujas rezultāti. Jaunā materiāla apguvē ļoti svarīga bija Latviešu lietišķās mākslas izstāžu ekspozīciju foto fiksēšana, kas dos iespēju detalizētāki pievērsties mūsdienu tautas lietišķās mākslas jautājumu izpētei.

Liela nozīme ir salīdzinošajam materiālam, kurš 2007. gadā tika iegūts ārvalstu muzejos Grieķijā (Volos, Saloniki, Meteora), Norvēģijā (Bergene), Bulgārijā (Sofijā, Plovdivā, Samakovā) un Malaizijā (Kuala Lumpurā un Penangā). A.Karlsonē vāca materiālus Latvijas Nacionālā vēstures muzejā, Rīgas vēstures un kuģniecības muzeja filiālē – Latvijas Foto muzejā, arī Valmieras, Alūksnes, Liepājas un Ventspils muzeju krātuvēs, kā arī ASV (Vašingtonā un Kalamazū).

Jauniegūtās zināšanas dod jaunu faktisko materiālu dažādu tekstiliju pastāvēšanas laika precizēšanai, to darināšanas, rotāšanas un valkāšanas laika datēšanai. Ir uzietas jaunas paralēles un līdzības par tekstilijām pie tuvākiem un tālākiem kaimiņiem, kas ļauj skaidrot dažādus vēstures faktus un kultūras kontaktus. Jauniegūtais materiāls tiek iestrādāts topošās publikācijās (zinātniskajos rakstos un monogrāfijās), kas nākotnē papildinās latviešu kultūras vēstures un etnogrāfiskās literatūras klāstu. Tajās tiek atsegta latviešu tekstiliju attīstības gaita, vieta un loma Eiropas kultūras vēstures kontekstā 3 gadsimtu garumā (18.- 20.gs.), skaidrota Latvijas tekstiliju attīstības gaita, mainoties sociālekonomiskai situācijai, kā arī kultūras sakaru virzieni.

Salīdzināšanai tiek izmantoti pieejamie pirmavoti Latvijā un plašs Vidus- un Austrumeiropas tautu kultūrvēstures materiāls. Projekta izpildītājas jau ir vākušas materiālus par minēto tēmu Somijā, Zviedrijā, Dānijā, Norvēģijā, Igaunijā, Polijā, Čehijā, Slovākijā, Ungārijā, Rumānijā, Bulgārijā, Grieķijā, Turcijā, Maltā, ASV, Kanādā, Ķīnā, D-Korejā un Malaizijā. Materiālu vākšana ārvalstīs, paplašina salīdzināmā materiāla klāstu, kā arī veicina zinātnisko sadarbību ar kolēģiem (speciālistiem) citās zemēs, rezultātā rodas radoši un tālejoši zinātniskie kontakti un sadarbība, kas tikai pozitīvi sekmē granta izpildītāju profesionālo izaugsmi, papildina latviešu tautas tekstiliju vēstures pētniecības konceptuālo un teorētisko pieredzi, bagātina zinātnisko terminoloģiju un pētniecības metodisko bāzi. 2007.gadā sekmīgi turpinājās 2006.g. janvārī aizsāktais starptautiskais projekts ar Bulgārijas ZA Folkloras institūtu: „Этническое и национальное в традиционной и современной культуре Болгарии и Латвии в период глобализации”. Projekta vadītāja A.Jansone.

Zinātniskajās publikācijās tiek:

1. atsegti līdz šim nepētīti aspekti latviešu tekstiliju vēsturē, to vieta un loma Eiropas kultūras vēstures kontekstā vairāku gadsimtu garumā (18.- 20.gs.);

2. skaidrota Latvijas tekstiliju attīstības gaita, mainoties sociālekonomiskajai situācijai 19. gs. nogalē, kā arī kultūras sakaru virzieni, tiek parādīta Latvijas vieta vispārējās Eiropas kultūras attīstības ķēdē;
3. iestrādāts jauniegūtais Vidus- un Austrumeiropas, Skandināvijas tautu kultūrvēstures materiāls.

A.Jansone . Sadarbībā ar V/A Tautas mākslas centrs un KKF atbalstu vada konsultāciju programmu „Nacionālā identitātes simbola – tradicionālā tautas tērpa saglabāšana Latvijas novados”, kā ietvaros ir noorganizētas un novadītas semināru nodarbības un nolasītas sekojošas lekcijas:

- Valmierā, 19. septembrī „Vidzemes novada tradicionāla tautas tērpa attīstības vēsture”.
- Rīgas rajona klausītājiem 25. septembrī „Tradicionāla tautas tērpa attīstība Rīgas apkārtnē”.
- Valmierā, 09.oktobrī „Vidzemes novada tradicionāla tautas tērpa attīstības vēsture”.
- Ogrē 10.oktobrī „Tradicionāla tautas tērpa attīstība Vidzemē un Rīgas apkārtnē”.
- Ventspilī, 14. novembrī „Kurzemes novada tradicionāla tautas tērpa attīstības vēsture”.
- Balvos, 21. novembris „Tradicionāla tautas tērpa attīstība Latgalē”.
- Rīgā, V/A TMC 19. septembris „Tradicionālā tautas tērpa vēsture Vidzemē”.
- Rīga, V/A TMC 03.oktobris „Tradicionālā tautas tērpa attīstība Kurzemē”.
- Rīga, V/A TMC 23.oktobris „Tradicionālā tautas tērpa attīstība Latgalē”.
- Rīga, V/A TMC 07. novembris „Tradicionālā tautas tērpa attīstība Augšzemē un Zemgalē”.
- Rīga, V/A TMC 20. novembris „Pilsētas tipa apģērba attīstība Latvijā 19.gs. 2. pusē”.

Secinājumi, priekšlikumi, ieteikumi

Jauno zināšanu aktualitāti un nepieciešamību tautas mākslas saglabāšanā mūsdienās Latvijā lielā mērā ir noteikusi 135 gadus pastāvošā tradīcija rīkot Vispārējos Latviešu Dziesmu svētkus, kurus ar 2003. gada 7. novembri UNESCO starptautiskā žūrija iekļāva „Cilvēces mutvārdu un nemateriālās kultūras šedevru sarakstā”. Tas uzliek valstij pienākumus uzņemties atbildību par sava kultūras mantojuma saglabāšanu, kura procesā ar jauniem pētījumiem ir jāiekļaujas arī zinātniekiem.

Pētījumi par dažādām apģērba vēstures, aušanas un rokdarbu attīstības problēmām un aspektiem Latvijas teritorijā, lasītājiem un lekciju klausītājiem, īpaši jaunajai paaudzei, palīdzēs pareizi orientēties kultūras vēsturē, cels nacionālo pašapziņu un radīs interesi par savas tautas saknēm, kā arī veidos Latvijas atpazīstamību starptautiskajā zinātniskajā aprītē.

Jauniegūtās atziņas varēs izmantot skolu mācību līdzekļu sastādīšanā, jaunu tekstiliju apģērba vēstures metodisko līdzekļu izdošanā. Minētie metodiskie līdzekļi un mācību grāmatas ir ļoti nepieciešamas mūsu daļamata meistariem, V/A Tautas mākslas centra organizēto pasākumu, ka arī Kultūras Ministrijas jaunās mērķprogrammas „Nemateriālās kultūras vērtību reģistrs” izveides un darbības idejiskajam pamatojumam, atbilstoši mūsdienu zinātnes atziņu līmenim. Jaunās zinātniskās publikācijas būs nenovērtējams salīdzināmais materiāls citzemju tekstiliju pētniekiem.

Publikācijas 2007.g.

Zinātniskie raksti:

1. Jansone.A. Krustpils – type villaines – shawls in a European cultural context.// Costume: Design and Decoration. ICOM's Costume Committee. Proceedings from the 58th Annual Conference 9-13 October 2006. Copenhagen, Denmark and Lund, Sweden.- Denmark, 2007.-P. 140 – 145.
2. Jansone A. Paralēles latviešu un poļu tradicionālajā tautas tērpā.// Poļu kultūras zīmes Latvijā.- R., 2007., 8.- 25. lpp.
3. Karlson A. Ievirzes pārdomas par 19. Gs. nogales un 20. Gs. sākuma fotoattēliem kā avotu apģērba vēstures pētīšanai Latvijā?//LZA Vēstis. – A-daļa. - 2007.-Nr. 3- 24.-37.lpp.

Populārzinātniskie raksti u.c.

1. Jansone A. Tradicionālā tautas tērpa komplektēšanas principi un vērtēšanas kritēriji.//Programmas „Tautas nemateriālās kultūras mantojuma apzināšana, dokumentēšana un saglabāšana.- V/A TMC, 2007.- 18.- 43. lpp.
2. Jansone A. Ieteikumi latviešu tradicionālā tautas tērpa komplektēšanā.- V/A TMC,
3. 2007.- 34 lpp.
4. Jansone A. ICOM Kostīmu komitejas gadskārtējā konference Kopenhāgenā un Lundā.// LVIŽ. 2007. Nr. 1. - 172. – 175. lpp.

Konferences, semināri

1. A.Jansone 9.-13. 05. 2007 piedalījās “The 4th IOV-UNESCO World Meeting "Cosmo Echo–Consonance of People of the World" & 2007 IOV Ģenerālā Asamblejā, Grieķijā (Atēnas un Volos).
2. A.Jansone 13. - 22.10.2007. sadarbības projekta „Tradicionālais un laikmetīgais bulgāru un latviešu ikdienas kultūrā globalizācijas laikmetā” ietvaros brauca uz Sofiju, lai piedalītos Bulgāru-Rumāņu zinātniskā konferencē „Dienvidaustrumu Eiropa: kultūras transformācija un perspektīvas”, kā arī lai tiktos ar projekta vadītāju (no Bulgārijas puses) Jekaterinu Anastasovu un projekta dalībnieci Ivu Stanojevu, un precizētu pētnieciskā darba metodes un mērķus, kā arī apspriestu izstrādāto aptaujas anketu saturu.
3. A.Jansone (27.11. – 10.12.2007.) brauca uz Malaizijas Universitāti (Kuala Lumpurā) un Ansted Universitāti Penangā, lai tiktos ar kolēģiem, vāktu materiālus par tekstiliju vēsturi un piedalītos “Ansted University

Fellowship Gathering and Awards Presentation". A.Jansonei Ansted Universitātē tika piešķirts konsultatīvās padomes goda biedra nosaukums „An Honorary Member of the Ansted University Advisory Council.” par ieguldījumu zinātnē un 3 savu monogrāfiju dāvinājumu Ansted Universitātes bibliotēkai, kā arī potenciālai zinātniskās programmas „Social Responsibility” sadarbības partnerei.

4. A.Karlsonē 5.-12. 08. 2007. ar priekšlasījumiem par "Apģērba attīstību Latvijā" piedalījās latvisko ģimeņu nometnē "3x3 Gaņzerā" (ASV),
5. A.Karlsonē 19.-26.08.2007., . ar priekšlasījumiem par "Apģērba attīstību Latvijā" piedalījās latvisko ģimeņu nometnē "3x3 Katskilos" ASV.

Nolasītie referāti:

1. A.Jansone. Referāts „Tekstilijas J. Akurātera kolekcijā - Rakstniecības, teātra un mūzikas muzeja krājumā”, konference „Dzejnieks un dzīves telpa”, Rīgā J.Akurātera muzejā 12.01.2007.
2. A.Jansone. Referāts (angļu val. – viesiem no Portugāles) „Latviešu pūrs un tā sastāvdaļas”.27.07.2007. Lielvārdes muzejā.
3. A.Jansone. Referāts „Tautas lietišķās mākslas virzība 20.gs. 2. pusē”. Rīga, Latvijas Nacionālā vēstures muzejā konference „Tautas lietišķā māksla Latvijā”, 2007.g. 14. decembrī.
4. A.Karlsonē Tukuma Vēstures un mākslas muzejā zinātniski praktiskais seminārs "Jostas un prievītes Latvijā, to darināšanas tehnikas".25.09.2007.
5. A.Karlsonē Jēkabpils Vēstures muzejā lekcija: "Tradicionālais un modernais Augšzemē 19.gs. otrajā pusē".15.11. 2007.
6. A.Karlsonē latviešu draudzes namā Vašingtonā nolasīja lekciju "Tautas tērpa attīstība cauri laikiem." 28.08.2007.

Dr.vēst. **Mārīte Jakovļeva**
Dr.vēst. **Muntis Auns**
Dr.vēst. **Margarita Barzdeviča**
Maģ.vēst. **Anita Čerpinska**

Latvijas Universitāte, Latvijas vēstures institūts
Akadēmijas lauk. 1, LV-1050, Rīga
e-pasts: marite@lza.lv

Latvijas agro jauno laiku aktuālās problēmas: sabiedrība, politika, ekonomika (16–19. gs.)

Projekta mērķis visam tā izstrādes periodam (2006.–2009. g.) ir jaunu faktu un zināšanu ieguve par attiecīgā perioda Latvijas vēsturi; jaunu vēstures avotu izpēte un ievadīšana zinātniskajā apritē; iepazīšanās ar jaunāko ārvalstu zinātnisko literatūru un pētniecības metodēm, to pielietošana Latvijas avotu pētniecībā un apstrādē.

Projekta uzdevums 2007. gadā: Turpinot iepriekšējā gadā iesākto darbu, veikt pētījumus Latvijas un ārvalstu dokumentu krātuvēs un bibliotēkās; izstrādāt publikācijas, referātus, enciklopēdiju šķirkļus utt., izmantojot pētījumu gaitā iegūtos faktus, atziņas un secinājumus.

Projekta raksturojums: Lai Latviju uztvertu kā līdzvērtīgu partneri, nepieciešami ne tikai panākumi saimnieciskajā jomā, bet arī laika prasībām atbilstoša kultūras vide. Tā savukārt nav iedomājama bez tautas un valsts vēsturiskā mantojuma apzināšanas. Līdzīgu ainu mēs varam vērot visā Eiropā, kur pēdējos gados tiek pievērsta pastiprināta uzmanība vēstures pētniecībai reģionu līmenī, kas ļauj to iedzīvotājiem identificēties ar savu apdzīvoto telpu un smelties no šīs identitātes pašvērtības un kopības apziņu. Tā kā Latvijas vēsture līdz pat Latvijas Republikas izveidošanai ir izteikta reģionu vēsture, kuras ietekme jūtama vēl arī šodien, tad līdz ar to ir arī nepieciešama un attaisnojama reģionālā pieeja vēstures pētniecībā. Līdzšinējā Latvijas vēstures historiogrāfijā viduslaiku un jauno laiku pētniecībā dominē nacionāli valstiska pieeja, kuru spēcīgi ietekmējušas attiecīgas ideoloģiskas nostādnes un kaimiņvalstu historiogrāfiskās nostādnes, tādējādi bieži vien atstājot novārtā katram reģionam raksturīgās īpatnības. Taču koncentrējoties uz vēsturisko pārmaiņu izpēti reģionālā līmenī, iespējams noskaidrot, kādas pārmaiņas notikušas konkrētajā telpā, kāda ir šo pārmaiņu dinamika, izplatība un norises formas. Savukārt mikrolīmenī aprakstot notiekošās pārmaiņas, dažādi politiskās, ekonomiskās, sociālās un kultūras vēstures aspekti tiek savstarpēji saistīti, tādējādi iegūstot sintētisku un starpdisciplināru skatījumu uz sabiedrības attīstības procesiem. Līdz ar to tiek radīts pamats apkopojošiem un sintezējošiem pētījumiem.

Projekta realizācija: Iesāktā projekta ietvaros 2007. gadā notika jaunu, līdz šim pētniecībā neizmantotu vēstures avotu meklēšana, vākšana un apstrāde Latvijas Valsts vēstures arhīvā, tāpat arī tika pārskatīti un pārvērtēti zinātniskajā apritē jau zināmi avoti. Darbs tika veikts galvenokārt ar dokumentiem no Kurzemes hercogu, Rīgas un Baltijas gubernatoru, Jelgavas literatūras un mākslas biedrības, Baznīcu vizitāciju protokolu un Muižu dokumentu fondiem. Notika arī pētniecisks darbs bibliotēkās. Padziļināta uzmanība tika pievērsta vairākiem Kurzemes hercogistes vēstures jautājumiem, 1812. gada kara notikumiem Latvijas teritorijā, Turaidas un Krimuldas novada vēsturiskās ģeogrāfijas aspektu analīzei pēc Rīgas arhibīskapijas 1550. un 1564. gada vaku grāmatām, 1797. gada iedzīvotāju revīzijas datu analīzei u. c. Uz iegūto materiālu bāzes izstrādātas vairākas publikācijas, daļa no kurām tiks publicēta 2008. gadā, bez tam vairāki raksti pieņemti publicēšanai ārzemēs (piemēram, Vācijā, Lietuvā, Krievijā), nolasīti referāti semināros un konferencēs, t. sk., starptautiskās. Projekta dalībnieki arī aktīvi piedalās Latvijas enciklopēdijas sastādīšanā gan ar rakstiem, gan arī ar konsultācijām. Kopumā darbs virzās kā plānots, taču zināmas problēmas rada arhīva darba specifika (nepilnības dokumentu sakārtojumā, avotos esošo ziņu fragmentārisms), kas atsevišķos pētījumu virzienos prasa lielu laika patēriņu. Pētījumi par viduslaiku un agro jauno laiku periodu vispār ir daudz sarežģītāki un laikietilpīgāki nekā par 20. gadsimta vēsturi, jo vēstures avoti sastādīti vācu, latīņu, zviedru, franču, poļu, krievu valodās, tie ir dažādos rokrakstos un prasa specifiskas zināšanas paleogrāfijā, bet informācijas izvērtēšanai ir nepieciešama pētnieciskā darba pieredze un plašs ieskats pastāvošajā historiogrāfijā. Tāpēc šādus pētījumus spēj veikt vienīgi augstas klases speciālisti, kuru Latvijā ir ļoti maz un kuri koncentrējas galvenokārt Latvijas vēstures institūtā. Taču nepietiekami piešķirtie finansiālie līdzekļi, kas nesedz ar projekta realizāciju saistītās izmaksas, kavē nepieciešamo pētījumu veikšanu, sevišķi tas sakāms par darbu ārvalstu avotu krātuvēs. Nākamajā gadā tiek plānots darbs jau iesāktajos pētniecības virzienos, tai skaitā A. Čerpinska strādā pie doktora disertācijas. Bez tam tiek domāts par 1797. gada revīzijas sarakstu ievietošanu datu bāzē internetā vai izdošanu diskā.

Publikācijas 2007. gadā:

1. Auns M. Ziemeļkurzemes krogi 18. gadsimta beigās. // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls [LVIŽ]. – 2007. – Nr. 1. – 155.–158. lpp.
2. Jakovļeva M. Karadarbība Kurzemes hercogistē un Lietuvas pierobežā Lielā Ziemeļu kara sākumā (1700. g. februāris–1703. g. maijs). // LVIŽ. – 2007. – Nr. 2. – 42.–72. lpp.

3. Jakovļeva M. Die Beziehungen zwischen dem Herzog Jakob von Kurland und Russland. // Forschungen zur baltischen Geschichte. – Bd. 2. – [Tartu] 2007. – S. 24–56.
4. Čerpinska A. Rīga 1812. gada kara priekšvakarā un kara laikā: pilsēta un cietoksnis. // LVIŽ. – 2007. – Nr. 4. – 17.–33. lpp.
5. Čerpinska A. Kurzeme un Zemgale Krievijas impērijas kara plānos 1812. gadā. // Ģ. Eliasa Jelgavas Vēstures un mākslas muzejs. – III. – Jelgava, 2007. – 62.–65. lpp.
6. Čerpinska A. Rīgas priekšpilsētu dedzināšana 1812. gadā. // Jaunas idejas un pieejas vēstures izpētē II. Latvijas vēstures studentu 2. konferences raksti. – Daugavpils, 2007. – 7.–22. lpp.
7. Черпинска А. Помощь британского флота при обороне Риги в 1812 г. // Отечественная война 1812 года. Источники, памятники, проблемы. Материалы XIV Всероссийской конференции Бородино, 4-6 сентября 2006. – Можайск, 2007 – с. 176–184.
8. Jakovļeva M. Grāmatas apskats: Ralph Lansky. Geschichte der Familien Lansky/ Lantzky, insbesondere der deutschbaltischen Zweige. Zugleich ein Beitrag zu interethnischen Beziehungen im Baltikum. – Darmstadt 2006. – 218 S. (Baltische Ahnen- und Stammtafeln. Sonderheft 31.). // LVIŽ. – 2007. – Nr. 2. – 205.–206. lpp.
9. Jakovļeva M. Apraksts par konferenci: 18. Baltijas seminārs Līneburgā “Dzīve laukos – Baltijas provinces agrajos jaunajos laikos”. // LVIŽ. – 2007. – Nr. 2. – 163.–165. lpp.
10. Auns M. Recenzija, kopā ar L. Dumpi: Brotze J. Chr. Estonica. // LVIŽ. – 2007. – Nr. 1. – 192.–195. lpp.
11. Auns M. J. K. Broces “Monumente”. Puse darba paveikta. // LVIŽ. – 2007. – Nr. 4. – 109.–112. lpp.

Referāti:

1. Čerpinska A. Kurzemes hercogistes ēnā: Kurzemes guberņas iedzīvotāju lojalitātes jautājums 1812. gada karā. Referāts starptautiskā konferencē “Kurzemes un Zemgales hercogiste: lokālais, reģionālais un globālais.” Ventspilī, 2007. g. 10. novembrī.
2. Barzdeviča M. Izmaiņas kurzemnieku sadzīvē 17.–18. gs. Referāts starptautiskā konferencē “Kurzemes un Zemgales hercogiste: lokālais, reģionālais un globālais.” Ventspilī, 2007. g. 9. novembrī.
3. Jakovļeva M. Kurzemes hercogistes laika dokumenti par piekrastes iedzīvotājiem un viņu darbību. Referāts Letonikas 2. kongresā Rīgā. Dalība 1. Sekcijā “Letonikas avoti: Latvijas piekraste”. 2007. g. 29. oktobrī.
4. Jakovļeva M. Ieskats Kurzemes hercogistes reliģiskajā dzīvē. Referāts Ģ. Eliasa Jelgavas Vēstures un mākslas muzejā konferencē “Protestantiskajam kultūras mantojumam Zemgalē 440.” 2007. g. 25. oktobrī.
5. Čerpinska A. Ģenerālleitnants Essens kā Baltijas ģenerālgubernators 1812. gadā. Referāts konferencē Malojarslavļā (Krievijā), 2007. g. 20. oktobrī.
6. Jakovļeva M. 1,5 stundas gara lekcija par Kurzemes hercogistes vēsturi 3. letonistu seminārā Padures pag. Struņķukrogā, kuru organizēja LU Matemātikas un informātikas institūta Mākslīgā intelekta laboratorija. 2007. g. 13. augustā.
7. Čerpinska A. 18. gs. beigū un 19. gs. sākumā Rīgas militārais tēls J. K. Broces zīmējumos. Referāts konferencē Maskavā (Krievijā), 2007. g. 26. aprīlī.
8. Čerpinska A. Krogī Latvijā 1812. g. kara laikā”. Referāts Daugavpils universitātes Filoloģijas fak. rīkotajā konferencē, 2007. g. 13. aprīlī.
9. Čerpinska A. Britu admirāļu sarakste par 1812. g. notikumiem pie Rīgas kā avots Latvijas vēsturē. Referāts Daugavpils universitātes zinātniskajos lasījumos, 2007. g. 25. janvārī.

Dr.vēst. **Ieva Ose**
Dr.h.vēst. **Zigrīda Apala**
Dr.vēst. **Māris Atgāzis**
Dr.vēst. **Viktorija Bebre**
Maģ.vēst. **Rūdolfs Brūzis**
Maģ.vēst. **Vitolds Muižnieks**

Latvijas Universitāte, Latvijas vēstures institūts
e-pasts: ieva@lza.lv

Pētījumi Latvijas viduslaiku un jauno laiku arheoloģijā

Projekts, kas tiek veikts 2005.-2008. g., paredz tālāk attīstīt viduslaiku un jauno laiku arheoloģijas pētījumus Latvijā. Tiek turpināti pētījumi par Latvijas viduslaiku pilīm, ik gadu notiek arheoloģiskie izrakumi Cēsu pilī, top monogrāfija par viduslaiku ādas izstrādājumiem, tiek gatavotas disertācijas par arheoloģiskajām liecībām par 14.-18. gadsimta apbedīšanas tradīcijām un viduslaiku ieročiem Latvijā.

Atslēgvārdi: viduslaiku un jauno laiku arheoloģija

Pētījuma mērķis ir vākt, apkopot un zinātniski apstrādāt jaunus avotus par Latvijas viduslaiku pieminekļiem. **Mērķa sasniegšanas veids:** lai iegūtu jaunu avotu bāzi, tiek veikti arheoloģiskie izrakumi, apkopots senlietu materiāls no muzeju krātuvēm, vākti rakstītie un ikonogrāfiskie materiāli no dažādiem arhīviem.

Mērķa realizācijai izmantots savāktais avotu materiāls, to zinātniski apstrādājot, veidojot kartotēkas un datu bāzes, meklējot paralēles un salīdzināmo materiālu Latvijas un ārzemju publikācijās un citvalstu avotu krātuvēs, lai varētu noteikt arheoloģisko atradumu datējumu, ražošanas procesu, izmantošanas veidu, ilgumu, attīstību u. tml. Iegūtie rezultāti un secinājumi tiek atspoguļoti zinātniskās publikācijās.

Pētījumu saturs un rezultāti.

Latvijas vēstures institūts vairāk nekā 40 gadus veicis arheoloģiskos izrakumus viduslaiku un jauno laiku dzīvesvietās un apbedījumu vietās. Uzkrāta milzīga avotu bāze par 13.-18. gs. celtnēm, ikdienas dzīves priekšmetiem, apbedījumu paražām utt., bet tā sava lielā apjoma dēļ vēl nav pilnībā apstrādāta un zinātniski izvērtēta. Arheoloģisko izrakumu laikā savāktās senatnes liecības (izrakumu dokumentācija) tiek glabāta institūta Arheoloģisko materiālu krātuvē, bet lietiskais materiāls – senlietas nodotas glabāšanā muzejiem. Lai iegūtu apkopojumu priekšstatu par viduslaiku un jauno laiku arheoloģiju Latvijā, vispirms jāveic padziļināti pētījumi par atsevišķām jomām, jo līdz šim pētījumu rezultātu apkopojumi publicēti tikai par dažām šaurākām tēmām. Tā kā Eiropā beidzamajos gadu desmitos strauji attīstās viduslaiku un jauno laiku arheoloģijas pētījumi, Latvijas materiāla iesaistīšana šajā kontekstā un starptautisko sakaru skaidrošana ir ļoti nozīmīga ne tikai mūsu valstī, bet nepieciešama arī ārvalstu pētniekiem, lai varētu izprast plašākas kopsakarības, pētīt viduslaiku celtniecības un amatniecības attīstību, tirdzniecības un kultūras sakarus utt.

Projekts tiek īstenots četru gadu laikā no 2005. līdz 2008. g. Tā saturs ir veikti padziļinātus pētījumus par vairākām senlietu grupām (viduslaiku un agro jauno laiku ādas izstrādājumi, ieroči, krāsns keramika) un atsevišķām problēmām (viduslaiku piļu un pilsētu attīstība, apbedīšanas tradīcijas viduslaiku un jauno laiku kapsētās), lai paplašinātu zināšanas par Livonijas laika materiālo kultūru. Par projekta izpildes laikā iegūtajiem rezultātiem tiek gatavotas zinātniskas publikācijas un regulāri tiek ziņots starptautiskās konferencēs gan Latvijā, gan ārzemēs. Iespēju robežās katru sezonu turpinās arheoloģiskie izrakumi viduslaiku un jauno laiku pieminekļos, izpēti laikā tiek organizēta arheoloģiskā prakse studentiem. Tiek sagatavotas jauno atradumu izstādes un sniegtas konsultācijas muzeju darbiniekiem arheoloģisku izstāžu organizēšanā.

2007. gads bija projekta izpildes trešais gads, kura laikā turpināts iepriekš uzsāktais darbs. Īsumā raksturojot katra projekta dalībnieka veikumu, var atzīmēt sekojošo. Tāpat kā iepriekšējos gados, Z. Apala turpināja sadarbību ar Cēsu pilsētas pašvaldību, pēc tās pasūtījuma veicot arheoloģiskos izrakumus Cēsu pilsdrupās un pilsētā (2007. gada 4. jūnijs - 15. oktobris), vienlaikus vadot mēnesi ilgu arheoloģijas praksi 12 studentiem no Lielbritānijas un Zviedrijas. Z. Apala veikusi atrastā arheoloģiskā materiāla pirmapstrādi un sagatavojusi izrakumu pārskatu, kura viens eksemplārs nodots glabāšanā Latvijas vēstures institūta Arheoloģisko materiālu krātuvē, bet otrs – Valsts kultūras pieminekļu inspekcijas arhīvā. Tā kā Z. Apalas vadībā izrakumi Cēsu pils teritorijā notiek jau vairāk nekā 30 gadu, to laikā iegūts milzīgs jauns materiāls turpmākai viduslaiku piļu izpētei, ko autore pakāpeniski zinātniski apstrādā, gatavojot monogrāfiju.

M. Atgāzis turpināja darbu pie dzelzs laikmeta un agro viduslaiku ieroču izpēti, gatavojot monogrāfiju, kas ietver materiālu līdz 13. gs. Līdz šim viņa darbs bija pieejams tikai kā manuskripts – doktora disertācijas izdruka, ko izmanto daudzi citi pētnieki un studenti, jo tas ir plašāks un pamatīgāks senā apbruņojuma izpētei veltītais darbs Latvijā.

Doktorants R. Brūzis uzsāka darbu projektā tikai 2007. gada rudenī. Viņš sācis materiālu vākšanu doktora disertācijai par viduslaiku ieročiem, balstoties uz Latvijas arheoloģiskajiem atradumiem. Līdz šim Latvijas

viduslaiku pieminekļos iegūtais daudzskaitlīgais ieroču un apbruņojuma atradumu klāsts no Livonijas perioda (13.-16. gs.) nav dziļāk pētīts, tāpēc iecerētais doktora darbs apkopos informāciju gan par mehāniskajiem, gan uguns šaujamajiem ieročiem.

V. Bebre turpina darbu pie monogrāfijas “Viduslaiku ādas izstrādājumi Latvijā pēc arheoloģisko izrakumu materiāliem”, kas tiek gatavota uz viņas doktora disertācijas bāzes. 2007. gadā sagatavots raksts par piešu siksnām no Rīgas arheoloģiskā materiāla un iesniegts publicēšanai Krievijā, Pleskavā, akadēmiķim V. Sedovam veltītajā rakstu krājumā par Pleskavas vēsturi un arheoloģiju. Vienlaikus tā ir nodaļa topošajai monogrāfijai. Latvijas viduslaiku ādas izstrādājumu izpēte dos būtisku ieguldījumu Livonijas laika materiālās kultūras izpratnē, jo arī šajā jomā līdz šim plašu, vispārinošu darbu trūkst.

V. Muižnieks strādā pie doktora disertācijas “Arheoloģiskās liecības par 14. – 18. gadsimta apbedīšanas tradīcijām Latvijas teritorijā”. Viņš sagatavojis rakstu “Kapu orientācija Latvijas teritorijas 14. – 18. gs. apbedīšanas vietās”. Vienlaikus tā ir viena nodaļa topošajā darbā, kas tuvojas nobeigumam. Līdz ar to būs radīts pamatīgs apkopojums par viduslaiku un agro jauno laiku kapsētās iegūto arheoloģisko materiālu, kam iepriekš pētnieki bija veltījuši maz uzmanības, jo senlietu atradumu šī laika apbedījumos ir salīdzinoši maz.

I. Ose turpināja Latvijas viduslaiku piļu pētījumus, sagatavojot rakstu par vācbaltiešu piļu pētnieku Karlu Lēvisu of Menāru” baltvāciešu biogrāfiju izdevumam Vācijā. Turpināta vēl viduslaiku piļu izpēte. Nozīmīga darba daļa bija saistīta ar 2005. gadā Latvijā, Turaidā, notikušās Baltijas jūras piekrastes zemju viduslaiku piļu pētnieku starptautiskās konferences „Castella Maris Baltici 8” rakstu krājuma sagatavošanu publicēšanai (krājums iznācis 2007. gada rudenī). Krājumā iekļauts 21 raksts, kurus sagatavojuši piļu pētnieki no desmit valstīm. Krājuma viena no sastādītājiem un divu rakstu autore bija I. Ose. Viņa turpinājusi arī arheoloģiski atrastas jauno laiku senlietu grupas – krāsns keramikas izpēti, sagatavojot rakstu „Līdzīgi rotājuma motīvi krāsns keramikai Latvijā un Lietuvā 17. gs.”, kas paredzēts rakstu krājumam Viļņā. Bez tam I. Ose bija oponente un uzrakstīja recenziju par Kristīnes Ogles promocijas darbu mākslas doktora grāda iegūšanai “*Societas Jesu* ieguldījums Latvijas arhitektūras un tēlotājas mākslas mantojumā”, kas tika aizstāvēta 2007. g. 31. augustā.

Nozīmīgu darba daļu veido sadarbība ar citām iestādēm Latvijā un ārzemēs, izstāžu un referātu gatavošana. Arheoloģisko senlietu izstādes parāda arheologu lielo veikumu viduslaiku avotu vākšanā, kā arī iepazīstina plašu speciālistu un vēstures interesentu loku ar jaunajiem atradumiem. 2007. gadā projekta dalībnieki nolasīja četrus referātus. Z. Apala Cēsīs nolasījusi referātu „Jaunieģie arheoloģiskie materiāli 2007. gada arheoloģiskajos izrakumos Cēsu pilī” un sagatavojusi atradumu izstādi, kas veikts sadarbībā ar Cēsu pašvaldības aģentūras “Vidzemes vēstures un tūrisma centrs” Cēsu vēstures un mākslas muzeju.

I. Ose sagatavojusi un nolasījusi trīs referātus: „Augusts Bīlenšteins un Latvijas arheoloģija” starptautiskā zinātniskā konferencē „Dr. Augusts Bīlenšteins par latviešu kultūras pamatvērtībām – arī Eiropā”, kas notika Rīgā, 2007. gada 6. jūlijā; referātu „Livonijas robežpilis tagadējā Latvijas teritorijā” (sagatavots kopā ar A. Cauni) – starptautiskā zinātniskā konferencē „Castella Maris Baltici 9”, kas notika Krievijā, St. Pēterburgā un Novgorodā no 30. augusta līdz 5. septembrim; referātu „Līdzīgi rotājuma motīvi krāsns keramikai Latvijā un Lietuvā 17. gs.” – lietuviešu arheologa Ādolfā Tautaviča piemiņas simpozijā Viļņā 5.-6. oktobrī.

Projekta izpilde turpināsies 2008. gadā.

Secinājumi un priekšlikumi

Projekta izpildes trešajā gadā – 2007. g. turpināti pētījumi Latvijas viduslaiku un jauno laiku arheoloģijā. Noritējis darbs, pakāpeniski sagatavojot nodaļas monogrāfijām, top divas doktora disertācijas, veikti arheoloģiskie pētījumi vienā viduslaiku pilī un pilsētā, nolasīti četri referāti konferencēs Latvijā un ārzemēs, kā arī publicēti 17 raksti un starptautiskās viduslaiku piļu pētnieku konferences „Castella Maris Baltici 8” referātu krājums. Tapšanas stadijā esošās monogrāfijas un disertācijas, kā arī jau iespējams publikācijas ir vērtīgs ieguldījums viduslaiku un jauno laiku arheoloģijas attīstībai Latvijā. Piedaloties starptautiskās konferencēs un simpozijos, Latvijas zinātnieku iegūtie pētījumu rezultāti tika popularizēti ārvalstīs, kā arī apspriesti ar citvalstu kolēģiem, gūstot ierosmes turpmākam darbam un uzzinot par ārzemēs aktuāliem pētījumiem un to rezultātiem.

Darba gaitā radušās problēmas galvenokārt bija saistītas arī nepietiekamu finansējumu – tika piešķirta tikai daļa no projekta veiksmīgai izpildei sākotnēji prasītās summas. Līdz ar to notika izmaiņas izpildītāju sastāvā un viņu slodzēs, jo izpildītājiem varēja nodrošināt tikai nelielu daļu no noteikto minimālo darba alga un viņi bija spiesti meklēt papildus ienākumu avotus. Tāpēc darba apjoms nevarēja pieaugt un izpildes termiņi atsevišķiem dalībniekiem varbūt būs jāpagarina, jo viņu uzsāktos individuālos pētījumus citi nevar veikt. Tā, piemēram, 2007. gadā divi pētnieki un viens asistents pārgājuši darbā uz daļēju slodzi. Viens pētnieks gada vidū aizgājis pensijā, bet gada beidzamos trīs mēnešus darbu uzsācis jauns doktorants, kurš šajā gadā nodarbojās ar materiālu vākšanu un pētījumu rezultātus vēl nav paspējis publicēt. Nepietiekamo līdzekļu dēļ arheoloģiskie izrakumi veikti tikai kā pašvaldību pasūtījums, jo no projekta līdzekļiem ne izrakumus, ne apzināšanu nebija iespējams apmaksāt. Tāpēc būtu vēlams, lai turpmāk projekta izpildei tiktu piešķirta pietiekami finansu līdzekļi, lai izpildītāji varētu strādāt pilnu slodzi un netērētu laiku blakusdarbos. Tad arī projektam būs nozīmīgāki rezultāti.

Publikācijas

1. Castella Maris Baltici 8: The proceedings of a Symposium held in Turaida, Latvia, on 5-9 September 2005 / Edited by Andris Caune and Ieva Ose. – Rīga: Institute of the History of Latvia Publishers, 2007. – 178 p., il.

2. Apala Z. Cēsu pils arheoloģiskās izpētes (1974–2006) rezultāti // Quo vadis, Cēsis? Vēsture un mūsdienų nosacījumi pilsētas attīstībai. – Cēsis, 2007. – 45.-77. lpp.
3. Muižnieks V. Neparasti guldīti mirušie Latvijas vēsturisko laiku kapsētās // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. – Rīga 2007. – Nr. 1. – 31.-59. lpp.
4. Ose I. Ceramic stove tiles in Latvia in the 16th and 17th centuries; Kaakeliuunit Latviassa 1500- ja 1600-luvuilla // Ruukkuja ja ruhtinaita: Saviastioita ja uunikaakleita ajalta 1400-1700. – Pots and Princes: Ceramic vesels and stove tiles from 1400-1700 / ed. Kirsi Majantie. – Saarijärvi, 2007. – P. 122-130 (Archaeologia Medii Aevi Finlandiae XII).
5. Ose I. Augusts Bīlenšteins un Latvijas arheoloģija; August Bielenstein und die Archäologie Lettlands // Starptautiskās zinātniskās konferences „Dr. Augusts Bīlenšteins par latviešu kultūras pamatvērtībām – arī Eiropā”: Referātu krājums Rīgā, 2007. gada 6. jūlijs. – Rīga, 2007. – 65.-70.; 197.-204. lpp.
6. Ose I. Umbauten der Burgen in Lettland im 15.-16. Jh. // Castella Maris Baltici 8. – Rīga: Institute of the History of Latvia Publishers, 2007. – S. 131-140.
7. Ose I., Barzdeviča M. Lielā Ziemeļu kara skices Karaliskajā bibliotēkā Stokholmā // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls, 2007, Nr. 4, 113.-123.lpp.
8. Apala Z. Cēsu pils zudušā korpusa atgūšana // Dabas un vēstures kalendārs, 2008. – Rīga, 2007. – 127. lpp.
9. Bebre V. Informaciniai leidiniai apie archeologinius tyrinejimus Latvijoje (Informatīvais izdevums par arheologu pētījumiem Latvijā) // Archeologiniai tyrimai Lietuvoje 2006 metais. – Vilnius, 2007. – P.12-15.
10. Bebre V. Pārskats par Latvijas vēstures institūta zinātnisko darbību 2006. gadā. – Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. – 2007. – Nr. 1. – 165.-171. lpp.
11. Muižnieks V. [Recenzija par: Berga T. Augšdaugavas 14. – 17.gs. senvietas: no Krāslavas līdz Slutišķiem. – Rīga, 2007] // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls, 2007, Nr. 3, 183.-185. lpp.
12. Ose I. [Par: Russow E. Importkeraamik Lääne-Eesti linnades 13.-17. sajandil. Tallinn 2006] // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. – Nr. 2 (2007), 200.-203. lpp.
13. Ose I. [Par: Castellologica Bohemica 10 / Ed. Tomaš Durdik. Praha 2006] // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. – Nr. 2 (2007), 204. lpp.
14. Ose I. Castles seen during the excursions // Castella Maris Baltici 8. – Rīga: Institute of the History of Latvia Publishers, 2007. – P. 165-172 (co-author Andris Caune)
15. Ose I. Cik vecs ir Turaidas pils galvenais tornis? Atsaucoties uz Jāņa Cigļa recenziju par Gunāra Jansona grāmatu // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls, 2007, Nr. 4, 113.-123.lpp.
16. Ose I. Ādolfā Tautaviča piemiņas simpozījs Viļņā // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls, 2007, Nr. 4, 149.-150.lpp.
17. Ose I. Konference „Castella Maris Baltici 9” Krievijā // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls, 2007, Nr. 4, 135.-137.lpp.
18. Ose I. Arhitektūras pieminekļu restauratore Tatjana Vītola (20.09.1920.-28.09.2007.) // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls, 2007, Nr. 4, 204.-205. lpp.

Investigations in the medieval and postmedieval archaeology of Latvia

This project (2005-2008) will serve to further develop medieval and post-medieval archaeology in Latvia. Research will continue on the theme of medieval castles in Latvia, archaeological excavation at Cēsis Castle. Work will continue on a monograph about medieval leatherwork. Archaeological evidence on 14th-18th century burial practices and medieval weapons in the territory of Latvia will be brought together in a doctoral thesis.

Keywords: medieval and postmedieval archaeology

Dr.vēst. **Irēna Šneidere**
Dr.vēst. **Daina Bleiere**
Dr.vēst. **Dzintars Ērglis**
Dr.vēst. **Rudīte Vīksne**
Maģ.vēst. **Edvīns Evarts**
Maģ.vēst. **Juris Pavlovičs**
Maģ.vēst. **Zigmārs Turčinskis**
vēsturnieks **Arturs Žvinklis**
Krāj. glabāt. **Elīta Egle**

Latvijas Universitāte, Latvijas vēstures institūts
e-pasts: lvi@lza.lv; npr@lza.lv

Latvijas vēsture. 1940.–1960. g. (3. sējums)

Pētījums aptver ļoti sarežģītu periodu, kas ietver sevī Otro pasaules karu. Tā laikā Latvija bija okupēta trīs reizes. Vispirms Latviju okupēja un pievienoja savai teritorijai Padomju Savienība, tam sekoja nacistiskās Vācijas okupācija, kara beigās Vāciju atkal nomainīja PSRS. Arī turpmākajos gados Latvijas iedzīvotāji piedzīvoja vairākus pavērsienus politiskajā, sociālekonomiskajā un kultūras dzīvē (staļinisms visās tā izpausmēs, režīma daļējas liberalizācijas posms utt.). Aplūkojamais laikposms ir nevienmērīgi izpētīts mūsdienu historiogrāfijā. Visvairāk vēsturniekus bija piesaistījis Otrā pasaules kara sākumposms (1939.–1940. g.) un norises Latvijā, kā arī abu okupācijas režīmu veiktās represijas pret mūsu valsts iedzīvotājiem un holokausti Latvijā. Taču daudzi citi aspekti līdz šim palika ārpus vēsturnieku uzmanības loka. Tāpēc projektā iesaistītie pētnieki līdzās tam, ka balstās jau uz esošo historiogrāfiju, veic pētījumus arhīvos, lai varētu jaunā skatījumā atspoguļot dažādus Latvijas vēstures aspektus. Vienīgi šāda pieeja ļauj pašlaik uzrakstīt apkopojumu pētījumam, kaut gan te varētu būt arī riska elements.

Atslēgvārdi – Latvija – Vēsture – Okupācijas režīmi – Totalitārisms.

Projekta mērķis. Balstoties uz koncepciju, saskaņā ar kuru Latvijas Republika zaudēja savu neatkarību Padomju Savienības okupācijas rezultātā, tam sekoja nacistiskās Vācijas okupācija, kuru savukārt nomainīja PSRS okupācijas režīms, uzrakstīt mūsu valsts vēsturi laikposmā no 1940. gada līdz 1965. gadam. Izdevuma pamatā ir mūsdienu Latvijas historiogrāfijas darbi par aplūkojamā laikposma dažādiem vēstures aspektiem, kā arī vēsturnieku arhīvu studiju (Latvijas un ārvalstu arhīvos) rezultāti.

Mērķa realizācijai izmantoti zinātniskie pētījumi (monogrāfijas, raksti, dokumentu publikācijas), aplūkojamā laikposma laikrakstu publikācijas, atmiņas, statistikas krājumi, PSRS un Latvijas PSR likumi, PSRS un Latvijas PSR Ministru padomes lēmumi, kā arī dažāda veida arhīvu materiāli no Latvijas, Vācijas un Krievijas arhīviem.

Pētījuma raksturojums un galvenie rezultāti 2007. gadā. Sējums aptver laikposmu no 1940. gada jūnija līdz 1965. gadam. Šis periods ir saistīts ar divām padomju okupācijām un nacistiskās Vācijas okupācijas režīmu. Izdevumā tiks analizēta okupācijas varu politika Latvijā, tās mērķi, īstenošanas līdzekļi un sekas. Liela uzmanība tiks pievērsta mūsu valsts iedzīvotāju attieksmei pret šiem režīmiem (no bruņotas pretestības līdz sadarbībai). Abus totalitāros režīmus vieno nežēlīgas represijas pret Latvijas iedzīvotājiem, kuru rezultātā cieta gan latvieši, gan valsts etniskās minoritātes. Holokausta rezultātā Latvijas faktiski zaudēja savu ebreju kopienu. Tās skaits vairs nekad nerasniedza pirmskara līmeni.

Blakus pēdējos gados jau daudzkārt minētām problēmām, kuras ir saistītas ar plašo migrāciju, nacionalizāciju, piespiedu kolektīvizāciju, forsēto industrializāciju, tiks analizēta arī padomju režīma ietekme uz latviešu valodu, literatūru un mākslu, visu līmeņu izglītību. Autori nepaies garām arī latviešu emigrācijas problemātikai, tās lomai Latvijas valstiskuma idejas saglabāšanā.

Projekts ir uzsākts 2005. gadā. Projekta izpildes sākumposmā lielākā uzmanība tika pievērsta pirmā padomju okupācijas gada norīšu analīzei un nacistiskās Vācijas okupācijas režīmam. Pašlaik grantā iesaistītie vēsturnieki raksta atsevišķas nodaļas un apakšnodaļas saskaņā ar izstrādāto prospektu par periodu pēc Otrā pasaules kara līdz 20. gadsimta 60. gadu vidum.

Īpaša uzmanība tika pievērsta tādām tēmām, kā Latvijas iedzīvotāju piedalīšanās Otrajā pasaules karā Padomju Savienības pusē, ekonomikas attīstība pēc Otrā pasaules kara, Latvijas komunistiskā partija un tās loma padomju režīma nostiprināšanā u.c. Tomēr darba gaitā tika konstatēts, ka par atsevišķām tēmām tomēr trūkst arhīvu materiālu. Pie tādām tēmām var pieskaitīt, piemēram, latviešu divīzijas pastāvēšana pēc Otrā pasaules kara un tās izformēšanas patiesie iemesli un sekas, kopumā Padomju armijas daļu atrašanās Latvijā teritorijā.

Projekta īstenošanā ir iesaistīti pieredzējušie vēsturnieki (Dr. hist. D. Bleiere, Dr. hist. I. Šneidere, Dr. hist. R. Vīksne) un vidējās un jaunās paaudzes zinātnieki (Dr. hist. Dz. Ērglis, J. Pavlovičs, E. Evarts, Z. Turčinskis).

Par tēmas izpilde rezultātiem ziņots starptautiskās zinātniskās konferencēs.

Līdzās nodaļu un apakšnodaļu tekstu sagatavošanai, literatūras un arhīvu studijām projektā iesaistītie vēsturnieki gatavo zinātniskas publikācijas par sava darba rezultātiem.

Publikācijas 2007. gadā.

1. Шнейдере И. (в соавторстве с Анушаускас А., Арьякас К.) Оккупационные режимы и их преступления в странах Балтии, 1940–1991. – Рига, Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007.
2. Bleiere D. Varas Ezopa valoda: vēstures tēma Gadu gredzenos // Dvīņu zīmē: Vizmas Belševicas nozīme latviešu literatūrā un vēsturē. Konferences materiāli. 2006. gada 27. oktobris Rīga. – Rīga: Karogs, 2007. – 42.–61. lpp.
3. Bleiere D. Latvijas Komunistiskās partijas organizācijas skaitliskais, nacionālais un sociālais sastāvs 1944.–1949. gadā. // Latvijas vēsture 20. gadsimta 40.–90. gados. Latvijas Vēsturnieku komisijas 2006. gada pētījumi. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007. – 356.–373. lpp.
4. Everts E. Riga als Zentrum Ostlands: Okkupationsmacht und die Lettische Landeseigene Selbstverwaltung 1941–1945 // Riga im Prozess der Modernisierung.. Studien zum Wandel einer Ostseemetropole im 19. und 20. Jahrhundert / Hrg. E. Muehle, N. Angermann. – Marburg, 2004. – S. 255–264.
5. Ērglis Dz. Padomju režīma arestētie Latvijas Centrālās padomes aktīvisti un atbalstītāji (1944–1953): struktūranāle // Okupētā Latvija 1940–1990: Latvijas Vēsturnieku komisijas 2005. gada pētījumi (Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti, 19. sēj.). – Rīga, 2007. – 323.–355. lpp.
6. Ērglis Dz. Latvian kansallinen vastarintaliike (1944–1956) (Pretošanās kustība Latvijā) // Miehitty Latvia (Okupētā Latvija). – Keuruu, 2007. – P. 60.–92.
7. Pavlovičs J. Leģendas par 1941. gada vasaras varas maiņas perioda notikumiem Latvijā. Izcelsmes apstākļu analīze // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. – 2007. – Nr. 1. – 137.–154. lpp.
8. Pavlovičs J. Okupācijas varu maiņa Zemgalē 1941. gada vasarā. Jelgavas aprīņķis 1941. gada jūnija beigās – jūlija sākumā // Okupētā Latvija 1940–1990: Latvijas Vēsturnieku komisijas 2005. gada pētījumi (Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti, 19. sēj.). – Rīga, 2007. – 134.–152. lpp.
9. Pavlovičs J. Latvijas reokupācija 1944–1946. Historiogrāfijas apskats // Latvijas vēsture 20. gadsimta 40.–90. gados: Latvijas Vēsturnieku komisijas 2006. gada pētījumi (Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti, 21. sēj.). – Rīga, 2007. – 253.–270. lpp.
10. Šneidere I. Latvian liittämisen Neuvostoliittoon 1940–1941 ja 1944–1950 (Latvijas sovetizācija) // Miehitty Latvia (Okupētā Latvija) / Toimittanut M. Mela. – Keuruu, 2007. – P. 9–33.
11. Šneidere I. Kommunistinen puolue ja sen roolo Latvian yhteiskunnassa (1944–1991) (Komunistiskā partija un Latvijas sabiedrība) // Miehitty Latvia (Okupētā Latvija) / Toimittanut M. Mela. – Keuruu, 2007. – P. 34–59.
12. Turčinskis Z. Karš pēc kara: Latvijas nacionālo partizānu cīņas 20. gs. 40. g. beigās – 50. g. sākumā // Latvijas okupācijas muzeja Gadagrāmata 2006: Karš pēc kara 1955–1956. – Rīga, 2007. – 91.–115. lpp.
13. Vīksne R. Ādolfš Karnups – godpratības dēļ vajātais // Acta Medico-Historica Rigensia. Vol. VIII (XXVII) sēj. – Rīga: Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzejs, RSU Medicīnas vēstures institūts, 2007. – 151–159. lpp.
14. Vīksne R. (kopā ar Kangeri K., Neiburgu U.) Salaspils nometne nacionālsociālistiskās Vācijas administrācijas plānos un soda nometņu tipoloģijā (1941–1942) // Latvijas vēsture 20. gadsimta 40.–90. gados: Latvijas Vēsturnieku komisijas 2006. gada pētījumi (Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti, 21. sēj.). – Rīga, 2007. – 216.–250. lpp.
15. Žvinklis A. „Homo sovieticusen” kasvastus // Miehitty Latvia (Okupētā Latvija) / Toimittanut M. Mela. – Keuruu, 2007. – P. 166–205.
16. Bleiere D. Latvijas iedzīvotāju pirmā masveida deportācija. 1941. gada 14. jūnijs. – Rīga: Latvijas Valsts arhīvs, 2007. – 27 lpp. (kopā ar J. Riekstiņu) (arī angļu val.).
17. Bleiere D. Priekšvārds // Okupētā Latvija 1940–1990. Latvijas Vēsturnieku komisijas 2005. gada pētījumi. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007. – 9.–24. lpp.
18. Bleiere D. Priekšvārds // Latvija un Austrumeiropa 20. gadsimta 60.–80. gados. Starptautiskās konferences referāti 2006. gada 10. oktobris, Rīga. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007. – 9.–12. lpp.
19. Pavlovičs J. Latvija 1967. gadā // Mājas Viesis. – 2007. – marts.
20. Šneidere I. Priekšvārds // Latvijas vēsture 20. gadsimta 40.–90. gados: Latvijas Vēsturnieku komisijas 2006. gada pētījumi (Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti, 21. sēj.). – Rīga, 2007. – 9.–12. lpp.

History of Latvia. 1940–1960 (vol. 3)

This multifaceted and complicated period includes the World War II, during which Latvia was occupied three times, suffering Soviet and Nazi totalitarianism, including terror against the population, with loss of life and destruction, Stalinism after the war and finally the partial attempts at liberalising the Soviet regime in the second half of the 1950s. Various phenomena characterising these processes have attracted research attention. However, there are major differences in the extent of the work accomplished hitherto in studying the different stages and issues of this period. One of the best-researched areas is that of the events in Latvia during the initial stages of the World War II: 1939–1941. This is connected with the Molotov-Ribbentrop Pact and its consequences in international law, the Soviet occupation. Significant advances have been made in the study of terror system under the Soviet and Nazi regimes, Holocaust in Latvia.

Latvian historians, with their studies on these and other issues relating to the period in question have completely integrated into the overall range of issues in historical science in the world (particularly in Europe) centring on the regimes of the USSR and the countries of Eastern Europe in the 1940s–80s, their social basis, economic conditions, repressive policy, particular characteristics of the social sphere and nationalities policy and the causes of the

collapse of these regimes. Analysis of the Latvian material (particularly since Latvia experienced both Nazi German and Soviet occupations) is a very significant component of this research direction.

In the course of implementing the project, the participants are concentrating their work in two directions. In the first place careful selection and compilation of the ideas and factual material already utilised in previous research; secondly, study of original sources with respect to issues that have hitherto not been addressed by historians (issues of economic development, the social sphere, the ideologisation of culture and education etc.). Only in this way will we obtain a truly comprehensive work. Under the conditions at present, when the first two volumes have already been published, this is the only possible approach, although there is an element of risk.

Keywords: Latvia – History – Occupation Regimes – Totalitarianism.

Dr.h.vēst., prof. **Andrejs Vasks**
Dr.h.vēst. **Ilze Loze**
Dr.vēst. **Ilga Zagorska**
Maģ.vēst. **Valdis Bērziņš**

Latvijas Universitāte, Latvijas vēstures institūts
e-pasts: Andrejs.Vasks@lu.lv

Cilvēks un kultūra apkārtējās vides kontekstā Latvijas aizvēstures senākajos posmos

Projekts paredz veikt pētījumus par Latvijas iedzīvotāju saimniecību, kultūru un sociālo organizāciju mijiedarbībā ar apkārtējo vidi. Uzmanība pievērsta arī Latvijas iedzīvotāju kontaktiem ar apkārtējām zemēm gan Baltijas jūras sakaru, gan lielāko iekšzemes ūdensceļu kontekstā. Hronoloģiski pētījums aptver laiku no 9./ 8. gadu tūkst pr. Kr. līdz 1. gadu tūkst. pēc Kr.

Atslēgvārdi: Cilvēks, kultūra, vide, Latvija, aizvēsture

Projekta mērķis pašā vispārīgākā formulējumā ir pētīt cilvēka darbību un tās rezultātus Latvijas pirmsrakstu vēstures laikmetā. Balstoties uz arheoloģiskajiem materiāliem un piesaistot paleoekoloģiskos datus paredzēts pētīt akmens laikmeta (8600. – 1800. g. pr. Kr.), bronzas un senākā dzelzs laikmeta (1800. – 500. – 1. g. pr. Kr.) un agrā dzelzs laikmeta (1. – 400. g. pēc Kr.) cilvēka darbības vidi, iztikas līdzekļu ieguves stratēģiju un taktiku, dzīvesveidu un sociālās attiecības.

Darba metodes un avoti

Mērķa sasniegšanai tiek veikti pētījumi ne vien atsevišķos arheoloģiskos pieminekļos, bet vesela mikrorajona ietvaros, lai tādā veidā iegūtie dati atspoguļotu noteiktas modeļteritorijas iedzīvotāju, viņu saimnieciskās darbības un vides faktoru īpatnības un to izmaiņas ilgākā laika posmā.

Pētījumos izmantoto avotu bāzi veido iepriekšējās desmitgadēs uzkrātie arheoloģiskie materiāli, kā arī projekta darbības laikā veiktajos arheoloģiskajos izrakumos jauniegūtie dati.

Publicitāte

Sasniegtie rezultāti tiek atspoguļoti Latvijas un ārvalstu zinātniskajos izdevumos, vietējās un starptautiskās konferencēs, kā arī Latvijas plašsaziņas līdzekļos.

2007. gadā projekta izpildītāji, saskaņā ar gada darba plāniem turpināja iepriekš uzsāktos projektā formulētos pētījumus savu apakštēmu ietvaros. Darbs notika vairākos virzienos. Turpinājās pētījumi Burtnieku ezera arheoloģisko vietu rajonā, īpaši Zvejnieku arheoloģiskajā kompleksā (I. Zagorska). Lubāna ezera mitrāja mikroreģionā tika pētīti dzintara izstrādājumu maiņas jautājumi neolītā (I. Loze). Rietumlatvijas neolīta kultūru analīze tika turpināta, izmantojot Sārnates apmetnes materiālus, īpašu uzmanību pievēršot keramikai (V. Bērziņš). Pētījumi par bronzas laikmetu (A. Vasks) balstījās uz jau iepriekšējos gadu desmitos iegūtā arheoloģiskā materiāla analīzi un jaunām interpretācijām.

Pētījumos par seno cilvēku apkārtējā vidē (I. Zagorska) izmantoti Zvejnieku arheoloģiskā kompleksa iepriekšējo gadu izrakumu, kā arī 2007.gada izrakumu materiāli, arī arhīvu dati, literatūra un pētniecībā iesaistīti dažādu nozaru speciālisti, kā, piemēram, ģeologi un palinologi - L.Kalniņa, A.Ceriņa, A.Miķelsone, ķīmiķe R.Rudovica (Latvija), antropoloģe L.Nilsone-Štuca (Zviedrija), paleozooloģe K.Manner mā (Somija). Izmantoti arī Lundas Universitātes (Zviedrija) un Helsinku Universitātes (Somija) Radioaktīvās datēšanas laboratorijās iegūtie Latvijas kaulu materiālu datējumi.

Pētījumi 2007.gadā galvenokārt turpināja jau iepriekš aizsāktu un tika veikti 3 galvenajos virzienos: 1) Pētīt apkārtējo vidi Burtnieku ezera krastos un tuvākajā apkaimē, kur koncentrējas akmens laikmeta pieminekļi; 2) strādājot pie akmens laikmeta hronoloģijas precizēšanas; 3) pēc Zvejnieku kapulauka materiāliem pētīt atsevišķas akmens laikmetam īpaši raksturīgas apbedīšanas tradīcijas.

1) Pētīt apkārtējo vidi, turpinājās senā Burtnieku ezera baseina izpēte, tā ieņemtā platība, krasta līnijas un to maiņa sakarā ar Zvejnieku apmetņu un kapulauka izvietojumu, arī attiecībā uz jaunatklāto vidējā mezolīta Braukšu II apmetni (L.Kalniņa, A.Ceriņa, I.Gorovņeva „Senā Burtnieka ziemeļdaļas paleoveģētācijas izmaiņas akmens laikmetā”, *Geoloģija, ģeogrāfija, vides zinātne. LU Raksti* 2007, 144-146). Pētīt senā akmens laikmeta cilvēka apkārtējo vidi, tika ņemti arī augšņu paraugi ķīmiskajām analīzēm kā no apmetnēm un kapiem, tā arī no tuvākās apkārtnes, iegūti arī sarkanā okera paraugi, lai noskaidrotu, kādā mērā cilvēki izmantojuši apkārtējos resursus. Jau tagad zināms, ka izmantojot apkārtējā vidē esošos materiālus, viņi tos uzlabojuši un piemērojuši savām vajadzībām. Šīs analīzes palīdzēs arī jaunu arheoloģisko pieminekļu diagonisticēšanā apkārtējā vidē. Darbs šajā jomā turpināsies, jo vēl nav saņemti visu analīžu rezultāti.

2) Otra lielākā tēma, kurai pievērsta uzmanība, bija akmens laikmeta hronoloģijas detalizētāka izpēte, balstoties uz Zvejnieku akmens laikmeta kapulauka materiāliem. Lai plašie un vispusīgie Zvejnieku kompleksa pētījumi iegūtu stingru mugurkaulu, bija jāveic pēc iespējas plašāki atsevišķu kapu datējumi ar radioaktīvā oglekļa (C 14) metodes palīdzību. Tādejādi tika pārbaudīta un pilnveidota arheoloģiskā pieminekļa hronoloģiskā skala, ar katru papildus

datējumu iezīmējot kādu jaunu šķautni Latvijas akmens laikmeta kopainā. Dažādos rakstos pie mums un ārzemēs publicēta daļa datējumu, bet daļa vēl vispār npublicēta. Tādēļ bija jāapkopo visi zināmie dati vienā pētījumā.

Apskatā vairāki salīdzināti arheoloģiskie dati un ar radioaktīvā oglekļa metodi iegūtie absolūtie datējumi, to atbilstība vai atšķirības, kā arī mēģināts šīs atšķirības izskaidrot. Kā pamats doti konvencionālie, nekaliibrētie dati, rēķinot no mūsu dienām (BP).

Radioaktīvā oglekļa datējumi apliecina kapulauka ilgstošu izmantošanu četru gadu tūkstošu periodā. Datējumi atbīdījuši kapulauka ierīkošanas laiku nedaudz atpakaļ, saistot to ar vidējo mezolītu (cal. 7500 – 6690 BC). Pagaidām gan izdalīto vidējā mezolīta kapu skaits ir tik neliels, ka tos varētu uzskatīt par savrupkapiem. Starp šiem apbedījumiem un nākošo apbedījumu grupu patreiz pastāv kādus tūkstoš gadus ilgs pārtraukums. Intensīvu un teritoriāli vienotu grupu veido vēlā mezolīta apbedījumi grants kalna ziemeļrietumu nogāzē, laika ziņā aizņemot samērā īsu periodu (cal. 5980 – 5760 BC), lai gan šis periods varētu būt arī ilgāks, jo vēl datēta maza vēlā mezolīta kapu daļa. Toties agrā neolīta kapi datēti daudzskaitlīgāk, laika ziņā aizņemot gandrīz gadu tūkstoši (cal. 5530 – 4620 BC). Jāatzīmē, ka šī perioda kapi teritoriāli izkaisīti gan grants paugura augstākajā daļā, gan pārejā uz otru grupējumu, gan arī teritorijā ap Zvejnieku māju. Samērā viendabīgu grupu gan apbedīšanas tradīciju gan teritoriālajā ziņā veido kolektīvie kapi, koncentrēti ap Zvejnieku māju. Laika ziņā tie aptver vairākus gadu simtus (cal. 4530 – 3990 BC). Agrākais kolektīvo kapu datējums (277.kaps) parāda agrāku vidējā neolīta sākumu, nekā tas tika uzskatīts līdz šim. Līdztekus kolektīvajiem apbedījumiem un arī nedaudz vēlāk par tiem veikti individuālie apbedījumi, sastopami gan kapulauka augstākajā daļā, gan pārejas joslā, gan arī ap Zvejnieku māju. Jāpiezīmē, ka lielākā daļa no šiem bezinventāra kapiem vēl nav datēti, un varētu sagādāt zināmus pārsteigumus. Pēc šī posma kapulaukā atkal seko kādus astoņi simti gadus ilgs pārtraukums. No saliktajiem apbedījumiem, kas izklidēti pa visu kapulauka teritoriju, datēti tikai divi kapi, attiecoties uz laiku pirms cal. 3090-2450 gadiem BC.

Kopumā var secināt, ka arheologu veiktie pieminekļa tipoloģiskie datējumi visumā sakrīt ar jauniegūtajiem datiem, proti, tipoloģiskā metode pierādījusi savu dzīvotspēju arī salīdzinājumā ar tehnoloģiskajām iespējām. To pašu gan nevaram teikt par teritoriālā principa pielietojumu apbedījumu datēšanā, jo uz to, kā pierāda radiokarbons dati, pilnībā paļauties nevaram. Jaunie datējumi ir precizējuši apmetnes un kapulauka izmantošanas laiku, atsevišķu akmens laikmeta periodu datēšanu, kā arī palīdzējuši noskaidrot vienu vai otru niansi apbedīšanas tradīciju un ticējumu jomā.

Papildus tika veikti arī datējumi no slēgtiem kompleksiem – t.i., kolektīvajiem apbedījumiem, analizēm ņemot gan cilvēku, gan dzīvnieku un putnu kaulus (paleozoologu L.Leugasas, Igaunija, un K. Mannerma, Somija, analīzes). Šeit parādījās zināmas problēmas radiokarbons datēšanas metodes pielietojumā, jo ne vienmēr datējumi sakrīta. Šīs problēmas skar gan izrakumu metodiku, gan arī radiokarbons analīzēm izmantoto kaulu raksturu, gan arī pašas radiokarbons metodes nepilnības. Pētījumi atklāja, ka dzīvnieku vai putnu kauli, kas atsegti dotajā apbedījumā, ne vienmēr tam pieder. Tie varētu atrasties zemes slāņos jau pirms apbedījuma veikšanas, vai arī tur iemaisīti vēlāko kapu postījumu rezultātā. Tie varētu būt arī zemes, ar kurām veikts kapa pildījums, tādējādi varbūt piederot citam akmens laikmeta posmam. Tomēr dažkārt arī arheoloģiski pilnīgi drošas kapu piedevas laika ziņā atšķīrās no paša apbedītā indivīda kaulu datējumiem. Te galvenokārt gāja runa par ūdensputniem, kas izmantoja ūdens augus – gan jūras, gan iekšzemes, tādēļ te runa varētu iet par t.s. rezervuāra efektu seno paraugu datēšanā. Vairāki zivju, dzīvnieku un arī putnu kaulu datējumi, kuri bija atrasti kapu teritorijā grants paugura augstākajā daļā, uzrādīja ļoti senus datējumus, senākus par 10000 gadiem. Tas, šķiet, liecina, ka šī teritorija, kas pirmā pacēlās virs ūdens pēcledus laikmeta apstākļos, varēja kalpot par pašu senāko apmetnes vietu, kas tagad jau daļēji nopostīta. Lai to pārbaudītu, 2008.gadā plānoti izrakumi šajā teritorijā un tai piegulošajā kalna nogāzē.

3) Balstoties uz plašajiem izrakumiem un pētījumiem, kas veikti Zvejnieku arheoloģiskajā kompleksā, iespējams tuvoties arī seno akmens laikmeta cilvēku garīgās pasaules izpratnei, akmens laikmeta kopienas ticējumiem un tradīcijām, kas ne reti atstājušas spilgtas pēdas un tālejošus iespaidus mūsu senvēsturē. Šajā sakarībā jau veikti pētījumi par akmens laikmeta apbedīšanas tradīciju un līdzī dotā inventāra maiņām gadu tūkstošu laikā (F.Zagorskis „Zvejnieku akmens laikmeta kapulauks, Rīga, 1987; tas pats angļu valodā 2004). Veikti arī nelielāki pētījumi par mākslas priekšmetiem apbedījumos kā senās vides un cilvēka ticējumu atspoguļotājiem (I.Zagorska, The art from Zvejnieki burial ground, Latvia, „Prehistoric art in the Baltic region” 2000,79-92)), zobu piekariņu rotām apbedījumos (L.Leugasa, I.Zagorska „The tooth pendant head dresses of Zvejnieki cemetery”, Muinasaja teadus,8, 2000,223-244), par dzintara rotām un to nozīmi akmens laikmeta apbedījumos (I.Zagorska” Par kādu retu akmens laikmeta apbedīšanas tradīciju”, Arheoloģija un etnogrāfija, XIX,1997, 42-50).

2007.gada aizsākta jauna tēma, kas skar akmens laikmeta ticējumus un tradīcijas – par sarkanā okera pielietojumu apbedījumos un šīs tradīcijas izmaiņām gadu tūkstošu laikā ne tikai Zvejnieku akmens laikmeta kapulaukā, bet arī visā pārējā Austrumbaltijas teritorijā – gan kapulaukos Igaunijā un Lietuvā, gan ar tiem saistītajās apmetnēs un citās dzīves vietās. Pētījums parāda, ka okers kā apbedījumu neatņemama sastāvdaļa lietots visos akmens laikmeta periodos, tikai dažādā veidā un dažādā intensitātē. Spriežot pēc etnogrāfiskām paralēlēm, sarkanā krāsa seno cilvēku simbolu virknē ieņēma nozīmīgu vietu. Pētījumi šajā jomā turpināsies.

2007. gada vasarā turpinājās arī 2004. gadā aizsāktie izrakumi akmens laikmeta apmetnē Braukšas II, kas atrodas 10 km uz ziemeļiem no Zvejnieku arheoloģiskā kompleksa (V. Bērziņš). Atradumi liecina, ka šī vieta apdzīvota ne tikai mezolīta laikā, kad te atradās senā Burtnieku ezera krasts, bet arī neolītā, kad plašais ezers jau bija sarucis, un apmetnei blakus jau stiepās purvainā upes ieleja. Apmetnes vietā izpētītas vairākas nelielas pārbaudes tranšejas ar mērķi noskaidrot arheoloģisko slāņu stratigrāfiju un saglabāšanās apstākļus, lai novērtētu tālāku pētījumu perspektīvas, kā arī noteikt apmetnes teritoriju. Konstatēts, ka daļa atradumu saistās ar augšējo, pārvietoto un

pārjaukto zemes slāni, toties apakšējie slāņi nav būtiski traucēti. Izrādījās arī, ka apmetne aizņem daudz plašāku teritoriju, nekā sākotnēji prognozēts: tās robežu fiksēšanai nepieciešami papildus pētījumi, kādus paredzēts veikt 2008. gadā.

Loze I. turpināja pētīt neolīta (5400. – 1800. g.pr. Kr.) kultūras, iedzīvotājus un to ekonomikas (iztikas nodrošinājuma stratēģijas) problēmas, 2007. gadā pievērsoties neolīta starpcilšu maiņai kā vienam no iztikas nodrošinājuma stratēģijas pamatvirzieniem. Šie pētījumu balstījās uz 24 Lubāna arheoloģiskās ekspedīcijas izrakumu darba sezonās iegūtajiem materiāliem, kā arī plašu arheometrijas piesaisti iegūto datu interpretēšanā. Darba gaitā tika uzrakstītas nodaļas 2008. gadā izdodamajai monogrāfijai „Senais dzintars. Lubāna mitrāja neolīta dzintara apstrādes darbnīcas” par dzintara lomu neolīta starpcilšu maiņas organizēšanā

Nodaļas uzrakstītas pamatojoties uz Lubāna mitrāja neolīta apmetņu dzintara apstrādes darbnīcu fundamentāliem materiāliem, kas sastāda vairāku tūkstošu lielu dzintara darinājumu kolekciju.

Darbā iestrādāta plaša informācija par kaimiņu reģionu neolīta kapulaukos atrastajiem Baltijas neolīta dzintara izstrādājumu atradumiem, kas šeit nokļuvuši pa Daugavu – kā galveno neolīta dzintara un krama maiņas ceļu maģistrāli. Apzinātas galvenās iespējamā augstas kvalitātes krama ieguves vietas attālajos kaimiņu reģionos, kuru izejmateriāls kalpoja par ekvivalentu dzintara gatavās produkcijas iegūšanā no Lubāna mitrāja dzintara apstrādātājiem. Informācija uzkrāta ilgtermiņa rakstura pētījumu rezultātā.

Problēmas izstrāde veikta pakāpeniski, uzkrājot fundamentālu arheoloģisko materiālu Lubāna mitrāja apmetņu arheoloģiskajos izrakumos kā par dzintaru, tā arī tur masveidā atrastā importētā augstas kvalitātes krama izejmateriāla īpatnībām. Pasvītota Lubānā mitrāja neolīta iedzīvotāju organizatoriskā loma starpcilšu kontaktu izveidē, piedāvājot maiņai gatavo dzintara produkciju pret krama izejmateriālu. Tādejādi Lubāna mitrāja iedzīvotāji saglabāja savas vadošās pozīcijas milzīga reģiona apgādē ar dzintara produkciju vidējā neolītā ziemeļaustrumu un austrumu virzienā, šos maiņas ceļus sašaurinot un pārorientējot uz dienvidaustrumiem tikai vēlajā neolītā.

Augstas kvalitātes krama izejmateriāla trūkums Lubāna mitrājā – kā vislielākajā un visblīvāk apdzīvotajā Austrumbaltijas neolīta mikroreģionā, ir uzskatāms par galveno faktoru starpcilšu

ekonomisko sakaru izveidē, kuru nodrošināja veiksmīgi izvēlēta Lubāna mitrāja neolīta iedzīvotāju rīcības stratēģija. Proti, krams kā medību un ikdienas darbam vitāli nepieciešams izejmateriāls, tika piegādāts no vairāku simtu kilometru lieliem attālumiem, kuru pēc tam apstrādāja uz vietas Lubāna mitrāja apmetnēs.

Tēmas izstrādes rezultātā ir noteikta stabili izveidota neolīta starpcilšu maiņas sistēma, kurā iesaistītās Lubāna mitrāja apdzīvotāju iniciatīvu tās veidošanā noteica vitāli nepieciešamā augstas krama izejmateriāla ieguve. To realizēja maiņa pret mitrājā apmetnē apstrādātā dzintara produkciju. Taču arī dzintara izejmateriāls Lubāna mitrāja iedzīvotājiem nebija pieejams, jo dzintara izskalojuma vietas atradās vairāk kā 250 km attāli no Lubāna mitrāja toreizējās Litorīnas jūras piekrastē. Tas nozīmē, ka arī šajā sakarībā tika veidoti kontakti, Lubāna mitrāja iedzīvotājiem piedāvājot maiņai pret dzintaru no austrumu kaimiņiem iegūto augstvērtīgas kvalitātes kramu, kurš tikpat vitāli bija nepieciešams Litorīnas jūras piekrastes apdzīvotājiem. No tā izriet, kā šī izveidojusies maiņas sistēma patiešām nodrošināja ne tikai Lubāna mitrāja, bet iespēju robežās arī Litorīnas jūras piekrastes iedzīvotāju apgādi ar augstvērtīgu kramu. Nav izslēdzama arī Litorīnas piejūras dzintara apstrādātāju piesaiste šīs maiņas procesa regulēšanā.

Tēmas izstrādes laikā iezīmēti galvenie neolīta Baltijas dzintara (sukcinīta) aizplūšanas ceļi uz plašiem neolītā apdzīvotiem Austrumeiropas lielo upju baseiniem, tādejādi pasvītrojot visnenāk dzintara ceļu aizplūšanas ceļu esamību un to virzienus Eiropā. Turklāt, tas veikts pamatojoties uz detalizētu Lubāna mitrāja dzintara apstrādes darbnīcu arheoloģiskajos izrakumos iegūtajiem dzintara izstrādājumiem, salīdzinot tos ar plašos Austrumeiropas meža joslas neolīta kapulaukos atrastajiem, kuri tur pārstāvēti sērījveidīgi.

Noteikti arī galvenie krama izejmateriālu ieguves reģioni Volgas un Dņepras baseinos, kur iegūtā krama izejmateriāla produkcija kalpoja par ekvivalentu krama – dzintara maiņas organizēšanā un ilgtermiņa kontaktu uzturēšanā, starp šī reģiona un Austrumbaltijas dzintara apstrādātājiem.

Masveidā aizplūstošo dzintara izstrādājumu atrašana saistāma ar vidējā neolīta kapu laukiem austrumu reģionos, kas liecina par īpaši izvērstu maiņas procesu tieši šajā laikā, kad Lubāna mitrājs bija īpaši blīvi apdzīvots. Šie masveida dzintara sērījveida atradumi – īpaši pogveida krelles līdz pat 300 eksemplāriem viena apbedījuma kapa piedevās (Končanska– Valdaja zona) diez vai var liecināt par maiņu ar prestiža lietu vai arī „maiņu pa līniju”. Drīzāk šeit piemērojams cits maiņas procesa apzīmēšanai piemērots kanāls – proti, t. s. „zināmā virzienā vērstā maiņa”, kura tika veikta ar starpnieku palīdzību. Turklāt, šis maiņas procesa modelis paredz kā gatavu lietu, tā arī izejmateriāla „transportēšanu”, un šai maiņai ir regulārs raksturs. Šādu maiņas modeli meža joslas neolītā pieļauj arī pētījumi Somijā (Vuorinen, 1984).

Savukārt, vēlajā neolītā maiņa starp Lubāna dzintara apstrādātājiem un Vidusdņepras auklas keramikas kultūras piederīgai elite ir jāraksturo kā „autoratīvā maiņa”, jo tā notikusi ar prestiža lietām un tikai ar tām. Šajā gadījumā nefigurē sērījveidīgā izgatavotās pogveida vai cauruļveida krelles, bet gan specifiski gatavotie Lubāna mitrāja dzintara apstrādes centra visai oriģinālie zobveida un īpaši atslēggalvasveida piekariņi. Par to piederību sociāli nodrošinātām sabiedrības aprindām liecina arī pārējais, visai bagātais kapu inventārs.

Tēmas izstrāde turpināma un padziļināma, iesaistot tajā arī citu eksotisku materiālu vai ekskluzīvu lietu (no zaļā Karēlijas slānekļa gatavoto kalnu, Martilas tipa akmens kaujas cirvja u. c.) apskatu un analīzi. Turklāt vēlami arī ārzemju komandējumi, tādu etnoarheoloģisku datu bāžu iepazīšanai kā SCCS (*Standard Cross-Cultural Sample*), kas balstās uz 186 mūsdienu aborigēnu sabiedrību pētījumiem ar datu piesaisti, šo datu bāzi visos kontinentos sadalot 6 daļās, atbilstoši šo sabiedrību lingvistikas un kultūras līdzībai. Mūs šajā gaidījumā interesētu Austrumu

Eirāzija, jo strādājot meža joslā mēs neapšaubāmi varētu izstrādāt jaunus maiņas modeļus neolītā, neatkarīgi no maiņas modeļiem, kas izstrādāti citu kontinentu vajadzībām. .

2007. gadā turpinājās V.Bērziņa pētījumi par Sārnates neolīta apmetni (Ventspils rajonā). Pētījumu pamatā ir E.Šturma un L.Vankinas vadītajos izrakumos pagājušā gadsimta 30., 40. un 50. gados iegūtais materiāls, kas glabājas Latvijas Nacionālajā vēstures muzejā. Pētījuma rezultāti tiek apkopoti promocijas darba formā – to paredzēts publicēt un aizstāvēt Oulu universitātē, Somijā 2008. gadā. Sārnates apmetnē mitrzesmes apstākļos izcili labi saglabājušies no organiskiem materiāliem izgatavotie priekšmeti, kā arī mājokļu konstruktīvās paliekas, un šis nozīmīgais materiāls pētījuma ietvaros tiek par jaunu analizēts un izvērtēts, izmantojot mūsdienīgas metodes un risinot mūsdienās arheoloģijā aktuālos jautājumus.

Projekta ietvaros sagatavotas promocijas darba-monogrāfijas nodaļas, kurā atspoguļoti pētījumi par Sārnates apmetnes iedzīvotāju izgatavotajiem māla traukiem. Sārnatē atrastajai keramikai izpētei ir divejāda nozīme. Pirmkārt, tiek izmantota neolīta pētījumos daudzkārt aprobētā metode keramiku izmantot par pamatu materiāla sadalīšanai hronoloģiskās un kultūras grupās. Tas ir aktuāls jautājums arī Sārnates gadījumā: apmetnes materiāls iegūts daudzās atsevišķās mītnēs, kas acīmredzot visas nav apdzīvotas vienlaicīgi, un arī to iedzīvotāju kultūras materiālās izpausmes nav viendabīgas. Pirms iespējams veikt tālāku materiāla analīzi, nepieciešams šo daudzo mītņu materiālu sagrupēt lielākās grupās – un par grupēšanas pamatu izvēlēta keramika. Lai sakārtotu šīs grupas hronoloģiski, izmantoti jau agrāk iegūtie radioaktīvā oglekļa datējumi, papildus iegūstot jaunus datējumus – par paraugiem datēšanai izmantotas trauku iekšpusē piedegušās ēdiena paliekas (analīzes veiktas Stokholmas universitātes laboratorijā).

Pamatojoties uz keramikas māla masas sastāva, trauku morfoloģijas, virsmas faktūras un ornamenta elementu lietojuma, izdalītas trīs lielākas mītņu grupas: mītnes, kurās iegūta agrā Sārnates tipa keramika (4365–3780 kal. g. pr. Kr.), mītnes ar vēlo Sārnates tipa keramiku (3630–2850 kal. g. pr. Kr.) un mītnes ar ķemmes un bedrīšu tipa keramiku (nav iespējams datēt, jo nav saglabāties organiskais materiāls).

Mītņu materiāla grupēšana, pamatojoties uz keramikas pazīmēm, kalpo kā sākumpunkts pētījumiem par šajā pieminekļā atrastajiem zvejas rīkiem, par iedzīvotāju saimniecību, kā arī par pavardiem u.c. konstruktīvām paliekām. Tomēr uzmanība pievērsta arī keramikas izgatavošanas un lietošanas tradīcijām. Pēc apkūpuma un piedeguma izvietojuma uz māla traukiem konstatējams, ka liela daļa agrās un vēlās Sārnates tipa keramikas podu, t. sk. paši lielākie, kalpoja kā vārāmie trauki. Abi keramikas tipi pārstāv keramikas tradīciju, kas orientēta galvenokārt uz vārāmo trauku izgatavošanu. Šiem keramikas tipiem raksturīgās pazīmes (sasmalcinātu gliemežvāku piejaukums māla masai, smaili trauku dibeni, plānas sienas, utt.), kas ietekmē arī to tehniskās īpašības, ir ļoti plaši sastopamas Austrumbaltijas neolīta laika keramikā, un pēc tā var spriest, ka šajā reģionā māla trauki izgatavoti galvenokārt kā vārāmie trauki (nevis produktu uzglabāšanai vai citām vajadzībām). Eksperimentālos pētījumos, kas veikti sadarbībā ar keramikas speciālisti Baibu Dumpi, rekonstruēta arī vārīšanas metode, kāda mūsdienās nav fiksēta: domājams, ka trauku novietoja, smailo dibenu iedziļinot nedaudz pavarda smilšu slānī un uguni kurinot ap to.

Attiecībā uz bronzas laikmetu (1800. – 500. g. pr. Kr.) 2007. gadā tika risinātas divas tēmas (A. Vasks): a) karš un karošana, b) maiņas sakari.

Karš un karošana ir sociāla parādība, kurai visos laikos bijusi būtiska loma sabiedrības sociālajās un kultūras izmaiņās. Tomēr karošana aizvēstures laikmeta pirmsrakstības sabiedrībās nav bieži aplūkots temats arheoloģijā, jo karošanu ir grūti identificēt pēc arheoloģisko avotu liecībām. Tanī pat laikā nevar noliegt, ka arheoloģiskajām liecībām piemīt pietiekami liels informatīvais potenciāls, kas ļauj aplūkot dažus pamatjautājumus par kara un karošanas lomu seno sabiedrību evolūcijā. Lūkojoties Latvijas aizvēsturē, senākais laikmets, kura arheoloģiskajā materiālā skaidri iezīmējas ar karošanu saistītu liecību komplekss, ir bronzas laikmets. Mezolītā, agrajā un vidējā neolītā nav tiešu artefaktuālu liecību par karošanu – nav atradumu vai objektu, kurus nepārprotami varētu uzskatīt par ieročiem vai militāra rakstura būvēm. Tas, protams, nenozīmē, ka šajās mednieku – zvejnieku sabiedrībās nebija savstarpēju nesaskaņu, konfliktu un sadursmju. Tomēr, atšķirībā no iepriekšējiem laikmetiem bronzas laikmets nāca ne vien ar daudz plašāku ieroču un bruņojuma klāstu, bet arī ar spēcīgu nocietinājumu būvi. Tāpēc vietā ir jautājums, kāda un cik liela loma ieročiem, nocietinājumiem un karošanai bija bronzas laikmeta sabiedrību dzīvē Austrumbaltijā un konkrēti Latvijas teritorijā. Atbilde meklējama arheoloģiskā materiāla liecībās, kas ir divu veidu - ieroči un nocietinājumi. Ieroču kategorijai nepārprotami pieskaitāmi bronzas cirvi un šķēpu gali, kā arī Latvijā pagaidām vienīgais atrastais bronzas zobens (kopā 67 vienības). Ieročiem pieskaitāmas arī ap 20 akmens vāles galvas. Daudz lielākā skaitā atrasti akmens cirvi, kas gan vairāk tiek uzskatīti par darbarīkiem, taču varēja tikt izmantoti arī kā ieroči. Tas pats sakāms par kaula šķēpu un bultu galiem. Bronzas laikmetā Latvijas teritorijā, tāpat kā visā Austrumbaltijā, parādījās jauns dzīvesvietu tips – pilskalns. Bronzas laikmeta pilskalnus izbūvēja grūtāk pieejamos reljefa paaugstinājumos upju senleju krastos vai morēnu paugurainēs. Dzīve šādos pilskalnos salīdzinājumā ar šī paša laika lauku apmetnēm sagādāja zināmas neērtības. Pilskalnos bija apgrūtināta pārtikas, ūdens, kurināmā, iespējams, arī mājlopu nogāde nocietinājumu ietvertajā pilskalna plakumā. Acīmredzot pilskalnu iemītniekiem svarīgāks bija drošības faktors, kam tika pakārtoti pārējie. Plašāk pētītajos pilskalnos varēja izsekot nocietinājumu attīstībai no vienkāršākiem un vājākiem uz konstruktīvi sarežģītākiem un spēcīgākiem. Tāpat vērojama tendence paplašināt pilskalna plakumu, pārvirzot nocietinājumus uz ārpusi tuvāk kalna nogāzei. Latvijas teritorijā daži pilskalns izceļas ar spēcīgiem nocietinājumiem, kuriem bez tīri praktiskās aizsardzības funkcijas, iespējams, bija arī noteikta simboliska nozīme. Tik masīvi nocietinājumi, kādi bija, piemēram, Ķivutkalnā vai

Vīnalkalnā, šķiet neadekvāti tā laika uzbrukuma apdraudējumam un praktiskajām iespējām tos pārvarēt. Acīmredzot varenu nocietinājumu būvei bija arī tīri psiholoģiska nozīme – parādīt elites spēju piesaistīt resursus un organizēt celtniecības darbus. Šie pilskalni bija arī ievērojami bronzas apstrādes centri. Šādai nocietinātai dzīvesvietai bija jāatstāj monumentālas un neieņemamas būves iespaids uz laikabiedriem, tai varēja būt arī savas zemes simboliska nostiprinājuma jēga. Nenoliedzot pilskalnu nocietinājumu aizsardzības funkcijas, šķiet tomēr, ka sava nozīme te bija arī jaunajai militārajai ideoloģijai. Saistībā ar pēdējo vairāk simboliska nekā praktiska nozīme, šķiet, bija arī virknei Latvijā atrasto bronzas cirvju – uz to norāda vai nu šo cirvišu nelielie izmēri, vai arī jebkādas praktiskas lietošanas atstāto pēdu trūkums. Šie izstrādājumi drīzāk kalpoja personas augstā sociālā ranga demonstrācijai. Viss datu kopums – bronzas ieroči, no kuriem daži to necīgo izmēru dēļ vairāk uzskatāmi par simboliem, bronzas tualetes piederumi (bārdas naži, pincetes, īleni – tetovējamās adatas) individuā atšķirtīgā ārējā izskata uzturēšanai, monumentālie nocietinājumi, liecina par bronzas laikmeta sabiedrību elites piekopto jauno dzīvesveidu, kurā sava loma bija arī karošanas ideoloģijai. Tanī pat laikā nav šaubu arī par to, ka šī ideoloģija rada savu izpausmi reālos bruņotos konfliktos.

Maiņas sakari to dažādajās izpausmēs ir plaši aplūkots temats Eiropas arheoloģijā. Arheoloģiskajā materiālā tos visuzskatāmāk demonstrē dažādu attiecīgai teritorijai „eksotisku” materiālu (dzintars, krams, bronza u.c.) izstrādājumu klātbūtne (vai to trūkums). Aplūkojot maiņas sakarus un to nozīmi pētāmās teritorijas sabiedrību dzīvē, jāņem vērā šo sakaru redzamā daļa, kas atspoguļojas attiecīgo importa priekšmetu atradumos un neredzamā, taču būtiskākā daļa, kas izpaužas jaunu tehnoloģiju, jaunu ideju apgūšanā un piemērošanā attiecīgajā teritorijā. Latvijas teritorijas gadījumā šādus sakarus bronzas laikmetā visuzskatāmāk rāda bronzas priekšmetu atradumi, to sortiments un izplatība. Agrākajā Latvijas bronzas laikmetam, respektīvi, agro metālu periodam veļtītajā literatūrā maiņas sakarus, bronzas priekšmetus un bronzas apstrādi aplūkoja kā atsevišķas parādības, atzīmējot, ka maiņas sakari nav bijuši pietiekami atīstīti un maiņa nav bijusi pastāvīga nodarbošanās. Jautājumi par maiņas sakaru organizāciju, tāpat par to, vai un kā maiņas sakari un bronza ietekmēja sabiedrību sociālo kompleksitāti, netika aplūkoti. Acīmredzot šāda minēto jautājumu ignorance izrietēja no padomju vēsturē pieņemtās paradigmas par t.s. pirmatnējās kopienas attiecību pastāvēšanu bronzas laikmetā, kurā nebija vietas sarežģītākām sociālajām attiecībām. Tomēr veicot detalizētāku pētījumu, atklājās citāda, ievērojami sarežģītāka, aina. Uzskatot pētījumu, tika izvirzīti sekojoši jautājumi: pirmkārt, vai un kā salīdzinājumā ar neolītu mainījās sakaru virzieni un maiņa, sākoties bronzas laikmetam; otrkārt, kādi bija iespējamie bronzas izstrādājumu ienākšanas un izplatības ceļi Latvijā a) agrajā un b) vēlajā bronzas laikmetā; treškārt kāda loma bija bronzas maiņai vietējo sabiedrību saimnieciskajās un sociālajās attiecībās. Maiņas sakaru analīzei tika izmantoti savulaik K. Renfrjū (Renfrew 1973) izstrādātie modeļi, kas paredz četrus maiņas sakaru mehānismus:

- *maiņa pa līniju* (down-the-line exchange);
- *prestīža priekšmetu maiņa* (the prestige chain);
- *tirdzniecība ar neatkarīgiem starpniekiem* (freelance commercial trade);
- *tirdzniecība noteiktā virzienā* (directional commercial trade).

Šie modeļi radoši izmantoti Ziemeļeiropas neolīta un bronzas laikmeta maiņas sakaru pētījumos, tāpēc tie var būt noderīgi arī Austrumbaltijas maiņas sakaru sīkākai raksturošanai. Izvērtējot Latvijas teritorijā atrasto bronzas priekšmetu atradumu ģeogrāfiju, sortimentu un bronzas apstrādes raksturu, varēja secināt, ka

1. Maiņas sakaru aktivitātes pieaugums sākās vidējā un turpinājās vēlajā neolītā. Arheoloģiskajā materiālā tos visuzskatāmāk iezīmē dzintara un krama izstrādājumu izplatība. Abu šo materiālu izstrādājumi ir atrasti visās vidējā un vēlā neolīta apmetnēs. Tas norāda uz stabila sakaru tīkla pastāvēšanu, kura pamatā acīmredzot bija nepieciešamība uzturēt starpkopienu laulību un citus sociālos sakarus. Dzintara un krama kustību šī tīkla ietvaros var raksturot kā ceremoniālu dāvanu apmaiņu starp kopienām, respektīvi, *kā maiņu pa līniju* vai arī kā *prestīža priekšmetu maiņu*. Taču kā to rāda dzintara apstrādes centra izveidošanās Lubāna ezera iepakā un kura pastāvēšanu varēja nodrošināt tikai regulārs dzintara pieplūdums, darbojās arī cits maiņas mehānisms – *noteikta virziena maiņa*.

2. Sākoties bronzas laikmetam, sakaru virzieni un ceļi saglabājās iepriekšējie, taču krasi mainījās maiņas objekti – gandrīz pilnībā izbeidzās maiņa ar dzintaru un kramu, bet par redzamāko maiņas objektu kļuva bronzas priekšmeti. Dzintara maiņas apsūkšanu Latvijas teritorijā (tāpat kā Austrumbaltijā kopumā) var izskaidrot ar maiņas virzienu pārbīdi no dzintara ieguves vietām Baltijas jūras dienvidaustrumu piekrastē uz Centrālo un Dienvidu Eiropu. Agrajā bronzas laikmetā (III periodā) dienvidaustrumu Baltijā izveidojās lokāls kultūras centrs, no kura bronzas izstrādājumi sasniedza arī Latvijas teritoriju. Atrasto agrā bronzas laikmeta bronzas izstrādājumu skaits nav liels, tāpēc ir grūti spriest par maiņas mehānismiem. Šķiet, ka šo bronzas priekšmetu izplatību vislabāk var izskaidrot ar *prestīža priekšmetu maiņas* modeļa palīdzību. Agrā bronzas laikmeta apmetnē Lagažā atklātā bronzas apstrāde liecina, ka Lubāna ezera iepakā kā sakaru ceļu krustpunkts un līdz ar to jaunu tehnisko inovāciju apgūšanas rajons savu nozīmi nebija zaudējis.

3. Vēlajā bronzas laikmetā sakari ar dienvidaustrumu Baltiju turpinājās, tomēr jauns bija tas, ka nepārprotami izveidojās sakari pāri Baltijas jūrai starp Skandināviju un Ziemeļkurzemi. Šajos sakaros galvenā nozīme acīmredzot bija bronzas kā izejvielas maiņai. Šajā laikā pie Daugavas un Daugavas baseinā izveidojās virkne bronzas apstrādes centru, kas varēja būt pāri jūrai nākušās bronzas izmantotāji. Šo centru elite bija ieinteresēta bronzas kā prestīža priekšmetu izejmateriālu regulārā pieplūdamā un līdz ar to arī tālsakaru maiņas uzturēšanā un kontrolē. Centru pastāvēšanu visticamāk varēja nodrošināt tikai *noteikta virziena maiņa* ar vienu vai vairākiem starpniekiem. Vienlaikus turpināja pastāvēt jau agrāk starp vietējām sabiedrībām iedibinātā *prestīža priekšmetu maiņa*.

Paralēli akmens laikmeta un agro metālu perioda pētījumiem tika pievērsta uzmanība arī Latvijas arheoloģijas vēsturei (A. Vasks). Šī joma pagaidām nav īpaši pētīta – ir tikai atsevišķi ekskursi arheoloģijas vēsturē par vienu vai otru jautājumu plašāka apjoma darbos. Katrā ziņā tā būtu atsevišķa projekta tēma. Labs piemērs šinī ziņā ir Igaunijas arheologu veikums – 2006. gadā iznāca kolektīva monogrāfija *Archaeological Research in Estonia 1865 – 2005*. Šī projekta ietvaros, ko var uzskatīt par zināmu iestrādi atsevišķam lielākam projektam nākotnē un sakarā ar Franča Baloža – Latvijas zinātniskās arheoloģijas dibinātāja 125 gadu jubileju tika pētīts jautājums par F. Baloža iedibināto tradīciju un tās nozīmi Latvijas etniskās aizvēstures pētniecībā. Vērtējot F. Baloža pirms 80 gadiem izvirzītās koncepcijas, jāatzīmē, ka šodien daudzi etniskās attīstības jautājumi tiek skaidroti citādi. Tomēr Balodis bija pirmais, kas mēģināja šos jautājumus risināt atbilstoši sava laikmeta garam un iespējām. Viņa uzstādījumi vēlākajiem pētniekiem bija vai nu jāpieņem vai jānoraida, izvirzot savu argumentāciju. Bet tas bija stimuls zinātniskās domas attīstībai, kas nekad nebeidzas.

Projekta izpildītāju publikācijas 2007. gadā:

1. Vasks A. Dzelzs sārņi apbedījumos // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. – 2007. – Nr. 3. – 5. – 12. lpp.
2. Vasks A. Weapons and Warfare during the Bronze Age in the Area of Present-Day Latvia.- in: *ARCHAEOLOGIA BALTICA* 8. – Klaipeda University Press, 2007.
3. Loze I. Arheoloģiskie izrakumi Dvorčānu ciema vietā. - Tēvu zemes kalendārs. Rēzekne, 2007. - 66.– 71. lpp
4. Zagorska I. Vēlreiz par Zvejnieku arheoloģiskā kompleksa hronoloģiju // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. - 2007. – 1. - 7.-30.lpp.;
5. Zagorska I. New radiocarbon dates of human and bird bones from Zvejnieki Stone Age burial ground in Northern Latvia // *Before farming*, 2007,1, 1.-12.lpp., līdzautori K.Manner mā, H.Jungners, G.Zariņa;
6. Zagorska I. Okera jeb krāsu zemes pielietojums akmens laikmeta apbedījumos Latvijā // Ģeogrāfija, ģeoloģija, vides zinātnes. Tēzes, Rīga, 2007, 208.-210.lpp.;
7. Zagorska I. Arheoloģiskā materiāla minerālais un petrogrāfiskais sastāvs // Ģeogrāfija, ģeoloģija un vides zinātnes. Tēzes, Rīga, 2007, 172.-174. lpp. (līdzautori A.M.Miķelsone, E.Ziediņa, L.Kalniņa);
8. Zagorska I. Evaluation of the soil analyses of archaeological complex „Zvejnieki” // *Abstract book, European Archaeological Association, Annual Meeting, Zadar, 2007, 432.lpp.*; (līdzautori R.Rudovica, A.Vīksna, A.Actiņš, G.Zariņa);

Projekta izpildītāju uzstāšanās konferencēs 2007. gadā:

1. Bērziņš V. The Latvian coast: culture, nature and the long term [Latvijas piekraste: kultūra, daba un ilgtermiņa procesi]. - referāts Trešajā Baltijas arheoloģijas seminārā 2007. gada 5. oktobrī Ventspilī.
2. Loze I. Ziemeļkurzemes neolīta kāpu apmetnes kā izziņas avots. - referāts Letonikas 2. kongresa Letonikas avoti: Kurzemes piekrastes pētījumu sekcijā 20. oktobrī.
3. Vasks A. Latvia as a part of a sphere of contacts in the Bronze Age – referāts Vello Leugasa piemiņas konferencē Tallinā 2007. gada 9. maijā.
4. Vasks A. F. Balodis un etniskie pētījumi Latvijā.- referāts Franča Baloža 125. gadu jubilejas starptautiskā konferencē 2007. gada 20. septembrī Rīgā., LNVMuzejā.
5. Vasks A. Burials on settlement sites: memories of ancestors or dissociation? (Apbedījumi dzīvesvietās: atmiņas par senčiem vai norobežošanās ?) – referāts Trešajā Baltijas arheoloģijas seminārā 2007. gada 6. oktobrī Ventspilī.
6. Zagorska I. Okera jeb krāsu zemes pielietojums akmens laikmeta apbedījumos Latvijā. Referāts 2007.gada 1.februārī LU 65.zinātniskajā konferencē Ģeogrāfijas, ģeoloģijas un vides zinātņu sekcijā;
7. Zagorska I. Okera pielietojums akmens laikmeta apbedījumos Austrumbaltijā. Nolasīts VAK starpkongresā Polijā, Lodzā, 2007.gada 7.septembrī;
8. Zagorska I. Par 2007.gada izrakumu rezultātiem Zvejniekos. Ziņojums un izstāde Valmieras rajona Sēļu pagasta Jaunrūnu mājās 2007.gada 17.augustā Valmieras rajona iedzīvotājiem;
9. Zagorska I. Akmens laikmeta apbedīšanas tradīcijas Latvijā. Starptautiskā sanāksmē Rīgā, Latvijas Vēstures institūtā,2007.gada izrakumu rezultātiem veltītajā sanāksmē - referāts 2007.gada 6.decembrī.

Man and culture in the environmental context in Latvian early prehistory

The project envisages research on the economy, culture and social organisation of Latvia's inhabitants in their interaction with the environment. Attention will also be given to contacts of the inhabitants of Latvia with neighbouring countries both in the context of contact via the Baltic Sea and via major inland waterways. In chronological terms, the research covers the period from the 9th/8th millennium BC to the 1st millennium AD.

Key words: man, culture, environment, prehistory

Dr.vēst. **Guntis Zemītis**
Dr.vēst. **Tatjana Berga**
Dr.h.vēst., emer. zinātnieks **Ēvalds Mugurēvičs**
Dr.vēst. **Roberts. Spirģis**
Dr.vēst. **Antonijas Vilcāne**

Latvijas Universitāte, Latvijas vēstures institūts
Akadēmijas laukums 1, Rīga, LV 1050
tāl. 7223715 e-pasts: lvi@lza.lv; Guntis.zemitis@gmail.com

Latvijas iedzīvotāju kultūra 9. – 13. gs. Baltijas ekonomisko un politisko notikumu kontekstā

Pētījuma mērķis ir Latvijas 9. – 13. gs. vēstures izpēte Baltijas kontekstā balstoties uz arheoloģiskajiem un rakstītajiem avotiem, avotu bāzes paplašināšana veicot jaunus arheoloģiskos pētījumus.

Pētījuma galvenie rezultāti 2007. gadā

Pārskata periodā grantā iesaistītie zinātnieki veikuši arheoloģiskos izrakumus objektos, kas būtiski paplašina vēlā dzelzs laikmeta avotu bāzi.

9. – 12. gs. īpašu nozīmi ieguvis Daugavas ceļš. Daugavas krasti bija kontaktzona starp praktiski visām Latvijas teritorijā dzīvojošajām maztautām – latgaļiem, sēļiem, lībiešiem, vendiem, zemgaļiem, kuršiem Vikingu laikā Daugavas krastos vērojamas skandināvu, lietuviešu un krievu aktivitātes. Šie kontakti atstāj pēdas gan vietējo tautu materiālajā kultūrā, gan ietekmē dzīvesvietu raksturu –veidojās tirdzniecības un amatniecības centri, ostas vietas, agrinās pilsētas. Šie procesi ir kopīgi visai Ziemeļeiropai, bet saglabā arī lokālas īpatnības. 2008.g. Daugavas lībiešu teritorijā Ogresgala Čabās strādāja arheoloģiskā ekspedīcija Roberta Spirģa vadībā. Izrakumi notika apmetnē un kapulaukā laikā no 15. maija līdz 8. oktobrim. No 27. jūnija līdz 18. jūlijam izrakumos norisinājās Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātes studentu arheoloģiskā lauku darbu prakse. Pavisam atsegta 5300 m² lielā platība.. Kultūrslānis šeit postīts aršanas rezultātā un saglabāties tikai vietām. Konstatēti no šķeltiem akmeņiem krauti apaļi vai ovāli pavardi, akmens un māla un krāsnis. Tikai nedaudzos objektos iegūtas senlietas, atzīmējami vienīgi trīs līdz pusmetram iedziļināti pavardi, kuros izdevies atrast nozīmīgus un labi datējamus vēlā dzelzs laikmeta artefaktus.

Izrakumos pavisam atrastas 843 senlietas. Senākie atradumi – nažveida šķilas un kasīkļi, attiecināmi uz paleolīta beigām – mezolīta sākumu. Iespējams, ka uz šo laiku attiecināms arī četru neapstrādātu krama gabalu depozijs. Akmens cirvju, kalnu, krama rīku, kā arī ķemmes-bedrīšu, auklas un švīkātās keramikas atradumi liecina par apmetnes izmantošanu neolītā un agro metālu laikmetā. Domājams, ka ar neolītu datējams arī otrs neapstrādātu krama (22 gab.) un dzintaru (24 sīki gabaliņi) depozijs. Lielākā atradumu daļa attiecināma uz lībiešu apdzīvotības posmu.

Ar lībiešiem saistīti arī pētītie apbedījumi. Pavisam atsegti 29 kapi, kas datēti ar 11.-13. gs. Iegūtais materiāls pārsteidz ar apbedīšanas tradīciju daudzveidību. Izrakumi parādīja, ka šajā vietā bija uzkalniņu kapulauks. Uzkalniņi reljefā vairs neizteikās un par tiem liecina apbedījumu rets izvietojums, grāvji un akmens riņķi ap kapiem. Starp uzkalniņiem izvietoti atsevišķie līdzenie apbedījumi. Atsegti arī divi ugunskaņi un viens ksenotafs. Vīrs vairākiem apbedījumiem veidoti akmens krāvumi. Viens kaps atsegts zem uzkalniņa akmens riņķa. Mirušajiem līdzī dotas bagātas piedevas. Diemžēl lielākā apbedījumu daļa jau senatnē mantraču izlaupīta. Kā unikāls atradums atzīmējams sieviešu rotu ziedojums viena uzkalniņa grāvja malā. Tuvāk kapulaukam atsegta vairākas stāvas bedres, kuru dziļums dažkārt sasniedza 2 m. Iespējams, kā tās izmantotas par upurbedrēm, jo vienā šādā bedrē uzkalniņa pakājē atsegts zirga apbedījums. Zirga apbedījumi Latvijā ir ļoti reti – zināmi tikai astoņi gadījumi, bet Ogresgala Čabu atradums izceļas gan ar skeleta labo saglabāšanos, gan ar izvietojumu apaļajā upurbedrē, gan ar dolomīta plākšņu pārklājumu.

Tā kā pasūtītāja zemē vēl palika neizpētīti kapi, izrakumus paredzēts turpināt nākošgad.

Latvijas teritorija vēsturiski ilgā laika periodā bijusi kontaktzona starp baltu etnosu un Baltijas somiem. Šī robeža laika gaitā mainījies.

Antonija Vilcāne sadarbībā ar Tartu Universitāti veikusi pētījumus Igaunijas pierobeža – Drusku (Kornetu) pilskalnā, par kura izcelsmes laiku, etnisko piederību un raksturu līdz šim nebija datu. Izrakumi notika 6. – 12. augustā, tos finansēja Tartu Universitāte. Izrakumus vadīja A. Vilcāne. Izrakumi tika veikti trīs tranšējās 28 kvadrātmētru platībā, tie notika pilskalna valnī un grāvī. Tika secināts, ka nav veikti būtiski pilskalna pārbūves darbi, bet dzīvesvietas izveidei maksimāli izveidots dabīgais reljefs. Vienā tranšējā tika konstatēts 1,15 m biezs kultūrslānis un pamatzemē iedziņnāts pavards. Atradumi – bezripas keramika, divrocīgais graudberzis, vairāki vienrocīgie graudberži norāda uz apdzīvotību I gt. pirmā pusē, bet C14 analīzes liecina, ka pilskalns apdzīvots laikā no 40. g. pr. Kr. līdz 10. gs. pirmajai pusei.

Antonijas Vilcānes vadībā notikuši izrakumi latgaļu kapulaukā Krāslavas Šķeltavas Brīveru kapulaukā laikā no 16. jūlija līdz 3. augustam. 135 kvadrātmētros atsegti 16 apbedījumi - 5 sievietes 9 vīrieši, 2 nenosakāmi Apbedījumi datējami ar 9. – 12. gs. Kapulaukā ievērotas seno latgaļu apbedīšanas tradīcija.

A. Vilcāne veikusi arī arheoloģisko uzraudzību Preiļu muižas kapelā (no 11. oktobra līdz 15 novembrim un no 27 novembra līdz 30. decembrim) kā arī Siguldas pilsdrupās.

Tatjana Berga laikā no 15. jūlija līdz 1. oktobrim vadījusi arheoloģiskās izpētes darbus Valmierā – pilī un Senpilsētā.

Sadarbībā ar Latvijas Nacionālo vēstures muzeju, LU Vēstures un filozofijas fakultāti, Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekciju, noorganizēta starptautiskā konference „Francis Balodis. Arheoloģija un laiks. Pr. Fr. Balodim – 125” (Organizācijas komitejā G. Zemītis, A. Vilcāne, R. Spirģis), kas notika Rīgā, Nacionālā vēstures muzeja telpās 2007. gada 20. – 21. septembrī.

Galvenās iegūtās atziņas, kuras atspoguļotas grantā iesaistīto pētnieku rakstos, referātos. R. Spirģis, balstoties uz lībiešu važiņrotu un bruņurupuču saktu materiāla izpēti izsekojis šo komplicēto rotaslietu attīstībai, kas ietvērusi gan lokālus, gan skandināvu kultūras elementus. Tas norāda ne vien uz ekonomiskiem, bet arī etniskiem kontaktiem šo tautu starpā.

A. Vilcāne izvērtējusi latgaļu centra – Jersikas izrakumu materiālu un latgaļu 10., 11.gs. karavīru apbedījumu materiālu. T. Berga – arābu dirhēmu (Latvijā ap 2400, galvenokārt gar Daugavas ūdensceļu) atdarinājumus, kuri izmantoti kā piekariņi galvenokārt 11. gs. pirmajā pusē. Ē. Mugurēvičs salīdzinājis hroniku ziņām par Baltijas tautām ar arheoloģiskajiem avotiem, tādejādi konstatējot, kur hroniku autori rīkojušies izejot no politiskās konjunktūras, reliģiskās pārliecības, vai tieši pretēji – objektīvi atspoguļojuši vēstures notikumus. G. Zemītis, izmantojot 2005. un 2006. gadā Siguldā, Sateseles (Līvu kalna) izrakumos iegūtās liecības, secinājis, ka Sateseles pilskalns apdzīvots no 11. gs. vidus, ka to nevar uzskatīt tikai par varas centru (lībiešu vecākā Dabreļa pili), bet ka šajā laikā lībiešu pilskalni joprojām bija arī amatniecības centri. Satesele bijusi apdzīvota arī 13., 14. gs. un tai bijusi noteikta loma vēlākās Siguldas izaugsme.

Svarīgākās publikācijas 2007. gadā

1. Berga T. Augšdaugavas 14. – 17. gadsimta senvietas. No Krāslavas līdz Slutišķiem. – Rīga, 2007. – 233 lpp.
2. Berga T. Dirham imitations as Pendants in Latvia// Cultural interactions between east and west. Archaeology, artefacts and human contacts in northern Europe. – Stockholm, 2007. – P. 171. – 177.
3. Mugurēvičs Ē. Latvijas enciklopēdija. – Rīga: Valerija Belokoņa izdevniecība, 2007. – 4. sēj. Šķirkļi: Leimaņi, Lībekas annāles, Lībekas Arnolda Slāvu hronika, Lipes Bernhards, Lostenes pilskalns un viduslaiku pils, Mārciena, Mārtiņsalas ciems, viduslaiku pils, kapsēta un baznīca, Matkules pilskalns, Metsopole, Miera Kursa, Moora Harijs, Negeste, Neuri, Nogailene, Novene, Novgorodas hronika, Oliņkalns, Ozeriņš, Pabērzkalns, Pagājušo laiku stāsts, Pagasts, Piemare, Pilsāts, Piltenes viduslaiku pils, Pleskavas hronika, Plīnijs vecākais, Preiļi, Prūsija, Prūsijas Atskaņu hronika, Prūši.
4. Mugurēvičs Ē. Par: Archaeologia Lituana 7. Ats.red. M. Michelbertas. – Vilnius: Vilnius universiteto leidykla, 2006// Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. – 2007., Nr. 2. – 198. – 200. Lpp.
5. Mugurēvičs Ē. Arheologam Latvijas ZA īstenajam loceklim Andrim Caunem – 70// LVIŽ, 2007., Nr. 2, 208., 209. Lpp/ Tas pats Zinātnes Vēstnesis – 2007. – Nr. 12, 2.lpp.
6. Mugurēvičs Ē. Arheologam profesoram Francim Balodim – 125// Latvijas vēsturnieki. Arheologs Dr. phil., Dr.hist., profesors Francis Aleksandrs Balodis (1882-1947). Biobibliogrāfija. – Rīga: latvijas vēstures institūta apgāds, 2007, 9. – 25. Lpp.
7. Mugurēvičs Ē. Arheoloģei Lūcijai Vankinai – 100. Latvijas nacionālās arheoloģijas otrās paaudzes pārstāve// Daba un vēsture 2008. – Rīga: Zinātne, 2007, 103. – 105.lpp.
8. Spirģis R. Liv Tortoise Brooches in the Lower Daugava area in the 10th – 13th Centuries// Cultural interaction between east and west. Archeology, artefacts and human contacts in northern Europe. – Stockholm University, Stockholm, 2007. – p. 197. – 204.
9. Spirģis Promocijas darba kopsavilkums // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. – 2007., Nr. 1 188.–191.lpp.
10. Vilcāne A. 10th – 11 th century warrior burials with horsw trappings in the Latgallian area// Archeologia Baltica 7 – Klaipedos universiteto leidykl. – Klaipeda. - 2007
11. Vilcāne A. Ievērojamā seno baltu ieroču pētnieka Vitauta Kazakēviča piemiņai veltīta konference Lietuvā// Latvija Vēstures Institūta Žurnāls – Nr.1 – 2007. – 183. – 185. lpp.
12. Vilcāne A. Starptautiskais seminārs “Pleskavas un Pleskavas zemes arheoloģija un vēsture// Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. – 2007 Nr. 2.
13. Zemītis G. 10 th – 12 th Century Daugmale the Earliest Urban Settlement along the Lower Daugava and Forerunner of Riga// Cultural interaction between east and west. Archeology, artefacts and human contacts in northern Europe. – Stockholm University, Stockholm, 2007. – p. 279. – 284.
14. Zemītis G. Siguldas astoņsimtsgadei veltīta zinātniskā konference// Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. – 2007. – Nr. 2. – 178. – 179. lpp.
15. Zemītis G. Starptautiskā zinātniskā konference „Dr. Augusts Bīlenšteins par latviešu kultūras pamatvērtībām” arī Eiropā. – Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. – Nr. 3. – 168. – 171. lpp.
16. Turaidas muzejrezervāts. Siguldas novada gadsimtu grāmata Zinātniskais redaktors G. Zemītis – Rīga: Jumava, 2007. 167 lpp.. Priekšvārds. – 7. lpp.

Dr. biol. **Māris Zunde**
Dr. vēst. **Gunita Zariņa**
Dr. h. vēst. **Lilīta Vanaga**
Silvija Tilko
Irēna Šmerliņa
Elīna Guščika
Inna Lazdiņa
Ilze Ulmane

Latvijas Universitāte, Latvijas vēstures institūts
e-pasts: zunde@lanet.lv

Latvijas kultūrvides pētījumi pēc zinātnisko ekspedīciju materiāliem (2006–2008)

Atslēgvārdi: vēstures zinātnes palīgdisciplīnas, materiālu krātuve

Projekta mērķis ir veidot, kārtot un sistematizēt LU Latvijas vēstures institūta rīkotajos arheoloģiskajos izrakumos un etnogrāfiskajās ekspedīcijās iegūto arheoloģisko, etnogrāfisko, antropoloģisko un dendrohronoloģisko materiālu plašos fondus, veikt šo materiālu apstrādi, sākotnējo izpēti un sagatavošanu turpmākajam padziļinātas zinātniskās izpētes darbam.

Zinātniska projekta „Latvijas kultūrvides pētījumi pēc zinātnisko ekspedīciju materiāliem” izpildes 3. posmā - 2007. gadā - veiktie uzdevumi, līdzīgi kā abos iepriekšējos posmos, projekta pieteikšanas laikā plānotajiem uzdevumiem precīzi neatbilst. Ņemot vērā to, ka no Latvijas Zinātnes padomes centralizētais finansējums zinātnisko ekspedīciju rīkošanai vairs netiek piešķirts un konkrētā projekta izpildei saņemta mazāk nekā puse no plānotās naudas summas, projekta izpildītāju darbs tagad noris galvenokārt LU Latvijas vēstures institūta fondu krātuvēs.

LU Latvijas vēstures institūta arheoloģiskā, etnogrāfiskā, antropoloģiskā un dendrohronoloģiskā materiāla fondos lielā apjomā tiek uzglabāti un pastāvīgi no jauna pieņemti zinātniskajās ekspedīcijās iegūtie lietiskie un sagatavotie informācijas materiāli. Šos materiālus izmanto Latvijas vēstures izpētes darbā un tās apgūšanai. To skaitā ir kranioloģiskie un osteoloģiskie, dendrohronoloģiskie, etnogrāfiskie un attiecīgās sezonas arheoloģiskie lietiskie un dokumentārie materiāli, kā arī vairākas desmitgadēs veikto ekspedīciju zinātniskie pārskatu, pirmdokumentācijas, fotomateriālu, zīmēto plānu kolekcijas. Projekta ietvaros veic šo materiālu apstrādi (tīrīšanu, inventarizāciju, noteikšanu, kārtošanu, restaurāciju, uzmērīšanu, reģistrāciju, uzskaiti, sistematizāciju, sākotnējo matemātiski-statistisko apstrādi u.tml.).

Projekta uzdevumu izpildē piedalījušies darbinieki no LU Latvijas vēstures institūta Arheoloģisko materiālu krātuves, Bioarheoloģisko materiālu krātuves, Etnogrāfisko materiālu krātuves un Dendrohronoloģijas laboratorijas.

Arheoloģisko materiālu kolekcijas. 2007. gadā LU Latvijas vēstures institūtā turpināts darbs ar arheoloģisko materiālu krājumiem. Reģistrēti un kārtoti 7915 plāni no 43 arheoloģiskajiem objektiem, izveidots to datorizēts saraksts uz 349 lapām. Veikta šo plānu daļēja restaurācija un uzglabāšanas apstākļu uzlabošana. Reģistrēti 15 jauni ienākošie zinātniskie pārskati (kopā reģistrēti 1165 pārskati). Akceptēti 22 arheoloģisko kolekciju nodošanas-pieņemšanas akti par šo kolekciju nodošanu muzejiem, kā arī pārbaudīti un pieņemti Cēsu vēstures un mākslas muzeja pastāvīgās ekspozīcijas 302 arheoloģiskie priekšmeti, kas tālāk nodoti Latvijas Nacionālajam vēstures muzejam. Kopā 414 reizes apkalpoti un konsultēti kopā 43 krātuves apmeklētāji (zinātnieki no Latvijas un Lietuvas, LU studenti, muzeju u.c. iestāžu darbinieki). Regulāri pildīts arī bibliotekāra pienākums, Arheoloģisko materiālu krātuves bibliotēka papildināta ar jaunām zinātniskām grāmatām par arheoloģiju, kuras izdotas gan Latvijā, gan ārzemēs.

Krātuves darbinieki piedalījušies arī arheoloģisko ekspedīciju un zinātnisko publikāciju sagatavošanas darbā.

Bioarheoloģisko materiālu kolekcijas. Veikta kranioloģisko un ostioloģisko kolekciju apstrāde: tīrīšana, inventarizācija un noteikšana, kārtošana, uzskaitē, restaurācija, uzmērīšana, iegūto datu ievadīšana datorā un to matemātiski-statistiskā apstrāde. Krātuvē strādāts ar Veselavas kapulauka (255 kapi), Slutišķu kapulauka (67 kapi) un Augustinišķu kapulauka (43 kapi) antropoloģisko (kranioloģisko un osteoloģisko) materiālu, inventarizēts un kārtots arī Salaspils Laukskolas kremēto apbedījumu materiāls (162 indivīdi). Pabeigts Rīgā, Brīvības ielas 42/44 atklātā materiāla (225 kapu kranioloģiskais materiāls un 439 kapu osteoloģiskais materiāls) inventarizācijas, tīrīšanas un kārtošanas darbs. Veikta informatīvo materiālu sagatavošana antropoloģisko kolekciju elektroniskā kataloga un antropoloģiskā materiāla paleodemogrāfisko rādītāju datu bāzes izveidei.

Etnogrāfisko materiālu kolekcijas. Uzskaites periodā turpināta Etnogrāfisko materiālu krātuves fondu apstrāde un sistematizēšana. Šajā periodā veikta 2007. g. realizētajās Etnoloģiskajās ekspedīcijās iegūto materiālu atšifrēšana un apstrāde, sagatavots ekspedīciju foto negatīvu elektroniskais rādītājs par 3345 vienībām, etnogrāfiskie materiāli no dažādām kolekcijām skenēti un iesieti grāmatās ilgstošai saglabāšanai un drošai lietošanai. Uzskaites periodā krātuvē glabātos ekspedīciju materiālus zinātniski pētnieciskajam un mācību darbam izmantojuši 26 apmeklētāji (LU Latvijas vēstures institūta un Bulgārijas ZA Folkloras institūta zinātnieki, studenti no LU Vēstures un

filozofijas fakultātes, Ģeogrāfijas un zemes zinātņu fakultātes un Latvijas Kultūras akadēmijas, kā arī vēl četru citu Latvijas institūciju darbinieki).

Dendrochronoloģisko materiālu kolekcijas. Dendrochronoloģijas laboratorijā turpināta Latvijas teritorijā atklātās vēsturiskās koksnes gadskārtu platuma datu bāzes izveide. Iegūti dendrochronoloģiskie dati no Rīgas Doma baznīcas jumta vidusjoma daļas, Latvijas Etnogrāfiskajā brīvdabas muzejā bijušās Kalpu rinkas un Mālpū (Alūksnes rajons) atklātā koka ūdensvada būvelementu koksnes paraugiem. Datorā ievadīti dendrochronoloģiskie dati, kas attiecas uz Rīgā 1969., 1974. un 1975. gadā veiktajos arheoloģiskajos izrakumos atklātajām senajām koka konstrukcijām. Absolūti nodatēta Rīgas Doma baznīcas jumta vidusjoma daļas koka konstrukcija (konstatēts, ka būvdetaļām izmantoti 1724. un 1725. gadā cirsti priedes būvkoki), sagatavoti dendrochronoloģiskie paraugi no arheoloģiski atsegtām koka konstrukcijām Vecrīgā un Cēsīs, kā arī no Āraišu baznīcas torņa. Vēl 2007. gadā dendrochronoloģiski datēta kultūrvēsturiskas celtnes koka konstrukcija, kas būvēta Skotijā no Baltijā sagādātiem kokmateriāliem.

Arheoloģisko un etnogrāfisko materiālu fondus uztur un pilnveido kā bāzi dažādu augstskolu studentu kursa, bakalaura, maģistra, kā arī promocijas darbu, kā arī pētnieku zinātnisko pētījumu veikšanai un publikāciju sagatavošanai. Gan arheoloģisko, gan etnogrāfisko materiālu krātuvē sniedz konsultācijas un izsniedz fondu un arhīvu materiālus gan Latvijas arheologiem un etnogrāfiem, gan citiem ar Latvijas vēstures izpēti saistītiem apmeklētājiem. Antropoloģiskā materiāla kolekcijas izmanto Latvijas seno iedzīvotāju skeletu bioarheoloģiskajā izpētē, kurā noskaidro attiecīgās iedzīvotāju grupas demogrāfiskos, fiziskās attīstības u.c. rādītājus. Dendrochronoloģiskajos pētījumos nosaka ne vien arheoloģiski atklāto, bet arī vēsturiskajās celtnēs vēl saglabājušos seno koka konstrukciju precīzos absolūtos datējumus un izstrādā dendrochronoloģiskās skalas (gadskārtu hronoloģijas), kuras pielietojamas koksnes sagādes laika un ģeogrāfiskās vietas noskaidrošanai, vides kvalitatīvo rādītāju pārmaiņu noteikšanai, pagātnes vides faktoru raksturojošo rādītāju rekonstruēšanai u.c. zinātniski nozīmīgu jautājumu skaidrošanai. Šo pētījumu rezultāti tiek vai tiks apkopoti atsevišķās publikācijās un par tiem tiks sniegti ziņojumi konferencēs gan Latvijā, gan ārzemēs.

Daļa no informācijas par visās trīs krātuvēs un Dendrochronoloģijas laboratorijā apstrādātajiem un sagatavotajiem vēsturiskajiem materiāliem jau sagatavota un ir pieejama LU Latvijas vēstures institūta interneta mājaslapā: <http://www.lvi.lv/>.

Projekta izpildītāji 2007. gada lauku darba sezonā ir strādājuši vairākās arheoloģiskajās ekspedīcijās: Cēsu viduslaiku pilī un Cēsu vecpilsētā, Padures un Drusku (Kornetu) pilskalnās, Padures Ābelnieku un Ķūru senkapos, Veselavas un Dobeles baznīcas kapsētās, arheoloģiskajā kompleksā Ogreskalnā Čabās, kā arī etnoloģiskajās ekspedīcijās – Liepājas raj. Rucavas pagastā, kā arī Madonas un Jēkabpils rajonā. Šī darba rezultāti tiek sagatavoti un atspoguļoti arheoloģisko ekspedīciju darba zinātniskajos pārskatos un atskaites sesijās un to materiālos.

Projekta tematikas ietvaros tā izpildītājiem 2007. gadā bijusi zinātniskā sadarbība ar LU Vēstures un filozofijas fakultāti, Bioloģijas fakultāti un Ķīmijas fakultāti, Latvijas Nacionālo vēstures muzeju, Latvijas dabas muzeju, Rīgas vēstures un kuģniecības muzeju, Cēsu vēstures un mākslas muzeju, Āraišu ezerpils fondu, Latvijas Etnogrāfisko brīvdabas muzeju, SIA „Arhitektoniskās izpētes grupa”, Latvijas valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekciju, kā arī ar Latvijas Zinātņu akadēmiju.

Informācijas iegūšanas un apmaiņas nolūkā L. Vanaga vēl apmeklējusi A. Humboldta Universitātes Eiropas Etnoloģijas institūta bibliotēku un Berlīnes Brīvās Universitātes bibliotēku (Vācija), M. Zunde - Lundas Universitātes Kvartāra ģeoloģijas nodaļas Koksnes anatomijas un dendrochronoloģijas laboratoriju (Zviedrija) un Dānijas Nacionālā muzeja Dendrochronoloģijas laboratoriju (Dānija), E. Guščika – Lietuvas Nacionālā vēstures muzeja arheoloģijas nodaļas arhīvu un Šauļu Ausras muzeja Arheoloģijas nodaļas arhīvu (Lietuva).

Latvijā uzņemti vieslektori un vieszinātnieki no Klaipēdas Universitātes un Lietuvas vēstures institūta (Lietuva), kā arī no Gētingenas dendrochronoloģijas laboratorijas „DELAGE” un Lejassaksijas Nacionālās pieminekļu aizsardzības pārvaldes (Vācija). Vācu zinātnieki iepazīstināja ar pagātnes vides apstākļu rekonstruēšanas iespējām pēc pazīmēm purvos.

Pārskata periodā projekta izpildītāji ar referātiem uzstājušies vairākās konferencēs Latvijā un ārzemēs:

1. G. Zariņa (kopā ar V. Rudovicu, A. Vīksnu, A. Actiņu un J. Tjurinu) Analysis of Archaeological soil material by Flame Photometry and X-ray Powder Diffractometry. Starptautiskā konference „Eco-Balt 2007”. – Rīga, 10. – 11. maijs.
2. G. Zariņa (kopā ar R. Jankausku, Z. Miliauskieni un G. Gerhardu) Paleopathology of Mesolithic-neolithic Zvejnieki (Latvia) population. IV zinātniskā sanāksme „Baltic Morphology”. – Rīga, 19. – 20. novembrī.
3. E. Guščika Археологические исследования 2007. года в Латвии. Starptautiskā konference „Archaeological investigations in Lithuania”. – Traķi (Lietuva), 16. – 17. novembrī.
4. M. Zunde (kopā ar A. Vitu) Dendrochronological investigation on historical English oak (*Quercus robur* L.) in Lithuania and Latvia: problems and potential. Starptautiskā konferencē „TRACE” (Tree Rings in Archaeology, Climatology and Ecology). – Rīga, 3. – 6. maijā.
5. M. Zunde The Latest finds and Dendrochronological datings of local and floated historical timber in Latvia. Starptautiskā seminārā „Dendroprovenancing 2007”. – Sigulda, 31. augustā – 3. septembrī.

Projekta izpildītāji piedalījušies arī konferenču un sanāksmju organizēšanā:

1. Lazdiņa I. – idejas autore, organizatore un vadītāja preses konferencei „Rakt vai nerakt?” (veltīta cīņai pret „melno arheoloģiju”). – Rīgā, 17. aprīlī.
2. Guščika E., Lazdiņa I., Tilko S. – dalība starptautiskās konferences „Francis Balodis. Arheoloģija un laiks” organizēšanā. – Rīgā, 26. – 28. septembrī.
3. Zunde M. – starptautiskā dendrohronologu semināra „Dendroprovenancing 2007” organizators Latvijā. – Sigulda, 31. augusts – 3. septembris.

Publikācijas:

Raksti LZP recenzējamās izdevumos:

1. Zunde, M. Rīgā, Vaļņu ielā 19, atklātās mūra ēkas pamatu balsta konstrukcijas būvelementu dendrohronoloģiskās datēšanas rezultāti. Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. – 2006. [izd. 2007.] - Nr.4. – 5.-14. lpp.
2. Lazdiņa, I. Arheoloģijai, arheoloģisko pieminekļu aizsardzībai un cīņai pret „melno arheoloģiju” veltīta preses konference „Rakt vai nerakt?”. Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. – 2007. – Nr.2. – 171.-175. lpp.
3. Guščika, E., Lazdiņa, I. „Baltijas arheoloģijas seminārs – 3” Ventspilī. Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. – 2007. – Nr.4. – 150.-153. lpp.
4. Lazdiņa, I. Starptautiska konference „Kultūras mantojums un dinamiskās pārmaiņas” Visbijā. Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. – Rīga, 2007. – Nr.4. – 146.-148. lpp.

Zinātniskie raksti:

1. Zariņa, G. Bērnu uzturs senatnē. Latvijas Nacionālā Vēstures Muzeja Raksti, Nr.13: Latviešu tradicionālā virtuve. – Rīga, 2007. – 23.- 30. lpp.
2. Guščika, E., Lazdiņa, I., Ušpelis, O., Vasks, A. Latvijas pilskalnu arheoloģiskā izpēte un tās rezultāti. Latvijas Universitātes Raksti. – 679. sējums: Zemes un vides zinātnes. – Pilskalni Latvijas ainavā.- Rīga, 2006 [izd. 2007.]. – 27. – 40. lpp.

Citi raksti:

1. Vanaga, L. Par Salaspilī atrastajiem lielgabaliem. Salaspils Vēstis. – Nr.24. - 2007. g. 21. decembris.
2. Zunde, M. Arhīvs koku gadskārtās. Daba un vēsture 2008. – Rīga, 2007. – 222.-228. lpp.

Referātu tēzes:

1. Rudovica, V., Viksna, A., Actins, A., Tjurins, J., Zarina, G. Analysis of Archaeological soil material by Flame Photometry and X-ray Powder Diffractometry. International conference *Eco-Balt 2007*. – May 10-11, Riga, Latvia. – Riga, 2007. – p. 111.
2. Jankauskas, R., Miliauskiene, Z., Gerhards, G., Zarina, G. Paleopathology of Mesolithic-neolithic Zvejnieki (Latvia) population. Baltic Morphology IVth Scientific Meeting. – Abstract Book. – November 19th – 20th, Riga, Latvia. – Riga, 2007, p. 13.

Studies in the cultural environment of Latvia, based on the material obtained in the course of field studies

The aim of the project is to develop, order and systematise the extensive collections of archaeological, ethnographic, anthropological and dendrochronological material obtained in the course of archaeological excavation and ethnographic fieldwork organised by the Institute of Latvian History, to undertake the processing and initial study of this material.

The artefactual material and graphic and textual documentation from archaeological excavation and ethnographic fieldwork relates to the period from the Stone Age right up to the present day. The first phase of study envisages initial processing and systematisation of the material, collection of measurement data, the creation of lists and catalogues, preparation for exhibition in exhibitions and museums, and for publication. The corpus of material from the collections prepared for in-depth study will provide the basis for future research by archaeologists, anthropologists and ethnographers, and for students' term papers, bachelor's and master's theses, and doctoral theses. They are to be utilised in preparing scientific papers and popular science articles on issues in the history of Latvia, to be published in Latvia and in other countries of Europe. The time series of dendrochronological data from Latvia are to be used for precise dating of culture-historical sites, and for the study of long-term change in climatic and other environmental factors.

Key words: ancillary disciplines of history, repository of material

SATURS

Latvijas Zinātnes padomes finansētie pētījumi ekonomikas, juridiskās un vēstures zinātnēs 2007.gadā _____	5
Nozīmīgākās publikācijas LZP finansētās tēmās 2007.gadā _____	8
LZP zinātnes nozaru klasifikācija _____	24
EKONOMIKA, DEMOGRĀFIJA UN VADĪBAS ZINĀTNES _____	27
Veronika Buģina _____	27
Kooperācijas attīstība lauksaimniecībā Latvijā ES apstākļos _____	27
Inta Ciemiņa _____	35
Izglītības un citu faktoru ietekme uz dzīves līmeni un dzīves kvalitāti _____	35
Inna Dovladbekova _____	43
Cilvēkkapitāla attīstība kā Latvijas ekonomiskās konkurētspējas paaugstināšanas faktors _____	43
Elena Dubra _____	47
Latvijas konkurētspējas un ilgtspējīgas augsmes izvērtējums Baltijas reģionā un Eiropā _____	47
Pārsla Eglīte _____	51
Sociāli demogrāfisko norišu paredzamās pārmaiņas Latvijā pēc pievienošanās Eiropas Savienībai _____	51
Iedzīvotāju novecošanās procesa medicīnisko un sociāli demogrāfisko likumsakarību izpēte _____	55
Fortunata Eisaka _____	60
Dažāda lieluma saimniecību (uzņēmumu) līdzaspastāvēšana Latvijas attālajos reģionos ES apstākļos _____	60
Ināra Jurgena _____	66
Komercedarbības formu izvērtēšana daudzpusējo interešu un sinerģētikas kontekstos _____	66
Raita Karnīte _____	70
Ekonomisko krīžu iespējamība un to novēršana Latvijā _____	70
Latvija Eiropas Savienībā: ekonomikas un kultūras mijiedarbība zināšanu sabiedrības veidošanā _____	75
Staņislavs Keišs _____	82
Reģionalizācija un tās loma līdzsvarotā administratīvi teritoriālā attīstībā Latvijā _____	82
Anatolijs Magidenko _____	88
Informācijas resursu ekonomiskā nozīme Latvijas uzņēmējdarbības attīstībā _____	88
Ligita Melece _____	94
Kvalitātes un vides vadības sistēmu ekonomisko faktoru ietekmes novērtējums lauksaimnieciskajā un pārtikas sfērā _____	94
Grigorijs Oļevskis _____	100
Latvijas uzņēmēju konkurētspējīgas priekšrocības Eiropas Savienības vienotajā tirgū _____	100
Rita Oškalne _____	103
Latvijas īpaši aizsargājamās dabas teritorijas un to ilgtspējīga attīstība _____	103
<u>Visvaldis Pirksts</u> , Ligita Meleca _____	106
Galveno pārtikas produktu vajadzība un tās nodrošinājuma ekonomisko problēmu izpēte un risinājumi iedzīvotāju ģimenēs ar dažādu ienākumu līmeni _____	106
Remigijs Počs _____	117
Latvijas makroekonometriskā nepārtraukta laika modeļa izstrādāšana _____	117

Baiba Rivža	122
Mentoru kustības izveide Latvijas laukos saskaņā ar labas prakses pieredzi Ziemeļvalstīs	122
Daina Saktiņa	127
Sociāli ekonomiskās attīstības izvērtējums klasifikācijā noteiktajos atšķirīgo lauku tipu reģionos, ES atbalsta pasākumu ietekmes izvērtējums, klasifikācijas pilnveidošana lauku politikas īstenošanas vajadzībām	127
Andris Sproģis	131
Latvijas tautsaimniecības attīstības perspektīvas	131
Voldemārs Strīķis	138
Cilvēkkapitāls: sociālā kapitāla uzkrāšanas procesa izziņāšana lauku reģionu attīstības līmeņu izlīdzināšanai	138
Roberts Škapars	142
Latvijas darba tirgus Eiropas Savienības integrācijas procesā	142
Kazimirs. Špoģis	146
Latvijas lauku diversifikācijas jaunās iespējas un problēmu risinājumi ES nosacījumos	146
Olga Šulca	149
Latvijas ārējo sakaru perspektīvas Eiropas Savienības vienotā tirgū	149
Edvīns Vanags	157
Latvijas statistikas specifiskās problēmas ES statistikas ietvaros	157
Īrija Vītola	164
Latvijas nodokļu sistēmas pilnveidošana tautsaimniecības attīstības un sociālā taisnīguma nodrošināšanai	164
Viktors Voronovs	167
Latvijas ražotāji mūsdienīgos globalizācijas un pasaules saimniecības reģionalizācijas apstākļos: problēmas, risinājumi, perspektīvas	167
Jānis Vucāns	174
Uzņēmējdarbības vides attīstības monitorings Latvijas reģionos un tā metodoloģiskās bāzes pilnveidošana	174
Elmārs Zelgalvis	178
Naudas un kredīta politikas ietekme uz Latvijas ekonomikas attīstību	178
Pēteris Zvidriņš	182
Demogrāfiskā attīstība Latvijas reģionos	182
Iedzīvotāju novecošanās sociāli demogrāfisko likumsakarību izpēte, novecošanās sociālās sekas	188
JURIDISKĀS ZINĀTNES	193
Ilma Čepāne	193
Dabas resursu īpašuma lietošanas tiesību aprobežojumi	193
Tālavš Jundzis	198
Starptautiskā un nacionālā drošība: politikas un tiesību mijiedarbība	198
Kalvis Torgāns	200
Latvijas privāttiesību piemērošana un pilnveidošana Eiropas Savienības ietvaros	200
VĒSTURES ZINĀTNES	205
Jānis Bērziņš	205
Sabiedriski politiskās un ekonomiskās vēstures problēmas Latvijā 1900.–1934. g.	205

Renāte Bumberga	208
Igauņi, latvieši un lībieši Ziemeļkurzemē un Ziemeļvidzemē 19. gs. – 20. gs. sākumā: iedzīvotāju etniskais sastāvs un tā dinamika, saimnieciskā darbība un kultūra	208
Guntis Gerhards	210
Latvijas iedzīvotāju bioarheoloģiskā izpēte	210
Aija Jansone	213
Latviešu tekstiliju attīstības vēsture Eiropas kultūrvēstures kontekstā	213
Mārīte Jakovļeva	216
Latvijas agro jauno laiku aktuālās problēmas: sabiedrība, politika, ekonomika (16–19. gs.)	216
Ieva Ose	218
Pētījumi Latvijas viduslaiku un jauno laiku arheoloģijā	218
Irēna Šneidere	221
Latvijas vēsture. 1940.–1960. g. (3. sējums)	221
Andrejs Vasks	224
Cilvēks un kultūra apkārtējās vides kontekstā Latvijas aizvēstures senākajos posmos	224
Guntis Zemītis	230
Latvijas iedzīvotāju kultūra 9. – 13. gs. Baltijas ekonomisko un politisko notikumu kontekstā	230
Māris Zunde	232
Latvijas kultūrvides pētījumi pēc zinātnisko ekspedīciju materiāliem (2006–2008)	232

LZP Ekonomikas, juridiskās un vēstures zinātnes galvenie pētījumu virzieni 2007.gadā Nr. 13

Izdevējs: Tautsaimniecības attīstības institūts
Iespiests: Tipogrāfija P&Ko

ISSN 1691-290X

ISBN 13: 978-9984-19-923-8

9771691290001 85